

Simas Karaliūnas

BALTŲ
KALBŲ
STRUKTŪRŲ
BENDRYBĖS
IR JŲ KILMĖ

Lietuvos TSR mokslų akademija
Lietuvių kalbos ir literatūros
institutas

Simas Karaliūnas

BALTŲ
KALBŲ
STRUKTŪRŲ
BENDRYBĖS
IR JŲ KILMĖ

VILNIUS „MOKSLAS“ 1987

81.2
KA389

Atsakomasis redaktorius filol. m. dr. *V. Ambrazas*

Recenzavo filol. m. dr. *A. Girdenis*
ir filol. m. kand. *B. Stundžia*

Turinys

Pratarmė	4
Įvadas.	7
Iš bendrosios ir lingvistinės semantikos	7
Iš fonetinių-fonologinių pakitimų teorijos	13
Pirmoji dalis	19
Baltų kalbų veiksmažodžių leksinė semantika ir morfologija (<i>jo</i> kamienas)	19
<i>jo</i> -kamienių veiksmažodžių raiškos varijavimas dėl fonetinių pakitimų	21
Keletas semantinių laukų ir jų reiškiniai <i>jo</i> -kamieniais veiksmažodžiais	26
Šaknies vokalizmo <i>ei</i> , <i>eu</i> <i>jo</i> -kamieniai veiksmažodžiai ir jų kitų ide. kalbų etimologinių atitikmenų problema	50
Šaknies vokalizmo <i>ei</i> , <i>eu</i> veiksmažodžių kamienas <i>jo</i> ir jo santykis su tematine bei atematine fleksija	62
Šaknies vokalizmo <i>ai</i> ir <i>au</i> <i>jo</i> -kamieniai veiksmažodžiai ir jų atitikmenys baltų bei kitose ide. kalbose	79
Šaknies vokalizmo <i>oi</i> , <i>ou</i> resp. <i>ei</i> , <i>eu</i> <i>jo</i> -kamienių veiksmažodžių istorinė raida	96
<i>jo</i> -kamieniai veiksmažodžiai ir šaknies galo priebalsių turėjimo/neturėjimo opozicija	115
Antroji dalis	149
Ide. diftongo <i>*ei</i> bei ilgojo balsio <i>*ō</i> likimas ir apofonijos <i>ie</i> : <i>ei</i> bei <i>uo</i> : <i>au</i> susiformavimas rytinių baltų kalbose	149
Ide. <i>*ei</i> monoftongizacijos hipotezės ir jų verifikavimo bandymas	152
Apofonijos <i>ie</i> : <i>ei</i> susidarymas veiksmažodžių <i>jo</i> kamieno sistemoje	169
Lietuvių ir latvių kalbų dvibalsio <i>uo</i> kilmės ir apofonijos <i>uo</i> : <i>au</i> susidarymo problema	174
Lietuvių ir latvių kalbų dvibalsio <i>uo</i> kilmė ir apofonijos <i>uo</i> : <i>au</i> susiformavimas	179
Išvados	215
Sutrumpinimai	220
Общие структурные элементы балтийских языков и их происхождение (Резюме)	222
Common Structural Elements of the Baltic Languages and their Origin (Summary)	225
Žodžių rodyklė	228

Pratarmė

Baltų kalbos iš kitų indoeuropiečių kalbų išsiskiria tam tikrais fonetiniiais-fonologiniais, gramatiniais ir leksiniais-semantiniais bruožais, kurių visuma sudaro baltų kalbų specifiką. Vieni tų bruožų yra per ilgaamžė savarankiškos baltų kalbų egzistencijos istoriją susiformavusios inovacijos, kiti iš žilos indoeuropiečių senovės paveldėti archaizmai. Kadangi daugumas kitų indoeuropiečių kalbų – gyvųjų ar netgi prieš šimtmečius mirusiųjų – jų neišlaikė, tai tie archaizmai dar labiau iškelia baltų kalbų specifiką.

Šiame darbe vidinės rekonstrukcijos bei istoriniu-lyginamuoju metodais ir nagrinėjamos pagrindinės baltų kalbų struktūrų bendrybės, jų kilmė ir raida: specifiniai rytinių baltų kalbų dvibalsiai *ie* ir *uo*, apofonija *ie : eĭ* ir *uo : au* žodžių šaknyse, veiksmažodžių ir vardažodžių kaitybos paradigmų, baltų kalbų veiksmažodžių etimologiniai atitikmenys *jo* kamieno sistemoje ir jų santykis su kitų indoeuropiečių kalbų istoriniais atitikmenimis, baltų kalbų sutapimai veiksmažodžių leksinės ir struktūrinės semantikos srityje, šaknies galo priebalsių turėjimo/neturėjimo opozicija ir kt.

Monografijoje, kaip minėta, nagrinėjami specifiniai baltų kalbų struktūrų elementai, todėl ši studija gali labai praversti tiek sinchroniškai adekvačiau aprašant lietuvių, latvių ir prūsų kalbas, ypač jų veiksmažodžio sistemą, tiek ir istoriškai tiriant pačių baltų kalbų formavimąsi ir raidą. Remiantis nauja, į istorinių-lyginamųjų tyrinėjimų apyvartą nepakliuvusia, lietuvių kalbos medžiaga, darbe nustatoma nemaža naujų, iki šiol dar nepastebėtų veiksmažodžio leksinių atitikmenų tarp baltų ir slavų, baltų ir germanų bei baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų, o tai yra svarbu tiriant baltų kalbų seniausius santykius su kitomis indoeuropiečių kalbomis, pirmiausia su artimiausiomis jų giminaitėmis – slavų kalbomis.

Indoeuropeistinėse studijose dabar ryškėja naujo indoeuropiečių kalbų veiksmažodžio sistemos modelio kontūrai. Tas modelis iš esmės skiriasi nuo to, kuris istorinėje-lyginamojoje indoeuropiečių gramatikoje buvo rekonstruotas XIX a. pabaigoje ir kuriuo yra paremti ligšioliniai veiksmažo-

džio tyrinėjimai lyginamojoje baltistikoje. Naujajame modelyje dar daug kas neaišku, todėl labai pageidaujami atskirų indoeuropiečių kalbų grupių ir pavienių kalbų nuodugnūs veiksmažodžio sistemų ir jų fragmentų tyrimai. Baltų kalbų veiksmažodžių istorinei raidai nušviesti ir šios srities baltų kalbų bendrybėms išryškinti ir yra skirta pirmoji monografijos dalis.

Klasikinėje savo studijoje „Das slavische und baltische Verbum“ (Oslo, 1942) vienas žymiausių baltistų Christianas Stangas, pradėdamas nagrinėti baltų kalbų *jo* kamieno veiksmažodžius, pažymėjo, kad jie yra toks gausus baltų veiksmažodžių tipas, jog vargu ar įmanoma juos suskaičiuoti. Ir vis dėlto pažūrėti, kas gi sudaro šį leksiniu atžvilgiu tokį gausų veiksmažodžių tipą, kokiomis reikšmės ir formos ypatybėmis pasižymi jam priklausančios leksemos, gali būti ne tik įdomu, bet ir turėti praktinę bei teorinę reikšmę. Kadangi baltų kalbų veiksmažodžių *jo* kamienas iš tikrųjų yra leksiškai be galo gausus, tai čia nagrinėjami tie veiksmažodžiai, kurie šaknyje turi dvibalsius *ie, ei, ai, au, uo* ir tarp šaknies vokalizmo ir kamiengalio *jo* – tam tikrą, dažniausiai sprogstamąjį priebalsį. Tarp *i* eilės vokalizmo (*ei, ai, ie*) ir *u* eilės vokalizmo (*eu, au, uo*) leksemų esama tam tikros struktūrinės priklausomybės, todėl šių veiksmažodžių tyrimas kartu metodologiškai yra pagrįstas, netgi būtinas.

Monografijoje ne tiek stengiamasi kurti kokią nors originalią prabaltiškos veiksmažodžio sistemos hipotezę, kiek pajudinti lietuvių kalbos veiksmažodžių dirvonus, veiksmažodines leksemas, kur galima, įtraukti į baltų resp. indoeuropiečių istorinės-lyginamosios kalbotyros apyvartą ir rekonstruoti jų buvusius paradigminius santykius. Tai ir lėmė, kad šioje studijoje, be kitų metodų, buvo pasirinkta etimologinė ir semantinė analizė.

Antrojoje darbo dalyje nagrinėjama pati ryškiausia rytinių baltų kalbų struktūrinė ypatybė ir sprendžiama viena sunkiausių baltistikos problemų, būtent – lietuvių ir latvių kalbų dvibalsių *ie* ir *uo* kilmė ir su ja glaudžiai susijusios šaknies balsių kaitos *ie : ei* ir *uo : au* susiformavimas. Apibūdinant tas morfologines kategorijas, kuriose prabaltų dialektuose galėjo funkcionuoti ilgieji balsiai ir diftongai, susiduriama su archainėmis baltų kalbų vardažodžio ir veiksmažodžio paradigmomis, jų struktūra ir funkcijomis. Bet šiame darbe tie reiškiniai išsamiau nenagrinėjami.

Aiškinant pagrindinių baltų kalbų struktūrų bendrybių kilmę ir raidą, teko susidurti taip pat su daugeliu kitų baltų kalbų istorijos ir teorinės lingvistikos dalykų, būtinų monografijoje keliamoms ir sprendžiamoms problemoms – su istorinės akcentologijos reiškiniais, su žodžių geografija, etimologija ir istorinės leksikologijos faktais, su bendrąja ir lingvistine semantika (pvz., su kalbinio ženklo turiniu ir jo struktūra, semantine derivacija, polisemija ir homonimija, semantinių filiacijų ir žodžių giminišku-

mo nustatymo principais) bei su kai kuriais dalykais iš fonetinių-fonologinių pakitimų teorijos (tų pakitimų tipologija, leksine difuzija, kaip fonetinių-fonologinių pakitimų sklidimo būdu, konkuruojančių variantų koegzistencija, kaip tų pakitimų realizacija ir kt.).

Darbe vartojami tie žodynų bei senųjų raštų, taip pat gyvenamųjų vietų sutrumpinimai, kurie yra priimti akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“. Latvijos gyvenamųjų vietų rašomos tos formos, kurios duotos Miülenbacho ir Endzelyno „Latvių kalbos žodyne“. Iš šių žodynų imta ir visa nagrinėjama medžiaga. Kadangi juose kiekvienas lietuvių ir latvių kalbų žodis lengvai randamas, monografijoje žodžio metrika atskirai nenurodoma (išskyrus tuos atvejus, kai reikalingos leksemos ar frazės, jos intonacijos ar reikšmės *sub voce* negalima rasti).

Monografiją skaitė ir vertingų kritinių pastabų pareiškė Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus mokslinis bendradarbis Juozas Karaciejus, vyr. m. bendr. filol. m. dr. Algirdas Sabaliauskas, Žodynų skyriaus vyr. m. bendr. filol. m. kand. Vytautas Vitkauskas, Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos skyriaus vyr. m. bendradarbiai filol. m. dr. Adelė Valeckienė ir filol. m. dr. Vytautas Ambrazas, kuris, be to, šį darbą ir redagavo, to skyriaus vedėjas filol. m. dr. Aleksandras Vanagas, Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedros vedėjas filol. m. dr., prof. Zigmas Zinkevičius ir Baltų filologijos katedros vedėjas akad., dr., prof. Vytautas Mažiulis. Visiems jiems jaučiu malonią pareigą padėkoti. Dėkui taip pat oficialiesiems recenzentams Vilniaus universiteto Baltų filologijos katedros vyr. dėst. filol. m. kand. Bonifacui Stundžiai ir Filologijos fakulteto dekanui filol. m. dr. Aleksui Girdeniui, į kurių daugelį pastabų ir pasiūlymų buvo atsižvelgta. Ir pagaliau be galo esu dėkingas Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus vadovui filol. m. kand. Kaziui Morkūnui, visokeriopai padėjusiam šį darbą parengti.

Ivadas

Iš bendrosios ir lingvistinės semantikos

Remiantis beveik dviejų tūkstančių metų senumo intelektualinės minties tradicija (pradedant senovės graikų stoikų filosofijos mokykla), esminė apskritai ženklo ir kalbinio ženklo ypatybė yra jo dvilypumas. Pirma, ženkla sudaro pojūčiais suvokiamų (tariami ir girdimi garsai bei matomi parašyti raidėmis) signalų virtinė, žodžiu sakant, raiška¹.

Antra, kad galėtume ženklu naudotis rišioje šnekoje, reikia žinoti ne tik kurį daiktą – realų ar įsivaizduojamą – komunikacijos procese tas ženklas atstoja, bet turėti ir daugiau informacijos apie jį, būtent – žinoti, kuriai kalbos daliai žodis priklauso, kurios jis giminės, jeigu būtų daiktavardis, ar gali jis prisijungti kitų žodžių, jeigu būtų veiksmažodis, ir t. t. Todėl antroji ženklo ypatybė, jo teikiama informacija, labai bendrai vadinama turiniu. Tad ženklas yra bilateralinis vienetas, kurį sudaro turinys ir raiška (tekstas)².

Raiška – jutiminis elementas, o turinys yra suprantamas ir išverčiamas dalykas. Žodį galima išversti į kitus tos pačios kalbinės sistemos ženklus arba į kitos kalbinės sistemos žodžius su daugiau ar mažiau ekvivalentišku turiniu, bet skirtinga raiška. Pavyzdžiui, žodį *medis* galime parafrazuoti *daugiametis miško augalas*, nusakyti techniniu terminu *arbor* arba išversti atitinkamu svetimos kalbos žodžiu (rusų *дерево*, anglų *tree*, vokiečių *Baum*, prancūzų *arbre*).

Turinys yra labai plati informacijos sfera, kurios struktūrą galima apibūdinti keletu opozicijų. Reikšmės/prasmės opozicija nusako įvairius raiš-

¹ Šia prasme tą terminą jau vartojo S. Šalkauskis (Bendroji filosofijos terminija. – Logos, 1937, XVII, p. 148, 197). Be to, žr. Iš filosofijos terminų. – Gimtoji kalba, 1938, Nr. 5, p. 71. Kai kuriose tarybinių lingvistų kalbos koncepcijose ir lenkų mokslinėje literatūroje vartojamas taip pat neblogas terminas *tekstas*.

² Šie terminai tokiomis reikšmėmis yra artimesni glosematikoje vartojamiems terminams *contenu et expression (content and expression)* „turinys ir raiška“, žr. Hjelmslev L. La stratification du langage. – In: Travaux du cercle linguistique de Copenhague, 1959, XII, p. 36 tt.; To paties. The Basic Structure of Language. – In: Travaux du cercle linguistique de Copenhague. Copenhague, 1973, XIV, p. 126.

kos santykius su jos žymimuoju objektu. Raiškos ir realiojo pasaulio daikto, – kuris priklausomai nuo loginės ar semiotinės sistemos vadinamas čia referentu, čia denotatu, – santykis yra objektinė (referentinė, denotatinė) ženkleiškė, arba tiesiog reikšmė. Raiškos ir realiojo pasaulio daikto vaizdo sąmonėje santykis yra prasminė ženkleiškė, arba prasmė³.

Natūraliosios kalbos žodžiai turinio atžvilgiu toli gražu nėra vienodi. Daugumas jų turi ir reikšmę, ir prasmę. Kai kurie žodžiai pasižymi prasme, bet denotato gali ir neturėti (pvz., *laumė, dvasia*).

Savo turiniu žodžiai, natūraliosios kalbos ženklai, gerokai vienas nuo kito skiriasi taip pat būdami pasakyme ir funkcionuodami komunikacijos procese. Vieni žodžiai padeda šnekos adresatui iš savo tiesioginio ar netiesioginio suvokimo srities išsirinkti reikiamą daiktą ir jį identifikuoti. Tai įvardžiai ir daiktavardžiai. Įvardžiai, vadinamieji deiktiniai žodžiai, yra semantiškai tušti, nes jie vartojami nurodyti bet kuriam denotatui. Bendriniai daiktavardžiai turi pilną semantinę struktūrą, kurią sudaro denotatinė (referentinė) ir signifikatinė reikšmės. Identifikuojami žodžiai yra tam tikrų ženklai – substitutai, kadangi komunikacijos procese jie atstoja pavienius daiktus ar jų klases, apie kuriuos ir apie kurias kas nors pranešama. Tada identifikuojami žodžiai turi ypatybę ką nors įvardinti.

Visai kitokie yra būvardžiai ir veiksmožodžiai. Eidami pasakymo predikatais, jie yra svarbiausi pranešimo struktūros elementai – formuoja ir perteikia patį pranešimą. Būdinga, kad predikato funkciją atliekantys žodžiai gali ką nors žymėti, bet jie negauna denotatinės reikšmės. Jie turi prasmę, bet neturi referencijos, t. y. negali būti daikto ženkliniu pakaitalu.

Identifikuojami žodžiai klasifikuoja ir atspindi, kas pasaulyje egzistuoja. Jie atstoja informuojamą daiktų pasaulį. Predikatiniai žodžiai žymi, ką apie pasaulį manome. Pirmieji yra labiau susiję su pasauliu, antrieji – su pasaulį pažįstančiu subjektu.

Iš to, kas pasakyta, matyti, jog semantines kalbos kategorijas – reikšmę ir prasmę – atitinka tikrovės kategorijos – objektų klasės ir objektų požymiai. Galima sakyti, kad reikšmė yra objektyvi, o prasmė – subjektyvi žodžio turinio ypatybė. Prasmė – tai reikšmės egzistavimo forma individo sąmonėje.

Be semantinės informacijos (reikšmės ir prasmės), turinį sudaro ir pragmatinė informacija – duomenys apie ženkleiškumą priklausomai nuo

³ F. de Saussure'o *signatas* (*signifié* „kurį žymi, žymimasis“) yra prasmė, nes jis yra psichinis elementas, kaip ir jo *signatas* (*signifiant* „kuris žymi, žymintysis“) yra tik vienas iš raiškos komponentų, būtent akustinis-audityvinis signalų virtinės vaizdas sąmonėje, žr. De Saussure F. *Cours de linguistique générale*. – Paris, 1967, p. 99.

komunikacinės situacijos ypatybių, adresanto ir adresato psichologinių ir socialinių charakteristikų. Čia reikia priminti, kad esama ir tokio žodžio pragmatikos komponento, kuris kartais vadinamas presupozicija. Ji nurodo tas sąlygas, kurios yra būtinos, kad sakinys, pasakymas funkcionuotų kaip teigimas, įsakymas, klausimas ir pan. Antai pasakymo *Prašom uždaryti duris* presupozicija yra adresanto įsitikinimas, kad šnekos adresatas žino: 1) kurias duris turi galvoje adresantas, 2) jog durys yra atidarytos. Veiksmažodžio *vyti* vartojimas turi kaip prielaidą, kad vejamasis smarkiai bėga. Veiksmažodžio *pabėgti* vartojimas remiasi žinojimu, jog prieš pabėgdamas jo subjektas buvo kur nors prievarta laikomas.

Semantinė siaurąja prasme ir pragmatinė informacija sudaro priešybę gramatinei informacijai. Pvz., žodžių *būti* ir *buvimas* prasmė (signatas) yra ta pati, bet jų turinio skirtumą lemia gramatika, kuri nurodo, kuriai kalbos daliai – veiksmažodžiui ar daiktavardžiui – žodžiai priklauso. Veiksmažodžio forma *esu*, be semantinės informacijos „būti, egzistuoti“, perduoda tokią gramatinę informaciją: „praesens“ + „singularis“ + „1 persona“. Kalbos sistemos determinuotas yra ir, pvz., veiksmažodžių *miegoti*, *migdyti* „miegoti + kauzuoti“ ir *migti* „miegoti + inicijuoti“ turinio skirtumas, o jų prasmė yra ta pati.

Tradicinė leksinės reikšmės koncepcija yra išvesta iš ženklo semantikos sąvokos ir remiasi tuo, kad žodžio turinys yra daugialypis: dažnas lietuvių kalbos žodis, ypač veiksmažodis, turi kelias, keliolika ar netgi keliasdešimt reikšmių. Leksinėje žodžio reikšmėje atsispindi ženklo semantika – reikšmė ir prasmė, kaip jas suvokia eilinis kalbos vartotojas, – ta žodžio pragmatikos dalis, kurią sudaro presupozicija, ir žodžio turinio modifikacijos, kurias sukelia kalbos sistema – leksinis ir semantinis kontekstas. Šiame darbe, kalbant apie veiksmažodžių turinį, savaime aišku, turima galvoje pirmausia leksinė reikšmė, bet dėl trumpumo paprastai sakoma tiesiog *reikšmė*.

Kaip sakyta, daugumas lietuvių kalbos žodžių, ypač veiksmažodžių, yra polisemantiniai. Polisemijos vietą kalbos sistemoje, jos prasmę padeda suvokti pastaruoju metu daugelio tyrinėtojų labai akcentuojama polisemijos ir žodžių darybos analogija. Ta analogija yra tokia didelė, kad polisemijai analizuoti taikytinos kai kurios grynai derivacinės kategorijos – reguliarumas / nereguliarumas, produktyvumas / neproduktyvumas ir kt.⁴

Polisemijos procesas iš tikrųjų labai primena žodžių darybą, tik žodžio turinio plėtimasis nėra darybinių morfemų pridėjimas, kaip yra žodžių daryboje, kitaip tariant, pamatinė ir perkeltinė reikšmės nėra formaliai at-

⁴ Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. — М., 1974, с. 189 и след.

skirtos, bet koegzistuoja viename žodyje, plg., pvz., „rajonas“ – „svarbiausias rajono miestas“ (: *Išvažiavo į rajoną*). Todėl metaforinis ir metoniminis žodžio turinio plėtimasis tiksliau vadinamas semantine derivacija.

Kalba, būdama pagrindinė visuomenės komunikacijos priemonė ir nuolat regeneruodamasi, raiškos priemonių arsenalą didina ne tik susidarydama su įvairiais afiksais naujus žodžius, bet ir suteikdama seniems žodžiams naujas reikšmes.

Žodžio leksinės semantikos daugialypumas, jo daugiareikšmiškumas, be kita ko, kyla iš to, kad reikšmės daugeliu atvejų yra difuzinės, t. y. tarp vieno žodžio reikšmių nėra aiškių, lengvai apčiuopiamų ribų, ir žodžio pavartojimą kuriame nors kontekste galima suprasti ir vienaip, ir kitaip, plg., pvz., *Mauk iš čia greitai*, kur *greitai* gali būti suprstas ir kaip „smarkiai einant ar bėgant“, ir kaip „tučtuojau, kuo greičiau“.

Visos žodžio reikšmės yra motyvuotos vienos – pagrindinės – reikšmės, plg. *skrynios vožtuvas* – *garo, slėgimo vožtuvas* – *širdies vožtuvas*. Kiekviena nauja žodžio reikšmė yra motyvuota kitos, artimiausios jai reikšmės, plg. *kairė ranka* – *kairė pusė* – *kairiosios parlamento frakcijos* („sėdinčios suoluose kairėje nuo parlamento pirmininko ir politiškai radikali“) – *kairiosios partijos* („politiškai radikali“). Iš pavyzdžių matyti, jog polisemijai būdinga, kad reikšmės yra susijusios, t. y. turi bendrų komponentų. Kai jų nėra, turime homonimijos reiškinių. Reikšmių sąsaja vienodai yra būdinga tiek minėtai topologinei polisemijai (radialinei ir grandinei polisemijai), tiek ir tiems polisemijos atvejams, kur reikšmės viena kitą motyvuoja metonimiškai (plg. *saikas* 1. „indas matuoti biriems daiktams (šešių gorčių talpos)“, 2. „į tokį indą telpantis kiekis (pvz., grūdų)“, 3. „tokia seniau duodama duoklė grūdais“) arba metaforiškai (plg. *takas* 1. „siauras kelelis eiti“: *Per girią takų takai eina*, 2. „austas ar pintas patiesalas“: *Grindys takais nutiestos*). Pastaruoju atveju bendra reikšmių dalis yra „juosta“.

Dažnai to bendrojo reikšmių komponento nėra tuose reikšmių aiškiniuose, kuriuos pateikia žodynai. Reikšmių metaforizacija panašiais atvejais paremta įvairiomis konotacijomis, semantinėmis asociacijomis, plg. *garsus balsas* – *garsus rašytojas*. Jas pagauti yra sunku, kartais neįmanoma, plg., pvz., *boba* 1. „ištejęs moteris; sena moteris, senė“, 2. „tam tikras stulpas su kuoliukais puodynėms pakabinti“, 3. „dedamas ant rogių skersinis rąstams vežti“ ir kt. (LKŽ I 958 tt.).

Aiškių, nusistovėjusių būdų atskirti polisemiją ir homonimiją vieną nuo kitos nėra. Bet semantiniuose tyrimuose polisemijos pasireiškimu laikomi tokie atvejai, kai vieno žodžio reikšmių kombinaciją pakartoja kitas ar kiti tos pačios kalbos žodžiai, o jeigu turima reikšmių kombinacija unikali,

t. y. kitos tokios visame kalbos žodyne nerandame, ji laikytina homonimijos atveju⁵. Šį principą baltų kalbų žodžių reikšmių ir etimologijos tyrimui pritaikė ir jo reikšmę išskėlė B. Jėgeris: „... jeigu vienoje raiškoje randame keletą nutolusių reikšmių (A, B, C ...), reikia tą faktą galvoje turėti. Jeigu reikšmių grupė A, B, C ... pasirodo kur nors kitur, vargu ar begalima abejoti, kad reikšmės A, B ir C yra giminiškos, nors iš pirmo žvilgsnio to ir nematyti“⁶. Čia reikia pabrėžti, kad įrodomąją galią turi reikiamos reikšmių konfigūracijos konstatavimas ne tik toje pačioje kalboje, bet ir giminiškose ar netgi visai kitų genealoginių tipų ir struktūrų kalbose: tokiais atvejais yra pamato kalbėti apie tam tikras semantines universalijas.

Reikšmių giminiškumas ir raiškos (signanto) sutapimas yra pagrindinės etimologinio identifikavimo sąlygos. Etimologiniuose tyrimuose daugiau dėmesio reikia skirti žodžių reikšmių analizei⁷.

Kalbant apie žodžių reikšmių analizės svarbą etimologiniuose aiškinimuose, reikia pažymėti, kad, pirma, daugumas žodžių yra polisemantiškai, ir, antra, žodžiai kalboje vienas su kitu susiję, vienas nuo kito priklauso, kitaip sakant, sudaro tam tikrą, tegul ir atvirą sistemą. Iš pirmo principo kyla tam tikras etimologinių aiškinimų reliatyvumas, kurį, be to, lemia ne tik žodžio priklausymas kuriam nors leksikos sistemos sluoksniui, lyginamosios medžiagos turėjimas, siekiamas etimologijos gilumas ir, žinoma, pats tyrinėtojas, bet ir principinės bei būtinos paties žodžio charakteristikos⁸. Dėl žodžių polisemantiškumo ne visada galima tikrai nustatyti žodžio pagrindinę, istoriškai pirminę reikšmę, nuo kurios iš esmės priklauso etimologinių ieškojimų kryptis. Plačiausiai vartojama reikšmė žodynuose pateikiama pirmoji, bet ne visada ta reikšmė, istoriškai žiūrint, yra seniausia arba pirminė. Dėl minėtų priežasčių absoliutinė, vienintelė teisinga etimologija daugeliui lietuvių kalbos žodžių vargu ar galima.

Nagrinėjant lietuvių kalbos žodžių kilmę, dažnai tenka susidurti su dviem žodžio etimologijomis – baltiška ir indoeuropietiška.

⁵ Курилович И. Заметки о значении слова. — В кн.: Курьлович J. Esquisses linguistiques. Wrocław—Kraków, 1960; Weinreich U. Explorations in Semantic Theory. — In: Current Trends in Linguistics. III. Theoretical Foundations. London—The Hague—Paris, 1966.

⁶ Jėgers B. Verkannte Bedeutungsverwandtschaften baltischer Wörter. — KZ, 1966, 80, p. 10—11.

⁷ Ross Alan S. C. Etymology. With Especial Reference to English. — London, 1958, p. 39.

⁸ Топоров В. Н. О некоторых теоретических аспектах этимологии. — Международный симпозиум по проблемам этимологии, исторической лексикологии и лексикографии: Тез. докл. М., 1984, с. 43—47.

Etimologinių tyrimų komplikuotumas ir reliatyvumas matyti iš liet. *žúolis* „storas medis, rąstas...“ kilmės nagrinėjimo. Pirmiausia jis siejamas su arm. *jol* „ilga lazda, kartis; medžio kamienas; odos rėžis“, s. ind. *haláh* masc. „plūgas“ ir arm. *jlem* „ariu, vagoju“⁹, paskui jis gretinamas su veiksmožodžiu *žélti* (*žélia*, *žéle*)¹⁰.

Minėtas leksikos sistemingumas, suponuodamas vidinę rekonstrukciją, reikalauja teikti pirmenybę etimologiniam aiškinimui, paremtam kitais tos pačios kalbos žodžiais, kadangi istorinė-lyginamoji etimologija yra ne šiaip sau istorinės kalbotyros skyrius, fiksuojantis tam tikrą pradinę būseną, bet prasių konstruojamoji disciplina, kuri aiškina žodžio semantinės struktūros vidaus ryšius¹¹.

Taigi, išsprendus vieną iš neaiškių klausimų, toli gražu problemos dar nesibaigia. *Žúolio* etimologija, siejama su veiksmožodžiu *žélti*, atrodo silpnai motyvuota semantiškai: medžio sąvoka ne būtinai yra paremta augimo, žaliavimo idėja (plg. liet. *medis* etimologiją¹²), todėl vedinio reikšmę („storas medis, rąstas...“) vargu ar galima paaiškinti pamatinio žodžio reikšme („augti (ppr. žaliuojant)“).

Remiantis lat. *gulsnis* „pabėgis, sija, rąstas“¹³, kuris yra raštų kalbos naujadaras, bet dėl to nenustoja informacinės reikšmės, kadangi yra pasidarytas iš veiksmožodžių *gul̃t* (-*stu*, *gulu*) „gulti“, *gulēt* (-*lu*, -*ėju*) „gulėti“, ir fraze lat. *zviš̃ stabs, miets* „įstrižas stulpas, baslys“ (: *zviš̃* „įstrižas, pusiau gulintis“), liet. *žúolis* „storas medis, rąstas; po geležinkelio bėgiais dedamas rąstas“ reikia skirti tokiai vienašaknių žodžių grupei: *žulti* (-*sta*, *žùlo*) „nuožulniam darytis“, *į-žulùs*, *į-žulnùs* „pakrypęs, nuolaidus, nestatus, įstrižas“, *pa-žulnùs* „nuožulnus, nuolaidus; įstrižas“, *į-žvilùs* „įžulnus, kreivas“, *į-žvilnas* „įstrižas, įžambus“, *pa-žvilùs* „įstrižas, įkypas“, *pa-žvilnùs* „nuožulnus, nuolaidus, įstrižas“, *nuo-žvilnùs*, *nuo-žvelnùs* „nuolaidus, nuotakus“ ir kt., *žvilti* (*žvỹla*, *žvilo*) „linkti, krypti“, lat. *zvil̃t*² (*zvil̃stu*, *zvilu*) „linkti, krypti; gulinėti, tingėti“, *zvèlt*² (*zveflu*, *zvēlu*) „risti, stumti į priekį; volioti, versti; (nu)lenkti, kreipti“ (raiškos santykių aiškinimą žr. p. 187). Reikšmės „storas medis, rąstas, sija“ interpretaciją sulinkimo, kumpumo, kreivumo resp. (pa)svirimo reikšme remia analogijos: liet. *kùkė* „medžio gabalas, trinka, rąstgalys...“ : *kùkti* (*kuñka*, *kùko*) „linkti,

⁹ Scheftelowitz J. Ein urindisches Liquidengesetz – KZ, 1925, 53, p. 268; Джаукян Г. Б. Сравнительная грамматика армянского языка. – Ереван, 1982 c. 56.

¹⁰ Būga K. RR, III, p. 694; Fraenkel E. LEW, p. 1323.

¹¹ Топоров В. Н. Op. cit., p. 46.

¹² Fraenkel E. LEW, p. 423–425.

¹³ Latviešu literārās valodas vārdnīca. – Rīgā, 1975, 3. sējums, p. 170.

svirti...“, lat. *kukt* (-*stu*) „riestis, kumpti...“; liet. *gúoga*, *guōgas* „pagalys, kuoka su storu galu“ : *gùgti* (*guñga*, *gùgo*) „linkti“, lat. *gugt* „linkti, lenkti“, *gudzēt* „susirietus sėdėti“.

Iš fonetinių-fonologinių pakeitimų teorijos

Iš dialektologinių tyrinėjimų seniai žinoma, kad fonetiniai pakeitimai dažnai būna nereguliarūs: jie apima tik dalį žodžių, turinčių tas pačias fonetines sąlygas. Tik pastaraisiais metais buvo suvokta šio reiškimo esmė ir padarytos reikiamos teorinės išvados. Remiantis šia dialektologine konstatacija, fonetinių-fonologinių pakeitimų teorijoje buvo iškelta leksinės difuzijos tezė, kad fonetiniai-fonologiniai pakeitimai vyksta laipsniškai: prasideda jie viename kitame ar keliuose pačiuose paprasčiausiuose žodžiuose, po to sklinda, apimdami vis daugiau reikšmingų žodžių, ir prireikia gana ilgo laiko tarpo, kol fonetiniai-fonologiniai pakeitimai išplinta po visą žodyną¹⁴.

Leksinės difuzijos tezei paremti įtikinamų duomenų duoda seną rašto tradiciją turinčios kalbos. 1570 m. anglų kalbos žodyne yra užfiksuoti tik trys dvikirčiai žodžiai (*óutlów*, *rébél*, *récórd*), 1582 m. jų jau yra penki, 1660 m. – dvidešimt keturi, 1700 m. – trisdešimt šeši, 1800 m. – septyniasdešimt ir 1934 m. jų turėta 150¹⁵.

Mintį, kad fonetiniai pakeitimai iš pradžių yra sporadiniai ir prasideda dažniausiai vartojamuose žodžiuose, dar 1885 m. iškėlė H. Schuchardtas¹⁶. Ši jo hipotezė pastaraisiais metais buvo paremta naujais duomenimis, iš kurių matyti, kad fonetiniai-fonologiniai pakeitimai pirmiausia paliečia dažniausiai vartojamus žodžius ir tik paskui pereina į rečiau vartojamus¹⁷. Antai gerai žinoma, kad dažnai vartojamus žodžius, formas ir frazes labiau trumpina, redukuoja, plg., pvz., liet. *palà* < *paláuk*, lat. *paldies* „dėkui“ < *palīdz dievs* „padėk, dieve“, ang. *good-bye* „sудie“ < *God be with You* „tebūnie dievas su tavimi“.

¹⁴ Wang W. S. Y. *Competing Changes as a Cause of Residue*. – *Language*, 1969, 45, p. 9–25; Chen M. *The Time Dimension: Contribution Toward a Theory of Sound Change*. – *Foundations of Language*, 1972, 8, p. 457–498; Chen M. and Wang W. S. Y. *Sound Change: Actuation and Implimentation*. – *Language*, 1975, 51, p. 255–281.

¹⁵ Chen M. and Wang W. S. Y. *Loc. cit.*

¹⁶ Schuchardt H. *Über die Lautgesetze. Gegen die Junggrammatiker*. – Berlin, 1885.

¹⁷ Hooper J. B. *Word Frequency in Lexical Diffusion and the Source of Morphological Change*. – In: *Current Progress in Historical Linguistics*. Amsterdam–New York–Oxford, 1976, p. 95–103.

Su leksinės difuzijos idėja gerai derinasi kita kalbos pakitimų teorijoje seniai kelta mintis, jog fonetiniai-fonologiniai pakitimai vyksta rungtiantis, varžantis variantams. Kalbos sinchronijoje tas rungtyniavimas reiškiasi prieštaravimais, kadangi sinchronija, kaip žinome, tai ne statika, joje yra nemaža dinamikos.

Pakanka atsiversti bet kurios kalbos tarties žodyną, ir pamatysime, jog daugeliu atvejų duodami du ar netgi keli tarimo variantai. Šie variantai nėra kokios nors tarmybės ar socialinių-profesinių dialektų formos, bet, diachroniškai žiūrint, jie atstovauja skirtingoms fonetinio pakitimo fazėms¹⁸. Antai tokie anglų kalbos žodžio *punctuate* tarimo variantai kaip [p'ʌŋktju-eit] ir [pʌŋktfueit] kaip tik ir gali būti skirtingos garsinio pakitimo *tj > tf* pakopos. Vadinas, kas kalbos istorijoje yra pakitimas, sinchronijoje yra sistemos leidžiama daugiau ar mažiau laisva variacija. Kad fonetinis pakitimas vyksta rungtiantis variantams, akivaizdžiausiai rodo vadinamieji hipernormalizmai.

Variantų, kuriais reiškiasi fonetinis pakitimas, koegzistencija ir rungtyniavimas gana aiškiai matyti iš ilgą rašto tradiciją turinčių kalbų istorijos. Kai prancūzų kalboje *o* virto *u* ir dėl to atsirado du variantai (*o* ir *u*), gramatikai ir rašytojai XVI a. suskilo į dvi partijas – *u* tarimo šalininkus ir jų priešininkus (*ouistes* et *non-ouistes*)¹⁹.

XVII a. anglų kalboje *u* virto *ʌ*, bet tuo pačiu metu trumpėjo ir ilgasis *u*: (*u*: > *u*). Vadinas, trumpasis ir ilgasis *u* buvo lygiagretus. Yra paliudyta, kad, pvz., žodžio *good* šaknies balsis buvo tariamas čia trumpas, čia ilgas. Vienuose žodžiuose (pvz., *blood*, *flood*) dažnesnis buvo variantas *u*, kituose (pvz., *book*, *good*) – variantas *u*:. Pakitimas *u > ʌ* užgriebė tik tuos žodžius, kur jau buvo įsigalėjęs trumpasis *u* arba kur šis variantas buvo bent jau dažniau tariamas (iš čia *blood*, *flood* su *ʌ*). Kituose žodžiuose trumpasis *u* įsigalėjo po to, kai *u > ʌ* jau buvo pasibaigęs (iš čia *book*, *good*)²⁰.

Paskutinis lotynų kalbos diftongas *au* jau Cicerono laikais kaitaliojosi su iš jo kilusiu monoftongu *o*. „Kilnusi“, labiau literatūrinis diftongas ir daugiau liaudinis monoftongas šimtmečius gyvavo lygiagrečiai. Ir vis dėlto atskiruose žodžiuose gana anksti įsivyravo *o*, kurį tokį išlaikė romanų kalbos (plg. provansalų *coa* < lot. *coda* < *cauda*; portugalų *orelha* < lot.

¹⁸ Fónagy I. Über den Verlauf des Lautwandels. – Acta Linguistica Hungarica. Budapest, 1956, VI, p. 173–276.

¹⁹ Thurot Ch. De la prononciation française depuis le commencement du XVI-e siècle. – Paris, 1881–1882, I–II.

²⁰ Вахек Й. Краткое замечание о некоторых фонемных субституциях в процессе развития английского языка. – В кн.: Теория языка, англистика, кельтология. М., 1976, с. 163–167.

oric(u)la < auricula), bet jose ir šiandien diftongas *au* gražiausiai tebegyvuoja. Vadinasi, fonetinių-fonologinį pakeitimą reikia, matyt, suprasti kaip koegzistuojančių variantų rungtyniavimą.

Kad šalia su naujuoju garsu tariamų žodžių egzistuoja ir senąji garsą turintys žodžiai, nesunku įsitikinti ir iš realios tarmių medžiagos. Neretai tas pats žodis to paties tarmės atstovo tariamas čia su senuoju, čia su naujuoju garsu. Toks tarimo svyravimas gali būti visai laisvas, atsitiktinis, priklausomas tik nuo šnekos tempo ir stiliaus.

Fonetiniam pakeitimui lemiama yra laisvoji variacija (bet ne pozicinė ar kombinacinė), nes ji visada gali pakisti: variantai įgyja tam tikrą vaidmenį, formalus skirtumas pasidaro funkcinis. Svyruojama ir tada, kai laisvoji variacija palaiapsniui pereina į fonologinę opoziciją.

Yra žinomas ne vienas atvejis, kad fonetinis-fonologinis pakeitimas, apėmęs keletą, keliolika ar pan. leksemų, nutrūksta. Tokių pakeitimų, kaip, pvz., liet. *s > š* po *i, u* ar bretonų *ō > ū*, kurie yra palietę tik keletą ar keliolika leksemų, leksinė difuzija jau seniai yra sustojusi, liovusis veikti. Vadinasi, panašiais atvejais, atrodo, reikia tenkintis seniai pasibaigusios ir konvencionalizuotos difuzijos konstatavimu.

Atsižvelgiant į tai, ar fonetinis-fonologinis pakeitimas apima visą relevantinę leksiką, ar tik jos kokią nors dalį, kitaip tariant, atsižvelgiant į pakeitimo apimtį, fonetinius-fonologinius pakeitimus galima taip suskirstyti:

1. Visuotinis, išimčių neturintis fonetinis pakeitimas: pvz., ide. *ū* virtimas *y* (*br*) slavų kalbose; *h* išmetimas vėlyvojoje šnekamojoje lotynų kalboje; žodžio galo skardžiųjų priebalsių duslinimas lietuvių kalboje; *j* išmetimas po priebalsių prieš priešakinės eilės balsius baltų kalbose (bet plg. *jis, jie*).

2. Reguliarus garsų pakeitimas su palyginti nedaug išimčių, kurios galėjo atsirasti dėl kitų, konkuruojančių pakeitimų veikimo, analoginio išlyginimo arba kurioms reikia labai sudėtingų sąlygų. Pavyzdys gali būti trečioji slavų palatalizacija, kur *g, k, ch* po tam tikrų priešakinės eilės balsių (bet ne po visų) virto (*d*) *z, c, s*. Čia trukdė skirtingos kilmės *i* ir galbūt kirtis²¹.

3. Reguliarus fonetinis pakeitimas su daugiau ar mažiau išimčių, kurių paaiškinti neįmanoma.

4. Sporadinis fonetinis pakeitimas (pirmiausia asimiliacija ir disimiliacija), kuris dažniausiai paliečia tik atskirus žodžius. Jo sąlygos lengvai nustatomos, bet pakeitimo daugeliu laukiamų atvejų nebūna.

5. Garsų pakeitimas, kur vienodomis sąlygomis atsiranda du skirtingi produktai. Tai daugiausia skilimo procesai, ir nusakyti sąlygų, kuriomis

²¹ Aitzetmüller R. *Altbulgarische Grammatik*. — Freiburg i. Br., 1978, p. 16–17.

garsas a skyla į b ir c, negalima (pvz., s ind. *r* virtimas vid. ind. *a, i, u*; lot. *e* skilimas į prancūzų *ai* [ɛ] arba *oi* [wa])²².

Kad fonetiniai dėsniai turi nepaiškinamų išimčių, kalbos tyrimuose reikia laikyti normaliu dalyku. Fonetinių kitimų procese dažnai yra žodžių, atsiliekančių nuo garsų pakitimo srovės ir atspindinčių senesnę tarimą. Antai Filadelfijos dialekte vienskiemeniai žodžiai su šaknies galo dusliuoju frikativiniu priebalsiu tariami šaknies balsį [æ] įtempiant ligi [ɛ : ə]. Taip tariami *pass, bath* ir *laugh*, bet išimtį sudaro *cash*. Ši „įtemptumo“ taisyklė (the tensing rule) Niujorke galioja visiems žodžiams su šaknies galo skardžiaisiais sprogstamaisiais, bet Filadelfijoje vėlgi tepaliečia tris žodžius, kurie baigiasi *-d*. Tai *bad, mad* ir *glad*, kurių [ɛ : ə] kontrastuoja su [æ] žodžiuose *pad, grab, Brad* etc. Norint tokią dekompoziciją paaiškinti, reikėtų sakyti, kad minėtas fonetinis pakitimas paliečia tik būdvardžius, bet tokia prielaida atmetina vien dėl to, kad būdvardis *sad* šiame dialekte yra tariamas su [æ]²³.

Kodėl fonetinis pakitimas gana dažnai nepajėgia apimti visos relevantinės leksikos, liaujasi veikęs, pusiaukely nutrūksta, vienus žodžius užgriebia, o kitų ne, priešasčių gali būti daug ir įvairių²⁴.

²² Boretzky N. Überlegungen zur Regelmässigkeit von Lautwandel. — IF, 1973, 78, p. 25—29. Be to, plg. Labov W. The Internal Evolution of Linguistic Rules. — In: Linguistic Change and Generative Theory/Ed. by R. P. Stockwell and R. K. S. Macaulay. Bloomington and London, 1972, p. 105—111.

²³ Labov W. The Internal Evolution of Linguistic Rules, p. 107.

²⁴ Эндзелин Я. Фонетические изменения и их причины. — В кн.: Endzeļins J. Darbu izlase. Rīgā, 1974, II, p. 74—83; Степонавичюс А. Языковые изменения и проблемы диахронической фонологии. III. Факторы звукового развития. — Kalbotyra, 1975, XXVI (3), p. 215—240; Он же. Основы диахронической фонологии. Очерк истории и типы звуковых изменений. — В., 1982; Он же. Основы диахронической фонологии. Механизм звуковых изменений. — В., 1982; Кубряков а Е. С. Язык как исторически развивающееся явление. — В кн.: Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка. М., 1970.

Iš naujesnės nesunkiai prieinamos užsienio autorių literatūros kalbinių pakitimų klausimais dar galima paminėti: Anttila R. An Introduction to Historical and Comparative Linguistics. — New York—London, 1972; Bright W. Variation and Change in Language. — Stanford Unw. Press, 1976; King R. Functional Load and Sound Change. — Language, 1967, 43, p. 831—853; Kiparsky P. Linguistic Universals and Linguistic Change. — In: Universals in Linguistic Theory / Ed. by E. Bach and R. Harms. New York, 1968, p. 171—202; Labov W., Yeager M., Steiner R. A Quantitative Study of Sound Change in Progress. — Philadelphia, 1972, I—II; Levin J. F. Dynamic Linguistics and Baltic Historical Phonology. — General Linguistics, 1975, 15, p. 144—157; to paties. Ongoing Change in Russian Dialects in Light of Contemporary Sociolinguistics. — In: American Contributions to the Eighth International Congress of Slavists / Ed. by H. Birnbaum. Columbus, 1978, p. 449—460; Malkiel Y. Weak Phonetic

Kiekvienas fonetinis pakitimas sklinda dvejopai. Pirma, jis sklinda kalbos sistemos viduje, palaiptams eidamas nuo formos prie formos, nuo žodžio prie žodžio. Savaimė suprantama, kad toks jo sklindimas trunka tam tikrą laiką (dešimtmečius, šimtmečius, o kai kada ir tūkstantmečius). Turint tai galvoje, logiška manyti, kad per tokį laiką gali pasikeisti ir pačios pakitimą sukėlusios sąlygos, juo labiau kad yra duomenų, rodančių, jog pakitimo sąlygos nėra statiškos, jų katalogas gali siaurėti arba plėstis, o tai negali neatsiliepti pakitimo apimčiai.

Svarbus fonetinio-fonologinio pakitimo dinamikos aspektas yra morfologiniai veiksniai. Grynai fonetiškai atsiradęs pakitimas susiduria su tokiomis morfologinėmis kliūtėmis, kad morfologinis išlyginimas iš viso neleidžia tam pakitimui išplisti.

Antra, fonetinis pakitimas sklinda kalbinėje bendruomenėje iš vieno individo šnekos į kito šneką, iš vienos socialinės grupės kalbos į kitą kalbą. Vadinasi, kalbinis pakitimas tuo pačiu metu yra internus (sklinda kalbos sistemoje) ir eksternus (sklinda kalbinės bendruomenės viduje).

Ar kalbos sistemos sudaryta galimybė realizuojama ir koku laipsniu, tai jau priklauso nuo socialinių veiksnių. „Šalia kalbinių elementų tarpusavio priklausomybės ir hierarchijos sistemos viduje ji [lingvistika] susiduria su socialinės struktūros istoriniu atsitiktinumu. Ir nors bendroji lingvistika linkusi analizuoti tokią sistemą, bet konkrečios istorinės problemos patenkinamai gali būti sprendžiamos tik atsižvelgiant į abu faktorius iš karto“, — pažymi J. Kuryłowiczius, grįsdamas kalbos analoginių pakitimų principus²⁵.

Juk kalbą, pirma, vartoja daugybė individų, antra, individo kalbinėje kompetencijoje susikryžiuoja kelios sistemos (tarmės, dialektai, kalbos), ką H. Schuchardt vadino *Sprachmischung*, o J. Kuryłowiczius — sistemos A grindimu (*fondement*) sistema B²⁶: skirtumai, esantys tarp dviejų giminiškų sistemų, paprastai generalizuojami kalbos vartotojų; jie lemia ir kalbos sistemos sankcionuotų variantų parinkimą.

Change, Spontaneous Sound Shift, Lexical Contamination. — *Lingua*, 1962, XI, p. 236–275; Martinet A. *Évolution des langues et reconstruction*. — Paris, 1975; Postal P. *Aspects of Phonological Theory*. — New York, 1968; Vachek J. *On the Interplay of External and Internal Factors in the Development of Language*. — *Lingua*, 1962, XI, p. 434–448; Weinreich U., Labov W. and Herzog M. I. *Empirical Foundations for a Theory of Language Change*. — In: *Directions for Historical Linguistics* / Ed. by W. P. Lehmann and Malkiel Y. Austin and London, 1968.

²⁵ Kuryłowicz J. *Esquisses linguistiques*. — Wrocław–Kraków, 1960, p. 86.

²⁶ Kuryłowicz J. *Op. cit.*, p. 85.

Nuo konkrečios kalbinės sistemos priklauso, kurie pakitimai kalboje atsiranda, bet jų realizacija ir išplitimas nėra prediktabilūs, kaip neprediktabili ir pati kalbos vartotojo elgsena. Imitacijos ir reakcijos dėsniai valdo apskritai socialinių procesų plitimą, taigi ir kalbinių reiškinių sklidimą, ir kalbinių tendencijų realizavimąsi gali skatinti arba trukdyti. Matyt, dėl šio kalbos vartotojų verbalinės elgsenos neprediktabilumo, dėl šio socialinių struktūrų istorinio atsitiktinumo prasidėjęs fonetinis dėsnis, apėmęs vos keletą leksemų ar išplitęs kalbos vartojimo ploto dalyje, gali staiga liautis veikęs ir sklidęs.

PIRMOJI DALIS

Baltų kalbų veiksmažodžių leksinė semantika ir morfologija (*įo* kamienas)

Lietuvių ir latvių kalbos (taip pat prūsų, kiek apie ją galima spręsti iš fragmentiškų tekstų) didelių struktūrinių bendrumų turi veiksmažodžių *įo* kamieno sistemoje. Jų *įo*-kamieniai veiksmažodžiai (taip pat išlikęs vienas kitas prūsų kalbos veiksmažodis) su šaknies vokalizmu *ie, ei, ai, au* ir *uo* pasižymi tam tikromis raiškos ir turinio ypatybėmis, dėl kurių juos galima traktuoti kaip atskirą leksinį-semantinį veiksmažodžių tipą. Tomis ypatybėmis nagrinėjamoji veiksmažodžių grupė daugeliu atvejų skiriasi nuo įvairių kitų leksinių-semantinių veiksmažodžių tipų. Šaknies vokalizmo *ie, ei, ai, au* ir *uo* *įo*-kamieniai veiksmažodžiai sudaro opoziciją su tranzityviniais nykstamojo šaknies vokalizmo *o*-kamieniais (*riėti : risti*), tranzityviniais pailginto nykstamojo šaknies vokalizmo *įo*-kamieniais (*diežti : dýžti*), intransityviniais infiksinais *o* (kartais *sto*) kamieno (*stiėgti, steįgti : stigti*) ir kitų tipų veiksmažodžiais. Kalbos sistemoje dabar visi šie veiksmažodžiai funkcionuoja kaip savarankiški leksiniai-semantiniai vienetai (leksemos), bet, kadangi daugeliu atvejų jie istoriškai priklauso tai pačiai šakniai, įmanoma yra rekonstruoti seniau buvusius jų paradigminius santykius ir fleksinę struktūrą. Atskirų prabaltiškų veiksmažodžio sistemos fragmentų atstatymas verifikuojamas kitų ide. kalbų medžiaga. Tad giminiškų kalbų duomenų, būtent etimologinių atitikmenų, pasitelkimas metodologiškai yra toks pat svarbus kaip ir vidinė rekonstrukcija.

Tam tikros raiškos ir turinio ypatybės apibūdina visus nagrinėjamo tipo veiksmažodžius, ir ši aplinkybė motyvuoja jų nagrinėjimą leksinės semantikos ir morfologijos požiūriu. Pirmiausia daugelio nagrinėjamų veiksmažodžių turinys dėl minėtos semantinės derivacijos yra gana išsišakojęs, bet viena kuri nors reikšmė *įo* kamieno sistemoje vis dėlto kartais reiškia ma keletu veiksmažodžių. Todėl nagrinėjamų veiksmažodžių turinį įmanoma adekvačiau aprašyti „semantinių laukų“ metodu, kas be galo svarbu norint nustatyti žodžio vietą leksinėje-semantinėje sistemoje, jį etimologiškai identifikuoti ir konstatuoti giminiškų kalbų atitikmenis. Kita vertus, pa-

vyksta, nors ir sunkiai, išskirti tam tikras viso morfologinio tipo, struktūrinės, reikšmes.

Šiame darbe istoriniu-lyginamuoju metodu nagrinėjami tie šaknies vokalizmo *ie, ei, ai, au* ir *uo* veiksmoždziai, kurie tarp tų vokalizmų ir kamiengalio *-jo-* turi priebalsį, dažniausiai sprogstamąjį. Šiuo atžvilgiu jie sudaro priešybę vienašakniams veiksmoždziams, kurių kamiengalis *-jo-* eina tiesiai į šaknies balsio ar dvibalsio. Ši priešybė taip pat yra didelė baltų istorinės veiksmoždzio morfologijos problema.

Struktūrinių raiškos ir turinio skirtumų esama ir pačiame nagrinėjamajame leksiniame-semantiniame tipe tarp leksemų su skirtingais šaknies vokalizmais. Nuo tų šaknies vokalizmų skirtumų gali priklausyti ir tam tikras šaknies pradžios priebalsių varijavimas, pvz., veliarinių ir palatalinių priebalsių opozicijos prieš *au* susiformavimas.

Nagrinėjamo tipo *jo*-kamienių veiksmoždzių istoriją atskleisti daug padeda ir tai, kad daugeliu atvejų vienoje lietuvių kalbos tarmėse ar baltų kalbose ta pati leksema turi vieną šaknies diftongą (pvz., *baigti*, lat. *laist*), o kitose tarmėse ar kalbose — kitą diftongą su tuo pačiu skiemens sudaromuoju elementu (*beigti*, *léisti*). Tad tokiais ir panašiais atvejais veiksmoždzių šaknyje priešybę sudaro užpakalinės ir priešakinės eilės dvibalsiai. Būtą užpakalinės ir priešakinės eilės diftongų skirtumą nesunku įžiūrėti ir tose leksemose, kurių šakninio skiemens sudaromasis elementas yra *u*, tik čia tas skirtumas gerokai aptemdytas ide. *eu* fonetinio virtimo *au* su prieš einančiu minkštuoju priebalsiu rytinių baltų kalbose¹. Dabartinė veliarizuoto ir palatalizuoto priebalsių opozicija lietuvių kalboje (pvz., *raūkti* : *riaūkti*) ir iš dalies latvių kalboje, o leksemose su šaknies pradžios dentaliniais priebalsiais fonemų *t*, *d* : *č*, *dž* opozicija lietuvių kalboje (pvz., *táūpti* : *čidūpti*) prieš šaknies diftongą *au* tokiu būdu gali atspindėti senųjų šakninių diftongų *ou* ir *eu* opoziciją (**rouk-* : **reuk-*, **toup-* : **teup-*). Toks vienareikšmių, artimos reikšmės ar istoriškai giminiškų leksemų šaknies balsių kaitaliojimas, vadinamas šaknies balsių kaita (apophonie, Ablaut), yra fonologijos ir morfologijos paribio reiškinys: šaknies balsinių fonemų opozicija yra lydima nors iš karto ir sunkiai suvokiamų struktūrinių reikšmių opozicijos. Bet ne kiekvieną atvejį, kur toks kaitaliojimas matyti, galima laikyti balsių kaita: mat šaknies balsių bei diftongų alternacija gali būti atsiradusi ir dėl gretimų priebalsių įtakos, taigi ji gali būti fonetinės kilmės.

¹ Liter. žr. LKK, 1968, X, p. 69–76.

i-kamienių veiksmazodžių raiškos variavimas dėl fonetinių pakitimų

Lietuvių kalboje veliarinio priebalsių tarimo tendencija ryški kai kuriose pietų aukštaičių tarmėse², ypač intensyvos jos būta Prūsų lietuvių tarmėse³. Kaip reakciją ji sukelia priešingą tendenciją – priebalsių minkštini-
mą. Tokio dažnai spontaninio fonetinio variavimo ypač mėgstamas priebalsis *r*: „... tarmėse minkštasis ir kietasis *r* perdėm sumišę. Dažnai toje pačioje šnektoje galima išgirsti atskirus žodžius tariant dvejopai: su kietu ir su minkštu *r*“⁴. Veliarizuotą *r* gali turėti, pvz.: *braiḡzti* (-*zgia*) „neaiškiai, nesuprantamai garsus tariant, kalbėti“ Rdm, Lp, Lš, *ap-kraiḡti* (-*ia*) „šiai-
p taip aprenkti, apdengti“ Lkm, *kraiḡti* (-*ia*) „kloti tvarte gyvuliams po kojų, kad nebūtų šlapia“ Pt, *raiḡzti* (-*zgia*) „šnekėti“ Brb, *braūkšti* (-*škia*) „skusti“ J, *īsi-graūzti* (-*zdžia*) „išidegti“ Skr, *kraūkšti* (-*ščia*) „triauškinti ėdant ar valgant“ Krok, Lp, Mrs, *skraūsti* (-*džia*) „skriausti“ Lkv, Pvn, Pgg, Krš, Šv, Užv, Grd, *straūbti* (-*ia*) „su garsu gerti ar srėbti“ Š, Ndž, *traūkšti* (-*škia*) „garsiai ėsti ar valgyti...“ Brt, Up, *traūkti* (-*ia*) „gerti“ Lkm ir *traušti* (-*ia*) „lūžti, trupėti“ J. Veliarizuotą *r*, matyt, turi ir *sraūbti* (-*ia*) „sriaubti, srėbti“, nors jis ir paliudytas senuosiuose raštuose bei žodynuose (Ch, DP, SE, SD, C, Krz, N), plg. aukštaičių tarmėse plačiai vartojamą *sriaūbti* (-*ia*).

Minėtose leksemose dėl veliarizuoto *r* tarimo dvibalsis *ei* yra pasikeitęs į *ai* ir senasis *eu* čia yra virtęs *au*.

Fonetiškai suminkštintą *r* tikriausiai turi: *driaūsti* (-*džia*) „bausti; neleisti ko daryti“ Jnš, Pkl, Trk, *griaūsti* (-*džia*) „griausmui būti, trenkti...“ Grž, Srj, Švnč, Kp, Lš, Lb, Sml, Trgn, Grk, *priaūstis* (-*siasi*) „praustis“ Vvr, *riaūsti* (-*sia*) „rausti“ Plv, Graž, Gž ir *spriaūsti* (-*džia*) „sprausti“ K, LC, TP, B3P. Čia, matyt, esama šaknies vokalizmo *au*, prieš kurį dėl spontaninės palatalizacijos tariamas suminkštintas *r*.

Veliarizuotai arba suminkštintai tariami ir kiti priebalsiai. Veliarizuotą *n* turi, pvz.: *prisi-knaībti* (-*ia*) „arti prisilenkti, prisikišti“ Ktk, Ut, *knaīptis* (-*iasi*) „lenktis, kniaubtis“ Vj, *prisi-knaīpti* (-*ia*) „arti prisilenkti, prisikišti“ Vj, Švnč, Ml. Šiaip jau aukštaičių tarmėse plačiau vartojami tomis pat reikšmėmis *kneībti* (-*ia*) ir *kneīpti* (-*ia*), kartais pramaišiu toje pačioje

² Buch T. Mundartliche Entpalatalisierungserscheinungen im Litauischen. – Acta Baltico-Slavica. 1966, III, p. 33–36; Urbanavičiūtė Ž. Kietųjų ir minkštųjų priebalsių opozicija ir jos raida lietuvių kalbos aukštaičių tarmėse: Kand. dis. – V., 1970, p. 195. VVU rankraštynas.

³ Urbanavičiūtė Ž. Priebalsių kietinimas Prūsų Lietuvos tarmėse. – Baltistica. 1970, VI, p. 159–162.

⁴ Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija. – V., 1966, p. 155.

šnekoje (pvz., *knaĩpti* ir *kneĩpti* Vj, Ml). Toki pat *n* turi ir *gnaustis* (-*siasi*) „gailėtis, graužtis“ BsP (plg. *gniaũsyti* (-*ija*) “menką darbą dirbti, krapštytis“ Dglš).

Minėta Prūsų lietuvių tarmėms būdinga priebalsių veliarizacija atspindi P. Ruigio, F. Nesselmanno, F. Kuršaičio ir kt. žodynuose: *kraĩkti* (-*ia*) „dengti stogo kraigą“ N, *straĩptis* (-*iasis*) „trepsėti šokant“ KŽ, *kraũkti* (-*ia*) „krankti (kaip varna)“ N, *gnausti* (-*džia*) „gniaužti“ N, *knaũkti* (-*ia*) „miaukti“ R, K, *šnaũkšti* (-*šta*, -*ščia*) „ũžti“ N, K, *saũbti* (-*ia*) „siausti“ K, *saũpti* (-*ia*) „dengti, gaubti, siausti“ J, NdŽ, Kel ir *saũsti* (-*čia*) „siausti“ K. Fonetiskai suminkštintą *š* turi *šiaukti* (-*ia*) „šaukti“ J. Bretkūno Giesmės duchaunos, Der Psalter Dovidas, RD, LC. Tad tikrųjų šaknies vokalizmų čia esama *ei* ir *eu*, o veiksmažodžio *šiaukti* atveju – *au*.

Rytinėje lietuvių kalbos ploto dalyje, kur tariamas veliarizuotas *l*, vartojamas veiksmažodis *lāisti* (-*džia*). Patekęs į kai kurias gramatikas ir žodynus⁵, jis leido atsirasti nuomonei, kad jo šaknies *ai* yra toks pat kaip ir latvių kalbos atitiktens *laĩst* (-*žu*)⁶.

Kad *ai* čia yra atsiradęs iš *ei* dėl veliarizuoto *l* įtakos, rodo pačių aukštaičių tarmių duomenys. Antai rytinėse tarmėse (Aps, Smal, Dkšt, Rš, Kzt ir kt.) vyrauja turinčios šaknyje *ei* (*ei* po veliarizuoto *l*) formos: *lėis't'*, bet šalia pasitaiko ir *lāis't'* (kaip *lėk'a* šalia *lāk'a*). K. Sirvydo raštuose taip pat dominuoja variantai su *ei*: *lėyst* PS⁷, *lėydziu* SD, bet ir *laydziu*⁸. Tiesa, daugelyje rotininkų šnektų veiksmažodžio *lėisti* dvibalsis *ai* traktuojamas kaip ir senasis *ai* (< ide. *oi*), taigi čia tariama *līs't'*, *lāis't'* ar *luois't'* kaip *kīlis*, *kāilis*. Betgi čia taip elgiamasi ir su po veliarinio *l* iš *e* kilusiu *a* (*lš.k'a*, *lš.das*, *lāk'a*, *lādas*)⁹. Taigi ir čia veiksmažodžio *lėisti ai* fonetinė kilmė neabejotina.

Iš liaudies dainos žinomas pusdalyvis (*žalią veją klaisdama* „šluodama“ Alv, kurio pamatu buvo atstatyta visa paradigma (*klaisiti* (-*džia*) „šluota mojuojant, valyti, klastyti“ LKŽ V 950), greičiausiai turi *ai*, po kietojo *l*

⁵ Pz., Universitas lingvarum Litvaniae. – V., 1981, p. 95–96; Литовский ловарь А. Юшкевича. – Петроградъ, 1897, I, p. 589, 629, 717.

⁶ Заметки по диалектологии литовского языка В. К. Поржезинского. – Санктпетербургъ, 1896, p. 9; Къ истории формъ спряжения въ балтийскихъ языкахъ. Изследованье В. К. Поржезинского. – М., 1901, p. 121; Endzelīns J. DI, II, p. 118; To paties. Latviešu valodas gramatika. – Rīgā, 1951, p. 784.

⁷ Būga K. RR, I, p. 286, II, p. 126; Zinkevičius Z. Dėl K. Sirvydo „Punktų sakymų“ genezės ir kalbos. – Baltistica, 1971, VII, p. 162.

⁸ Pirmasis lietuvių kalbos žodynas. – V., 1979, p. 757.

⁹ Lietuvių kalbos atlasas, II. Fonetika / Ats. red. K. Morkūnas. – V., 1982, žml. Nr. 15.

kilusį iš *ei*. Tad reikšmė „šluota mojuojant, valyti, klastyti“, iš tikrųjų, matyt, priklauso veiksmažodžiui *klėisti (-džia)* „be reikalo leisti, eikvoti, prarasti, netekti; skleisti“. Kad tokios reikšmės gali koegzistuoti vieno žodžio turinyje, rodo jo iteratyvas *klaistyti (klaisto)* „klastyti, klėisti; (refl.) driektis, sklaidytis“ [dar plg. *Su šluota klaisto tik sausus grūdus J*, o dėl „šluoti“ ir „skleisti“ ryšio plg. *klėsti (klėsčia, klėčia)* „šluoti, šlavinėti, klastyti; skleisti, plėsti ...“].

Čia suminėtos leksemos yra lietuvių kalbos tarmėse ir neretai bendrinėje kalboje vartojamų veiksmažodžių *breigzti, kreigti, krėikti, streiptis (-iasi)* „kreiptis, darytis kreivam“, *kneibti, kneipti, briaūkšti, griaūzti, kriaūkti, kriaūkšti, skriaūsti, sriaūbti, striaūbti, triaūkšti, triaūkti, triaūšti, kniaūkti, siaūbti, siaūpti, siaūsti, šniaūkšti, léisti, klėisti* bei atitinkamai *draūsti, gráusti, praūsti, raūsti, spráusti* ir *šaūkti* fonetiniai variantai (išskyrus *raigzti, gnausti (-džia)* ir *gnaustis*, kurie atitinkamų variantų neturi).

Dėl dažno šaknies pradžios *a-* ir *e-* fonetinio kaitaliojimosi sunku nuspręsti, ar, pvz., *nu-áigti (-ia)* „suprasti, išmanyti“ Vdšk tikrasis šaknies diftongas yra *ai* ar *ei*.

Fonetinio pobūdžio reiškinių, sunkinančių šaknies vokalizmų atpažinimą, būta ir kitose baltų kalbose – prūsų ir ypač latvių. Antai kaip liet. *driaūsti (-džia)*, taip, atrodo, ir pr. *driāudai* „atkalbėjo, sulaikė, uždraudė, fuhren an“ (3 p. praet.) turi suminkštintą *r*. Senąjį kietą *r* gali turėti išlaiskusi forma *draudieiti* „ginkite, drauskite“ (2 p. plur. imper.), su kuria šaknies vokalizmu sutampa liet. *draūsti (-džia)*.

Latvių kalbos veiksmažodžių *kraukt (-cu)* (: *vārnas krauc* „varnos krančia“ Bērzgale) bei *raūkt*² Dundanga, *raukt* Naukšēni, Suntaži (*-cu*) „raukti“ priebalsio *r* kokybė neaiški (EH I 643, ME III 587), tad čia veikiausiai yra *r*, plg. kitur vartojamus lat. *křaukt (-cu)* (liet. *kriaūkti (-ia)* bei *raūkt (-cu)*).

Latvių kalbos tarmėse randama *įo-*kamienių veiksmažodžių, turinčių keistas šaknies priebalsių grupes *šm-* ir *žm-*: *šmāūgt*² (*-dzu*) „smaugti; gręžti, gręžiant (iš)spausti; duoti, kirsti (per veidą); sprukti, greitai bėgti. mauti“, *šmaūgt* „nulenkti (medį)“, *šmāūkt, šmāūkt*² (*-cu*) „plėsti, smaukti, dirti; trenkti, duoti; sprukti, mauti; apgaudinėti“, *žmāūgt, žmāūgt*² (*-dzu*) „smarkiai spausti, smaugti; baigti, įveikti (išvalgyti, padaryti)“, *žmaugt (-dzu)* „(slapta) greitai bėgti, sprukti“. Paaiškinti šių grupių atsiradimą padėtų tas, kad leksemos, į kurių šaknies pradžios priebalsių grupės įeina *n* ir *l*, šaknies pradžioje rodo veliarizuotų ir palatalizuotų sonantų kaitą, plg. *šnāūkt*² (*-cu*) ir *šņāūkt*² (*-cu*) „šnypšti (nosi)“; *žnaūgt*² (*-dzu*) ir *žņāūgt (-dzu)* „smaugti; veržti, spausti, gniaužti“; *šlaukt* „slysti“ ir *šļāūkt*² (*-cu*) „daryti, kad slystų, sprūstų; vilkti kojas einant; žemyn slysti, čiuožti“. Ko vertos šaknies pradžios priebalsių grupės su pa-

latalizuotais sonantais, matyti iš latvių kalbos leksemų atitikmenų lietuvių kalboje: *šniūkti (-ia)* „uostyti (tabaką); miegoti, knarkti; bambėti“, *žniūgti (-ia)* „veržti su žniaugu, spausti, smaugti, čiaupti...“, *sliaūkti (-ia)* „pamažu tekėti; šliaužti; versti žemyn šliaužiant; be perstojo eiti; mušti, pliekti; sliuogti, lipti...“ Tiek vienu, tiek antrą žodžių šaknies pradžios priebalsių grupės čia yra reguliarūs senojo diftongo *eu* kitėjimo refleksai: blt. **šneuk-*, **žneug-* (< ide. **k'neuk-*, **ġ(h)neug(h)-*), **sleuk-* > **šņiauk-*, **žņiaug-*, **sljauk-* > liet. *šniauk-*, *žniaug-*, *sliauk-* resp. lat. **snjauk-*, **zņiaug-*, **sljauk-* > **sņauk-*, **zņaug-*, **slauk-* > lat. *šņauk-*, *žņaug-*, *šļauk-*. Vienur kitur latvių kalbos tarmėse minkštasis sonantas sporadiškai galėjo depalatalizuotis. Čia įtakos turėjo latvių kalbai būdingas priebalsių tarimas kietai netgi prieš priešakinės eilės balsius. Atrodytų, kad panašių fonetinių pakitimų būdu į latvių kalbą atėjo ir minėtos leksemos su nereguliariomis šaknies pradžios priebalsių grupėmis *šm-* ir *žm-*: *šmaug-*, *šmauk-*, *žmaug-* < **šmaug-*, **šrhauk-*, **žmaug-* < **smjaug-*, **smjauk-*, **zmjaug-* < blt. **smeug-*, **smeuk-*, **žmeug-*¹⁰. Tokį aiškinimą remtų ir tai, kad šie veiksmazodžiai daugiausia ir užfiksuoti iš tų vietų, kuriose konstatuotas palatalizuotų lūpinių priebalsių sukietėjimas¹¹.

Sunku ką tikra pasakyti apie vienoje vietoje (Nicoje) užfiksuotą lat. *šnaust (-žu, -du)* „snausti“ šalia įprastinio *snaust (-žu, -du)*. Jo kildinimą iš **šņaud-* < **sneud-* remtų liet. *sniaudėlė* „snaudulys“ (< **sneud-*), bet šis lietuvių kalbos žodis gali būti raštų (Jzm) prasimanytas.

Nagrinėtų šaknies pradžios priebalsių grupių su veliarizuotais sonantais vietoj laukiamų palatalizuotų aiškinimą spontaninės depalatalizacijos prie-laida remtų analogiškų priebalsių grupių raida tose leksemose, kurių šaknies diftongas yra *ie*. Čia taip pat, matyt, būta šaknies pradžios sonantų nedėsningo sukietėjimo pavienėse leksemose, kaip antai: *šmiegt (-dzu)* „mušti, duoti; subėgti, sueiti; šnypšti“, *žmiegt, žmlėgt² (-dzu)* „smarkiai spausti, smaugti; mušti, duoti; bėgti“, *šniebt² (seju)* „raukti (veidą)“, *žniēbt* „vogti, džiauti“ (su neaiškia *n* kokybe), kas matyti iš gretiminių tarmėse labiau paplitusių variantų su šaknies pradžios palatalizuotu *n*: *šņiēbt (-bju, -bu)* „raukti, viebti; raukšlėti; (vieną nosies pusę spaudžiant) šnypšti“ ir *žņiēbt* „smarkiai spausti, veržti; mušti, duoti; bėgti, mauti“. Tad ne tik *šn-*, *žn-*, bet, matyt, ir *šm-*, *žm-* greičiausiai yra depalatalizuoti iš *šņ-*, *žņ-* ir **šrh-*, **žrh-*.

¹⁰ Plg. Endzelīns J. Latviešu valodas gramatika, p. 194, 780 (išn. 451); To paties. DI, II, p. 119.

¹¹ Endzelīns J. Latviešu valodas gramatika, p. 176–177; Rudzīte M. Latviešu dialektoloģija. – Rīgā, 1964, p. 94–95, 309.

Tokių ir panašių nedėsningų šaknies pradžios priebalsių grupių su veliarizuotais sonantais atsiradimą galima daugiau ar mažiau patenkinamai suvokti, bet daug sunkiau paaiškinti, kaip prieš šaknies *ie* atsirado priebalsių grupės su palatalizuotais elementais. Kad čia esama vėlyvo nedėsningo reiškinių, matyti iš to, jog šalia jų egzistuoja reguliarios prieš *ie* priebalsių grupės, plg. *žmiēgt* (-*dzu*) < **žmiegt* ir *zmiēgt* (-*dzu*) „smarkiai spausti, smaugti; vogti, džiauti; bėgti“; *žņiēbt* ir *zņiēbt*² (-*bju*, -*bu*) „smarkiai spausti, smaugti; vogti, džiauti; žudyti, galabyti; slapta bėgti, sprukti...“; *ķņiēbt* „gnybti, žnybti“ ir *knīēbt* (-*bju*, -*bu*) „t. p.; (pa)pjauti, (pa)skersti“; *ķņieptiēs*² (3 p. praes. -*ķņiepjās*) „rauktis, vieptis“ (*n* kokybė nėra visai aiški) ir *knīeptiēs* (-*pjuōs*, -*puōs*) „(su)glausti ausis (apie arklius)“, *ie-kniept* „suspausti, sugnybti“; *ņiēbt* „veržti; raukti; greitai bėgti“ ir *nūoniebt* „įveikti, nugalėti, nužudyti“; *gļiēbt* (3 p. praes. *gļiēb*) „(pri)spausti, (pri)glausti“ ir *gliēbt* (-*bju*, -*bu*) „saugoti, sergėti, globoti; (refl.) kibtis, kabintis į ką, glaustis ...“

Šį keistą reiškinį galėjo sukelti struktūrinė analogija iš vokalizmo *au* veiksmazodžių pusės (*žmaūgt* < **žmeug-* : *zmaūgt*, **šļāukt* = liet. *šliaukti* : *slāukt*). Antra vertus, dėl gana ryškaus šių leksemų ekspresyvinio pobūdžio galėjo čia vienur kitur pasireikšti spontaninis priebalsių minkštinimas, kurį sudarė glaido *į* įsispraudimas tarp priebalsio ir balsio¹²: *gliēbt* > **gļiēbt* > *gļiebt*. Veiksmazodžių *čīēpt* (-*pju*, -*pu*) „(nu)kniaukti, (nu)džiauti, (pa)vogti“, *čiēbt*² (-*bju*, -*bu*) „čiupti, griebti, vogti“ atsiradimą šalia reguliarių *c-* (< **k-*, plg. liet. *kiēpti* (-*ia*)) „braukti, brėžti (liniją)“ turinčio *nuo-ciept* „pavogti“, kaip matyti iš jų geografijos (ME I 417, EH I 293), taip pat galbūt reikėtų aiškinti spontanine ekspresyvine priebalsių palatalizacija (*ciep-*, **cieb-* > **čīep-*, **čīieb-* > *čiep-*, *čieb-*), nors rytinėse latvių kalbos tar-mėse jų *č*- galėtų būti ir tiesiai atsiradęs iš **k-*.

Lat. *džāubt*² (2 p. praes. *džaub*) „rūpintis, būti susirūpinusiam; (refl.) džiaugtis, linksmintis...“, *ġāūbt*² (-*bju*, -*bu*) „džiaugtis, linksmintis, džiūgauti; saugoti, prižiūrėti, rūpintis...“, *ġāūbt* „skūstis, dejuoti“ etimologizacija sudaro nemaža sunkumų dėl to, kad neaiški šaknies pradžios *dž-* ir *ġ-* kilmė: jeigu jie būtų lietuvių kalbos ar kitų baltų dialektų skoliniai, kur lat. *ġ* gali reflektuoti **d'* (< *dī*)¹³, galėtume galvoti apie jų ryšį su liet. *džiaūbti* (-*ia*) „eiti nosį nuleidus“¹⁴. Be to, reikia turėti galvoje ir tą galimybę, kad *džāubt*² ir *džāūbt* (-*bju*, -*bu*) „smaugti“ randami maždaug tose vietose (Pildoje, Zasoje, Bērzgalėje, Vestienoje), kur vietoj latvių *ķ*, *ġ* tariama *č*, *dž* (Baltinavoje, Kārsavoje, Pildoje, Rēzeknėje, Viļā-

¹² Endzelīns J. DI, II, p. 85–86.

¹³ Endzelīns J. Latviešu valodas gramatika, p. 164.

¹⁴ Plačiau LKK, 1972, XIII, p. 14–17.

niuose ir kitur)¹⁵. Netoli šio fonetinio reiškinių arealo užfiksuotas (Nautrėnuose) ir veiksmazodis *čāustiēš*² (-šuoš, -suoš) „ketinti, žadėti, baustis, ryžtis ką daryti, ruoštis, rengtis“¹⁶. Todėl galima manyti, kad *džaubt* bei *čāustiēš* seniau atrodė *ğaubt* bei **k̄austiēš*, kurie per **ḡiaub-* bei **k̄iaus-* galėjo išriedėti iš balt. **geub-* bei **keus-*. Spėjamoji *džaubt* forma *ğaubt* latvių kalbos tarmėse iš tikrųjų yra paliudyta: *ğāūbt*² (-bju, -bu) „džiaugtis, linksmintis, rūpintis...“, *ğaubt* „skersti, smaugti“.

Iš pastarųjų pavyzdžių jau matyti, kad leksemų etimologinių šaknies pradžios priebalsių (ir jų grupių) bei šaknies vokalizmo konstatavimas glaudžiai susijęs su vienašaknių žodžių, su leksemos vietos kalbos leksinėje-semantinėje sistemoje nustatymu, kas savo ruožtu, be raiškos tapatumo, daugeliu atvejų reikalauja detalios istorinės-lyginamosios žodžių turinio analizės.

Keletas semantinių laukų ir jų reiškimas įo-kamieniais veiksmazodžiais

1. Reikšmių „niekinti, peikti, smerkti...“, „drausti, ginti, neleisti...“ laukas. *įo* kamieno veiksmazodžiai liet. *niekti* (-ia), *niekti* (-ia), *niegti* (-ia), *niegti* (-ia), *peikti* (-ia), *drausti* (-džia) ir lat. *liēgt* (-dzu) turi tam tikrą bendrą semantinę konfigūraciją.

Veiksmazodžių *niekti* (-ia) „nieku laikyti, niekinti, peikti; spausti, engti, vergti; užmušti; laikyti netinkamu, atmesti“, *niekti* (-ia) „niekinti, žeminti, peikti; varginti, spausti, kamuoti, naikinti“, *nu-niekti* „užmušti, nugalabyti“, kurių iteratyvai-kauzatyvai yra *naikinti* (-ina), *naikyti* (-o, -ia), *naikyti* (*naiko*) „daryti, kad žūtų, išnyktų; siaubti, niokoti...“, lat. *nici-nāt* „niekinti“, vienašaknės leksemos yra ne tik veiksmazodžiai *niekti* (-ia, -sta) „alpti, leipti; šalti, stipti; merdėti“, *nỹkti* (-sta) „mažėti, gaišti, baigti egzistuoti; silpti, menkėti...“, bet ir daugelis vardažodžių, kaip antai: *niēkas* „prastas, netikęs“, „(nom.) prastas, menkos vertės daiktas; prastas, niekingas žmogus...“, lat. *niēks* „menkniekis, mažmožis“, *naiks* „smarkus, piktas, blogas; greitas, vikrus, mitrus“, liet. *naikà* (*aĩ*), *naika*, *naikiūs*

¹⁵ Rūķe V. Latgales izlokšņu grupējums. — FBR, 1939, XIX, p. 152–153; Endzeņš J. Latviešu valodas gramatika, p. 187; То патies. ДІ, I p. 304; Брейдак А. Б. — Baltistica. II priedas, 1977, p. 32.

¹⁶ A. Breidakas nurodo (1973. IX. 15 d. laiškas): „... в Наутренах действительно употребляется глагол *čāustiēš*³ (в фонетической транскрипции *čāušfīš*), хотя и очень редко. Значение и примеры в словаре Мюленбаха—Эндзеллина точно приведены. Обычно в Наутренах (как и во многих других говорах Латгалии) в этом значении употребляется глагол *pāustiēš*², соответствующий среднелатышскому *puostiēš*. Форма *čāustiēš*² изолирована“.

„nykimas, liga“, *naïkanas* „nepatenkintas, rūstus“, *naikùs* „lėtas, nuobodus; nespirtus, varginantis“, *nykùs* „tuščias, skurdus; liūdnas, nuobodus; menkas, niekingas; lėtas, nesmarkus, nerangus“, lat. *nīka* „sugedimas, pražūtis“, *nikns* „piktas, blogas, smarkus (apie žmones ir daiktus)“. Pasirodžius reikšmei „smarkus, greitas, vikrus, mitrus“, tinka paminėti ir lat. *niktiēs* (*nikuōs*) *viršū* „lįsti su prašymais, pulti ant ko, apnikti“, liet. *nikti* (*niñka*), *nỹkti* (-sta) „smarkiai, skubiai imtis, kibti ką daryti; neduoti ramybės, pulti“, *ap-nikti* „api-, užpulti; smarkiai apstoti, prispausti (apie ligas, bėdas ir pan.)...“

Panašiu būdu tiek *neįgti* (-ia) „atmesti, nepripažinti“, *už-neįgti* „užginčyti“, *neįgti* (-ia) „niekinti, žeminti“, tiek *niegti* (-ia) „nieku laikyti, niekinti; slapta žudyti, užmušti“ taip pat reikėtų sieti su lat. *naïgs* „greitas, smarkus, vikrus, mitrus; lieknas, ilgas; gražus; tvirtas“, *naïgls* (be k.) „švarus; lieknas; greitas, pasiruošęs, gatavas“, *nïgrs*², *nigrs* „niūrus, paniuręs, piktas, bausis, priešiškas; godus, geidulingas“. Pasirodanti čia reikšmė „greitas, smarkus, vikrus, mitrus“ (plg. *naïks*, *nikns*, *naïgs*) pasidaro suprantama, turint prieš akis semantinius santykius tarp *smaĩkùs* „gyvas, vikrus, energingas; staigus, ūmus, greit supykstantis, griežtas, rūstus; žiaurus, nuožmus; sunkus, varginantis, bausis; aštrus, piktas, griežtas (apie žodžius); sparčiai einantis ar bėgantis, greitas...“ ir *smeĩkti* (-ia) „laikyti netinkamu, netikusiu, neigiamai vertinti, peikti...“, *nu-smeĩkti* „... nužudyti“¹⁷.

Veiksmažodžių *niegti* (-ia), *neįgti* (-ia) iteratyvas galėtų būti *naigyti* (*naigo*) „rankioti, nagrinėti (maistą)“. Jų reikšmių tarpusavio priklausomybė paaiškėja iš *naïgaroti* „rankioti, ieškinėti (žolės); menkai, lėtai, nenoromis valgyti, ėsti“, *naïgurỹs* „gaišlys, delsuonis, vilkintojas; nevalgus žmogus, nudvėsėlis“. Šis kontekstas asocijuojasi su prastumo, menkumo, netikimo ir paliegimo reikšmėmis ir kartu rodo, kaip reikšmė „menkai, nenoromis valgyti“ pereina į reikšmę „rankioti, nagrinėti.“

Šios šaknies žodžių būriui galėtų priklausyti ir lat. *naidzīt* (praes. -dzu) „daigstyti, siūti, giją verti“, – dėl reikšmių ryšio galima palyginti lat. *daidzīt* (-u, -įju) „daigstyti, siūti, verti siūlą...“, liet. *dáigstýti* (-o) „retais dygsniais siūti, siūlėti...“: *dáigóti* (-oja) „mušti, žudyti, naikinti; nukamuoti; (refl.) rietis, bartis“. Pastaroji reikšmė nagrinėjamajam semantiniam laukui jau yra būdinga ir glaudžiai siejasi su „peikti, neigiamai vertinti, laikyti netinkamu, netikusiu, menku, prastu ir pan.“ Prie jų galėtų šlietis ir lat. *naigāt* „geisti, trokšti ko“ (semasiologiškai plg. vok. *schmachten* „vargti, kankintis“ : *schmachten nach etwas* „trokšti ko“).

¹⁷ Fraenkel E. LEW, p. 840, 844.

Tokią prielaidą patvirtina tai, kad liet. *peikti* (-ia), *páikinti* latvių kalboje atitinka *paikât²* „bet kaip siūti, daigstyti“.

Šaknies *peik-* / *pik-* žodžių šeimoje taip pat turime, pirma, liet. *peikti* (-ia) „nepalankiai vertinti, kelti neigiamas savybes; niekinti, nevertinti; (refl.) skūstis, būti nepatenkintam savo būkle“, *peikėti* (-ėja, -i; be k.) „laikyti nevertu, niekinti“, *peikùs* „vertas papeikimo, peiktinas“ ir, antra, *paikas*, *paikùs* „menko proto, kvailas, kvaišas; prastas, netikęs; užsispyręs, kapringas, neklusnus...“, *paikti* (-sta) „darytis paikam, kvaišti; paikai elgtis, kvailioti, šelti; lepti; darytis užsispyrusiam“, lat. *paikt²* „išlepusiam, išpaikusiam darytis“, liet. *piktas* „kuris greit supyksta, apimtas pykčio, supykęs; didelis, smarkus; prastas, niekam tikęs; sunkus, varginas...“, lat. *pikts* „piktas, įniršęs; aštrus, aitrus, deginantis; status (apie krantą)“, *pikns* „riebus, didelis, tvirtas“, liet. *pỹkti* (-sta) „jausti pyktį; būti su kuo piktuoju, rūstauti; (refl.) bartis“, lat. *pikt* (-stu), *pikt* (*piku*, *piku*) „t. p.“.

Liet. *peikti* (-ia) ir *peikėti* etimologinį tapatinimą su ką tik minėtomis leksemomis patvirtina *páikinti* „lepinti; daryti užsispyrusį, atkaklų; peikti, niekinti; vadinti paiku, kvailu (barant)“, kurio turinys turi abi reikiamų reikšmių grupes.

Nustačius, kad jų turimų reikšmių santykiai yra reguliarūs, paaiškėja taip pat tas, kad prie *peikti*, *peikėti* arčiausiai reikšmėmis ir šaknies vokalizmu šliejasi liet. *peiktas* „nesubrendėlis, vaikas“ (: lat. *pikts* *bērniņš* „kelių dienų ar savaičių kūdikis“), *péikštùs* „jautrus, opus“, lat. *peiktsts* „drėgnos, smilkstančios malkos; vėjavaikis, nepatikimas žmogus; neužaugos, nuvargėliai, prasti linai, rugiai“, *peikstēt* (-u, -ėju) „menkti, nykti, silpti, amžių baigti; prastai degti, rusenti“, liet. *péikštis* (-čias) „bartis, vaidytis, pyktis“.

Reikšmių „peikti, barti, smerkti, niekinti“ ir „prastas, netikęs, menkas, silpnas ir pan.“ ryšį patvirtina ir kitų kalbų duomenys, plg. lenk. *po-tępiac* „smerkti, peikti“, *po-tępic* „pasmerkti, išpeikti“, ček. *po-tupiti* „paniekinti; (*seniau*) išpeikti, pasmerkti“, lenk. *tępic* „bukinti, šipinti; naikinti, žudyti“ : *tępy* „bukas, atšipęs, nesmailas; silpnas, blogas“; rus. хулить „peikti, niekinti“ : хилый, хилой „liguistas, silpnas, sunykęs; geibus; trapus, gležnas; nuskurdęs“; vok. *schmälen* „barti, peikti“ : *schmal* „siauras, ankštas“, s. isl. *smalr* „mažas, menkas, silpnas“; vok. *schmähen* „peikti, barti, darkyti, šmeižti“, s. vok. aukšt. *smāhen* „mažinti“ : s. vok. aukšt. *smāhi* „mažas, smulkus; menkas, skurdus“, s. isl. *smár* „mažas, smulkus“.

Netikimo, prastumo, menkumo, smulkumo, mažumo idėja (plg. dar lat. *pika* „gumulas, gniužulas, grumstas“, *pikas* „grūsti žirniai su mėsa“,

piciņa „gabalēlis, gumuliukas“, *piciņas* „grūstos kanapēs“, *pikuzis* „labai mažas gabalēlis, trupinēlis“, *pikusītis* „mažasis rankos pirštas“, vienašakņus su *peiktas*, *pikts* etc.) šakņies *peik-* / *pik-* žodžių turinyje, atrodo, plėtojosi ir visai kita kryptimi, būtent, leido atsirasti veiksmažodžiui *peikti* (-ia) „kapoti, kirsti (peikena)“, t. y. „mažinti, smulkinti“, iš kur vėliau galėjo atsirasti *peikė*, *peikenà*, *paikenà* „baslys su smailiu geležiniu galu ledui, kietai, sušalusiai žemei kirsti...“. Tad *peikti* (-ia) „nepalankiai vertinti; niekinti, nevertinti...“ ir *peikti* (-ia) „kapoti, kirsti (peikena)“ galų gale, matyt, yra vienašakniai veiksmažodžiai, juo labiau kad analogiškas reikšmes rodo taip pat lat. *rāt* (*rāju*) „barti, peikti, (žodžiais) bausti; (refl.) bartis, rietis, keiktis“ ir *rāt* (*rāju*) „rauti (su šaknimis), kirsti, švarinti“.

Turint prieš akis tokį platų semantinį kontekstą, kur yra išsikristalizavusios ir reikšmės „menkėti, nykti, silpti, amžių baigti (nykimas, liga)“ (lat. *peikstēt*, liet. *nāikā*, *naikiūs*), nebe sunku pasidaro lat. *liēgt* (-dzu) „drausti, ginti, neleisti; neigti; (refl.) gintis, išsiginti, atkakliai neigti, nepripažinti“ ir *laiguōt*, -āt „gintis, neigti, meluoti“ reikšmes suvokti esant „peikti, neigiamai vertinti, atmesti, laikyti netinkamu, netikusiu, menku, mažu, prastu, blogu, piktu, baisiu ir pan.“ Tokiu atveju lat. *liēgt* (-dzu) yra įmanoma tiesiogiai sieti ne tik su liet. *lięgti* (-sta, -ia) „ilgai būti ligotam, silpnėti, nykti nuo ilgo sirgimo, lėtos, ilgos ligos“, bet ir su liet. *ligà*, lat. *liga* „liga; nelaimė“, alb. *ligë* „blogumas, negerumas“, *lig* „piktas; prastas; liesas“, gr. ὀλιγός „mažas, menkas“, λογός masc. „sugedimas, nelaimė, bėda, žlugimas, mirtis“, liet. *lygti* (-sta) „mažėti, liautis (apie šaltį)“, lat. *at-ligas* „atodrėkis“ (semasiologiškai plg. lat. *at-kusnis* „atodrėkis“ : *kust* „tirpti; vargti, silpti“).

Liet. *draūsti* (-džia) „bausti; sakyti, kad ko nedarytų, neleisti, įspėti, ginti; kalbinti, kad liktų, sulaikyti; (refl.) drovėtis“ LKŽ II 662, 694, LKT 447, pr. dri āudai „atkalbėjo, sulaikė, uždraudė, fuhren an, objurgabant“ (3 plur. praet.), draudieiti „ginkite, drauskite“ (2 p. plur. imper.), kurių šaknies nykstamojo vokalizmo laipsnį liudija liet. *drūdinti* (-ina) „drausti, sulaikyti“ bei *ap-drūsti* (-druñda) „apsidrausti, apsiraminti“, giminaičiais laikytini liet. *draudėti* (-ėja) „žiauriam darytis“ ir lat. *drūdēt* (-u, -ėju) „grasinti, grūmoti“ bei *drudēt* „drebėti, virpėti“. Ši siejimą patvirtina tas, kad analogiškas reikšmes turi taip pat *kraūpti* (-ia) „gašdinti, barti; surikti ant ko“ ir *pa-krūpti* (-sta) „imti baimintis, sunerimti; imti drebėti nuo šalčio, pašiurpti“, *krūpti* (*kruñpa*) „...krūpauti, drebėti“.

Vadinasi, giminiškomis yra pamato laikyti tokias reikšmes: „drausti, ginti, neleisti“, „(refl.) gintis, išsiginti, neigti“, „meluoti, apgau(dinė)ti“, „laikyti netinkamu, atmesti, nepripažinti“, „nepalankiai vertinti, peikti,

smerkti, žeminti, nieku laikyti, niekinti (prastas, netikęs, menkas, niekingas, mažas)“, „naikinti, niokoti, siaubti“, „užmušti, galabyti, žudyti“, „pykti, niršti, rūstauti (piktas, smarkus, blogas, rūstus, niūrus, baisus, priešiškas, nepalankus)“, „bartis, ginčytis (užsispyręs, kaprizingas, neklusnus)“, „būti ligotam, silpnėti, nykti, menkėti, silpti, gaišti, baigti egzistavus; alpti, leipti (silpnas, paliegęs, menkas, nesubrendęs, mažas)“, „liga, negerumas, nykimas, pražūtis, mirtis, nelaimė, bėda“, „kvailėti, kvaišti, paikti (kvailas, kvaišas, paikas)“, „tuščias, skurdus, liūdnas, nuobodus; sunkus, vargingas“, „lieknas, ilgas; liesas“, „greitas, smarkus, vikrus, mitrus“, „smarkus, didelis, tvirtas, riebus“ ir kt.

2. Reikšmių „prašyti, vadinti, kviesti“, „įsakyti (negrįžtai), liepti“ laukas. Liet. *kviēsti (-čia)* „prašyti, vadinti“ bendrašaknės lekšemos, matyt, yra *kvaitytis (kvaitosi)* „dairytis, žvalgytis, kraipytis; baidytis (apie arklius), elgtis kaip pakvaitusiam; nesiorientuoti, nesusigaudyti“, *kvaitėti (-ėja)* „kvaišti, kvailėti, alpti“, *kvaitalioiti (-ioja)* „svaiguliuoti, kvaituliuoti“, *kvaitelioiti (-ioja)* „elgtis kaip pakvaitusiam, kvailioiti“, *kvaišti (-sta)* „svaigti, suktis galvai; kvailėti, kvaišti“, *kvytėti (kvỹti, -čia)* „tyliai tūnoti, lindėti“, *kvýtoti (-oja, -o)*, *kvitóti* „t p.“, *kvitáuti (-áuja)* „sirguliuoti, pamažu nykti“. Prūsų kalboje jiems gali atliepti *quoitā, quoitē* (3 p. praes.) „nori, trokšta“ (1 p. plur. praes. *quoitāmai*, 2 p. plur. *quoitēti*).

Visų čia suminėtu žodžių reikšmių (išskyrus reikšmę „kvaisti, svaigti, suktis galvai“, apie kurią atskirai kalbama) giminiškumas matyti iš tokių semantinių paralelių: liet. *skatýtis (skātosi)* „žvalgantysis ieškoti“, lat. *skattī(iēs) [-u(ōs)]* „žiūrėti, žvelgti“, liet. *skastýtis (skāstosi)* „dairytis, neramiai žvalgytis“, *skaténtis, skatuóti* „labai norėti, geisti“, *skatėti (skāta, -ti)* „rūpėti, norėti“, *skàsti (skañta)* „karštai ko imtis, sukrusti, sujusti; pradėti judėti, krutėti“; liet. *regėti (rėgi, -ia)*, lat. *redzēt* (praes. *-u, -ėju*, praet. *-ėju*) „matyti“, *redzināt* „(cur.) matyti; (barant prie darbo) raginti, skatinti; versti valgyti, kviesti prie stalo“, *rėdzināt* „neraminti, jaudinti“, *rėguótiēs, rėgátiēs (-ájuōs)* „... baidytis (apie gyvulius); kvailioiti, išdykauiti...“, *rėgt (-dzu)* „rūpintis kuo, prižiūrėti“; lat. *aicināt* (praes. *-u, -áju*) „kviesti, prašyti, šaukti“, *aikátiēs (-ájuōs)* „spardyti, trypti, trepsėti (apie kerpamas avis; rečiau apie vaikus)...“, liet. *áikštytis (-ijasi)* „ožiūotis, pykti su užsispyrimu, kaprizintis; dūkti, siausti, išdykauiti“, *áikstyti (-o)* „trokšti, pasiilgti“, *áikštis* „užgauda, užsispyrimas, įnoris; noras, geidulys, aistra; siutas, pašėlimas“, *áikstis* „koks nors priepuolis; pasiilgimas“, *áikštūs* „baikštus, greitas, smagus (apie arklį)“; liet. *glúdoti (-o, -oja)* „kiūtoti, tūnoti, tyliai kur prisiglaudus būti, tykoti, nemiegant gulėti patale, būdrauti; sargalioiti, gulinėti“; liet. *kvėrnėti (-ėja)* „sirginėti“, lat. *kvėfnēt*

(-u, -ėju) „kiurksoti, styroti, be darbo būti, tuščiai ko laukti; vargti, kan-
kintis“.

Reikšmė „kviesti, vadinti, prašyti“, matyt, iš tikrųjų yra „skatinti, ra-
ginti, kurstyti“, o pastaroji genetinis ryšiais gali būti susijusi su semema
„deginti, kaitinti, kurstyti, kurti (ugnį) / degti, liepsnoti, šviesti“. Be minė-
tų semasiologinių pavyzdžių, dar plg. *rāginti* „žodžiais ar veiksmais skatin-
ti; kviesti...“; *grūzdinti* „pamažu deginti, kaitinti; skatinti, raginti...“;
kūrstyti (-o) „prižiūrėti, kad degtų, dėti į ugnį kuro; raginti, skatinti ką
nors daryti, veikti; žadinti, kelti kokį jausmą...“, *kūrti* (-ia, *kūrė*) „da-
ryti, kad kūrentųsi, degti, šildyti...“; *rūsinti* „kurstyti, deginti; judinti,
krutinti; (refl.) judėti, kraipytis, kasytis“; lot. *cieō, ciēre* „(iš)judinti, supti
(apie vėją); pritraukti, pašaukti, kviesti; sukelti...“, *ex-cieō, -ēre* „iššaukti
pašaukti; sukelti, būti priežastimi; paskatinti, pakurstyti veikti; sukelti
nerimą, išgąsdinti“; lot. *citō, -āre* „(iš)judinti; šaukti, kviesti“, *ex-citō,*
-āre „priversti pakilti, priversti išeiti; paskatinti, pakurstyti; įpūsti, užkur-
ti ugnį“. Taigi *kviēsti* (-čia) „prašyti, vadinti“, *kvaitytis* (*kvaitosi*) „dai-
rytis, žvalgytis, kraipytis...“ ir kt. giminaičiais semantiniai santykiai ne-
trukdo laikyti lat. *kvietināt* „kaitinti, kurstyti, uždegti; sukelti skausmą“,
kvietēt „blukti, balti; balinti“ ir *kvitēt* (-u, -ėju) „spindėti, žibėti, žvilgėti,
mirkėti“, *kvitināt* „(caus.) spindėti, žibėti, žvilgėti, mirgėti“ (dėl pastarųjų
reikšmių ryšio plg. liet. *dėgti* (*dėga*) „liepsnoti; kurti ugnį, žiebtį; šviesti,
žibėti; švytėti, žerėti, blizgėti, spindėti...“, *nu-dėgti*... „nublukinti; nubluk-
ti...“). Su reikšmėmis „degti; spindėti, švytėti, blizgėti, mirgėti“ glaudžiai
siejasi reikšmė „žydėti“¹⁸. Tad kad šiam žodžių būriui priskirtinos ir lek-
semos lat. *kvietēt* „(javus) daiginti“, *kvietināt* „daiginti“ (t. y. „daryti, kad
žydėtų“), yra gana suprantama. Taip pat suprantama, kad šios baltų šak-
nies atstovai slavų kalbose gali būti s. sl. *pro-cvbtq, -cvisti* „pražysti“,
rus. *цверѣ, цвесті* „žydėti“ (bet *цвѣл* iš **kvvltlō*), lenk. *kwitnę, kwiśc*,
s. ček. *ktvu* < **kvvbtq, kvisti*, ček. *kvetu, kvisti* „žydėti, blizgėti, žibėti,
spindėti, žaižaruoti (apie žvaigždėtą dangų)“ ir kt., rus. *цвѣтети*
„žydėti“ (= lat. *kvietēt*). Dėl *kvietināt* „kaitinti, kurstyti, uždegti...“ ir
kvytėti (*kvyti, -čia*) „tyliai tūnoti, lindėti“ reikšmių ryšio plg. liet. *rusoti*
(*rūsa*), *rūsoti* (-o) „pamažu degti, rusėti; būti kur nors, kiūtoti, tūnoti“.

Kitas lietuvių kalbos veiksmažodis *įo* kamieno sistemoje, turiniu ar-
timas leksemai *kviēsti* (-čia), yra *liēpti* (-ia) „įsakyti (negrįžtai), raginti“,
jau seniai siejamas su pr. *laipinna* „liepiau, įsaciau“ (1 p. sing. praet.),
pa-IIaips „įsakymas“ (< **palaiipas*), pa-IIaips itwei „geisti, norė-
ti, trokšti; reikalauti“, slov. *lipiet', lipnúť'* „geisti, trokšti, labai norėti“

¹⁸ LKK, 1975, XVI. p. 139.

(semasiologiškai plg. s. sl. *vel'q*, *velėti* „liepti“ : s. liet. *velmi* „noriu“; lat. *pa-vēle* „įsakymas“, *pa-vēlēt (-ēju)* „(i)sakyti, liepti“ : *vēlēt* „linkėti gera“). Svarbu nurodyti galimus pačios lietuvių kalbos giminaičius, būtent: *leipti (-sta)* „netekti sąmonės, alpti; darytis netvirtam, netekti jėgų, glebti, silpti; labai ko norėti“, *léipėti (-ėja)*, *léipoti (-oja)* „būti silpnam, alpuliuoti“, *leipúoti (-úoja, -ávo)* „sirgti, negaluoti, alpuoti, leipėti“, juo labiau kad etimologinėje literatūroje šios žodžių grupės atsiradimas visai nepatenkinamai aiškinamas. Būdinga, kad reikšmės „alpti, silpti; kvaisti, svaigti, suktis galvai“, „kvaišti, kvailėti“ randame ir šaknies *liep- / leip-*, ir šaknies *kviet- / kvait-* žodžiuose. Reikšmės „geisti, norėti“ ir „svaigti; paikti, kvailėti“ randame koegzistuojant taip pat žodžiuose *pasi-kviēšti (-ia)* „būti pasirengus, pakilus; užsigeisti“, *kvaišti (-šta)* „darytis kvaišam, kvailti, paikti; svaigti“, *kváiša, kvéiša* „puskvailis, apykvailis“, *kviēšas* „apykvailis, kvaišas“. Panašaus reiškinio esama ir kitų žodžių turiniuose, būtent: *sélpėti (-ėja)* „truputį skaudėti, mausti; labai norėti, trokšti“, *selpti (-ia)* „mausti, svembti; trokšti, geisti...“ : *sélpėti (-ėja)* „silpti, silpnėti“, *selpti (-sta)* „t. p.“, *silpti (-sta)*, *sálpiti (-sta)* „alpti; silpti...“, *sálpėti (-ėja)* „alpėti“; *álpiti (-sta)* „netekti sąmonės, leipti; labai norėti, trokšti“, *alpinti (-a)* „(caus.) alpti; alkinti, marinti; rūpintis, prižiūrėti“, *élpėti (-ėja)* „labai norėti, geisti“; *užsi-páitinti* „užsinorėti, užsigeisti“, *paítà* „užgaida, noras“, *páitvėti (-ėja)* „kamuotis sergant, galuotis“, *páitėti (-ėja)* „paikti“, *paíturoti* „žioplinti, kėblinti“; serb.-chorv. *gínuti* „žūti, silpti, nykti, geibti; liūdėti, ilgėtis, geisti“, slovn. *gíniti (gínem)* „silpti, nykti, geibti, baigtis, kamuotis, kankintis; liūdėti, ilgėtis“.

Taip prieiname išvadą, kad reikšmės „silpti, silpnėti, eiti silpnyn, netekti jėgų, glebti“, „pamažu nykti, sirguliuoti, negaluoti, leipuoti, kamuotis sergant“, „labai norėti, geisti, trokšti“, „netekti sąmonės, alpti, leipti“, „svaigti, kvaisti, suktis galvai“, „kvaišti, kvailėti“ greičiausiai yra giminiškos.

Kaip šaknies *kviet- / kvit-* atveju, taip ir čia šalia *liēpti (-ia)*, *leipti (-sta)* etc. turime lat. *lipt (-u)* „uždegti“, *lipít (-tju)* „(pa-, už)degti, (i)žiebt“, *lipēt (-u, -ēju)* „blykčioti, žybčioti, mirgėti“ ir kt. Šie faktai vėl patvirtina anksčiau keltą mintį, kad reikšmė „skatinti, raginti“, taigi ir reikšmės „įsakyti, liepti“, „kviesti, vadinti“ yra genetiškai susijusios su reikšmėmis „degti, kaitinti, kurstyti / degti, liepsnoti, šviesti“ ir, be to, leidžia įtarti esant kilmės ryšį tarp reikšmių „netekti sąmonės, alpti, leipti“, „svaigti, kvaisti, suktis galvai“ etc. (Žr. anksčiau) ir reikšmių „degti, žibėti, spindėti, mirgėti“, – semasiologiškai dar plg. lat. *rèibt (-stu)* „svaigti, suktis“, liet. *reibti (-sta)* „tavaruoti, mirgėti (akyse)“, *raibti (-sta)* „margti, tavaruoti, mirgėti (akyse); svaigti, suktis“, *raibúoti (-uoja)* „marguoti, raibti; ribuliuoti, mirgėti, žvilgėti“, *ribėti (riba)* „mirgėti, mirguliuoti; mirgant žibėti, tvis-

kėti...“ Kadangi, be to, reikšmės „kaisti, degti, šilti; smarkiai degti, liepsnoti; deginti, spiginti“, „šviesti, žibėti, spindėti, žvilgėti, mirgėti, tviskėti, ribėti ir pan.“ ir „smarkiai mesti, sviesti, blokšti“ yra giminiškos (žr. toliau), todėl nieko nėra nepaprasta, kad šalia *sviegti (-ia)* „sviesti; kirsti, drožti, mušti; žudyti“ turime *sveigti (-sta)*, *svaigti (-sta)* „darytis girtam; nykti sąmonei“, *svaiginėti* „vaikščioti lyg apsvaigusiam, klaidžioti“, *svaigūs* „svaiginantis“, *į-svigti (-sviŋga)* „užsimesti, išigeisti“, o greta *sviesti (-čia)* „mesti, tškšti“ turime *svaisti (-sta)* „kvaisti, svaigti, suktis“, *svaitėti (-i, -a, -ėja)* „kliedėti, klejoti; niekus kalbėti, paistyti; alpėti, svaigti“, *svaičioti (-ioja)* „nesąmones, niekus kalbėti; kliedėti“, lat. *svāist*² (-šu, -tu) „garsiai verkti, raudoti, aimanuoti; dūsauti, liūdėti“ (semasiologiškai plg. liet. *paičioti (-ioja)* „niekus šnekėti, paistyti; dūsauti, pūtuoti“; *aīpti (-sta)* „alpti, leipti, keipti“: *āpioti (-ioja)* „dejuoti, skūstis, aičioti“).

Kalbamają semantinę filiaciją randame ir šiuo atveju: *tvāiksti (-skia)* „trakti, kvaišti“, *tveiksti (-skia)* „rausti, raudonuoti (iš gėdos); degti“, *tvīksti (-skia)* „labai šviesti, plieksti; smagiai suduoti, kirsti; greitai bėgti“, *tviskėti (tviska)* „ryškiai blizgėti, žibėti, tvaskėti, spindėti“, *tvaiskyti (tvaiško)* „blaškyti; mušti per žandą“. Analogiškas reikšmės turi taip pat lat. *skāistiēs* (praes. -šuōs, -stuōs, praet. -tuōs) „pykti, karščiuotis, niršti, bartis; barti, peikti“, liet. *skaisti (-sta, -to)* „blizgėti, spindėti, šviesti; rausti (iš gėdos, pykčio, susijaudinimo)“ bei *skeisti (-čia)* „pulti, naikinti“, kurio reikšmę „pulti, naikinti“ galima suvokti esant arba „smagiai suduoti, kirsti“, arba „kenkti, žaloti, žeisti“ (žr. toliau). Be „judriojo“ *s-* yra liet. *kaisti (-sta)* „šilti, karštam darytis; degti iš pykčio ar šiaip kokio susijaudinimo“, lat. *kāist (-stu)* „šilti; degti“.

Kitaip sakant, kalbamašias reikšmės turinčius žodžius reikėtų laikyti atitinkamai bendrašakniais. Konstatuotas semantinis kontekstas, be to, įgalina etimologinį, pavyzdžiui, liet. *sviesti (-čia)* ir s. isl. *svíða* (praet. *sveið*) „degti, kepti (tr.)“, s. šved. *swíða* „t. p.“ (< germ. **sweiþa-*) lyginimą.

Reikia pabrėžti, kad semantinį santykį, kurį turi liet. *liėpti (-ia)* „įsakyti (negrįžtai), raginti“, pr. laipinna „liepiau, įsaciau“, liet. *at-liėpti (-ia)* „atsakyti šaukiant, vadinant, atsišaukti; dviem grupėm dainuojant, giedant, meldžiantis ir kt., atsakinėti į pirmosios grupės žodžius...“ (šalia *lipti (liėpa)*: *Kur gražiai tie balsai limpa, tai man patinka* Brž [LKŽ VII 573]), pirma, ir liet. *liėpti (-ia)* „dėti linų ar kanapių pluoštelį prie šakos (vijos, vielos)...“, *lipti (liėpa)* „kibti, klijuotis prie ko“, lat. *lipt (lipu, lipstu)* „t. p.“, s. ind. *rip-* „tepti, lipinti“, gr. *λιπαίνω* „tepu, darau riebę“ ir kt., antra, pakartoja tokių leksemų turiniai: liet. *deižti (-ia)* „prisispurus prašyti“, lat. *diezēt* „šaukiant siūlyti (prekę)“ : lat. *dviezēt (-žu, -zu)*

„(ap)tepti“. Nors reikšmių „kviesti, vadinti, prašyti“, „įsakyti (negrįžtai), liepti, siūlyti“ ir „tepti, glieti“ istorinį ryšį galima suvokti keleriopai¹⁹ (semasiologiškai dar plg. gr. λίσσομαι „prašau, meldžiu“ < *λιτ-jo-μαι šalia senos prezenso -n- formos ἄλινω „tepu“), bet jų pasikartojimas skirtingų šaknų leksemose yra pakankamas įrodymas, kad kalbamosios reikšmės, taigi ir pačios leksemos yra genetiškai susijusios. Lat. *dviezt* reikšmės „tepti“ senumą patvirtina kitų ide. kalbų atitikmenys: s. ind. *dehmi* „tepu“, toch. A *tsek-*, B *tsaik-* „formuoti, kurti“. Kadangi reikšmės „tepti“ ir „mušti, kirsti, smogti“ taip pat yra giminiškos²⁰, prie *deižti* (-ia), lat. *diezēt*, *dviezt* (-žu, -zu) etimologiškai šliejasi liet. *diežti* (-ia) „mušti, perti“, *dýžti* (-ia) „dirti, lupti; plėsti, dėvėti, nešioti; mušti, perti, plakti...“.

3. Semantinė filiacija „tepti, glieti, lipinti“, „jungti, šlieti, dėti kartu“, „(pa)liesti, kliudyti“, „daryti bloga, kenkti“, „brauk(y)ti, glostyti, trinti“, „mesti, sviesti“, „degti, liepsnoti// šviesti, žibėti, spindėti, švytėti“. Reikšmės „mušti, perti, kirsti, smogti, suduoti“ ir „tepti, glieti“ yra ne tik tarpusavy istoriškai susijusios, bet ir giminiškos reikšmėms „dėti kartu, jungti, šlieti (skaidulas, pluoštelius)“, „dengti, traukti, kloti plonu sluoksniu, tepti“, „skleisti, plėsti, tiesiti, kloti“, taip pat, atrodo, reikšmėms „smarkiai degti, liepsnoti; smarkiai šviesti, spiginti; žibėti, spindėti, mirgėti“ ir kitoms iš jų išriedėjusioms reikšmėms. Be *liėpti* (-ia) „dėti linų ar kanapių pluoštelį prie šakos (vijos, vielos) (virvę vejant, siūlą verpiant, pynę pinant); (refl.) plėstis“, *liepėti* (-ėja) „raudonuoti (aplink nagą)“, *liepsnà*, lat. *lipt* (-u) „(už)degti“, *lipít* (-tju) „(pa-, už)degti, (i)žiebtai“, *lipêt* (-u, -ėju) „blykčioti, žybčioti, mirgėti“, s. isl. *leiptr* „žaiabas“, nurodytas reikšmės randame baltų kalbų įo-kamienių veiksmažodžių sistemoje dar šiais atvejais: Veiksmažodžiai *plīēkti* (-ia) „smarkiai mušti, plakti (ppr. su botagu, rykšte); daužyti; smarkiai, sunkiai daug dirbti“, „jungti, šlieti (skaidulas, pluoštelius); velti, taršyti (linų pluošta); (refl.) plaktis, šlietis, linkti (prie ko)“, *api-plīēkti* (-ia) „apdengti, aptraukti; plonai apvynioti“, *iš-plīēkti* (-ia) „išskleisti, išplėsti“, *pleikti* (-ia) „tiesiti, skleisti, plėsti, platinti; dengti, kloti plonu sluoksniu; skrosti (žuvį); (refl.) gerintis, meilintis“, *pri-pleikti* (-ia) „pridurti, prišlieti...“ šalia savęs turi *plīēkti* (-ia) „smarkiai degti, liepsnoti; smarkiai šviesti, spiginti“ ir lat. *pliekns* „baltasis molis“, liet. *plėikė* „plotelis, lopinys (ppr. neapaukęs, plikas, tuščias); išplikusi vieta galvoje; nušienauta pieva; dėmė, žymė“, lat. *plāikums* „dėmė“, liet. *plikas*, lat. *pliks*, *pleiks* „nuogas, plikas“.

¹⁹ Dėl lat. *diezēt* plg.: „... die urspr. Bedeutung wurde etwa im „Verschönen, Ausschmücken“ der angebotenen Sache zu suchen sein“ — Zubatý J. Slavische Etymologien. — ZfslPh, 1894, 16, p. 389.

²⁰ Fraenkel E. LEW, p. 98.

Liet. *pliešksti* (-*skia*) „tepti, dengti, kloti plonu sluoksniu“ (plg. *Pyragus apipliėskia, kad bŭtų geltoni* J (LKŽ X 216)), *iš-pliešksti* (-*skia*) „ištiesti, išskleisti, parodyti“ bei *pleiksti* (-*skia*) „tiesti, skleisti, platinti, plėsti“ latvių kalboje atitinka *pliekšt*² (-*šu*) „daryti plokščia, ploti, plakti; minti“. Šalia tokių veiksmazodžių tokiomis reikšmėmis yra ir *pliešksti* (-*skia*) „smarkiai degti, liepsnoti; daryti, kad degtų, deginti, žiebtį; smarkiai šviesti, spiginti; smarkiai apšviesti; eiti ryškiai apsirengus“, lat. *plaiksnftiės* (-*ās, -ījās*) „žybčioti, švysčioti, blykčioti“, liet. *pliksti* (*plyksta*) „imti blizgėti, žibėti“, *pliskėti* (*pliska*) „smarkiai degti, liepsnoti; šviesti, žibėti“, *plikšėti* (*pliksi*) „blikšėti, žibšėti“, lat. *pliskāt* „nukirsti, nukirpti, padaryti pliką“, liet. *plėiskė* „plotelis, lopinys (ppr. neapaukęs, tuščias, plikas); galva, plikė“, lat. *plaiškums* „dėmė, žymė; tuščia vieta, plikė; laukymė, proguma“, *plieksts* „išbales“ (< **pliesk-*). Reikšmė „tepti, glieti“, žinoma, būdama ir toliau susijusi su „smarkiai degti, liepsnoti; smarkiai degti, spiginti; žibėti, spindėti, mirgėti“, atrodo, taip pat yra reikšmių „liesti, kliudyti, imti“, „brauk(y)ti, glostyti, trinti“ ir pan. giminaitė, plg. lat. *ziest* (-*žu, -du*) „tepti (moliu, riebalais); (braukiant) liesti“; lot. *fiŋgō* „darau ką iš minkštos medžiagos, lipdau; glostydamas, braukydamas liečiu“, gr. *θρυγγάνω* „(ranka) liečiu;“ vok. *streichen* „braukti, braukyti, glostyti; tepti“, *be-streichen* „aptepti, užtepti; paliesti (ką), perbraukti (per ką)“, ang. *strike* „smogti, kirsti, suduoti“; lot. *stringō, -ere* „(nu)braukti; pjauti, kirsti; užkliudyti, paliesti; lengvai sužeisti“; vok. *streifen* „paliesti, užgauti; (nu)braukti“; gr. *χρίω* (aor. *χρίσαι*) „liesti, braukti; (ap)tepti, (i)trinti, glieti“, liet. *griėti* (*grėja, grėjo*) „imti, griebti, čiupiti, plėšti; sukti, skrieti, supiti...“.

Dėl minėtos priežasties liet. *liėsti* (-*čia*) „lytėti, prisitikti...“, *lietėtis* (*liėtisi*) „t. p.“, *lytėti* (*lėti, -a, -ėja*) „(pa)liesti“ giminaičiais laikytini: *laĩtinti* (-*ina*), *laituoti* (-*uoja*) „glaistyti moliu, laitu; klijuoti“, lat. *lāitīt* (-*u, -iju*) „braukyti, masažuoti; kirsti, mušti“, liet. *laistyti* (*laisto*), *lāistyti* „tepti, lipinti minkštu moliu, tešla ar kuo kitu, glaistyti; tĩnuoti“²¹. Laukiamą reikšmę, susijusią su spindėjimu, mirgėjimu ir pan., *liet-/lit-*šaknies žodžiuose turi liet. *lāistyti* (*lāisto*), atitinkantis lat. *laĩstīt, lāĩstīt* (-*u, -iju*) „glostyti, braukyti; mušti, daužyti; (refl.) mirguliuoti, raibuliuoti, tviskėti, mainytis (apie spalvas)“.

Be „lytėti, prisitikti“, *liėsti* (-*čia*) dar reiškia „imti, kliudyti, kibinti; erzinti; daryti kam bloga, kenkti, ištikti“, *pri-liėsti* (-*čia*) „užgauti, bloga padaryti; prispausti, varginti, apsunkinti“. Būdinga, kad panašių reikšmių kaip *liėsti* (-*čia*) bei jo giminaičių virtinę randame ir šiuo atve-

²¹ Jēgers B. — KZ, 1966, 80, p. 88 t. t.

ju: lat. *riēbt* (-*bju*, -*bu*) „būti bjauriam, šlykščiam, kelti pasibjaurėjimą, pasišlykštėjimą; trukdyti, kliudyti; daryti bloga, pykinti, erzinti; keršyti; įskaudinti; nekęsti“²², *riēbt* (-*bju*, -*bu*) „užkalbėti, užvardyti; užkalbėjimu gydyti, skausmą atimti; braukant ar užkalbant gydyti“, *ap-riēbt* „glostant, braukant ir užkalbant skausmą mažinti, gydyti, tepti“ (: *rāibft*, *raibft* (-*u*, -*iju*) „spaudant, užvardijant, buriant (ligą, ypač dantų skausmą) užkalbėti, skaudamą vietą su ranka trinti, pirštais apibraukti, apskrieti; gydyti votį, išaugą ant kaulo apvedant tris kartus su kultuve“), liet. *riebùs* (*ie*) „... be smėlio priemaišų, grynas, lipus (apie molį)“. Reikšmės „liesti; braukti, braukyti, glostyti“ specializavimą, jos pritaikymą tam tikram kontekstui patvirtina, pavyzdžiui, tas, kad lietuvių kalbos tarmėse šiam reikalui vartojamas *skriėti* (-*ja*) „sukti, judėti ratu; daryti apskritimą, apvaliai brėžti...“: *Jis mokėjo skrieti rožę* [gydyti burtais (braukiant pirštu apie skaudamą vietą)] Kp.

Žibėjimą, tviskėjimą, mirgėjimą ir pan. čia reiškia tokios leksemos: liet. *ribėti* (*riba*) „mirgėti, mirguliuoti; judėti smulkiomis bangelėmis, raibuliuoti, virpėti; mirgant žibėti, tviskėti (apie žvaigždes); raibti (apie akis)...“, *ribuoti* (-*uoja*) „riedėti, rituoti; mirguliuoti, raibuliuoti; banguoti“, *at-ribuoti* „atristi, atritinti; atriedėti, greitai atbėgti“, *raibytis* (*raibosi*) „raitytis šaipantis“, *ribti* (*rimba*) „raibti“, liet. *raibuoti* (-*uoja*) „marguoti, raibti; ribuliuoti; mirgėti, žvilgėti“, *raibti* (-*sta*) „margti, tavaruoti, mirgėti (akyse); svaigti, suktis“, *reibti* (-*sta*) „tavaruoti, mirgėti (akyse)“, lat. *rēibt* (-*stu*) „svaigti, suktis“, rus. *рѣбать* „mirksėti“. Savotiška pastarųjų baltų veiksmažodžių reikšmė neleidžia jų laikyti *rāibas*, lat. *rāibs*, *reibas*, *rēibs* vadiniais.

Nuo reikšmių „užgauti, daryti bloga, kenkti“, kurias turi liet. *liēsti* (-*čia*) ir lat. *riēbt* (-*bju*, -*bu*), į reikšmę „žaloti, žeisti“ tėra nedidelis žingsnis, plg. *māitoti* (-*oja*) „varginti, kamuoti, kankinti; gadinti; niekinti, bjauroti...“, *maitinti* (-*a*) „varginti, kamuoti“, *už-maitinti* „pakenkti“ WP: *pa-maitinti* „įžeisti, užgauti“ WP, *ap-maitinti* „sužeisti“ WP. Todėl pasidaro visai suprantama, kad šalia liet. *žeisti* (-*džia*) „liesti, užgauti žaizdą; daryti žaizdą“ turime liet. *žiēsti* (-*džia*) „dailiai, gražiai ką daryti; sukti, daryti iš molio“, lat. *zlest* (-*žu*, -*du*) „tepti (moliu, riebalais); (braukant) liesti“, *zvēst* (*zviēst*, *zviēst*) (-*žu*, -*du*) „tepti, glieti (moliu pečių)“, *zaidīt*, *zaidēt*, *zaistēt* „tepti“ ir, antra vertus, liet. *žāisti* (-*džia*) „atlikti kokius veiksmus pasismaginimo, pramogos tikslais; groti; kaitinti, rozpalać“ (dėl pastarosios reiškės plg. *Žaizdre ugnis žaidžia gelžį* J). Kad reikšmė „kaitinti, rozpalać“ gali būti senesnių laikų padaras, matyti

²² Liet. *riebti* (-*ia*) „kelti šleikštulį, pykinti“ M yra letonizmas.

iš *žaidas, žaidis, židinys* „vieta, kur žarijos žeriamos; pelenas, ugniakuras“, *žaiždras, žiēzdras* „kalvės židinys“ ir ypač liet. *žydėti (žýdi, žýdi)* „žibėti, blizgėti; degti, žioruoti“ (: *Žýdi žarijos – tai židinys* Krn), lat. *ziēdēt* (praes. -du, -žu) „mirgėti, žibėti, šviesti; aušti, švisti“, liet. *žýdras* „šviesiai mėlynas“. Pastarosioms leksemoms semantiškai artimos liet. *žýsti (-sta)* „imti žydėti“, *žydėti (žýdi, žýdi)* „būti su žiedais“, lat. *ziēdēt (-žu, -du)* „žydėti, senti, pelėti“, liet. *žiēdėti (žiēdi, -ėja), žiedėti* „kietėti, senti, pelėti“²³.

Žeisti (-džia) „liesti, užgauti žaizdą; daryti žaizdą“ ir *pra-žáisti (-džia)* „pamesti, nudėti, prarasti“, *pra-žáidyti (-o)* „nudėti, pamesti“, *pra-žáidoti (-o, -oja)* „t. p.“, *žaidyti (-o)*: *Kam tu žaidai pinigų* = meti nuo savęs J reikšmių ryšį paaiškina, pvz., liet. *maitinti (-ina)* „varginti, kamuoti“, *ap-maitinti* „sužeisti“ WP, *pa-maitinti* „įžeisti, užgauti“ WP, *už-maitinti* „pakenkti“ WP : pr. is-maitint „pamesti, verlore“, taip pat iš dalies lot. *perdō, -ere* „žudyti, naikinti; ardyti, griauti; pamesti“; gr. ὄλλυμαι „žudyti, gadinti, griauti; pamesti“²⁴, o *žeisti (-džia)* (dėl reikšmių plg. dar *pā-žaidà, pā-žeidà* „...žala“) semantinį ryšį su *žáisti (-džia)* „... kaitinti, rozpalač“ iliustruoja, pvz., lat. *kāitēt (-ēju)* „būti žalingam, kenkti“, liet. *kāitėti (-ėja, -i, -a)* „rūpėti; stigti, stokoti, trūkti; kliūti, kliudyti, kenkti“, esantys vienašakniai su lat. *kāitēt (-ēju)* „degti, svilti; kaitinti, šildyti“, liet. *kāitėti (-ėja)* „kentėti karšči, kaisti“, lat. *kāist (-stu)* „šilti“, liet. *kaisti (-sta)*; taip pat s. ind. *tápati* „šyla, kaista, šviečia; kaitina, šildo; žeidžia, kenkia, gadina“. *Žáisti (-džia)* „atlikti kokius veiksmus pasismaginimo, pramogos tikslais; groti; kaitinti, rozpalač“, *žiēsti (-džia)* „sukti, daryti iš molio...“ ir *žydėti (žýdi)* „žibėti, blizgėti; degti, žioruoti“ ir kt. reikšmių ryšį iliustruoja, pvz., *griežti (-ia)* „... sukti, gręžti; groti, žaisti (apie muziką)“; lat. *kāitēt (-ēju)* „žaisti, juokauti; groti; (refl.) žaisti, juokauti, kibintis, erzintis“ : *kāitēt (-ēju)* „degti, svilti; kaitinti, šildyti“, *kāist (-stu)* „šilti“, liet. *kaisti (-sta)*; s. ang. *lácán* „greitai judėti, suktis; žaisti, groti“, s. isl. *leika* „judėti, suktis; žaisti; liepsnoti; raitytis, vingiuoti (apie liepsną)“; s. ind. *dīvyati* „meta (žaidžiamąjį kaulėlį), žaidžia kaulėliais; žaidžia, juokauja“ : *dīdēti* „spinduliuoja, šviečia, žeri“.

Taip išanalizuota medžiaga leidžia, atrodo, konstatuoti tokią semantinę filiaciją: pirma, „tepti, glieti; lipdyti, žiesti, formuoti“, „liesti, prisitikti, kliudyti; imti, čiupti“, „(už) kliudyti, (pa)liesti, užgauti, bloga padaryti, kenkti, žeisti, žaloti, gadinti ir pan.“, „kliudyti vienas kitą, kibintis,

²³ Plačiau LKK, 1975, XVI, p. 133–143.

²⁴ Endzelins J. DI, III 2, p. 54.

erzintis, juokauti, pokštauti, žaisti“, „brauk (y)ti, glostyti, trinti“ ir, antra, „kaisti, degti, šilti; smarkiai degti, liepsnoti; deginti, spiginti“, „šviesti, žibėti, spindėti, žvilgėti, mirgėti, tviskėti, ribėti, mainytis (apie spalvas)“, „aušti, švisti“, „žydėti“. Be to, šią semantinę filiaciją, atrodo, galima pratęsti įskiriant reikšmes „mesti, sviesti, blokti“ ir su jomis susijusias greito judėjimo ar ko darymo reikšmes.

Liet. *sviėsti* (-*džia*, -*dė*, -*do*) „smarkiai mesti; tepti (pvz., ratus)“ atitinka lat. *sviēst* (*sviēžu*, 3 p. praes. *pa-sviēd*, praet. *sviēdu*) „mesti, sviesti; (refl.) mėtytis, svaidyti (su kuo); vykti, sektis; vilktis (drabužius); staiga (į kitą pusę) imti bėgti ar greitai eiti“. Reikšmė „tepti“ latvių kalboje yra paliudyta vedinio *svaidīt*, *svaidīt* (praes. -*u*, -*īju*, praet. -*īju*) „tepti“ šalia iteratyvų lat. *svaidīt*, *svaidīt* (-*u*, -*īju*) „mėtyti“, liet. *svaidyti* (-*o*), *svaidyti* (*svaido*) „t. p.“ Nykstamojo šaknies balsių laipsnio žodžiai yra liet. *iš-svysti* (-*sta*) „išsiviesti, iššokti, išlįsti“, *svisti* (*sviñda*) „žibti, švisti“, lat. *svīst* (-*stu*, *svīdu*) „švisti, aušti“, liet. *svidėti* (*svida*) „žvilgėti, blizgėti“, *svydėti* (*svydi*) „švytėti“. Liet. *smeisti* (-*džia*) „greitai dumti, lėkti, palić (o szybkim chodzie) Gmž siejasi su germanų **smeita*- „sviesti, mesti; tepti“: got. *ga-smeitan* „tepti“, s. ang. *smītan* (praet. *smāt*) „t. p.“, s. frizų *smīta*, s. vok. aukšt. *smīzzan* (praet. *smeiz*) „sviesti, mesti“, danų *smide* „mesti, sviesti; tepti, glieti“.

Etimologinį liet. *bliežti* (-*ia*; be k.) „smarkiai mesti“ ir lat. *bliēzt* (-*žu*, -*zu*) „pliekti, mušti; vilkti, tempti; greitai, smarkiai dirbti; sunkiai eiti, greitai bėgti; sviesti, tēkšti (žodį); plepėti, taukšti“ identifikavimą²⁵ patvirtina jų iteratyvų liet. *blaižyti* (-*o*) „braukyti, skusti“, lat. *blaizīt*, *blaizīt* (praes. -*u*) „(su)spausti, (su)gniaužti; drėbti, tēkšti, trenkti, mušti; braukyti, glostyti, trinti; (refl.) dirbant nuolat lenktis ir tiestis“ raiškos ir turinio tapatybė. Kad blt. *bliežti* (-*ia*), *bliēzt* (-*žu*, -*zu*) germanų kalbose atliepia s. isl. *blikja* „spindėti, žerėti, tviskėti, žibėti“, s. ang. *blīcan* (praet. *blāc*) „šviesti, švitėti, žibėti, mirgėti“, s. frizų *blika* „matytis, rodytis“, s. saksų *blikan* „spindėti, žibėti“, s. vok. aukšt. *blichan* „blykšti, balti“ (< germ. **bleika*- < ide. **bhleig-*), matyti iš lat. *blizēt* (praes. *bliz*) „blizgėti, žibėti, mirgėti“, *blizināt* „mirkčioti“, *blīzināt* „kreipti (iš pykčio) akis, šnairuoti“, liet. *blyžinti* (-*ina*) „eiti“.

4. Semantinė filiacija „tiesti (ranką), siekti; (iš)tiesti, (pa)duoti; liesti“, „tepti, glieti“, „lašėti, varvėti, tekėti“ etc. Kadangi, kaip ką tik minėta, reikšmės „tepti, glieti; lipdyti, žiesti“, „liesti, prisitikti, kliudyti“ ir „imti, čiupti, griebti“ yra semantinės filiacijos vienos iš daugelio grandžių, tai aiškesni pasidaro ir tokių jau seniai

²⁵ Fraenkel E. LEW, p. 46.

siejamų²⁶ žodžių reikšmių ryšiai: lat. *triēpt, triēpt* (-pju, -pu) „tepti, teplioti; varvinti, lašinti; mušti, duoti“, *treipt* (-pju, -pu) „tepti; mušti“ (: *trāipīt* (-u, -īju) „lašinti, šlakstyti, taškyti; sutepti, padaryti dėmę; tepti, glieti“) ir s. isl. *þrífa* (praet. *þreif*) „čiupti, griebti“, vid. švedų *thrive* „(nu)tvirti“, norv. *triva* „čiupti, griebti“ (< germ. **þreifa*- < ide. **treip*-), s. isl. *þriva* (-aða) „sugauti“, s. danų *treve*, švedų *treva* „liesti; griebti, čiupti“ (< **trip*-). Nors latvių kalbos žodžių turinyje pasirodo netikėtos reikšmės „lašinti, varvinti (lašėti, varvėti)“, šių baltų ir germanų kalbų žodžių etimologinį tapatinimą patvirtina lat. *triept*² „smaguriauti, vaginėti“ (< „čiupti, griebti“), turėjęs tokią pat reikšmę kaip ir germanų kalbų leksemos.

Semantinio sąlyčio taškų turi, pirma, liet. *tiēpti* (-ia) „tęsti (dainą); plakti (rykštėmis); tepti“ bei lat. *tiept* (-pju, -pu) „tiesti, tempti; ką tvirtai teigti, ginti; neteisingai kaltinti“ ir, antra, rus. dial. *типать* „nesmarkiai suduoti; čiupti, vogti; kirsti (snapu), gnybteleti“, bulg. *мúнам* „spardytis (apie galvijus); minti, trypti; duoti, mušti“, serb.-chorv. *tipati* „siekti, liesti“, slovn. *típati* (*típljem*) „čiupinėti, lytėti“, *típati piskre* „žiestu puodus“²⁷. Pasirodanti su pylimu, liejimu susijusi reikšmė (plg. lat. *tipināt* „pilti, berti, lieti; lipinti, klijuoti“) leidžia šiam baltų ir slavų kalbų žodžių būriui priskirti ir s. ind. *tépate* „laša, teka, varva“. Dėl tos pačios priežasties su s. ind. *stépate* „t. p.“ galima, rodos, etimologiškai tapatinti liet. *stiēpti* (-ia) „(refl.) aukštyn augti; tįsti, augti (apie vaikų); kelti stačiai į viršų; (refl.) stotis ant pirštų galų; sukti, kreipti“ bei lat. *stiept* (-pju, -pu) „tęsti, tempti; tiesti; sunkiai nešti, tempti; smarkiai bėgti; gerti; išverti, išturėti“ (semasiologiškai dar plg. liet. *rietėti* (*rižta*) „judėti sukantis, ristas; lašais kristi, byrėti; greitai sruventi, tekėti; augant driektis...“; lat. *riēst* (praes. -šu, -stu) „kristi, riedėti (apie ašaras); lieti (ašaras); skleisti, plėsti; augti, keroti, želti, dygti, sprogti, skleisti pumpurus...“). Analogiškus semantinius santykius, be to, turi lat. *sniēgt, sniēgt* (-dzu) „(pa)duoti, (iš)tiesti; siekti; (refl.) vienas kitam duoti; siekti ko, stiebtis į ką“, *snaidzītīēs* „nuolat siekti“, *snaigstīt, snaigstīt* (-u, -iju) „galvą sūpuoti, mosikuoti (apie arklius kaitroje); siekinėti, nuolat tiesti; (refl.) stengtis pasiekti (pvz., obuolį ant šakos)“ ir s. air. *snigid* „laša, teka, lyja“, Av. *snaēžana-* „seilėjantysis (apie vaiką, šunį, vilką)“, s. ind. *snihyati* „drėgsta, limpa, kimba, prisikabina; jaučia palinkimą, nori“. Etimologiškai šiuos žodžius identifikuoti galima ypač todėl, kad šio veiksmažodžio formos s. indų kalboje rodo reikšmę „bū-

²⁶ Jóhannesson A. IEW, p. 457.

²⁷ Apie slavų kalbų žodžius žr. *Этимология* 1974. — М., 1976, p. 32 tt.

ti išsitiesusiam, gulėti, tįsoti“: aoristas *asnihat* „išsitiesė, liko parblošk-
tas gulėti“, kauptyvas *sneháyat* „paliko gulinti“, *snéhiti-* „parbloški-
mas“.

Taigi pasirodo, kad lat. *sniēgt*, *sniēgt* (-*dzu*) ir liet. *snigti* (*sniŋga*, *sniēg-
ti*) galų gale, matyt, priklauso tai pačiai šakniai.

Šalia iš seno siejamų liet. *siekti* (-*ia*, praet. -*ė*, -*o*) „... eiti, vykti; tiesti
(ranką)“ ir gr. *ἔκω* „ateinu, atvykstu, pasiekiu“²⁸ (semasiologiškai
plg. *kàkti* (*kañka*) „eiti, vykti, keliauti“, *at-kàkti* „ateiti, atvykti, atkeliau-
ti“, *iš-kàkti* „siekti, pasiekti“) turime ne tik toch. B *siknaŋ* „dėti, statyti
koją“ (conj. *saikam*)²⁹, bet ir s. ind. *siñcáti* „lieja, pila“ (vėliau *sécate*),
Av. *hincáiti* „(iš)lieja“, serb. bažn. *sběŋ*, *sbcati* „mižti, šlapintis“
(< **sbkaŋti*; rus. *сцѹ*, *сцать*, lenk. *szczę*, *szcząć* ir kt.), s. ang. *séon*
(praet. *sáh*) „košti“, s. frizų *sia* „košti, lašėti, varvėti“, s. vok. aukšt.
sīhan (praet. *sēh*) „košti“ (< germ. **seihwa-* „kristi, lašėti, varvėti, sunktis;
košti; sijoti“ < ide.**seikʰ-*³⁰). Reikia pažymėti, kad, be dabar plačiai
vartojamo *pri-siekti* (-*ia*), senieji žodynai duoda ir *siegti* (-*ia*) „(pri)-
siekti“ (< „tiesti ranką“), – tokio šaknies galo priebalsio leksemų (germ.
-*g-* < ide. **-gh-*) turi ir germanų kalbos: s. isl. *síga* (praet. *sé*) „kristi, smukti,
slinkti, leistis“, s. ang. *sígan* (praet. *ság*) „kristi, leistis, slinkti, judėti“, s.
vok. aukšt. *sīgan* (praet. *seig*) „kristi, smukti, leistis, slinkti; svyruoti;
lašėti, varvėti“.

Tad yra galima laikyti giminiškomis tokias reikšmes, kaip antai: „tepti,
glieti; žiesti“, „lipinti, klijuoti; lipti, kibti, kabintis, drėgti“, „tiesti, tempti;
būti ištiestam, išsitiesusiam, tįsoti, gulėti“, „tęsti, tempti; tęsti (dainą)“,
„sunkiai nešti, tempti; sunkiai, daug dirbti“, „(pa)siekti, ateiti; eiti, vykti“,
„tiesti (ranką), siekti; (iš)tiesti, (pa)duoti; liesti“, „siekti ko, stiebtis“,
„tįsti, augti; aukštyn augti“, „lašėti, varvėti, tekėti“, „pilti, lieti“, „pilti,
berti“, „košti“ ir „kristi, smukti, slinkti, leistis; svyruoti; mosikuoti, ju-
dėti“.

5. Semantinė filiacija „klausti“, „(norėti, stengtis) suvokti,
suprasti, pátirti, (su)žinoti; jausti, justis, būti jautriam“,
„klausyti, girdėti“ etc. Šaknies *klaus-* nykstamojo vokalizmo laips-
nio žodžių, bendrų lietuvių ir latvių kalboms, yra tokių: liet. *klūsti* (*klūs-
ta*, *klūsa*) „klausyti, darytis klusniam; (at-) vėl pradėti girdėti, (su-)
imti klausytis“ ir lat. *klust* (-*stu*, -*su*) „nutilti, nurimti; tylėti“; liet. *pa-
klusėti* (-*klusis*) „išklausyti, išgirsti“ ir lat. *klusēt* (praes. -*u*, -*ēju*, praet.
-*ēju*) „tylėti“; liet. *klūsinti* „klausinėti“ ir lat. *klusināt* „daryti tylesnį,

²⁸ Fraenkel E. LEW, p. 781 (ir liter.).

²⁹ Schmid W. P. – IF, 1956, 62, p. 229.

³⁰ Seebold E. Vgl. u. etym. Wb., p. 389–390.

tildyti, raminti“; liet. *klūsas* „apykurtis, kurčias“, *klusūs* „kuris gerai girdi, ausylas; kuris vis mėgsta paklausti“ ir lat. *kluss* „tylus, tykus, ramus“ (*nuo-klusināt* „nutildyti, nuraminti“ rodo buvus ir lat. **klušs* < **klusjas* arba **klusus*).

Šių lietuvių kalbos žodžių reikšmės, apskritai paėmus, yra: „klausyti, darytis klusniam“, „girdėti, klausytis“, „klausinėti“, „kurčias“, „kuris gerai girdi, ausylas“, „kuris vis mėgsta paklausti“, o latvių kalbos žodžių – „(nu)tilti, (nu)rimti (caus. tildyti, raminti); tylėti (tylus, tykus, ramus)“.

Minėtų lietuvių ir latvių kalbų šaknies *klus-* leksemų raiškos tapatybė turėtų suponuoti ir jų turinio, bent jau kai kurių jo segmentų, tapatybę, pvz., „girdėti, klausytis“ = „tylėti“ resp. „(nu)tilti, (nu)rimti“; „kuris, gerai girdi, ausylas“ = „tylus, tykus, ramus“. Kas yra gana ryškiai čia išsiskirianti reikšmė „kurčias“, matyti, pvz., iš liet. *kurtūs* „kurčias, negirdintis; duslus, neskambus, neskardus“, *kučias* „kuris negirdi; duslus, neskambus“. Vadinasi, reikšmė „kurčias“ ir bus reikšmė „tylus, tykus (neskambus, neskardus)“, tad jos, matyt, būta ir lietuvių kalboje.

Prieš pradėdami aiškintis kalbamųjų baltų kalbų žodžių reikšmių santykius istoriniu požiūriu ir įrodinėti iškeltą semantinės tapatybės prielaidą, pažvelkime dar į germanų kalbų gana panašius faktus: s. isl. *hler* neutr. „klausymasis“ (< germ. **hluzā* < **klusóm*) (plg. liet. *klūsas*, *klusūs*, lat. *kluss*), s. ang. *hlysnan*, *hlosnian* „klausytis, įsiklausyti“ (dėl formantų plg. liet. *klūsnas*, *klusnūs* „kuris gerai girdi, klusus, ausylas“). Liet. *pa-klusėti* (-*klusi*) „įsiklausyti, išgirsti“, lat. *klusēt* (praes. -*u*, -*ēju*, praet. -*ēju*) „tylėti“, s. vok. aukšt. *hlosēn* „klausytis, įsiklausyti“ (vok. dial. *losen*) galima etimologiškai identifikuoti ir laikyti baltų-germanų leksine paralele. Svarbu ir tai, kad šios šaknies germanų kalbų žodžiai, tik turintys žodžio galo -*t*-, pasižymi ir reikšmėmis „tylus, tykus, ramus“: s. isl. *hljóðr* „(adj.) tylus, tykus, ramus“, *hljóð* neutr. „klausymasis; tyluma“ (< ide. **kleut-*). Ši aplinkybė dar labiau paryškina nagrinėjamų baltų ir germanų kalbų žodžių paralelizmą.

Vadinasi, reikšmės „klausytis, girdėti (klausymasis; kuris gerai girdi, ausylas)“ ir „tylėti (tyluma; tylus, tykus, ramus)“ koegzistuojant nagrinėjamos šaknies žodžiuose randame baltų ir germanų kalbose. Kad abi reikšmių grupės, istoriškai žiūrint, yra giminiškos, matyti iš tokių pavyzdžių: liet. *glusnūs* „kas geras ausis turi, klusnus; paklusnus“: *ap-glūsti* (-*sta*) „aprimti, aptilti“, *nu-glūsti* „nurimti“; *kuřsti* (-*ta*) „darytis kurčiam, negirdinčiam“, *ap-kuřsti* „nutilti...“, *at-kuřsti* „vėl pradėti girdėti, atgauti girdėjimą...“; s. ind. *ni-śamyate* „išgirsta, sužino, girdi“: *śamyati* „rimsta,

tyla, liaujasi, ilsta³¹; air. *con-tuasi, in-tuasi* (3 p. sing. praes.) „klausio“ : *tō* „tylus“; valų *gwrando*, vid. valų *an-daw* „klausytis“ : *taw* „tyluma“³².

Nagrinėjamųjų baltų kalbų žodžių gana dažna reikšmė yra susijusi su paklusnumo, klausymo idėja: *klūsti (klūsta, klūsa)* „... darytis klusniam“, *klusūs* „... kuris klausio, klusnus“, *klūsnas, klusnūs* „... kuris greitai paklūsta“, pr. po-klūsmai (adj., nom. sing. fem.), po-klusman (nom. sing. neutr.) „(pa)klusnus, kieno valdomas, gehorsam, untertän“, liet. *klaūšas* „klusnumas, paklausymas“, *klausà* „klusnumas, paklausymas; kas klusnus“, *klausūs* „kuris (pa)klausio, klusnus“ (šalia *klausūs* „geros klausos“). Paklusnumo, klausymo reikšmės lekšemos latvių kalboje yra specializavusios ir virtusios socialiniais terminais: *klausa (klaūsa²)* „tarnavimas“, *klaūst²* „paklusnumas, baudžiava“, *klāušas (klaūšas, klāūši)* „t. p.“. Reikšmės „klausyti, darytis, būti klusniam ((pa)klusnus; klausymas, paklusnumas)“ ir „klausyti, girdėti, išgirsti (kuris klausio, girdi)“ yra giminiškos, – semasiologiškai plg. rus. *слушать* „klausyti(s)“ : *по-слушный* „(pa)klusnus“; vok. *hören* „girdėti, išgirsti“, *horchen* „klausytis, įsiklausyti“: *ge-horchen* „klausyti, būti paklusniam“, *ge-horsam* „(pa)klusnus, nuožemus“, – ir pirmoji yra atsiradusi iš pastarosios.

Semantinė filiacija „tylėti (tyluma; tylus, tykus, ramus)“, „klausytis, girdėti (klausymasis; kuris gerai girdi, ausylas)“, „klausyti, darytis, būti klusniam ((pa)klusnus; klausymas, paklusnumas)“ apima taip pat reikšmes „suvokti, suprasti, patirti, (su)žinoti, jausti, justis, būti jautriam“, „teirautis, klaus(in)ėti, rinkti žinias, norėti patirti, sužinoti“ ir kt., kas aiškiai matyti iš tokių pavyzdžių: liet. *gedauti (-áuja)* „klausti, ieškoti, teirautis pasigedus kokio daikto; ilgėtis; norėti, geidauti“, *gèsti (geñda)* „... nuvokti, nutuokti, suprasti, nujauti, sužinoti“; *teiráutis, teráutis, tyráuti (-áuja(si))* „klausinėti domintis, tyrinėti“, *tirti (-ia, týrè)* „stengtis suprasti, sužinoti“, lat. *tirt* „klausti, patirti, sužinoti“; lat. *jautât (-áju)* „klausti“, liet. *jáutotis (-ojasi)* „klausinėti, rinkti žinias, teirautis“, *jaūsti (-čia)* „justi išvidinius ir išorinius dalykus; numanyti, žinoti (iš anksto); nemiegoti, budėti...“, lat. *jâūst (-šū, -tu)* „(nu)jausti, (nu)manyti, (pa)justi, suvokti“, liet. *jaurūs* „... nekietai miegantis, budrus“; liet. *baūstis (baūdziasi)* „ketinti, žadėti, rengtis, ryžtis“, *būsti (buñda)* „išeiti iš miego būklės; budėti“, gr. *πυθάνομαι* „klausinėju, teiraujuosi, tiriu; girdžiu, išgirstu, pastebiu, juntų; esu išgirstas“, *πεύθομαι* „girdžiu, matau, juntų“, Av. *baodaiti* „mato, girdi, jaučia“, s. ind. *bódhati* „jis yra pabudęs, budi, mato, pastebi, supranta“; serb.-chorv. *ćútjeti (ćútfm)*

³¹ Mayrhofer M. EWAltind., III, p. 325–326.

³² Buck C. D. A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. – Chicago, 1949, p. 1258.

„jausti; tylėti“, slovn. *čútiti* „t. p.“, ček. *cítiti*, slovk. *cítit'*, lenk. *cucić* „žadinti, kelti“, s. sl. *oštoutiti* „manyti, tikėtis“; s. sl. *pytati* „klausti“, lot. *putō, -āre* „galvoti, svarstyti, apmąstyti; laikyti, vertinti“; lot. *quaerō, -ere* „ieškoti; karštai ko nors trokšti, ilgėtis; stengtis išgyti, gauti, (pa)siekti; stengtis sužinoti, klausti, klausinėti“; lot. *sciscitor, -āri* „stengtis sužinoti, teirautis“, *sciscō, -ere* „teirautis, klausinėti; patirti, sužinoti“, *sciō, -ire* „žinoti, mokėti, suprasti“; vok. *er-fahren* „girdėti, išgirsti, patirti, pergyventi“; vok. *ver-nehmen* „išgirsti; ap-, išklausinėti, tardyti“; vok. *wahr-nehmen* „matyti, pastebėti, girdėti, just“; vok. *hören* „girdėti, išgirsti“, *ver-hören* „klausinėti, kvosti“.

Iš pavyzdžių matyti, kad semema „klausti“ yra „teirautis, rinkti žinias, (norėti) patirti, sužinoti“ ir, pagaliau remdamasi reikšme „suvokti, suprasti, patirti, žinoti, jausti, just, būti jautriam“, yra genetiškai susijusi su reikšme „klausyti, girdėti“. Taip lingvistiškai yra pagrindžiamas intuityviai jau seniai suvokiamas *klausyti* (*klāuso*) „naudotis klausia, stengtis išgirsti...“, lat. *klāūsīt (-u, -iju)* „klausytis; paklusti, klausyti (ko)“, pr. klausītōn „išklausyti, erhören“ (< **klausē-*, plg. 1 p. plur. *klausēmai*), liet. *klausnus* „jautrus (nekietai miegantis)“ ir *klāusti (-sia)* „kreiptis į ką su klausimu; teirautis, ieškoti; teirautis pirkti, išgyti; (refl.) prašyti leidimo, sutikimo“, lat. *klāust (-šū, -su)* „klausti, klausinėti, teirautis; klausinėti pamokų, leisti atsakinėti (kas užduota)“ etimologinis tapatumas.

Semantiniai giminiškumo santykiai leidžia identifikuoti ir daugiau etimologinių atitikmenų eilių, taip pat ir iki šiol buvusius neaiškius baltų kalbų duomenis.

Pirmiausia analogiškus reikšmių santykius turi lat. *muōst, muōst* (praes. -*stu, -žu*, praet. -*du*) „busti; pastebėti, girdėti, klausytis, suvokti“, su vadinamu „judriuoju“ *s- smuōstiēs²* „atsikelti anksčiau negu paprastai“, *muōdīt (-du)* „žadinti, budinti, kelti“, *muōstītiēs* “(iš lėto) busti“ ir liet. *múostis (-džiasi)* „(daugiausia su *atsi-*) atsipeikėti, atsigauti, susiprasti, susivokti, susigriebti“ LKŽ VIII 359, 410 (Prk, Dov, Kin, Klp; čia kai kur *uo* reflektuojamas *o*), *atsi-múodyti* (praes. -*do*; LKŽ VIII 408 duoda -*džiasi*) „atsipeikėti, susivokti“ Mit II 129 (Klp). Jų vienašaknėmis leksemomis semantiniai santykiai netrukdo laikyti liet. *į-mudóti (-ója)* „įmanyti“, *mudúoti (-úoja, -ávo)* „mėginti, bandyti“, *į-mudúoti* „sugebėti“, lat. *mu-duótiēs* „ko nors geisti, siekti“, *mùdinti (-ina)* „daryti mudrų, miklą, miklinti“, lat. *mudīt* (praes. -*u, -iju*, praet. -*iju*), *mudināt* „skatinti, raginti, skubinti; daryti žvalų, mudrų“, taip pat got. *maudjan* „priminti“ ir liet. *maūsti (-džia)* „nesmarkiai, bet ištiesai nenustojant skaudėti, svembti; ilgėtis, liūdėti, geisti ko nors; ilgai prašyti...; nerimti, neturėti ramybės“.

Antra, prie etimologinių korespondencijų eilės got. *hausjan*, s. isl. *heyra*, s. ang. *hieran*, s. vok. aukšt. *hörren* „girdėti“, gr. ἄ-κεύει „stebi, girdi, junta“, ἄ-κούω „girdžiu; klausau, esu paklusnus; esu žinomas“, rus. чухать „jausti, su-, užuosti“, чухаться с кем-либо „pasižinti, būti pažįstamam su kuo nors“, lenk. *czuchać* „uosti“, ček. *čichati*, slovn. *čūhati* (*čūham*) „su-, užuosti, sekti“³³ iš baltų kalbų šliejasi lat. *čāustiēs*² (*-šuōs, -suōs*) „ketinti, žadėti, baustis, ryžtis ką daryti, ruoštis, rengtis“.

Trečia, etimologinių atitikmenų eilę taip pat sudarytų s. sl. *u-přvati* „tikėtis, viltis“, s. rus. оу-пřвати „t. p.“, rus. у-повать „su viltimi laukti, dėti viltis, tvirtai tikėtis, pasikliauti“, s. lenk. *pwac* „viltis, tikėtis“, lenk. *u-fac* „tikėti, pasitikėti; tikėtis, viltis, pasikliauti“ ir kt., su šaknies galo *-t*-s. sl. *pytati* „klausti“, lot. *putō, -āre* „galvoti, svarstyti, apmąstyti; laikyti, vertinti“³⁴, su šaknies galo *-d*- lat. *paūst, paūst* (*-žu, -du*), *paūdēt* (*-u, -ēju*) „skleisti (kalbas), skelbti, garsinti“, *paūst*² „(niekus) kalbėti, taukšti“, *puđīt* „skubiai žadinti, kelti iš miego“, *puđitiēs* (*-ījuōs*) „skubėti (ką daryti)“, *sa-puđīt* „sukurstyti, supjudyti“, *sa-puđitiēs* „pasirengti kelionei“. Mat kalbamoji semantinė filiacija, be „tikėtis, viltis“ (plg. jau minėtą s. sl. *oštoutiti* „manyti, tikėtis“) bei „ketinti, žadėti, baustis“, apima ir reikšmę „garsinti, skelbti“, – semasiologiškai dar plg. gr. πεύθω „garsinu, skelbiu, teisme skundžiuosi“ šalia jau minėtų πεύθομαι ir πυνθάνομαι; liet. *žādinti* (*-ina*) „budinti, kelti ...“, *žadėti* (*žāda*) „pranešti apie būsimą savo veiksmą, ketinti, rengtis...“, *žādas* „galėjimas kalbėti, kalba; balsas...“; *giřsti* (*-sta*) „imti girdėti; gauti žinią, patirti“, lat. *dzirst*² (*-stu, -du*) „girdėti, suvokti“, liet. *girdėti* (*giřdi, -džia*), lat. *dzirdēt* (*dzirdu*) „girdėti“, *girdēnti* (*-ēna*) „daryti, kad girdėtų; eiti girdui, girdėti...“, *gerdenti* (*-ena*) „skelbti, garsinti, skleisti žinią“, *girdā, giřdas* „žinia, gandas, paskala, kalbos“, *gerdas* „garsas, gandas, žinia...“; liet. *kėrsti* (*-džia*) „garsinti, platinti (žinią)“, *kardintis* (*-inasi*), *kardēntis* (*-ėnasi*) „duoti kitam pajusti apie savo būvimą, skardintis“, *kařdas* „garsas, aidas“, *kardūs* „skambus, skardus“, *kirdinti* (*-ina*), *kirdyti* (*-o*) „budinti, žadinti“, *pa-kirsti* (*-kirdo*) „pabusti“, pr. *kirdīt* „girdėti, hören“; liet. *skardūs* „garsiai skambantis, skambus; aidingas, aidus; gerai girdintis, jautrus garsams; plačiai žinomas, garsus...“.

6. Pastabos dėl semantinių laukų „gerbti; girti, garbinti“, „prasti, gusti, junkti“ ir „galėti, pajėgti“. Šalia reikšmės „budėti, matyti, jausti, just; budinti, žadinti, kelti...“ pasirodo, pirma, reikšmė „gerbti; girti, garbinti“, kuri savo ruožtu yra glaudžiai susijusi, pirma, su

³³ Фасмер М. Этим. слов., IV, p. 389; Jóhannesson A. IEW, p. 200–201; Frisk H. GEW, I, p. 57–58; Pokorny J. IEW, p. 587–588.

³⁴ Boryś W. – Rocznik Slawistyczny. 1983, XLIII, p. 7–11.

reikšme „garsinti, skelbti, skleisti žinią“, antra, su įvairius (žmogaus ir gamtos) garsus žyminčiomis reikšmėmis, plg. *skambėti (skamba)* „išduoti, skleisti darnų garsą; gausti, aidėti nuo garsų; būti žinomam, garsėti...“; *gařsas* „skardas, aidas; žinia, gandas; garbė“; liet. *girti (giria, gýrė)*, lat. *dziřt (dziřu, dzīru)* „girti, garsinti, garbinti; ketinti, manyti, baustis, žadėti“, pr. *girtwei* (1 p. plur. praes. *girrimai*) „girti, garbinti, loben“, s. ind. *gr̥ñāti, gr̥ñítē* „(pa)šaukia, giria“, *gīh (gir-)* „žodis, šauksmas; gyrius, garbė“, *járate* „traška (apie degančias malkas), užia; (pa)šaukia“; s. ind. *návate* „rėkia, šaukia (iš džiaugsmo); skamba; giria, garbina“; gr. *στεῦται* „iškilmingai skelbia, garsina“, s. ind. *stáuti* „giria, garbina“; s. ind. *cáyati* „supranta, suvokia; bijo, gerbia“, *cikéti* „mato, pastebi; supranta, suvokia“, *cít* „dvasia, protas“, *citih* „supratimas“.

Reikšmė „gerbti; girti, garbinti“, be to, asocijuojasi su reikšme „(pri)žiūrėti, saugoti, rūpintis, slaugyti; vilkti, taisyti“ bei reikšme „valyti, švarinti, ruošti, tvarkyti ir pan.“, plg. liet. *gerbti (-ia)* „garbinti, šlovinti, girti, vertinti, branginti; vilkti, puošti, taisyti; valyti, švarinti, ruošti, tvarkyti, slaugyti, prižiūrėti...“, *garbstýti (gařbsto)* „girti, garbinti, raudoti mirusio, žodžiais išskaičiuojant, išminint jo darbus ir dorybes, labai gailint verkti“, *garbavóti (-oja)* „dažnai geruoju minėti, garbėj laikyti, garbinti, girti; garbstyti (mirusius), apraudoti“; lot. *observō, -āre* „stebėti, žiūrėti; saugoti; gerbti, rodyti pagarbą“; lot. *colō, -ere* „kuo rūpintis, globoti; puošti; laikyti pagarboje, gerbti“.

Šalia reikšmės „budėti, matyti, jausti, just; budinti, žadinti, kelti...“ pasirodo, antra, reikšmės „prasti, gusti, junkti; pratinti, gudinti, mokyti“, „saugoti, sergėti, slaugyti, (pri)žiūrėti“, „užjausti, gailėti, vaduoti, guosti, raminti“ ir kitos su šiomis giminiškos reikšmės: *būsti (buñda)* „išėiti iš miego būklės; budėti“, „prasti, gusti“, s. air. *ad-bond* „(pa)sakyti, pranašauti“, liet. *budėti (būdi)* „būti negulus, nemiegoti; saugoti, sergėti, žiūrėti; būti prie numirėlio, melstis ar giedoti giesmes“, s. ind. *búdhyati* „budi, girdi, junta“ (= liet. *būdi*); *prāsti (prañta)* „nujausti, numanyti, suvokti, suprasti; mokėti, gebėti, išmanyti...“, *at-prāsti* „atgusti, atjunkti; (refl.) atsimiti, atsigodoti...“, *su-prāsti* „suvokti, pajaušti kieno būseną, mintis, veiksmus, atjausti...“, *prōtas* „gebėjimas mąstyti, suprasti, išmanymas, išmintis, sąmonė...“, *jaūsti (-čia)* „justi, numanyti, žinoti (iš anksto); nemiegoti, budėti; aprūpinti maistą, maitinti, puoselėti“, *at-jaūsti* „pagailėti, reikšti užuojautą, užjausti, padėti (darbe)“, *pa-jaūsti* „... užjausti, paguosti“, *pri-jaūsti* „t. p.“, *su-jaūsti* „...(refl.) pasiguosti, viens kitą užjausti“, *už-jaūsti* „... jausti užuojautą, pagailėti“.

Turint prieš akis tokią semantinę konfigūraciją, nebe sunku suvokti, kad liet. *guoda* „garbė, pagarba; užjauta“, *guōdas* „garbė, vertybė; protas,

išmanymas, atagoda“, *guodonė* (be k.) „pagarba“, *pa-guodōnė* „pagarba, garbė“ atitinkami vienašakniai veiksmažodžiai yra ne tik *guodōti* (-*ōja*) „gerbti, branginti, taupyti“, *ap-guodōti* (-*ōja*) „apgailėti, užjausti“, *išsi-guodoti* (-*oja*) „išsipasakoti, išsiguosti“, bet ir, matyt, *guodytis* (-*ijasi*) „skūstis, guostis, dejuoti“, *gūodžioti* (-*ioja*) „raminti, maldyti; (refl.) skūstis, guostis, dejuoti, paguodos ieškoti“, *gūosčiotis* (-*iojasi*) „skūstis, guostis“ bei *gūosti* (-*džia*) „raminti, maldyti, užjausti, gailėti, vaduoti; skūstis, saugoti, kad neužgautų“. Iš A. Juškos sakinio *Vaikis guodžia mergą, t. y. jos darbus padirba* LKŽ III 740 galima spręsti, kad guodimas, maldymas, raminimas iš tikrųjų, matyt, yra vadavimas (darbe), užjautimas, gailėjimas. Ta *gūosti* reikšmė, kurią randame vėlgi to paties A. Juškos sakinyje *Aš gūodžiuos, t. y. savo bėdas, vargus pasakoju* LKŽ III 740, kalbamąjį veiksmažodį tiesiogiai susieja su liet. *gaūsti* (-*džia*) „bimbti (apie varpus), zvimbti, skambėti; užti, ošti; siausti (siaudžia); staugti, kaukti; vaitoti, dejuoti, verkti, apraudoti (mirusius)“, lat. *gāust* (-*žu, -du*) „skūstis, aimanuoti, dejuoti“ bei liet. *gudėti* (-*i*) „budėti prie mirusio“, lat. *gudāt* (-*āju*) „aimanuoti, skūstis; dainuoti“. Jų vienašakniai vardažodžiai yra: liet. *gaudūs* (*aū*) „skardūs, skambūs, garsūs, melodingas; liūdnas, skurdus, graudus“, lat. *gāuds*² „liūdnas, graudus, kartus (apie ašaras); gailus, graudus, verksmingas, liūdnas, skausmingas“, *gāūdas* „skausmas, širdgėla; rauda, dejavimas, verksmas, vaitojimas“, *gāuds*² „vilkų staugimas (rujos metu)“, *gudīgs* „aimanuojantis, graudus, verksmingas“, *gūdas* „raudas, vaitojimas“, liet. *gūdas* „liūdnas, graudus“, *gūdus, gūdus* „liūdnas, skurdus, graudus, gailus; baugus, baisus, klaikus“ ir *gudà* „baidyklė paukščiams iš javų baidyti, vaikams gąsdinti“ (dėl pastarųjų žodžių reikšmių ryšio su reikšmėmis „gerbti (pagarba, garbė)“ plg. got. *aistan* „baidytis, bijoti, drovėtis, gerbti“; gr. *αἰδομαι* „baidytis, bijoti, drovėtis; gerbti, garbinti“; s. ind. *cāyati* „supranta, suvokia; bijo, gerbia“; ang. *awe* „maišytas pagarbos, baimės ir nuostabos jausmas; pagarba, gerbimas (baimės nuspalvintas); (*pasenę, nebevartojama*) baimė, siaubas“, kuris yra skolinys iš s. isl. *agi* „neramumas, nesantaika; baimė, išgąstis“); – semasiologiškai, be to, plg. *skūsti* (*skūndžia*) „... guodžiantis išskaičiuoti, bėdoti, dejuoti; turėti matomą skaudamą vietą, sopulį; šykštėti, gailėti, taupiai vartoti; užjausti, gailėti, guosti; saugoti, tausoti“, lat. *skuñdēt* (-*u* / -*ēju*) „bambėti, urzgėti, dejuoti, skūstis, guostis, būti nepatenkintam; peikti; taupyti, tausoti; gailiai cypti“, liet. *skundūs* „kurį reikia taupyti, tausoti; menkas, šykštus, negausus; graudus, liūdnas“; *skurdūs* „... graudus, liūdnas, gailus; nykus, gūdus“, *apsi-skurdžioti* (-*ioja*) „pasiskūsti, pasiguosti“.

Iš kalbamos semantinės filiacijos taip pat matyti, kad liet. *guōdas* „garbė, vertybė; protas, išmanymas, atagoda“ neabejotinas atitikmuo latvių

kalboje yra *gūods* „garbė, garsas; padorumas, šaunumas, geras vardas; garbė, pagarba, svarba, laipsnis; šventė, išskilmė, pokylis, puota“, kurio atitinkami veiksmažodžiai yra ne tik *gūodāt (-āju)* „gerbti, garbinti, laikyti pagarboje“, bet ir *gūodīt* (praes. -*īju*, -*u*, praet. -*īju*) „gerbti, garbinti, laikyti pagarboje; rūpintis, prižiūrėti, puoselėti; puošti“ su jo labai išsišakojusių reikšmių priešdėlėtomis formomis: *ap-guodīt* „gerbti, prižiūrėti, rūpintis kuo, tvarkyti, valyti, kuopti, šluoti“, *iz-guodīt* „išvalyti, iškuopti“, *ie-guodīt* „valyti laukus, doroti, vežti derlių“, *sa-guodīt (iēs)* „tinkamai, gerai privaišinti; padėti (ką į šalį), sudėti, nuvalyti, tvarką padaryti, su(si)kišti sau, su(s)glemžti; daug girti“. Turint prieš akis minėtą semantinę filiaciją, aiškesnis pasidaro ir toks kontekstas, kaip *tuo pļaviņu... es viena pati guodīju* „tą pievelę ... aš viena pati nupjoviau ir išdžiovinau“ EH I 423.

Todėl yra galima, be *guōdas*, lat. *gūods*, etimologiškai tapatinti dar liet. *guodōti (-ója)* „gerbti; branginti, taupyti“ ir lat. *gūodāt (-āju)* „gerbti, garbinti, laikyti pagarboje“, liet. *guodytis (-ijasi)* „skūstis, guostis, dejuti“ ir lat. *gūodīt* (praes. -*īju*, -*u*, praet. -*īju*) „gerbti, garbinti, laikyti pagarboje; rūpintis, prižiūrėti, puoselėti; puošti“. Jų turimas reikšmes „tinkamai, gerai privaišinti“ (*sa-guodīt*), „vaišės“ (liet. *guōdas* J s. v. *gōda*), „šventė, išskilmė, pokylis, puota“ (lat. *gūods*) reikėtų suprasti kaip „gerbti (gerbimas)“; – semasiologiškai plg. lat. *cienīt* „gerbti; prižiūrėti, rūpintis; vaišinti“; lenk. *uczcić* „pagerbti; paminėti, pažymėti; surengti priėmimą“ : *uczta* „puota, pokylis“; lenk. *cześć* „garbė, šlovė, geras vardas; garbė, orumas; pagarba, gerbimas, vertinimas“, senovės lenkų kalboje turėjusį ir reikšmę „puota, banketas, vaišės“; taip pat plg. iš senovės baltarusių pasiskolintą ir kiek darybiškai pakeistą liet. *česnis, čėsnis* „garbė, garsas; puota, banketas“, *čestnis* „puota, banketas“⁸⁵.

Iš minėtos semantinės filiacijos taip pat matyti, kad *gūoda, guōdas*, lat. *gūods* toliau gali būti giminiški su liet. *gūdas* „įpratimas, įgudimas“, „(adj.) prityręs, įgudęs; paprastas, įprastinis, tikras“, *gūdnas, gūdnas* „grynas, tikras“, *gūdras, gudrūs* „išmintingas, apsukrus, sumanus...“, lat. *gudrs* „išmintingas, sumanus“, liet. *gūsti (guñda)* „prasti, junkti; pasidaryti gudriam, išgudrėti“, *pra-gudėti (prà-gudi)* „prasilavinti, prasimokyti“, *gūdinti* „prantinti, jaukinti; mokyti, lavinti, gudrinti“, kurie su *gudėti (gudi)* „budėti prie mirusio“ [t. y. „nemiegoti“], *gaūsti (-džia)* „... vaitoti, dejuoti, verkėti, apraudoti (mirusius)“ susisieja per *gudrūs* „budrus, ne miegalis“ (= *gudrūs* „išmintingas, apsukrus, sumanus“) turimas reikšmes.

Turint tai galvoje, įmanoma pasidaro taip pat etimologiškai identifikuoti liet. *su-juōgti (-ia)* „susiorientuoti, suvokti“, lat. *juodzināt* „kelti,

⁸⁵ Skardžius P. Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen. – Kaunas, 1931, p. 55–56.

žadinti“; *juodzināt augšā* „garsinti, skelbti“, liet. *juōkti (-ia)* „numanyti, jausti“³⁶, *atsi-juokēti (-ēja)* „atsipeikēti, atsigauti, atsigodyti“³⁷ ir lat. *jukt (jūku, juku)* „prasti, junkti“, liet. *apsi-jaukti (-ia)* „apsiprasti“, *nu-jaūkti (-sta)* „nuprasti, nugusti“, lat. *jaukt (be k.) jaūcēt (-ēju)* „pratinti, vilio- ti“, liet. *jaukinti (-ina)* „pratinti, kad nebijotų, nesišalintų; daryti jaukų, ramų, malonų“, pr. *iaukint* „pratinti, mokyti, ūben“, liet. *jaukūs (aū)*, *jáukus* „pripratęs, nebaikštus; malonus, meilus“, lat. *jaūks* „jaukus, ramus, prijaukintas; linksmas; malonus, meilus“.

Minėtoji semantinė filiacija, atrodo, leidžia taip pat laikyti vienašaknėmis leksemomis lat. *juōdināt, juōdināt* „skatinti, raginti, žadinti, ką nors priminti“, liet. *jáudinti (-ina)* „žadinti pojūčius, jausmus, aistras; kelti norus, neraminti; gaudinti, gailinti; judinti, purenti (žemę)“, *jáudyti (-o)* „kurs- tyti, žadinti, gaudinti“, *už-jáudyti* „(refl.) užsigeisti, užsimanyti, užsispir- ti“, lat. *jàūst (-žu, -du)* „jausti, justi, numanyti, suprasti; matyti, stebėti; prižiūrėti“. Be to, prie šių leksemų galima skirti, viena, liet. *jáustis (-džia- si)* „bartis; užsispirti, užsigeisti“, *jáudytis (-osi)* „grumtis, kultis, siausti, išdykauti; pykti, bartis, draskytis“, lat. *jūdīt* „kiršinti, pjudyti, daryti, kad vaidytųsi“, antra, lat. *jaūdāt (-āju)* „galėti, pajėgti; suprasti, mokėti, ži- noti“, *jaust* (3 p. praet. *jaūda*) „galėti, pajėgti“, *jaūda* „galėjimas, pajėgumas, dvasinė galia; galėjimas galvoti, mintis, sumanymas“. Šalia *duōkti (-ia)* „suprasti, nutuokti, permanyti“, *duksčia* „nuomonė, nuožiūra“ taip pat yra *dūkti (-sta)* „labai pykti, niršti; šėlti, smarkauti, siausti, išdykauti; ūžti, lakstyti...“, o *duogas* „protas, nuovoka“, *iš-dugūs* „gudrus, apsukrus, sąmojingas“ koegzistuoja pirmiausia su lat. *pa-dūgt* „turėti laiko, galėti, pajėgti“, paskui su liet. *duksas* „kūningas“, *dūksnas, duksnūs* „storas, apy- storis, aptukęs“, lat. *duksns* „kūningas“, liet. *dūkslas* „erdvus, palaidas, platus (apie drabužį, apavą)“, *dukslūs, dūksvas* „erdvus, palaidas, platus (apie drabužį, apavą); storas, apystoris, aptukęs“, lat. *dukatīgs* „storas, dik- tas, tvirtai sudėtas“, liet. *dugsus, daugsus* „daugus, gausus, apstus“, *daūg*, lat. *daūdz, dudz* „daug“.

Šalia *tuōkti (-ia)* „išmanyti, suvokti, suprasti“ (dar plg. *nuo-tuokūs* „supratingas“, *núo-tuoka* „nuvokimas, supratimas, nusimanymas; sąmo- nė“, *núo-tuokis* „įspūdis“) randame *taūkti (-ia)* „tarpti, vešėti, eiti į gera, sektis; tukinti; gautis, taisytis“, *taukūs* „tarpus, vešlus“, lat. *tàucēt (-ēju)* „tręšti, daryti riebę, tukinti“, liet. *tūkti (tuñka)* „riebėti, storėti; kaisti, šusti, plėkti...“, lat. *tukt* (praes. *tūku, tūkstu*) „riebėti, tukti, pusti“ (be to, plg. *táukas*, lat. *tàuks* „riebus, nutukęs“, pr. *taukis* „taukai, Schmalz“). Kad šių žodžių turimos reikšmės nėra atsitiktinės, bet, atrodo, tarpusavyj

³⁶ Būga K. RR, I, p. 444.

³⁷ Nepagristai LKK, 1973, XIV, p. 19.

giminiškos, o patys žodžiai vienašakniai, matyti iš semantinių paralelių: liet. *spėti (-ja)* „bandyti teisingai pasakyti nežinant; minti (mislę); manyti, galvoti, tarti (esant); būti neužimtam, laisvam, turėti laiko; sektis, sparčiai vykti...“, lat. *spēt (spēju)* „galėti, pajėgti“, s. ind. *sphāyate* „tunka, riebebja, auga“; liet. *žinoti (žino)*, lat. *zināt (zinu)*, s. ind. *jānāti* „jis žino, suprantata“, s. vok. aukšt. *kunnan* „žinoti, suprasti, dvasiškai pajėgti; galėti“, s. isl. *kunna*, got. *kunnan* „galėti“; liet. *miñti (mėna, mina)* „turėti galvoje, nepamiršti; minėti; stengtis prisiminti; spėti; galvoti, tarti, manyti; suprasti, išmanyti...“, s. ind. *mānyate* „jis galvoja, mano“, gr. *μαίνομαι* „siaučiu, dūkstu, šėlstu“; lat. *jēgt (-dzu)* „nutuokti, suprasti“, *-tiēs* „protingam būti; stengtis, vargintis; vaidytis, kivirčytis, rietis“, *jegas* „nesantaika, kivirčas, ginčas“, *jagalėtiēs, jaglėtiēs* „siausti, dūkti, šėlti“.

Kaip minėti šaknies *juod- / jaud- / jūd-* žodžiai toliau gali būti savo kilme susiję ir su *judėti (jūda)* „krutėti (vietoje); eiti, žengti; barti, graudinti, prikaišioti“, lat. *judēt* „judėti; skubiai eiti, bėgti“, *jūdti (-u, -iju)* „pamažu vyti, varyti; skirti; neraminti, jaudinti“, *jaudīt* „judinti“, liet. *jūsti (juñda)* „pradėti judėti, krutėti“ ir su s. ind. *yūdhyate, -ti* „kovoja“, taip liet. *nu-aięti (-ia)* „suprasti, išmanyti“, *jięgti (-ia)* „turėti jėgų, įstengti, galėti; raginti, varyti; trenkti, mušti“ gali būti giminiški ne tik su *aięyti (-o, -ija)* „... raginti, kurstyti; (refl.) krutėti, neramiam būti, kasytis, ruzgintis“, bet, matyt, ir su s. ind. *ējati* „juda“. Prielaidą, kad tam tikrais atvejais reikšmės „galėti, pajėgti, įstengti (galia, jėga)“, „suprasti, išmanyti, jausti (protas, nuovoka)“, „daryti, kad suprastų, išmanytų, jaustų, jaudinti, skatinti, raginti“ galėjo išriedėti iš judėjimo, judinimo ir pan. reikšmių, galima paremti tokiais faktais: liet. *jęgti (-ia)* „turėti jėgų, įstengti, galėti“, *at-jęgti* „atgauti jėgas, atgauti sąmonę; nuvokti, suprasti“, *nu-jęgti* „šiek tiek mokėti, išmanyti, suprasti, nuvokti, nujausti“, lat. *jēgt (-dzu)* „nutuokti, suprasti“, *-tiēs* „protingam būti; stengtis, vargintis; vaidytis, kivirčytis, rietis“, *jēgāt (-āju)* „suprasti“, *jēguōt* „paisyti, žiūrėti“, *at-jē-dzināt* „daryti, kad atsigautų, atsipeikėtų“ : lat. *jagalėtiēs, jaglėtiēs* „siausti, dūkti, šėlti“, s. vok. aukšt. *jagōn* „varyti, vytis, gainioti; vaikyti; medžioti; skubėti“ (ide. **jēgh- / *jəgh-*)³⁸; liet. *į-mudoti (-ója)* „įmanyti“, *į-muduoti* „sugebėti“, lat. *mudīt* (praes. *-u, -iju*, praet. *-iju*), *mudināt* „skatinti, raginti, skubinti; daryti žvalų, mudrų“ : lat. *mudēt (-u, -ēju)* „knibždėti, judėti“, liet. *mūduruoti (-uoja)* „mosuoti, judinti“ (žr. anksčiau); liet. *krūtinti* „judinti; raginti, skatinti, skubinti ką nors daryti; jaudinti, paveikti...“; vok. *rühren* „judinti; jaudinti“; vok. *sich bewegen* „judėti, krutėti, pasijudinti“, *bewegen* „sujaudinti“; Av. *zavah-* neutr. „jėga, tvirtumas“.

³⁸ LKK, 1973, XIV, p. 18.

zāvar- neutr. „(fizinė) jėga, stiprumas (ypač kojų, arklių)“, n. persų *zōr* „jėga“ : s. ind. *jáva-* „greitumas“, *javáh* „skubantis, greitas“, *jávate* „skuba, lekia“, *junáti* „veja, gena, varo, kursto“.

Šaknies vokalizmo *ei, eu iō*-kamieniai veiksmažodžiai ir jų kitų ide. kalbų etimologinių atitikmenų problema

Semantinių filiacijų konstatavimas, reikšmių giminiškumo nustatymas sutinkamai su įvade iškeltais principais yra atitinkamų, t. y. tą pačią raišką turinčių, leksemų etimologinio tapatumo įrodymas. Tas teiginys vienodai tinka tiek vienos kurios kalbos (pvz., lietuvių), vienos genetinės grupės (pvz., baltų), tiek įvairių genetinių grupių (pvz., baltų, slavų, germanų, indoiranėnų ir kt.) kalbų skirtingų reikšmių leksemoms.

Nagrinėjant semantinius laukus, buvo jau nurodyta baltų kalbų veiksmažodžių paralelių kitose ide. kalbose, būtent: liet. *sviesti* (-čia) „mesti, tēkšti“ ir s. isl. *sviða* „degti, kepti (tr.)“; liet. *tiēpti* (-ia) „tęsti (dainą); plakti (rykštėmis); tepti“, lat. *tiept* (-pju, -pu) „tiesti, tempti...“ ir slovn. *tīpljem, tīpati* „čiupinėti, lytėti“, s. ind. *tépate* „laša, teka, varva“; liet. *stiēpti* (-ia) „(refl.) aukštyti augti; tįsti, augti; (refl.) stotis ant pirštų galų...“; lat. *stiept* (-pju, -pu) „tęsti, tempti, tiesti...“ ir s. ind. *stébate* „lašas, teka, varva“; lat. *sniēgt, sniēgt* (-dzu) „(pa)duoti, (iš)tiesti; siekti; siekti ko, stiebtis į ką...“ ir s. air. *snigid* „lašas, teka, lyja“, s. ind. *snihyati* „drėgsta, limpa, kimba, prisikabina...“; liet. *siekti* (-ia) „...eiti, vyksti; tiesti (ranką)“ ir s. ang. *seón* „košti“, gr. *ἔω* „ateinu, atvykstu, pasiekiu“; liet. *siegti* (-ia) „prisiekti“ ir s. isl. *síga* „kristi, smukti, slinkti, leisti“; lat. *triēpt, triēpt* (-pju, -pu) „tepti, teplioti; varvinti, lašinti...“ ir s. isl. *þrifa* „čiupti, griebti“; liet. *bliežti* (-ia) „smarkiai mesti“, lat. *bliēzt* (-žu, -zu) „pliekti, trenkti, mušti...“ ir s. isl. *blikja* „spindėti, tviskėti, žibėti“; liet. *smeisti* (-džia) „greitai dumti, lėkti“ ir got. *ga-smeitan* „tepti“, s. vok. aukšt. *smizzan* „sviesti, mesti“; liet. *jiēgti* (-ia) „turėti jėgų, įstengti, galėti; raginti, varyti...“ (< *iēgti < *eig-) ir s. ind. *éjati* „juda“.

Lat. *čāustiēs*² (-šuōs, -suōs) „ketinti, žadėti, baustis, ryžtis ką daryti, ruoštis, rengtis“ morfologiškai ypač artimas būtų gr. *ἀ-κεύει* „stebi, gir-di, junta“, jeigu jis būtų kilęs iš *(*ā*)κευσε/ο-³⁹.

Iš pavyzdžių matyti, kad baltų kalbų veiksmažodžiai yra *iō* kamieno, o daugumas kitų ide. kalbų atitikmenų priklauso *e/o* kamieniui, nors pasi-

³⁹ Bezenberger A. — BB, 1902, XXVII, p. 145. Kitus aiškinimus žr. Frisk H. GEW, I, p. 57–58.

taiko formų ypač slavų kalbose ir su *jo* kamienu. Kitų ide. kalbų leksemos pasižymi normaliuoju, viena kita nykstantuoju šaknies balsių kaitos laipsniu. Ir daugiau baltų kalbų veiksmažodžių *jo* kamieno sistemoje turi kitose ide. kalbose giminaičių, sutampančių šaknies vokalizmu *ei*, *eu*, bet skiriančiusi tematiniu balsiu. Pirma apžvelgiamos šios srities leksinės izoglosės, jungiančios kelias ide. kalbų grupes, paskui – dvi, pvz., baltų-graikų, baltų-germanų ir kt., žinoma, nemanant, kad daugiau kalbų apimančios izoglosės visais atvejais yra senesnės.

Liet. *steĩgti* (-*ia*) „kurti, rengti; įsigyti; duoti, tiekti; rūpintis, stengtis; norėti, geisti; versti, reikalauti; skubėti“ kartu su *stiẽgti* (-*ia*) „(intr.) pratinti, junkyti; (refl.) stengtis“ turi atitikmenį latvių kalboje: *stẽĩgt* (-*dzu*) „skubėti, skubintis; (tr.) skubinti“. Šiems baltų kalbų veiksmažodžiams atliepia būrys giminaičių kitose ide. kalbose: pirmiausia tai sl. **stĩžjǫ*, inf. **stĩgti* (serb.-chorv. *stĩći* „(pa)vyti, atvykti, (su)spėti“, s. rus. стичи, rus. до-стичь „pasiekti, pritekti, sulaukti; pa(si)vyti“, постичь „suvokti, suprasti; užklupti (apie audrą“ ir kt.), paskui got. *steigan* (praet. *staig*) „eiti, žengti“, s. isl. *stíga* (praet. *sté*) „t. p.“ (< germ. **steiga-*), gr. στείχω „tvarkingai einu, žengiu, žygiuoju“, s. air. *tiagu* „einu“ (< ide. **steighō*)⁴⁰. Analogišku kamiengalių santykiu pasižymi ir *liẽžti* (-*ia*) kitų ide. kalbų atitikmenys, būtent: s. sl. *ližq* (inf. *lizati*), gr. λείχω bei arm. *lizem* (su *i* iš ide *ei*) ir kt.⁴¹

Liet. *riąũgtis* (-*iasi*) „trauktis debesimis, niauktis“ šaknies vokalizmu (< **rẽugiasi*) harmonizuoja su germ. **reuka-* < ide. **reug-*: s. isl. *rjúka* (praet. *rauk*) „rūkyti; rūkti, garuoti“, s. ang. *réocan* „rūkti, garuoti; skleisti kvapą, kvepėti“, s. vok. aukšt. *riohhan* „rūkti“ (vok. *riechen* „užuosti; kvepėti, dvokti“). Šį siejimą patvirtina tas, kad germanų kalbų veiksmažodžiams būdingą reikšmę „rūkyti; rūkti“ turi ir baltų kalbų šios šaknies žodžiai; be to, tam tikrame kontekste pasirodo ir su kvepėjimu, kvapu susijusi reikšmė: *pri-rąũgti* „prirūkyti; (refl.) prisitraukti (skysčio, kvapo)...“, *už-rąũgti* „dūmais užsmilkinti...“, *pa-rąũgti* „pašvinkti, sudvokti...“, lat. *rũgt* (-*stu*) „kilti (apie dūmus), rūkyti...“, *rũdzināt* „leisti dūmus, rūkyti...“, *rąũguõť*² *tabaku* „rūkyti taboką“.

Be *riąũgtis* (-*iasi*), vokalizmą *eu* baltų kalbose randame dar paliudytą veiksmažodžio *riaũgti* (-*ia*) „godžiai valgyti, srėbti“ ir, atrodo, *riąũgėti* (-*ia*, -*i*, -*ėja*) „nuolat atsirũgti“, jeigu jis, žinoma, neturi suminkštinto *r-*. Jiems atliepia gr. ἐρεύγομαι „atsirũgstu, atsiraugiu; žiaukčioju, vemiu“ ir

⁴⁰ Fraenkel E. LEW, p. 899, 904 (su liter.). Plg. Endzelīns J. ME, III, p. 1059 (su liter.).

⁴¹ Meillet A. Deux notes sur les formes verbales indo-européennes. I. Sur le présent gr. λείχω. – MSL, 1910, 16, p. 239–241.

lot. *ērūgō*, *-ere* „atsiraugti, išvemti“ < **ē-reugō*. Su šiais ide. žodžiais ir siejami germanų kalbų rūkymo resp. rūkimo veiksmažodžiai⁴².

Į visą ide. duomenų kompleksą pagrįstai įterptas liet. *bižsti* (*-džia*) „durti, smeigti, bestti“ kartu su jo latvių kalbos atstovais *bidīt* „stumti; bakštant varyti (arklį)“, *bidināt* „varyti, raginti“: got. *beitan* (praet. *bait*), s. isl. *bíta* (praet. *beit*), s. ang. *bítan* (praet. *bét*), s. vok. aukšt. *bizan* (praet. *beiz*) „kašti“ (< germ. **beita-* < ide. **bheid-*), s. ind. *bhédati* „skelia, daužia, smeigia“, kuris yra konjunktyvo forma, ir kt.⁴³

Liet. *sližsti* (*-džia*) „slystamai leisti žemyn“ identifiukuotinas su s. ind. *srédhati* „jis klysta“ bei germanų kalbų stipriuojų veiksmažodžiu **slaida-* „slysti“ : s. ang. *slídan* (praet. *slád*) „(iš)slysti; (pa)klysti“, vid. vok. aukšt. *slíten* „slysti“ (dėl reikšmių „slysti“ ir „klysti“ sąsajos plg. liet. *sklýti*, *sklýti* (*sklįja*, *sklėja*) „sklisti, tekėti, bėgti (ppr. per viršų); klysti, krikiti, sklaidytis; slysti“, kuris tačiau yra visai kitos šaknies).

Kadangi reikšmės „tepti, glieti“ ir „dėti kartu, jungti, šlieti (skaidulas ir pan.)“ yra giminiškos (žr. anksčiau), tai bendrašakniais su liet. *liēpti* (*-ia*) „dėti linų ar kanapių pluoštelį prie šakos (vijos, vielos)“ galima laikyti tiek gr. ἀλείφω „(į)tepu“ (-φ- < **ph-*), tiek s. ang. *bi-lífan* (praet. *-láf*), s. frizų *bi-líva* (praet. *-lēf*), s. vok. aukšt. *bi-líban* (praet. *-leib*) „(pa)likti“. Čia pasirodo reikšmė „(pa)likti“, kurią turi ir toch. B *lip-*, *lyip-* „at-, palikti“, todėl, kalbant apie *liēpti* (*-ia*) „įsakyti (negriežtai), raginti“ ir *liēpti* (*-ia*) „dėti linų ar kanapių pluoštelį...“ ryšį, pravartu prisiminti liet. (*pa-*)*likti* (*liēka*), lat. *likt* (*lieku*) „dėti, statyti“, „liepti“ reikšmių santykį. Yra galimas lat. *riest*² (-žu-, -du) „riesti (audeklą), vynioti ant veleno (metmenis)“, *riest* (praes. -žu) „kristi, riedėti (apie ašaras); lieti (ašaras)“, *riestiês* (3 p. praes. *riežas*) „rinktis, kauptis, pildytis, tvenktis; kristi, riedėti (apie ašaras)“ (ME III 546 s. v. *riest* II, III) etimologinis ryšys su s. air. *réidid* „joja, važiuoja“ bei s. isl. *ríða* (praet. *reið*) „joti; suktis“, s. ang. *ridan* (praet. *rád*) „joti, važiuoti“, s. vok. aukšt. *rítan* (praet. *reit*) „joti, važiuoti, judėti“ (< germ. **reida-* < ide. **reidh-*): mat judėjimo, važiavimo reikšmę turi tos pačios šaknies liet. *riedėti* (*riēda*) „važiuoti“ (dar plg. lat. *riēdīt*, *riēdīt* (-u, -īju) „varyti, vyti, ginti“).

Lat. *viēbt* (*-bju*, *-bu*) „vaipyti, (per)kreipti veidą; (refl.) vaipytis, raukytis, persikreipti (apie veidą); persirengti“ etimologiškai sutampa su got. *weipan* „dėti vainiką, vainikuoti“ (< germ. **weipa-* „sukti, vyti, vynioti“), s. ang. *wípián* „šluostyti“ (ang. *wipe*) (< **weip-ō-*)⁴⁴. Lot. *vibrō*, *-āre* „ju-

⁴² Jóhannesson A. IEW, p. 713. Plg. Seebold E. Vgl. u. etym. Wb., p. 380 (tą siejimą laiko netikru).

⁴³ Urbutis V. – Baltistica, 1965, I, p. 78–79.

⁴⁴ Jóhannesson A. IEW, p. 119; Seebold E. Vgl. u. etym. Wb., p. 547.

dinti, virpinti; linguoti, mosuoti, mojuoti; sviesti, mėtyti; virpėti, drebėti...“ ir liet. *výburti, výburiuoti* „judinti, maskatuoti, vizginti (uodegą); judėti, krutėti“ turi bendrą formantą *-r-*. Jų turimos reikšmės padeda suvokti semantinius santykius tarp paralelinės šaknies žodžių, pirmiausia liet. *viėpti (-ia)* „žioti, verti lūpas, burną, snukį“, lat. *viēpt, viēpt (-pju, -pu)* „siaustis, vyniotis, gaubtis; raukti, kreipti (veidą); persirengti, maskuotis; rengtis, taisyti, gobtis; raukytis, vaipyti“, paskui, s. ind. *vé pate* „juda, virpa“ bei iteratyvų got. *bi-waibjan* „apvynioti“, s. ang. *wéfan* „taisyti, rengti, siausti, gobti“, s. isl. *veifa* „mosuoti, mojuoti; sviesti, mesti; vynioti“ (germ. **waif-eja*)⁴⁵.

Liet. *griėbti (-ia)* „čiupti, stverti, gauti; paviršių imti, grieti; kertamus javus nuo pradalgio rinkti, grėbti...“, *greibti (-ia)* „čiupti, stverti, gauti; traukti iš vandens, skysčio, semti; paviršių imti, griebti (apie pieną); kišti ranką, liesti...“ ir got. *greipan* (praet. *graip*) „(nu)stverti, (pa)griebti, (pa)čiupti“, s. isl. *grípa* (praet. *greip*), s. ang. *grípan (gráp)* „t. p.“, s. vok. aukšt. *grífan (greif)* „stverti, griebti, čiupti; (pa)liesti“ (germ. **greipa-*) reikšmių panašumas yra toks didelis, kad šių lietuvių ir germanų kalbų veiksmažodžių istorinė tapatybė buvo seniai pripažinta⁴⁶. Atrodo, kad ši tapatybė apima ir atitinkamus latvių bei slavų kalbų žodžius. Yra įmanoma su liet. *griėbti (-ia)* susieti lat. *grīēbt² (-bju, -bu)* „skobti, skaptuoti, gremžti“: tam tikrame kontekste panašią reikšmę gauna liet. *greibti*, plg. *Begrabali odamas man į akį įgreibė* (įkabino, įdrėskė) Vrd (LKŽ III 557). Latvių kalbos veiksmažodžiui artimi semantiškai slavų kalbų žodžiai: serb.-chorv. *gribati* „kasti, žerti; gremžti, grandyti“, maked. *гриба* „kapstyti, kasinėti“, bulg. dial. *грибам* „kasinėti, kaupiti“, rus. dial. *грѣбаться* „raukytis, vaipyti“ (sl. iteratyvas **gribati*)⁴⁷ (semasiologiniu atžvilgiu plg. *kópti, kōpti (-ia, kāpia)* „imti, grobti, griebti; kasti į krūvą, daryti kaupą, kaupiti, žerti; apkasioti, kaupuoti (bulves, daržoves...)...“; *ruōbti (-ia)* „skaptuoti, gremžti; kasti; neišrovus kero, rausti (bulves)“; *ruōpti (-ia)* „kasti; skaptuoti, gremžti...“; lat. *grebt (-bju)* „skobti, skaptuoti; čiupti, griebti“, sl. *grebą* „kasu, rausiu“).

Liet. *sriėgti (-ia)* „sraigą sukti; sriegius daryti, pjauti“, *sreigti (-ia)* „smeigti, kišti, bestti, durti“, kurių šaknies pradžios *sr-* tikriausiai yra supaprastėjęs iš *str-*, *striėgti (-ia)* „smeigti, mauti; stogą dengti“, *streigti (-ia)* „smeigti, mauti; stogą dengti; mesti, sviesti, palikti“ latvių kalboje atitinka *striēgt² (-dzu)* „jauką ant meškerės mauti“ ir slavų kalbose atlie-

⁴⁵ Liter. žr. Endzelīns J. ME, IV, p. 669; Fraenkel E. LEW, p. 1243.

⁴⁶ Trautmann R. BSIW, p. 96 (su ankstesne liter.); Endzelīns J. ME, I, p. 646–647; Fraenkel E. LEW, p. 168.

⁴⁷ Dėl slavų kalbų žodžių žr. Этим. слов., 7, с. 128.

pia **strīgą*, **striči* „kirpti“: s. sl. *strīgą*, *strišti*, slovn. *strižem*, *striči*, s. rus. стригу, стричи, rus. стригу́, стричь, ukr. стригу́ ir стрижу́, стрігти ir kt. Be šių baltų ir slavų kalbų leksemų, šakniai ide. **streig-* priklauso su tuo pačiu šaknies vokalizmu visas būrys žodžių germanų kalbose: silpnasis veiksmažodis s. isl. *strýkva*, *strýkja* „braukti, braukyti, glostyti; tepti“, *e/o-* kamieniai s. ang. *strican* „braukti, braukyti; slankioti, bastytis“, s. frizų *strika* „braukti, braukyti“, vid. vok. žem. *striken* „(už-, nu-) braukti, lyginti, galąsti; tepti, glieti; skubėti“, s. vok. aukšt. *strīchan* „braukti, braukyti, glostyti; tepti“ (< germ. **streika-*).

Su germanų kalbų silpnuoju veiksmažodžiu (šaknis **skēip-*⁴⁸) s. isl. *skífa* (-*aða*) „skelti, skaldyti“, s. frizų *skívia* „dalyti“, vid. vok. žem. *schiven* „risti, ridenti“, vid. vok. aukšt. *schiben* „risti, stumti, ridenti“ (vok. *scheiben*) galima sieti liet. *skiępti* (-*ia*) „ardyti, skėsti, daryti spragą, skylę; (refl.) skirtis, skleistis (apie drabužį)“. Slavų kalbų atitikmenys yra rus. щиплю́, щипа́ть „gnybti, skobti, skabyti, pešti“, bulg. щипя „t. p.“, serb.-chorv. štípám, štípati, lenk. *szcypać* „t. p.“ ir kt.⁴⁹

Liet. *sviegti* (-*ia*) „mesti, sviesti; kirsti, drožti, mušti; žudyti“ lyginamas su kiek nutolusios reikšmės rus. свигать „vaikštinėti, slankioti, šlaistytis; skubėti, bėgti“⁵⁰. Bet pirmiausia jį reikia sieti su s. isl. *svíkva*, *sýkva*, *svíkja* (praet. *sveik*) „apleisti, pamesti; išduoti, apgauti“, s. ang. *swican* (praet. *swác*), s. frizų *swika*, s. saksų *swikan* (praet. *swēk*) „atstoti, atgal trauktis, apleisti, pamesti“, s. vok. aukšt. *swīchan* (praet. *sweich*) „priilsinti, apleisti, pamesti“ (< germ. **sweika-*), taip pat su čia skiriamais s. ang. *swīcan*, *swīcian* (< germ. **swikjan*) „keliauti“, s. vok. aukšt. *swīchōn* „bastytis, keliauti“⁵¹. Šių baltų ir germanų kalbų žodžių siejimą patvirtina tos pačios kaip lietuvių kalbos žodis reikšmės, bet turintis šaknies išplėtimą -*b-* s. isl. *sveipa* (praet. *sveip*) „mesti, sviesti; siausti, kloti“ (< germ. **swaipa-*).

Liet. *trižsti* (-*džia*) „cacāre; karščiuotis, labai norėti; bėgti (S. Dauk)“ pagrįstai lyginamas su s. isl. *drita* (praet. *dreit*), s. ang. *dritan*, vid. vok. žem. *drīten* „cacāre“ (< germ. **dreita-* < ide. **dhreid-*)⁵². Iš liet. *dirsyti* (-*ija*), *dirsioti* (-*ioja*) (be k.) „cacāre“, lat. *dirst* (praes. -*su*, -*šu*, praet. -*su*) „t. p.“ (< **dhŕs-*), kurių šakniai neabejotinai priklauso *trižsti* (-*džia*) ir germ. **dreita-*, matyti, kad šaknies **dhr-ei-* sveiką pradžios priebalsį turi išlaikiusios slavų (plg. lenk. *drystać*, serb.-chorv. *driskati*

⁴⁸ Jóhannesson A. IEW, p. 814.

⁴⁹ Būga K. RR, II, p. 623–4; Fraenkel E. LEW, p. 805.

⁵⁰ Būga K. RR, II, p. 314, 614; Fraenkel E. LEW, p. 953.

⁵¹ Apie germanų k. žodžius žr.: Jóhannesson A. IEW, p. 796; Seebold E. Vgl. u. etym. Wb., p. 486.

⁵² Seebold E. Vgl. u. etym. Wb., p. 164.

„triesti“ ir kt.) ir germanų kalbos, o lietuvių kalba senąjį **dr-* (< **dhr-*) bus pakeitusi į *tr-*. Tai galėjo atsitikti greičiausiai dėl gana dažnos šaknies pradžios skardžiųjų ir dusliųjų priebalsių kaitos arba pagaliau ir dėl obsceninio šio veiksmažodžio pobūdžio, kurio vengimas (derinant, pvz., prie ne tokių obsceninių *trėšti* < **trenš-*, *teřsti*) neretai sukelia nedėsnigus raiškos pakitimus.

Liet. *kriaũkti* (-*ia*) „kurkulus leisti, kurkti (apie varles); krenkšti; krankti (kaip varna)“ ir lat. *křaukt* (-*cu*) „kosėti, krankseti“ kamien-galiu ir šaknies vokalizmu sutinka su Av. *xraosyeiti* „jis šaukia, rėkia“ (*xraosya-*)⁵³. Šalia jų yra ir tematinės formos s. ind. *krósati* „rėkia, šaukia“, Av. *xraosaiti* „t. p.“ (dėl šaknies galo priebalsių plg. liet. *pėkus* : Av. *pasu-*, s. ind. *paśũh* „galvijai“; liet. *smākras* : s. ind. *śmaśru* „barzda“; liet. *akmuõ* : s. ind. *ásmā* „akmuo, uola, dangus“).

Liet. *riėkti* (-*ia*) „pjauti nuo kepalo duonos ar pyrago riekę; plėšti dirvoną, pirmą kartą arti; rykšte užkirsti, suduoti“, lat. *riekt*² (-*cu*) „dirvoną pirmą kartą arti, plėšti; (rieķę) riekti“, liet. *řviėsti* (-*ėia*), *niaũsti* (-*sia*) „nuleisti, palenkti (galvą), nusiminti“ atitinkamai atliepia gr. *ερείχω* „laužiu, daužiu, trupinu, kuliu, plėšiu, draskau“⁵⁴, s. ind. *śvetate* „yra šviesus, skaistus, šviečia“⁵⁵, gr. *νεύω* „(galva) linkteriu, pamoju; linkstu“ (< **neusō*)⁵⁶. Savo reikšmėmis vienas su antru suartėja liet. *riauštis* (-*iasi*) „ginčytis, pyktis, rietis“ bei s. ind. *rósati* „nepatinka, įkyri, pykina; užsigauna, įsižeidžia“.

Liet. *giėžti* (-*ia*, -*ta*) „ėsti, graužti, kutenti (gerklėje); gaižuliui būti; barti; niršti, pykti, keršyti“, *geižti* (-*ia*) „pykti, širsti, keršyti“ atitikmenys gali būti oset. *qyzyn*, *ğizun* „grasinti, būti priešiškam, linkėti bloga, kenkti (magiškai); prasidėti darganai, speigui“, *æn-qizyn*, *æn-ğezun* „trintis, nesutarti, nesutikti; rūgti“ (ide. **geiğ-*)⁵⁷. Reikšmė „rūgti“ būdinga ir lietuvių kalbai, plg. *iš-giėžėti* (-*ėja*) „iš-, nurūgti“, *į-, nu-giėžėti* (-*ėja*) „į-, su-, nu-rūgti“, *gižti* (*gỹžta*, *giñža*) „imti rūgti (apie pieną)“. Su arm. *ergicanem* „(su)plėšau“ (aor. *ergici*) siejamas liet. *griėžti* (-*ia*) „pjauti, rėži rėžti, brėžti; lupti, gramdyti, gremžti; pjauti pievą, kirsti, kapoti; rėkti džeržgiančiu balsu, džergžti...“ ir lat. *griēzt*, *griēzt* (-*žu*,

⁵³ Schmid W. P. Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum. – Wiesbaden, 1963, p. 79–80.

⁵⁴ Fraenkel E. LEW, p. 714; Endzelīns J. ME, III, p. 524 (su liter.).

⁵⁵ Mayrhofer M. EWAltind., III, p. 404.

⁵⁶ Fraenkel E. LEW, p. 500.

⁵⁷ Iš pastarųjų siejimų: Абаев В. И. Историко-этимологический словарь осетинского языка. – М.–Л., 1958, I, p. 165, 1973, II, p. 336.

-zu) „pjauti, rėžti, griežti; galąsti (dalgi); griežti, kelti garsą, dantimis griežti; mušti, duoti“⁵⁸.

Keletas pastarųjų leksinių izoglosių *jo*-kamienių veiksmažodžių srityje, turimais duomenimis, baltų kalbas sieja su kuria nors viena ide. kalbų šeimos šaka – baltų-indoiranėnų, baltų-graikų, baltų-armėnų. Nemaža šios srities ekskliuzyvinių atitikmenų turi taip pat baltų ir germanų kalbos. Germanų kalbose tie atitikmenys daugiausia esti stiprieji veiksmažodžiai, istoriškai priklausantys ide. *e/o* prezentiniam kamieniui. Iš literatūroje jau žinomų šios srities baltų-germanų leksinių bendrybių pirmiausia reikia nurodyti liet. *skriėsti* (-čia) „brėžti apskritimą, ratą; apvaliai brėžti, braukti; mesti, sviesti“ ir s. isl. *skríða* (praet. *skreitþ*) „iš lėto eiti, judėti; šliaužti (apie kirmėles)“, s. ang. *scriþan* (praet. *scráp*) „slysti, čiuožti, žengti“, s. vok. aukšt. *skřitan* (vok. *schreiten*) „eiti, žengti“ (< germ. **skreiþa* - < ide. **skreit-*)⁵⁹; lat. *gliēbt* (-bju, -bu) „saugoti, sergėti; (refl.) kabintis į ką, kibti, glaustis; (refl.) gintis, kratytis, gelbėtis; iškęsti, pakelti; penėtis, tukti, vykti“ (: liet. *glaibýtis* (*glaiþbosi*) „slapsytis, šlaistytis“) ir s. isl. *klífa* (praet. *kleif*) „lipti, kopti“, s. ang. *unþa-clífan* „prikibti, prisikabinti“, s. vok. aukšt. *kliban* (praet. *kleib*) „būti prilipusiam, turėtis“ ir kt. (< germ. **kleiba* - < ide. **gleibh-*)⁶⁰. Jau seniai iškeltą liet. *skíėsti* (-džia) „daryti skystą, skystesnę; skaidyti atribojant; šalinti vieną nuo kito, skirti...“ bei lat. *šķiēst* (-žu, -du) „taškyti; eikvoti, leisti, švaistyti; (nu)pjauti, (nu)traukti; greitai eiti, važiuoti“ ryšį su germanų kalbų stipriuoju veiksmažodžiu **skeita* „triesti“ (s. isl. *skíta* (praet. *skeit*), s. ang. *scítan*, vid. vok. žem. *schüten*, s. vok. aukšt. *scízan*)⁶¹ patvirtina ne tik liet. *skíėsti* turima reikšmė „daryti skystą, skystesnę“, bet ir „daryti palaidus (apie vidurius)“.

Liet. *veikti* (-ia) „užsiimti kuo, dirbti, daryti; įstengti, valioti; varginti“, lat. *vēikt* (-cu) „padaryti, atlikti, įvykdyti, nuveikti; įveikti, nugalėti, paimti viršų; (refl.) sektis, klotis, vykti“ turi etimologinį ryšį su to paties vokalizmo *o*-kamieniu got. *weiþan* (praet. *wáih*), s. vok. aukšt. *wihan* „kovoti“ ir kt.⁶².

⁵⁸ Liter. žr. Endzelīns J. ME, I, p. 662 ir Fraenkel E. LEW, p. 169.

⁵⁹ Fraenkel E. LEW, p. 14; Kluge F., Mitzka W. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, p. 680; Seebold E. Vgl. u. etym. Wb., p. 422 (lygina su *skriēstī* (-džia)).

⁶⁰ Endzelīns J. ME, I, p. 628; Pokorny J. IEW, p. 363; Seebold E. Vgl. u. etym. Wb., p. 297.

⁶¹ Liter. žr. Endzelīns J. ME, IV, p. 53 ir Fraenkel E. LEW, p. 806. Pastaruoju metu Seebold E. Vgl. u. etym. Wb., p. 410–411.

⁶² Liter. žr. Fraenkel E. LEW, p. 1214 ir Endzelīns J. ME, IV, p. 525.

Liet. *užsi-kniežbti* (-ia) „užsikvempti, užsigulti“ bei *knežbti* (-ia) „lenkti žemyn, knabinti; (refl.) kniaubtis, gilintis, įnikti“ lyginami su s. isl. *hnípa* „galvą nuleisti, nusiminti“ (< germ. **hneipō-*), kuris atstovauja silpnųjų veiksmažodžių klasei, neaiškaus šaknies vokalizmo bei kamiengalio s. ang. *hnipian* „t. p.“ ir s. isl. *hnipna* „liūsti, galvą nuleisti“ (< germ. **hnipnō*)⁶³, ir liet. *kniaūsti* (-čia) „ieškoti, versti, griozti, naršyti; (refl.) kniaubtis...“ etimologiškai tapatinamas su s. isl. *hnjóða* „daužti, trenkti; kniedyti“, s. vok. aukšt. *hniotan* „kniedyti, tvirtinti“⁶⁴.

Liet. *siaūsti* (-čia) „dengti, gaubti, supti kuo; valyti grūdus nuo pelų, šiukšlių, kratant, sukant rėtyje ar beriant prieš vėją; išdykauti, dūkti, kultis; triukšmauti, linksmintis, užti; smogti, trenkti, kirsti...“, lat. *šāust* (-šu, -tu) „pliekti, čaižyti, mušti“, *āiz-šāustiēš* „užsidengti, apsisiausti“ (< **sjaut-* < **seut-*) lyginami su s. isl. *sjóða* (praet. *sauð*) „virtti, lydyti; kalti“, s. ang. *séopan*, s. vok. aukšt. *siodan* „virtti“ (germ. **seuþa-*)⁶⁵. Semantiniu atžvilgiu toks lyginimas yra visai galimas, nes reikšmė „virtti“ paliudyta ir pačiose baltų kalbose: *siaūtinti* (-ina) „virinti“.

Su liet. *tiėkti* (-ia) „teikti, duoti; gaminti, rūpinti; taisyti, virti; (refl.) pirktis, taisytis, įsigyti; (refl.) rengtis“, *tėikti* (-ia) „duoti, skirti; palaikyti gerus santykius; (žem.) kalbėti, pasakoti; (refl.) malonėti; (refl.) stengtis įtikti“ ir lat. *tīēkt* (-cu) „atvykti, patekti, pasiekti; pralenkti, pranokti; parūpinti, padaryti, kad tiktų, pritaikyti; stebėti, tykoti; vogti; bandyti; (refl.) siekti, stiebtis, veržtis, trokšti; slapčiomis prieiti (kad ką sučiupus)“, *tēikt* (-cu) „sakyti, pasakoti; kalbėtis; girti, liaupsinti, šlovinti; dėkoti“ (plg. pr. 3 p. sing. praet. teickū, inf. teickut „veikti, daryti, schaffen“ < **teikā-*, morfologiškai sutampanti su lat. *teikāt*, -āju „pasakoti, kalbėti; girti“), pradedant A. Ficku⁶⁶, siejami got. *þeihan* (praet. *þáih*), s. vok. aukšt. (*gi*)*dihan* (vok. *ge-deihen*) „klestėti, tarpti, vykti“ (germ. **þeiha-* < ide. **teik-*)⁶⁷, dar plg. s. vok. aukšt. *gi-digan*, vok. aukšt. *ge-diegen* „tikras, grynas; geras, vykęs“. Prielaidą, kad germ. **þeiha-* yra ne dėl balsių kaitos nukrypimo iš **tenk-* atsiradusi, bet savarankiška šaknis, dabar, atrodo, galima paremti pačių germanų kalbų faktais, būtent: kad „klestėti, tarpti, vykti“ reiškiančių veiksmažodžių šakniai gali priklausyti ir silpnasis veiksmažodis s. isl. *þiða* „tirpti; tirp-

⁶³ Seebold E. Vgl. u. etym. Wb., p. 267.

⁶⁴ Liter. žr. Fraenkel E. LEW, p. 278.

⁶⁵ Jóhannesson A. IEW, p. 776; Seebold E. Vgl. u. etym. Wb. p. 401.

⁶⁶ Fick A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. 3. Aufl. Göttingen, 1874, III, p. 184.

⁶⁷ Jēgers B. — K Z, 1966, 80, p. 92 (su liter.). Čia randame ir baltų kalbų žodžių gausių ir įvairių reikšmių tarpusavio ryšių analizę.

dyti“, norv. dial. *tída*, šved. dial. *tia* „t. p.“, matyti, pvz., iš vienašaknių liet. *tar̃pti* (-*sta*) „tarpiai, vešliai augti“ ir *tiřpti* (-*sta*) „lydytis, leistis; apmirti, sustingti“ ir, be to, iš jau minėtų liet. *stiẽpti* (-*ia*) „(refl.) aukštyn augti; tįsti, augti (apie vaikus)...“ : s. ind. *sté pate* „laša, teka, varva“ (Žr. p. 39). S. isl. *bíðr* „neužšalęs“ (< **tī-tó-s* resp. **tei-tó-s*) laikomas iš kilmės dalyvine forma, su priesaga -*to-* pasidaryta iš šaknies **tī-* „tirpti, leistis (tekėti)“⁶⁸. Greta **t-eu-* (plg. s. isl. *þeyja* „tirpdyti“) kaip paralelinė galėjo egzistuoti ir šaknis **t-ei-*.

Minėtų baltų ir germanų kalbų veiksmažodžių siejimą patvirtina ir tai, jog *þeihan* „klestėti, tarpiti, vykti“ ir *tikti* (*tiñka*) „būti geram, naudingam; būti gražu, derėti...“ turimos reikšmės pasikartoja viename žodyje – *derėti* (*dēra*) „augti, vešėti, duoti derlių; tikti, pritikti, būti tinkamam; tikti, būti gražu, derintis...“

Be šių, mokslinėje literatūroje žinomų, galima pateikti ir daugiau ekskluzyviųjų šios srities baltų ir germanų veiksmažodžių bendrybių.

Liet. *už-gliẽsti* (-*čia*) „užtepti“ ir s. ang. *æt-clīþan* „prikibti, prilipti“ istorinį ryšį daro neabejotiną jų reikšmių artimumas.

Su *kniaūstis* (-*siasi*) „kastis, lįsti gilyn, raustis; kniaubtis“, atrodo, sietinas s. isl. *hnjósa* „kniubti, klupti, kristi“ (< **kneus-*), kuriam reikšmėmis ypač artimi nykstamojo vokalizmo veiksmažodžiai *kniūsti* (*kniūsta*, *kniūsa*) „kniubti, klupti“, *knūsti* (*knūsta*) „kniubti, kristi“. Su s. isl. *drjúpa* „lašėti, tekėti“, s. ang. *dréopan*, s. vok. aukšt. *triofan* „lašėti, varvėti“ (< germ. **dreupa-* < ide. **dhreub-*) galima lyginti liet. *driaūbti* (-*ia*) „tęsiantis tekėti seilėms arba kitam skysčiui, driektis; storai verpti“ (: *driūpti* (*driuñpa*) „darytis sudribusiam, dribti“).

Liet. *žliaūbti* (-*ia*) „balsu verkti, žliumbti; godžiai ėsti, ryti“ ir norv. *glúpa* (praet. *glaup*) „žiotis, su burna imti, ryti“, šved. dial. *glúpa*, *gliopa* „ryti“ (< ide. **ǵhleub-*), kurių iteratyvas su vokalizmu *au* < ide. *ou* yra s. isl. *gleypa* „ryti“, etimologinę tapatybę daro galima jų reikšmių artimumas.

Tarp vokalizmo *ei* ir *eu* veiksmažodžių baltų ir germanų kalbų atitikmenų galima dar nurodyti liet. *bliaūkti* (-*ia*) „be perstojimo ar tįstant tekėti, bėgti, zliaukti, srūti; smarkiai degti, plieksti, tvioksti; verkti, žliumbti; blevyzgoti, bliaugzti“ ir vid. vok. aukšt. *bliehen* „degant šviesti, tvioksti“ (< **bhleuk-*)⁶⁹. Lietuvių kalbos veiksmažodžio reikšmę „smarkiai degti, plieksti, tvioksti (Ds)“ transformavęs, matyt, turi *blūkti* (*bluñka*)

⁶⁸ Apie šią šaknį, ypač jos germanų kalbų atstovus, žr.: Pokorny J. IEW, p. 1052–3; De Vries J. Altnordisches etymologisches Wörterbuch. – Leiden, 1962, p. 610; Jóhannesson A. IEW, p. 423.

⁶⁹ Kitaip Fraenkel E. LEW, p. 51.

„šertis, šusti (apie spalvą); tirpti, nykti“ (ir iš jo pasidarytas *blukùs* „nublukęs, nušutęs, pilkas, neryškus“), kurio opozicinė reikšmė galėjo pirmiausia atsirasti junginiuose su privatyvinės reikšmės priešdėliais *nu-*, *iš-* (*blūkti*).

Galima būtų pagalvoti ir apie liet. *sliēpti (-ia)* „plonai verpti, ploninti“, *liaūšti (-ia)* „godžiai valgyti“ (< **liauž-*, plg. *liúžti (-ia)*) bei atitinkamai s. ang. *tó-sláf* „skėlė“ (praet.), vid. ang. *slifan* „skelti“ (< germ. **sleifa-* „skelti“, t. y. „daryti ploną“), s. vok. aukšt. *liohan* „pešti, plėsti, drėksti“, vid. vok. aukšt. *liechen* „t. p.“ (< germ. **leuka-* < ide. **leuǵ-*) (semasiologiškai plg. liet. *pešti (pėša)* „... (šnek.) valgyti“) istorinį ryšį.

Lat. *glēist² (-šu, -su)* „niekus taukšti, plepėti“ galima etimologiškai tapatinti su norv. dial. *kleisa* „neaiškiai kalbėti; klijuoti“. Lat. *šmāūgt² (-dzu)* „smaugti; smaugiant (iš)spausti, (iš)gręžti; suduoti, kirsti (per veidą); sprukti, mauti į šalį“, *šmaūgt* „(nu)lenkti (medį)“, kurie gali tęsti blt. **smēug-* (žr. p. 24), sutiktų su s. isl. *smjúga* (praet. *smó, smaug*) „brautis, lįsti, spraustis pro ką siaura, ankšta“, s. švedų *smiugha* „prasmukti, pralįsti“, vid. vok. aukšt. *smiegen* (vok. *schmiegen*) „glausti, sprausti, lenkti“.

Kad germanų kalbų žodžiai čia vis dėlto turi, atrodo, šaknį ide. **smeugh-* (bet vargu ar **smeuk-*, kaip manoma⁷⁰), rodytų lat. *šmaūga* „siauruma, ilga spraga“ (< **smjaugā* < **smēugā*) ir s. isl. *smjúgr* „landa, spraga, skylė“ (< ide. **smeughos*) reikšmių ir formos, išskyrus kamiengalio balsį, sutapimas.

Baltų kalbų prezenso *jo* kamieno sistemoje tarp šaknies vokalizmo *ei* tipo veiksmazodžių esama vienos kitos ir baltų bei slavų kalbų bendrybės. Liet. *šiēpti (-ia)* „žioti, verti snukį, burną, vieptis“, lat. *at-siept²* „šieptis, dantis rodyti“ atliepia ukr. *сiплю, cипати* „pešti, pešioti, traukyti, tampyti“, rus. *сипать* „t. p.“, lenk. *siepać* „traukyti, plėšyti; kratyti, purtyti“⁷¹. Su kašubų *břiščq, břāškāc* „plikyti“ (< **briskīq, *briskati*)⁷² etimologiškai, matyt, susijęs liet. *breikšti (-škia)* „... skinti, raškyti, draskyti vaisius su šakomis ir lapais“. S. sl. *kličq, kliknqti*, rus. *кличу, кликать*, serb.-chorv. *kličī* (inf. < **klikti*) „šaukti, rėkti, klykti“ gali sietis tiek su liet. *klỹkti (-ia)*⁷³, tiek su lat. *kliēkt (-cu)* „garsiai šaukti, rėkti“⁷⁴.

⁷⁰ De Vries J. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*, p. 520; Stang Chr. S. *Lexikalische Sonderübereinstimmungen*, p. 51 (sieja su liet. *smaūkti, -ia*).

⁷¹ Endzelīns J. ME, I, p. 191.

⁷² Этим. слов., 3, p. 31.

⁷³ Fraenkel E. LEW, p. 271.

⁷⁴ Endzelīns J. ME, II, p. 232.

Baigiant baltų kalbų vokalizmo *ei* ir *eu* įo-kamienių veiksmažodžių ir jų kitų ide. kalbų korespondencijų apžvalgą, reikia dar stabtelėti prie keleto suponuojamų paralelių, kurių etimologinis identifikavimas susiduria su vienokiais ar kitokiais sunkumais. Antai liet. *žėisti* (-*džia*) ir s. ind. *hēḍati* „pykina, erzina“ siejimas⁷⁵ nėra tikras, nes iš infiksinių formų *hināsti*, *hiṃṣati* „žeidžia, kenkia“ (< *hi-na-s-*, *hi-m-s-*) matyti, kad s. indų kalbos žodžių šaknies esama **ǵheis-* su *-d-* išplėtimu (**ǵheisd-*).

Lat. *riēst* (-*šu*, -*tu*) „piltis, pildytis, rinktis; riesti (audeklą), vynioti ant veleno (metmenis)...“, liet. *riēsti* (-*čia*) ir lat. *riest*² (-*žu*, -*du*) „riesti (audeklą), vynioti ant veleno (metmenis) ...“ semantinis panašumas yra toks didelis, kad visiškai nepateisinamas pasidaro jų etimologinis skyrimas – pirmojo (su *-t-*) siejimas su s. isl. *riða* (praet. *reið*) „vyti, pinti, nerti, rišti; suktis, vyniotis“, s. ang. *wriþan* „vyti, pinti, sieti, pančioti“ etc.⁷⁶ (šaknis **ureit-*), o liet. *riedėti* (*rieda*), kurio šakniai priklauso lat. *riest*² (-*žu*, -*du*) (su *-d-*), tapatinimas su s. isl. *riða* (praet. *reið*) „joti; suktis“, s. ang. *riðan* „joti, važiuoti“ etc.⁷⁷ (šaknis **reidh-*). Liet. *riedėti* (*rieda*), lat. *riest*² (-*žu*, -*du*), taigi ir liet. *rietėti* (*riėta*), *riēsti* (-*čia*) bei lat. *riēst* (-*šu*, -*tu*) priklauso šakniai, kuriai atstovauja s. sl. *rějā*, *rějati*, s. ind. *rīyati* ir kt. (žr. p. 132), o s. isl. *riða*, s. ang. *wriþan* etc. šaknis yra visai kitokia⁷⁸.

Tam tikruose kontekstuose (žr. p. 36) lat. *riēbt* (-*bju*, -*bu*) gauna reikšmes „trinti“, „apibraukti, apskrieti“ ir pan., kuriomis jis priartėja prie tokių germanų kalbų žodžių: s. vok. aukšt. *riþan* „trinti“, turėjusio taip pat reikšmę „sukti, skrieti“⁷⁹, olandų *wrijwen*, frizų *wriuwen* „trinti“⁸⁰ (< germ. **wreiba-*). Bet germanų kalbų žodžiai vėlai paliudyti⁸¹, todėl čia apie etimologinę bendrybę vargu ar galima kalbėti. Vėlai paliudyti taip pat vid. vok. aukšt. *rihen*, vid. vok. žem. *ri(g)en*, vid. oland. *rien*, oland. *rijgen*, frizų *riuwe* „sustatyti į eilę; suverti, suvarstyti“ (germ. **reihā-*)⁸², todėl

⁷⁵ Kuiper F. B. J. Die indogermanischen Nasalpräsentia. – Amsterdam, 1937, p. 136.

⁷⁶ Endzelīns J. ME, III, p. 532; Fraenkel E. LEW, p. 730; Seebold E. Vgl. u. etym. Wb., p. 567–568.

⁷⁷ Fraenkel E. LEW, p. 688.

⁷⁸ Plg. Stang Chr. S. Lexikalische Sonderübereinstimmungen, p. 45.

⁷⁹ Paul H. Deutsches Wörterbuch. Achte Aufl. / Bearbeitet von A. Schirmer. – Halle (Saale), 1961, p. 473.

⁸⁰ Endzelīns J. ME, III, p. 505, 543; Fraenkel E. LEW, p. 686 (čia germanų kalbų žodžiai susieti su liet. *ribėti*).

⁸¹ Seebold E. Vgl. u. etym. Wb., p. 565.

⁸² Op. cit., p. 369.

istorinis jų ryšys su liet. *riėkti* (-ia) „krauti, dėti (į riekles)“ nėra tikras, nors semantinis panašumas ir nemažas.

Abejotinas ir veiksmažodžių liet. *kniėbti* (-ia) „gnybti, knaibyti; valgyti, kabinti...“, *knėibti* (-ia) „gnybti, kabinti; gremžti; smeigti kabinant...“, lat. *kniėbt* (-*bju*, -*bu*) „žnybti, gnybti; nušauti, nudėti“ ir] vid. olandų *nīpen* „gnybti“⁸³, taip pat liet. *gnýbti* (-a, -ia) (dar plg. *nu-gneibti* (-ia) „nuskinti, nurėkšti“) ir vid. vok. žem. *knipen*, n. vok. *kneifen* „gnybti, žnybti“⁸⁴ istorinis ryšys, nes tiek vienu, tiek kitų kalbų veiksmažodžiai yra onomatopėjiniai⁸⁵, germanų kalbų žodžiai, be to, vėlai paliudyti. Onomatopėjiniai taip pat yra lat. *kliegt* (-*dzu*) „klykti“ (plg. liet. *kliėgti* (-ia) „rėkti, klykti“), kuri J. Endzelynas⁸⁶ lygina su s. ang. *hlīgan* „(pa)šaukti“. Be to, lieka visai neaiškus germanų k. žodžių (dar plg. s. frizų *hlīa*, vid. vok. žem. *liēn* „pripažinti, išsakyti“) šaknies vokalizmo ir šaknies galo priebalsio pobūdis⁸⁷.

Pripažindamas reikšmės pakitimą „išsilenkti, išsisukti, išvengti“ > „drausti, ginti, neleisti“, lat. *liēgt* (-*dzu*) „drausti, ginti, neleisti; neigti“ B. Jėgeris tapatina su vid. vok. aukšt. *leichen* „šok(inė)ti; lenkti“, vok. dial. *lācha* „t. p.“⁸⁸ Bet latvių kalbos veiksmažodžio kilmę galima, rodos, ir paprasčiau paaiškinti, susiejant jį tiesiai su pačių baltų kalbų faktais (žr. p. 29).

Nei semantiškai, nei fonetiškai neatrodo pagrįstas liet. *skriaūsti* (-*džia*), *skriaudā* siejimas⁸⁹ su tokiais germanų kalbų žodžiais kaip s. ang. *scrēadian* „pjauti“, s. vok. aukšt. *scrōtan*, vid. vok. žem. *schroden* „kirsti, pjauti; rupiai malti“ (germ. **skrauda-*) dėl to, kad germanų kalbų žodžių šaknies galo priebalsis yra -*t*-⁹⁰ ir lietuvių kalbos žodžių reikšmės asocijuojasi su reikšmėmis, kurias turi *skrūsti* (*skruñda*), *skrūsti* (-*ta*, *skrūdo*), *skrūdėti* (*skrūdi*) „liūsti, gaudintis“, *skriūdis* „baimė, šiurpas“, *skriūdūs*, *skriudūs* „liūdnas, gaudus, nykus“ ir toliau su *skrūsti* (*skruñda*, *skrūsta*), *skrudėti* (*skrudā*) „degti be liepsnos, gruzdėti“, *skrudinti*, *skriaūdinti* „gruzdinti“.

⁸³ Endzelīns J. ME, II, p. 248.

⁸⁴ Trautmann R. BSIW, p. 93.

⁸⁵ Plg. Fraenkel E. LEW, p. 159.

⁸⁶ ME, II, p. 232.

⁸⁷ E. Fraenkelis (LEW, p. 271) juos lygina su *klýkti* (-ia).

⁸⁸ Jėgers B. Baltische Etymologien. – Commentationes Balticae. 1958, IV/V, p. 20–24.

⁸⁹ Būga K. RR, II, p. 32. Pakartota: Endzelīns J. ME, III, p. 889; Fraenkel E. LEW, p. 816.

⁹⁰ Kluge F., Mitzka W. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, p. 681.

Nustačius baltų kalbų vokalizmo *ei* ir *eu įo*-kamienių veiksmažodžių galimus kitų ide. kalbų etimologinius atitikmenis su tuo pačiu šaknies vokalizmu, matyti, kad a) daugumas jų yra tematiniai, taigi turi ide *e/o* kamieną, ir b) kai kurie jų, pirmiausia iš slavų kalbų atitikmenų, kaip ir baltų kalbų veiksmažodžiai priklauso *įo* kamienui.

Šaknies vokalizmo *ei*, *eu* veiksmažodžių kamienas *įo* ir jo santykis su tematine bei atematine fleksija

Tad nemažas būrys baltų kalbų vokalizmo *ei* ir *eu įo*-kamienių veiksmažodžių kitose ide. kalbose turi etimologinių to paties vokalizmo atitikmenų, tačiau jie priklauso *e/o* kamienui. Kuri kalbų grupė – baltų ar kitos ide. kalbos – išlaikė archaiškesnę būseną, ne taip jau lengva iš karto pasakyti. Manyti, kad visais tais atvejais, kur kitos ide. kalbos turi *e/o* kamieną, jį būtinai turėjo ir vėliau pakeitė *įo*-kamienu ir baltų kalbos, būtų istorinės perspektyvos iškraipymas, nes, viena, *įo* kamienas, kaip minėta, vienu kitu atveju paliudytas ir giminiškose kalbose, antra, tematinio asmenavimo ekspansija matyti ir kitose ide. kalbose, pvz., germanų, kur reikia skaitytis su kitų kamienu, tarp jų ir *įe/o*, pakeitimu produktyvesniu *e/o* kamienu (plg., pvz., lot. *veniō*, gr. *βαίνω* < **βav-įω* su *įo* kamienu ir got. *qiman* „ateiti“ su *e/o* kamienu)⁹¹.

Todėl pasakyti ką nors tikriau dėl kamienu *ie/o* ir *e/o* diachroninių santykių galima tik turint prieš akis visų pirma pačią baltų kalbų veiksmažodžio sistemą, kurioje vokalizmo *ei* ir *eu įo*-kamieniai veiksmažodžiai sudaro opoziciją su infiksiniiais nykstamojo šaknies vokalizmo *o*-kamieniais, tranzityviniais nykstamojo šaknies vokalizmo *o*-kamieniais, pailginto nykstamojo šaknies vokalizmo *įo*-kamieniais ir kitų tipų veiksmažodžiais.

Vokalizmo *ei* ir *eu įo*-kamienių leksemų ir *o* kamieno infiksinių leksemų su nykstamuju šaknies vokalizmu buvimas viena šalia kitos yra lietuvių kalboje labai išplitęs reiškinys. Ribotesnis jis latvių kalboje. Beveik kiekviena leksema su *įo* kamienu ir vokalizmu *ei*, *eu* lietuvių kalboje praktiškai turi tos pačios šaknies infiksinių veiksmažodį su būdingu nykstamuju šaknies vokalizmu, ir atvirkščiai, plg. (ribojantis leksemomis, turinčiomis šaknies galo *-k-* ir *-g-*):

⁹¹ Hirt H. Handbuch des Urgermanischen. – Heidelberg, 1932, II, p. 167–168; Krämer P. Die Präsensklassen des germanischen schwachen Verbums. – Innsbruck, 1971, p. 12.

šaknies vokalizmo *i* : *ie/ei* leksemos: *drikti (driŋka)* „driektis, draikytis, taršytis; sklisti, krikhti...“ : *driėkti (-ia)* „tėsti, traukti, tempti (ką ilgą, tąsų, beformį); taršyti, skleisti...“; *kligti (kliŋga)* „klykti“ : *kliėgti (-ia)*, lat. *kliegt (-dzu)* „garsiai rėkti, klykti“; *krikhti (kriŋka, krėksta)* „sklisti, skirstytis į įvairias puses“ : *kriėkti (-ia)* „plonai kratyti, driekti“, *krėikti (-ia)* „kloti tvarte gyvuliams po kojų...“; *su-kvikti (-kviŋka)* „sužvigti“ : *kviėkti (-ia)*, lat. *kviekt (-cu)*; *su-ligti (-)* „susirgti“ : *liegti (-sta, -ia)* „ilgai būti ligotam, silpnėti...“; *migti (miŋga)* „dingti, žūti“ : *miėgti (-ia)* „... smogti, trenkti, kirsti“, lat. *miegt (-dzu)* „spausti; smogti, kirsti“; *nikti (niŋka)* „smarkiai, skubiai imtis, kibti ką daryti; neduoti ramybės, pulti“ : *niekti (-ia)* „nieku laikyti, niekinti; spausti, engti, vergti...“; lat. *pikt (piku, piku)* „pykti, piktam darytis“ : liet. *peikti (-ia)* „nepalankiai vertinti, niekinti...“; *rikti (riŋka)* „klysti, irti“, lat. *ap-riktiės* „suklysti, apsirikti“ : *riėkti (-ia)*, lat. *riekt² (-cu)*; *smigti (smiŋga)* „lįsti gilyn (apie smailų daiktą); staiga leistis“ : *smeigt (-ia)*; *su-spięti (-spiŋga)* „surikti spiegiamu balsu“ : *spiėgti (-ia)*, lat. *spiegt (-dzu)* „cypiti, plonai rėkti; spiegti, klykti“; *srigti (sriŋga)* „smigti, lįsti; (refl.) semti, siekti, siurbtis (apie vandenį)“ : *sriėgti (-ia)* „sraigą sukkti; sriegius daryti, pjauti“; *strigti (striŋga)* „smigti, lįsti“, lat. *strigt (praes. striėgu², strigu)* „klimpti, lįsti, smukti“ : *striėgti (-ia)* „smeigti, mauti...“; lat. *striėgt² (-dzu)* „jauką ant meškerės mauti; į-stigti (-stiŋga) „užsispirti, įsigeisti; (refl.) užsispyrusiai tvirtinti; išsižiūrėti“ : *steigt (-ia)*, *stiėgti (-ia)*; *stigti (stiŋga)* „trūkti, stokoti“ : *stiegti (-ia)* „dengti stogą (paprastai ilginiais šiaudais kurčgaliu žemyn); prastai pjauti, viršūnes kapoti...“; *į-svigti (-sviŋga)* „labai panorti, įsigeisti“ : *sviegti (-ia)* „sviesti, mesti“; *šlikti (šliŋka)* „tikšti; prapulti; irti“, lat. *slikt (sliktstu, sliku)* „linkti, svirti, kristi“ : *šleikti (-ia)* „galąsti“, lat. *sliekt (-cu)* „(pa)remti; versti, (pa)tiesti ant žemės...“; *tikti (tiŋka)* „būti geram, naudingam; būti gražu, derėti...“; *pa-tikti (-tiŋka)* „būti pagal skoni...“; lat. *tikt (tiku, tiku)* „patikti“ : *tiėkti (-ia)*, *tėikti (-ia)*, lat. *tiėkt (-cu)* „atvykti, patekti, pasiekti, parūpinti, padaryti, pritaikyti...“; *su-žvigti (-žviŋga)* „imti žviegti“ : *žviegti (-ia)*.

Šaknies vokalizmo *u* : *eu* leksemos: *bliūkti (bliuŋka)* „lysti, plonėti“, *pa-bliūkti* „kiek sulysti; pašlapti, pabiurti...“; *blūkti (bluŋka)* „šertis, šusti (apie spalvą); tirpti, nykti“ : *bliaukti (-ia)*; *džiūgti (džiuŋga)* „imti džiaugtis“ : *džiaūgti(s) (-ia(si))*; lat. *jukt (jūku)* „(i)prasti“ : *nujaukti (-sta)* „nuprasti, nugusti“, lat. *jaukt* „prasti“; *jūkti (juŋka)* „mišti, krikhti“, lat. *jukt (jūku, juku)* „irti, krikhti, mišti, sklisti į šalis; painiotis, susimaišyti, krikhti, rikhti“ : *jaukti (-ia)*, lat. *jaukt (-cu)*; *su-kliūgti (-kliuŋga)* „imti kliegti“ : *kliaukti (-ia)*; *kliūkti (kliuŋka)* „su garsu bėgti, te-

kėti...“ : *kliaukti (-ia)*; *su-kriūkti (-kriuška)* „sušukti, surikti“, *su-krūkt (-kruška)* „t. p.“ : *kriaūkti (-ia)*; *liūkti (liuška)* „žemyn linkti, lėpti“, lat. *lukt* (praes. *lūku, lūkstu*) „t. p.“ : *liaūkti (-ia)*; *niūkti (niuška)* „trauktis debesimis ar migla, niauktis; niurti, blaustis“ : *niāūkti (-ia)* „debesimis supti, dengti, temdyti; lyti...“, lat. *ṅaukt (-ku, -cu)* „debesimis trauktis“; *niūkti (niuška)* „silpti, geibti; krikiti, mišti; nerimti, judėti, bruzdėti“ : *niāūkti (-ia)* „jaukti, versti, velti, taršyti“; lat. *rukt (rūku, ruku)* „mažėti, raukšlėtis, trauktis“, *rukt (rūku, ruku)* „t. p.“, liet. *rūkti (ruška)* : *riaūkti (-ia)* „godžiai gerti, maukti“, lat. *raūkt (-cu)* „raukti, mažinti“; *sliūkti (sliuška)* „silpti, baigtis“, *slūkti (sluška)* „bliūkšti“, lat. *šlukt (šlūku, šluku)* „slysti, slinkti, čiuožti; lėtai kristi“ : *sliāūkti (-ia)* „pamažu tekėti; šliaužti...“, lat. *šlūukt (-cu)* „daryti, kad slystų, sprūstų; vilkti kojas einant; slysti, čiuožti; (refl.) slysti, kristi“; *slūgti (sluŅga)* „mažėti, sekti (apie vandenį); trauktis, bliūkšti (apie sutinimą); žemyn slinkti, kristi...“ : *sliāūgti (-ia)* „į medį lipti, sliuogti; šliaužti; nuolat eiti, vaikščioti“; *šliūkti (šliuška)* „smukti, tižti, pliūkšti“, *šlūkti (šluška)* „leistis, smukti“ : *šliaūkti (-ia)* „paviršium šluoti, braukti...“; *žliūkti (žliuška)* „gesti, pliuškšti, kristi“, lat. *ie-žlukt* „įkristi, įsmukti, įmukti“, *sa-žlukt* „sukristi (apie uogas)“ : *žliaūkti (-ia)* „be perstojo lyti, pilti; smarkiai tekėti, bliaukti...“, lat. *ap-žlūukt*² „apgriūti, apirti“; *žliūgti (žliuŅga)* „vandeniu paeiti, šlapti, mirkti“, lat. *žlugt* (3 p. praes. *žlūg*) „tirpti; skysti, težti“ : *žliaūgti (-ia)* „be perstojo lyti, pilti; smarkiai tekėti, bliaukti...“; *žniūkti (žniuška)* „plaktis prie žemės, virsti; dribti, kristi; supulti, kietėti (apie duoną)“ : *žniaūkti (-ia)* „godžiai, daug, su garsu valgyti“; *žniūgti (žniuŅga)* „lūžti, kristi“ : *žniāūgti (-ia)* „veržti su žniaugu, čiaupti“.

Raiškos plotmės kamieno *-įo-* / kamieno *-o-*, infikso nebuvimo / buvimo ir normaliojo / nykstamojo šaknies vokalizmo opozicijai turinio plotme atliepia tranzityvumo / intranzityvumo opozicija, kurios antrasis narys dar konkretizuojamas inchoatyvumo, ingresyvumo ir kt. požymiais. Daugumas vokalizmo *ei* ir *eu* leksemų yra tranzityvinės, o infiksinės nykstamojo vokalizmo leksemos – intranzityvinės.

Turint galvoje *-įo-* formanto asociaciją su tranzityvine-kauzatyvine reikšme, jo ekspansiją ir globalinį, visą baltų kalbų veiksmožodžio sistemą apimantį, tranzityvumo / intranzityvumo opozicijos pobūdį, galima manyti, kad daugeliu atvejų archaiškesnis, matyt, yra kitų ide. kalbų *e/o* kamienas, o ne baltų kalbų *įo* kamienas. Priklausiusiomis tematiniam tipui galime laikyti visų pirma tas baltų kalbų leksemas, kurios etimologinių atitikmenų turi bent jau dviejose giminiškose kalbose, kaip antai: liet. *steigia, stiėgia*, lat. *stēidzu* ir got. *steigan*, s. air. *tiagu* < **steighō*, gr. *στειχω*; liet. *riāugiasi, riaūgia* ir s. isl. *rjúka*, lot. *ērūgō*, gr. *ἐρείγομαι*;

ližžia ir gr. λείχω, arm. *lizem*; lat. *riežu* < **reidiō* ir s. isl. *rfða*, s. air. *rédid*; liet. *liėpia* ir s. ang. *bi-lifan*, gr. ἀλείφω; *biėdzia* ir got. *beitan*, s. ind. *bhėdati*; *sėkcia* ir s. vok. aukšt. *sihan*, s. ind. *sėcate*; *slieėdzia* ir s. ang. *slidan*, s. ind. *srėdhati*; *s(t)riėgia*, *s(t)reėgia*, lat. *striėdzu*⁹² ir s. sl. *strigę*, s. ang. *strican*. Vietoj dabartinio *io* kamieno formų seniau *o* kamieno formas **steiga* (3 p. sing.), **reuga* (*si*), **leiža*, **reida*, **leipa*, **leida*, **seika*, **sleida* ir **s(t)reiga* galėjo turėti ir baltų kalbos.

Kaip jau minėta, didelė *io*-kamienių veiksmažodžių su normaliuoju šaknies vokalizmu *ei*, *eu* ir infiksinių *o* kamieno veiksmažodžių su nykstamuoju šaknies vokalizmu ekspansija, jų tarpusavio santykių reguliarumas, vartojimo automatizmas leidžia, rodos, įtarti daugelį jų esant palyginti vėlyvą reiškinį. Kitaip tariant, tranzityvinių, neretai ir intransityvinių⁹² *io*-kamienių veiksmažodžių su normaliuoju šaknies vokalizmu ir intransityvinių *o* kamieno infiksinių veiksmažodžių su nykstamuoju šaknies vokalizmu opozicija gali būti išriedėjusi iš kažkokios kitos, archaiškesnės, opozicijos.

Rekonstruojant *io* kamieno veiksmažodžių tipo istoriją, ypač svarbu turėti prieš akis, kad normaliojo ir nykstamojo laipsnių vokalizmo koegzistencija pasižymi ir *o*-kamieniai veiksmažodžiai, būtent – *liėka* : *liko*, *dėla* : *dilo*, *velka* : *vilko* tipas. Šiam archaiškam tipui būdinga, kad prezenso formos turi normalųjį šaknies vokalizmą, o preterito formos – nykstamąjį. Jo archaiškumą ir sudaro normaliojo ir nykstamojo šaknies vokalizmo formų sujungimas vienoje paradigmoje ir tranzityvinių bei intransityvinių reikšmių neskyrimas: šio tipo veiksmažodžiai daugeliu atvejų kartu yra tranzityviniai ir intransityviniai. Formaliai – kamiengaliu ir šaknies vokalizmo kokybe – tranzityviniai-kauzatyviniai *io* kamieno (kai kurie seniau *o* kamieno) veiksmažodžiai su normaliuoju šaknies vokalizmu atitinka *o* kamieno prezentines formas (*liėka*, *velka*), o intransityviniai infiksiniai veiksmažodžiai su nykstamuoju šaknies vokalizmu – preteritines formas (*liko*, *vilko*). Vadinasi, galima manyti, kad nagrinėjamųjų bendrašaknių veiksmažodžių (*šviečia*, *šveičia* : *šviėta*) šaknis su istoriškai normaliuoju vokalizmu (*šviet-*) turėjo prezenso arba aktyvaus veiksmo, pereinančio į objektą ar tame objekte veiksmą kauzuojančio, reikšmę, o šaknis su istoriškai nykstamuoju vokalizmu (*švit-*) – preterito arba pasyvaus subjekte pasiliekančio veiksmo reikšmę⁹³. Taip prieiname prie išvados, kad tranzityvinių *io*-kamienių veiksmažodžių su normaliuoju šaknies vokaliz-

⁹² Jakulienė A. Lietuvių kalbos veiksmažodžių semantinės grupės. – Kn.: Leksikos ir sintaksės klausimai. Šiauliai, 1974, p. 15.

⁹³ Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики. – М., 1975, с. 182.

mu ir intransyvyvinių infiksinių veiksmažodžių su nykstamuoju šaknies vokalizmu opozicija, galimas daiktas, yra išriedėjusi iš aktyvų veiksmažodžių reiškinčių prezentinių formų ir pasyvų veiksmažodžių žyminčių preteritinių formų opozicijos.

Vadinasi, dalis bendrašaknių tranzityvinių *įo*-kamienu ir intransyvyvinių infiksinių veiksmažodžių prabaltiškuoju raidos etapu galėjo turėti tokią tematinę paradigmą:

praes. $\left\{ \begin{array}{l} *leipa \\ li\tilde{m}pa < *li\tilde{n}pa : \text{praet. } *lip\bar{a}. \end{array} \right.$

Jos egzistavimą patvirtina tas, kad tokie baltų kalbų kamiengalių ir šaknies vokalizmo distribucijai stebinamą paralelę sudaro stiprieji germanų kalbų veiksmažodžiai, kur prezenso formos priklauso *e/o* kamienui ir turi normalųjį šaknies vokalizmą, o preterito daugiskaitos formos pasižymi nykstamuoju šaknies vokalizmu⁹⁴, kas ypatingą reikšmę įgyja dėl materialaus formų sutapimo, pgl.: **leipa* „deda pluoštą...“ : *lipo*, pgl. s. vok. aukšt. *-liban* „(pa)likti“ : 3 p. plur. praet. *-libun* „jie (pa)liko“; **sleida* : liet. *slido* „slydo, šliaužė“, lat. *slidu* „(iš)slydau“, pgl. s. ang. *slidan* „(iš)slysti“ : 3 p. plur. praet. *slidon*; **skeida* : *skido*, pgl. s. isl. *skita* „triesti“ : 3 p. plur. praet. *skito* „jie triedė“; **greiba* : *su-gribo* „sučiupo, sugavo“, pgl. got. *greipan* „(nu)tvėrti, (pa)griebti“ : 3 p. plur. praet. *gripun*; **teika* : *tiko*, pgl. got. *þeihun*, s. vok. aukšt. *dihan* „klestėti, tarpti, vykti“ : 3 p. plur. praet. got. *þaihun*, s. vok. aukšt. *digun*; **seuta* : *siuto* < **sutā*, pgl. s. isl. *sjóða* „virtti...“ : 3 p. plur. praet. *sudó* „jie virė...“

Šiai sistemai yrant, preterito formos (**lipā*) dėl intransyvyvinės-duratyvinės reikšmės lengvai buvo asocijuotos su infiksiniomis prezenso formomis (*liṁpa* : *lipo*), o šalia normaliojo laipsnio prezenso formų, dėl tranzityvinės reikšmės perėjusių į *įo* kamieną, buvo prikurtos naujos preterito formos (*liēpia* : *liēpē*)⁹⁵.

Kaip jau buvo minėta, daugumas kitų ide. kalbų etimologinių atitikmenų su tuo pačiu šaknies vokalizmu yra tematiniai, taigi *e/o*-kamieniai, bet kai kurie jų pirmiausia slavų kalbose taip pat priklauso *įo* kamienui: *breiškia* : kašubų *břišćq* < **briskjā*, *liēžia* : s. sl. *ližq*, *skiēpia* : rus. щиплю́, *stiēgia*, *steigia*, lat. *stēidzu* : sl. **stīžjō*, *s(t)riēgia*, *striēdzu*² : slovn. *strižem*, ukr. стри́ж (šalia стри́г), *šiēpia* : ukr. сі́плю, *tiēpia*, lat. *tiēpu* : slovn. *tīpljem*, *triēdžia* : baltar. дрѣщы, bulg. дрѣща, lat. *kliēcu* arba liet.

⁹⁴ Schmid W. P. Baltische Beiträge IV. Zur Bildung des litauischen Praeteritums. – IF, 1966, 71, p. 295–296; То paties. Baltische Beiträge V. Zur Praeteritalbildung im Lettischen. – IF, 1967, 72, p. 122.

⁹⁵ Kuryłowicz J. Les présents lituaniens en *-sta-*. – BPTJ, 1965, XXIII, p. 176.

klykia : s. sl. *kličo*, rus. *кличу*, *kriaũkia*, lat. *kraucu* : Av. *xraosyeiti*. Nors šalia jų taip pat kartais yra atitikmenų su kamiengalio balsiais *-e/o-*, neatrodo, kad visais atvejais *jo* kamienas yra vėlyva inovacija.

jo-kamienės formos pasižymi tam tikromis akcentinėmis-intonacinėmis ir paradigminėmis ypatybėmis, iš kurių galima spręsti, kad daugelis nagrinėjamų veiksmažodžių prezenso kamieną *-jo-* jau turėjo baltų ir slavų kalbinių kontaktų epochoje, o kai kurie – galbūt ir anksčiau.

Priešdėlinių formų kirčiavimas, apskritai, turi tendenciją būti išlygintas: daugelyje aukštaičių tarmių ir bendrinėje kalboje priešdėlėtos *jo*-kamienės esamojo laiko formos su šaknies ilgaisiais balsiais ir dvigarsiais linksta kirčiuoti šaknį (*pabaĩgia*, *paliẽčia*, *pageĩbia*), su šaknies trumpaisiais balsiais, matyt, priderinant prie *o*-kamienių formų kirčiavimo (*prãneša*, *išveda*, *pãmeta*), – priešdėlį (*prãdreskia*, *išlekia*, *pãvagia*). Žemaičių ir kai kuriose aukštaičių tarmėse *jo* kamieno veiksmažodžiams yra apibendrintas priešdėlio kirčiavimas (*pãbengia*, *pãliečia*, *pãgerbia*). Tai, matyt, naujas reiškinys, susijęs su *jo* kamieno pervedimu į *a* kamieną (*pãbengka* kaip *pãrenka*)⁹⁶.

jo-kamienių veiksmažodžių esamojo laiko formos kirčiuojamos šaknyje taip pat senuosiuose raštuose (M. Daukšos Postilėje ir anoniminiame 1605 m. katekizme) : *neliẽčia*, *prisiẽkia*, *atatiẽsia*, *apziẽbia*, *užziẽbia*⁹⁷, *neliẽpia*⁹⁸. Šaknyje čia kirčiuojami ir esamojo laiko dalyviai : *liẽpiąs*, *ziẽbiąs*⁹⁹, *siẽkiąs*¹⁰⁰.

Todėl, remiantis F. de Saussure'o iškelto principu, kad veiksmažodžių kilnojamojo kirčio paradigmos požymiai yra kirčio nušokimas į priešdėlį (plg. *sũserga*, *pãneša*) ir dalyvių nom. sing. masc. formų galūnės kirtis (*sergãs*, *nešãs*, *augãs*)¹⁰¹, reikėtų manyti, kad daugumas *jo*-kamienių prezenso formų seniau priklausė pastovaus šakninio kirčio paradigmajai¹⁰².

⁹⁶ Grinaveckis V. Dėl esamojo laiko priešdėlinių formų kirčiavimo kai kuriose rytinėse lietuvių kalbos tarmėse. – Baltistica, 1976, XII, p. 42.

⁹⁷ Skardžius P. Daukšos akcentologija. – Kaunas, 1935, p. 194, 199.

⁹⁸ Zinkevičius Z. Iš lietuvių istorinės akcentologijos. – V., 1975, p. 69.

⁹⁹ Skardžius P. Op. cit., p. 213–214.

¹⁰⁰ Būga K. RR, III, p. 50.

¹⁰¹ Де Соссюр Ф. Литовская акцентуация. – В кн.: Фердинанд де Соссюр. Труды по языкознанию. М., 1977, с. 623–624.

¹⁰² Būga K. Kirčio ir priegaidės mokslas. – K. Būga. Rinktiniai raštai. V., 1961, III, p. 50 tt.; Skardžius P. Daukšos akcentologija. – K., 1935, p. 67–68, 194, 213–214; Endzelīns J. Miscellen. 1. Zur Betonung der litauischen Verbalsubstantiva auf *-imas*. – Kn.: Endzelīns J. DI, II, p. 528–529; То paties. Zur Betonung der litauischen Präsensstämme. – Kn.: То paties. DI, III 1, p. 360–377.

Su tuo, kad prabaltiškaisiais laikais daugumas *jo*-kamienių veiksmazodžių, kurių šaknis baigiasi sprogstamuoju priebalsiu, prezenso formų šaknį, matyt, kirčiavo pastoviai, sutinka ir kitų baltų kalbų duomenys: pr. gēide, giēidi „laukia“, pr. kniēipe „semia“ ir pr. per-rēist „surišti, susieti“ (plg. liet. *geidžia*, *kniēpia* ir lat. *riešu*² (praet. *riesu*²) „prisiuvu“) rodo cirkumfleksinės šaknies formų baritonezę. Latvių kalbos formų *gniēžu* „mušu, duodu“ (*pie-gniēžu* „primetu, pridedu; kertu, suduodu“), *skliēžu* „skleidžiu, plečiu; sklaidau (lapus)“, *raūcu* „raukiu, mažinu“, *jaūbt* „raukti (veidą)“, *škļaūbt* „pastatyti (ausis)“, *nuo-skļaūbt* „įžambiai nupjauti“, *ap-žaūgtiēs* „augant apipinti (kitą medį); kabintis (kam ant kaklo)“ (< **djaug-*) (plg. liet. *gniēžia*, *skliēdžia*, *riaūkia* „godžiai geria“, *skliaūbia*, *džiaūgiasi*) tęstinė intonacija atspindi akūtinės šaknies lyčių baritonezę.

Analogiškai prezentiniai *je/o* kamienai kirčiuojami slavų kalbose, kur jie priklauso koloninio šaknies ir koloninio galūnės kirčio paradigoms (bet ne mobiliojo kirčio paradigmai kaip *e/o* kamieno prezensai), pvz., 1 p. sing. praes. **stīžjā*, 3 p. sing. **stīžjetb* (plg. lat. *steīdzu*) ir **pisjā*, **pisjētb* (plg. liet. *piēšia*). Šių dviejų paradigmų distribucija aiški: pirminiai (baltoslaviški) akūtiniai kamienai gauna koloninę baritonezę, pirminiai cirkumfleksiniai ir trumpos šaknies kamienai – koloninę oksitonezę. Tai reiškia, kad cirkumfleksinio arba trumpojo skiemens kirtis fonetiškai slavų kalbose yra nušokęs į po jo einantį skiemenį¹⁰³.

Vadinasi, baltų kalbų *jo*-kamienių prezentinių formų *liēžia*, *piēšia*, *skiēpia*, *triēdžia* (< **driēdžia*), *žiēdžia*, lat. *ziežu* slaviški atitikmenys **lizjā*, **lizjētb*, **pisjā*, **pisjētb*, **ščipjā*, **ščipjētb*, **dristjā*, **dristjētb*, **zidjā*, **zidjētb*, turintys koloninį žodžio galo kirtį, senovėje taip pat kirčiavo šaknį **lizjā*, **pīsjā* etc.

Taigi tvirčiau galima teigti, kad prabaltiškuose dialektuose prezentinis *jo* kamienas turėjo ir akūtinės šaknies pastovaus šakninio kirčio formų tiek su normaliuoju šaknies vokalizmu (lat. *steīdzu*, sl. **stīžjā*, 3 p. sing. **stīžjetb*, inf. **stīgti*), tiek su pailgintu nykstamuoju šaknies vokalizmu (**spī-tīō*, plg. lat. *spīšu* „spiečiuosi“), ir cirkumfleksinės šaknies pastovaus šakninio kirčio formų su normaliuoju šaknies vokalizmu (pr. gēide, giēidi < **geidja*, liet. *geidžia*, lat. *ģiēžuōs*²), ir trumpos šaknies pastovaus šakninio kirčio formų (pr. girrimai „mes giriamo“ < **girjo-*, liet. *giria*, lat. *dziņuōs*, inf. *dziŗtiēs*).

Išimtį iš tokių *jo* kamieno formų kirčiavimo dėsningumų, be kitų vėlesnių tipų, sudaro tie baltų kalbų *jo*-kamieniai veiksmazodžiai, kurie prieš

¹⁰³ Дыбо В. А. Славянская акцентология. – М., 1981, с. 209, 251.

sprogstamąjį žodžio galo priebalsį lietuvių kalboje turi akūtinę intonaciją ir pastovų šaknies kirtį, latvių kalboje – laužtinę šaknies intonaciją, rodančią, kad seniau kai kurios šių veiksmožodžių paradigmos formos kirčiavo galinius skiemenis¹⁰⁴: *diegia*, lat. *diēdzu*, *ēizīa*, *iēžu*, *griežīa*, *griēžu*, *klēidžia* „be reikalo leidžia, eikvoja“, *kliēžu* „skleidžiu, sklaidau“, *liegia* (*liegsta*), *liēdzu*, *lēidžia* (plg. lat. *laižu*), *miegia*, *miēdzu*, *rēizīa*, *riēžu*, *skiedžia*, *šķiēžu*, *sviedžia*, *sviēžu*, *žiedžia*, *zviēžu*, *žniūgia*, *žņaiūdzu*, taip pat latvių kalbos formas be atitikmenų lietuvių kalboje *gliēbju*, *jiēbju*, *liēbju*, *riēbju*, *šņiēbju*, *viēbju*, *zmiēdzu*, *džaūbju*, *šļaiūcu*, *žmaiūdzu*, *gļaiūbt*.

Lietuvių kalbos formas, kaip matyti, dabar turi pastovų šaknies kirtį. Analoginis kirčio išlyginimas paradigmoje, oksitoninių formų kirčiavimo priderinimas prie baritoninių formų kirčiavimo yra palyginti paprastas ir lengvai suprantamas dalykas. Todėl reikėtų manyti, kad lietuvių kalbos formos anksčiau taip pat priklausė kilnojamojo kirčio paradigmai. Reikia pabrėžti, kad tokiomis akcentinėmis ir intonacinėmis ypatybėmis baltų kalbose pasižymi *o*-kamieniai veiksmožodžiai su ilguoju šaknies monoftongu, kartais diftongu: liet. *bēga*, *ēda*, *sēda*, *šoka*, *auga*, *kānda* ir lat. *bēgu* (plg. rus. берý), *ēdu*, *sēdu*, *sāku*, *aūgu*, *kuōžu*. Šios tematinės formos (3 p. praes. *-e/o*) gali būti ne kuo vėlesnės kaip jų atematinės formos¹⁰⁵. Todėl visai galimas daiktas, kad minėtos *jo*-kamienės formos anksčiau taip pat buvo kaitomos pagal tematinę (3 p. praes. *-e/o*) fleksiją. Jos paradigma tiek baltų, tiek slavų kalbose¹⁰⁶ kaip tik ir pasižymėjo kirčio šokinėjimu: oksitoninėse formose, jau latvių kalbos dirvoje atitraukus kirtį į žodžio pradžią, atsirado laužtinė intonacija, o baritoninėse formose reguliari intonacija buvo tęstinė¹⁰⁷. Taip aiškinti reikėtų, matyt, tą faktą, kad latvių kalboje šalia laužtinės kartais iš tikrųjų yra ir tęstinė intonacija: *griēžu*, *kliēžu*, *miēdzu*, *sniēdzu*, *triēpju*, *viēpju*, *zviēžu*, *jaūšu*, *šļaiūpju* šalia *griēžu*, *kliēžu*, *meīdzu*, *sniēdzu*, *triēpju*, *viēpju*, *zviēžu*, *jaūšu*, *šļaiūpju*.

Neteisinga būtų manyti, kad *jo*-kamieniai tranzityviniai veiksmožodžiai, kurie sudaro opoziciją su intranzityviniais infiksinais veiksmožodžiai turinčiais nykstamojo laipsnio šaknies vokalizmą, seniau priklausė tik *o* kamieniui. Prabaltiškuose dialektuose ir tikriausiai dar anksčiau, baltų-slavų kontaktų epochoje, neretai, matyt, tie patys veiksmožodžiai galėjo būti ir *jo*-kamieniai, ir turėti tokią pat fleksiją kaip jau nagrinėti *o*-kamieniai veiksmožodžiai. Jų prezentinė forma, be *jo* kamieno, pasižymėjo normaliuo-

¹⁰⁴ Stang Chr. S. Vgl. Gr., p. 475–476.

¹⁰⁵ Иванов Вяч. Вс. Славянский, балтийский и раннебалканский глагол. — М., 1981, с. 73–133.

¹⁰⁶ Дыбо В. А. Указ. соч., с. 208–209.

¹⁰⁷ Plg. Endzelīns J. DI, III 1, p. 473–474.

ju šaknies vokalizmu, o preteritinė forma apėmė ir *ā* kamieną, ir nykstamąjį šaknies vokalizmą:

praes. $\left\{ \begin{array}{l} *leipja \\ *liīpa > liīpa \end{array} \right. : \text{praet. } *lipā.$

Tokios paradigmos egzistavimo galimybę patvirtina slavų kalbų duomenys.

Prabaltiškąją epochą siekia liet. *geīsti* (*-džia*) „labai norėti, trokšti...“, pr. gēide, giēidi (3 p. praes.) „laukia“ (< *geidja), kuriems latvių kalboje atliepia *ģiēstiēs*² (1 p. praes. *ģiēžuōs*²) „atrodyti, manyti“ (šaknis *gued-, plg. liet. *žiēsti*, *-džia*: lat. *zvēst*, *-žu*, *-du*; liet. *dīžti*, *-ia*: lat. *dviezt*, *-žu*, *-du*; dėl reikšmių ryšio plg. liet. dial. *geidytis* (*geidosi*) „nutuokti, mokėti“ šalia *geīsti*, *-džia*). Jų slaviškojo atitikmens s. sl. *židq*, inf. *žbdati* „laukti“ prezentinė forma turi *o* kamieną ir normalųjį šaknies vokalizmą (*ei*) (praes. *žbdq* yra vėlesnis ir šaknies vokalizmu priderintas prie infinityvo formos), o bendraties kamienas, sutampantis su preterito forma, pasižymi formantu *-ā-* ir nykstamuoju šaknies vokalizmu. Matyt, tokią fleksiją turėjo seniau ir baltiškieji atitikmenys. Beje, svyravimas tarp *je/o* ir *e/o* kamienų galimas ir pačiose slavų kalbose (plg., pvz., ukr. *стрижy* ir *стригy*).

Liet. *žiēsti* (*-džia*), lat. *zīest* (*-žu*, *-du*), *zvēst*, *zvēst* (*-žu*, *-du*) „tepti, žiesti“ senojoje slavų kalboje atitinka praes. *ziždq* (< *zidja), inf. *zbdati* „kurti, statyti, daryti“. Liet. *piēšti* (*-ia*) slaviško giminaičio senąją fleksiją turi išlaikiusios s. slavų (*pišq*, *pšati*) ir čekų (*pīši*, *pšati*) kalbos. Liet. *liēžti* (*-ia*) senojoje slavų kalboje atliepia *jo*-kamienis praes. *ližq* ir inf. *lizati*. Senąją nykstamojo šaknies vokalizmo infinityvo formą randame čekų kalboje – *lzāti* (< *lbzati, plg. dar serb.-chorv. *lāznēm* „lyžteriu“ < *lbz-na). Būdinga, kad senojoje slavų kalboje paliudyta ir aoristo forma *po-lb-za*¹⁰⁸.

Iš pastarojo pavyzdžio jau matyti, kad normalusis šaknies vokalizmas paradigmos normalizacijos sumetimais slavų kalbose iš esamojo laiko yra apibendrintas infinityvo formai. Daugelis slavų kalbų dabar, pvz., turi rus. *пишy*, *писатy*, serb.-chorv. *pīšēm*, *pīsati* ir kt. Toks vokalizmų sulyginimo procesas yra vykęs ir daugeliu kitų atvejų, ir tik iš vieno kito pėdsako, pirmiausia *jo* kamieno, galima spręsti apie kurio nors veiksmožodžio priklausymą kalbamajai fleksijai.

Bet minėta paradigma, matyt, nėra pati archaiškiausia baltų (ir slavų) kalbų nagrinėjamų veiksmožodžių sistemoje.

¹⁰⁸ Vaillant A. Grammaire comparée des langues slaves. — Paris, 1966, III, p. 313..

Tiriant vokalizmo *ei* ir *eu* *įo*-kamienių veiksmažodžių istoriją, negalima išleisti iš akių to, kad atskirais atvejais jie sudaro opoziciją su tos pat šaknies ir to pat kamieno veiksmažodžiais, bet turinčiais pailgintą nykstantąjį vokalizmą, kuris daugeliu atvejų koreliuoja su akūtinu normaliuoju vokalizmu (liet. *ei* : *y*, lat. *eī/eī* : *ī/ī*; liet. *éu* : *ū*, lat. *eū/eū* : *ū/ū*), plg. *diežti* (-ia) „mušti, perti“ : *dýžti* (-ia) „dirti, lupti; mušti, perti, plakti...“; *driežti* (-ia) „plėšti“ : *drýžti* (-ia) „sunkiai nešti; plėšti, drengti“; *iėžti* (-ia), *ėižti* (-ia) „aižyti“ : *yžti* (-ia) „dildyti, plėšti, drengti“; *míegti* (-ia) „truputį skaudėti, diegti; smogti, trenkti, kirsti“, lat. *miēgt* (-dzu) „spausti; smogti, kirsti“ : *mýgti* (-a, -ia) „svoriu, jėga arba apėmus kuo spausti...“; *niekti* (-ia) „niekinti; spausti, engti, vergti“, *nėikti* (-ia) „niekinti, žemin-ti...“ : *nỹkti* (-ia) „niekinti“; *tėižti* (-ia) „ploninti (siūlą); minti, trėkšti, spausti...“ : *týžti* (-ia) „mušti, perti“; *gneibti* (-ia) „skinti, rėkšti“ : *gnýbti*, *gnỹbti* (-a, -ia) „dviem pirštais, snapu ar kuo kitu spausti, žnybti“; *kneibti* (-ia) „lenkti žemyn, knabinti; (refl.) kniaubtis, gilintis, įnikti...“ : *knybti* (-ia) „dėmesį įtempus ką dirbti“; *kneipti* (-ia) „lenktis, kniaubtis; lenkti žemyn, knabinti (galvą)“ : *knỹpti* (-ia) „ką įnikus dirbti, knebinėti; būti neramu, rūpėti“; *kniėpti* (-ia) „kabinti, sieti; (su-) suspausti, sukabinti, sučiaupti“ : *knypti* (-ia) „gnybti“; *steigti* (-ia), *stiėgti* (-ia) : *stýgti* (-ia) „gaminti“; *šiępti* (-ia) : *šỹptis* (-iasi) „juoktis, šaipytis“ J.

Veiksmažodžiai *rýžti* (praes. -ta, -a, praet. -o) „duoti priklausančią da-lį (tekant, einant užkuriomis), ruošti, rengti“, *rýžtis* (praes. -tasi, -asi, praet. -osi, -ėsi) „tvirtai nuspręsti ką daryti, nusistatyti; elgtis savo nuožiūra, ži-notis; tvarkytis“ gali būti vienos šaknies su liet. *réižti* (-ia) „įtempti tiesia-mos, kreipiamos kūno dalies raumenis“, *įsi-rėižti* „įsitempti, atsilošti, atsi-spirti“, lat. *riēzt* (-žu, -zu) „riesti (nosi), rėžti (nugarą, krūtine)“, — sema-siologiškai plg. *apsi-sprėsti* (-džia) „nutarti, nuspręsti, pasiryžti“ : *sprėsti* (*spréndžia*) „tempti, veržti (pvz., avikailį) ...“, lat. *spriēst* (-žu, -du) „ties-ti, tempti (pvz., audeklą)...“; *užsi-spirti* „atkakliai nesutikti, priešintis; atkakliai pasiryžti, išigeisti“, *spirtis* (*spiriassi*, *spýrėsi*) „grūstis, stumtis; priešintis, nesutikti...“.

Liet. *kėikti* (-ia) ir *lėisti* (-džia) nykstamojo vokalizmo laipsnio atitik-menys yra latvių kalboje : *kīkt* (-cu) „čypsėti, giedoti“, *līst* ₁ (-žu, -du) „kirsti, rauti su šaknimis“ (plg. *nu-lėisti* reikšmę „nukirsti, nupjauti (medį, šiaip augalą)“ LKŽ VII 270).

Šalia *spiēst*² (*spiešu*, *spietu*) „spiesti“, *kniēbt* (-hju, -bu) „žnybti, gnybti“ ir *žņāūgt* (-dzu) „smaugti; veržti, spausti, gniaužti“ (latvių kalboje randame *spīst* (-šu, -tu) „spiestis“, *knībt* „žnybti“ ir *žņūgt* (-dzu) „spausti, grėžti“ (su *žņ* - vietoj laukiamojo *zn- iš *žņāūgt* < *žneug-).

Tos pačios šaknies kaip *áusti* (-*džia*), lat. *aúst* (-*žu*, -*du*) „austi; veikti, daryti“ (< **aeud-*) lietuvių kalboje yra *ústi* (-*da*) „austi“ J.

Greta *įo*-kamienio veiksmažodžio gēide, giēidi (3 p. praes.) „laukia“ < **geidja* prūsų kalba turi taip pat, atrodo, *įo*-kamienį¹⁰⁹ sen-gijdi (3 p. praes.) „įgyja, pasiekia, erlangen“ (< **gidja*). Kadangi digrafu *ij* žymimas ilgasis balsis *i*¹¹⁰, tai būtent jį ir reikėtų laikyti šio veiksmažodžio vokalizmu. Tad nagrinėjamas tipas paliudytas visose baltų kalbose, ir jis, matyt, yra palyginti senas.

Šiuo atveju iš tikrųjų turime alternuojančius veiksmažodžio kamienus: *diežia* : *dýžia*, *driežia* : *drýžia*, *iēžia*, *ēižia* : *yžia*, *geidžia*, pr. gēide : **gidja* ir kt. Kadangi, kaip atrodo, šaknies vokalizmo alternacija *įo* kamienui ide. prokalbėje nebuvo būdinga, reikėtų manyti, kad tokie alternuojantys *įo* kamienai išriedėjo iš kažkokios kitos veiksmažodžio kategorijos. Šiuo atžvilgiu svarbu ir tai, kad vokalizmo *ei*, *eu* *įo*-kamieniai veiksmažodžiai taip pat sudaro opoziciją su tos pačios šaknies nykstamojo šaknies vokalizmo *o*-kamieniais veiksmažodžiais, kurie taip pat yra tranzityviniai. Trumpasis šaknies vokalizmas čia daugeliu atvejų koreliuoja su cirkumfleksiniu normaliuoju šaknies vokalizmu, t. y. čia turime apofoniją *i* : *eī*, *u* : *eū*. Antai *riēsti* (-*čia*), lat. *riēst* (-*šu*, -*tu*) „skleisti, plėsti; riesti (audeklą)...“, lat. *riest*² (-*šu*, -*su*) „(pri)siūti“, pr. per-rēist „surišti, susieti, verbinden“, liet. *skleīsti* (-*čia*) „tiesti, kloti; skėsti, plėsti“, *skriēsti* (-*čia*) „brėžti apskritimą, ratą...“, *kriaūsti* (-*ia*) „badyti; (refl.) grūstis, kimštis...“, *siaūpti* (-*ia*) „siausti, supti, gobti“, *skiaūsti* (-*čia*) „glausti vieną su kitu šonais; nuožulniai nuleisti“ ir *skiaūsti* (-*čia*) „skelti“ susipriešpriešina atitinkamai su liet. *risti* (*rīta*, -*o*, -*ė*), lat. *rist* (*ritu*) „risti, sukti“, liet. *rišti* (-*a*, -*o*, -*ė*), lat. *rist* (*risu*) „rišti, sieti; at-, išardyti“, liet. *sklīsti* (*sklīta*, -*o*, -*ė*) „skleisti, skisti į šalis; stumti, žerti“, *skristi* (*skrita*, -*o*, -*ė*) „skrieti, brėžti apskritimą, ratą“, *krūšti* (-*a*, -*ia*) „grūsti piestoje grūdus...“, *sūpti* (-*a*) „vynioti; stoti iš visų pusių, spisti...“ ir *skūsti* (*skūta*, -*o*, -*ė*).

Šalia *sriaūbti* (-*ia*) „su garsu šlerpiant srėbti; siurbiant gerti; (refl.) siurbtis...“ turime *srūbti* (praes. -*ia*, *srūbia*, praet. *srūbė*) „t. p.“.

Bendrašaknė *liēpti* (-*ia*) „dėti linų ar kanapių pluoštelį prie šakos[(vijos, vielos); (refl.) plėstis (apie piršto nago uždegimą)“ leksema yra ne tik lat. *lipt* (-*u*) „uždegti“ (dėl reikšmių ryšio žr. p. 34), bet ir liet. *lipti* (-*a*), lat. *lipt* (*lipu*) „kopti, lipti“: mat reikšmė „kopti, lipti“ yra išriedėjusi iš „lipti, kibti prie ko, kabintis“ (semasiologiškai plg. *kabinti*, ...lipti, kopti;

¹⁰⁹ Endzelins J. Senprūšu valoda, p. 108.

¹¹⁰ Endzelins J. Prūšu tekstu grafika. — Kn.: Endzelins J. DI, III 2, p. 220–221.

(refl.) kartis, lipti; (refl.) kibti, lipti, rigzti, segtis, stvertis“; lat. *kępt* „lip-ti, kopti“, liet. *kepęti (-ęja)* „lipti vienas ant kito, gręstis“, *kępti (kępa)* „lipti, kibti prie ko...“, lat. *kępt (-u)* „lipti, klijuotis...“. Šie *o* kamieno veiksmazodžiai lietuvių ir latvių kalbose yra palyginti plačiai vartojami. Tuo tarpu *švipstis (švipasi, -ęsi)* „juoktis“, *grįžti (-a?, -ę)* „sumazinti už-mokestį, nusukti“ ir *grįžtis (-asi, -osi)* „tiktis, darytis“ yra užfiksuoti. A. Juškos, vadinasi, tikriausiai yra nykstantys. Atitinkamos jų *įo* kamienės formos yra *šviępti (-ia)* „šieptis, juoktis“ ir *grięžti (-ia)* „pjauti, ręžti; sukti, gręžti...“ (dėl reikšmės „tiktis, darytis“ ryšio su pastarojo veiksmazodžio reikšmėmis plg. *nu-šlypti (-sta)* „pasidaryti, atsitikti“¹¹¹ : *šlypti (-sta)* „krypti, šlyti“; lat. *klięptiės² (-pjuōs)* „atsitikti, nutikti“ : liet. *klei-p-ti (-ia)* „į šoną versti, kreivai dėvėti“).

Tarmėse pasitaikančios nykstamojo laipsnio leksemų *įo*-kamienės formos *krųšti (-a, -ia)*, *sprigti (-a, -ia)* „duoti sprigtą“ (: *sprięgti (-ia)* „duoti sprigtą; spirti atgal, sviesti...“), lat. *nūo-skribt* (praes. *-bju*) „nuskusti, nulupti, nugrandyti“ (: *skriębti (-ia)* „... pjauti, ręžti, skusti“), be abejo, yra vėlyvi naujadarai, atsiradę dėl senųjų *įo*-kamienių tipo *pūčia* formų įtakos.

Nykstamojo vokalizmo *o* kamieno atitikmenį seniau yra turėjęs ir *šięp-ti (-ia)* : *šipa* N, *at-šipę* Dv¹¹².

Kai žodis pavartojamas intranzityviškai, kartais šalia tranzityvinio *o* kamieno nykstamojo laipsnio vokalizmo veiksmazodžio pasirodo to paties vokalizmo infiksinė forma : *sklisti (skliņta, -o)* „skeistis, sklisti į šalis“, *šipti (šimpa, -o)*, lat. *rist* (praes. *-stu, rīstu²*, praet. *risu*) „irti, atsirišti“. Dėl panašių atvejų didesnio tranzityvinių ir intranzityvinių reikšmių diferenciacijai atsiranda skirtingos leksemos, plg. liet. *lipti (liņpa)* „kibti, klijuotis prie ko“, lat. *lipt (lipu, lipstu)* „t. p.“ ir *lipti (-a)*, lat. *lipt (lipu)* „lipti, kopti“.

Tirdamas analogiškus kitų ide. kalbų reiškinius, A. Meillet nustatė, kad „viena aiškiausių senojo atematinio tipo buvimo žymių yra koegzistencija tematinių prezensų, kurių reikšmė nesiskiria, su šaknies vokalizmu *e* ir su nuliniu šaknies vokalizmu“¹¹³. Pažymėtina, kad tokius požymius kaip tik ir turi normaliojo ir nykstamojo šaknies balsių kaitos laipsnių *įo* resp. *o* kamienų formos. Todėl būtų galima jas laikyti senosios atematinės prezenso paradigmos kontinuantais : 1 p. sing. **dēiz-mi* | 1 p. plur. **dīz-me* (→ *dīęzia, dýzia*), **reit-mi* | **rit-me* (→ *rięčia*, lat. *riešu, rita*, lat. *ritu*).

¹¹¹ Vitkauskas V. Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas. – V., 1976, p. 375.

¹¹² Lipskienė J. ir Vidugiris A. Dieveniškų tarmė. – LKK, 1967, IX, p. 208.

¹¹³ Meillet A. De quelques verbes forts germaniques. – BSL, 1916, 20, p. 23.

Senąją atematinę paradigmą suponuoti galėtume ir tada, kai baltų kalbų *jo*-kamienių veiksmazodžių atitikmenys kitose ide. kalbose taip pat yra nykstamojo šaknies vokalizmo. Antai liet. *bliežti* (-ia) „smarkiai mesti“, lat. *bliezt* (-zu, -zu) „pliekti, trenkti, mušti; vilkti, tempti; sviesti (žodį)...“, liet. *diegti* (-ia) „sodinti; daiginti; durti, gilti...“, lat. *diēgt* (-dzu) „durti; mušti; dygsniuoti, daigstyti, siūlėti...“, liet. *siekti* (praes. -ia, praet. -ė, -o) „... eiti, vykti; tiesti (ranką)“ atitinkamai atliepia lot. *fligō* „suduodu, sudaužiu; parbloškiu“, gr. φλιβω „spaudžiu, treškiu“ (< **bhlīg*(*u*)ō)¹¹⁴, lot. *fīgō* „kalu, mušu, smeigiu, duriu, veriu, bedu“ (< **dhīghō*) bei gr. ἔκω „ateinu, atvykstu, pasiekiu“ (< **sḱō* šalia trumpos šaknies medjalinio aoristo ἰκέσθαι)¹¹⁵. Liet. *skriėbti* (-ia) „brėžti, braukti (rata, ratu); pjauti, rėžti, skusti“ (šalia lat. *skribīt* „grandyti, lupti; rašyti, keverzoti“) atitinka lot. *scribō* „raižau, graviruoju, braižau; rašau“. Jo ilgąjį šaknies vokalizmą patvirtina graikų kalbos iteratyvas-intensyvas *σκαρῖφάομαι* „kūno paviršių dreskiu, brėžiu, grendžiu; linijas brėžiu, braukiu“, kuris tačiau dėl savo liaudinio pobūdžio yra kiek iškreiptas. Lat. *ie-trieb* „(į, pa)tepti; įrašyti, nubrėžti, pažymėti“ (šalia *sa-triebēt* „šiaip taip padaryti“) galima dar susieti su gr. τριβω „su-, pratinu, suvartoju, nualinu“ su ilguoju šaknies balsiu (šalia pasyvinio aoristo τριβῆ-ναι su trumpuoju šaknies balsiu).

Baltų kalbų vokalizmo *ei jo*-kamieniams veiksmazodžiams atliepia giminiškos kitų ide. kalbų formos su *e/o* kamieniu ir nykstamuoju šaknies vokalizmu: liet. *kviėčia* „prašo, vadina“ < **kaitina, kursto, uždega*“, *riėkia, miėšia* „daro mišinį...“, *meišia* „painiojasi, maišosi“ ir s. sl. *pro-cvbtq* „pražystu“ (inf. -*cvisti*), s. ind. *rikhāti* „brėžia, rėžia“, su prezenso formantu -*s*- s. ind. *mi-mikṣati* „maišo“ (su -*kṣ*- < **ḱs*-), su prezenso formantu -*sḱ*- lot. *misceō* „(su)maišau“ (< **mik-sḱ-ō*), s. air. *mesc(a)id* „(įsi)maišo“.

Etimologiškai atitinkančios liet. *liėžia, rėižia* „įtempia (raumenis)“, lat. *riėžu* „riečiu (nosį), rėžiu (nugarą, krūtinę)“ bei lat. *sniėdzu, sniėdzu* „(pa)duodu, (iš)tiesiu; siekiu...“ s. airių kalbos formos *ligim* „liežiu“, *rigim* „tiesiu, plečiu, siekiu“ (žinoma, jeigu jis kilęs iš **rig-*, bet ne iš **reg-*) bei *snigid* „laša, teka, lyja“ gali turėti kamiengalį tiek -*e/o-*, tiek -*ie/o-*. Pastaruoju atveju s. ind. *snihyati* „drėgsta, limpa, kimba, prisikabina...“ turi -*ie/o-* kamieną.

Baltų kalbų *jo*-kamienius veiksmazodžius su vokalizmu *ei, eu* kitose ide. kalbose atitinka to paties kamieno, bet nykstamojo šaknies vokaliz-

¹¹⁴ Endzelīns J. ME, I, p. 308; Fraenkel E. LEW, p. 93; Pokorny J. IEW, p. 46.

¹¹⁵ Fraenkel E. LEW, p. 93, 781 (su liter.).

mo veiksmazodžiai, plg. liet. *skiedžia*, lat. *škiežu* ir gr. *σχίζω* „skeliu, (per)pjaunu, (at)skiriu“ (< **-dijō*), bretonų *skeja* „pjauna“ < **skidjō*; *spiēgia*, lat. *spiedzu* „cypiu, spiegiu“ ir gr. *σπιζω* „čypsio, čiuulbu“ (< **-gijō*); *spriegia* „duoda sprigtą; spiria atgal, sviedžia“ ir norv. dial. *sprikja*, šved. dial. *sprika* „tempti, tiesti, žergti, nesuverti, viepti“; *stiegia* „dengia stogą; blogai pjauna, viršūnes kapoja“ ir gr. *στίζω* „duriu, badau“ (< **-gijō*), s. ang. *stician* „smeigti, durti“; liet. *apsi-jaukia* „apsipranta“ (plg. *nu-jaūksta* „nupranta, nugunda“, lat. *jaukt* „pratinti, vilioti“) < **-eukja* ir s. ind. *úcyati* „yra pripratęs, mėgsta“.

Taip, pvz., liet. *veikia* „užsiima kuo, dirba, daro“, lat. *vèicu* „(pa)darau, atlieku, (į)vykdau, (nu)veikiu; įveikiu, nugaliu, paimu viršų“ ir s. air. *fichim* „kovoju“ (< **uikjō-*) pamatu rekonstruojamos atematinės paradigmos ide. **uēik-mil*/**uik-mè(s)* galimybę paremtų germanų kalbų atitikmenys, pasižymintys gramatine priebalsių kaita *h/g*¹¹⁶, plg. got. *weihan* (praet. *wáih*), s. vok. aukšt. *wīhan* (germ. **weiha-* < ide. **uēiko-*) ir s. ang. *wīgan*, s. vok. aukšt. *wīgan* „kovoti“ (germ. **weiga-* < **uēikó-*) bei s. isl. *vega (-i-)* (praet. *vá*) „kovoti“, s. ang. *ge-wegan* „t. p.“, s. vok. aukšt. *ubar-wehan* „įveikti, nugalėti“ (germ. **wiga-* < **uikó-*). Mat germanų kalbų gramatinę priebalsių kaitą gerai galima paaiškinti atematinės paradigmos formoms būdingu kirčio šokinėjimu.

Panašiai samprotaujant, iš gramatinę priebalsių kaitą *f/b* turinčių got. *af-lifnan* „at-, palikti“, s. ang. *bi-lifan* bei s. vok. aukšt. *bi-liban* (praet. *-leib*) „(pa)likti“ (*-leiba-* < germ. **leibá-* < ide. **leipó-*) galima būtų taip pat spręsti apie buvimą atematinės paradigmos **léip-mil*/**lip-mè(s)*, iš kur galėjo išriedėti *įo*-kamenė forma *liēpia* „deda linų ar kanapių pluoštelį...“

Prielaidą, kad kai kurie vokalizmo *ei* ir *eu* *įo*-kameniai veiksmazodžiai, ypač turintys alternuojančius kamienus, seniau galėjo būti kaitomi pagal atematinio asmenavimo tipą, paremtų atematinių formų buvimo faktas pačiose baltų ir kitose giminingose kalbose. Antai šalia lat. *sniēdzu*, *sniēdzu* „(pa)duodu, (iš)tiesiu; siekiu...“ ir s. air. *snigid* „laša, teka, lyja“ lietuvių kalboje turime *sniēgti* „sninga“. Visame lietuvių kalbos plote *sviesti* ir *triesti* prezenso formos yra *įo*-kamenės (*sviedžia*, *triedžia*), bet pasižyminčiose archaiškomis ypatybėmis rytinėse lietuvių tarmėse šių veiksmazodžių asmenavimas turi formalių požymių, kurie gali būti atematinės fleksijos reliktai: *sviema* Grv, Lz, *triema* Lz gali būti susidarę atematinų 1 p. sing. praes. formų **svie(d)mi* ir **trie(d)mi* pamatu.

¹¹⁶ Meillet A. Op. cit. p. 24.

Daugiau atematinų formų paliudyta senuosiuose lietuvių raštuose ir žodynuose¹¹⁷. Bet jų priskyrimą paradigmai apsunkina tas, kad atematinės formos daugeliu atvejų asocijuojamos su bendraties ir būtojo laiko *ē*, rečiau *ā* kamienais¹¹⁸. Todėl ir *kliemi* „kliedžiu“ (3 p. *kliesti*), *peikmi* „peikiu“ bei *juosmi* „juosiu“ veikiau priklauso veiksmažodžiams *kliedėti* (*kliedi*, -a), *peikėti* (-*ėja*, *peiki*) „laikyti nevertu, niekinti“ bei *juosėti* (*juōsi*, *juosia*) „apsijuosus nešioti“. Analogiškai ir atematinės formos *griāusti* Strj bei *siaūsti*, kurias LKŽ autoriai skiria *įo*-kamieniams veiksmažodžiams *griāusti* (-*džia*) „griausmui būti“ bei *siaūsti* (-*čia*), veikiau priklauso „antrojo“ *ē* kamieno veiksmažodžiams *griāudėti* (-*ėja*) „griausti“ (plg. jo 3 p. *griāusti* Smn, Al, Dkš) bei *siāutėti* (-*ėja*, -i, -a), tuo labiau kad forma *siausti* (3 p. praes.) paliudyta senuosiuose raštuose¹¹⁹.

Tad *įo*-kamieniai veiksmažodžiai *kliesti* (-*džia*), *peikti* (-ia), *griāusti* (-*džia*) bei *siaūsti* (-*čia*) atematinų formų veikiausiai neturėjo.

Eliminavus atematinės formas, asocijuotas su „antraisiais“ *ē*, rečiau *ā* kamienais, atematinėmis galima laikyti šias formas: *leidmi* „leidžiu“, *pri-siekt* „prisiekia“ (3 p. praes.), *nu-siekmi* „spėju, turiu laiko“, *už-smieigmi* „užsmeigiu“ ir *ap-spiegmi* „apstoju, apspiečiu“. Pastaroji forma semantiškai izoliuota, bet galima manyti, kad ji priklauso tai pačiai šakniai kaip *spiēgti* (-ia) „rėkti cypiamu, plonu balsu...“. Dėl reikšmių ryšio plg. *siaūsti* (-*džia*) „ūžti lekiant, dūgti, zvimbti; čiuļbėti, giedoti...; supti (J)“; *kaūkti* (-ia) „rėkti klaikiu balsu, staugti...; (refl.) rinktis, spiestis“; *ap-siaūbti* (-ia) „... apeiti iš visų pusių, apsupti, apstoti...“, *siaūbti* (-ia) „maloniai skambėti, siausti, gausti“. Taigi atematinę fleksiją anksčiau turėjusiais galima laikyti *įo*-kamienius veiksmažodžius *léisti* (-*džia*), *sīēkti* (-ia), *smēigti* (-ia) ir galbūt *spiēgti* (-ia). Liet. *āusti* (-*džia*), lat. *aūst* (-*žu*, -*du*) seniau, matyt, taip pat yra turėję šaknies vokalizmą *eu*, kuris pasikeitė į *au* tikriausiai dėl šaknies pradžios laringalo poveikio (**ə*₂*eu*- „austi“ > *au*(*d*)-). Paliudyta atematinė forma *āudmi* rodytų, kad šis veiksmažodis seniau galėjo priklausyti atematiniam asmenavimo tipui.

Kad kai kurie *įo*-kamieniai veiksmažodžiai seniau turėjo atematinę fleksiją, patvirtina kitų ide. kalbų atitikmenų atematinės formos. Antai

¹¹⁷ Specht F. Zur Geschichte der Verbalklasse auf -*ē*-. — KZ, 1934, 62, p. 83–87; Sabaliauskas A. Atematiniai lietuvių kalbos veiksmažodžiai. — Kn.: Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai. V., 1957, p. 102–112; Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika, p. 304–308.

¹¹⁸ Stang Chr. S. Die athematischen Verba im Baltischen. — Scandoslavica. 1962, VIII, p. 161–170.

¹¹⁹ LKŽ, XII, p. 484.

liēžia s. indų kalboje atliepia *rēh-mi* „liežiu“ (3 p. sing. *ređhi* < **reh-ti*, 1 p. plur. *rih-máh*), ir archaiška ide. prokalbės forma rekonstruojama **lēig'h-mi*¹²⁰. Vietoj liet. *diežia* „muša, peria“ ir lat. *dviežu* „(ap)tepu“ < **d(y)eizja* s. indų kalba turi *deh-mi* „tepu“ (3 p. sing. praes. *degđhi* vietoj dėsningojo **deđhi*). Liet. *jáugia* (inf. *jáugti* „rišti prie jungo“ J, NdŽ) galima tapatinti su Avestos atematine 3 p. sing. forma *yaog-ət* „jis kinko“ ir graikų kalbos taip pat atematine ν -kamiene forma $\zeta\epsilon\upsilon\gamma\upsilon\mu\iota$ „jungiu, kinkau“. Tad šio veiksmožodžio ide. dialektuose, matyt, taip pat būta atematinio: **ięug-mi* / **ięug-mè(s)*.

Liet. *dveisti* (-*sia*) „darytis apsiblaususiam, nevikriam, nelinksam“ (šalia *dvisti* (*dvińsa*, *dvýsta*)) „švinkti, pradėti dvokti; rusenti, gesti, blėsti“, *dvisėti* (*dvįsi*) „atsiduoti, dvokti“) prabaltišką senovę rodytų pr. *nā-dwisin* (acc. sing.) „dūsavimas, Seufzen“ (paliudytas *nā-dewisin*)¹²¹. Dėl to pasidaro galima *dveisia*, kurio -*s-* po *i* liko sveikas greičiausiai dėl reikšmės ir formos artimumo su *dvėsti* (*dvęsta*, *dvėso*) „blėsti, gesti“, *dvėsti* (-*ta*) „švinkti, gesti, dvisti“, lyginti su s. ind. *dvēṣṭi* „nekenčia, yra priešiškas, persekioja“, Av. *dvaeš-* „būti priešiškam, persekioti; kankinti, skriausti“ [dėl visų minėtų žodžių reikšmių ryšio galima palyginti liet. *rūstūs* „piktas, žiaurus; niūrus, suniuręs; liūdnas...“; lat. *skàistiēs* (-*šuōs*, -*tuōs*) „pykti, niršti, karščiuotis; peikti, barti, kivirčytis“ : liet. *skeišti* (-*čia*) „pulti, naikinti (priešą)“; lat. *dusmas* „pyktis, rūstis“, *dusmuōt(iēs)* „pykti, širsti, tūžti“ : *dusēt* (-*u*, -*ēju*) „sunkiai kvėpuoti, dusulį turėti; pelėti, musoti“, liet. *dūsėti* (*dūsi*, -*a*) „dūsauti, sunkiai kvėpuoti“, *dūsti* (*duńsa*) „stigti oro, trokšti; ilsti; dvisti, švinkti, gesti“].

Liet. *kviėsti* (-*čia*) etimologiškai glaudžiai susijęs su pr. *quoi* „(jis, jie) nori“, kurį kaip ir su juo gretinamą lot. *vois* „tu nori“ linkstama laikyti atematine forma. Remtis minėta Duenos įrašų forma *rizikinga*, nes, pirma, kad ide. **kū-* refleksas lotynų kalboje būtų *v-*, toli gražu neįrodyta, ir, antra, lot. *vois* (klasikinėje kalboje *vīs* „tu nori“) kilmė per daug neaiški (šios formos gali būti fonetiškai išriedėjusios iš **uells*¹²²), kad apie ją ką nors tikra būtų galima pasakyti. Tad senosios fleksijos atžvilgiu lot. *vois* yra irrelevantinis tiek veiksmožodžiui *kviėčia*, tiek *quoi*, kurį niekas netrukdo laikyti tematine forma **kūaja* (3 p. sing.) < ide. **kūoi-e/o*.

Vadinasi, aiškesnių atematinio asmenavimo žymių pačiose baltų arba kartu su savo atitikmenimis kitose ide. kalbose turi išlaikę tokie *jo*-kamieniai veiksmožodžiai: *lėidžia*, *siėkia*, *smeigia*, *ąudžia*, lat. *aūžu*, *sviedžia*,

¹²⁰ Meillet A. — MSL, 1910, 16, p. 240; Specht F. — KZ, 1934, 62, p. 114.

¹²¹ Endzelīns J. Senprūšu valoda, p. 213 (su liter.).

¹²² Cowgill W. — Die Sprache. 1978, 24, p. 25 t. t.

lat. *sviėžu*, *triedžia*, lat. *sniėdzu*, *sniėdzu*, *liėžia*, *diežia*, lat. *dviežu*, *dveisia*, *jąugia* ir, atrodo, *spiėgia*. Todėl šias formas drąsiau galima laikyti seniau turėjusiomis atematinę fleksiją. Jeigu prielaida, kad buvimas šalia viena kitos tos pačios ar artimos reikšmės *įo*-kamienių ir tematinių leksemų su normaliuoju resp. nykstamuoju šaknies vokalizmu atspindi buvusią atematinę paradigmą, yra teisinga (o tai toli gražu nėra tikra, žr. toliau), seniau kaitytomis pagal atematinę fleksiją galėtume laikyti dar tokias *įo*-kamienes formas: *veikia*, lat. *vėicu*, *liėpia* „deda ...“, *driežia*, *iėžia*, *ėižia*, lat. *iėžu*, *gneibia*, *kneibia*, lat. *kniėbju*, *kneipia* „lenkiasi...“, *kneipia* „kabina, sieja“, pr. *kniėipe*, *miegia*, lat. *miėdzu*, *meidzu*, *niekia*, *nėikia*, *tėižia*, *rėižia*, lat. *riėžu*, *spiėčia*, lat. *spiešu*, *žņaūdzu*, *geidžia*, pr. *gėide*, *giėidi*, *riėčia*, lat. *riėšu*, *riešu*² „(pri)sivu“, pr. *per-rėist*, *skleičia*, *skriėčia*, *kriaūšia*, *siaūpia*, *skiaūčia*, *sriaūbia*, *šviėpia*, *griėžia*, lat. *griėžu*, *spriegia*, *skriėbia*, *šiėpia*, *kviėčia*, *riėkia*, *miėšia*, *meišia*, *skiėdžia*, lat. *škiėžu*. Senosios atematinės fleksijos vietą baltų kalbose yra užėmęs *įo* kamienas, nes šalia atematinių formų kitose ide. kalbose dažnai yra *įe/o* kamieno formos, ir formantų *nulis:-įe/o-* kaita yra būdinga archainėms ide. veiksmažodžio kategorijoms¹²³, plg. het. *temi*, *teħhi* (šaknis **dhē-*) : 1 p. plur. *tiįaweni*, 3 p. plur. *tiįanzi*; palių *werti* „šaukia“ : het. *weriįa-*. Tai ir galėjo būti viena iš priežasčių, kad *įo* kamienas baltų kalbose palaiipsniui išstūmė atematines formas. Svarbų vaidmenį *įo* kamieno ekspansijai galėjo suvaidinti globalinės baltų kalbų veiksmažodžio opozicijos „tranzityviniai *įo*-kamieniai veiksmažodžiai/intranzityviniai infiksiniai ir *sto*-kamieniai veiksmažodžiai“ susidarymas. Įgijęs tranzityvinę reikšmę, *-įo*-formantas, kuris buvo struktūriškai glaudžiai susijęs su atematine fleksija, gerai tiko reikšti atematinių veiksmažodžių aktyviniam, į objektą nukreiptam veiksmui.

Kad nykstamojo šaknies vokalizmo veiksmažodžiai gali būti atematinio tipo daugiskaitos formų kontinuantai (1 p. plur. **dīž-mė*, **rit-mė* → *dýžia*, *rita*, lat. *ritu*), nėra vienintelė jų kilmės paaiškinimo galimybė. Stebina tai, kad jų nedaug (*grižasi*, *lipa*, *riša*, *rita*, *sklita*, *skrita*, *spriga*, *šipa*, *švipasi*, *krūša*, *skūta*, *sūpa*, *dýžia*, *drýžia*, *ýžia*, *gnýba*/gnýbia, *mýga*/mýgia, *týža*, *rýžasi*, lat. *spišu*, *žņūdzu*, pr. **gīdija*), ir jie atrodo esantys reikšmingo pobūdžio. Patikimiau galvoti, kad daugelio atematinio asmenavimo veiksmažodžių vienaskaitos ir daugiskaitos formų šaknies vokalizmas buvo gana anksti suvienodintas, apibendrinus stipriųjų, t. y. vienaskaitos, formų vokalizmą, ir ši prielaida neblogai paaiškintų, kodėl *įo*-

¹²³ Watkins C. Indogermanische Grammatik. Bd. III, Erster Teil. Geschichte der indogermanischen Verbalflexion. — Heidelberg, 1969, p. 31.

kamienių veiksmažodžių su šaknies vokalizmu *ei* ir *eu* yra dabar baltų kalbose tiek daug.

Tiek baltų kalbų, tiek ir minėti kitų ide. kalbų nykstamojo šaknies vokalizmo *o-* resp. *jo-*kamieniai veiksmažodžiai gali būti pačios archaiškiausios prezenso formos, turėjusios ir išlaikiusios 3 p. sing. fleksiją *-e/o* (1 p. sing. *-ō < *-o-əo*). Paremtų tai ir jų archaiškai atrodantis nykstamasis šaknies vokalizmas, ir buvusi paradigmos formų oksitonezė (plg. jų kirčio atitraukimą į priešdėlį: *pà-rita, sù-kruša*).

Veiksmažodžių kaitėba atematine fleksija aiškinamas kai kurių jų raiškos ypatybių atsiradimas, būtent: a) šaknies galo priebalsio *-d-*, b) šaknies ilgojo balsio ir c) seniau buvusio kai kurių formų kirčio šokinėjimo paradigmoje. Prieš bandant nustatyti, kiek toks aiškinimas yra pagrįstas, reikia dar panagrinėti *jo-*kamienių veiksmažodžių su šaknies vokalizmu *ei* ir *eu* ir to paties kamieno veiksmažodžių su šaknies vokalizmu *ai* ir *au* opoziciją.

Šaknies vokalizmo *ai* ir *au* *jo-*kamieniai veiksmažodžiai ir jų atitikmenys baltų bei kitose ide. kalbose

Šaknies vokalizmo *ei* ir *eu* *jo-*kamieniai veiksmažodžiai daugeliu atvejų sudaro opoziciją su to paties (kartais *sto*) kamieno veiksmažodžiais, tačiau turinčiais šaknyje vokalizmą *ai* ir *au*. Keletas tokių opozicijų iškelta nagrinėjant semantinius laukus, būtent: *peikti (-ia)* „nepalankiai vertinti...; niekinti, nevertinti...“, lat. *peikt (-stu)* „lepti, tvirkti“ ir liet. *paikti (-sta)* „darytis paikam, kvaišti; lepti; darytis užsispyrusiam...“, lat. *paikt²* „darytis išlepusiam, išpaikusiam“; liet. *kvièsti (-čia)* „prašyti, vadinti“ ir *kvaièsti (-sta)* „svaigti, suktis galvai; kvailti, kvaišti“; *pasikvièsti (-ia)* „būti pasirengus, pakilus; užsigeisti“ ir *kvaièsti (-šta)* „darytis kvaišam, kvailti, paikti; svaigti“; *svièsti (-čia)* „mesti, tèkšti“ ir *svaièsti (-sta)* „kvaisti, svaigti, suktis“, lat. *svàist² (-šu, -tu)* „garsiai verkti, raudoti, aimanuoti; dūsauti, liūdėti“; *tvíèksti (-skia)* „labai šviesti, plieksiti...“, *tveíksti (-skia)* „rausti, raudonuoti...“ ir *tváiksti (-skia)* „trakti, kvaišti“; *skeíèsti (-čia)* „pulti, naikinti“ ir *skaíèsti (-sta)* „blizgėti, spindėti, šviesti...“, lat. *skàistiês (-šuòs, -stuòs)* „pykti, karščiuotis, niršti, bartis...“; lat. *rièbt (-bju, -bu)* „užkalbėti, užvardyti; užkalbėjimu gydyti, skausmą atimti; braukant ir užkalbant gydyti“, *rèibt (-stu)* „svaigti, suktis“, liet. *reíbt (-sta)* „tavaruoti, mirgėti (akyse)“ ir liet. *raíbt (-sta)* „margti, tavaruoti, mirgėti (akyse); svaigti, suktis“; liet. *žíèsti (-džia)*, lat. *zièst (-žu, -du)* „tepti“, liet. *žeísti (-džia)* ir *žáisti (-džia)*.

Iš pavyzdžių matyti, kad antrasis opozicijos narys yra šaknies vokalizmo *ai* ir kartais *sto* kamieno. Apskritai šaknies vokalizmo *ai* veiksmažodžiai, būdami daugiausia intranzityviniai, labiau linę turėti *sto* kaip *įo* kamieną, ir ši aplinkybė paaiškina, kad *įo*-kamienių veiksmažodžių su šaknies vokalizmu *ai* yra daug mažiau negu veiksmažodžių su šaknies vokalizmu *au*. Šiame darbe, savaiame aišku, pirmiausia domimasi tomis nagrinėjamo tipo opozicijomis, kurių abiejų narių prezenso formų kamien-galis yra *-įo*.

Panašių opozicinių porų konstatavimą apsunkina pirmiausia kai kurių nagrinėjamų leksemų onomatopėjinis pobūdis. Štai, sakysim, *kiaūk-ti (-ia)* „plonai loti; kiauksėti (apie kovus)“, *čiaūkšti (-škia)* „čepsinti ar valgyti; ėdant ar valgant čepsėti, čiauksnoti; čiauškėti, taukšti; čiulbėti, čirkšti“ ir *kaūkti (-ia)*, *taūkšti (-škia)* „niekus kalbėti, plepėti“ raiškos skirtumas veikiau priklauso ne nuo morfonologinių faktorių, bet nuo garsažodinės jų kilmės, plg. interjekcijas *kiáu* „šuns lojimui, skalininimui nusakyti; kuosos balsui nusakyti“, *čiaūkš(t)* „čiauksnojimui nusakyti“. Gal daugiau pamato esama kalbėti apie veiksmažodžių *kėikti (-ia)* „minėti ką piktais negražiais žodžiais...“ < *, „rėkti, kaukti“ bei *kaikti (-ia)* „cypti iš skausmo, kaukti (apie šunį)“ (šalia kausatyvo *káikinti (-ina)* „erzinti, pykdyti, tyčiotis; varginti, kankinti“)¹²⁴ šaknies dvibalsių *ei* ir *ai* apofoniją. Apofoninį *au* (plg. liet. *gniauzóti (-ója)* „verkšlenti, aimanuoti“, *gniauzà* „kas nuolat nepatenkintas, verkšlėna“ < **gneuz-*), galimas daiktas, turi lat. *gnaūzt (-žu, -zu)* „plepėti, niekus taukšti; peikti, blogai atsiliepti“, *sa-gnaūzt* „skūstis, dejuoti“.

Antra, ne viena lietuvių kalbos leksema su šaknies vokalizmu *ai* randama senuosiuose raštuose bei žodynuose, ir dabar jau nebegalima jų visų verifikuoti gyvosios kalbos medžiaga. Jeigu *švaisti* (-čia) „gražinti, dabin-ti, puošti“ C (šalia *nusi-švaisti (-sta)* „šviesėti, giedrytis“ B, N), *smaigti (-ia)* „smeigti“ N, KŽ ir *šlaikti (-ia)* „galąsti, aštrinti“ N būtų senosios kalbos faktai, turėtume tokias opozicines poras kaip *švaisti (-čia)* : *šveiš-ti (-čia)*, *šviėšti (-čia)*, *smaigti (-ia)* : *smeigti (-ia)* ir *šlaikti (-ia)* : *šlei-kti (-ia)*. Kiti senųjų ir senesniųjų žodynų vokalizmo *ai* *įo*-kamieniai veiksmažodžiai daro tikrumo išpūdį. F. Nesselmanno žodyno *klaipti (-ia)* „kleipti“ ir *svaigti (-ia, -ė)* „svyruoti, svirduliuoti, svaigti“ tikrumą patvirtina *iš-klaipti (pjūklą)* „padaryti pjūklui taką“ Mit I 17 (Ragainė) ir *svaikti (-ia, -ė)* „svaigti“ C, kuris betgi turi *-k-*, matyt, klaidingai parašytą vietoj *-g-*. Neabejotini veiksmažodžiai, turintys šaknies vokalizmą *ai*, yra *pa-ráizti (-ia)* „užkasti“ DP, *kaipti (-ia)* „klaidinti, apgauti (?)“

¹²⁴ Baltistica. 1978, XIV, p. 106–109.

BP (plg. *káipinti* „klaidinti“ Vrd), *saĩsti (-čia)* „spėti, pranašauti“ Q, C ir *staĩgtis (-iasi)* „skubėti; prieštarauti“ H, R, MŽ, N, KŽ, kurių, išskyrus *staĩgtis*, vokalizmo *ei* atitikmenys randami giminiškose kalbose (žr. toliau).

Su *svaĩgti (-ia)* (plg. dabartinės kalbos *svaĩgti (-sta)* „darytis girtam, nykti sąmonei“), *klaĩpti (-ia)* bei *staĩgtis (-iasi)* šaknies vokalizmu kontrastuoja atitinkamai *svėĩgti (-sta)* „darytis girtam, nykti sąmonei“, *svieĩgti (-ia)* „sviesti...“ (p. 33), *kleĩpti (-ia)* „į šoną versti, kreivai dėvėti, daryti, kad išklyptų“ bei *steĩgti (-ia)*, *stiėĩgti (-ia)*, lat. *stėĩgt (-dzu)* (p. 51).

Daug daugiau opozicinių porų, priešingų nagrinėjamo tipo šaknies vokalizmu, randame dabartinėje lietuvių kalboje, jos tarmėse.

Veliarizuotų ir palatalizuotų priebalsių opozicija prieš šaknies *au* gali atspindėti seniau buvusią šaknies diftongų *ou* ir *eu* opoziciją, kurią, vadinas, gali turėti tokie nagrinėjamo tipo veiksmazodžiai: pirma, *blaũgz-tis (-zgiasi)* „trauktis (apie drabužį), raukšlėtis, glamžytis“, *nu-klaũkti (-ia)* „nuvažiuoti šlapiu keliu“, *apsi-šmaũkšti (-škia)* „lengvai gobtis, užsimesti drabužį“, *šmaũkšti (-čia)* „greitai lėkti, nerti; dėvint plėšyti; paviršium nerūpestingai šluostyti; godžiai valgyti“ bei *žlaũgti (-ia)* „skalbinius virinti, šutinti“ ir, antra, *bliaũgzti (-zgia)* „... tašyti; (refl.) trauktis (apie drabužį), rukšlėtis, glamžytis“ (< **bleuzg-*), *klaũkti (-ia)* „smarkiai lyti; smarkiai tekėti, bėgti; smarkiai lieti, pilti; vykti, važiuoti...“ (< **kleuk-*), *šmiadukšti (-škia)* „smailinti, tašyti“, *šmiadukštis (-ščiasi)* „lengvai gobtis, užsimesti drabužį“ (< **šmeu-*) bei *žliaũgti (-ia)* „be persotojo lyti, pilti; smarkiai tekėti, bliaukti...“ (< **žleug-*).

Kalbamojo tipo opoziciją sudaro taip pat *kaũpti (-ia)* „kasti į krūvą, daryti kaupą; rinkti, telkti į krūvą; grobti, griebti sau...“ (: *kũpti (-sta, -a)* „kilti, rūgti; gerai augti, vešėti, virsti iš dirvos“) ir *prisi-kiaũpti (-ia)* „prisivalgyti“ (< **pũstis, keltis*“)¹²⁵.

Kai šaknies pradžioje yra dentaliniai priebalsiai, buvusią šaknies vokalizmo *ou* ir *eu* opoziciją dabartinėje lietuvių kalboje gali atstoti fonemų *t-* : *č-* ir *d-* : *dž-* opozicija, plg. *táũpti (-ia)* „taupyti, tausoti; čiaupti (lūpas)“ šalia *čĩáũpti (-ia)* „verti, daryti (lūpas, burną); gniaužti, čiaupti“ (< **teup-*); *daũbti (-ia)* „duobti, skobti; dobt, mušti“ tarmėse (Grv) šalia *džiaũbti (-ia)* „eiti nosį nuleidus“. Dėl reikšmių („eiti nosį nuleidus“ = „...nusiminus, susirūpinus“) ryšio plg. *rũpėti (rũpi, -ia)*, *rũpti (-sta)* „rũpėti“ : *raũpti (-ia)* „duobti, skauptuoti“¹²⁶.

¹²⁵ Baltistica. 1969, V, p. 189–195; LKK, 1973, XIV, p. 75–77.

¹²⁶ Plg. LKK, 1972, XIII, p. 14–16.

Iš nagrinėjamo tipo opozicijų latvių kalboje galima nurodyti *zmaūgt* (-*dzu*) „smarkiai spausti, smaugti“ (< blt. **zmoug-*) šalia *žmaūgt* (-*dzu*) „smarkiai spausti, smaugti; baigti, įveikti (išvalgyti, padaryti); (slapta) greitai bėgti, sprukti; kirsti smūgi“, jeigu pastarasis, žinoma, kilęs iš **zmjāug-* < blt. **zmeug-* (žr. p. 23 – 24).

Lat. *džāubt*² (2 p. praes. *džaub*) „rūpintis, būti susirūpinusiam; (refl.) džiaugtis, linksmintis; (refl.) pasižadėti ką (pa)daryti“ (< **ǵaubt*), *ǵāūbt*² (-*bju*, -*bu*) „džiaugtis, linksmintis, džiūgauti; saugoti, prižiūrėti, rūpintis; (refl.) tikėtis, laukti; (refl.) žadėti, ketinti; (refl.) girtis; (refl.) skūstis, dejuoti“, *ǵāūbt* „skūstis, dejuoti“ (< **geub-*) bendrašaknės leksemos gali būti lat. *sa-gaubtiēs* „susigriebti, apsižiūrėti, pasigesti“, *nūo-gūbtiēs* „susirūpinti, nuliūsti (nuorūpėties)“, serb.-chorv. *gīnuti* „žūti; silpti, nykti, geibti; liūdėti, ilgėtis, geisti“, slovn. *gīniti* (*gīnem*) „silpti, nykti, geibti; baigtis, kamuotis, kankintis; liūdėti, ilgėtis“, s. sl. *gybnqti*, *gynqti* „žūti“. Semantinis kontekstas neleidžia abejoti, kad čia priklauso ir lat. *džāūbt* (-*bju*, -*bu*) „smaugti“ < **ǵaubt* bei *ǵaubt* „skersti, smaugti“ < **geub-*. Kaip šalia slavų kalbų leksemų yra s. sl. *gōnqti* „lenkti, riesti“, taip šalia lat. *sa-gaubtiēs* turime liet. *gaūbti* (-*ia*) „supti, dengti, kloti, gobti; lenkti, riesti“.

Tokiu atveju tarp *džāūbt*², *džāūbt* < **ǵaubt*, *ǵāūbt*², *ǵāūbt* < blt. **geub-*, kurių antoniminė reikšmė „džiaugtis, linksmintis, džiūgauti“ (dėl jos ryšio su „rūpintis, būti susirūpinusiam“ plg. s. sl. *radō* „kuris džiaugiasi“ : s. rus. podumu „rūpintis, labai stengtis“) galėjo kilti iš priešdėlinių lyčių *at-*, *aiz-* ir kt., ir lat. *sa-gaubtiēs*, liet. *gaūbti* (-*ia*) < blt. **goub-* taip pat greičiausiai turime šaknies vokalizmo apofoniją.

Pastarosios šaknies abu opozicijos nariai yra vienoje kalboje – latvių, bet vienas tų narių turi atitikmenį lietuvių kalboje. Esti ir taip, kad abu opozicijos narius turi lietuvių kalba, bet vienas jų, be to, turi atliepinį latvių kalboje. Šaknies vokalizmo *ei* atitikmenis latvių kalboje randame tokioms leksemoms : Veiksmožodžiai *beīgti* (-*ia*) „varyti prie galo, pabaigos“ ir *veīsti* (-*sia*) „daryti, kad vistų, auginti“ lietuvių kalboje šaknies dvibalsiais susipriešpriešina atitinkamai su *baīgti* (-*ia*) ir *vaīstis* (-*siasi*) „vaisintis“ (dar plg. senųjų žodynų *sto*-kamienį *vaīsti* (-*sta*) „gimdyti; vestis (apie gyvulius)“, *iš-vaīsti* (-*sta*) „išsiveisti, išsigimti“ MŽ, N). Šių šaknų žodžiai latvių kalboje yra *bēigt* (-*dzu*) „(už)baigti, padaryti ką iki galo; nutraukti, nustoti, liautis“, *viest* (-*šu*, -*su*) „auginti, veisti; sukelti, skleisti, dauginti“.

Veiksmožodžiai *kaipti* (-*ia*; be k) „klaidinti, apgauti (?)“ (šalia išvestinių *kāipinti* (-*ina*) „klaidinti“ bei *kāipioti* (-*ioja*) „rankioti po truputį, iminėti; užkabinėti, prikaišioti“) ir *kiēpti* (-*ia*) „braukti, brėžti (linija)“,

matyt, priklauso tai pačiai šakniai (: liet. *kįpti* (*kiŋpa*) „...kįbti, imtis ko“, *pri-kįpti* „prikįbti“, lat. *cipt* „(už)kliūti, (užsi)kabinti, užsinerti“)127. Latvių kalbos atitikmenys pasižymi šaknies vokalizmu *ei* ir *ie*: *kēipt* (*-pju, -pu*) „grōbti, vogti; apgauti“, *ciept* (*-pju, -pu*) „ištūrėti, pakelti“ (semasiologiškai plg. *tvērti* (*tvēria*) „imti, griebti; būti patvariam, laikytis; kęsti, rimti“, *iš-tvērti* „išbūti patvariam, išsilaikyti; išlaikyti, iškęsti“), *nuo-ciept* „pavogti“, *čīēpt* (*-pju, -pu*) „(nu)kniaukti, (nu)džiauti, (pa)vogti“ (< **čīēp-*).

Kad *riaūkti* (*-ia*) „godžiai gerti, mautki“ gali būti vienos šaknies su *raūkti* (*-ia*) „daryti raukšlėtą (veidą); daryti, kad susitrauktų, užsivertų; siūti su klostėmis, raukšlėmis; smarkiai ką daryti (rūkyti, gerti) ...“, matyti ir iš pastarojo priešdėlinių formų reikšmių: *iš-raūkti* „(šnek.) išgerti, išmaukti“, *su-raūkti* „godžiai išgerti“. Latvių kalba čia turi *raūkt*², *raūkt* (*-cu*) „raukti, mažinti“ < **reuk-*.

Abu opozicijos narius, priešingus nagrinėjamo tipo šaknies vokalizmu, pavyksta konstatuoti lietuvių kalboje, šaknies vokalizmo *au* po kietojo šaknies pradžios priebalsio narys, be to, turi atitikmenį latvių, kartais prūsų kalboje. Antai lietuvių kalboje atitinkamą priešpriešą sudaro *laužti* (*-ia*), *bláūstis* (*-sias*) „niauktis, ūktis, blęstis; darytis mieguistam“ (šalia *blausóti* (*bláūso*) „mirkčioti, markstyti akis“, *bláusėtis* (*-ėjasi, -isi*) „būti apsilbaususiam, mieguistam, blausiam“, *bláusytis* (*-ijasi*) „niauktis; apsnūdusiam, apsilbaususiam būti“, *blusénti* „degti su maža liepsnele, rusenti“) ir *liaūšti* (*-ia*) „godžiai valgyti“ < **leuž-* (žr. p. 59), *apsi-bliaūsti* (*-sia*) „apsiniaukti; pasidaryti nesmagiam, suniurti“ < **bleus-*. Šaknies vokalizmo *au* leksemoms latvių kalboje atitinkamai atliepia *laužt* (*-žu, -zu*) „laužti; kamuoti, varginti sunkiu darbu, vijimu ir pan.“, *āiz-blauziētis* frazėje *staigā aizblauzies* „vaikščioja užmerktomis, užtinusiomis akimis“. Pastarojo veiksmažodžio prasmė, be to, paaiškėja iš vienašaknių *blauzināt* „akis merkti, snausti“, *bluzināt* „mirkčioti“ bei *blusināt* „greitai mirkčioti, markstyti“, iš kurių taip pat matyti, kad pirminis žodžio galo *-s* latvių kalboje bus pasikeitęs *-z* dėl gana dažnos žodžio galo dusliųjų ir skardžiųjų priebalsių kaitos.

Liet. *riáugtis* (*-ias*) „trauktis debesimis, niauktis“, *ráugti* (*-ia*) „užduoti, sutaisyti rūgti; merkti į raugus (kailius); (refl.) niauktis...“ ir *riáugeti* (*-ėja, -i, -ia, -a*), *ráugeti* (*-ėja, -a, -i*) „nuolat atsirūgti“ (p. 51) istoriškai yra tos pačios šaknies žodžiai¹²⁸, nes pirmieji turi reikšmę „raugėti, atsirūgti“, plg. *ráugti* (*-ia*) „raugėti“, *su-ráugti* (*-ia*) „(refl.) atsiraugėti“

¹²⁷ Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija. 1976, 4 (57), p. 124–125.

¹²⁸ Plg. Fraenkel E. LEW, p. 705–706.

(dar plg. *atsi-rūgti* „atsiraugėti“), ir „rūgti“ reiškia ir *raugėti* (LKŽ XI 283). Minimos reikšmės latvių kalboje taip pat eina kartu, plg. *raūgt* (-dzu) „raugti“ ir *raūgtiēs*² (-guōs, -dzuōs) „raugėti“.

Veiksmažodis *tráukti* (-ia) „imti įkištą, įkalną ar šiaip tvirtai besilaikančią daiktą; vilkti, tempti, vežti; pūsti skersvėjui, būti trauksmui; siurbti, gerti; vilioti, masinti; vilkti, dengti; raukti, siaurinti...“ turi atitikmenis abiejose baltų kalbose: lat. *trāukt* (-cu) „numušinėti, daužyti, purtyti (vaisius nuo medžių); plėšti, daužyti lapus (apie vėją); mušti, trenkti, duoti; daužyti, plaišinti; jaudinti, gąsdinti; lėkti, dumti, kurti; gerti, lenkti...“, pr. per-traūki (3 p. praet.) „uždarė, užrakino, t. y. užtraukė“. Vokalizmą *eu*, atrodo, turi rytų aukštaičių tarmėse plačiai vartojamas *triaukti* (-ia) „godžiai gerti, maukti“: mat tokią pat reikšmę turi taip pat *tráukti* bei lat. *trāukt*.

Visai galimas daiktas, kad veiksmažodžiams *gráužti* (-ia), lat. *graūzt* (-žu, -zu) „graužti, krimsti; (prasi)trinti“ šaknies vokalizmą *ēu* liudija plačiai lietuvių kalbos tarmėse vartojamas *griáužti* (-ia). Čia esant šaknies variantą **grēuž-* patvirtintų pr. *grēufings* „kandus, beissig“, jeigu, žinoma, taip skaitytinas Enchiridiono *grēnfings*¹²⁹.

Pastaruoju atveju abu lietuvių kalbos opozicijos nariai turėtų atitikmenis kitose baltų kalbose.

Dabartinėse baltų kalbose daugeliu atvejų paliudyta viena leksema su kuriuo nors šaknies vokalizmu. Tada nagrinėjamo tipo šaknies vokalizmo kontrastą pavyksta konstatuoti kartu paėmus atskirų baltų kalbų etimologiškai bendrašaknes leksemas. Pirmiausia leksemos su šaknies vokalizmu *ai* ir *au* paliudytos lietuvių kalboje, su vokalizmu *ei* ir *eu* – latvių kalboje. Liet. *pa-ráižti* (-ia) „užkasti“ (šalia iteratyvo *ráižyti* (-o), *ráižyti* (*ráižo*) „aštriu įnagiu negiliai pjaustyti; draskyti, braižyti; pjaustyti, karpyti į dalis...“) latvių kalboje atitinka *riēzt* (-žu, -zu) „pjauti, riekti“¹³⁰, ir liet. *glāūbti* (-ia) „glauti prie krūtinės, malonėti, globoti“ yra vienos kilmės su lat. *gļaubt* „spaudžiant daryti apvalų“, *pie-gļaubtiēs* „prisišlieti, prisiglausti“ (< **gļaub-* < blt. **gleub*). Liet. *kraūpti* (-ia) „gąsdinti, barti; surikti ant ko“, *su-kraūpti* „subarti; susitraukti (nuo šalčio); suimti ligai“ (< **kroup-*) ir lat. *kraūpt* „sutrūkinėti, nurupti (apie rankų odą)“ (< **kriaup-* < blt. **kreup-*) semantinė, taigi ir kilminė vienovė matyti iš reikšmių, kurias turi vediniai lat. *kraūpēt* „sutrūkinėti, nurupti (apie rankų odą)“, *kraūpētiēs* „(norint susibarti, susigin-

¹²⁹ Endzelins J. Senprūšu valoda, p. 181; Mažiulis V. Prūsų kalbos paminklai. – V., 1981, II, p. 174, išn. 411.

¹³⁰ Baltistica. 1982, XVIII, p. 61–62.

čyti) užsipulti“ ir nykstamojo šaknies vokalizmo leksemos liet. *krūpti* (*kruŋpa*) „šašti, nižti, rupati, pleišėti“, „stingti, grubti; krūpauti, drebėti“, lat. *krupt, krupt* (-ūpu, -upu) „šašti, rupati; trauktis, rembėti, stingti; skirsti“, liet. *krūpti* (-sta) „baimintis, krūpauti...“, *pa-krūpti* „...imti drebėti, nuo šalčio pašiurpti“.

Galimas daiktas, kad tokios latvių kalbos leksemos kaip *šmāukt* (-cu) „plēsti, smaukti, dirti; trenkti, duoti; sprukti, mauti; apgaudinėti; godžiai gerti“ ir *šmāūgti*² (-dzu) „smaugti, grēžti; grēžiant (iš)spausti; duoti, kirsti (per veidą); sprukti, greitai bēgti, mauti“, *šmāūgt* „nulenkti (medį)“ yra kilusios iš baltiškųjų prolyčių **smeuk-* ir **smeug-* (p. 24). Tokiu atveju šaknies vokalizmo atžvilgiu jos sudaro priešybę lietuvių kalbos veiksmoždziams *smaukti* (-ia) „braukiant (ppr. visa sauja) skinti, traukti, rinkti; traukti aukštyn ar žemyn ką užmautą; braukiant stumti; landinti, kišti...“ ir *smaugti* (-ia) „dusinti, varžyti kvėpavimą; spaustis, siaurintis per liemenį; mesti, sviesti, blokšti; tvoti, duoti“ (iš čia kilęs *smūgis* „stiprus kirtis“ šalia *smūgis* „smaugimas“ J), turintiems šaknies vokalizmą *ou*. Tokio vokalizmo atitinkmens, matyt, būta ir latvių kalboje – tai senųjų žodynų *smaukt* „smaugti“, *nuo-smaukt* „pasmaugti“, kurie, atrodo, klaidingai parašyti vietoj (*nuo*)*smaugt*¹³¹.

Antra vertus, leksemas su šaknies vokalizmu *ai* ir *au* randame latvių kalboje, su vokalizmu *ei* ir *eu* – lietuvių kalboje. Žinomiausias pavyzdys čia yra veiksmoždzių *lēisti* (-džia) ir *laist* (-žu, -du) „leisti; mesti, sviesti; greitai varyti, ginti; (refl.) skraidyti, skrajoti; (refl.) leistis“ šaknies balsių skirtumas*. Lat. *gnaūzi*² (-žu, -zu) „spausti, trėkšti; lankstyti, glamžyti, grēžti; mušti“ ir *sklaūsti*² (-žu, -du) „ižambiai, įstrižai pjauti, kirsti“ lietuvių kalboje atitinkamai atliepia *gniāužti* (-ia) „imti delnu, spausti į saują, čiupti; globoti“ ir *skliaūsti* (-džia) „daryti skliautą, skliautuoti; (refl.) suptis, juostis, gaubtis; statyti, glaustyti (ausis)“. Lat. *slāukt* (-cu) „melžti“ ir liet. *šliaūkti* (-ia) „paviršium šluoti, braukti; smarkiai ką daryti (gerti, mušti, lyti)“ semantinius ryšius padeda suprasti jų iteratyvai: lat. *slāučīt* (-ku, -cīju) „šluostyti; šluoti“ = liet. *šlaukyti* (*šlauko*) „braukyti, paviršium šlavinėti“, lat. *šļaūcīt, šļaūcīt* (-ku, -cīju) „braukant, glos-

¹³¹ Endzelīns J. ME, II, p. 845, III, p. 955. – Ar latvių kalboje būta ir liet. *smaukti* atitinkmens, netikra, nes lat. *smaūkti*² „(nu)maunant padaryti, pasiekti“ Svitene, *nuo-smaūkti*² „numauti (žiedą)“ Bauska, Nigranda, *iz-smaūktiēs* „išsprūsti, pasprukti“ Dūnika, Vandzene galima įtarti esant skolinius iš lietuvių kalbos (< *smaukti*).

* Iš Ludzos apylinkių užrašytos pasakos tekste randame *leistiēs* (praet. -dās) „leistis, pradėti“ su vokalizmu *ei* (Šmits P. Latviešu pasakas un teikas. – Rīgā, 1929, p. 102). Galimas daiktas, tai dialektinė inovacija, atsiradusi *laist* (*iēs*) šaknies vokalizmą priderinant prie rytinėse tarmėse vartojamų *leida*, *leida*, plg. liet. *leida*.

tant lyginti, gludinti; braukyti, glostyti, trinti; rankomis skalauti, gręžti (skalbinius); tąsyti, tampyti; suduoti, trenkti“ = liet. *šliaukyti* (*šliaūko*) „braukyti, paviršium šlavinėti“. Tad semema „melžti“ yra niekas kitas kaip „brauk(y)ti“.

Baltų kalbose yra ir daugiau vokalizmo *ai* ir *au* veiksmažodžių, turinčių šalia bendrašaknes vokalizmo *ei* ir *eu* leksemas pačiose baltų kalbose, bet tai konstatuoti reikalinga detali semantinė ir etimologinė analizė. Tokio likimo yra, pvz., veiksmažodžiai *praūsti* (-*sia*) ir *saīsti* (-*čia*).

Liet. *praūsti* (-*sia*) „vandeniu valyti, mazgoti, plauti (veidą); mazgoti (rankas, kojas, galvą, visą kūną), maudyti; plauti, skalbti (skalbinius, indus); (šnek.) godžiai valgyti“ etimologinis atitikmuo, matyt, yra lat. *praūsties* (-*šuōs*, -*suōs*) „storėti, didėti, tvirtėti (apie gyvulius); augti, stiebtis (apie rugius); mazgoti galvą“. Viena, tokią reikšmę lietuvių kalboje turi *praūsti* (-*sia*) giminiška nykstamojo šaknies vokalizmo laipsnio leksema *prūsti* (*pruńsa*, *prūsta*) „gerai augti, tarpti; gautis, taisytis, stiprėti...“. Antra, panašias reikšmes tam tikruose kontekstuose įgyja ir liet. *praūsti*: *Buvo visai apšepęs, o, žiūrėk, ir išsiprausė* (atkuto, nusišėrė) Kb; *Aš jos visus vaikus užprausiau* (užauginau) Skr (LKŽ X 585–586).

Bet, turimais duomenimis, šis latvių kalbos žodis vartojamas neplačiai (Aizpute, Nīgranda), vietomis glaudžiasi prie Lietuvos sienos. Todėl, jei ne visas, tai atskiromis savo reikšmėmis (pvz., „mazgoti galvą“ Nigrandoje ir Janševskio raštuose kartu su *praūsiġs* „kuris mėgsta būti švarus, gražus“) jis gali būti atėjęs iš lietuvių tarmių. Kalbamąjį latvių veiksmažodį drąsia laikyti skoliniu neleidžia plačiai tarmėse vartojamos leksemos *praūslāt* „tylomis, slapčiomis juoktis“, *praūsluōt*² „čiaudėti, prunkšti“, *spraūslāt* (-*āju*), *sprausluōt*, *sprauslēt*, *sprauslāt*, *sprausļuōt* „prunkšti (apie arkli); purkšti, taškyti“, *prūšļuōt*, *prūšlāt* „prunkšti (apie arklius)“, su kuriomis yra giminiškas *praūstiēš* (dėl reikšmių ryšio plg. tai pačiai šakniai priklausančius rus. прыскать „purkšti, šlėkti; trūkti juokais“: прыск „augimo ir žydėjimo metas“). Minėtų latvių šaknies (*s*)*prausl-* veiksmažodžių, kurių vyraujanti reikšmė yra „prunkšti, purkšti, taškyti“ ir pasitinkanti intonacija – krintančioji, derivacinis pamatas yra atitinkamai vardažodžiai (plg., pvz., *spraūslas* „skrepliai, purlai; snukis, nasrai, prunos; purškimas, prunkštimas“), kurie, būdami deverbatyviniai vediniai, su priesaga -(*s*)*l-* tegali būti pasidaryti iš pirminio veiksmažodžio *praūstiēš*, turėjusio, vadinasi, pradžioje reikšmę „prunkšti, purkšti, taškyti“ ir krintančiąją intonaciją (plg. liet. *praūstis*).

Senesnę reikšmę bus išlaikęs lietuvių kalbos veiksmažodis. Tai aiškiai matyti iš kitų kalbų atitikmenų: s. ind. *pruṣṇóti* „šlaksto, purškia, lašina, drėkina“, s. isl. *frúsa*, *frýsa* „prunkšti, purkšti“, šved. *frusa* „trykšti“,

norv. dial. *frúsa* „t. p.“, s. rus. прыснути „banguoti (apie jūrą)“, rus. прыскать „purkšti, šlėkti“ etc. (šaknies galo -sk-). Lat. *praūsties* ir liet. *prūsti* turiniai bus atsiradę transformacijos „lieti, šlėkti, purkšti (t. y. plauti, mazgoti)“ > „augti, tarpti; gautis, taisytis, storėti, didėti, tvirtėti; šerti, penėti“ keliu.

Su reikšme „lieti, šlėkti, purkšti (t. y. plauti, mazgoti)“ artimai yra susijusi „prunkšti, čiaudėti“, kurią kaip tik ir turi lat. *sprāuslāt (-āju)* „prunkšti (apie arkli); purkšti, taškyti“ ir s. isl. *frúsa, frýsa* „prunkšti, purkšti“ šalia šved. *frusa* „trykšti“, norv. dial. *frúsa* „t. p.“ (semasiologiškai dar plg. lat. *brūzgāt* „daug vandens lieti; prunkšti (apie arklius)“). Tokiu atveju vienòs šaknies su *praūsti, praūstiēs* yra liet. *priāusėti (-i, -ėja)* „sprengčioti, čiaudėti“ su šakniniu dvibalsiu *eu*.

Praūsti kartais yra gretinamas su „šalti“ reiškiančiais germanų kalbų veiksmažodžiais, kaip antai: s. isl. *frjósa* (praet. *fraus*), s. ang. *fréosan*, s. vok. aukšt. *friosan* (praet. *frōs*)¹³². Kaip šalia s. ind. *pruṣṇóti* „šlaksto, purškia, lašina, drėkina“ yra *pruṣvā* „šarma, šerkšnas; rasos lašelis, rasa“, taip lygiai šalia s. isl. *frúsa, frýsa* „prunkšti, purkšti, šved. *frusa* „trykšti“, norv. dial. *frúsa* „t. p.“ galėjo būti vardažodis got. *friusa* (dat. sing.) „šaltis“ (gal būt iš „purslai, lašeliai, rasa“). Iš šio vardažodžio galėjo būti pasidaryti minėti „šalti“ reikšmės veiksmažodžiai. Tad istorinis ryšys tarp s. isl. *frjósa* etc. ir *praūstis*, lat. *praūstiēs* vargu ar galimas.

Taigi šios šaknies žodžių būryje konstatuojame: liet. *priāusėti (-i, -ėja)* „sprengčioti, čiaudėti“ (< **preus-*) ir *praūsti (-sia)* „mazgoti, plauti, skalbti...“ (< **prou-*) yra susiję šaknies balsių kaita *eu* : *ou*; liet. *praūsti (-sia)* ir lat. *praūstiēs (-šuòs, -suòs)* „storėti, didėti, tvirtėti (apie gyvulius); augti, stiebtis (apie rugius)...“ senoji reikšmė tikriausiai buvo „prunkšti, purkšti, taškyti“; liet. *praūsti* būdinga cirkumfleksinė intonacija randama ir latvių kalboje, plg. *sprāuslas, sprāuslāt*.

Senųjų žodynų leksemų *saisti (-čia)* „spėti, pranašauti, burti“ ir *saītas* „būrimas, pranašavimas iš ženklų“ vietą lietuvių kalbos leksinėje-semantinėje sistemoje padeda nustatyti tas, kad vietoj kitų tarmių *seītas* „raištis kam pri-, su-, užrišti; talismanas, amuletas“ Lazūnuose yra *seītorius* „užkalbėtojas“, o žmonėse (apie Gervėčius, Punkską) dar ir dabar žinomas ir žodžiu *saītas* „raištis kam su-, pri-, užrišti...“ vadinamas burtas, kai ant išnirusios kojos rišamas sumazgytas siūlas ar raištelis, tariamai ją išgydantis (LKŽ XII 16). Šie duomenys leistų manyti, kad tarp pranašavimo, būrimo žodžių *saīsti (-čia)*, *saītas*, *seītas*, *seītorius* ir tarp *siēsti (-čia)* „rišti, tvirtinti, kabinti“, *seīsti (-čia)* „sieti, rišti“, *siētas*, *seītas*, *saītas* „ry-

¹³² Seebold E. Vgl. u. etym. Wb., p. 211.

šys, raištis kam pri-, su-, užrišti...“ esama kilmės ryšio. Gydomo burtais, apskritai būrimo situacijos esminis komponentas yra taip pat užkalbėjimas (plg. *seītorius* reikšmę; be to, žr. p. 36), o iš čia visai netoli į spėjimą, pranašavimą.

Be galo įdomu tai, kad *saīsti* (-čia) „spėti, pranašauti, burti“ turi atitikmenį germanų kalbose, būtent, stiprųjį veiksmažodį s. isl. *síða* (praet. *seið*) „burti“ < **seita*-¹³⁸ (šalia silpnojo veiksmažodžio *seiða* (-aða) „t. p.“). Etimologinį jų identifikavimą patvirtina visiškas raiškos ir turinio sutapimas vardažodžių liet. *saītas* „būrimas, pranašavimas iš ženklų“ ir s. isl. *seiðr* masc. „burtai (kam pakenkti)“, norv. *seid* „t. p.“ < ide. **soitos*.

Baltų ir germanų kalbų veiksmažodžių liet. *praūsti* (-sia) ir s. isl. *frjósa* „šalti“ ir kt. istorinis ryšys nėra tikras, nes atskirose kalbose jie gali būti paraleliai ir vienas nuo antro nepriklausomai atsiradę, bet veiksmažodžių liet. *saīsti* (-čia) ir s. isl. *síða* diachroninė tapatybė neabejotina, nors jie ir skiriasi šaknies vokalizmu (blt. *oi* : germ. *ei*) ir kamiengalio balsiais (blt. *-jo* : germ. *-e/o*).

Kad baltų kalbų *jo*-kamieniai veiksmažodžiai pasižymi šaknies vokalizmu *ai* ir *au*, o jų kitų ide. kalbų etimologiniai atitikmenys turi šaknyje vokalizmą *ei* ir *eu* ir dažnai *e/o* kamieną, nėra atsitiktinis dalykas, matyti iš daugelio kitų atitikmenų. Nurodyti jų formos santykiai yra reguliarūs, todėl vargu ar galima galvoti, kaip kartais esti, apie kai kurių baltiškųjų veiksmažodžių (pvz., *baūdžia*) šaknies vokalizmo *au* fonetinę kilmę.

Kaip tarp šaknies vokalizmo *ei* ir *eu* veiksmažodžių, taip ir čia esama ekskliuzyvinių baltų ir germanų kalbų atitikmenų. Be liet. *saīsti* (-čia) ir s. isl. *síða*, baltų ir germanų bendrybę sudaro s. isl. *fljúga*, s. ang. *fléogan*, s. vok. aukšt. *fliogan* „lėkti, skristi“ (germ. **fleuga*- < ide. **pleuk*-), kurie turi *g* < *h* (< ide. *k*), apibendrintą iš oksitoninių paradigmos formų, ir liet. *plaukti* (-ia) „judėti vandeniui...; judėti, slinkti oru...“ (plg. lat. *ie-plaukt* „susikirsi nuo vandens“) ¹³⁴. Liet. *raūpti* (-ia) „duobti, skaptuoti; siūti, siuvinėti (J)“ (dėl reikšmių dar plg. *nu-raūpti* „nukasti, suvokti (daržoves, šakniavaisius)“) ir s. isl. *rjúfa* „laužti, daužti“, norv. dial. *rjuva*, s. ang. *réofan* „t. p.“ (germ. **reufa*- < ide. **reupo*-) istorinį ryšį ¹³⁵ daro tikrą jų iteratyvų-intensyvų sutapimas: liet. *raupýti* (*raūpo*) „duobti, kasinėti; laupyti, gnaibyti; gaudyti“, lat. *raūpīt* (-u, -iju) „(šakniavaisius)

¹³⁸ Mikkola J. Etymologische Beiträge. — BB, 1895, 21, p. 224; Osthoff H. Allerhand Zauber etymologisch beleuchtet. — BB, 1898, 24, p. 158 tt. (minimi baltų ir germanų kalbų žodžiai čia kildinami iš ide. šaknies **sei*- „dainuoti“).

¹³⁴ Fraenkel E. LEW, p. 608 (su ankstesne liter.); Seebold E. Vgl. u. etym. Wb., p. 200; Stang Chr. S. Lexikalische Sonderübereinstimmungen, p. 42.

¹³⁵ Endzelins J. ME, III, p. 488.

su kapliu kapoti, smulkinti“, got. *bi-raubjan* „apiplėšti“, s. ang. *be-riefan* „t. p.“, s. isl. *reyfa* „plėšti, traukti, drėksti“ (< germ. **raufeja*).

Seniai siejami taip pat *sprāusti (-džia)* „kišti, brukti, spausti į tarpą, vidų“, lat. *spraūst (-žu, -du)* „smeigti, bestti, durti“, s. ang. *ā-, geond-spréotan*, vid. vok. aukšt. *spriuzen*, dab. vok. aukšt. *sprießen* „sprogti, dygti“ (< ide. **spreud-*)¹³⁶ šalia s. frizų *sprūta*, s. saksų *ūt-sprūtan* „sprogti, dygti“ (< ide. **sprūd-*). Panašią reikšmę turi ir baltų kalbų žodžiai – lat. *sprūst (-stu, -du)* „... išaugti, išstypti“.

Su vid. vok. aukšt. *ver-, durch-griezen* „trinti, smulkinti“ < ide. **ghreud-* (dar plg. dalyvį s. vok. aukšt. *fer-grozzen*)¹³⁷, jeigu tai vidurinėsios vokiečių aukštaičių kalbos faktas, galima lyginti liet. *grāusti (-džia)* „turėti palinkimą, traukimą, aistrą; gabenti, griozdinti, nešti, kraustyti, grūsti; ieškant versti; griebti, vogti“, lat. *sa-grāust²* (3 p. praet. *sa-graude*) „(su)griauti“: semantinis ryšys matyti iš pastarųjų giminaičių liet. *grūsti (grūda, -džia)* „krušti, trinti, smulkinti, malti...“, lat. *grūst (-žu, -du)* „...grūsti, trinti (pvz., pipirus, druską)“.

Įmanomas yra ir etimologinis lat. *graubt* „daug, godžiai ėsti, ryti“ bei švedų dial. *griopa* „pjauti, duobti“ (< ide. **ghreub-*), s. isl. *greypa* „rešti“, norv. dial. *grōypa* „kasti, duobti, pjauti“ (< germ. **graupeja-*) gretinimas, juoba kad jų reikšmių giminaiškumas matyti iš lat. *grubināt* „graužti, krimsti, kramtyti, ilgai valgyti; duobti, skaptuoti...“.

Viena kita nagrinėjamo tipo leksinė izoglosė juosia kelias kalbines grupes. Liet. *plāusti (-džia)* „šalinti nešvarumus vandeniui, šarmu ir pan., mazgoti, skalbti, prausti; leisti per vandenį, pilti vandeniui, skalauti...“, lat. *plāust (-žu, -du)* „(už-, iš-) lieti, šlapinti (skalbiant)...“ turi atitikmenų ne tik germanų, bet ir keltų kalbose: s. isl. *fljóta*, s. ang. *fléotan*, s. vok. aukšt. *fliozzan* „tekėti, plūsti“, s. air. *luaidid* „juda“ (< **pleude-*)¹³⁸.

Liet. *lūkóti (-ója, lūko)* „laukti, lūkuriuoti“ latvių kalboje atliepia *lūkāt (-āju)* „žiūrėti, žvalgytis; mėginti, bandyti“ (šalia tos pačios reikšmės *lūkuôt, lukuôt*). Pr. *kāima-luke* „aplanko, heim sucht“ (3 p. sing. praes.) perteikia vok. *heimsuchen* ir iš tikrųjų, matyt, reiškia „namus apžiūri“ (plg. sorbų aukšt. *domapytać* „aplankyti“)¹³⁹. Vadinas, senesnė *láukti*

¹³⁶ Liter. žr. Fraenkel E. LEW, p. 879; Endzelins J. ME, III, p. 1013. Iš pastarųjų darbų: Seebold E. Vgl. u. etym. Wb., p. 459; Stang Chr. S. Lexikalische Sonderübereinstimmungen, p. 53.

¹³⁷ Dėl šio germanų kalbų veiksmažodžio žr. Pokorny J. IEW, p. 461; Jóhannesson A. IEW, p. 393. Bet plg. Seebold E. Vgl. u. etym. Wb., p. 242.

¹³⁸ Liter. žr. Fraenkel E. LEW, p. 609 ir Endzelins J. ME, IV, p. 327. Iš pastarųjų siejimų: Seebold E. Vgl. u. etym. Wb., p. 203.

¹³⁹ Dėl pr. *kāima-* žr. Endzelins J. DI, III 2, p. 136–7.

(-ia) „warten“ reikšmė bus buvusi „žiūrėti“, tuo labiau kad reikšmės „laukti“ ir „žiūrėti“ yra labai giminiškos. Šiuo atžvilgiu plg. liet. *žiūrėti* (*žiūri*) „sehen; paisyti, stebėti; laukti, tikėtis“; rus. dial. ¹сёртать „laukti“, maked. сртам „išižiūrėti, laukti“, bulg. dial. срътам „išižiūrėti, išistebėti“¹⁴⁰; vok. *wahren* „saugoti, žiūrėti“, *warten* „laukti“; vid. ang. *waiten*, *wayten* „stebėti, žiūrėti“, dab. ang. *wait* „laukti“; ang. *look* „žiūrėti“, *look for* „laukti, tikėtis (ko nors malonaus)“.

Prūsų kalboje randame paliudytą laukīt „ieškoti, suchen“ (su $i < \bar{e}$), kuris, kaip ir lietuvių aukštaičių tarmių *laukėti* (-ėja) „laukti“, yra deverbatyvas (dėl reikšmių „laukti“ / „žiūrėti“ ir „ieškoti“ ryšio plg. liet. *veizdėti* (*vėizdi*) „žiūrėti; ieškoti“¹⁴¹; *dairytis* (*daĩrosi*) „žiūrėti; žvalgytis; žvalgantis ieškoti...“; lat. *glendēt* „žiūrėti, ieškoti“; liet. *mėklinti* „stebėti, žiūrėti, dėmėtis...“, lat. *meklēt* „ieškoti“; rus. глядѣть „žiūrėti“, ček. *hledati* „ieškoti“; ang. *look* „žiūrėti, (pa)žvelgti“, *look about* „ieškoti“, *look for* „ieškoti; laukti“), turintis atitikmenų slavų kalbose: ček. *loučėti* „mėtyti, svaidyti“, slovn. *lúčati* „t. p.“, rus. при-лучать „privilioti, pritraukti“, у-лучать „nutaikyti (tinkamą laiką), nutykoti, pasirinkti, rasti“ < **loukē*-.

Laukti (-ia) giminaičiai kitose ide. kalbose yra: gr. λούσσω „(ap)žiūriu, kuo laiku“ (< **leukjō*), s. ind. *lókate* „žiūri, mato, suvokia“.

Tolesne kilme jie yra susiję su s. ind. *rocate* „šviečia, spindi, žėri“, *rocáyati* „šviečia“, toch. A B *lyuke-trä* „šviečia“, het. *luk-zi* „švinta, aušta“ (pastarojo žodžio šaknies balsis daugiaprasmis) (dar plg. liet. *lāūkas* „su balta kakta ar baltu snukiu“, lat. *lāuks* „su balta dėme (apie gyvulius)“, liet. *laūkas*, lat. *laūks* „miško aikštė, spingis, kirtimas...“, pr. laucks „laukas, Feld“, lauxnos „žvaigždės“). Reikšmių „žiūrėti“ / „laukti ir „šviesti, spindėti, žėrėti, blizgėti“ ryšys matyti iš liet. *žvelgti* (-ia) „kreipti akis, žiūrėti“, *žvilgėti* (*žvilga*) „blizgėti, spindėti, tviskėti“; lat. *plēnēt-u*, -*ēju*) „rusėti, smilkti; liepsnoti; nuolat kur nors žiūrėti; (veltui) laukti“; lat. *rāūdžit* (-gu, -*dziju*) „stebėti, žiūrėti, matyti, dėmėtis“, rus. рýжа „pragiedrulis; lauko, šviesioji pusė, išorė“, с рýжи „iš lauko“ (< **rougijā*); lat. *glendēt* „žiūrėti, ieškoti“, s. sl. *ględati* „žiūrėti“, vid. ang. *glenten* „(pa)žvelgti, žiūrėti“, vid. vok. aukšt. *glinzen* „spindėti, žibėti, žėrėti“.

Veiksmažodžio *baūsti* (-*džia*) „skirti ar vykdyti bausmę; bauginti, grasinti, barti; prisispyrus prašyti, spirti, versti; varyti, raginti“ turinys susideda iš dviejų pagrindinių reikšmių, būtent, „bausti“ ir „barti“, kurių buvi-

¹⁴⁰ Вapбот Ж. Ж. — Этимология 1975. — М., 1977, с. 32—4.

¹⁴¹ Dėl *veizdėti* reikšmės „ieškoti“ tarmėse žr. Balčikonis J. Rinkiniai raštai. — V., 1978, I, p. 260; Vid ugis A. Iš Gervėčių tarmės semantinių dialektizmų. — LKK, 1972, XIII, p. 22.

mas viena šalia antros yra visai reguliarus. Semasiologiškai plg. lat. *rāt* (*rāju*) „barti, peikti, (žodžiais) bausti“; vok. *strafen* „bausti“ : vid. vok. aukšt. *strāfen* „barti, peikti“; lot. *ob-jurgō*, *-āre* „keikti, plūsti, peikti; nukreipti, atkalbinėti; nubausti“, *jurgō*, *-āre* „ginčytis, bartis“. Tad galima manyti, kad reikšmė „bausti (pinigais)“ (vedinyje jau ir „fizinė bausmė“, plg. *baudā* „mušimas, pyla...“) yra išriedėjusi iš „barti, (žodžiais) bausti“. Kad reikšmė „bausti (bausmė)“ iš tikrųjų yra „barti, bauginti (barimas, bauginimas)“, aiškiai matyti iš tokių A. Juškos frazių: *Bausmė yra tai bauginimas. Jis bausmė [bausmėje] užlaiko savo vaikus, šeimyną, t. y. užlaiko dvasiškai, neduoda valios* LKŽ I 695 s. v. *bausmė*.

Kas yra reikšmė „barti, bauginti, grasinti“ ir koks jos ryšys su „varyti, raginti“ (ir su vėliau atsiradusiu fiziniu raginimu užkertant rykšte ar botažu : *Užbaūsk* (pavaryk, užkirsk) *truputį kumelę, ko liekas!* Šln (LKŽ I 696)), rodytų iteratyvai-kauzatyvai liet. *báudyti (-o)* „raginti, kurstyti“, s. sl. *buditi (buždų)* „kelti, žadinti“, s. ind. *bodháyati* „kelia, žadina“ ir ypač lat. *budināt* „budinti, žadinti, šuktelėjimu įspėti, skatinti, raginti, varyti; jaudinti“, liet. *budinóti (-ója)*, *bùdinti (-ina)* „žadinti, kelti iš miego“. Tad galima daryti išvadą, kad senoji *baūsti (-džia)* reikšmė tikriausiai buvo „(žodžiais, šūkčiojimu) žadinti, kelti, daryti, kad bustų, budėtų, jaustų ir pan.“ [: liet. *bùsti (buñda)* „išeiti iš miego būklės; budėti“, lat. *bust* (*būdu, budu*) „busti“, gr. *πυνθάνομαι* „... girdžiu, išgirstu, pastebiu, juntų“, liet. *budėti (būdi, -a, -ėja)* „būti negulus, nemiegoti; saugoti, sergėti, žiūrėti...“, pr. *budē* „jie budi, sie wachen“ < **budēja* = liet. *budėja*, lat. *budāt* „budėti; prie numirėlio būti“]. Laikant šią reikšmę senąja, suprantamesnė pasidaro ir *baūsti (-džia)* refleksyvinė reikšmė „ketinti, žadėti, rengtis, ryžtis“ (apie tokių ir panašių reikšmių ryšius plačiau žr. p. 42 – 44).

Liet. *baūsti (-džia)*, kuriam savo reikšme artimiausias yra pelazgų *ψεδω* „baudžiu (už melavimą)“ (< **pjadō* < ide. **bheudhō* šalia medialinio *ψεδομαι* „meluoju“) ¹⁴², kauzatyvinė reikšmė „(žodžiais, šūkčiojimu) žadinti, kelti, daryti, kad bustų, budėtų, jaustų ir pan.“ ir paaiškina šaknies vokalizmo ir kamiengalio skirtumus tarp jo ir giminiškų kalbų atitikmenų: s. sl. *bljudą, bljusti* „saugoti, prižiūrėti“, s. ind. *bódhati* „budi, yra pabudęs, mato, pastebi, supranta“, Av. *baodaiti* „mato, girdi, jaučia“ (< ide. **bheudhe/o-*), gr. *πεύθομαι* „girdžiu, matau, juntų“, got. *ana-, faur-biudan* „įsakyti, liepti“, s. isl. *bjóða* „siūlyti“.

Etimologinių korespondencijų šaknies vokalizmą dėl įvairių fonetinių pakitimų ne visada vienareikšmiškai galima apibūdinti. Liet. *maūšti (-ia)*

¹⁴² Haas O. – *Linguistique Balkanique*, I, p. 36.

„būti karštam, trakti, bėgtis (apie karvę); eiti, brautis...“ ir lat. *pàustiēs*² (-šūōs, -suōs) „ruoštis, rengtis, puoštis, dabintis“ s. indų kalboje gali atliepti *mōšati* „vagia“ ir *pōšati* „žydi, tarpsta, auga...“ (jų reikšmių analizę žr. toliau) : būdami tokios pat morfologinės struktūros kaip, pvz., *lōkate*, *bōdhati*, kurių šaknies vokalizmo kokybė žinoma iš kitų ide. kalbų atitikmenų, šie s. indų kalbos veiksmažodžiai taip pat tikriausiai turi šaknies vokalizmą *eu*.

Liet. *kaũkti* (-ia), lat. *kàukt* (-cu) turi atitikmenį tocharų kalboje : toch. B *šauk-* „šaukti, vadinti“ tačiau yra *e/o* kamieno, plg. 3 p. sing. praes. *šausãm*¹⁴³, ir, matyt, priešakinės eilės šaknies vokalizmo, nes tik prieš priešakinės eilės balsį ide. *k* tocharų kalboje yra virtęs *š*.

Prieš bāndant istoriškai paaiškinti vokalizmo *oi* ir *ou* bei vokalizmo *ei* ir *eu* veiksmažodžių opoziciją tiek pačių baltų kalbų veiksmažodžio sistemoje, tiek ir tarp baltų kalbų leksemų bei jų kitų ide. kalbų atitikmenų, kurie daugeliu atvejų yra *e/o* kamieno, reikia dar atkreipti dėmesį į du dalykus. Pirma, kaip matyti iš pavyzdžių, nagrinėjamo tipo baltų kalbų veiksmažodžiai šaknyje turi diftongus *ai* ir *au* (po kietojo priebalsio), o jų bendrašakniai atitikmenys giminiškose kalbose pasižymi šaknies vokalizmu *ei* ir *eu*. Tarp nagrinėjamo tipo leksemų atvirkštinį santykį turi du veiksmažodžiai. Liet. *kriaũšti* (-ia) „badyti; (refl.) grūstis, kimštis; eiti, drožti, mauti“ atitikmuo graikų kalboje *κρούω* „daužiu, trenkiu, grūdu“ yra su šakniniu *ou*. Šalia vokalizmo *eu* pirminių veiksmažodžių lat. *čãušuōs*² < **keusjō* ir gr. *᾿α-κεύει*, jeigu jo šaknis yra **keus-*, būta ir vokalizmo *ou* išvestinių (dezideratyvinių) veiksmažodžių: gr. *᾿α-κρούω* „girdžiu; klausau, esu paklusnus; esu žinomas“, jeigu jis kilęs iš **᾿(α-)κουσ-*, taip pat got. *hausjan*, s. isl. *heyra* „girdėti“.

Antras dalykas yra tas, kad grupė baltų kalbų nagrinėjamų veiksmažodžių turi giminiškų kalbų atitikmenų, kurie savo šaknies diftongais harmonizuoja su baltiškų leksemų šaknies vokalizmu *au*. Vienu ide. kalbų atitikmenų kamiengalis yra *e/o*, kitų – *je/o*. Bet jų vokalizmo *au*, išskyrus vieną kitą atvejį, tiksliau negalima apibūdinti, t. y. nustatyti, ar jis yra apofoninis (*eu* : *ou*), ar ne.

Liet. *skaũpti* (-ia) „skauptuoti“ (šalia *skauptuoti* „t. p.“), kurio bendrašaknis yra lat. *skubīt* (-īju) „prastai pjauti; (plaukus) kirpti; genėti“, slavų kalbose atliepia *o*-kamienis bažn. *skubą* „pešu, plėšiu, dreskiu“, rus. *субы́* (inf. *субуть, субутьи*) „pešu (už plaukų); pešu (plunksnas)“, lenk. *skubię* (inf. *skućć, skubać*) „traukiu, plėšiu, pešu“ ir kt. (sl. **skuba*,

¹⁴³ Thomas W. Tocharisches Elementarbuch. – Heidelberg, 1960, I, p. 200, 1964, II, p. 247.

**sku(b)ti*). Dusliųjų ir skardžiųjų žodžio galo priebalsių kaita galima ir vienoje kalboje, plg., pvz., liet. *čiaūpti* : *čiaūbti*, *jáukti* : *jáugti*, *kniáuptis* : *kniáubtis*, *laūpti* : *laūbti*, *raūpti* : *raūbti*, *siaūpti* : *siaūbti*.

Šaknies vokalizmu harmonizuoja liet. *táupti* (-ia) „taupyti, tausoti; čiaupti (lūpas)“ ir s. isl. *þaufa* „spausti, veržti“, isl. *þaufa* „tamsoje grabinėti, čiupinėti“, s. vok. aukšt. *thauptōn* „tramdyti, malšinti, jaukinti“ (< ide. **toup*-). Vokalizmas *eu* paliudytas lietuvių kalboje veiksmažodžio *čiaūpti* (-ia) „verti, daryti (lūpas, burną); gniaužti, čiupti“ (< **teup*-). Šaknies vokalizmu taip pat harmonizuoja liet. *gaūsti* (-džia) „bimbti (apie varpus), zvimbti, skambėti, ūžti, ošti; vaitoti, dejuoti, verkti...“, lat. *gāūst* (-žu, -du) „skūstis, aimanuoti, dejuoti“ ir s. isl. *gauta* „plepėti, taukšti, girtis“, norv. dial. *gauta* „daug kalbėti, girtis“, vok. dial. *gauzen*, *gāūzen* „loti; plūsti, barti“, s. oland. *guiten* „loti; plūsti, barti; (pa)šiepti, pa juokti, juokauti“ (< ide. **ghaud*- ar **ghoud*-).

Slovn. *smúkati* „mauti, smaukti, dirti“ prezensas, be *smúkam*, turi ir *smúče*-, kaip ir bulg. *смыче*¹⁴⁴, dar plg. lenk. *smukać* (*smukam*) „pešioti, tampyti (drabužį)“, s. sl. *smučati se* „šliaužioti“. Slavų kalbų *jo*-kamenė prezentinė forma sutampa su liet. *smaūkti* (-ia) „braukant (ppr. visa sauja) skinti, traukti, rinkti; traukti aukštyn ar žemyn ką užmautą; braukiant stumti; landinti, kišti; glostyti...“. Analogiškas kamiengalių santykis yra ir tarp lat. *pāustiēs*² (-šūōs, -suōs) „ruošis, rengtis, puošis, dabintis; girtis, didžiūotis“ bei serb.-chorv. *púhati* (*pūšēm*) „pūsti“ (dar plg. slovn. *púhati* (*púham*) „prunkšti; pūsti“, ček. *puchati*, lenk. *puchać* „pūsti“) prezentinių formų. Pastarosios paralelės šaknies vokalizmo galbūt esama ide. *ou*, plg. s. ind. *póšati* tikriausiai iš ide. **peus*-.

Liet. *baūkti* (-ia) „baubti, bliauti; rėkti (neaiškiu balsu)“ slavų kalbose atliepia serb.-chorv. *búkati* (*būčēm*) „baubti, riaumoti“, slovn. *búkati* (*búkam*, *būčem*) „baubti, kriūkti“, *búcati* „dusliai aidėti“ ir kt.

Senas *jo*-kamenis baltų veiksmažodis yra liet. *šaūkti* (-ia) „rėkti, klykti; garsiai kalbėti, dainuoti...“, lat. *sāukt* (-cu) „šaukti, rėkti; vadinti; garsiai dainuoti, kalbėti“, turintis atitikmenį indoiranėnų kalbose : saku *sūch*- „šaukti, vadinti“ < **sauč*-ya¹⁴⁵ < **k'auk*-.

Trūksta duomenų nustatyti liet. *gaūžti* (-ia) „traukti tarp pečių (galvą); gaubti, dengti, glausti“ ir Av. *gaoz*-, s. persų *gaud*- „slėpti“ kamiengali, bet jų šaknies vokalizmas yra ide. *au* ar *ou*, nes iranėnų kalbų atitikmenų *g*- išlaikytas sveikas.

¹⁴⁴ Vaillant A. Grammaire comparée des langues slaves. — Paris, 1966, III, p. 316.

¹⁴⁵ Schmitt R. — Die Sprache. 1971, XVII, p. 54.

Morfologiškai sunku apibūdinti liet. *maukti (-ia)* „smaukti; lupti, dirti; drėksti, plėšti...“, lat. *màukt (-cu)* „mauti, smaukti; smaukiant padaryti; greitai mauti, sprukti; suduoti, trenkti“, toch. B *mauk-* „palikti, iš-, nuleisti“, kurio preterito forma yra *ā* kamieno (plg. 3 p. plur. praet. *maukāre*), toch. A *muk-* „t. p.“ tapatybę, nes tocharų kalboje į B *au* (A o) yra sutapę ide. *eu, ou, au* ir *əu*.

Lot. *baubor, -ārī* „loti“ rodytų, kad *baūbti (-ia)* „rėkti, mūkti, bliauti“, lat. *baubt* „baubti, mauroti“ (šalia *baubit (-iju)* „bombum facere“) šaknies vokalizmo būta ide. *au*, bet tai nėra tikra, nes šios leksemos yra onomatopėjinės kilmės, kitaip sakant, gali būti paraleliai atsiradusios, plg. atitinkamas interjekcijos liet. *baū* „bū, mū (baubimui žymėti)“ (: *baūbti, baubt*) ir gr. βᾶύ βᾶύ „interj. šuns lojimui nusakyti“ (: lot. *baubor*).

Abejonių kelia ne tik onomatopėjinės kilmės baltų ir kitų ide. kalbų veiksmožodžių istorinis ryšys. Tas ryšys kartais nėra tikras ir tokių veiksmožodinių leksemų, kurios turi kokio nors aktyvinio veiksmo reikšmę ir priklauso pagrindiniam leksinės-semantinės veiksmožodžio sistemos sluoksniui. Antai ilgą laiką buvo manoma esant istorinį ryšį tarp lat. *laist (-žu, -du)* „leisti...“ ir skandinavų kalbų preterito formos s. isl. *leit.*, s. šved. *lēt* „leido“ (tariamai iš germanų reduplikuotinės formos **lelaita*)¹⁴⁶. Skandinavistai mano, kad tokių preterito formų kaip *leit, heit* diftongas yra grynai grafinis¹⁴⁷.

Tiesioginio kilmės ryšio negalėtų būti ir tarp *baūsti (-džia)* bei s. isl. *bauta* etc. „kirsti, suduoti mušti“ (< germ. **bhauda-*)¹⁴⁸, nes *baūsti (-džia)* ir *baudà* turimos fizinio veiksmo reikšmės „užkirsti, suduoti (mušimas, pyla)“ yra aiškiai kontekstinės, taigi antrinės (žr. p. 91).

Taip pat nėra tikra, ar lat. *plāust (-žu, -du)* „išplepėti, garsinti, skelbti, skleisti“ yra susijęs su got. *flautjan* „girti“, s. vok. aukšt. *flaozzan, flôz-zan* „didžiuotis, girtis“¹⁴⁹, nes latvių kalbos veiksmožodis atskiros leksemos nesudaro: reikšmė „išplepėti, garsinti, skelbti, skleisti“, kaip ir panašios lietuvių kalbos reikšmės (*pa-plāusti (-džia)* „... (refl.) pasklisti“, *už-plāusti* „... paskleisti, užimti didelį plotą (sėjant)“), yra sememos „plauti skalbti, lieti“ [liet. *plāusti (-džia)*, lat. *plāust (-žu, -du)*] variantai (semasiologiškai plg. *pliaūpti (-ia)* „tekėti, bėgti, plūsti; pilti; plepėti, taukšti...“).

¹⁴⁶ Būga K. RR, II, p. 127; Trautmann R. BSIW, p. 154; Fraenkel E. LEW, p. 352.

¹⁴⁷ Stang Chr. S. Opuscula linguistica. — Oslo—Bergen—Tromsø, 1970, p. 184 (su liter.).

¹⁴⁸ Jēgers B. — KZ, 1966, 80, p. 130—131.

¹⁴⁹ Endzelīns J. DI, III 1, p. 378.

Kad *smáugti* (-ia) nieko bendra neturi su germanų kalbų žodžiais, reiškiančiais „rūkti; rūkyti“ (s. ang. *sméocan*, vid. vok. žem. *smôken* ir kt.)¹⁵⁰, yra įrodęs J. Endzelynas¹⁵¹. Buvusią reikšmių raidą „dusinti, varžyti kvėpavimą“ < „spausti, siaurinti, daryti siaurą“ liudija ne tik *su-smáugti* vedinys *sá-smauga* „susiaurėjusi (ežero, pievos, sklypo, miško ir pan.) vieta“, bet ir paties *smáugti* reikšmė „spausis, siaurintis per liemenį“. Liet. *spáusti* (-džia) ryšys su gr. *σπεύδω* „skubu, lekiu, stengiuosi, veržiuosi; (tr.) genu, varau“ taip pat netikras, nes pastarasis veikiau susijęs su arm. *բոյժ* „skubumas, skubėjimas“ < **poud-*, partų *pwd* „bėgimas“ < **paudā* = gr. *σπαυδή* „skubumas, skubėjimas“.

Etimologiniu ir istoriniu-lyginamuoju nagrinėjimu konstatuojama baltų kalbų *įo* kamieno sistemoje keliolika baltų ir kitų ide. kalbų veiksmažodžių korespondencijų, kurių vienos šaknies vokalizmu tarpusavy harmonizuoja, kitos sudaro priešybę.

Harmonizuojančio šaknies vokalizmo bendrybės yra: *skaūpia* : bažn. sl. *skubq*; *táūpia* : s. isl. *þaufa*; *gaūdzia*, lat. *gāūžu* : s. isl. *gauta*; *gaūžia* : Av. *gaoz-*, persų *gaud-*; *maūkia*, lat. *māucu* : toch. B *mauk-*; *baūbia* : lot. *baubor*. Daugumas kitų ide. kalbų veiksmažodžių priklauso *e/o* kamienui. Kamieno *įe/o* atstovai yra: *lāukia* : gr. *λεύσσω* < **leukjō*; *šaūkia*, lat. *sāucu* : sakų *such-* < **sauč-ya-*; *baūkia* : serb.-chorv. *būčem*, slovn. *būčem* < **būkje-*; lat. *pāušuōs*² < **pausjō* : serb.-chorv. *pūšēm* < **pūhje-*; *smaūkia* : slovn. *smúče-*, bulg. *смуче-* < **smūkje-*; *daūšiasi*, *daūsiasi* : s. sl. *dušq* < **duchje-*; *maūšia* : bulg. *мышам*, -*ux* < **muchje-* (dėl dviejų pastarųjų žr. toliau). Gr. *κρούω* ir *᾿α-κρούω* šalia liet. *kriaušiu* < **kreusjō* ir lat. *čāušuōs*² < **keusjō* gali būti tiek iš **krouso* resp. *(*a*)*kousō*, tiek iš **kroušjō* resp. *(*a*)*kousjō*.

Liet. *glaūbti* (-ia) „glausti prie krūtinės, malonėti, globoti“ ir s. isl. *klýpa* „spausti, veržti, gnybti“, s. ang. *clyppan* „apkabinti“, norv. *klype* „spausti, gnybti“ < **glūbhje/o*-¹⁵² sutampa kamiengalio balsiu, bet skiriasi šaknies vokalizmu.

Bet daugumas šios srities bendrybių, kaip matyti iš pavyzdžių, yra priešybė šaknies vokalizmu (blt. *ai*, *au* : kitų ide. kalbų *ei*, *eu*) ir daugeliu atvejų kamiengalio balsiais (blt. *-jo* : kitų ide. kalbų *-e/o*) : *saičia* : s. isl. *stíða*, *plaūkia* : s. isl. *fljúga*, *raūpia* : s. isl. *rjúfa*, *spráudžia*, lat. *spraūžu* : s. ang. *-spréotan*, *gráudžia*, lat. *sa-graude* : vid. vok. aukšt. *-griezen*, lat. *graubt* : švedų dial. *griopa*, *pláudžia*, lat. *plāūžu* : s. isl. *fljóta*, s. air. *luai-*

¹⁵⁰ Plg. Pokorny J. IEW, p. 971.

¹⁵¹ Endzelīns J. DĪ, III 1, p. 490.

¹⁵² Stang Chr. S. Lexikalische Sonderübereinstimmungen, p. 22.

did, láukia : s. ind. *lókate*, *baūdžia* : s. sl. *bljudą*, pelazgų ψεύδω, gr. πεύθ-
ομαι, s. ind. *bódhati*, *maūšia* : s. ind. *móṣati*, lat. *pāušuōs*^a : s. ind. *póṣati* ir
kaūkia, lat. *kàucu* : toch. **B šausš-ṛ**. Reikia manyti, kad baltų kalbų atit-
tikmenų šaknies dvibalsiai *ai* ir *au* (po kietojo priebalsio) su kitų ide. kal-
bų veiksmažodžių šakniniais *ei* ir *eu* yra susiję apofonijos santykiais, kitaip
tariant, čia esama morfonologinio reiškinio. Tokį manymą patvirtina al-
ternacijų *ai, au* : *ei, eu* buvimas pačiose baltų kalbose ir netgi vienoje ku-
riose – lietuvių ar latvių – kalboje.

Šaknies vokalizmo *oi, ou* resp. *ei, eu* *jo*-kamienių veiksmažodžių istorinė raida

Kad dalis baltų kalbų dabartinių *jo*-kamienių veiksmažodžių archaišku
tų kalbų raidos etapu galėjo būti tematiniai, matyti iš: a) grupės *jo*-kamie-
nių veiksmažodžių, kurie latvių kalboje turi laužtinę šaknies intonaciją;
b) etimologinių kitų ide. kalbų atitikmenų, kurie daugeliu atvejų yra *e/o*
kamieno; c) šaknies išplėtimų *-t-/d(h)-*, *-k-/g(h)-*, *-p-/b(h)-*, *-s-*, kuriuos
turinčios kitų ide. kalbų formos kaitomos tematiškai (žr. toliau). Antra
vertus, yra aiškių duomenų, rodančių, kad nemaža dabartinių *jo*-kamienių
veiksmažodžių anksčiau priklausė atematiniam asmenavimo tipui. Taigi
susidaro prieštaravimas: kai kurie baltų kalbų *jo*-kamieniai veiksmažo-
džiai – neretai ta pati leksema – archainiais baltų kalbų raidos periodais
galėjo priklausyti tiek *e/o* kamieniui, tiek atematiniam asmenavimo tipui,
kurį daugeliu atvejų atstoja *jo* kamienas. Ši išvada tinka *jo*-kaminiams
veiksmažodžiams su šaknies vokalizmu *ei* ir *eu*. Šaknies vokalizmo *oi* ir
ou veiksmažodžių situacija anaipol nėra tokia paprasta. Viena, jų atema-
tinės fleksijos žymių kaip ir nėra. Vienintelė atematinė forma *pa-baigmī*
paliudyta vėlai (P. Ruigio žodyne) ir todėl, atrodo, laikytina naujadaru¹⁵³.
Antra, samprotaudami apie šiuos veiksmažodžius tokiu pat būdu kaip ir
apie vokalizmo *ei* ir *eu* *jo*-kamienes formas, priklausiusiais tematiniam ti-
pui, turėtume laikyti tuos baltų kalbų *jo*-kaminius veiksmažodžius su šak-
nies vokalizmu *oi* ir *ou*, kurių atitikmenys keliose ide. kalbose yra *e/o*
kamieno, būtent: *baūdžia* ir *pláudžia*, lat. *plaužu* < **boude/o* ir **ploude/o*.
Ar *láukia* taip pat seniau buvo tematinis, spręsti iš kitų ide. kalbų etimolo-
ginių atitikmenų negalima, nes vienur jie yra tematiniai (s. ind. *lókate*), ki-
tur – *jo* kamieno (gr. λούσσω).

jo-kamienes prezenso formas, turinčias iteratyvinę resp. kazuatyvinę
reikšmę, kartais linkstama laikyti senųjų ide. iteratyvų-kazuatyvų su prie-

¹⁵³ Specht F. – KZ, 1934, 62, p. 87.

saga *-eįo-* perdirbiniais, pvz., *láukia, láužia, spáudžia* < ide. **laukeįo-*, **louġeįo-*, **spoudéįo-*¹⁵⁴. Bet kauzatyvinės resp. intensyvinės reikšmės niuansą turinčios prezentinės formos, pvz., *baūđžia, láukia, láužia, spáudžia* ir kt., tikriausiai yra kitokios kilmės. Taip manyti leidžia jų turinio analizė bei jų paradigmos rekonstrukcija.

Išskyrus garsų mėgdžiojamosius ir kai kuriuos subjekto būseną žyminčius veiksmoždžius, daugumas šaknies vokalizmo *ai* ir *au įo-*kamienių veiksmoždžių dabar yra su objektu vartojami aktyvaus veiksmo veiksmoždžiai, o jų opozicinės poros – *o* kamieno infiksiniai – daugeliu atvejų to aktyvaus veiksmo kauzuoto proceso veiksmoždžiai. Pirmųjų subjektas yra gyvas veikėjas, dažniausiai asmuo, ir jo atliekamas veiksmas išsina iš subjekto sferos; antrųjų subjektas yra daiktas, ir procesas vyksta subjekto sferoje, iš jo neišeidamas, plg. (pavyzdžiu imant tik tas leksemas, kurių šaknis baigiasi priebalsiais *-k-*, *-g-*): *į-stįgti (-stiŋga)* „užsispirti, įsigeisti; (refl.) užsispyrusiai tvirtinti; įsižiūrėti“ : *staiġtis (-iasi)* „skubėti; prieštarauti“; *sviġti (sviŋga)* „domėtis, labai norėti“ : *svaiġti (-ia)* „svyruoti, svirduliuoti, svaigti“; *brũkti (bruŋka)* „blukti, netekti spalvos“, lat. *brukt (brũku, bruku)* „griūti, irti; blukti (apie spalvą); smukti, slysti“ : *braũkti (-ia)*, lat. *bràukt (-cu)*; *(su)kũkti (kuŋka)* „surikti“ : *kaũkti (-ia), kàukt (-cu)*; *kũkti (kuŋka)* „linkti, svirti, klupti, kumpti“, lat. *kukt (-stu)* „riestis, kumpti, kūprintis“, *at-kukt* „pasiremti (alkūnėmis)“ : *kaũkti (-ia)* „gožti, stelbti; (refl.) rinktis, spiestis“; *mũkti (muŋka)* „luptis, nertis, plikti, slinkti; kristi, smukti; greit bėgti, sprukti...“, lat. *mukt (mũku, muku)* „smukti, kristi, mautis; klimpti, smegti; sprukti, nešdintis“ : *maũkti (-ia), màukt (-cu)*; *plũkti (pluŋka)* „tekėti, sroventi, plaukti; aptekti vandeniui...; blukti, šusti, plikytis“, lat. *plukt (plũku, pluku)* „plikytis, šertis, blukti, šusti; dažytis, gauti spalvą“ : *plaũkti (-ia)*, lat. *ie-plaukt* „nuo vandens suskirsti“; *rũkti (ruŋka)* „darytis raukšlėtam, trauktis, glamžytis; akti, užaugti maurais“, lat. *rukt (rũku², ruku)* „mažėti, trauktis, rukšlėtis“ : *raũkti (-ia)*; *smũkti (smuŋka)* „mautis žemyn...“, lat. *smukt* „klimpti, lįsti gilyn; sprukti, mauti“ : *smaũkti (-ia)*; lat. *ie-sprugt* „lįsti, brautis, spaustis, užkliūti“ : *spraugt* „kišti į tarpą, sprauti“; *sprũkti (spruŋka)* „bėgti šalin“, lat. *sprukt (sprũku, spruku)* „atsileisti, atkristi, išklįbti, atsirišti; sprukti, mauti į šalį“ : lat. *spràukt (-cu)* „vožti, mauti; grūsti, spausti, stumti; greit (įveikiant kliūtis) bėgti; (refl.) sprautis, veržtis, brautis; bėgti, sprukti“; *su-stũgti (stuŋga)* „imti staugti“ : *stáũgti (-ia)*; *su-šũkti (-šuŋka)* „šuktelėti“ : *šaũkti (-ia), sàukt (-cu)*; *rũkti (tuŋka)* „riebėti, storėti, tarpti; kaisti, šusti, drėkti; plėkti, pelėti,

¹⁵⁴ Plg., pvz., Trautmann R. BSIW, p. 151–152, 153, 273.

skresti, darytis nešvariam; gesti, pūti, dvokti“, lat. *tukt* (praes. *tūku, tūks-tu*, praet. *tuku*) „tukti, pampti, pusti“ : *taūkti (-ia, -sta)*; *trūkti (truñka)* „gaišti, delsti“, lat. *trukt (trūku, truku)* „iš išgaščio pašokti, išsigąsti; išturėti, iškęsti, pakelti; užtrukti, užsibūti“ : *trāukti (-ia)*, lat. *trāūkt (-cu)*, pr. per-traūki.

Tad ir čia reiškiasi tas pats semantinis dėsningumas, kuriuo pasižymi tranzityvinių šaknies vokalizmo *ei* ir *eu įo*-kamienių ir intranzityvinių infiksinių nykstamojo šaknies vokalizmo veiksmažodžių opozicija (žr. p. 64).

Tokios nagrinėjamųjų veiksmažodžių semantinės ypatybės leistų manyti, kad prabaltiškais laikais *įo*-kamieniai tranzityviniai veiksmo veiksmažodžiai ir *o*-kamieniai intranzityviniai būsenos veiksmažodžiai su infiksu seniau galėjo būti skirtingos vienos paradigmos formos, būtent – 3 p. praes. **baudija, *gaubija, *rausija, *smaukija* : 3 p. praet. **budā, *gubā, *rusā, *smukā*. Tokia paradigma kaip tik ir paliudyta senojoje slavų kalboje : *stružą* (inf. *strōgati*) „drožiu“, *sučą* (inf. *sōkati*) „veju (gijas). Infinityvo kamienas su nykstamoju šaknies vokalizmu *strōga-*, *sōka-* sutampa slavų kalbose su *-ā-* sufikso preterito forma. Tos pačios šaknies kaip liet. *raūpti (-ia)* „duobti, skaptuoti“, *nu-raūpti* „nukasti, suvokti (daržoves, šakniavaisius)“ slavų kalbose yra **rōpati* : lenk. dial. *pa-rpac* „parausti, pakasti“, ukr. по-пати „kapstytis, pūrentis; krapštytis, čiupinėtis, knebinėtis, raustis“, bulg. dial. рѣпам „pjauti, kirpti prastai, nelygiai“¹⁵⁵. Visai galimas daiktas, kad baltoslaviškaisiais laikais čia taip pat būta paradigmos praes. **raupija* : praet. **rupā*. A. Vaillant veiksmažodžiui *smukati* taip pat rekonstruoja archainę fleksiją *smuče-*, **smōkati*¹⁵⁶, su kuria tokiu būdu sutaptų *smāūkia* ir *smūko* (inf. *smūkti*). Čia keliamą hipotezę patvirtina etimologinis atitikimas tarp s. sl. *dušą* „kvėpiu, pučiu“ (inf. *dōchati*), kurio buvusi preterito forma *dōcha-* yra užkonservuota deverbatyvinio daiktavardžio *dōchanije* „dvelkimas, pūtimas“¹⁵⁷, ir liet. praes. *daūšiasi* „klysta, trenkiasi, beldžiasi“, *daūsiasi* „eina be tikslo, klysta“ (inf. *daūštis, daūstis*), praet. *dūso* (inf. *dūsti*), lat. *dusa* „sunkiai alsavo, dūsavo“ (inf. *dust*, žr. p. 119 – 120).

Tad galima daryti prielaidą, kad archainiu baltų dialektų raidos periodu ir, matyt, anksčiau, baltų ir slavų kalbų senųjų kontaktų epochoje, daugelis nagrinėjamo tipo veiksmažodžių turėjo tokią temporalinę paradigmą:

praes. $\left\{ \begin{array}{l} *smaūkija \\ smuñka \end{array} \right. : \text{praet. } *smukā.$

¹⁵⁵ Apie juos žr. Варбот Ж. Ж. — Этимология 1971. — М., 1973, p. 7.

¹⁵⁶ Vaillant A. Grammaire comparée des langues slaves, III, p. 315–316.

¹⁵⁷ Op. cit., p. 316.

Dėl to suprantama, kad daugiausia *jo* kamieniui priklausančių atitikmenų baltų kalbos turi slavų kalbose (žr. anksčiau). Vėlesniais baltų kalbų raidos etapais preterito forma dėl intransityvinės-duratyvinės reikšmės asocijuojama su infiksine (kartais taip pat *sto* kamiene) prezenso forma (*smuñka* : *smùko*), o prie tranzityvinės prezenso formos su *jo* kamieniu prikuriamas taip pat tranzityvinis *-ē* preteritas (*smaũkia* : *smaũkē*).

Tų veiksmažodžių, kurie, būdami tos pačios šaknies, kontrastuoja šaknies vokalizmu, minėtoji temporalinė paradigma turėjo atrodyti taip:

praes. $\left\{ \begin{array}{l} *steĩgĩa \\ *staĩgĩa : \text{praet. } *stigā. \\ stiñga \end{array} \right.$

Detali leksinės bei struktūrinės reikšmės, taip pat formos ypatybių analizė įgalina prisiskverbti į gilesnius nagrinėjamų veiksmažodžių istorijos etapus.

Vokalizmo *ai* ir *au* veiksmažodžiai dėl reiškiamo veiksmo pobūdžio apskritai nėra lygiavėrciai. Antai visai nesunku įsitikinti, kad, pvz., *kaũpti* bei *raũsti* ir *láukti* bei *snáusti* nemažai skiriasi struktūrine reikšme: pirmieji žymi ritmiškai rankomis atliekamą veiksmą, antrieji gal daugiau reiškia ne veiksmą, bet tam tikrą subjekto būseną. Tad pirmųjų struktūrinę reikšmę galėtume apibūdinti kaip iteratyvinę, antrųjų – kaip statyvinę. Be to, esama ir tam tikro jų formos skirtumo – nevienodos intonacijos. Todėl, remdamiesi daugiausia semantiniu pamatu, vokalizmo *ai* ir *au* *jo*-kaminius veiksmažodžius galime suskirstyti į tam tikras grupes.

Į pirmąją grupę galime skirti tuos veiksmažodžius, kurie žymi kartojamą, daugiausia rankomis ritmiškai atliekamą veiksmą. Tokie veiksmažodžiai su apofoniniu šaknies vokalizmu *ai*, *au* (: *ei*, *eu*) yra: *pa-ráizti* (-*ia*) „užkasti“, *kaũpti* (-*ia*) „kasti į krūvą, daryti kaupą; grobti, griebti sau“, *daũbti* (-*ia*) „duobti, skobti; dobtai, mušti“, *raũpti* (-*ia*) „duobti, skauptuoti; siūti, siuvinėti“, lat. *sklaũst*² (-*žu*, -*du*) „įžambiai, įstrižai pjauti, kirsti“, *klaĩpti* (-*ia*) „kleipti“, *smaũkti* (-*ia*) „braukiant (ppr. visa sauja) skinti, traukti, rinkti; traukti aukštyn ar žemyn ką užmautą; braukiant stumti; landinti, kišti; glostyti...“, lat. *sláukt* (-*cu*) „melžti“.

Šiai semantinei grupei priklauso ir tie veiksmažodžiai, kurių šaknies vokalizmas *ai*, *au* reliatyviai laikytinas neapofoniniu. Mat turimais duomenimis, nerandame šalia jų paliudytų giminiškų leksemų su šaknies vokalizmu *ei*, *eu*, ir todėl negalima žinoti, ar jų vokalizmas atspindi ide. *oi*, *ou* ar *ai*, *au* ar *pan*. Antra vertus, jų šaknies vokalizmas daugeliu atvejų kaitaliojasi su vienašaknių infiksinių formų nykstamuoju vokalizmu,

todėl veikiau čia lauktume santykio *oi : i, ou : u*. Šio tipo veiksmažodžiai yra: *káišti (-ia, -a)* „skusti, gremžti; drožti, skaptuoti; lupti, dirti (kailius); šluostyti, braukyti...“, *káũšti (-ia)* „kabinti, skobti, ruopti; semti, kabinti, glemžti, kaupiti...“, lat. *kaũst*² (-šu, -su) „kasti, varpyti, rausti; su grėbliu versti, smulkinti“, *laũbti (-ia)* „kasti, rausti“, lat. *lãubt*² (3 p. praet. *iz-laube*) „kirsti, mušti, trenkti, daužti“, *raũbti (-ia)* „kasti, rausti“, *raũsti (-ia)* „ardyti purų kieno nors paviršiu (ppr. žemę); kasti į gilumą, gilintis; ravėti, kaupiti; rauti; pilti, žerti ką purų, birų...“, lat. *rãust* (-šu, -su) „rausti, žerti, šluoti (į krūvą); kasti“, *skãũpti (-ia)* „skaptuoti“, lat. *sprãukt* „rupiai malti“, *ap-sprãukt* (*arus, galus*) „nuškinti, nurėkšti; miežius nugarūsti“, *nũo-sprãukt* „nukasti, nutrinti, nubraukti (odą, miežių galvutes)“, *laũpti (-ia)* „su pirštais lupti, gnybti, plėšti“, *maũkti (-ia)* „smaukti; lupti, dirti; drėksti, plėšti...“, lat. *mãukt* (-cu) „mauti, smaukti“, *braũkti (-ia)* „lengvai spaudžiant traukti kuo per ką; šukuoti (kapoti, karšti) nurautų linų galveles...“, lat. *brãũkt* (-cu) „(nu)braukti...“, *braũžti (-ia)* „bruožti, braukti, mauti“ ir lat. *lãupt*² (-pju, -pu) „godžiai ėsti; išversti, išsproginti akis“. Prie šios grupės veiksmažodžių istorinėje raidoje ilgainiui yra prisišliję *ãusti (-džia)*, lat. *aũst* (-žu, -du) „austi; veikti, daryti“, taip pat žymintys rankomis ritmiškai atliekamą, kartotinę veiksmą, bet jų šaknies vokalizmas, atrodo, anksčiau yra buvęs *eu* (**au-d* < ide. **a₂eu*-).

Atskirai reikia aptarti prausimo, skalbimo, mazgojimo lietuvių kalbos veiksmažodžius: *praũsti (-sia)* „vandeniu valyti, mazgoti, plauti (veidą); mazgoti (rankas, kojas, galvą, visą kūną), maudyti; plauti, skalbti (skalbinčius, indus)“, *plãusti (-džia)* „šalinti nešvarumus vandeniu, šarmu ir pan., mazgoti, skalbti, prausti; leisti per vandenį, pilti vandeniu, skalauti...“, lat. *plãust* (-žu, -du) „(už)lieti, (iš)lieti, šlapinti (skalbiant)...“. Būdinga, kad šių veiksmažodžių, išskyrus onomatopėjinį *skalãuti (-ãuja, -ãuna)*, šaknies vokalizmas yra apofoninis, tarp jų ir veiksmažodžių *skalbti (-ia)* „švarinti drabužius vandeniu, žlugti, daužant kultuve, mazgoti...“ bei *mazgõti (-õja)* „vandeniu valyti, plauti“, lat. *mazgât* (-ãju) „t. p.“, plg. jų giminaičius su vokalizmu *e* liet. *skelbti (-ia)* „t. p.“, lot. *mergõ* „nardinu, gramzdinu“ < **mezgõ*, s. ind. *mãjjati* „skęsta, dingsta, žūva“. Šie veiksmažodžiai taip pat žymi ritmiškai rankomis atliekamą veiksmą, taigi taip pat aiškūs iteratyvai.

Iteratyvinių veiksmažodžių pogrūpį sudaro tie veiksmažodžiai, kurių bendroji reikšmė šalia iteratyvumo turi ir kausatyvumo atspalvį. Reikia pabrėžti, kad daugeliui šių iteratyvinių-kausatyvinių vokalizmo *ai, au* veiksmažodžių būdingas reikšmės intensyvumas, ypač tiems, kurie turi akūtinę intonaciją. Pirmiausia čia suminimi tie veiksmažodžiai, kurių

šaknies vokalizmas yra apofoninis: *smáugti (-ia)* „dusinti, varžyti kvėpavimą; mesti, sviesti, blokšti; tvoti, duoti...“, *spáuusti (-džia)* „slėgti svoriu, jėga ar mase; jėga veržti, rišti; šalinti skystį, sunkti; būti per ankštam, veržti...“, lat. *gnaūzt² (-žu, -zu)* „spausti, trėkšti; lankstyti, glamžyti, grėžti“, *zmaūgt (-dzu)* „smarkiai spausti, smaugti“, liet. *gráuusti (-džia)* „gabenti, griozdinti, nešti, kraustyti, grūsti; ieškant versti...“, lat. *sagrāust²* „(su)griausti“, liet. *sprāusti (-džia)* „kišti, brukti, spausti į tarpą, vidų“, lat. *spraūst (-žu, -du)* „kišti, brukti, grūsti“, *sprāukt (-cu)* „vožti, mauti; grūsti, spausti, stumti“, *spraugt* „kišti į tarpą, sprausiti“. Prie šio semantinio pogrupio, atrodo, pritampa ir veiksmožodžiai liet. *gráužti (-ia)*, lat. *graūzt (-žu, -zu)*, *graubt* „ėsti, ryti“, kurių turiniuose taip pat galima įžiūrėti intensyvumo momentą.

Minėtas kauzatyvumo atspalvis kai kuriems veiksmožodžiams gali tapti pagrindinis, ir todėl juos galime laikyti kauzatyvais, kaip antai: *laužti (-ia)* „caus. lūžti“, lat. *lauzt (-žu, -zu)* „laužti; kamuoti, varginti (sunkių darbu, vijimu ir pan.)“, *raūgti (-ia)*, lat. *raūgt (-dzu)* „daryti, kad rūgtų“, *trāukti (-ia)* „caus. trūkti“, lat. *trāukt (-cu)* „numušinėti, daužyti, purtyti (vaisius nuo medžių)...“, t. y. „daryti, kad trūktų, byrėti“, *dāūžti (-ia)* „smogti norint suskaldyti, sutrupinti...“, lat. *dauzt (-žu, -zu)* „skaldyti, trupinti“, t. y. „daryti, kad dužtų“, *raūkti (-ia)* „daryti raukšlėtą (veidą); daryti, kad susitrauktų, užsivertų...“, *žlaužti (-ia)* „skalbinius virinti, šutinti“ ir lat. *uz-blāust² (-žu, -du)* „užpilti, užlieti“, t. y. „daryti, kad lietus, tekėtų“.

Minėti šaknies vokalizmo *ai, au* veiksmožodžiai pasižymi tomis pačiomis semantinėmis ir morfologinėmis ypatybėmis kaip ir Chr. Stango išnagrinėti *o* (resp. *jo*) kamieno veiksmožodžiai, pvz., *kāla, bāra, māla, kāsa*, lat. *kaļu, baļu, maļu, kašu*, būtent: jie turi šaknies vokalizmą *o*, šalia kurio kitose kalbose dažnai esti *e*, žymi kartotinį resp. intensyvinį rankomis atliekamą ritminį veiksmą. Chr. Stangas padarė išvadą, kad šie veiksmožodžiai atstovauja archainiam iteratyviniam – arba intensyviniam – tipui su būdingu šaknies vokalizmu *o*¹⁵⁸.

Atrodo, kad taip traktuoti istoriškai reikėtų ir čia nagrinėjamus vokalizmo *ai* ir *au jo*-kamienius veiksmožodžius, juo labiau kad, pvz., *baūsti (-džia)* ir *kraūpti (-ia)* tiek savo reikšmėmis „bauginti, gąsdinti, grasinti, barti“ (žr. toliau), tiek šaknies vokalizmu *o* suartėja su archaišku, t. y. priklausiusiu ide. *-e/o* (3 p. sing.) konjugacijai, veiksmožodžiu *bārti* (*bāra*), lat. *bārt* (*baļu*)¹⁵⁹.

¹⁵⁸ Stang Chr. S. Das slavische und baltische Verbum.—Oslo, 1942, p. 41, 107.

¹⁵⁹ Иванов Вяч. Вс. Славянский, балтийский и раннебалканский глагол, с.

Kad kai kurie baltų kalbų vokalizmo *ai*, *au* įo-kamieniai iteratyvai-kauzatyvai galėjo išriedėti iš ide. formų, priklausiusių 3 p. sing. *-e/o* (1 p. sing. *-ō < *-oəo*) fleksijai, rodytų ir tas, kad kai kurie čia nagrinėjamų veiksmažodžių reiškia rezultatinę būseną¹⁶⁰: *gaūbti (-ia)* „supti, dengti, kloti, gobti; lenkti, riesti ...“, *gaūžti (-ia)* „traukti tarp pečių; gaubti, dengti“, *glaūbti (-ia)* „glausti prie krūtinės; malonėti; globoti“, *slaūgti (-ia)* „slaugyti; slėpti“, *táūpti (-ia)* „taupyti, tausoti; čiaupti (lūpas)“, *glaūstī (-džia)* „šlieti, dėti, spausti; globoti, myluoti, glostyti; slėpti, ką slaptai daryti, taupyti...“, lat. *glāūst (-žu, -du)* „glostyti, braukyti; glausti priešavęs, myluoti; slėpti“, lat. *gaūst (-šu, -su)* „gauti, pasiekti, įsigyti“. Be to, ne vienas jų yra pavartojamas intransityviškai: *grāusti (-džia)* „tūrėti palinkimą, traukimą“, *trāukti (-ia)* „pūsti skersvėjui, būti trauksmui; eiti, važiuoti, skristi, slinkti“, *kaūpti: vanduo kaūpia* „verda, eina per puodo viršų“ Dglš. Intransityvinė reikšmė kartais reiškia savarankišku tos pačios šaknies, tačiau *sto* kamieno veiksmažodžiu, plg. *skaūsti (-sta)* „(tr., intr. impers.) imti skaudėti; (intr.) kęsti skausmą; svilti, gruzdėti“ šalia kauzatyvo *skaūsti (-džia)* „pikta daryti, skriausti; daryti, kad skaudėtų, skaudinti“. Veiksmažodis *brāukt (-cu)* latvių kalboje reikšmė „važiuoti, keliauti“ plačiau vartojamas kaip reikšmė „(nu)braukti“. Kad pirmoji reikšmė ne ką vėlesnė, matyti iš to, jog liet. *braūkti (-ia)* senuosiuose (pvz., K. Sirvydo) raštuose¹⁶¹ ir tarmėse¹⁶² taip pat reiškia „greitai eiti, važiuoti“.

Kartais intransityvinis tokių veiksmažodžių vartojimas įgyja pasyvumo-medialumo niuansą. Antai J. Bretkūno biblijos vertime randame *raūgti (-ia)* vartojant reikšmė „būti rauginamam“: *duonos raugusios* (viršuje parašyta *raugintos*) LKŽ XI 286.

Tais atvejais, kur veiksmažodžio turinys apima ir medialinę-intransityvinę, ir aktyvinę-tranzityvinę ar netgi aktyvinę-kauzatyvinę reikšmes, pastaroji reikšmė reiškiasi visais subjekto – žmogaus asmenimis, plg. *kaupiu* „kasu, žeriu (žemes)“, *kaičiu* „statau puodą ant ugnies, šildau“ su I asmeniu, o medialinė-intransityvinė reikšmė – tik trečiuoju daugiausia subjekto – daikto asmeniu ir negali būti pasakyta „aš“ asmeniu¹⁶³, plg. *Vanduo kaūpia* „verda, bėga, eina per puodo viršų“, *Puodas kaita* „šyla“.

¹⁶⁰ Paulauskienė A. Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos. – V., 1979, p. 68.

¹⁶¹ Morkūnas K. Konstantino Sirvydo „Punktų sakymų“ veiksmažodis. – LKK, 1980, XX, p. 126.

¹⁶² LKŽ, I, p. 1014.

¹⁶³ Степанов Ю. С. Славянский глагольный вид и балтийская диатеза. – Славянское языкознание. VIII международный съезд славистов. М., 1978, с. 344.

Medialinė-intranzityvinė reikšmė baltų kalbose paprastai reiškia nykstamojo šaknies vokalizmo infiksiniiais ir *sto*-kamieniais veiksmažodžiais. Funkciškai tai ta pati situacija kaip ką tik aprašytoji, nes tranzityvinio veiksmo (*daūžti, kaūpti, láužti, raūkti*) subjektas yra asmuo, o to veiksmo sukeltos būsenos (*dūžti, kūpti, lūžti, rūkti*) subjektas yra daiktas. Toks funkcinis paralelizmas leidžia manyti, kad šaknies vokalizmas *oi* ir *ou* yra nykstamojo šaknies vokalizmo substitutas.

Kauzatyvinės (faktityvinės) reikšmės veiksmažodžio formos anksčiau neretai yra turėjusios iteratyvinę-intensyvinę reikšmę, plg. lot. *fugāre* „priversti bėgti, vyti, varyti“, *ā* kamieno kauzatyvą, šalia *fugere* „bėgti“ (su *-ē-* kamiengaliu). Rigvedoje tikrieji kauzatyvai egzistuoja tik šalia intranzityvinių veiksmažodžių, ir dėl opozicijos su intranzityvine reikšme kauzatyvinė reikšmė išsiplėtojo, išnykus senajai iteratyvinei reikšmei, kuri buvo būdinga priesagai *-āya-*. Pvz., aktyvinė-tranzityvinė forma *várdhati* „augina“ šalia intranzityvinės *várdhate* „auga“ Rigvedoje dar turi ir kauzatyvinę reikšmę, kuri gana anksti buvo atnaujinta iteratyvo *vardháyati*¹⁶⁴. Štai kodėl indoiranėnų kalbų priesagos *-āya-* kauzatyvus (pvz., *bodháyati* „kelia, budina, žadina“) reikia sieti ne su baltų kalbų *io* kamieno kauzatyvais (pvz., *baūdžia*), bet su infinityvo *-ý-*, lat. *-ī-* kamieno iteratyvais-kauzatyvais (pvz., liet. praet. *báudė* < **baudijā*, inf. *báudyti* „raginti, kurstyti“, lat. *bāūdija*, inf. *bāūdfit* „patirti; bandyti; valgyti, ragauti, skanauti“, s. sl. praes. *buždq* < **budjǫ*, inf. *buditi* „kelti, žadinti“).

Naujiesiems priesagos *-yti* iteratyvams ir kauzatyvams (pvz., *daužyti, rausyti, smaukyti*) plintant ir perimant iteratyvumo-kauzatyvumo reiškimo funkcijas, senieji (pvz., *daūžti, raūsti, smaūkti*) gravituoja į paprastųjų tranzityvinių (kartais ir intranzityvinių) veiksmo veiksmažodžių kategoriją, sudarančią opoziciją su intranzityviniiais to veiksmo sukeltos būsenos veiksmažodžiais (*dūžti, rūsti, smūkti*).

Jauniaus hipotėzė, kad lietuvių kalbos *causalia passiva* (pvz., *rašýdinu raštą* „epistolam scribendam curo, peto, ut epistola scribatur“) yra kilę ne tiesiai iš veiksmažodinės šaknies, bet iš kamieno, turėjusio medialinį-pasyvinį formantą *-dh-* (davusio pasyvinės reikšmės gr. *-θ-*)¹⁶⁵, patvirtinama pastarųjų metų tyrinėjimų¹⁶⁶. Todėl, pvz., liet. *púdo* „daro, kad

¹⁶⁴ Kuryłowicz J. *L'apophonie en indoeuropéen*. — Wrocław, 1956, p. 89–91; To paties. *The Inflectional Categories of Indo-European*. — Heidelberg, 1964, p. 85–87, 89.

¹⁶⁵ Явнисъ К. Грамматика литовского языка. — Петроградъ, 1916, с. 201.

¹⁶⁶ Иванов Вяч. Вс. Славянский, балтийский и раннебалканский глагол, с. 99.

pūtų“ genetiškai galima tapatinti su gr. πύθωμαι „pūvu, gendu“ (šalia πύθω „pūdu“), turinčiu formantą *-dh-*, plg. liet. *pū-ti* (*pūva*).

Kai kurių vokalizmo *oi* ir *ou* formų, turėjusių ide. 3 p. sing. *-e/o* fleksiją, evoliucija į baltų kalbų iteratyvus ir kauzatyvus būtų suprantama ir semantikos teorijos požiūriu. Veiksmažodžių-predikatų semantikoje esminis dalykas yra veiksmažodžių žymimo veiksmo santykis su subjektu, kas sudaro giluminę semantinę struktūrą. Tuo tarpu veiksmo ryšys su objektu yra paviršinė struktūra, taigi tarpinis predikacijos semantinės analizės etapas. Tokiu būdu darosi suprantama, kad „subjektas ir jo vidinis procesas“ yra elementaresnė semantinė struktūra kaip „subjektas ir jo sukeltas išorinis veiksmas“. Kitaip sakant, giluminis semantinis vienetas yra ne tranzityvinis ar kauzatyvinis veiksmas, bet jo rezultatas – subjekto būseną. Vadinasi, tranzityviniai ar kauzatyviniai veiksmažodžiai šiuo atžvilgiu semantiškai laikytini sudėtingesniais, taigi išvestiniais¹⁶⁷. Pagal bendrąjį semiotinį dėsnį, kurio nors kalbos fragmento giluminis dabartinės struktūros tipas kartu yra ir to fragmento praeities būseną.

Ide. *-ō* (< **-oao*) (3 p. sing. *-e/o*) konjugacijai priklausiusiais drąsiau galime laikyti tuos baltų kalbų vokalizmo *ai* ir *au* veiksmažodžius, kurie žymi tam tikrą subjekto-asmens ar subjekto-daikto būseną ir kurių struktūrinę reikšmę galime nusakyti požymiu „statyvinis“. Vieni tokie veiksmažodžiai, be to, yra tranzityviniai (pvz., *maūsti* (*-džia*)), kiti netgi kauzatyviniai, nes jų reikšmė yra susijusi su tam tikros psichinės ar moralinės būsenos kauzavimu, bet, daug neiškreipiant istorinės perspektyvos, juos pravartu taip pat vadinti statyviniais, plg., pvz., *skaūsti* (*-džia*) „pikta daryti, skriausti; daryti, kad skaudėtų, skaudinti“.

Statyviniai veiksmažodžiai su apofoniniu šaknies vokalizmu *ai* yra: *baigti* (*-ia*) „eiti, varyti prie galo, pabaigos“ (< * „numušti, nudaužti, nukirsti“), *kaipti* (*-ia*) „klaidinti, apgauti (?)“, *staigtis* (*-iasi*) „skubėti; prieštarauti“, *svaigti* (*-ia, -ė*) „svyruoti, svirduliuoti, svaigti“ (šalia *svaigti* (*-sta*) „darytis girtam; nykti sąmonei“), *tvāiksti* (*-skia*) „trakti, kvaišti, irre werden“, *vaistis* (*-siasi*) „vaisintis“ (šalia *vaisti* (*-sta*) „gimdyti; vestis“) ir *žāisti* (*-džia*) „atlikti kokius veiksmus pramogos tikslais; groti; lošti; coire; kaitinti (J)“. Tarp apofoninio šaknies vokalizmo *ai* leksemų latvių kalboje randame *laist* (*-žu, -du*) „leisti; mesti, sviesti; greitai varyti, ginti; (refl.) skraidyti, skrajoti; (refl.) leistis“ ir *skāistiēs* (praes. *-šūds, -stuōds*, praet. *-tuōds*) „pykti, karščiuotis, niršti, bartis; barti, peikti“, kurio nemažą senumą patvirtina liet. *skaisti* (*-sta, skaīto*) „blizgėti, spindėti, šviesti; rausti (iš gėdos, pykčio, susijaudinimo)“.

¹⁶⁷ Степанов Ю. С. Вид, залог, переходность (Балто-славянская проблема I). – Известия АН СССР. Серия лит. и языка, 1976, 35, с. 414.

Iš neapofoninio šaknies vokalizmo *ai* statyviųjų veiksmažodžių minėtinai *baistis* (-sias) „bijoti“ ir *kaisti* (-čia) „statyti puodą ant ugnies, kad šiltų, šildyti“. Šalia šių *įo*-kamienių formų lietuvių kalboje plačiai vartojamos *sto*-kamienės su tam tikru semantiniu skirtumu: *baisti* (-sta) „pradėti būti, darytis baisu“ ir *kaisti* (-sta) „šilti, karštam darytis“. Pirmajam latvių kalboje atliepia (*man*) *baist* „bijausi, (man) baisu“, kuris greičiausiai kilęs iš **baista* (bet plg. neaiškų *baisti* „baist“ EH I 199). Antrojo atitikmuo latvių kalboje yra *kāist* (praes. -*stu*, praet. -*tu*, -*su*) „šilti; degti“ (: *bērns kaist* „vaikas turi karščio, dega“), o *įo* kamienas (šalia *sto*) paliudytas sangražinio veiksmažodžio *kāistiēs* (praes. -*stuōs*, -*šuōs*, praet. -*tuōs*) „pykti, nirsti“.

Turintys apofoninį šaknies vokalizmą *au* statyviniai veiksmažodžiai yra: *baūsti* (-*džia*) „skirti ar vykdyti bausmę; bauginti, grasinti, barti...“, *kraūpti* (-*ia*) „gąsdinti, barti, surikti ant ko“, *lāukti* (-*ia*), lat. *paūst*, *paūst* (-*žu*, -*du*) „skleisti (kalbas), skelbti, garsinti“, *snāusti* (-*džia*), lat. *snaūst* (-*žu*, -*du*). Čia, matyt, priklauso ir *jāustis* (-*džiasi*), lat. *jaūst* (-*žu*, -*du*), jeigu jų šaknis yra **įoudh-* (p. 48, 142), taip pat lat. *pāustiēs*² (-*šuōs*, -*suōs*) „ruoštis, rengtis, puoštis, dabintis...“, nes s. ind. *pōsati* „žydi, tarpsta, auga; minta, stiprėja“ gali turėti šaknies vokalizmą *eu*.

Iš neapofoninio vokalizmo leksemų minėtinos: *draūsti* (-*džia*) „bausti; sakyti, kad ko nedarytų, neleisti, išpėti, ginti; kalbinti, kad liktų, sulaikyti“, pr. driāudai „atkalbėjo, sulaikė, uždraudė“, *graūsti* (-*džia*) „skaudėti iš liūdesio (apie širdį); (refl.) gailėtis, apgailestauti“, *maūsti* (-*džia*) „nesmarkiai, bet ištaisai, nenustojant skaudėti, svembti; ilgėtis, liūdėti, geisti ko nors...“, *maūšti* (-*ia*) „būti karštam, trakti, bėgtis (apie karvę); eiti, brautis; suvedžioti, atkalbinėti“, *paūpti* (-*ia*) „godžiai srėbti, plempti“ (< * „pusti, kilti, pampti“), *paūpti* (-*sta*, -*ia*) „galą gauti, dvėsti“, lat. *paūpt*² (-*pstu*, -*pu*) „dvėsti, stipti, mirti; pusti, pampti; gulėti“, *skaūstī* (-*džia*) „pikta daryti, skriausti; daryti, kad skaudėtų, skaudinti“, *taūšti* (-*ia*) „uiti, niekinti, varginti; (refl.) ramintis; (refl.) norėti, neatstoti“ ir *taūsti* (-*čia*) „ilgėtis, liūdėti“, *nu-taūsti* (-*sta*, -*to*; -*čia*, -*tē* J) „užmiršti savo giminę, namus; atprasti nuo artimo, atjunkti, atšalti, nutolti“¹⁶⁸.

Tipiškas statyvinis veiksmažodis yra liet. *klāusti* (-*ia*) „kreiptis į ką su klausimu; teirautis, ieškoti; teirautis pirkti, išigyti; (refl.) prašyti leidimo, sutikimo“, lat. *klāust* (-*šu*, -*su*) „klausti, klausinėti, teirautis; klausinėti pamokų, leisti atsakinėti (kas užduota)“, kuris įdomus ypač tuo, kad jo reikšmę niekas netrukdo suvokti esant „medialinę“, plg. sangražinį tos pa-

¹⁶⁸ Apie šį veiksmažodį plačiau žr.: Baltistica, 1976, XII, p. 88–93.

čios leksinės reikšmės lenk. *pytam się* „klausiu“ ir turintį mediopasyvinę fleksiją gr. *εἰρομαι* „klausiu“.

Reikia pažymėti, kad ką tik nagrinėtų statyviųjų veiksmažodžių turinio bruožas yra tas, kad jų subjektas yra gyvas daiktas, daugiausia asmuo, bet nemaža statyviųjų veiksmažodžių subjektu turi daiktą: *bláūstis* (-siasis) „niauktis, ūktis, blęstis“ (bet ir „darytis mieguistam“), *blaūgztis* (-zgasis) „trauktis (apie drabužį), rukšlėtis, glamžytis“, *kaūkti* (-ia) „gožti, stelbti; (refl.) rinktis, spiestis“, *krauktis* (-iasis) „išsikišti, kyšoti, styroti“, *pláūkti* (-ia, -sta) „leisti, skleisti iš bamblių varpas, plaukėti; skleisti pumpurus, sprogti“, lat. *pláūkt* (-stu) „sprogti, skleistis (apie žiedus, pumpurus), pra-, sužysti; klestėti, tarpti; plaukėti“, *taūkti* (-ia, -sta) „tarpti, vešėti, eiti į gera; sektis; tukinti; gautis, taisyti“.

Statyviųjų veiksmažodžių semantiniam laukui priklauso ir judėjimo veiksmažodžiai: *báūžti* (-ia) „eiti smagiai, drožti“ (šalia *baūžinti* „eiti nieko nežiūrint, vėplinti, vilktis“), *daūstis* (-siasis) „eiti be tikslo, klysti“, *daūštis* (-šiasis) „klysti, trenktis, belstis“, *kaūšti* (-ia) „eiti, kaušinti“ (šalia *kaūšinti* „eiti pamažu, kūprinti“), *nu-klaūkti* (-ia) „nuvažiuoti šlapiu keliu“, *klaūpti* (-ia) „keliais remtis žemės“ (plg. lat. *klāupāt*² (-āju) „nuolat klupti, klupčioti“), *paūžti* (-ia) „šliaužti, rėplioti; pamažu, sunkiai eiti, vilktis“ (plg. *páuzioti* (-ioja) „šliaužioti, rėplioti; šen ten vaikštinėti, be darbo šlaistytis, dykinėti“, *paūzoti* (-oja) „šliaužioti, rėplioti“, lat. *pauzāt* „ropomis šliaužioti; ropoti“, liet. *pūžinti* „lėtai eiti, slinkti“, *pūžinėti* „vaikštinėti, slampinėti“, *pūzđenti* „gabenti, vežti“), *plaūkti* (-ia) „judėti vandeniui...; judėti, slinkti oru...“, lat. *ie-plaukt* „nuo vandens suskirsti“, lat. *trāust* (-šu, -su), ppr. *trāustiēs*² „ropštis, sunkiai lipti, kopti, keltis; sunkiai judėti, stumtis į priekį; (tr.) krėsti, purtyti (pvz., obuolius)“. Iš jų su apofoniniu šaknies vokalizmu yra *nu-klaūkti* ir *plaūkti*.

Archaiškai iteratyviųjų-intensyviųjų veiksmažodžių grupei Chr. Stangas skyrė ir tuos vokalizmo *o* veiksmažodžius, kurie žymi iš įvairių ritminių elementų susidedančius garsus¹⁶⁹. Tarp vokalizmo *ai* leksemų terandame liet. *kaīkti* (-ia) „cypti iš skausmo, kaukti (apie šunį)“, kurio *ai* tikriausiai yra apofoninis (plg. *kėikti* (-ia)), ir lat. *svāist*² (-šu, -tu) „garsiai verkti, raudoti, aimanuoti, dūsauti, liūdėti“ (: liet. *sviēsti* (-čia)).

Daugiau jų yra tarp vokalizmo *au* leksemų: *saūkti* (-ia) „tęsiama balsu šaukti, dainuoti“ (plg. *saukuoti* „saukti; dejuoti“; jų *-k-* tikriausiai yra iš *-g-*, žr. toliau), *saūgti* (-ia) „dainuoti sauge“ (plg. *svagēti* (*svāgia*, -i) „skambėti, aidėti“, lat. *svadzēt* „tarškėti, barškėti“), *skaūsti* (-džia)

¹⁶⁹ Stang Chr. S. Das slavische und baltische Verbum, p. 41.

„skambėti, siausti“ (plg. *skudaī* „skudučiai“, *skudūtis*, *skudūtė* „skudučių vamzdeliai ...“) ir *stāūgti* (-ia). Latvių kalba čia turi: *āukt* (3 p. praes. *āuc*) „kaupti, staugti (apie audrą)“ (plg. liet. *ūkti* (-ia) „gausti, aidėti; šaukti (apie pelėdą, kiškį)“, lat. *aūka*, senųjų raštų *auks* „audra, viesulas“, pr. aukis „toks pasakų paukštis, Greif“), *bauzt* (-žu, -zu) „plepėti, niekus taukšti; loti“ (plg. *bužuot(iēs)* „triukšmauti, šaukti“, *būzinēt*² „pavargus silpnai loti ar kalbėti“, *būzinis* „silpnai lojantis šuo“, liet. *buzoti* (-ója) „daug ir niekus kalbėti, plepėti, taukšti; verkti, žliumbti“), *gnaūzt* (-žu, -zu) „plepėti, niekus taukšti; peikti, blogai atsiliepti“, *sa-gnaūzt* „skųstis, dejuoti“ (plg. liet. *gniauzoti* (-ója) „verkšlenti, aimanuoti“) bei *taūzt* (-žu) „daug (niekų) ar viską žinant šnekėti, plepėti“ šalia *taūzēt*, *tāuzēt*² (-ēju) „daug niekų šnekėti; lėtai ir nemikliai šnekėti; daug ēsti“ (plg. liet. *taūzyti* (-ija) „negražiai kalbėti; niekus plepėti, taukšti“, *tauzà* „niekų kalba; kas mėgsta tauzyti“). Tad semantinė analizė leidžia, rodos, iškelti hipotezę, kad kai kurie iš čia nagrinėtų baltų kalbų veiksmožodžių priklausė aspektinių („perfektyvių“) ide. formų, pasižymiųjų specifine reikšme, šaknies vokalizmu *o* (*oi*, *ou*) ir 3 p. sing. fleksija *-e/o*, kategorijai, iš kurios pietinio ide. arealo kalbose (indoiranėnu, graikų ir kt.) išriedėjo perfektas.

Nagrinėjamo kamieno šaknies vokalizmo *ai* ir *au* leksemos, be semantinių, pasižymi ir tam tikromis raiškos ypatybėmis, iš kurių galima spręsti apie jų archainės prezenso paradigmos pobūdį.

Iš latvių kalbos tęstinės intonacijos, reflektuojančios prabaltiškąjį akūtą šaknį pastoviai kirčiuojančiose formose, matyti, kad dalis nagrinėjamo tipo *īo*-kāmienių veiksmožodžių atstovavo baritoninio kirčio paradigmam: lat. *grāūžu* „bildu, griauju...“, liet. *grāudžia* „griauja, trenkia...“, *jaūžu*, *jaūdžiasi*, *snaūžu*, *snāudžia*, *gaūšu* (praet. *-su*), *gnaūžu* (praet. *-zu*) „apkalbu, šmeižiu“, *praūšuōs* (praet. *-suōs*), *spraūdzu*, *jaūbt*. Lat. *traūcu* (šalia *trāucu*) ir liet. *trāukia* šaknies intonacija ir kirčio vieta sutampa su pr. per-traūki¹⁷⁰.

Apie buvusią liet. *smaūkia* baritonezę galima spręsti iš slaviškojo atitiktens **smučjǫ*, **smučjětъ*, turinčio, matyt, iš cirkumfleksinės šaknies į žodžio galą fonetiškai nušokusį kirtį.

Antra vertus, nemažo būrio leksemų laužtinė intonacija (*laižu*, *grāūžu* etc.) rodo, kad *īo* kamienas, matyt, nėra pati seniausia nagrinėjamųjų veiksmožodžių fleksija, žinoma, jeigu prielaida, kad *īo* kamieno prezentinės formos pasižymėjo baritoniniu kirčiu, yra teisinga. Baritoninę kirčiavimo paradigmą galėjo turėti tiek prabaltiškasis *īo* kamienas, tiek *e/o*

¹⁷⁰ Endzelīns J. Senprūšu valoda, p. 21.

kamienas, nors pastaruoju atveju koloninis šaknies kirtis būtų sunkiai suderinamas su tematinei asmenavimo paradigmai būdingais alternuojančiais vienaskaitos ir daugiskaitos formų kamienais (žr. toliau). Lietuvių kalbos akūtinės šaknies formų atliepiniai latvių kalboje daugeliu atveju turi būdingą laužtinę šaknies intonaciją: lat. *laižu* (plg. liet. *lėidžia*), liet. *graužia*, *graužu*, *laužia*, *laužu*, lat. *paūžu* (šalia *paūžu*), liet. *pláudžia*, *plaūžu*, *ráugia*, *raūžu*, *spráudžia*, *spraūžu*, lat. *taūžu*, *zmaūžu*, liet. *pláu-čia*, lat. *pláu-ktu* (šalia *pláu-čia*, *pláu-ktu*), *smáugia* (plg. lat. *šmaūžu* < **smeug-*). Laužtinės latvių kalbos intonacijos susiformavimo aplinkybės verstų manyti, kad ką tik minėtos formos buvo kaitomos pagal tematinę paradigmą, pasižymėjusią kirčio šokinėjimu atskirose formose iš pradinų į galinius skiemenis.

Tad kai kurios archaiškos (3 p. sing.) *-e/o* paradigmos formos bus kirčiavusios galinius skiemenis. Bet pasakyti kurios, anaip tol nelengva. Manydamas, kad nekirčiuotas skienu galėjo paaukštėti (akūtas prabaltiškais laikais pasižymėjęs tono aukštumu) tik turėdamas atitinkamą aukštą kirčiuotą skiemenį toje pačioje gramatinėje formoje, J. Kazlauskas pasiūlė tokį kilnojamojo kirčio paradigmos modelį, kur 3 p. praes. forma funkciškai prilygsta vienaskaitos galininko formai, t. y. kirtį turi šaknyje, o 1 ir 2 p. sing. formos pasižymi galo kirčiu¹⁷¹.

W. Schmalstiego rekonstruojama mobiliojo kirčio veiksmažodžių prezenso paradigma susideda iš 1 p. sing. ir plur. formų galo kirčio (*vedù*, **vedàme* su vėlesniu išlyginimu į *vėdame*) ir 2 p. sing. ir plur., 3 p. sing. formų šaknies kirčio (*vedì* < **vèdi*, *vėdate*, *vėda*). W. Schmalstiegas, be to, mano, kad 1 p. sing. formos galo kirtis (*vedù*) nėra de Saussure'o dėsnio rezultatas, bet išlaikytas pirminis akcentas¹⁷².

Žodžio pradžios kirtį mobiliojoje akcentinėje paradigmoje yra turėjusi (absoliutinėje pozicijoje) slavų kalbų 1 p. sing. praes. forma¹⁷³ (plg. s. rus. живы, говорю). Tiek atematinė, tiek pasižyminti archaine struktūra perfekto paradigma s. indų ir iš dalies graikų kalbose rodo vienaskaitos šakninio kirčio ir daugiskaitos galūninio kirčio formų opoziciją. Visai galimas daktas, kad analogiška akcentinė paradigma egzistavo ir baltų prokalbėje (**ráugō*, **ráugēi*, **ráuga*, bet **raugamē*, **raugatē*), tuo labiau kad yra aiškių daugiskaitos formų galūninio kirčiavimo liekanų (pvz., M. Daukšos *renkamē*, *imamē*, *imatē*)¹⁷⁴.

¹⁷¹ Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. — V., 1968, p. 95.

¹⁷² Schmalstieg W. R. Indo-European Linguistics. — University Park and London, 1980, p. 108, 125.

¹⁷³ Дыбо В. А. Славянская акцентология, с. 256—257.

¹⁷⁴ Skardžius P. Daukšos akcentologija. — Kaunas, 1935, p. 195, 199.

Oksitoniškai kirčiuojamas *e/o* kamieno daugiskaitos formas mobiliojo kirčio paradigmoje iš baltų prokalbės išsinešė, kaip lietuvių, suprantama, ir latvių kalba. Kadangi nekirčiuotųjų skiemenų intonacija yra paremta kirčiuotųjų intonacija, tai jos tikriausiai ir buvo tas pakankamas pamatas, ant kurio, atitraukus kirtį į pradžią, prabaltiškose akūtinėse šaknyse atsirado laužtinė intonacija (**raugamè*, **raugatè* > **raúgame*, **raúgate*), palaipsniui išplitusi po visą paradigmą (lat. *raúdsu*). Pastoviai šaknį kirčiuojančių vienaskaitos formų baltiškojo akūto refleksas latvių kalboje dėsningai buvo tęstinė intonacija. Tad vienaskaitos formų baritonezės ir daugiskaitos formų oksitonezės opozicija, matyt, ir reikėtų aiškinti latvių kalboje pasitaikantį tos pačios šaknies laužtinės ir tęstinės intonacijos skirtumą: *paúžu* | *paūžu*, *gaúžu* | *gaūžu* (šalia *gàužu*) „tauskiu, plepu...“.

Nustatyti *e/o* kamieno prabaltiškos prezenso paradigmos pobūdį padeda ir tas, kad kai kurie vokalizmo *ai* ir *au* įo-kamieniai veiksmožodžiai – tiek tranzityviniai, tiek ir intranzityviniai – sudaro opoziciją su tos pat šaknies tranzityviniais (kartais intranzityviniais) nykstamojo laipsnio vokalizmo *o*-kamieniais veiksmožodžiais, plg. *brùkti* (-*a*) „terpti, sprauti, kišti...“ : *braùkti* (-*ia*), *brâùkt* (-*cu*); *lùpti* (-*a*) „skusti, plėsti, imti (lupenas, luobą, žievę); kailį, odą imti, dirti...“ , lat. *lupt* (praes. **lupu* = liet. *lupù*¹⁷⁵ arba *lupju*, praet. *lupu*) „lupti, aižyti; vogti; valgyti, ėsti“ : *laùpti* (-*ia*), lat. *laupti*² (-*pju*, -*pu*); *rubti* (-*a*) „kast“ J : *raùbti* (-*ia*); *rùsti* (*rùsa*) „coire“ : *raùsti* (-*sia*), *ràust* (-*šu*, -*su*).

Veiksmožodžių *maùšti* (-*ia*) „būti karštam, trakti, bėgtis (apie karvę); eiti, brautis; suvedžioti; atkalbinėti“ ir *mùšti* (-*a*) „teikti skausmą smūgiais; daužyti, tvoti; grūdant spausti (aliejų); veržtis, verstis, plūsti, trykšti; (refl.) skverbtis, brautis, lįsti; (refl.) lakstytis, vaisintis...“ bendra kilmė¹⁷⁶ matyti iš jų turimų tapačių reikšmių: „būti karštam, trakti, bėgtis (apie karvę)“ / (refl.) lakstytis, vaisintis“; „eiti, brautis“ / „(refl.) skverbtis, brautis, lįsti“; *pér-maùšti* „perkalbėti, įtikinti; pergalėti, įveikti, permušti“.

Šalia *daùbti* (-*ia*) B. Vanagienė-Rokaitė iš VŽ yra užfiksavusi iš-*dùbti* (iš-*duba*) „išpūti“, su kuriuo sutiktų lat. *dubt* (praes. *dubu*) „linkti, kristi, dubti“.

Tipo *lùpti* (praes. *lùpa*, praet. *lùpo*, *lùpè*) fleksiją seniau tikriausiai turėjo taip pat *kùpti* (-*ia*, -*è*) „į krūvą dėti“, *žlùgti* (-*ia*, -*è*) „žluginti“, *sugti* (-*ia*, -*è*) „staugti, kaukti; raudoti“ bei *grùsti* (-*džia* šalia *gruñda*, *grùdo*) „liūsti, gaudintis“, sudarantys opoziciją atitinkamai su *kaùpti* (-*ia*), *žlaùgti* (-*ia*) „skalbinčius virinti, šutinti“, *saùgti* (-*ia*) „dainuoti (saugę)“ bei *graùsti* (-*džia*) „skaudėti iš liūdesio (apie širdį); (refl.) gailėtis, apgailės-

¹⁷⁵ Endzelīns J. Latviešu valodas gramatika, p. 744, išn. 383.

¹⁷⁶ Fraenkel E. LEW, p. 420, 475.

tauti“, kadangi jų prezenso formos su *-ia*, atrodo, laikytinos naujadarais : šalia senų *įo*-kamienių formų lauktume preteritų **kūpė*, **žlūgė*, **sūgė* bei **grūdė*.

Šaknies vokalizmu, kartais ir kamiengalio balsiais priešybę sudaro ir tokios pailgintu nykstamuoju šaknies balsiu pasižyminčios leksemos, kaip antai: lat. *līst* (-*žu*, -*du*) „kirsti, rauti su šaknimis“ šalia lat. *lafst* (-*žu*, -*du*) „leisti; (refl.) skraidyti, skrajoti“ (semasiologiškai plg. lat. *kuokus* (*baļķus*) *lafst* „medžius kirsti“)¹⁷⁷; liet. *grūsti* (-*džia*) „gaudinti“ (: *Aš tave grūdžiu* J) šalia *graūsti* (-*džia*) „skaudėti iš liūdesio (apie širdį)...“; *lūkti* (-*ia*) „laukti“ šalia *lāukti* (-*ia*); lat. *sprūst* (-*žu*, -*du*) „spausti, veržti (su spruduliu)“ šalia *spraūst* (-*žu*, -*du*), liet. *sprāusti* (-*džia*); liet. *grūsti* (-*da*, -*džia*) „krušti, trinti, smulkinti, malti; daužyti...“; lat. *grūst* (-*žu*, -*du*) „stumti, grūsti; grūsti, kišti, kimšti; grūsti, trinti (pvz., pipirus, druską)“ šalia liet. *grāusti* (-*džia*) „turėti palinkimą, traukimą, aistrą; gabenti, griozdinti, nešti, kraustyti, grūsti; ieškant versti; griebti, vogti“, lat. *sa-grāust*² (3 p. praet. *sa-graude*) „(su)griauti“. Be šių tranzityvinių pailginto nykstamojo laipsnio *įo*- (kartais *o*-) kamienių leksemų, analogišką opoziciją sudaro ir viena kita intranzityvinė leksema: *plāusti* (-*džia*, -*dė* N šalia dažnų -*sta*, -*do*) „tekėti, bėgti, srovėti...“ šalia *plāusti* (-*džia*), lat. *plaūst* (-*žu*, -*du*); *rūgti* (-*ia* N, K, -*ė* K šalia dažnų -*sta*, -*o*) „darytis rūgščiam, fermentuotis...“ šalia *raūgti* (-*ia*), *raūgt* (-*dzu*). Vienos šaknies su *trāūkt* (-*cu*) „numušinėti, daužyti, purtyti (vaisius nuo medžių); plėšti, daužyti lapus (apie vėją); mušti, trenkti, duoti; daužyti, plaišinti...“ latvių kalba turi *trūkt*, *trūkt* (-*kstu*, -*ku*) „trūkti (pvz., siūlas); trūkti, dužti, skilti...“ (plg. liet. *trūkti* (-*sta*)), bet iš jo 3 p. praet. *trūcēs* galima spręsti apie anksčiau buvusią *įo*-kaminę prezenso formą.

Kai normaliojo šaknies vokalizmo leksema yra cirkumfleksinė, tokią pat intonaciją šaknyje turi ir nykstamojo šaknies vokalizmo leksema, plg. *svygti* (-*ia*) „verkšlenti, skūstis“, *brūžti* (-*ia*) „triūsti, darbuotis, ruošti“, *gūžti* (-*ia*) „aptūpti, sparnais dengti, laikyti šiltai, glausti; pritūpti (apie vištas), lenktis; (refl.) trauktis (į krūvą, į kamuolį), riestis...“; *triūsti* (-*sia*) „dirbti (ppr. smulkų ruošos darbą)“, *krūptis* (-*iasi*; be k.) „išsigąsti, krūptelėti“ šalia *svaigti* (-*ia*) „svyruoti, svirduliuoti, svaigti“, *braūžti* (-*ia*), *gaūžti* (-*ia*), lat. *trāust* (-*šu*, -*su*), *trāustiēs*² „ropštis, sunkiai lipti, kopti, keltis; sunkiai judėti, stumtis į priekį; (tr.) krėsti, purtyti (pvz., obuolius)“, *sa-trāustiēs*² „... palengva rengtis, taisytis, palengva neskubant ruošti“, liet. *kraūpti* (-*ia*). Daugiau šio tipo leksemų yra tarp įvairių garsažodi-

¹⁷⁷ Endzelīns J. – FBR, 1927, VII, p. 97 = To paties. DI, III 1, p. 439.

nių veiksmazodžių: *būbti (-ia)*, *būkti (-ia)*, *kūkti (-ia)*, lat. *kūkt (-cu)*, *pūkšti (pūškia, -ščia)*, *pūpti (-ia)*, *stūgti (-ia)* ir *ūkti (-ia)* šalia *baūbti (-ia)*, *baūkti (-ia)*, *kaūkti (-ia)*, lat. *kàukt (-cu)*, *paūkšti (-škia, -ščia)*, *paūpti (-ia, -sta)*, *staūgti (-ia)* ir lat. *àukt (-cu)*.

Visai galimas daiktas, kad šių leksemų, bent jau jų dalies, opozicija tęsia anksčiau egzistavusios vieningos prezenso paradigmos singularinių ir pliuralinių formų opoziciją, būtent: 1 p. sing. **braūk-ō* : 1 p. plur. **bruk-mè*, **laūp-ō* : **lup-mè*, **maūš-ō* : *muš-mè* ir kt., **laid-ō* : **lid-mè*, **graud-ō* : **grūd-mè* „grūdu“, **lūk-ō* : **lūk-mè* ir kt.

Prielaidą, kad bendrašaknės veiksmazodinės leksemos su skirtingais šaknies balsių kaitos laipsniais ir neretai kamiengalio balsiais gali būti išriedėjusios iš atskirų vienos paradigmos formų, paremtų taip pat analogiškas vardažodžių sistemos reiškinys: dabar lietuvių kalboje turime atskirus leksinius-semantinius vienetus, pvz., *šerdis* ir *širdis*, bet archainiais baltų kalbų raidos etapais ir anksčiau čia būta vieningos paradigmos: nom. sing. **k'ér(d)* (plg. pr. *seyr*, t. y. *sēr*), gen. sing. **k'rd-ès* ir kt.¹⁷⁸

Ilgos šaknies paradigma, turėjusi, be to, kilnojimąjį vienaskaitos formų pradžios ir daugiskaitos formų galo kirtį, irdama galėjo duoti pirmiausia pastovaus šakninio kirčio akūtines formas, latvių kalboje reflektuojamas formų su tęstine šaknies intonacija (1 p. sing. **trūk-ō* > lat. *traūcu*), paskui galūninio kirčio pailginto nykstamojo šaknies vokalizmo formas, latvių kalboje atspindėtas formų su laužtine šaknies intonacija (1 p. plur. **grūd-mè* > lat. *grūžu*).

Dėl normalizacijos ir unifikacijos tendencijos, t. y. šaknies vokalizmo bei kamiengalio balsių suvienodinimo, minėtoji apofoninė paradigma daugeliu atvejų galėjo pasikeisti į tokią paradigmą: 1 p. sing. **graud-ō*, 2 p. **graud-ēi*, 3 p. **graud-a* : 1 p. plur. **graud-a-mè*, 2 p. **graud-a-tè* resp. 1 p. sing. **grūd-ō*, 2 p. **grūd-ēi*, 3 p. **grūd-a* : 1 p. plur. **grūd-a-mè*, 2 p. **grūd-a-tè*. Apibendrinus daugiskaitos atitrauktinio kirčio formų intonaciją, latvių kalboje atsirado dvejos šaknies vokalizmo laipsniais tesiskiriančios tipo *spraūžu*, *sprūžu* formos.

Minėtos apofoninės paradigmos egzistavimu prabaltiškaisiais laikais, ir, žinoma, anksčiau galbūt reikėtų aiškinti kamiengalių ir šaknies vokalizmo skirtumą tarp baltų kalbų veiksmazodžių ir jų etimologinių atitikmenų giminiškose kalbose, plg. liet. *gaužti (-ia)*, *graužti (-ia)*, lat. *grāūzt (-žu, -zu)*, *lāūzti (-ia)*, lat. *lauzt (-žu, -zu)*, lat. *praūstīēs (-šuōs, -suōs)*, *smāugti (-ia)*, *sprāusti (-džia)*, lat. *spraūst (-žu, -du)* ir atitinkamai s. ind. *gūhatī* „slepia, dengia“, s. sl. *gryzq* „graužiu“, s. ang. *tó-lúkan* „daužti, laužti“,

¹⁷⁸ Skardžius P. Alte Wurzelnomina im Litauischen. – IF, 1956, 62, p. 162 – 163.

s. frizų *lūka* „traukti, tempti“, s. isl. *frúsa, frýsa* „prunkšti, purkšti“, s. ang. *smúgan*, s. frizų *smūgen* „lenkti, glausti“, s. frizų *sprūta*, s. saksų *ūt-sprūtan* „sprogti, dygti“.

Archaiškiausia ide. veiksmožodžio sistemos kategorija, matyt, buvo dia-
tezė resp. aspektas, kurie su laiko reiškimu tikriausiai nieko bendra netu-
rėjo. Tą kategoriją galėjo sudaryti statyvinių-medialinių ir aktyvinių veiks-
mažodžių opozicija ir reikšti galūnių priešprieša: 1 p. sing. *-əo, 2 p. sing.
*-təo (dalyje ide. dialektų tikriausiai imperatyvinės kilmės *-ei) ir 3 p.
sing. *-e/o : 1 p. sing. *-m, 2 p. sing. *-s ir 3 p. sing. *-t. Be specifinės, iš
kilmės medialinės fleksijos, statyvinės-medialinės veiksmožodžių formos
galėjo pasižymėti nykstamuoju šaknies vokalizmo laipsniu ir oksitoneze
(1 p. sing. *lip-əó, 2 p. sing. *lip-éi, 3 p. sing. *lip-ejó), o aktyvinių formų
struktūros būdingas bruožas, be skirtingų galūnių, buvo alternuojantis
kamienas, t. y. singularinės formos turėjo šaknyje normaliojo laipsnio vol-
kalizmą e ir pradžios kirtį, pluralinės formos – nykstamojo laipsnio šak-
nies vokalizmą ir galūnės kirtį (1 p. sing. *léip-m, 2 p. sing. *léip-s, 3 p.
sing. *léip-t : 1 p. plur. *lip-mé(s), 2 p. plur. *lip-té).

Tarp medialinę („perfektinę“) fleksiją turėjusių veiksmožodžių būta, at-
rodo, dar vieno tipo formų. Kaip tam tikrą funkcinį nykstamojo šaknies
vokalizmo pakaitalą šio tipo vienaskaitos formos turėjo vokalizmą o ir
šaknies kirtį, daugiskaitos formos išlaikė nykstamąjį šaknies vokalizmą,
lydimą galūnės kirčio¹⁷⁹ (1 p. sing. *lóip-əo, 2 p. sing. *lóip-ei, 3 p. sing.
*lóip-e/o : 1 p. plur. *lip-mé(s), 2 p. plur. *lip-té).

Aktyvinių ir statyvinių formų kontrastą seniausia ide. veiksmožodžio
semantinė kategorija laiko ne visi tyrinėtojai. W. Schmalstiegas linkęs many-
ti, kad seniausia veiksmožodžio forma buvo nominalinė, pagal diatezę ne-
žymėta, ir turėjo prisijungusi įvardinės kilmės afiksus (*-om, *-es, *-et ir
kt.). Pvz., veiksmožodžio *es- „būti“ paradigma atrodžiusi taip: 1 p. sing.
*es-óm, 2 p. *és-es, 3 p. *és-et, 1 v. plur. *es-ómos, 2 p. *és-ete(s), 3 p.
*es-ónt. Tai buvusi pirmoji ide. veiksmožodžio raidos stadija. Iš šios sta-
dijos formų fonologinių pakitimų (nekirčiuoti balsiai išnykę, kirčiuoti ir
per du intervalus nuo kirčiuotųjų esantys balsiai išlikę) ir įvairių išlygini-
mų keliu išriedėjusios antrosios (II) ir trečiosios (III) stadijos formos:
II *s-óm, *es-t, *es-mé-; III *s-óm / *es-m, *es-t, *s-me- (plg. lotynų kal-
bos veiksmožodžio es- paradigmą: *sum, es, est, sumus, estis, sunt*)¹⁸⁰. Čia
nagrinėjamas baltų kalbų veiksmožodžio sistemos fragmentas rodo anks-
čiau buvus aktyvinių ir statyvinių-medialinių formų, taigi ir fleksijos opo-

¹⁷⁹ Bader F. Les présents à nasale indo-européens: la classe en *-nu-. – BSL, 1979, 74, p. 194–195.

¹⁸⁰ Schmalstieg W. R. Indo-European Linguistics, p. 108, 126–129.

ziciją, kuria daug paprasčiau paaiškinti istorinių ide. kalbų veiksmažodžių įvairias semantikos ir formalinės struktūros ypatybes.

Formuojantis ide. dialektuose laiko kategorijai, būtent prezenso/preterito opozicijai, rūšies (diatezės) sistemos transformacijoje į laiką reiškiančias formas didelį vaidmenį suvaidino tokie procesai kaip tematizacija, sufixacija ir kt. Istorinėse ide. kalbose gerai paliudyta vadinamoji tematinė fleksija, diachroniškai žiūrint, yra, matyt, niekas kitas kaip archainės (*-əo) konjugacijos 3 p. sing. formos galūnės *-e/o apibendrinimas visoms paradigmos formoms¹⁸¹: 1 p. sing. *lip-o-əó > !*lipǫ (tarp balsių iškritus laringalui ir *-o-o kontrahavusis į *-ǫ), 2 p. sing. *lip-e-éi > *lipēi (*-e-e- kontrahavusis į *-é-), 3 p. sing. *lip-e/ó, 1 p. plur. *lip-o-mé(s) (su -o- greičiausiai iš analogijos su 1 p. sing. *lip-o-əó), 2 p. plur. *lip-e-te (su -e- greičiausiai iš analogijos su 2 p. sing. *lip-e-éi). Dėl šios priežasties tipo lipa, skùta tematinės formas galime laikyti archainiais prezenso sistemos reliktais. Prezentinės formos galėjo būti charakterizuojamos ir kitokiais būdais: turėjusios reikšmę „čia ir dabar“ partikulos *-i dėliojimu prie fleksijos (1 p. sing. *-əoi, 3 p. *-oi|-ei ||-mi, -si, -ti), įvairių formantų, tarp jų *-je/o, vartojimu ir kt.

*-je/o- pradžioje galėjo būti vartojamas kaip mediuomo diatezės formantas, iš kur paaiškėja ir jo tematinė struktūra: *-j(e/o)-. Kamieno je/o formos pradžioje tikriausiai buvo kaitomos pagal medialinę fleksiją, kas matyti iš jų ryšio su hetitų kalbos -hi konjugacija, plg. įo-kamienę formą lot. orior „atsistoju, atsikeliu, pakylu“ ir het. arhi „atvykstu, pasiekiu“ (su -hi < *-əo-i). Dedamas vėliau prie fundamentinių formų – diatezinių, kurios pradžioje buvo medialinės (*lip-əó), ir aspektinių (*lōip-əo), -je/o kamienas jau reiškė laiką, būtent – prezensą¹⁸².

Kurios konkrečios veiksmažodinės šaknys buvo kaitomos pagal aktyvinę paradigmą ir kurios – pagal statyvinę-medialinę paradigmą, dabartiniame ide. kalbų veiksmažodžio struktūros tyrinėjimo etape dar nėra pakankamai paaiškėję. F. Bader mano, kad šaknis duodavo tik vieną veiksmažodinę formą, fundamentinę, charakterizuotą priklausomai nuo rūšies tik galūnėmis, ir kad kiekviena archainė ide. veiksmažodžio forma priklausė arba *activa tantum* serijai (su galūnėmis *-m, *-s, *-t, 3 p. plur. *-e/ont) arba *media tantum* serijai (su galūnėmis *-əo, *-təo, *-e/o, 3 p. plur. *-(ē)r)¹⁸³.

¹⁸¹ Watkins C. Indogermanische Grammatik. Erster Teil. Geschichte der indogermanischen Verbalflexion, p. 81–82, 111–113.

¹⁸² Bader F. Op. cit., p. 233.

¹⁸³ Bader F. Le présent du verbe „être“ en indo-européen. – BSL, 1976, 71, p. 34.

Bet Viač. Ivanovas, remdamasis pirmiausia hetitų kalbos, taip pat ir kitų ide. kalbų, pvz., baltų, duomenimis, teigia, kad, pvz., formose lat. *dēju* „dedu“ : liet. *de-mi*, kurios morfologiškai tiksliai pakartoja het. *teḫḫi* „dedu“ : *te-mi* „sakau“, „отражается та возможность построения форм двух типов от одного и того же корня, которая существовала в индоевропейских диалектах в древнюю эпоху их развития“¹⁸⁴. Su žiuo teiginiu sutinka daugelio čia nagrinėjamų veiksmažodžių konstatuotas priklausymas atematiniam ir tematiniam tipui. Tad esama pamato galvoti, kad prabaltų dialektuose ta pati veiksmažodinė šaknis daugeliu atveju galėjo būti kaitoma ir pagal atematinę *-mi*, *-si*, *-ti* fleksiją ir pagal tematinę *-ō < *-oəo*, *-ēi*, *-e/o* fleksiją. Fleksijos opoziciją, matyt, lydėjo šaknies vokalizmo *e : o (>a)* opozicija. Čia nagrinėtų veiksmažodžių atveju šalia vokalizmo *ei* ir *eu įo*-kamienių veiksmažodžių, kurie baltų kalbų veiksmažodžio struktūros požiūriu laikytini pamatiniais, būta dažno vokalizmo *oi* ir *ou įo*-kamienio iteratyvo arba intensyvo. Kai kurių šios grupės veiksmažodžių vokalizmo *ei* ir *eu įo*-kamienių pamatinių formų ir vokalizmo *oi* ir *ou* to paties kamieno išvestinių formų opozicija ir gali atspindėti senąją *-mi* fleksijos ir *-ō < *-oəo* fleksijos veiksmažodžių opoziciją¹⁸⁵. Šaknies vokalizmas *o (oi, ou)*, pradžioje buvęs aspektinių („perfektinių“) formų aksesuarinis rodiklis, vėliau galėjo būti reinterpretuotas kaip iteratyvumo-intensyvumo, taigi ir kauptyvumo charakteristika bent jau kai kurių veiksmažodžių atžvilgiu. Tad, pvz., dabartinę trinarę leksinę-semantinę opoziciją liet. *leidžia* : lat. *laižu* : *ližu* „kertu, raudu su šaknimis“ galima paaiškinti anksčiau egzistavusia fleksinio tipo opozicija: 1 p. sing. **lėid-mi* / 1 p. plur. **līd-mē* : 1 p. sing. **lāid-ō* / 1 p. plur. **līd-mē*¹⁸⁶.

Bet nagrinėjant vokalizmo *ei*, *eu įo*-kaminius veiksmažodžius, buvo prieita prie išvados, kad kai kurie jų galėjo seniau būti kaitomi tematiškai: **sėikō*, **steigō*, **leipō* ir kt. Šio tipo paradigma, t. y. paradigma, turinti 1 p. sing. *-ō < *-oəo*, 3 p. sing. *-e/o* fleksiją ir šaknies vokalizmą *e*, laikytina, atrodo, vėlesne, ir prie jos susidarymo, tiksliau prie šaknies vokalizmo *e* atsiradimo, galėjo prisidėti atematinė paradigma. Kadangi tas pats veiksmažodis, kaip atrodo, galėjo būti kaitomas atematiškai (ir tematiškai), iš atematinės paradigmos (**leip-mi*, **leip-si*, **leip-ti*) nesunku buvo šaknies vokalizmui *e* patekti ir į tematinę paradigmą. Kartu su normaliuoju šak-

¹⁸⁴ Иванов Вяч. Вс. Общеиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы. — М., 1965, с. 81.

¹⁸⁵ Иванов Вяч. Вс. Славянский, балтийский и раннебалканский глагол, с. 108, 116.

¹⁸⁶ Plg. Endzelins J. — FBR, 1927, VII, p. 97 = То paties. DI, III 1, p. 439.

nies vokalizmu dėl atematinės paradigmos įtakos tematinės paradigmos vienaskaitos formose galėjo įsitvirtinti ir baritoninis kirčiavimas. Tokiu būdu archainė paradigma 1 p. sing. *lipǫ, 2 p. *lip-ėi, 3 p. *lip-e/o : 1 p. plur. *lip-mė(s), 2 p. *lip-tė galėjo virsti paradigma *leip-ō, *leip-ėi, *leip-e/o : *lip-mė, *lip-tė ir dar vėliau, apibendrinus normalųjį šaknies vokalizmą bei 3 p. sing. galūnę -e/o ir daugiskaitos formoms, – paradigma *leip-ō, *leip-ėi, *leip-e/o : *leip-o-mė, *leip-e-tė. Už tokios paradigmos susiformavimą, kaip minėta, atsakingu laikytinas atematinis asmenavimas, bet, aiškinant tematinės paradigmos susiformavimą, reikia neišleisti iš akių ir tos galimybės, kad ide. prokalbės dialektuose egzistavo prezenso tipas su apibendrintu šaknies vokalizmu e, šakniniu kirčiu ir medialine fleksija (s. ind. śéte „jis guli“, gr. κεῖται, het. kitta „jis guli“), davęs pradžią tematinėms šakninėms prezenso formoms (s. ind. śáye < *k'ėi-e/o-i, śáy-a-te; tematinę formą *k'ėi-e/o liudija ir imperfektas s. ind. a-śaya-t „jis gulėdavo“). Šiuo ide. prezenso tipu ir gali remtis baltų kalbų e/o kamieno veiksmoždziai su šaknies vokalizmu e ir baritoniniu kirčiu.

io-kamieniai veiksmoždziai ir šaknies galo priebalsių turėjimo/neturėjimo opozicija

Vienas nagrinėjamų lietuvių, taip pat latvių kalbų io-kamienių veiksmoždzių struktūros bruožas yra tas, kad prezenso formantas -io- jungiamas tiesiogiai prie šaknies (*diėg-ia* < **deig-jo*). Bet yra ir keletas išimčių, kur tarp šaknies ir formanto -io- pasirodo tam tikri elementai. Antai sugretinus *iš-kaūpšti* (-*pšia*, -*pšė*) „iškabinti su šaukštu“ ir *kaūpti* (-*ia*) „kasti į krūvą...; grobti, griebti sau“, išsiskiria elementas -š-. Nesunku taip pat įžiūrėti elementą -št-, kuris prezenso formose yra virtęs -šč- (-*ščia* < **-štjo*), tokiuose veiksmoždžiuose kaip *kreipštis* (-*čiasi*, -*tėsi*) „versti, jaukti ieškant ko“, *šmeikšti* (-*čia*) „šnerkšti, šiuokšlinti“, *šmiaūkštis* (-*čiasi*) „lengvai gobtis“ ir plačiai tarmėse vartojamuose *šmaūkšti* (-*čia*) „greitai lėkti, nerti; dėvint plėšyti; paviršium, nerūpestingai šluostyti; godžiai valgyti; pliekti, plakti (SD)“ bei *kruopšti* (-*čia*) „stropiai visą laiką dirbti, triūsti; (refl.) ruoštis, baustis; (refl.) sunkiai lipti, ropštis“. Elemento -št- egzistavimas ypač aiškiai matyti iš atitinkamų opozicijų. To elemento turėjimu/neturėjimu opoziciją sudaro *kneikšti* (-*čia*) „dirbti įsigilinus koki smulkų daiktą“, *kniėkšti* (-*čia*) „garsiai linksmai juoktis, krykšti“, *kiaukšti* (-*čia*) „loti, kiauksėti“, *šniaūkšti* (-*čia*) „godžiai ėsti, valgyti; versti, jaukti; uostyti (tabaką); ošti, šlamėti“, *ruopšti* (-*čia*) „ritinti aukštyn, kelti; kimšti, dėti; (refl.) sunkiai lipti, kopti; (refl.) ruoštis, taisyti“ ir *kneikti* (-*ia*) „šiuokšlinti, šneikšti“, *kniėkti* (-*ia*) „nerimauti, verkti, knykti“.

kiaukti (-ia) „plonai loti; kiauksėti“, *šniáukti (-ia)* „uostyti (tabaką); knarkti; bambėti“ (plg. lat. *šņaukt (-cu)* „šņypšti (nosį); smarkiai suduoti“), *rúoptis (-iasi)* „palengva, sunkiai kopti, lipti“. Be to, *raūpšti (-čia)* „ėdinėti skabant žolę, rupšnoti“ etimologiškai yra susijęs su *raūpti (-ia)* „duobti, skaptuoti...“; semasiologiškai plg. *skabýti (skābo)* „... ėdinėti, rupšnoti, kramsnoti...“, *skōbti (-ia, skābia)* „drožti (ppr. skaptu), skaptuoti; skinti, rėkšti, raškyti...“

Iš atitinkamų opozicijų taip pat matyti, kad elementai *-š-* ir *-št-* čia eina po šaknies baigiamųjų priebalsių *-k-* ir *-p-*. Nustatyti šaknies galo priebalsį, taigi ir tarp jo bei kamiengalio *-įo-* esančio elemento pobūdį kitais atvejais kur kas sunkiau, kadangi, pvz., šalia *kriaūkšti (-čia)* „krimsti, kramtyti, graužti; triaukšti“, *atsi-kriaūkšti (-čia)* „atsikrenkšti“, *pėikštis (-čias)* „bartis, vaidytis, pyktis“ turime tiek *kriaukti (-ia)* „krenkšti“, *peikti (-ia)* „niekinti, nevertinti; (refl.) skūstis, būti nepatenkintam savo būkle“, tiek *kriaūkšti (kriaūškia)* „t. p.“, *pikšti (piškia, -škė)* „pyktis, bartis“. Tas pats pasakytina ir apie *krėikšti (-čia)* „jaukti, versti, rausti, griozti (ppr. ko ieškant)“, *pri-kreikšti (-čia)* „prikreikti, prišiukšlinti“ šalia *krėikti (-ia)* „kloti tvarte gyvuliams po kojų, kad nebūtų šlapia; šiukšlinti, teršti“, nes *kreiškimas* yra *krėikšti (-čia)* vedinys. Tad šiuose veiksmožodžiuose, matyt, taip pat esama elemento *-št-*, bet jų šaknis gali būti ir *kriauk-*, *peik-*, *kreik-*, ir *kriaušk-*, *peišk-*, *kreišk-*. Aiškus šaknies galo *-šk-* yra veiksmožodžių *šneikšti (-čia)* „šiukšlinti“, *paūkšti (-čia)* „valgyti su garsu, triaukšti, čiaukšti, čiaumoti“, *pliaūkšti (-čia)* „su garsu tikšti, teškenti; taukšti, plepėti...“, sudarančių opoziciją atitinkamai su *šneikšti (šneiškia)* „t. p.“, *paūkšti (-škia)* „t. p.“ ir *pliaūkšti (-škia)* „t. p.“. Šio tipo veiksmožodžiai, t. y. turintys šaknies galo *-šk-*,¹⁸⁷ matyt, yra prisidėję prie formanto *-št-* atsiradimo. Mat prieš *-st-* susikeitus junginio *-šk-* priebalsiams (pvz., *paušk-ia* → **paukš-st-*), šaknies galo *-š-* ir elemento *-st-* *-s-* galėjo susilieti į *-š-* (**paukš-st-* → *paukšt-*, plg. *paūkšt-ė*). Be to, elemento *-št-* atsiradimą ir paplitimą galėjo lemti ir ta aplinkybė, kad po *k* ide. *s* lietuvių kalboje daugeliu atvejų virsta *š*. Vadinas, **kneik-st-*, **kniek-st-*, **kiauk-st-*, **šniauk-st-* galėjo pasikeisti į *kneikšt-*, *kniekšt-*, *kiaukšt-*, *šniaukšt-* fonetiškai. Iš čia *-št-* galėjo būti apibendrintas ir pozicijoje po kitų priebalsių, taigi ir po *p*¹⁸⁸. Panašiai yra plėtojęs ir elementas *-š-* (*-kaūpšia*), iš ide. *s* pirmiausia, matyt, atsiradęs pozicijoje po *k*, plg.

¹⁸⁷ Apie juos žr. Ivanov V. Suffix **-sk-* > Baltic *-šk-* and the Problem of Verbs Denoting Sounds. — Donum Balticum. Stockholm, 1970, p. 206–208. — Dėl liet. *šk* < ide. *sk* žr. Būga K. RR, II, p. 223; Hamp Eric P. Sources of *šk* in Baltic. — Archivio glottologico Italiano, Firenze, 1974, 59, p. 31–36.

¹⁸⁸ Dėl *s* po *p*(*b*) dar žr. Būga K. RR, I, p. 277–278.

vaukšti (-ša, -šo) „namuose tūnoti, nieko neveikti“ (plg. lat. *vauksnēt* (praes. -u, -ēju, praet. -ēju) „ilgai vakaroti, kur nors tūnoti, nieko neveikti, būti be darbo...“), kuris tačiau yra o kamieno.

Kad elementas *-št-* iš tikro yra *-st-* (kaip *-š-* yra ide. *-s-*), patvirtina tas, kad tie veiksmožodžiai, kurių šaknis baigiasi *-t-* arba *-s-*, kaip tik ir turi elementą *-st-* : *kniaūsti* (-sčia, -stė) „(prk.) ieškoti, versti, griozti, naršyti“, kurio A. Juška yra užfiksavęs praes. *kniaustuos, siēsti* (-sčia) „rišti, tvirtinti, kabinti“, *kriaūsti* (-sčia) „trauktis nešvarumais, skresti“, *suostis* (*suostuos*) „rengtis (ką daryti), rūpintis“ (pastarųjų trijų paliudytos tik prezenso formos), plg. atitinkamai tų pačių reikšmių *kniaūsti* (-čia, -tė) ir *kniaūsti* (-sia, -sė), *siēsti* (-čia, -tė), *kriaūsti* (praes. -čia, praet. -tė, -to), *suōsti* (-sia) „kelti rūpestį, varginti, kamuoti; (refl.) rūpintis, nerimauti, krimstis...“.

Atrodo, kad elementą *-st-* reikėtų laikyti tam tikru veiksmožodžių formantu ir kilmės atžvilgiu identifikuoti su intranzityvinių-inchoatyvinių veiksmožodžių prezenso formantu *-st-* (*dýg-sta, viř-sta* < **virt-sta*). Nagrinėjamų veiksmožodžių reikšmė tam neprieštarauja: daugumas jų yra intranzityviniai ir tranzityviniai kartu (*kniaūsti, krėikšti, paūkšti, pliaūkšti, šmaūkšti, šniaūkšti*), vienas kitas intranzityvinis (*kneikšti, kniėkšti, kriaūsti, kruōpšti*) ir tranzityvinis (*kriaūkšti, ruōpšti, šmeikšti, šneikšti*).

Kažką panašaus, atrodo, turi ir latvių kalba, plg. *pliekšt²* (-šu) „ploti, daryti lygų, plokščią; kalti, plakti, mušti, minti“ (plg. liet. *plieksti* (-skia) „dengti, skleisti, kloti“), *viekšt²* (-šu) „krauti, kaupti“, *vaukšt* (-šu) „garsiai plonu balsu kniaukti; garsiai verkti; loti“, *raukšt* (*pieri*) „raukti (kaktą)“ (plg. lat. *raukt², řaukt²* (-cu) „raukti, mažinti“), bet dėl fonetinio *-*siu* ir *-*stiu* sutapimo (> -šu) negalima kamiengalio priebalsio tiksliau apibūdinti. Čia, žinoma, sunku atsispirti pagundai etimologiškai identifikuoti lat. *paukšt* (-šu)² „skambėti, bildėti, traškėti“ ir liet. *paūkšti* (-čia) „valgyti su garsu, triaukšti, čiaukšti, čiaumoti“ ir tuo pamatu manyti, kad latvių kalba šiose leksemose taip pat turi *-st-*, bet drauge nereikia išleisti iš akių ir kai kurių šių leksemų denominatyvinės kilmės galimybės, plg. *paukšt²* (-šu), *vaukšt* (-šu) ir *paūkšis* „bildesys, traškėjimas, trenksmas“, *vaukšis* „šuo, kuris amčioja; plepys; traškėjimas (laužiant medį)“.

Formantas *-st-* (neprezentinis) baltų kalbose turi didelę reikšmę dėl to, kad *-st-* linkstama įžiūrėti ir kitose ide. kalbose, būtent: keltų, germanų (pvz., s. air. *brissim* „lūžtu, dūžtu, laužiu, daužiu“ < **bhrst-*, s. ang. *berstan*, s. vok. aukšt. *brestan* „lūžti, dužti“), graikų (pvz., βασταζω“ (iš-, pa-)kėliu, nešu“, ἔβλαστον „dygau, sprogau“), s. indų (pvz., *veřtate* „kimba, kabinasi, vyniojasi“ < **uei-st-*) ir ypač tocharų (pvz., A *kāršt-*,

B *kārst-* „pjauti, kirsti“, A *košt-* „mušti, kirsti, kalti“, A *pyāšt-*). Šis kitų ide. kalbų neprezentinis formantas laikomas paveldėtu iš ide. prokalbės ir istoriškai tapatinamas su baltų kalbų prezenso formantu *-sto* (*viřsta*, pr. *wīrst* „tampa“ < **uirt-sto*)¹⁸⁹. Kaip ir kitose ide. kalbose, taip ir baltų *-st-* vartojamas ne tik prezentinėse, bet ir preteritinėse bei išvestinėse formose (plg. *kruopštīnėti*, *rupštėnti*). Kitaip sakant, nagrinėjamų baltų kalbų veiksmazodžių elementas *-st-* yra kitų ide. kalbų veiksmazodžių formanto *-st-* ir baltų kalbų prezenso sufikso *-st-* tarpininkas, ir todėl istorinis jų ryšys yra visai galimas. Tarp *-s-* (> liet. *-š-* po *k*) ir *-st-* (> liet. *-št-* po *k*), kuriuos turi bendrašaknės formos, pvz., *šmāukši*, *šmūkši* (< **-k-s-*) resp. *šmaūkščia*, *šmiaūkščiasi* (< **-k-st-*) arba *rupšėna*, *rupšinėja* (< **-p-s-*) resp. *rupštėna*, *raūpščia* (< **-p-st-*), istoriškai žiūrint, esama tokio pat morfologinio santykio kaip ir tarp, pvz., liet. *niaūsia*, gr. *νεώω* < **neusō* ir tarp liet. *snūsta* < *(*s*)*nūd-st-*, gr. *σναύζω* „snaudžiu, snūduriuoju“, gr. *σναύζω* „linkteriu galvą, mirkteliu, duodu ženklą“ (< **nu-st-/neu-st-*) žodžio galo elementų *-s-* ir *-st-*.

Elementas *-s-*, kaip matyti iš liet. *niaūsia*, gali funkcionuoti kaip veiksmazodinių leksemų šaknies baigiamasis priebalsis. Lietuvių kalboje daugeliu atvejų šioje pozicijoje jis taip pat pasireiškia kaip *-š-*. Ko vertas toks *-š-* ir kuriomis sąlygomis jis atsiranda, matyti iš etimologinių kitų ide. kalbų atitikmenų.

Veiksmazodžių *maūšti (-ia)* „būti karštam, trakti, bėgtis (apie karvę); eiti, brautis...“, *mūšti (-a)* „teikti skausmą smūgiais; daužyti, tvoti; (refl.) skverbtis, brautis, lįsti...“ atitikmenys kitose ide. kalbose gali būti bulg. *мýша* „durti, bestti, smeigti; grūsti, badyti“, *за-мышéвам* „apkloti, apdengti“ (semasiologiškai plg. lat. *šāust (-šu, -tu)* „pliekti, čaižyti; mušti“, liet. *siaūsti (-čia)* „supant uždengti ar nudengti, supiti...“) bei s. ind. *mōśati* „vagia“, *muśnāti* „vagia, plėšia“. Liet. *triaūšti (-šia)* „triušti, trupėti“, *triáušėti (-ėja)* „t. p.“ [: lat. *trusēt* (praes. *-u, -ēju*, praet. *-ēju*) „pūti, trešti; pajuosti (apie bulves); džiūti, gesti (apie javus); triušti, trupėti (apie plaukus); šerpėti, šiauštis, taršytis...“] giminaičiai yra ukr. *по-трýхнути* „sušusti, sutrešti“, ček. *trouchněti* „t. p.“ (dar plg. lat. *trāūsls* „trapus, gurus, lūžtamas, trupantis...“ ir serb.-chorv. *trūo*, fem. *trū(h)la* „trapus, traiškus, sutrešęs“). Veiksmazodžio *kriaūšti (-ia)* „badyti; (refl.) grūstis, kimštis; eiti, drožti, mauti“ *-š-* pobūdis matyti iš jo iteratyvų-kauzatyvų etimologinių atitikmenų: *kraušyti (kraušo)* „niurkyti, lamdyti; badyti, daužyti...“, lat. *krausīt* (šalia *krāusēt (-ēju)*)

¹⁸⁹ Levet J.-P. Les présents en *-st- de l'indo-européen: les données tokhariennes. – BSL, 1975, 70, p. 91–114.

„grūsti, daužyti, miežius klojime minti...“, s. sl. *sə-krušiti* (-*krušq*) „sudaužyti“.

Semantinis artimumas leidžia galvoti apie liet. *riauštis* (-*iasi*) „ginčytis, pyktis, rietis“ ir s. ind. *rōṣati* „nepatinka, įkyri, pykina; užsigauna, išįžeidžia“, *rūṣyati* „yra liūdnas, liūsta, nusimena“ etimologinį ryšį (kaip ir vardažodžių *riaušės* „nepasitenkinimo, protesto reiškinys; peštynės, rietenos; netvarka; žala, nuostoliai, eibės...“ ir s. ind. *roṣa-* „pyktis, pikumas, įniršimas, siutas“).

Lat. *pāustiēš*² (-*šuōs*, -*suōs*) „ruoštis, rengtis, puoštis, dabintis; girtis, didžiutis“ (lietuviškai būtų **pauštis*, plg. liet. *pūōšti* (-*ia*)), kurio senesnes reikšmes, matyt, yra išlaikęs *paūstiēš* (-*suōs*, -*ījuōs*) „pusti, didėti, kilti (apie rūgstančią tešlą, verdančią mėsą)“ (dėl jų reikšmių ryšio plg. *būžytis* (-*ijasi*) „puoštis, taisytis“ : *bužuoti* „rūgti“; *pūžyti* (-*ija*) „puošti, dabinti (jaunąją)“, *pūžinti*, *pūžinti* „storai rengti; puikuoti, didžiutis (gražiais drabužiais)“ : *pužoti* (-*ója*) „rūgstant kilti“, *pužióti* (-*iója*) „rūgti, kilti (apie duonos tešlą); (refl.) pykti, pūstis“), giminaičiais laikytini: liet. *pušėti* (*puši*) „pykti“; sl. bažn. *puchati* „pūsti“ ir kt., rus. пухнуть (пыхну) „brinkti, pampti, tinti, pusti“, s. rus. пухнуть, lenk. *puchnąć* „tinti, pusti“ etc.; norv. *føysa* „išpusti, ištinti“ (< germ. **fausjan*) ir, rodos, s. ind. *pōṣati* „žydi, tarpsta, auga; minta, stiprėja“.

Tad šiais atvejais lietuvių kalbos leksemų šaknies galo -š- atitinka slavų kalbų priebalsį -ch- (arba -š- < *-chī-) ir s. indų -ṣ-. Yra ir daugiau leksemų, turinčių slavų ir s. indų kalbose atitikmenų su šaknies galo -ch- resp. -ṣ-, bet lietuvių kalbos leksemos pasižymi šaknies galo priebalsių -š-/-s- svyravimu. Antai *daūštis* (-*šiasi*) „klysti, trenktis, belstis“ ir *daūstis* (-*siasi*) „eiti be tikslo, klysti“ reikšmės (dėl jų dar plg. *atsi-daūšti* (-*šia*) „atklysti, atsidausioti, atsitrenkti“ resp. *su-daūsti* (-*sia*) „pasidaryti žioplam“, *už-daūsti* (-*sia*) „nukišti, paslėpti“) yra tokios artimos, kad pačių leksemų giminaiškumas yra visiškai akivaizdus. Iš *dausėti* (-*ėja*) „eiti be tikslo...“, *dausióti* (-*iója*), *dausóti* (-*ója*) „dausinti, klajoti, vaikščioti be aiškaus tikslo, be atodairos“, *nu-dausióti* „nueiti, nusibelsti; nukišti, prapuldyti“, *daūsyti* (-*ija*) „siausti, išdykauti“, *daūsytis* (-*osi*) „klajoti, vaikščioti be aiškaus tikslo“, *išsi-daūsyti* „išmirti, išdvėsioti, išstipti“, *daūsinti* „atkišti, prajudinti volę, alų leidžiant; dvoklinti, vėplinti, eiti, dausioti“ (iš jų pasidaryti *dausà*, *dausys*, *daūsena* „vėpla, išsižiojėlis“) matyti, kad esama semantinio, taigi ir kilmės minėtų veiksmažodžių ryšio su *dausà* „kvėpavimas, dūsavimas; oras, padangė“, *daūsos* „oras, padangė; šiltieji kraštai (kur paukščiai lekia)“, *dausas* „kvėpavimas, dūsavimas; oras, padangė“, kuriems atliepia s. sl. *duchъ* „kvapas, kvėpavimas; dvasia“, *duša* „siela, dvasia“ (< **douchjā*). Semantinis kontekstas

leidžia tokiu būdu *daūštis* (-iasi), *daūstis* (-iasi) tapatinti su s. sl. *dušō, dъchati* „kvėpuoti, kvėpti, pūsti“.

Šaknies galo -s- (plg. sl. bažn. *ryti* „kasti, rausti“, s. ček. *ruju* „rauju, plėšiu“ = liet. *rājuju*, lat. *raūju*) turi *raūsti* (-sia) „kasti...; ravėti, kaupiti; rauti...“ lat. *rāust* (-šu, -su) „rausti, žerti, šluoti (į krūvą); kasti...“¹⁹⁰. Jų iteratyvas-kauzatyvas *raūšyti* (-o) „ardyti žemės paviršių, knisti“ tiksliai, ligi pat intonacijų ir kirčio vietos sutapimo, atitinka s. sl. *rušiti*, serb.-chorv. *rūšiti*, rus. *рұшить* (рұшы) ir kt. „griauti, ardyti“.

Šaknyje *tauš-*, priešingai, -s- turi iteratyvas *tausytis* (*taūsosi*) „rimti, liautis, stoti (apie vėją)“ (plg. jo atitikmenis s. ind. *tošyati* „ramina, tenkina“, rus. *тушить* „gesinti (ugnį); troškinti (mėsa)“, lenk. *tuszyć* „viltis, tikėtis“, slovn. *po-túšiti* „užgesinti“ ir kt.), o *įo*-kamienis veiksmazodis *taūšti* (-ia) „uiti, niekinti, varginti; (refl.) ramintis; (refl.) norėti, neatstoti“¹⁹¹ šaknies gale turi -š- [: *čiūti* (*čiūva, čiūna, čiūvo*) „tilti, ščiūti“, *ap-čiāuti* (-na, -čiōvė, -čiōvo) „kiek apstoti, aprimti, apščiūti (apie skausmą, lietu)“]. To -š- pobūdis matyti iš giminaičių sl. bažn. *tuchnoti* „gesti (apie ugnį); tilti; švinkti, gesti“ bei s. ind. *túšyati* „rimsta, pasitenkina, yra patenkintas“ bei jau minėtų šios šaknies iteratyvų-kauzatyvų.

Veiksmazodžio *krūti* (*kriėja, krijo*) „lenkti, kumpinti“ šakniai, matyt, priklauso *krėištis* (-šiasi) „kėsintis, baustis; grasinti; gintis, spirtis, priešintis“¹⁹². Iš *krėiša* šalia *krėisa* ir *krėisva* „trūkumas, yda, netikęs įprotis“ bei *krėišingas* šalia *krėisingas* „kuris turi kreisą, ydingas; neteisingas, nedoras“ matyti, kad šioje šaknyje taip pat būta svyravimo tarp -š- ir -s-.

Tokių lietuvių kalbos vardažodžių kaip *plūostas* „plaustas, keltas“, *plūoštas* „t. p.“ bei *plāūstas* „tam tikras plaukiojantis tiltas, keltas...“ pamatas veikiausiai yra ne *plāusti* (-džia), *plūsti* (-sta, -džia), bet lat. *plaušātiēs* „šlapti, (per)mirkti“ (dar plg. *plauša* „kas šlapias, permirkęs“), turintis -š-, kilusį iš *-sĭ-. Veiksmazodinė šaknis **plaus-* „plaukti; tekėti, plūsti“, kur aiškiai išsiskiria elementas -s- (plg. gr. *πλέω* „plaukiu“, s. ind. *plāvate* „plaukia“, s. sl. *plovq, pluti* „plaukti“, liet. *plūti* (*plūna, plūva*) „tekėti, plūsti“), vienosė pralietuvių tarmėse galėjo likti sveika (jos pamatu galėjo susidaryti *plāūstas, plūostas*), kitose tarmėse ji galėjo fonetiškai pasikeisti į **plauš-* (jos pamatu galėjo susidaryti *plūoštas*).

Minėtuose slavų ir s. indų kalbų atitikmenyse ide. -s- pozicijoje po *u* yra fonetiškai virtęs slavų *-ch-* (*-chĭ- > -š-), s. indų *-š-*. Panašaus fonetinio pakitimo, matyt, būta ir pralietuvių dialektuose: nagrinėtaisiais at-

¹⁹⁰ Fraenkel E. LEW, p. 708.

¹⁹¹ Būga K. RR, II, p. 166, 361, 629–630.

¹⁹² Plg. Fraenkel E. LEW, p. 292.

vejais ide. -s- po u bus virtęs garsu -š-¹⁹⁸. Kalbamasis fonetinis pakitimas, matyt, nebuvo toks intensyvus, kad automatiškai senąjį -s- būtų pakeitęs -š- visose relevantinėse leksemose: vienuose dialektuose jo galėjo būti apimtos vienos leksemos, kituose – kitos. Fonetiniam pakitimui palaipsniui progresuojant, einant nuo vienos leksemos prie kitos, galėjo susidaryti fonetiniai dubletai – šalia viena kitos galėjo funkcionuoti formos su -š- ir su -s-. Tad dubletų buvimas dabartinėje kalboje (*plāūstas, plūostas* ir *plūoštās* < **plaus-* ir **plauš-*, *kréisa* ir *kréiša*, *raūsti* ir *raūšyti*, *taūšti* ir *tausýtis*, *daūštis* ir *daūstis*) yra gana suprantamas, jų randame taip pat ir kitais atvejais, plg. pvz., *austrà* ir *auštrà*, *aušrà*, *blūsti* (*blūšta*, *blūša*) „akims merktis, snūsti“ ir *blūšti* (*blūšta*) „darytis mieguistam“, *kisti* (-*sa*) „kimšti jaują džiovinimui“ ir *kišti* (-*ša*).

Vadinasi, senasis ide. prezenso kamienas *-s-e/o lietuvių kalbos veiksmoždžiuose su šakniniais -i- ir -u- reflektuojamas čia kaip -*sia*, čia kaip -*šia*.

Iš pastarųjų kelių pavyzdžių atsiskleidžia dar vienas įo-kamienių veiksmoždžių struktūros bruožas, būtent, jų opozicija su bendrašakniais daugeliu atvejų taip pat įo-kamieniais, tačiau jokio šaknies baigiamojo priebalsio neturinčiais veiksmoždžiais, plg. liet. *raūsti* (-*sia*), lat. *rāust* (-*šu*, -*su*): liet. *rāuti* (-*na*, -*ja*, *róvė*), lat. *raūt* (-*ju*, *rāvu*); liet. *taūšti* (-*šia*), *tausýtis* (*taūsosi*): *čiūti* (*čiūva*, *čiūna*, *čiūvo*), *ap-čiāuti* (-*na*, -*čióvė*, -*čióvo*) < **tīāu-* < **tēu-*; *kréištis* (-*šiasi*): *krýti* (*kriēja*, *krijo*); lat. *plaušātīš*: liet. *plūti* (*plūna*, *plūva*), s. sl. *plovq*. Kad tokio tipo priešpriešos nėra atsitiktiniai sugretinimai, matyti iš to, jog šaknies galo priebalsio neturintį veiksmoždį galima rasti šalia dažno nagrinėjamojo tipo įo-kamienio veiksmoždžio. Dėl to susidaro įspūdis, kad šaknies galo priebalsiai veiksmoždžio sistemoje daugeliu atvejų yra į šaknį inkorporuoti kažkokie elementai, ir todėl tų elementų neturinčius veiksmoždžius sąlyginai galima pavadinti pirminiais. Tų elementų pobūdis neaiškus, bet pats šaknies galo priebalsio turėjimo/neturėjimo opozicijos egzistavimas, veiksmoždinės šaknies gebėjimas skaidytis ir tam tikrų elementų išsiskyrimas yra faktas, ir, tiriant baltų kalbų veiksmoždžio istoriją, jo apeiti negalima.

Antai veiksmoždžiai *maūšti* (-*ia*), *mūšti* (-*a*) kartu su savo giminaičiais bulg. *мѣшам* „durti, besti, smeigti...“ bei s. ind. *móšati* „vagia“ gali priklausyti tai pačiai šakniai, kurios yra taip pat liet. *māuti* (-*na*, -*ja*, *móvė*) „... verti, smeigti ant ko; skubiai eiti, bėgti, važiuoti; durti, smeigti;

¹⁹⁸ Dėl tokio pakitimo lietuvių kalboje žr. Baltistica. 1966, I, p. 113–126; Hamp Eric P. On IE *s after i, u in Baltic. – Baltistica. 1967, III, p. 7–11; Andersen H. IE *s after i, u, r, k in Baltic and Slavic. – Acta Linguistica Hafniensia. 1968, XI, p. 171–190.

stumti, versti...“, lot. *moveō* „(iš)judinti, stumti, varyti“, s. ind. *mīvati* „judina, stumia, varo“. Kad liet. *kniaūsti (-sia)* „kastis, lįsti gilyn, raustis; kniaubtis“ su savo galo *-s-* (: liet. *knevoti (-oja)* „lesti“, *iš-knevoti* „išarti, išpurenti“, *knėvelis* „kas knebinėja, mėgsta smulkų darbą“, *knėveliuoti* „krapštinėti, knebinėti“) yra senų laikų padaras (bet ne koks nors veiksmožodžio *kniaūsti (-čia)* perdirbinys), matyti iš jo iteratyvų lietuvių ir latvių kalbose sutapimo: *kniausýti (kniaūso)*, *kniaūsyti (-ija)* „knaisioti; (refl.) dirbinėti, kapstytis (po smėlį)“, lat. *kņausitiēs* „krapštyti, knebinėti (pirštais, snapu)“, *knaūstīt² (-u,- iju)* „su snapu knebinėti, krapštyti plunksnas“, *pa-knaūsēt* „kiek patrinti, pakasyti...“.

Šaknies galo *-s-* galima išskirti ir latvių kalbos veiksmožodžiams *glēist² (-šu, -su)* „niekus taukšti, plepėti“, *čāustiēs² (-šuōs, -suōs)* „ketinti, žadėti, baustis, ryžtis ką daryti, ruoštis, rengtis“ bei *gaūst (-šu, -su)* „gauti, pasiekti, įsigyti“. Pirmąjį kilmės atžvilgiu reikia sieti su lat. *glējāt* „niekus taukšti, plepėti“, antrąjį – su s. sl. *čujō, čuti* „jausti, numanyti“, gr. *κοέω* „pastebiu, pamatau, įsidėmiu“. Kad jų šaknies galo priebalsis yra ide. *-s-* (bet ne ide. *k̄*), matyti iš kitų ide. kalbų atitikmenų – norv. dial. *kleisa* „neaiškiai kalbėti; klijuoti“ bei got. *hausjan* ir kt.

Veiksmožodžių *gąuti (-na, gāvo)*, lat. *gaūt² (-nu, -ju, gāvu, gavu)* šaknimi remiasi lat. *gaūst (-šu, -su)* „gauti, pasiekti, įsigyti“, *sa-gaūst* „sutaupyti, sukrauti, sukaupti, surinkti“¹⁹⁴ bei liet. *gaūstis (-sasi)* „turtingyn eiti“. Su *-s-* iš *gąuti, gaūt²* yra pasidaryti ir vardažodžiai lat. *gaūss* „skalsus, greit nesibaigiantis, ilgai trunkas; lėtas“, *gaūšs* „lėtas; lėtai augantis, retas, netankus“, liet. *gąsus* „skalsus, apstus, derlingas, našus, turtingas, talpus“¹⁹⁵.

Sulyginus su s. ind. *yāuti, yuvāti* „riša, sieja, jungia, kinko“, šaknies galo *-s-* išsiskiria ir veiksmožodžiams *juosti (-sia), jūsėti (jūsi, -sia)*. Latvių kalbos atitikmens *juōzt (-žu, -zu)* „(prisi)juosti“ formos su *senuoju -s-* yra užfiksuotos Stenderio žodyne ir gramatikoje: praet. *juosu*, fut. *juosīšu*¹⁹⁶. Minėto latvių kalbos veiksmožodžio, kaip ir liet. *juozėti (-ėja), juozmuō*, šaknies galo *-z-* bus atsiradęs dėl gana dažnos žodžio galo skardžiųjų ir dusliųjų priebalsių kaitos.

Nemažą tyrinėtojų susidomėjimą yra sukėlęs priesagos *-ý-* (lat. *-i-*) iteratyvų liet. *klausýti (klaūso)*, lat. *klāūstīt (-u, -iju)* ir *įo-*kamienių liet. *klāusti (-ia)*, lat. *klāust (-šu, -su)* intuityviai jaučiamas, bet ne visai aiškus turinio ir raiškos ryšys.

¹⁹⁴ Endzelīns J. ME, I, p. 613.

¹⁹⁵ Fraenkel E. LEW, p. 141.

¹⁹⁶ Endzelīns J. DĪ, II, p. 552.

Liet. *kláusiu*, kurį dar F. Froehde laikė senojo futūro forma¹⁹⁷, W. Schulze susiejo su, jo nuomone, Rigvedos tekstuose atsitiktinai nepaliudytu ir vėliau *šroṣyā-mi* išstumtu **šraviṣyā-mi* : „Wer dies erschlossene **šraviṣyāmi* Laut für Laut...ins Litauische übersetzen will, wird unweigerlich auf die Form *kláusiu* (3. sg. *kláusia*) „ich frage“ geführt, die sich lautlich zu *klausau* (3. sg. *kláuṣo*) „ich höre“ verhält wie *staviṣyāti* zum Aorist *ástoṣṭa*“¹⁹⁸. Toks siejimas iš tikrųjų reiškę, kad minėtose lietuvių kalbos formose elementas *-s-* yra skirtingos kilmės: formoje *klaus-au* jis įeina į šaknį, kuri kaip ir s. ind. *śruṣ-* (*śróṣamāna-*, *śruṣṭi-*), germ. *hlus-* (s. saksų *hlust*, s. ang. *hlyst*, s. vok. aukšt. *hlosēn*, s. ang. *hlosnian*) juo yra išplėsta, o formoje *kláu-siu* jis yra formantas, tapatus su s. indų būsimąjo laiko *-syā-*. *Kláusia* reikšmė „fragt“ tokiu atveju esanti dezeratyvinė reikšmė „nori išgirsti, will hören“.

Legendinį tapusį ši lietuvių kalbos veiksmažodį specialiai patyrinėjęs W. Schmidas priėjo, be kita ko, prie tokių išvadų¹⁹⁹: 1) savo struktūra liet. *kláusti (-ia)* prilygsta tokiems veiksmažodžiams kaip *láukti*, *láužti*, *pláušti* ir kt.; 2) liet. *kláusti (-ia)* reikšmė „fragen“ yra abstrahuota iš „immer wieder (ver)hören“ išvestinėse (*kláušinėti*) ir priešdėlinėse (*-ap*, *at-*, *iš-*) formose, kurios paveikė ir rečiau vartojamą simplex; 3) seniau baltų kalbos turėjo veiksmažodį **kláušti (-siu)* „girdėti, išgirsti“, šalia kurio reguliariai buvo pasidarytas iteratyvas-intensyvas *klausyti*, lat. *klaušt*; 4) iš prolytės **kleus-* reikėtų kildinti ne tik germanų (s. vok. aukšt. *hlosēn*), slavų (s. sl. *slyšati*), tocharų (*klyausām*), galbūt mesapų (*klaohi*, *klohi*) kalbų veiksmažodžius, bet ir liet. *kláusti (-ia)*.

Detali semantinė analizė (p. 40tt.) rodo, kad tiek iteratyvų *klausyti* (*kláu-so*), *kláušt* (*-u*, *-iju*), tiek pamatinių formų *kláusti (-ia)*, *kláušt* (*-šu*, *-su*) bei nykstamojo šaknies vokalizmo leksemų *klūsti* (*klūsta*, *klūsa*), lat. *klust* (*-stu*, *-su*), *pa-klusėti (-klus)*, lat. *klusēt* (praes. *-u*, *-ēju*) ir kt. išskiriamas šaknies galo *-s-* (: gr. κλύω „išgirstu, girdžiu, klausausi“, κλέω „garsinu, šlovinu“, κλέομαι „esu giriamas“, lot. *clueō* „esu laikomas, vadinamas“ < **kluē-*) yra iš kilmės visoms leksemoms vienodas ir laikytinas tam tikru šaknies išplėtimu kaip ir kai kurių kitų čia nagrinėjamų veiksmažodžių.

¹⁹⁷ Froehde F. – BB, 1890, 16, p. 184.

¹⁹⁸ Schulze W. Lit. *kláusiu* und das idg. Futurum. – Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Berlin, 1904, p. 1438 (= Schulze W. Kleine Schriften. – Göttingen, 1933, p. 105).

¹⁹⁹ Schmid W. P. Lit. *kláusti* „fragen“ und das altind. Futurum. – IF, 1962, 67, p. 1–15; To paties. Baltische Beiträge. – IF, 1963, 68, p. 47–50.

Šaknies galo *-s-*, matyt, turi *baĩstis (-siasi)* „bijoti“, plg. liet. *bijóti (bijo)*, lat. *bĩtiẽs (bĩstuõs, bijuõs)* „bijoti, baidytis“. Analogiškai, t. y. **bais-sta*, traktuotina, rodos, ir *sto*-kamenė forma *baĩsta*. Remtis *baidýti* ir manyti čia buvus šaknį **baid -s-* vargu ar galima, kadangi tiek *baidýti (baĩdo)*, tiek lat. *baĩdĩt, baĩdĩt (-u, -ĩju)* „t. p.“ yra iš pirminių veiksmažodžių *bijóti, bĩtiẽs* išvesti priesagos *-d-* kauzatyvai.

Kad *snáusti (-džia)*, lat. *snaũst (-žu, -du)* „būti susnūdusiam, pusiau miegoti“ šaknies pradžios *s-* yra „judrusis“, matyti iš lat. *naũst* „snausti, miegoti“, kurio šaknies galo priebalsį esant *-d-* rodo lat. *naũdala* „snaudalius“, *naũža* „kas eina ar dirba kaip miegodamas, kam nesiseka darbas“ (< **naudĩã*). Šaknį be *s-* turi ir graikų kalbos atitikmenys (žr. anksčiau). Yra įmanoma šiuos veiksmažodžius susieti su ide. šaknimi **neu-* „lenktis, kreiptis, linkterėti (galvą)“²⁰⁰ (lot. *ad-nuõ* „linkteriu galvą, sutinku“); – semasiologiškai plg. ang. *nod* „linkterėti galvą; snausti“. Bet šiai šakniai neabejotinai priklauso ir *niaũsti (-sia)* „nuleisti, palenkti (galvą), nusiminti“. Koegzistuojančius šaknies galo elementus *-d-* ir *-s-* taip pat turi *bláũstis (-siasi)*, *apsi-bliaũsti* ir *blaudýti (blaũdo)* „markstyti“, *bláudintis* „niauktis“, *bláudžioti (-ioja)* „klaidžioti, valkiotis, slinkinėti“, *apsi-bláudžioti* „apsiblausti“, *blũdėti (blũdi)* „klysti, klaidžioti“.

Veiksmažodžiu *pláuti (-na, -ja, plóvẽ)* remiasi tiek liet. *pláusti (-džia)*, lat. *plaũst (-žu, -du)* „(už-, iš-) lieti, šlapinti (skalbiant); būti išlaidžiam, netaupiam...“, tiek lat. *plaũst² (-šu, -su)* „eikvoti, kleisti“, nes liet. *pláusti (-džia)* turi tokias reikšmes (: *pa-pláusti* „... (refl.) pasklisti“, *už-pláusti* „... paskleisti, užimti didelį plotą (sėjant)“), kurios yra artimos reikšmei „eikvoti, kleisti“ (semasiologiškai plg. liet. *klėisti (-džia)* „be reikalo leisti, eikvoti...“, lat. *kliẽst (-žu, -du)* „skleisti, sklaidyti; išbarstyti“). Kad *-s-* (šalia *-d-*) čia veikiausiai yra senesnių laikų padaras, matyti iš *plaušátiẽs* „šlapiti, permirkti“, *plauša* „kas šlapias, permirkęs“, kurių *-š-* yra kilęs iš **-sĩ-* (semasiologiškai plg. rus. *рас-точить* „iššvaistyti, išeikvoti, iškleisti“ : s. sl. *točiti* „tekinti, leisti tekėti“, liet. *tekėti (tẽka)*, lat. *tecẽt (-ku)*). Tad čia, matyt, taip pat esama gana senos galinių elementų *-d-* ir *-s-* koegzistencijos.

Iš seno šie elementai gali koegzistuoti ir latvių kalbos veiksmažodžiuose *paũst, paũst (-žu, -du)* „skleisti (kalbas), skelbti, garsinti“, *paũst²* „(niekus), kalbėti, taukšti“ bei *pàust² (-šu, -su)* „skleisti (kalbas), skelbti, garsinti“. Liet. *pausčióti (-ioja)* „niekus kalbėti, taukšti, pliaukšti“ gali turėti tiek **paud-*, tiek **paus-*. Tą patį, atrodo, reikėtų pasakyti ir apie

²⁰⁰ Brugmann K. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. – Strassburg, 1916, II 3/1, p. 117.

liet. *gniaustis* (-sias) „gailėtis, griaužtis“ -s- [plg. *gniūsyti* (-ija), *gniūsyti* (-ija), *gniūsinti* „... kankinti, kamuoti“, *gniūsoti* (-oja), *gniūsti* (-sia), *gniūsti* (*gniūsta*, *gniūnsa*)], kurio morfologinį atitikmenį -d- turi *gniausti* (-džia) „gniaužti“ (dar plg. *gniūdyti* (-ija)).

Ne visais atvejais -d- ir -s- koegzistencija bendrašaknėse leksemose yra senas reiškinys. Šaknies galo -s- atskirais atvejais gali būti naujas, atsiradęs iš -t- ar -d- dėl tam tikrų morfemų sandūros morfonologinių pakitimų (pirmiausia dėl šaknies galo -t- ir -d- vartimo -s- prieš bendraties formantą *-t(e)i). Lietuvių kalboje taip atsitiko su veiksmažodžiu *jaūsti* (-sia) „rausti, versti, maišyti, netvarką daryti, jaukti jovalą“²⁰¹ (plg. aukštaičių tarmėse plačiai vartojamą *jaūsti* (-čia) „t. p.“).

Latvių kalboje -s-, kilusį iš -t-, atrodo, turi *riest*² (praet. *riesa*) „baigtis“, *riestiēs* (*riēstiēs*)² (praes. *riešas*, praet. *riesas*) „kristi, riedėti, lietis“, *riest* (*riēst*²) (-šu, -su) „riesti (audekla), vynioti ant veleno (metmenis)“ ir *jāust* (-šu, -su) „(nu)jausti, (nu)manyti; (pa)justi, suvokti“, – tai rodytų tokias pat reikšmes turintys lat. *riēst* (*riēst*²) (-šu, -tu) ir *jāust* (-šu, -tu), kuriems lietuvių kalboje atliepia *riēsti* (-čia) ir *jaūsti* (-čia).

Šalia plačiai vartojamų *kliēst* (-žu, -du) „skleisti, sklaidyti; išbarstyti“, *šķiēst* (-žu, -du) „taškyti, mėtyti...“ latvių kalbos tarmėse vienur kitur randame *pa-kliezt* (-žu, -zu) „paskleisti“ ir *šķiezt* (-žu, -zu) „drabsyti, mėtyti“. Taip pat šalia tarmėse žinomo *uz-blāust*² (-žu, -du) „užpilti, užlieti“ yra ir *blāuzt*² (-žu, -zu) „lieti, pilti (vandenį)“.

Kad lat. *riēzt*² (-žu, -zu) „riesti (audekla), vynioti ant veleno (metmenis); pasukti veleną, kad metmenys paeitų į priekį; sukant kaupti“, *riēzt* (-žu, -zu) „sunkti, tekinti“, *pa-riēzt* (-žu, -zu) „nusiūsti“, *riēzt*² (-žu, -zu) „augti, keroti, želti, dygti, sprogti, skleisti pumpurus“ -z- yra kilęs iš -d-²⁰², rodytų pastarojo veiksmažodžio imperatyvo forma *ne-ried* (2 p. sing.) (ME III 547) ir šaknies galo -d- turintys lat. *riest* (-žu, -du) „riesti (audekla), vynioti ant veleno (metmenis)“.

Dėl -z- įvedimo vietoj reguliaraus -d- kaltos, matyt, yra prezenso formos: jų -ž-, kilęs iš *-d̥-, galėjo būti reinterpretuotas kaip esantis z+i, kurio refleksas irgi yra -ž-. Iš čia tas -z- galėjo būti apibendrintas preterito ir bendraties formoms. Šio proceso modeliu galėjo eiti tie veiksmažodžiai, kurie iš seno turėjo šaknies galo -z- (= liet. -ž- < ide. *-ǵ(h)-), pvz., *bliēzt* (-žu, -zu), *dviezt* (-žu, -zu), *dauzt* (-žu, -zu).

²⁰¹ Rod. Klaidingai geografija nurodyta LKK, 1973, XIV, p. 96.

²⁰² Plg. Endzelīns J. Latviešu valodas gramatika, p. 776.

Liet. *triēsti* (-*džia*) < **dreid-* ir s. isl. *dríta* „cacāre“ atitikmenys slavų kalbose pasižymi formantų -*st-/sk-* kaita²⁰³: rus. dial. *дристать* „tries-ti“, lenk. *drystać, dryzdać*, serb.-chorv. *driskati, driskām*, bulg. *дріскам* ir kt.²⁰⁴ (dar plg. slovn. *drīst, drīsk* „tryda“), kurių šaknis, matyt, yra **drei-st-/sk-* (bet vargu ar **dreid-st-/sk-*)²⁰⁵. Tokiu būdu išskiriamas bendras baltų ir germanų kalbų elementas -*d*.

Sulyginę *biēsti* (-*džia*) „durti, smeigti, bestti“, *skriēsti* (-*džia*) „brėžti apskritimą, ratą; sklaidytis, skirstytis (apie debesis, dulkes ir pan.); skris-ti (apie paukščius); judėti oru tolyn; sviesti, stumti“, *skreīsti* (-*džia*) „brėžti apskritimą, ratą; gaubti, siausti; judėti oru tolyn“, *sliēsti* (-*džia*) „slystamai leisti žemyn“, *spleīstis* (-*džiasi*) „plėstis, skleistis“ atitinkamai su lat. *bīt* (*bīt*) „stumti“, s. sl. *bijq, biti* „mušti, grūsti“ (dar plg. priesa-gos -*d* kauzatyvus lat. *bīdt, bīdt, bīdt* (-*u, -iju*) „stumti, stumdyti; grūsti, kimšti“, liet. *býdyti* (-*o, -ė*) „kelti, varyti, bakštinti“), *skriēti* (-*ja, skrēja*) „suktis, judėti ratu; daryti apskritimą, apvaliai brėžti, rėž-ti...“, *sliēti* (-*ja, -jo*) „šlieti, glausti“ ir lat. *pa-plūt*² (-*plīstu, -pliju*) „sklai-dytis, skirstytis (apie žmones, debesis)“ (plg. liet. *plýti* (*plēja, plijo*) „gul-ti, gulėti“), nesunkiai galime išskirti tam tikrą elementą -*d*.

Tokiu pat būdu elementą -*d* išskiriame ir vokalizmo *eu* bei *ou* veiksma-žodžiuose: *kliāūsti* (-*džia*) „būti negerumui, kliūti; būti žalingam, kenk-ti“ : *kliūti* (*kliūva, kliūvo*) „kabintis už ko; būti kliūtimi, trukdyti...“, *kliūti* (-*ja, -na, klióvė*) „užkliūti, pasilikti, pabūti; (refl.) glaustis, šlietis; (refl.) išrasti kliaudą, apsimesti...“; *gniausti* (-*džia*) „gniaužti“ : *gnė-voti* (-*oja*) „lamdyti, kibinti“ (plg. s. isl. *knýja* „spausti, suduoti“ (< **kneujan*), norv. dial. *knua* „su pirštais spausti, gniaužti“, s. ang *cnú(w)i-an* „su grūstuvu trinti“ < ide. **gneu-*); *skiaūsti* (-*džia*) „glausti vieną su kitu šonais“ : lat. *skūt* (praes. *skuju, skuvu, skūnu*, praet. *skuvu*) „skus-ti“.

Su s. sl. *rējati* (*rějo*), *rinoti*, s. ind. *riñāti* (žr. toliau) galima sieti lat. *riest*² (-*žu, -du*) „riesti (audeklą), vynioti ant veleno (metmenis)“, *riest* (praes. -*žu*) „kristi, riedėti (apie ašaras); lieti (ašaras)“, *riestiēs* (3 p. praes. *riežas*) „rinktis, kauptis, pildytis, tvenktis; kristi, riedėti (apie ašaras)“, kurių -*ž-* veikiausiai kilęs iš **dī-*, o reikšmių ypatybės padeda suprasti liet. *riedėti* (*riėda*) „judėti sukantis, ristas; lašais kristi, byrėti; greitai sruventi, tekėti...“.

²⁰³ Эндзелін Я. Славяно-балтийские этюды. — Харьков, 1911, с. 55 (сн. 91) (= Endzelīns J. DI, II, p. 217).

²⁰⁴ Stang Chr. S. Lexikalische Sonderübereinstimmungen, p. 20.

²⁰⁵ Этим. слов., 5, с. 116.

Kiti elemento *-d-* veiksmazodžiai turi atitikmenų latvių kalboje. Veiksmazodžiams liet. *kliesti (-džia, -sta)* „kliedėti, klejoti“ ir *kliedėti (kliedi, -a)* „klejoti, svaičioti, klysti...“ pirminius randame ne tik liet. *klajóti (-ója)* „bastytis, keliauti šen ir ten; klaidžioti, kelio ieškoti; klysti; kliedėti, svaičioti; klaipytis, sukinėtis“, lat. *klajāt (-āju)* „klajoti, bastytis“, liet. *klejóti (-ója)* „kliedėti, svaičioti; klysti; vaikščioti paklydus, klaidžioti, nesurasti kelio“, lat. *klejāt* „klajoti, bastytis“, bet ir infinityvą *klīt²* ME II 231 = lat. *klīst*. Iš tapatybės lat. *klīst (-stu, -du)* „klysti; klajoti, bastytis; skirstytis, sklaidytis, krikiti“, liet. *klýsti (-ta, klýdo)* „netikru keliu eiti, klaidingai ką daryti; vykti (ppr. į nežinomą vietą); vaikščioti, klaidžioti; tolintis, skirtis...“, *iš-klýsti* „... išsiskirstyti, išsisklaidyti...“ matyti, kad tai pačiai šakniai priklauso ne tik lat. *kliēst (-žu, -du)* „skeisti, sklaidyti, barstyti“, *kliēst (-žu, -du)* „suduoti, kirsti, smogti“, *pa-kliēst²* „išsklaidyti, išgainioti; pabarstyti, pakreikti, išretinti“, bet ir liet. *kléisti* (praes. *-džia*, praet. *-dė, -do*) „be reikalo leisti, eikvoti; prarasti, netekti“, *iš-kléisti* „... išskeisti“.

Taip pat šalia liet. *skliēsti (-džia)* „(refl.) driektis; skisti darant tarpą; sklisti iš būrio, skirstytis“, *skleisti (-džia)* „plonu sluoksniu kratyti, kloti; skėsti, plėsti ką suspaustą; plėtoti išleistus, išsprogusius (lapus, pumpurus)...“, lat. *skliēst (-žu, -du)* „skeisti, plėsti; sklaidyti (lapus)“ randame liet. *skliēti (-ja, -jo)* „skeisti, kloti; (refl.) plėstis“, *sklýti (sklýja, sklēja, sklįjo)* „sklisti, tekėti, bėgti (per viršų); klysti, krikiti; sklaidytis“.

Liet. *žlėsti (-džia)* „... sukti, daryti iš molio“, lat. *ziest (-žu, -du)* „tepti (moliu, riebalais)“, *zviest (zviēst, zviēst) (-žu, -du)* „tepti; glieti (moliu pečių)“ kartu su liet. *žlėdėti (žlėdi, -ėja)* „kietėti, senti; pelėti“, lat. *ziēdēt* (praes. *-du, -žu*) „žydėti, senti, pelėti; mirgėti, žibėti, šviesti; aušti, švisti“ taip pat bus turėję elementą *-d-*: tai matyti juos sulyginus su lat. *zīt* (praes. *zistas²*) „darytis matomam, aušti“, *ziet(ies)* (praes. *zeju(os)*) „pražysti, išsiskleisti“²⁰⁶.

Latvių tarmėse (Lielsalaca) randamas *šķīst²* (praes. *šķīstu²*, praet. *šķīdu²*) „tirpti; trūkti, sprogti, skilti; tikšti, sklisti, lakstyti (į šalis)...“ (plg. s. ind. *chyāti* „pjauna“ su *ch-* iš ide. **sk-*) rodo, kad liet. *sklėsti (-džia)* ir lat. *šķīēst (-žu, -du)* „taškyti; eikvoti, leisti, švaistyti; (nu)pjauti, (nu)traukti; greitai eiti, važiuoti“ *-d-* yra vėliau gautas.

Liet. *sviēsti (-džia)* ir lat. *sviēst (-žu, -du)* atstovauja šakniai, kurią turi liet. *svajóti (-ója)*, lat. *svajāt*²⁰⁷. Įdomu pažymėti, kad šie baltų kalbų žodžiai reikšmėmis sutampa su Av. *spayeiti* „(nu)meta“ (šalia *-s-* aoristo

²⁰⁶ LKK, 1975, XVI, p. 140–141.

²⁰⁷ Būga K. RR, II, p. 614; Fraenkel E. LEW, p. 947, 948, 953.

spāh-)²⁰⁸, kurio pirminė forma galėjo būti **svayeiti* (šaknis **sy-ei-* šalia **sy-ea-* aoristo formoje) kaip, pvz., Av. *spanta-* šalia liet. *šveñtas*, Av. *zbyeiti* „(pa)šauka“ šalia s. ind. *hváyati* „šaukia, kviečia, prašo“.

Siekiančių senesnius laikus bendrųjų lietuvių ir latvių kalbų vokalizmo *ou* veiksmazodžių, kuriems taip pat galima nesunkiai išskirti *-d-*, yra daugiau, plg. liet. *gráusti (-džia)* „griausmui būti, trenkti; gausti, trenkti, belsti; grasyti, grūmoti; šaukti, bartis“, lat. *graúst (-žu, -du)* „bildėti, griauti; grasinti“ : *griáuti (-na, -ja, grióvè)* „griausti, trenkti; gausti, trenkti (apie muziką); kranksėti, aiksėti, vaitoti“, lat. *graût (-ju, grávu)* „... (intr.) siausti, šelti, versti, griausti (apie perkūniją, jūrą)“; liet. *spráusti (-džia)* „kišti, brukti, spausti į tarpą, vidų“, lat. *spraúst (-žu, -du)* „smeigti, bestti, durti“ : lat. *spraútiés (-juós, správuós)* „(iš)kilti, aukštyn veržtis, skverbtis“; *skaústi (-džia)* „pikta daryti, skriausti; daryti, kad skaudėtų, skaudinti“, lat. *skàust (-žu, -du)* „pavydėti, būti priešingam, nelinkėti, iš pavydo kenkti“ [plg. *skaudėti (skaūda, -sta, -sti)*, lat. *skàudēt (-u, -ėju)* „pavydėti, nepalankiam būti“] : lat. *skaut* (3 p. praes. *skauj*) „pavydėti, iš pavydo kenkti“.

Liet. *gráusti (-džia)* „turėti palinkimą, traukimą, aistrą; gabenti, griozdinti, nešti, kraustyti, grūsti; ieškant versti; griebti, vogti“ bei lat. *sa-gràust*² (3 p. praet. *sa-graude*) „(su)griauti“ (dar plg. *gràudât*² „kratyti, berti; (su)griauti“, *graudēt (-ėju)* „purtyti, kratyti (pvz., suodžius ar iš varpų grūdus)“, *gràuduôt* „kratyti, birinti (pvz., grūdus iš varpų); valyti dulkes (jas sukeliančias)“, kurių nykstamojo vokalizmo giminaičiai yra liet. *grústi (grūda, -džia)* „krušti, trinti, smulkinti, malti; daužyti; kišti, dėti, kimšti, murdyti; nešti, vežti, gabenti...“, lat. *grúst (-žu, -du)* „stumti, grūsti; grūsti, kišti, kimšti; grūsti, trinti (pvz., pipirus, druską)“, turi semantinio sąlyčio taškų su liet. *griúti (griūva, griuvo)* „irti (apie trobą, kalną); kristi, pulti; birti, gurti, trupėti...“, lat. *grût (grūstu, gruvu)* „griūti, virsti; veržtis, pulti, lėkti“, liet. *griáuti (griáuna, griáuja, grióvè)* „versti, ardyti, gadinti; (refl.) brautis, veržtis, lįsti...“, lat. *graût*² (*graūju, grávu*) „versti, griauti, daužyti, blokšti...“ (dar plg. gr. ἔ-χραε (3 p. sing. aor.) „užpuolė, pridėjo, prijungė, ėmėsi ko nors“ ir χραύω „(nu-, -už) maunu, rėžiu, žeidžiu, užgaunu“ < ide. **ghrēu-*/**ghrēu-*/*ghrū-* „ant ko aštraus trinti, smulkinti, malti“): plg. liet. *gráusti (-džia)* „turėti palinkimą, traukimą, aistrą...“ ir *griúti* „... grusti (apie širdį); linkti į ką, stiprų patraukimą turėti“; *iš-gráustyti* „iškraustyti“ ir *iš-gráuti* „užkrauti“; lat. *sa-gràust*² „(su)griauti“, *gràudât*² „... (su)griauti“ ir *graût*² „versti, griauti, daužyti...“; lat. *gràuduôt*² „kratyti, birinti...“ ir liet. *griúti* „bir-

²⁰⁸ Bartholomae Chr. Altiranisches Wörterbuch.—Strassburg, 1904, p. 1615.

ti, gurti, trupėti...“ . Vadinasi, visų jų istorinė tapatybė yra gana akivaizdi.

Liet. *gaūsti* (-*džia*) „bimbti (apie vargus), zvimbti, skambėti, ūžti, ošti, siausti; staugti, kaukti; vaitoti, dejuoti, verkti...“, lat. *gāūst* (-*žu*, -*du*) „skūstis, aimanuoti, dejuoti“ ir liet. *gauti* (*gauja*, -*jo*) „staugti (apie vilkus)“ (dar plg. liet. *gāvelėti* „rėkti, baubti“, lat. *gavelēt*, *gavilēt* „džiūgauti“; ide. šaknis **gheu-* „skambėti, aidėti, gausti“ : s. isl. *gola* „staugti“, arm. *govem* „giriū“, got. *gaunōn* „dejuoti, vaitoti“, s. pers. *gaub-* „tarti, sakyti“²⁰⁹) siejimą patvirtina lat. *gāūdas* reikšmė „vilkų staugimas (rujos metu)“.

Kad šalia *skliaūsti* (-*džia*) „daryti skliautą, skliautuoti; (refl.) suptis, juostis, gaubtis; statyti, glaustyti (ausis)“ būta pirminio veiksmazodžio **sklēu-* „pjauti, kirsti“, matyti iš lat. *sklāvums* „nukirstas rąsto ar nuskeltas lentos galas“. Latvių kalbos atitikmuo *sklaūst*² (-*žu*, -*du*) „įžambiai, įstrižai pjauti (kirsti)“ turi vokalizmą *au*. Lat. *uz-blāust*² (-*žu*, -*du*) „užpilti, užlieti“ lygintinas su lat. *blūt*² (praet. *bluva*) „ilgiau stovint vandenyje, tižti, minkštėti, plerti, gleivėti“, liet. *pra-bliūti* „... prakiurti, imti bėgti, pasileisti“ (dar plg. gr. φλέω „tvinstu, teku, trykštu, kaupiu“), o lat. *paūst*, *paūst* (-*žu*, -*du*) „skleisti (kalbas), skelbti, garsinti“ – su s. sl. *u-pǣvati* „tikėtis, viltis“ (žr. p. 44).

Liet. *āusti* (-*džia*), lat. *aūst* (-*žu*, -*du*) elementas -*d-* taip pat yra antrinis, plg. s. ind. *ó-tum* „austi“.

Esama nemažo semantinio panašumo tarp liet. *draūsti* (-*džia*), pr. driāudai, draudieiti, liet. *draudėti* (-*ėja*), *drūdinti* (-*ina*), lat. *drāūdēt*, *draūdēt* (-*u*, -*ēju*), *drudēt* (žr. p. 29) ir šaknies galo -*d-* neturinčių lat. *sa-drūt* (*iēs*) (-*druvu*(*os*)) „iš-, nusigąsti“, *druvėtiēs* (-*ējuos*) „bijoti, iš-, nusigąsti“, *sa-druvēt*, *sadrūvēt* „grūmoti, grasinti, gąsdinti; (intr.) pykti; (refl.) nu-, išsigąsti, bijoti; nuliūsti, paniurti, apsiblausti“, lat. *druwas* „baimė, išgąstis“, *druvis* „siaubas“, lat. *dravēt* „grasinti, grūmoti“, *drāvēt*² (-*ēju*), *drāvīt* „barti, grasinti, grūmoti“, liet. *drovėti* (*drōvi*, -*ėja*) „nedrįsti, gėdytis“, lat. *drāva*, *drāve*² „barimas, grūmojimas“, liet. *drovà* „nedrąsumas, gėda“²¹⁰.

Liet. *graūsti* (-*džia*) „skaudėti iš liūdesio (apie širdį); (refl.) gailėtis, apgailėstauti“, pr. en-graudīs „pasigailėk, erbarme dich“ (2 p. sing. imper.) (kuris kaip ir en-graudīwings „gailėstingas, barmherzig“ vei-

²⁰⁹ Mayrhofer M. EWAlind., I, p. 364, 445. Bet dar plg. LKK, 1973, XIV, p. 53 ir Endzelīns J. ME, I, p. 613.

²¹⁰ Kad kai kurie šių žodžių nėra skoliniai, įrodė E. Fraenkelis, žr. Fraenkel E. LEW, p. 102. Plg. LKK, 1973, XIV, p. 10.

kiausiai turi *-ī* iš *-ē*²¹¹, plg. liet. *griūdėti (-ėja)* „griaudžiam, trapiam darytis, gruzdėti“) semantika (plg., pvz., *su-skriaūsti (-džia)* „... su-skausti“, *skrūsti (skrunda)*, *skrūdėti (skrūdi)* „liūsti, gaudintis“ : *skrudulys* „baimė, nerimas“, *skriūdis* „baimė, šurpas“) netrukdo susieti su tokiais germanų kalbų žodžiais: s. danų *gruwe, grye* „bijoti, šurpuliais nueiti“, s. vok. aukšt. *in-grūen* „bijoti, būti baisu; nueiti šurpuliais“, vid. vok. aukšt. *grūwen* (vok. *grauen*) „t. p.“, vid. olandų *grūwen* „bjaurėtis“, vid. ang. *grue* „baisus“ (ide. **ghrū-*). Tokiu būdu ir šiems baltų kalbų veiksmažodžiams galima išskirti tam tikrą elementą *-d-* (plg. s. vok. aukšt. *grūsōn*, vid. vok. žem. *grūsen, griusen* „bijoti, jausti baimę“ < **ghrūd-*).

Kai kurios vokalizmo *ie* ir *eu* leksemos, turinčios šaknies galo *-t-*, sudaro opoziciją su pirminiais šaknies elementus *-ej-* ir *-ov-* turinčiais veiksmažodžiais: *už-gliėsti (-čia)* „užtepti“ : *gliėti (-ja, glėja, -jo)* „tepti, lipyti, glaistyti“; *griėstis (-čiasi)* „trauktis griene, nusistoti paviršiu“ : *griėti (-ja, grėja, -jo, grėjo)* „semti nuo paviršiaus, graibyti...“; *liėsti (-čia)* „lytėti, prisitikti...“ : *liėti (-ja, lėja, -jo)* „daryti ką iš sulydyto metalo, vaško ar ko kito; lipyti kuo, glieti (Kv)...“²¹² (reikšmės „liesti, lytėti“ ir „tepti, glieti“ yra giminiškos, žr. p. 35); *plėsti (-čia)* „plėsti, platinti; (refl.) šakotis, keroti, augti“, *splėisti (-čia)* „plėsti, skleisti“ : *plyti (plėja, plijo)* „gulti, gulėti“, lat. *pa-plit*² (praes. *-plīstu*, praet. *-pliju, -plītu*) „sklaidytis, skirstytis (apie žmones, debesis)“; *siėsti (-čia)* „rišti, tvirtinti, kabinti“ : *siėti (-ja, sėja, -jo, sėjo)* „rišti (javus į pėdus); rišti, tvirtinti, kabinti“; *sklėisti (-čia)* „tiesti, kloti; skėsti, plėsti“ : *skliėti (-ja)* „skleisti, kloti“, *sklyti (sklėja, sklijo)* „sklisti, bėgti, tekėti (per viršų); klysti, kriksti; slysti“; *skriėsti (-čia)* „rėžti apskritimą, ratą; apvaliai brėžti, braukti; mesti, sviesti“, *skreīsti (-ta, -tė)* „gaubti, siausti“ : *skriėti (-ja, skrėja, -jo)* „daryti apskritimą, suktis ratu; skristi; rėžti aplink sparnu“; *jaūsti (-čia)* „rausti, versti, maišyti, netvarką daryti; jaukti jovalą“ : *jąūti* (praes. *-na, -ja*, praet. *jóvė, jōvė*) „t. p.“; *kniaūsti (-čia)* „ieškoti, versti, griozti, naršyti; (refl.) kniaubtis; įsigilinus, atidžiai kokį darbą dirbti“ : liet. *knevoti (-oja)* „lesti“, *iš-knevoti* „išarti, išpurenti“, *knėvelis* „kas knebinėja, mėgsta smulkų darbą“, *knėveliuoti, knėveluoti* „krapštinėti, knebinėti“ (plg. lat. *knūt* „niežėti“, gr. *κνύω* „kasau“); *sriaūsti (-čia, -ta)* „srovinti, tekėti; plaukti srove“ : *srūti (srūva)* „srovinti, tekėti...“; *sravėti (srāvi)*.

²¹¹ Bet plg. Schmalstieg W. R. An Old Prussian Grammar, p. 203.

²¹² Jēgers B. — KZ, 1966, 80, p. 88.

Su liet. *svajóti* (-ója), lat. *svajâr* vienos šaknies yra *sviesti* (-čia), *svaĩs-ti* (-sta), lat. *svaĩst*² (-šu, -tu) ir kt.²¹³, o su s. sl. *čuti* (*čuję*) „jausti, numanyti“, serb.-chorv. *čũti* (*čũjẽm*) „(nu)jausti, just; girdėti, klausyti“ ir kt., gr. *κοέω* „pastebiu, pamatau, įsidėmiu“ ir kiek nutolusios reikšmės liet. *káutis* (-nasi, *kāvosi*, *kóvėsi*) „įsimylėti, pamilti, apsiskirti“ etimologiškai yra susijęs liet. *kiaũsti* (-čia) „paisyti, klausyti“.

Piẽsti (-čia) „plėsti, verti (apie akis)“ (plg. vienašaknes leksemas *piestù*, *piestà* „ant užpakalinių kojų stojantis“, *piestà* „padėtis, iškėlus priekines kojas“, *pitás* „apvalus“) gretintinas su s. ind. *páyate* „punta, tinsta, didėja“, *pínvati* „pučia, kelia, plečia“ (semasiologiškai plg. liet. *plisti* (*pliñta*) „darytis plačiam, platėti, storėti; didėti, augti; plačiai vertis (apie akis)“ ir kiek nutolusios reikšmės liet. *pýti* (*pýja*, *pýna*) „gerti drėgmę, bjurti, žliugti, tižti; atleisti pieną“.

Su *kniėti* (-ja) „galabyti, žudyti“, atrodo, galima susieti *kniẽsti* (-čia) „peršėti, niežėti, gižėti; silpnai skaudėti, mausti“, lat. *kniest* (-šu, -tu) „niežėti, peršėti, knietėti“, – semasiologiškai plg. lat. *kniẽbt* (-bju, -bu) „žnybti, gnybti; nušauti, nudėti, nugalabyti“, liet. *knėibti* (-ia) „gnybti, kabinti...; skaudėti, peršėti“. *skiaũsti* (-čia) „glausti vieną su kitu šonais“, *skiaũsti* (-čia) „skelti“ ir lat. *skũt* (praes. *skuju*, *skuvu*, *skũnu*, praet. *skuvu*) „skusti“ gali būti etimologiškai taip pat susiję. Kad šalia *skliaũsti* (-čia) „daryti skliautą, skliautuoti; statyti, glaustyti (ausis); glausti; daryti skliausčią, nuožulnų, sklembti“ būta vienašaknio **sklẽu-*, matyti iš lat. *skļāvums* „nukirstas rašto ar nuskeltas lentos galas“.

Šalia *kviẽsti* (-čia) „prašyti, vadinti“ (< * „skatinti, raginti“) iš seno būta *kvaĩtėti* (-ėja) „kvaišti, kvailėti, alpti“ (šalia *kvaĩsti* (-sta) „svaigti, suktis galvai; kvailti, kvaišti“), kuri prūsų kalboje semantiškai ir morfologiškai atitinka *quoitã*, *quoitẽ* (3 p. praes.) „nori, trokšta“ (< **kvaĩtēja*). Jo turėtą infinityvą *quoitĩt* < **kvaĩtẽt* rodo dalyvio forma *po-quoitĩton*. Čia svarbu pažymėti, kad prūsų kalboje paliudyta elemento -*t*- neturinti forma *quoi* „jis, jie nori“ (vartota ir 1 p. bei 2 p. sing. reikšme)²¹⁴, kuri, matyt, yra **kũaja* (3 p. praes) < ide. **kũoi-e/o*.

Liet. *riẽsti* (-čia) „daryti išlenktą, užlenkti; sukti į ritinį; vynioti ant veleno (metmenis); lenkti (per sąnari); apsiūti; vyniotis augant; smarkiai augti, plėstis, šakotis...“ atitinka lat. *riẽst* (*riẽst*)² (-šu, -tu) „piltis, pildytis, rinktis; (praes -šu, -stu) kristi, riedėti (apie ašaras); lieti (ašaras); skleisti, plėsti; augti, keroti, želti, dygti, sprogti, skleisti pumpurus; (du daiktus) sieti; prisiūti; sijoti; riesti (audekla), vynioti ant veleno (metme-

²¹³ Būga K. RR, II, p. 614–615; Fraenkel E. LEW, p. 948.

²¹⁴ Mažiulis V. Seniausias baltų rašto paminklas. – Baltistica. 1975, XI, p. 129.

nis“), *riestiēs* (3 p. praes, *riešas*, praet. *rietās*) „rinktis, kauptis, pildytis, tvenktis; kristi, riedėti, lietis; dygti, sprogti, skleisti pumpurus, želti, augti, keroti; rastis, prasidėti, formuotis; skirtis sijoiant (apie pelus)“. Abu veiksmoždziai toliau siejasi su liet. *rietėti* (*riēta*) „judėti sukantis, ristas; važiuoti; lašais kristi, byrėti; greitai sroventi, tekėti; greitai eiti (apie mažą, storą); virsti; augant driektis; kaltis iš kiaušinio, ristas, skilti“, lat. *riētēt* (-u/-ēju, -ēju) „ristis, riedėti (apie ašaras, melodiją); risti, volioti; (trans.) daryti pilnesnį; darytis pilnesniam, tvinkti; pribėgti, pritekėti; kilti, atsirasti, pasirodyti (aušrai); leisti (saulei ir pan.)“, liet. *ritėti* (*rita*) „ristis, riedėti, lietis; ridenti“, lat. *ritēt* (-u/-ēju, -ēju) „ristis, suktis“, liet. *rytėti* (*rŷta*) „judėti sukantis, ristas“, *risti* (*rita*) „stumti, judinti, sukant paviršiumi ridenti; judėti sukantis, riedėti; lašais kristi, byrėti, tekėti; sviesti, mesti...“, lat. *rist* (*ritu*) „ristis, suktis“²¹⁵.

Latvių *riest* reikšmė „prisiūti“ yra kontekstinė: ją turi ir lietuvių kalbos veiksmoždzis (plg. „atlenkus apsiūti“); ji pasirodo ir šaknies *ried-* žodžiuose: plg. tapatybę lat. *raidīt* (-u, -īju) „bet kaip prisiūti, bet kaip kojines ir pirštines adyti“ = liet. *ráidyti* (-o), *raidŷti* (*raído*) „dėti į krosnį kurą, ruošti kūrenimui“ (šalia *riest*² (-žu, -du) „riesti (audeklą), vynioti ant veleno (metmenis)“). Ši tapatybė rodo, kad reikšmę „(du daiktus) sieti“ galima suprasti esant „dėti kartu“, o dėl reikšmių „(du daiktus) sieti“ ir „sijoti; skirtis sijoiant (apie pelus)“ ryšio galima palyginti liet. *siėti* (-ja, *sēja*) ir *sijóti* (-ója). Šiaip jau semantiškai, matyt, yra sutapę šaknų *riet-* ir *ries-* (liet. **rieš-*) „rišti, sieti“ veiksmoždziai²¹⁶.

Elementą *-t-* čia leidžia išskirti jų siejimas²¹⁷ su s. sl. *rējati* (*rējō*) „vyti, varyti, ginti“, *po-rējati* „grūsti, stumti“, *riņōti* „lėkti, pulti, mestis, šokti“, s. ind. *riṇāti* „tekina, plukdo, leidžia“, *rŷyate* „bėga, ima bėgti“, toch. AB *ri(n)-* „vežti, vėžinti“. Iš baltų kalbų čia paliudyta lat. *rien* (3 p. praes.) „lekia, skrenda, greitai juda“ ME III 546.

Šaknies galo priebalsius turinčių ir jų neturinčių leksemų opoziciją vienu kitu atveju sudaro ir tie veiksmoždziai, kurie lietuvių kalboje baigiasi *-ž-*, latvių kalboje *-z-* (< ide. **-ǵ(h)-*), plg. *krėižti* (-ia) „griežtai sakyti; (refl.) kėsłauti, ketinti“ ir *krŷti* (*kriēja*, *krijo*) „lenkti, kumpinti“²¹⁸ (dėl reikšmių ryšio plg. *kreižinti* (-ina) „netiesiai arti“); liet. *žiežti* (-ia) „garsiai degti iš vidaus pučiamą liepsna; žerti (žarijas)“ ir lat. *zīt* „pradėti matytis, švisti“ (dėl reikšmių ryšio plg. liet. *žaižara* „dangaus raudonu-

²¹⁵ Būga K. RR, II, p. 244, 258, 469; Endzelīns J. ME, III, p. 532; Fraenkel E. LEW, p. 730

²¹⁶ Endzelīns J. Latviešu valodas gramatika, p. 776.

²¹⁷ Fraenkel E. LEW, p. 687–688.

²¹⁸ Plg. Fraenkel E. LEW, p. 292.

mas“, *žaižariuoti* (-*uoja*, -*avo*) „žėruoti, spindėti, žibėti“²¹⁹; *braužti* (-*ia*) „bruožti, braukti, maukti“ ir *brautis* (-*jasi*, *bróvėsi*) „skverbtis, sprautis, lįsti“, *briauti* (-*ja*, *brióvė*) „stumti, spausti...“²²⁰ (plg. s. isl. *brióta* „laužti“ < ide. **bhreu-d-*); *gniáužti* (-*ia*) „imti delnu, spausti į saują, čiupti“, lat. *gnaūzi*² (-*žu*, -*zu*) „spausti, trėkšti; lankstyti, glamžyti; gręžti (skalbinius)...“ ir *gnėvoti* (-*oja*)²²¹; *žiaūžti* (-*ia*) „kramtyti ką kieta, graužti; traškėti, užti“ ir rus. bažn. *žvati* (*žuju*, *žvu*) „kramtyti, gromuliuoti“, s. isl. *tyggja* „kramtyti, valgyti“ < ide. **ǵ(i)eu-*.

Veiksmažodžio *riaūžti* (-*ia*) „glemžti, grobti, savintis“, kaip rodo *ružėni* (-*ėna*) „kapstytis, purenti“ ir lat. *ružināt(iēs)* „kapstyti(s), kasinėti(s), rausti(s), grandyti(s)...“, senesnė reikšmė bus buvusi „kasti, rausti“ (semasiologiškai dar plg. *kópti* (-*ia*) „imti, grobti, gobti“ : *kópti* (-*ia*, *kāpia*) „kasti į krūvą, daryti kaupą, kaupti, žerti...“; *su-raūsti* (-*sia*) „rausiant sukasti, supilti; sužerti; susiglemžti...“), kuria jis susisieja su s. sl. *ryti* „kasti, rausti“, lot. *ruō*, -*ere* „rausti, žerti“ ir su kiek nutolusios reikšmės liet. *rauti* (-*na*, -*ja*, *róvė*).

Šaknies galo priebalsių turėjimu/neturėjimu *jo* kamieno veiksmažodžių sistemoje yra priešingos ir daugelis tų leksemų, kurių šaknis baigiasi priebalsiais -*k-* ir -*g-*. Juos turinčių ir jų neturinčių veiksmažodžių semantinis giminiškumas, taigi ir priklausymas vienai šakniai čia taip pat yra gana akivaizdus.

Šakniai, kurią turi *kriėti* (-*ja*, *krėja*), *krỹti* (*krėja*, *krỹjo*) „tiesti, vynioti“ gali priklausyti tiek *krėikti* (-*ia*) „kloti tvarte gyvuliams po kojų, kad nebūtų šlapia; kloti purtant, skleisti ant žemės; šiukšlinti, teršti“, *kriėkti* (-*ia*) „plonai kratyti, driekti“, tiek *kreĩgti* (-*ia*) „kloti tvarte gyvuliams po kojų, kad nebūtų šlapia; maišyti, kratyti“. Ši siejimą patvirtintų *pa-kri-jai*=*pa-kri-giai* „pakrikai, padrikai“ semantinė tapatybė.

Tos pačios reikšmės taigi ir šaknies kaip *sviesti* (-*džia*) yra *sviegti* (-*ia*) „sviesti; kirsti, drožti, mušti; žudyti“²²², kur – kaip ir jo giminaičių *sveĩgti* (-*sta*), *svaĩgti* (-*sta*) ir kt. – elemento -*g-* išskyrimą patvirtina tai pačiai šakniai priklausantys liet. *svajóti* (-*ója*) „... svaičioti, niekus kalbėti; kliedėti, svaitėti; eiti iš proto, kvailėti; vaikščioti be tikslo, klajoti; krypuoti, nelygiai riedėti (ppr. važiuojant)“, lat. *svajāt* „niekus kalbėti, taukšti“ (dar plg. rytų frizų *swāien* „svyruojant, siūbuojant eiti, judėti“)²²³.

²¹⁹ LKK, 1975, XVI, p. 141.

²²⁰ Fraenkel E. LEW, p. 55.

²²¹ Plg. Fraenkel E. LEW, p. 159.

²²² Būga K. RR, II, p. 614.

²²³ Fraenkel E. LEW, p. 947–948.

Gniūgti (-ia) „kniaukti, vogti“ (dar plg. *gniūgždėti* (-o), *gniūgždinti*, *gniūgždėti* „gniauzyti, glamžyti, lamdyti, maigyti“, lat. *gnugt* (-*gstu*) „linkti, svirti, silpti (nuo senatvės, pavargimo)“) sietinas su *gnėvoti* (-oja) „lamdyti, kibinti“, o *pliaūgti* (-ia) „plepėti, niekus taukšti“ yra vienos šaknies su *pliaugà*, *pliaugė* „ilgas lietus, dranga; kas pliaugoja“, kurie neabejotinai priklauso veiksmažodžio *pláuti* (-ja, *plóvė*) šakniai (semasiologiniu atžvilgiu plg. *pliaūpti* (-ia) „smarkiai lyti; tekėti, bėgti, plūsti; plepėti, taukšti...“).

Panašų formos santykį turi taip pat garsus žyminčios leksemos *kniaūkti* (-ia) „miaukti, rėkti (apie katę) ...“ (lat. *kņaūkt* „t. p.“ veikiausiai pasiskolintas iš lietuvių kalbos) ir *kniūti* (praet. *knióvė*) „kniaukti, miaukti...“; *miūkti* (-ia) „t. p.“ ir *miūti* (-ja) „t. p.“ (dar plg. *miū*, *miūkt* „interj. katės kniaukimui žymėti“), lat. *māūt* (-ju, -nu, *māvu*) „mūkti, bliauti (ppr. apie karves)“.

Interjekcijos *bau* „interj. baubimui žymėti“ pamatu su iš *kaūkti* gautu -k- yra susidaręs *baūkti* (-ia) „baubti, bliauti; rėkti (neaiškiu balsu)“ (šalia *bākti* (-ia) „bliauti, baubti“ : *bā* „interj. galvijų baubimui nusa-kyti“).

Opozicinių porų, besiskiriančių šaknies galo -k-, -g- turėjimu/neturėjimu, randame ir latvių kalboje. Pirmiausia tai onomatopėjiniai *ņaukt*, *ņaukt* „kniaukti, miaukti“ ir *ņāūt* (praet. *ņāvu*) „rėkti lyg katės balsu; kniaukti, miaukti“, liet. *niūti* (praet. *nióvė*) „miaukti, kniaukti (ppr. apie katę) ...“, plg. lat. *ņaū!* „katės balsą mėgdžiojanti interjekcija“. Lietuvių kalba čia turi leksemą su šaknies galo -zg-: *niūgzi* (-*zgia*) „kniaukti, miaukti (apie katę)...“. Toliau minėtini *aukt* (3 p. praes. *auc*) „staugti, ūžti (apie vėtrą)“ ir *auvēt* „t. p.“. Jų -k- gali siekti senus laikus, plg. lat. *aūka*, senųjų raštų *auks* „audra, viesulas“ ir pr. aukis „toks pasakų paukštis“ (šalia liet. *ūkti* (-ia) „gausti, aidėti; šaukti (apie pelėdą, kiškį“).

Su lat. *spraūtiēs* (-juōs, *sprāvuōs*) „(iš)kilti, aukštyn veržtis, skverbtis“ galima sieti lat. *spraugt* (be k.) „kišti į tarpą, sprauti“, *sprāukt* (-cu) „vožti, mauti; grūsti, spausti, stumti; greitai (įveikiant kliūtis) bėgti; (refl.) sprautis, veržtis, brautis; bėgti, sprukti“.

Šaknies galo elementus -k-, -g- pavyksta daugeliu atvejų išskirti ir tiems veiksmažodžiams, kurie yra bendri lietuvių ir latvių kalboms. Šių elementų turėjimu/neturėjimu susipriešina, pvz., liet. *riėkti* (-ia) „krauti į riekles“, lat. *sa-riekt* (*audeklu*) „suriesti, suvynioti (ant veleno metmenis)“ ir liet. *riėti* (-ja, *rėja*) „dėti malkas į riekles, dailiai, tvarkingai krauti“; liet. *jāūgti* (-ia), *jāūkti* (-ia) „versti, kimšti be tvarkos, grūsti...“, lat. *jāukt*

(-cu) „maišyti, rausti, jaukti, versti; ardyti; tešlą įmaišyti“ ir liet. *jáuti* (-ja, *jóvė, jōvė*) „rausti, versti, maišyti, netvarką daryti; jaukti jovalą“, lat. *jàut* (praes. -nu, -ju, praet. *jàvu, jàvu, javu*) „(i)maišyti (tešlą)²²⁴; *maũkti* (-ia) „smaukti; lupiti, dirti; drėksti, plėšti...“, lat. *màukt* (-cu) „mauti, smaukti; greitai mauti, sprukti; suduoti, trenkti“ ir liet. *máuti* (-na, -ja, *móvė*), lat. *maũt* (-ju, -nu, *māvu*) „ap-, užmauti, žaboti“.

Jau seniai siejami²²⁵ lat. *sllekt* (-cu) „(pa)remti; versti, (pa)tiesti ant žemės; (iš)tiesti (rankas); leisti, linkėti gera; lenkti, kreipti; (refl.) linkti į ką, prie ko; rengtis, ketinti; geisti“, *sliegt* (-dzu) „(pa)remti; glaustis, remtis; kilti; (refl.) glaustis, remtis, šlietis; linkti“, kuriems lietuvių kalboje atliepia *šleikti* (-ia) „galąsti; prastai siūti; pilti, lieti; šlietis, glaustis“, *šliegtis* (-iasi) „eiti, vilktis, driektis“, su -k-, -g- neturinčiais lat. *sllet* (praes. *slleku, sleju*) „šliet, remti, statyti“, liet. *šlīžti* (praes. -ja, *šlēja*, praet. -jo, *šlėjo, šlėjo*) „remti, glausti; krypti, virsti, šlyti...“.

Su *ráuti* (-na, -ja), lat. *raũt* (-ju, -nu, *rāvu*) „traukti, plėšti, rauti; (refl.) mažėti, trumpėti, trauktis“ kilmės ryšį (plg. lat. *šis audums raujas* „ši medžiaga traukiasi“) turi liet. *raũkti* (-ia) „daryti raukšlėtą (veidą); daryti, kad susitrauktų, užsivertų...“, lat. *raũkt* (-cu) „raukti, mažinti“.

Veiksmazodžių lat. *nũo-šmautiẽs* (3 p. praet. -šmāvās) „nusismaukti, nusmukti, nusprūsti“ (< *šmāu- < *smjāu- < blt. *smēu-) ir liet. *šluoti* (praes. -ja, *šlāva*, praet. *šlāvė*) šaknimis gali remtis liet. *smaũkti* (-ia) „braukant (ppr. visa sauja) skinti, traukti, rinkti; traukti aukštyn ar žemyn ką užmautą; braukiant stumti; landinti, kišti; glostyti...“, lat. *šmāukt* (cu) „plėšti, smaukti, dirti; trenkti, duoti; sprukti, mauti; apgauldinėti; godžiai gerti“ (< *šmāuk- < *smjāuk- < blt. *smēuk-) ir liet. *šliaũkti* (-ia) „paviršium šluoti, braukti...“²²⁶, lat. *slàukt* (-cu) „melžti“²²⁷ (semasiologiškai plg. s. ind. *mārjmi, mṛjāti* „trina, braukia, šluosto, lygina, valo, švarina“ : liet. *mėlžti* (-ia)).

Iš J. Bretkūno biblijos *iš-plauti* „išsiskleisti, išsprogti (apie žiedą)“ (LKŽ X 115) matyti, kad bendros kilmės yra *pláuti* (-ja, *plóvė*) ir *pláũkti* (-ia, -sta) „leisti, skleisti iš bamblių varpas, plaukėti; skleisti pumpurus, sprogti“ bei lat. *pláũkt* (-stu, -u) „sprogti, skleistis (apie žiedus, pumpurus), pra-, sužysti; klestėti, tarpti; plaukėti“, *iz-plaũgt*² „išleisti varpas, išsprogti“ (plg. dar *(iz)plaũdzināt*² „(pa)daryti, kad sužydėtų, išsprogtų“).

Opoziciją, be to, sudaro *braũkti* (-ia) „lengvai spaudžiant traukti kuo per ką; šukuoti (kapoti, karšti) nurautų linų galveles...“, lat. *bráũkt*

²²⁴ Fraenkel E. LEW, p. 191; Endzelīns J. ME, II, p. 98.

²²⁵ Endzelīns J. ME, III, p. 938.

²²⁶ Stang Chr. S. Vgl. Gr., p. 75.

²²⁷ Endzelīns J. ME, III, p. 919; Fraenkel E. LEW, p. 1003.

(-cu) „(nu)braukti; važiuoti, keliauti; joti“; *džiaūgti (-ia)* „džiuginti; (refl.) turėti džiaugsmą, linksmintis“, lat. *ap-žaugtiēs* „augant (apie kitą medį) vyniotis“ (plg. dar *ap-žaugties kam ap kaklu* „kabintis ant kaklo, apsikabinti“, *žaudžitiēs (-guōs, -dzījuōs)* „brautis; apsikabinti, glamonėti, myluoti, bučiuoti (ppr. apie mažus vaikus); myluotis“, *žaugātiēs²²⁸* „be atodairos eiti, lipti; iš bandos (į javus) bėgti, bėgioti, lakstyti, šokinėti (per griovius)“) ir atitinkamai *bráutis (-jasi, bróvėsi)* „skverbtis, sprautis, lįsti“, *briauti (-ja, brióvė)* „stumti, spausti; (refl.) skverbtis, lįsti“²²⁸; liet. *džiáuti (-ja, džióvė)* „bėgti, greitai eiti; smarkiai ką daryti (lyti, valgyti, griūti, pulti)“, lat. *žáuitiēs (-nuōs, žāvuos)* „lipti, kopti (aukštai); dūkti, siausti, šėlti; bėgti, lėkti; nepaisant kliūčių greitai eiti; neapdairiai ant ko grūstis ar pro šalį skrieti, nutruktagalviškai kur eiti, grūstis; griūti, virsti, kristi“²²⁹.

Šaknies baigiamojo priebalsio neturintis veiksmazodis neretai paliudytas giminiškose kalbose: liet. *pér-žiegti (-ia)* „perkurti (krosnį)“ (plg. lat. *zaīguōt* „žybsėti, mirgėti; spindėti, blizgėti, tviskėti, švitėti“), *baīgti (-ia), beīgti (-ia)*, lat. *bēigt (-dzu)* ir liet. *taūkti (-ia, -sta)* „tarpti, vešėti; eiti į gera; sektis; tukinti; gautis, taisytis“ etimologiškai atitinkamai tapatinami su lat. *zīt* „pradėti matytis, švisti“, *ziet(ies)* (praes. *zeju(os)*) „pražysti, prasiskleisti“ (jeigu pastarasis tikras latvių kalbos žodis)²³⁰, lat. *bīt (bīt)* „stumti“, s. sl. *biti (biję)* „mušti, grūsti“ (ide. šaknis **bhei(ə)-/*bhī-* „mušti, kirsti“)²³¹, s. rus. bažn. *tyti (tyju)* „tukti, riebėti“ (ide. šaknis **teu(ə)-/*tū-*²³²).

Veiksmazodžius *žviēgti (-ia)* ir lat. *zviēgt (-dzu)* „žvengti; čirpti“, kiek šis etimologiškai nesusijęs su *žvėngti (-ia)*, niekas netrukdo lyginti su s. ind. *hváyati* „šaukia, kviečia, prašo“, Av. *zbayeiti* „(pa)šaukia“ < ide. **ǵh₂uəie(ti)*.

Formantus *-g-*, *-k-* galima išskirti taip pat sulyginus *bliāukti (-ia)* „be perstojimo ar tįstant tekėti, bėgti, srūti; smarkiai degti, plieksti...“ ir gr. *φλέω* „tvinstu, teku, trykštu, kaupiu“ (< **bhleuō*), plg. liet. *pra-bliūti* „... prakiurti, imti bėgti, pasileisti“, *iš-bliūti* „... išplerti (apie stebulę)“, lat. *blūt²* (praet. *bluva*) „ilgiau stovint vandenyje, tižti, minkš-

²²⁸ Fraenkel E. LEW, p. 55.

²²⁹ LKK, 1972, XIII, p. 9–14. Kitaip dėl *džiaūgti(s)*: Kazlauskas J. Liet. *džiaugtis* ir jo giminaičiai. – Donum Balticum. Ed. by Velta Rūķe-Draviņa. Stockholm, 1970, p. 254–256.

²³⁰ LKK, 1975, XVI, p. 141.

²³¹ Kuiper F. B. J. Die indogermanischen Nasalpräsentia. – Amsterdam, 1937, p. 184; Urbutis V. – Baltistica. 1965, I, p. 67 tt.

²³² Plg. Fraenkel E. LEW, p. 1136.

tėti, plerti, gleivėtis“; *driaũkti (-ia)* „tęsiantis tekėti seilėms ar kitam skysčiui, driektis; eiti, važiuoti šlapiu keliu“ ir s. ind. *drávati* „bėga, teka“, Av. *drāvaya-* „bėgianti“ (plg. baltiškų upėvardžius *Drėv-erna*, *Drūv-etas*, pr. *Drave*)²³³; *kaũkti (-ia)*, lat. *kàukt (-cu)* ir s. ind. *káuti* „rėkia, šaukia“; *plauũkti (-ia)*, lat. *ie-plaukt* „nuo vandens suskirsti“ ir s. sl. *plovę (pluti)* „plaukiu“, s. ind. *plávate* „plaukia“, gr. *πλέω* „plaukiu“ ir kt. (plg. liet. *plėvėnti*, *plavėnti* „plasnoti; lengvai skraidyti...“); *stáũgti (-ia)* ir s. ind. *stáuti*, *stávate* „giria, liaupsina, apdainuoja, šaukia“, Av. *staomi* „giriu, liaupsinu“, gr. *στεύται* „iškilmingai pareiškia, (ap)garsina, žada“; *jáũgti (-ia)* „rišti prie jungo“ ir s. ind. *yáuti* „riša, jungia“.

Liet. *liaũkti (-ia)* „gausiai tekėti, bėgti, žliaugti; daug gerti, valgyti, rūkyti“ šaknies **leu-* pirminę struktūrą padeda suvokti het. *lahhu(ūai)-* „lieja, pila“. Imperatyvo forma *lah-* „liek, pilk“ (2 p. sing.) rodo, kad *-u-/-eu-* čia yra taip pat formantinis, o pati archainė šaknis yra **l(e)ə* → *→lə-eu*²³⁴ „bėgti, lietus/lieti, pilti“. Galimas daiktas, kad jos apofoninį variantą **l(ə)ou-* turi gr. *λόω* „mazgoju“ ir lot. *lavō* „plaunu, mazgoju, maudau“ (iš **lou-*).

Panašiu būdu analizuojant, veiksmažodžių *įo* kamieno sistemoje galima išskirti šaknies galo priebalsius *-p-*, *-b-*. Jų turėjimo/neturėjimo kontrastas lietuvių kalboje yra tokie bendrašakniai veiksmažodžiai kaip antai: *kreĩpti (-ia)* „sukti (į šalį), duoti kryptį; daryti kreivą...“, *kriẽptis (-iasi)* „suktis (į šalį), kreiptis“ ir *krỹti (kriẽja, krijõ)* „lenkti, kumpinti“; *skriẽbti (-ia)* „brėžti, braukti (ratą, ratu); pjauti, rėžti, skusti“, *skreĩbti (-ia)* „siausti, gaubti, dengti“ ir *skriẽti (-ja, skrẽja)* „daryti apskritimą, apvaliai brėžti, rėžti; riesti, supti, gaubti...“; *gniãũbti (-ia)* „gniaužti, kabinėti į glėbį, į saują; riesti, traukti (į kuprą)“ ir *gnẽvoti (-oja)* „lamdyti, kibinti“; *pliaũpti (-ia)* „smarkiai lyti; tekėti, bėgti, plūsti; smarkiai degti, liepsnoti, pliekti...“ ir *pláuti (-na, -ja)*; *raũbti (-ia)* „kasti, rausti, ruopti“, *raũpti (-ia)* „duobti, skauptuoti; siūti, siuvinėti“, *nu-raũpti* „nukasti, suvokti (daržoves šakniavaisius)“ ir *ráuti (-na, -ja)*, lat. *raūt (-ju, -nu, rãvu)* „traukti, plėšti, rauti...“, sl. bažn. *ryti* „kasti, rausti“.

Liet. *liẽpti (-ia)* „dėti linų ar kanapių pluoštelį prie šakos (vijos, vielos)...“ kartu su *lipti (limpa)* „kibti, klijuotis...“ etimologiškai reikėtų identifikuoti su *liẽti (-ja, lẽja)* „daryti ką iš sulydyto metalo, vaško ar kito; lipyti kuo, glieti“. Identifikavimą remia ir graikų kalbos atitikmenų reikšmės ir formos, išskyrus šaknies galo priebalsį, sutapimas, plg. *ἀλείφω* „(i)tepu“ ir *ἀλίνω* „tepu“.

²³³ LKK, 1973, XIV, p. 10–11.

²³⁴ Plg. Иванов Вяч. Вс. Общеиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы, с. 105–7.

Liet. *sriaũbti (-ia)* „su garsu šlerpiant srėbti; siurbiant gerti; (refl.) siurbtis; verkti, žliumbti“ (dial. ir *striaũbti* su tarp *s* ir *r* įspraustu *t*) etimologinį ryšį²³⁵ su žodžių šeima *sravėti (srāvi, srāva, -ėja)* „sunkiantis tekėti, srūti, plūsti; sproventi, bėgti“ (plg. lat. *nūo-stravēt* „nubėgti, nutekėti“, s. ind. *srāvati* „plūsta, teka, bėga“, gr. *ρέω* „teku, bėgu, plūstu“) patvirtina *srūti (srūva) = srũbti (sruũaba)* „sruventi, tekėti; aptekti kuo plūstančiu, tekančiu...“ semantinė tapatybė.

Veiksmažodis *skau̯pti (-ia)* „skauptuoti“ savo *-p-* turi, matyt, kilusį iš *-b-*, plg. liet. *skiaũbras* „su siaura nugara; siauras, skiausčias“, *skiaũbsčias* „esantis siauruoju šonu, briauna žemyn arba aukštyn“, *skiauberis* „išsikišimas, briauna“, lat. *šķauba* „smaila namų galo siena, skliautas“, *skubīt (-īju)* „prastai pjauti, (plaukus) kirpti; genėti“. Bendrašakniai finalinio *-b-* neturintys veiksmažodžiai yra liet. *skautis (-nasi, skóvėsi)* „muštis, peštis, kautis“, lat. *skauīt²* (praes. *skauju*) „mušti, kirsti, trenkti“, s. ind. *ā skauti* „kapoja, trupina; krapšto“, *ā skunóti* „pjausto, raižo, duria, bado (skyles gyvulių ausyse)“.

Garsažodiniam veiksmažodžiui *bliau̯bti (-ia)* „(niek.) garsiai verkti, žliumbti; su garsu gerti, pliaupti“ atsirasti progą galėjo duoti *bliauti (-na, -ja)* „rėkti (apie avi, ožką, veršį...); garsiai verkti, raudoti...“, plg. lat. *bļauīt (-ju, bļāvu)* „rėkti, bliauti“. Interjekcijos *baū* „bū, mū (baubimui žymėti)“ pamatu galėjo susiformuoti ne tik liet. *baũbti (-ia)* „rėkti, mūkti, bliauti (apie galvijų balsą); mauroti (apie lokio balsą)...“, bet ir lat. *baubt* „baubti, mauroti“.

Šaknies galo *-p-*, *-b-* turėjimo/neturėjimo opozicijos atvejų randame ir latvių kalboje. Antai *šļau̯pt (-pju, -pu)* „daryti įžambų, sklembti“ (dar plg. *šļau̯pt² pirkstā* „įsipjauti ar įsikirsti į pirštą“) ir *šļaubt (-bjū, -bu)* „daryti įžambų, smailinti (pvz., baslio galą)“, matyt, reikia sieti su baltų šaknimi **sleu-*, kurią turi lat. *šļāuns²* „įžambus, įstrižas; status, nuolaidus“, liet. *šliaunūs (stogas)* „nuolaidus“, *pa-šliaunūs, pa-šliaūnas, pa-šliaūtinās* „nuolaidus, nuožulnus“, lat. *šļaut²* „kirsti, suduoti“, *nūo-šļau̯tiēs²* „nerūpestingai atsiguulti“.

Be jau minėtų liet. *baũbti (-ia)*, lat. *baubt*, bendri lietuvių ir latvių kalbų *įo-*kamieniai veiksmažodžiai *griėbti (-ia)* „čiupti, stverti, gauti; plėšti, vogti; paviršių grieti, imti (apie pieną)...“, *grei̯bti (-ia)* „t. p.“, lat. *griėbt² (-bjū, -bu)* „skobti, skauptuoti, gremžti“, liet. *šle̯pti (-ia)* „kleipti, kreivai dėvėti“, lat. *sliēpt² (-pju, -pu)* „be tikslo vaikštinėti, slampinėti; kojas vilkti, nerangiai eiti; šlubčioti“ taip pat šalia turi bendrašaknius *griėti* (praes. *-ja, grēja*, praet. *-jo, grėjo*) „imti, griebti, čiupti,

²³⁵ LKK, 1973, XIV, p. 88–89.

plėšti; semti nuo paviršiaus, graibyti...“, *šliėti* (praes. *-ja, šlėja*, praet. *-jo, šlėjo, šlėjo*) „remti, glauti; (refl.) krypti, virsti, šlyti...“ be šaknies baigiamųjų priebalsių *-p-*, *-b-*.

Visai galimas daiktas, kad iš veiksmažodžio lat. *škīt*² (praes. *škīstu*², praet. *škīdu*²) „trūkti, sprogti, skilti; tikšti, sklisti, lakstyti (į šalis) ...“ šaknies su galo *-p-*, *-b-* yra susiformavę liet. *skiėpti (-ia)* „ardyti, skėsti, daryti spragą, skylę; skiepyti; (refl.) skirtis, skleistis“, *skiėbti (-ia)* „skėsti, daryti spragą, skylę; plonai pjauti, pjaustyti; įstrižai pjauti“, lat. *škīēbt (-bju, -bu)* „kleipti, kreipti, kreivinti; viepti, veidą raukti; (refl.) kreivėti, kumpti, klypti; krypti, svirti“.

Kad šalia liet. *skliaūbti (-ia)* „įžambiai tašyti, pjauti, kirpti ir pan.“, lat. *škļaūbt* „pastatyti (ausis)“, *nuo-skļaūbt* „įžambiai nupjauti“ būta ir pirminio veiksmažodžio **sklēu-* „pjauti, kirsti“, matyti iš lat. *skļāvums* „rašto nukirstas ar lentos nuskeltas galas“.

Atskirais atvejais pirminis veiksmažodis konstatuojamas giminiškose kalbose. Tos pačios šaknies kaip lat. *zīt* „pradėti matytis, švisti“, atrodo, yra liet. *žiėbti (-ia)* „degti, kurti ...“²³⁶. Šaknimi, kurią turi s. ind. *cinóti, cáyati* „jis renka, krauna“, Av. *činaoiti* „skiria“, *čayeiti* „renka“, gali remtis, viena, liet. *pri-keibti (-ia)* „prijungti, prikergti“, lat. *čiēbt*² (*-bju, -bu*) „čiupti, griebti, vogti“ ir, antra, liet. *kiėpti (-ia)* „braukti, brėžti (linija)“, lat. *ciept (-pju, -pu)* „išturėti, pakelti“, *nuo-ciept* „nudžiauti, pavogti“ ir kt.

Liet. *riaūbti (-ia)* „baubti, riaumoti; balsu verkti, bliauti; negražiai valgyti“ (dėl pastarosios reikšmės ryšio su visu žodžio turiniu plg. *gaumóti (-ója)* „valgyti (negražiai)“, *už-gaumóti* „užmauroti, užbliauti“) neabejotinai priklauso šakniam **reu(ə)-* „bliauti, baubti, riaumoti“ (: s. sl. *ruti (rovq)* „bliauti, baubti“, s. ind. *rāuti, ruvāti* „riaumoja, baubia“, gr. *ω-ρούμαι* „staugiu, riaumoju“). Su s. sl. *na-truti (na-trovq)* „suvar-toti, suvalgyti, suėsti“, s. rus. *трути (тровы)* „vartoti, ėsti“ vienos šaknies gali būti *triaūbti (-ia)* „godžiai gerti, sriaubti“. Šaknimi, kurią turi rus. bažn. *žvati (žuju, žovu)* „kramtyti, gromuliuoti“ (< **zjiv-*), s. isl. *tyggja* „kramtyti, valgyti“, s. ang. *céowan* [k], „kasti, kramtyti“ (ang. *chew*), s. vok. aukšt. *kiuwan* „t. p.“ (vok. *kauen*) < ide. **ǵ(i)eu-*, remiasi *žiaūbti (-ia)* „pilnu snukiu ėsti, gvelbti“.

Visai galimas daiktas, kad s. isl. *ká* „... garbiniuoti, raityti plaukus; vartyti, daužyti šieną“, isl. *ká* „(ap)versti“, norv. dial. *kaa* „(šieną) versti, daužyti“ (< germ. **kawōn-* < ide. **geu-* „sukti, lenkti, riesti“), s. isl. *ká-beinn* „kreiva-kojis“ ir liet. *gaūbti (-ia)* „supti, dengti, kloti, gobti;

²³⁶ LKK, 1975, XVI, p. 140–141.

lenkti, riesti“ yra bendrašakniai. Identifikuojant germanų ir baltų kalbų žodžius, įdomu konstatuoti s. isl. *ká* „... garbiniuoti, raityti plaukus“ ir liet. *gubóti (-ója)* „(refl.) suktis verpetais, klaipytis (apie javus)“ reikšmių panašumą.

Šaknies galo priebalsius turinčių ir jų neturinčių leksemų reikšmių giminiškumas yra gana akivaizdus arba iš semantinių paralelių nesunkiai suvokiamas, o jų šaknies vokalizmo identifikavimas kelia tam tikrų sunkumų. Formų *gliėčia, griėbia, greibia, griėčiasi, kreigia, kriėkia, kreikia, liėčia, liėpia, riėkia* „krauna...“, *siėčia, skliėdžia, skleidžia, skriėbia, skreibia, skriėčia, skreita, skriėdžia, skreidžia, (s)pleičia, spleidžiasi, šleičia, lat. sliecu, šleičia, lat. sliėpju²* šaknies vokalizmas yra ide. *ei*. Jų opozicinės poros *glėja, grėja, krėja, lėja, rėja, sėja, sklėja, skrėja, plėja, šlėja*, lat. *sleju* susideda iš šaknų **glei-, *grei-, *krei-, *lei-, *rei-, *sei-, *sklei-, *skrei-, *plei-, *šlei-* ir tematinio balsio *-a*. Vadinasi, pastarosios formos iš tikrųjų yra *o*-kamienės, ir jų šaknies vokalizmas taip pat yra *ei*²³⁷. Formų *bliaūkia, lat. čaūšuōs², jaūčia, jaūgia, jaūkia, kiaūčia, kniaūčia, kniaūsiasi, liaūkia, sriaūčia, sriaūbia, šliaūkia* šaknies vokalizmas yra ide. *eu*. Tokį randame ir kai kurių vadinamųjų pirminių formų vokalizmą, plg. liet. *knevoti*, gr. *ρέω, φλέω* su *eu*. Bet daug sunkiau apibūdinti formų liet. *kāvosi, šlāvė*, lat. *javu* (praet. šalia *jāvu, jāvu*) šaknies vokalizmą. Tariamasis fonetinis pakeičimas ide *eu* > blt. *au*²³⁸ šias formas patenkinamai paaiškinti vargu ar padėtų. Iš gr. *καέω* ir liet. *kāvosi* istorinio lyginimo galima spręsti, kad lietuviškos formos šaknies vokalizmo esama ide. *ou*, ką remia ir kitos analogiškos ide. kalbų formos, plg. gr. *λόω* su *ou*. Todėl reikėtų manyti, kad šių eventualiai pirminių veiksmažodinių formų šaknies vokalizmas *ou* su formų *kiaūčia, šliaūkia, jaūčia, jaūgia, jaūkia* ir *liaūkia* šaknies vokalizmu yra susijęs apofonija. Su tuo sutinka ir *kviėčia* šalia pr. *quoi* < **kūaja* (šaknis **kūoi-*), kurių šakniniai diftongai *ei : oi* taip pat santykinai balsių kaita.

Nagrinėjamų veiksmažodžių šaknies baigiamieji priebalsiai yra sprogs-tamieji (*p/b, t/d, k/g*) ir pučiamieji (*s/z, š/ž*). Išimtį sudaro *maūmti (-ia)* „baubti, mauroti“, kuris kartu su *maumóti (-ója)* „bliauti, mauroti“ yra vėlai pasidarytas iš vardažodžio *maūmas* „jautis, bulius“ (: *jautis maūmia*). Pastarasis yra kilęs iš veiksmažodžio, išlikusio latvių kalboje: *māūt (-ju, -nu, māvu)* „mūkti, bliauti (ppr. apie karves)“.

²³⁷ Stang Chr. S. Vgl. Gr., p. 357–358.

²³⁸ Stang Chr. S. Vgl. Gr., p. 73–74. Nuomonių apžvalgą dėl ide. *eu* > blt. *au* žr. LKK, 1968, X, p. 69–76.

Šaknies baigiamieji priebalsiai, istoriškai žiūrint, nėra lygiaverčiai. Šaknies galo *-z-* lietuvių ir latvių kalbose turi viena kita leksema, ir jo vėlyvas atsiradimas, – neretai onomatopėjinis arba kaip latvių kalboje dėl fonemos *-d-* morfonologinių pakitimų, – yra neabejotinas. Kaip tam tikri šaknies baigiamieji elementai baltų kalbų naujadarai daugeliu atvejų, atrodo, yra ir *-p-/-b-*. Šioje pozicijoje priebalsiai *p*, *bh* ide. prokalbėje buvo gana reti; be galo retas buvo ir priebalsis *b*, kartais abejojama, ar ide. prokalbėje jis iš viso egzistavo. Baltų kalbose *-p-/-b-* kaip šaknies galo priebalsiai išplito greičiausiai dėl struktūrinės analogijos su *-t-/-d-*, *-k-/-g-*, *-k'-/-ĝ(h)* (> liet. *-š-/-ž-*). Darybiniuose formantuose ir fleksijoje ide. prokalbėje taip pat beveik niekada nefunkcionavo nė labioveliariškai *kʰ*, *gʰ* ir *gʰh*.

Lietuvių, latvių ir prūsų kalbose, sinchroniškai žiūrint, šaknies baigiamieji priebalsiai yra šaknies dalis. Mat šalia veiksmažodžių (pvz., lat. *aukt*, liet. *ūkti*) esama tos pačios šaknies senų vardažodžių (lat. *aūka*, *auks*, pr. *aukis*). Dėl to negalima tikrai nustatyti, ar baltų kaip ir kitų ide. kalbų veiksmažodžiuose išsiskiriantys elementai yra senovėje buvę tam tikri prezenso sistemos formų sufiksai ar tiek verbalinėje, tiek ir nominalinėje sistemose funkcionavusių šaknų tam tikri išplėtimai, determinatyvai (Erweiterungen, élargissements). Jeigu kada toks skirtumas ir buvo, jis anksti išnyko, kadangi dar gerokai prieš atskirų ide. kalbų išsiskyrimą *k/g*, *t/d* ir *s* suaugo su šaknimi, tapo jos dalimi²³⁹.

Remdamasis tuo, kad veiksmažodinės formos su sprogstamaisiais šaknies galo priebalsiais graikų kalboje yra prezentinės, A. Meillet buvo linkęs pripažinti graikų kalboje šalia *-τω*, *-δω* bei *-θω* (<ide. **-dhō*) paraleliai egzistavus ir prezenso sufiksus *-κω*, *-γω* bei *-χω* (<ide. **-ghō*)²⁴⁰. Kad taip seniau būtų buvę ir baltų kalbose, neturime pakankamo pagrindo. Todėl į baltų kalbų veiksmažodžiuose išsiskiriančius *-k-* ir *-g-* geriau žiūrėti kaip į tam tikrus šaknų su *-i-* ir *-u-* išplėtimus.

Vadinasi, elementai *-p-/-b-*, *-k-/-g-* ir *-ž-* (<ide. *-ĝ(h)-*), matyt, yra šaknų, funkcionavusių tiek verbalinėje, tiek ir nominalinėje sistemose, determinatyvai, dar prieš išsiskiriant baltų kalboms, suaugę su šaknimi.

Kitokio pobūdžio ir kitokios funkcijos tam tikrais atvejais galėjo būti šaknies galo priebalsiai *-s-*, *-t-* ir *-d-*. Pastarasis gali atspindėti tiek ide.

²³⁹ Specht F. Ursprung der indogermanischen Deklination. – Göttingen, 1944, p. 279.

²⁴⁰ Meillet A. Remarques sur l'étymologie de quelques mots grecs. – BSL, 1925, 26, p. 1–6.

-d-, tiek -dh-. Giminiškose ide. kalbose s, t, d ir dh pavartojami sudaryti prezenso formas²⁴¹.

Visai galimas daiktas, kad kai kurie čia nagrinėjami baltų kalbų veiksmažodžiai seniau buvo prezenso kamienai, turėję esamojo laiko formantus -s-, -t- ir -d- ir iteratyvinę-duratyvinę reikšmę, iš kurios ilgainiui išriedėjo kauzatyvinė reikšmė.

Statyvinės (medialinės, kartais pasyvinės) reikšmės formantą ide. -dh- – kaip prezenso afiksą arba kaip šaknies išplėtimą²⁴² – gali turėti išlaikę tokie baltų kalbų nagrinėjamieji įo-kamieniai veiksmažodžiai: lat. *riest*² (-žu, -du) „(refl.) rinktis, kauptis, pildytis, tvenktis; (refl.) kristi, riedėti (apie ašaras); lieti (ašaras); riesti (audeklą), vynioti ant veleno (metmenis)“, plg. s. isl. *ríða* „joti; suktis“, s. air. *réidid* „joja, važiuoja“ < ide. **reidh-*; liet. *slièsti* (-džia) „slystamai leisti žemyn“, plg. s. ang. *slídan* „slysti; klysti“ ir s. ind. *srédhati* „jis klysta“; liet. *jáustis* (-džiasi) „bartis; užsisipirti, užsigeisti“, lat. *jāūst* (-žu, -du) „jausti, justis, numanyti, suprasti...“, *jaust* (3 p. praet. *jaūda*) „galėti, pajėgti“ < **įoudh-*, plg. s. ind. *yúdhya* „jis kovoja“.

Šaknies galo priebalsio -d- (< ide. -d- ir -dh-), iš pradžių, matyt, kaip tam tikro prezentinio formanto, atsiradimas veiksmažodžių šaknyse, kaip minėta, yra aiškinamas veiksmažodžių kaityba atematine fleksija. F. Spechtas mano, kad -mi fleksija pridėta prie -d- išplėtimo šiais atvejais: *audmi* šalia s. ind. *ótum* „austi“, *gie(d)-mi* šalia s. ind. *gáyati. čiau(d)mi* šalia s. ind. *kṣáuti, mérdmi* šalia *miṛti, pa-veizdmi, pa-vyzdmi* šalia *pa-vy-dėti, klie(d)mi, klai(d)mi* šalia *klajoti*²⁴³. J. Kazlauskas teigia, kad veiksmažodžių *pláudžia, skleĩdžia, griáudžia, gaũdžia* (plg. *pláuti, plúti, praklièti, gridauti, gauti* „kaukti“) -d- atsirado atematinėse formose, kur 3 p. sing. praes. formos -s- (plg. *rausti* kaip *gelbsti, sergsti* su -s-, *gautu* iš 2 p. sing.: *gelbsi, sergsi*) galėjo būti suvoktas esantis priebalsio *d* morfologinis variantas²⁴⁴.

Iš skirtumo tarp atematinių ir tematinių resp. įo-kamienių formų liet. *eĩmi, eĩti*: lat. dial. *ido, idu* < **ièdu*; liet. dial. (Grv) *skrièmia* „skrieja“ (inf. *skrièti*) < **skriè-mi*: *skrièdžia, skreĩdžia*; s. ind. *ó-tum* „austi“: *áu-*

²⁴¹ Brugmann K. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. – Strassburg, 1916, II 3/1, p. 362 tt., 372 tt.; Meillet A. Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes. – Paris, 7-ème éd., 1934, p. 222–223; Семеренья О. Введение в сравнительное языкознание. – М., 1980, с. 296–297.

²⁴² Бенвенист Э. Индоевропейское именное словообразование. – М., 1955, p. 219–227.

²⁴³ Specht F. – KZ, 1934, 62, p. 90.

²⁴⁴ Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika, p. 315.

džia, lat. *aūžu*; Av. *staomī* : liet. *stāūgia* matyti, kad, pirma, į atematinę paradigmą buvo terpiamas ne tik priebalsis *-d-*, bet nors ne taip dažnai, atrodo, ir kiti priebalsiai, pvz., *-g-*, jeigu laikysimės prielaidos, kad šaknies baigiamojo priebalsio pasirodymą lėmė atematinės paradigmos struktūra, ir, antra, įterptą žodžio galo priebalsį turi *-jo-*kamienės (o ne atematinės) formos, daugeliu atvejų atstojančios senesnes *e/o* kamienu formos. Vadinasi, žodžio galo priebalsio pasirodymas su atematine paradigma nebūtinai yra susijęs.

Tokios išvados reikšmės, žinoma, perdėti nereikia, kadangi daugelis veiksmazodinių šaknų, inkorporavusių kuri nors priebalsį šaknies baigiamuoju elementu, buvo kaitomos tiek tematiškai, tiek ir atematiškai. Minėta išvada gal daugiau tinka vėlyvesniam šaknų sluoksniui, kur šaknies galo priebalsių buvimo/nebuvimo distribucija galėjo būti daugiau ar mažiau susijusi su konjugacijos tipu.

Išvadą, kad veiksmazodinės formos, inkorporavusios į šaknį kuri nors priebalsį, prabaltiškuose dialektuose veikia priklausė *e/o* kamienui, remia ir kitų ide. kalbų duomenys. Antai graikų kalboje formos su sprogs-tamaisiais šaknies galo priebalsiais (gomuriniaais, rečiau dantiniais, taip pat σκ) funkcionuoja prezenso sistemoje ir kaitomos pagal tematinę fleksiją²⁴⁵. Prezenso *-s-* turinčios formos tocharų kalboje yra tematinės, plg. toch. B *nakšāṃi* „naikina“ < **nek-s-e/o*, *milšāṃi* „žaloja“ < **mel-s-e/o*-. Formos su iteratyviniu-duratyviniu sufiksu *-ša-*, kuri atitinka minėtas tocharų ir kitų ide. kalbų tematinis sufiksas *-se/o-* (čia nagrinėtuose baltų kalbų veiksmazodžiuose transformuotas į *-sia* bei tam tikroje fonetinėje aplinkoje į *-šia*), hetitų kalboje asmenuojamos pagal *-hi* konjugaciją: pvz., veiksmazodžio *ešša-* „daryti, veikti“, kuris yra priesagos *-ša-* vedinys iš *ija-* „daryti“, 1 p. sing. praes. forma yra *eššaḥhi*, 3 p. sing. praes. — *eššai*. Tai rodo, kad įvairiai išplėtos veiksmazodžių šaknys buvo kaitomos pagal ide. *-ə- (> het *h*) konjugaciją, taigi turėjo inaktyvines („medialines“ — „perfektines“) galūnes.

Seniausiais ide. kalbų raidos etapais šaknies išplėtimai, matyt, jungėsi ne į visas paradigmos formas iš karto. Forma, kur pirmiausia ėmė rodytis išplėtimai, greičiausiai buvo 3 p. sing. Antai hetitų kalbos veiksmazodžio „žiūrėti, matyti“ paradigmoje išplėtimą *-s-* turi tik 3 p. sing. praes. ir praet.: 1 p. sing. praes. *uḥhi*, 2 p. *autti*, 3 p. *aušzi* < **au-s-*, 3 p. plur. *uḥanzi*, 1 p. sing. praet. *uḥhun*, 2 p. *aušta*, 3 p. plur. *auer* (2 ir 3 p. sing. dažnai turi tą pačią formą). Manoma, kad graikų kalbos tipo ἔστῆκα „stovi“, ἔθηκα „padėjo“ perfektų ir aoristų formantas *-k-* taip pat pirmiausia

²⁴⁵ Schwyzer E. Griechische Grammatik. — München, 1939, I, p. 702.

atsirado 3 p. sing. formoje²⁴⁶, iškilus šaknies ir fleksijos balsių susilieji-
mo pavojui.

Atskirais atvejais elementų *-t-* ir *-d-* inkorporavimas į paradigmą baltų kalbose taip pat dar nėra pasibaigęs. Vienos paradigmos formos – prezenso, preterito ar bendraties – vienosė tarmėse dar yra, taip sakant, pirminės, beformantinės, kitose tarmėse tos pačios formos jau turi elementus *-t-* ir *-d-* prisijungtus: plg. lat. *pa-plīt*² (praes. *-plīstu*, praet. *-plīju* ir *-plītu*) „sklaidytis, skirstytis (apie žmones, debesis)“ (plg. liet. *plyti* (*plė-ja*, *plijo*) „gulti, gulėti“); lat. *šķīt*² (praes. *šķīstu*², praet. *šķīdu*²) „tirpti; trūkti, sprogti, skilti; tikšti, sklisti, lakstyti (į šalis)“ šalia paradigmos su apibendrintu *-d-* *šķīst* (praes. *šķīstu*, praet. *šķīdu*) „t. p.“; inf. *klīst* ir *klīt*² (praes. *-stu*, praet. *-du*) „klysti; klajoti, bastytis; skirstytis, sklaidytis, krik-ti“; *vīst* (*vīst*) ir *vīt* (*vīstu*, *vītu*) „vysti“; *skūt* ir *skūst* (< **skūt-t(e)i*) (praes. *skuju*, *skuvu*, *skūnu*, praet. *skuvu*) „skusti“ šalia plačiau vartojamo ir turinčio apibendrintą *-t-* *skust* (praes. *skutu*, *skušu*, praet. *skutu*) „t. p.“.

Šio reiškinių esama ir lietuvių kalboje, plg. *gauti* N 245 ir *gausti* LKŽ III 174 (< **gaud-t(e)i*) (*gauja*, *gaujo*) „staugti (apie vilkus)“ šalia turinčių apibendrintą *-d-* liet. *gaūsti* (*-džia*) „... staugti, kaukti; vaitoti, dejuoti, verkti, apraudoti“, lat. *gāūst* (*-žu*, *-du*) „skūstis, aimanuoti, dejuoti“.

Panašų laipsnišką į paradigmą inkorporavimo kelią galima įsivaizduoti buvus taip pat prezentiniam formantui *-s-* bei šaknų determinantams *-k-/-g(h)-* *-p-/-b(h)-*, *-k-/-ġ(h)* – (> liet. *-š-/-ž-*), kurie daugeliu atvejų jungėsi prie tos pačios šaknies.

Tokiu būdu vietoj vienos senosios šaknies, pvz., **skrei-/*skri-* atsirado trys naujos šaknys **skreib-/*skrib-*, **skreid-/*skrid-* ir **skreit-/*skrit-*. Šio reiškinių priežastys, kaip minėta, nėra pakankamai aiškios, bet galima galvoti, kad jo varomoji jėga buvo semantika.

Manoma, kad šaknies vokalizmas *u* ir šaknies išplėtimas *-p-*, kurie pasitaiko kartu, suteikdavo veiksmožodžiui kauzatyvinę ar bent jau tranzityvinę reikšmę, bet lietuvių kalboje tarp veiksmožodžių su *-p-* išplėtimu kauzatyvų nėra²⁴⁷. Tai patvirtina nagrinėjamoji medžiaga, nes iš *-u-* ir *-p-* turinčių *jo-*kamienių veiksmožodžių du yra tranzityviniai (*raūpti*, *šlaūpt*) ir vienas intranzityvinis (*pliaūpti*). Didesnio pamato yra kalbėti apie *-p-* vartojimą sustiprinti leksemų su šakniniu *-i-* tranzityvinei reikšmei:

²⁴⁶ Markey T. L. Deixis and Diathesis: The Case of the Greek *k-* perfect. – IF, 1980, 85, p. 283.

²⁴⁷ Solta Georg R. Zum Problem labialer Wurzelweiterungen bzw. labialer Suffixe in den indogermanischen Sprachen. – IF, 1974, 79, p. 125.

kreipti, kriėpti, liėpti, skiėpti, šleipti, lat. *sleipt*², *kiėpti*, lat. *ciept, kėipt*. Daugiau pavyzdžių lietuvių kalboje randame turinčių šaknies išplėtimą *-b-*, einantį po *u* eilės šaknies vokalizmo.

Priebalsių *-p-/-b-*, turbūt ir kitų vartojimas sustiprinti tranzityvumo reikšmei, taip pat tai, kad prezenso formantai *-s-*, *-t-* ir *-d-*, matyt, suteikdavo formoms iteratyvumo-duratyvumo reikšmę, tik iš dalies tepaaiškina minėtą reiškinių. Pagrindinis dalykas, jį sukėles, galėjo būti semantinė derivacija (žr. Įvadą) – reikalas formaliai diferencijuoti dėl kasdienės komunikacijos poreikių labai išsišakojusio žodžio turinio atskirus komponentus. Ir iš tikrųjų, veiksmožodžio *skriėti* (*-ja, skrėja, -jo, skrėjo, skrėjo*) yra išskirta keturiolika reikšmių (LKŽ XII 1070–1071), o išvestinių šaknų leksemos tų reikšmių turi kur kas mažiau: *skriėsti* (*-džia*) – septynias, *skriėsti* (*-čia*) – tris ir *skriėbti* (*-ia*) – dvi reikšmes. Įdomu konstatuoti ir tai, kad, kaip ir reikėjo tikėtis, pagrindinė konkrečioji šaknies **skrei-/skri-* reikšmė „pjauti, rėžti, skusti; brėžti, braukti (ratą, ratu)“ dominuoja naujųjų, išvestinių leksemų turinyje, o senajai leksemai (*skriėti*) atiteko naujųjų su judėjimu susijusių prasmių reiškinio funkcija. Gali būti ir tai, kad šaknies galo elementai tam tikrais atvejais iš pradžių buvo, taip sakant, tikri šaknies baigiamieji priebalsiai, vartoti ne kokia nors morfologine funkcija, bet hiato vengimo, eufonijos ir panašiais sumetimais. Dėl to į tipo 1 p. sing. praes. **skriō*, 2 p. **skriēi* ir 3 p. **skrio*, „skrieju, skrieji, skrieja“ formas galėjo nesunkiai įsisprausti priebalsiai *d* ir *b*: **skridō*, **skridēi*, **skrido* „skriedžiu, skriedi, skriedžia“ ir **skribō*, **skribēi*, **skribo* „skriebiu, skriebi, skriebia“. Su tokia prielaida sutaptų ir ta aplinkybė, kad šaknies galo priebalsio parinkimą archaiškais baltų kalbų etapais tam tikrais atvejais, atrodo, lėmė formalus fonotaktiniai veiksniai.

Baltų kalbų veiksmožodinių šaknų struktūrai būdinga tokia šaknies pradžios ir šaknies galo priebalsių distribucija, pagal kurią šaknies pradžios ir galo priebalsiai turi skirtingus diferencinius požymius, kitaip tariant, yra skirtingų artikuliacijos vietų: jeigu šaknies pradžioje yra gomurinis (liežuvio užpakalinis), tai šaknies gale yra dantinis, lūpinis arba pučiamasis: *k(R)*²⁴⁸-*t* (*keičia|kiėčia, kaičia, kiaučia, kniėčia, kniaučia, kriaučia, kviėčia*), *k(R)*-*p* (*kiėpia, kaūpia, kleipia, kliaūpia, klaūpia, kniėpia|kneipia, kniaūpia, kreipia, kraūpia*), *g(R)*-*d* (*geidžia, gaūdžia, glaūdžia*), *g(R)*-*b* (*-giėbia, gaūbia, gliėbju, glaūbia, gneibia, gniaubia, griėbia|greibia*), *g(R)*-*ž* (*giežia|geižia, gaūžia, gniėžia, gniūžia, griėžia, graužia*); jei šaknies pradžioje yra dantinis (liežuvio priešakinis), tai šak-

²⁴⁸ *R* žymi sonorinius priebalsius *l, m, n, r* ir *v*.

nies gale – gomurinis ir lūpinis: $t(R)$ - k (*tiēkia*/*teikia*, *taūkia*, *triaūkia*), $t-p$ (*tiēpia*, *tāupia*), $d-g$ (*dīģgia*), $d(R)$ - b (*džiaūbia*, *daūbia*, *driaūbia*), $d(R)$ - $ž$ (*dīežia*/*deīžia*, *daūžia*, *driežia*); jei šaknies pradžioje yra lūpinis, šaknies gale – gomurinis, dantinis arba pučiamasis: $p(R)$ - k (*peikia*, *plīēkia*, *pleikia*, *plaūkia*) $p(R)$ - t (*piēčia*, *pleičia*), $b-d$ (*biēdžia*, *baūdžia*), $b-g$ (*baīgia*, *beīgia*), $b(R)$ - $ž$ (*bāūžia*, *braūžia*).

Šiai distribucijai paklūsta ir tos veiksmožodinės šaknys, kurios prasiideda priebalsių samplaikomis $sk(R)$ -, $st(R)$ - ir $sp(R)$ -.

Tos pačios artikuliacijos vietos priebalsius – gomurinį – gomurinį (*kaīkia*, *kēikia*, *kiaūkia*, *kaūkia*, *kliēcu*, *kliāūkia*, *kniēkia*, *kneīkia*, *kniaūkia*, *kreīkia*, *kriaūkia*, *kviēkia*, *kliēgia*, *kliāūgia*, *kreīgia*, *gniāugia*), lūpinį – lūpinį (*piēpia*, *paūpia*, *pleīpiasi*, *pliaūpia*, *baūbia*, *bliaūbia*) – turinčios šaknys yra negausios ir laikytinos vėlyvais naujadarais, neatsitiktinai daugumas jų yra garsažodinės. Senaisiais baltų kalbų raidos etapais tipo $k/g(R)$ - k/g , $t/d(R)$ - t/d , $p/b(R)$ - p/b šaknys, matyt, nebuvo galimos.

Taigi išanalizuotas šaknies baigiamuosius priebalsius turinčių ir jų neturinčių veiksmožodžių skirtumas leistų manyti, kad nagrinėjama šaknies galo priebalsių turėjimo/neturėjimo opozicija, matyt, rėmėsi prabaltiškos (resp. praide.) veiksmožodžių paradigmos struktūra. Tą paradigmą galėjo sudaryti statyvinių-medialinių ir aktyvinių formų opozicija. Kitas prabaltiškos (resp. praide.) veiksmožodžių paradigmos būdingas bruožas greičiausiai buvo tas, kad tam tikros veiksmožodžių šaknys galėjo būti kaitomos ir pagal vieną, ir pagal kitą paradigmos tipą. Ankstyvaisiais baltų kalbų raidos etapais ir, žinoma, anksčiau veiksmožodinės šaknys daugeliu atvejų pasižymėjo tuo, kad daugiausia dėl atskirų turinio komponentų formalaus diferencijavimo galėjo šaknies baigiamaisiais elementais prisijungti įvairius priebalsius. Dalis tų priebalsių (*-s*-, *-t*-, *-d*- ir *-dh*-), jau susiformavus laiko kategorijai, galėjo funkcionuoti kaip tam tikros prezentinių formų charakteristikos. Atsiradusių iš pradžių vienoje kurioje paradigmos formoje (daugiausia 3 p. sing. praes. ir praet. formoje) minėtų priebalsių inkorporavimas į paradigmą buvo, atrodo, laipsniškas ir ilgalaikis procesas, kurio relikto galima rasti dabartinių baltų kalbų struktūroje. Iš įvairių baltų kalbų ir kitų ide. kalbų duomenų matyti, kad tokius priebalsius prisijungusios šaknys daugiausia galėjo būti kaitomos tematiškai, t. y. 3 p. sing. praes. forma turėjo iš kilmės medialinę fleksiją *-e/o*.

Vadinasi, šalia archainės paradigmos, pvz., 1 p. sing. **li-ō*, 2 p. **li-ēi*, 3 p. **li-à* „limpa, tepasi, gliejasi“/1 p. sing. **lei-mi*, 2 p. **lei-si*, 3 p. **lei-ti* „lipdo, tepa, glieja“, kur aktyvinių formų šaknies vokalizmas *e*

nesunkiai galėjo būti perkeltas į inaktyvinių formų šaknį ir tokiu būdu galėjo atsirasti dabartinė paradigma *lejù, lejì, lēja* (inf. *liėti* „daryti ką iš sulydyto metalo, vaško ar ko kito; lipyti kuo, glieti“), tikriausiai egzistavo ir modifikuotas paradigmos variantas pradžioje 1 p. sing. **li-ð*, 2 p. **li-ėi*, 3 p. **li-p-à*, vėliau **lipð*, **lipėi*, **lipà* „limpa, tepasi, gliejasi; dega, žiba“ (iš čia liet. *lipa* „kopia“ < „kimba, kabinasi, limpa“; lat. *lipu* „uždegu“). Iš aktyvinių formų **leip-mi*, **leip-si*, **leip-ti* gavus šaknies vokalizmą *e*, galėjo susidaryti paradigma **leipō*, **leipēi*, **leipa* „tepa, glieja, lipdo“, dėl tranzityvinės reikšmės transformavusis į dabartinę *liepiù, liepi, liepia* (inf. *liėpti* „dėti linų ar kanapių pluoštelį prie šakos (vijos, vielos)...“). Visai galimas daiktas, kad, pvz., veiksmažodžiai liet. *laiminti* (-ina) „lipinti; tepti“, *laimioti* (-ioja) „lipinti“, *laimoti* (-oja) „vis lipinti“, lat. *pie-laimēt* „prilipti, prikibti“ su darybiniais formantais **-ŋ* (> *-in-*), **(i)ā-*, **-ē-*, atitinkamai modifikavusiais leksemų turinį ir raišką (iš čia kilo kauzatyvinė bei iteratyvinė reikšmės ir akūtinė intonacija), susidarė seniau egzistavusios paradigmos 1 p. sing. **loipō*, 2 p. **loipēi*, 3 p. **loipe/o* „yra pri(si)kabinęs, prikibęs, prilipęs“ formų pamatu. Ši paradigma savo ruožtu gali būti transformuota dar senesnė paradigma 1 p. sing. **loj-ō*, 2 p. **loj-ēi* ir 3 p. **loi-p-e/o*.

Šaknies baigiamuosius priebalsius turinčių veiksmažodžių buvimas šalia tų priebalsių neturinčių bendrašaknių veiksmažodžių, daugelio dabartinių baltų kalbų veiksmažodžių šaknų galėjimas skaidytis rodytų, kad priebalsių inkorporavimas į šaknį nėra senų laikų padaras, tam tikrais atvejais (pvz., priebalsių *t*, *d* atžvilgiu) baltų kalbose jis dar nėra pasibaigęs. Ši aplinkybė ir verčia pagrįstai kelti klausimą dėl baltų kalbų veiksmažodžių ir jų giminiškų kalbų atitikmenų istorinio tarpusavio priklausymo pobūdžio. Kad čia išnagrinėtos baltų ir kitų ide. kalbų veiksmažodžių korespondencijos baltų kalbų veiksmažodžių *jo* kamieno sistemoje etimologiškai yra susijusios, t. y. priklauso istoriškai tai pačiai šakniai – kas ir įgalina tokių korespondencijų ieškojimą, – yra visai suprantamas dalykas, bet tai nė kiek neatsako į klausimą, kokio gi pobūdžio ta sąsaja yra. Tranzityvinė, neretai kauzatyvinė-faktityvinė ir iteratyvinė-intensyvinė aktyvaus veiksmo reikšmė, šaknies vokalizmas *e* ir kamiengalio balsiai *-e/o*, baltų kalbose dėl tranzityvinės reikšmės pakeisti *jo* kamienu, didelė tų veiksmažodžių ekspansija įvairiose ide. kalbose, minėtas šaknies baigiamųjų priebalsių turėjimo/neturėjimo kontrastas dažnoje veiksmažodžių šaknyje veikia rodo, kad įvairių ide. kalbų *e/o* (baltų kalbų *jo*) kamieno veiksmažodžiai daugeliu atvejų, matyt, yra paraleliai ir vie-

nas nuo kito nepriklausomai susiformavę jau atskirose ide. kalbų šakose²⁴⁹ ar vienu kitu atveju bent jau anksčiausiai kilę iš atskirų ide. kalbų grupių (baltų-germanų, baltų-indoiranėnų, baltų-graikų ir kt.) kontaktų epochos prieš pat dezintegruojantis ide. prokalbei. Prielaidą, kad, pvz., liet. *liėpti* (-ia) „dėti linų ar kanapių pluoštelį prie šakos (vijos, vielos)...“ ir gr. ἀλείφω „(i)tepu“ veikiau yra paralelios atskirų kalbų inovacijos (plg. graikų kalbos žodžio galo priebalsio -φ-<-ph- aspiraciją!), daro visai patikimą buvimas šalia atitinkamai *liėti* (-ja, *lēja*) „... lipyti kuo, glieti“ ir ἀλίνω „tepu“ < *ἀ-λί-ν-ζω. Iš ide. prokalbės paveldėtos genetiškai tapačios gramatinės struktūros skirtingose ide. kalbose generavo ir materialiai identiškas formas.

²⁴⁹ Meillet A. Caractère secondaire du type thématique indo-européen. — BSL, 1931, 32, p. 194–203.

ANTROJI DALIS

Ide. diftongo *ei bei ilgojo balsio *ō likimas ir apofonijos ie : ei bei uo : au susiformavimas rytinių baltų kalbose

Etimologiškai giminiškus kitų ide. kalbų žodžius su šaknies vokalizmu *ei* bei *eu* lietuvių kalboje daugeliu atvejų, latvių kalboje vienur kitur iš tikrųjų atliepia dvi tos pačios šaknies leksemos. Antai pr. *kniēipe* „semia, schöpfet“ lietuvių kalboje atitinka ir *kniēpti (-ia)* „kabinti, sieti“, ir *kneipti (-ia)* „kabinti, lupti (akis); (pra)kasti“ (semasiologiniu atžvilgiu plg. *kabinti (-ina)* „... vieną su kitu segti, sieti, jungti, rišti; semti, imti, mėžti; kasti...“). Got. *greipan*, s. isl. *grípa* „(nu)tverti, (pa)griebti, (pa)čiupti“ atliepia tiek *griēbti (-ia)*, tiek *greibti (-ia)*. S. isl. *þrifa* „čiupti, griebti“ latvių kalbos atitikmenys yra ir *triēpt*, *triēpt (-pju, -pu)* „tepti, teplioti...“, ir *treipt (-pju, -pu)* „tepti; mušti“. S. isl. *rjúfa* „plėšti, laužti“ atliepia tiek liet. *raūpti (-ia)*, tiek *ruōpti (-ia)*.

Kadangi daugumas tokių atliepinių lietuvių ir latvių kalbose turi šaknyje dvibalsį *ie*, atrodytų, kad dėsningas ide. *ei* refleksas rytinių baltų kalbose yra dvibalsis *ie*. Antra vertus, negalima nuneigti nė to, kad tam tikrais atvejais ide. *ei* tęsia dvibalsis *ei*, tai aiškiai matyti iš etimologinių atitikmenų: liet. *geīsti (-džia)* : pr. *gēide*, *giēidi* „laukia“ < **geidja*; liet. *breikšti (-škia)* „... skinti“ ir kašubų *břišćq* „plikyti“ (< **breisk-*); liet. *smeisti (-džia)* „greitai dumti, lėkti“ ir got. *ga-smeitan* „tepti“; liet. *veikti (-ia)*, lat. *vēikt (-cu)* ir got. *weihan* „kovoti“; lat. *glēist*² (-šu, -su) „niekus taukšti, plepėti“ ir norv. dial. *kleisa* „neaiškiai kalbėti; klijuoti“.

Pasakyti sąlygas, kuriomis ide. *ei* virto *ie* ir kuriomis jis liko sveikas, gerokai apsunkina ta aplinkybė, kad dabartinėse lietuvių ir latvių kalbose, kaip jau yra iškėlęs J. Kuryłowiczius¹, dvibalsių *ie* ir *ei* kaitaliojimas šaknyje yra ne fonetikos, bet morfologijos reiškinys. Dvibalsių *ie* : *ei* alternacija yra morfologinė priemonė, balsių kaitos (apofonijos) dalykas, ir jos nariai yra linkę pasidalinti funkcionavimo sferomis: *ie* daugiau būdingas pirminių (nemotyvuotų) leksemų šakniai, o *ei* labiau linkęs funkcionuoti išvestinėse (motyvuotose) leksemose. Tokiais atvejais, be pagrindu

¹ Kuryłowicz J. Łotewsko-litewska monoftongizacja *ai, ei* ≥ *ie*. – BPTJ, 1956, XV, p. 113–125.

dinės vedinio morfemos (galūnės ar priesagos), apofonija *ie : ei(ai)* atlieka papildomosios morfemos funkciją – paryškina derivato ir pamatinio žodžio opoziciją.

Bet šios funkcinės *ie* ir *ei* distribucijos absoliutinti jokių būdu negalima – tai ne dėsningumas, tik tam tikra kalbos vartojimo tendencija. Pirmą, dvibalsį *ie* šaknyje daugeliu atvejų turi ir derivatai (plg., pvz., bendrus lietuvių ir latvių kalbų vedinius liet. *diėvė*, lat. *dieve*, *piēns*, *piēnes*, *tiesā*, *tiesa*, *tiesūs*, *tiešs*, *dieglīs*, *diēglis*, *giesmē*, *dziēsme*, *dziēsma*, *skiedrā (iē)*, *šķiēdra*, *šķiēdre*, *sviestas*, *sviēsts*, lietūs, *liētus* greta pamatinių žodžių *diēvas*, lat. *dievs*, *pienas*, lat. *piēns*, *tiēsti (-sia)*, *diegti (-ia)*, lat. *diēgt (-dzu)*, *giedōti (gieda)*, lat. *dziēdāt (-u)*, *skiesti (-džia)*, lat. *šķiēst (-žu, -du)*, *sviesti (-džia)*, lat. *sviēst (-žu, -du)*, *lieti (-ja, lēja)*, lat. *liēt (leju)*). Antra, dvibalsiai *ie*, *ei* kaitaliojasi daugelio pirminių veiksmažodžių (sinchroniškai žiūrint) šaknyje, ypač tai būdinga lietuvių kalbai. Dėl šios priežasties verifikuojant įvairias *ie* kilmės versijas galima pasiremti tiek atitinkamais pamatiniais žodžiais, tiek ir vediniais.

Kad lietuvių ir latvių kalbų dvibalsio *ie* kilmės problema be galo sunki, iš dalies priklauso ir nuo to, kad, kaip yra pabrėžęs Chr. Stangas², diftongai *ie* ir *ei* nesikaitalioja toje pačioje paradigmoje: kiekvienas žodis turi tik vieną katrą fonemą visose savo gramatinėse formose, plg. veiksmažodį *grižbti* ir veiksmažodį *greibti*. Išimtį sudaro veiksmažodžio *iet* „eiti“ paradigma latvių kalboje ir veiksmažodžio *keisti* asmenavimas lietuvių kalbos žemaičių tarmėse (žr. toliau).

Tad ide. diftongą *ei* lietuvių ir latvių kalbose reflektuoja ir *ie*, ir *ei*. Kitaip tariant, ide. diftongas *ei* vienur išlaikytas sveikas, kitur – daugeliu atvejų tos pačios šaknies žodžiuose – jis buvo pakeistas sutaptiniu dvibalsiu *ie*, kuris, vadinasi, yra lietuvių ir latvių kalbų inovacija. Prūsų kalba ide. *ei*, atrodo, yra išlaikiusi sveiką, nors, tiesą sakant, nėra pakankamai aišku, ar tokiais atvejais kaip semo „žiema“, dewus „dievas“ susiduriame su grafikos reiškiniu (grafema *e* netiksliai pažymėtas dvibalsis *ei*) ar turinčio dėl cirkumfleksinės intonacijos pailgėjusį pirmąjį sandą diftongo monoftongizacija (*ēi > ē*).

Ide. *ei* yra, matyt, keistas ne tiesiog į *ie*, bet, atrodo, per monoftongo **ē* stadiją. Dėl to mokslinėje literatūroje ir kalbama apie ide. *ei* monoftongizaciją rytinių baltų kalbose. Monoftongas **ē*, tam tikroje pozici-

² Stang Chr. S. Die Flexion des Verbs *iet* im Lettischen und das Problem vom Ursprung des Diphthongs *ie*. – In: Stang Chr. S. Opuscula linguistica. Oslo–Bergen–Tromsø, 1970, p. 138.

joje fonetiškai atsiradęs iš *ei*, lietuvių ir latvių pradialektų fonologinėje sistemoje buvo koreliuotas su opozicinės poros neturinčiu iš *ide*. prokalbės paveldėtu monoftongu **ō*. Kad tokio pobūdžio diftongai kaip lietuvių ir latvių kalbų *ie*, *uo* gali būti atsiradę iš ilgų siaurų vidutinio pakilimo monoftongų **ē*, **ō* (bet ne tiesiog iš **ei*, **ou*), matyti iš pačių baltų kalbų duomenų (plg. aukštaičių tarmių *ė*, *o* refleksus *ie*, *uo* žemaičių tarmėse) ir kitų kalbų tipologinių paralelių³. Sudarydami šiaurės rytų Europos kalbų arealinį bruožą⁴ (juos turi rusų tarmės, suomių-ugrų ir kt. kalbos), diftongai *ie*, *uo*, matyt, susiformavo jau atskirose lietuvių ir latvių kalbose.

Tautosilabinių junginių su *n* vokalizacijos metu latvių kalboje **ē* ir **ō* dar tebeturėjo būti sveiki: vokalizudamiesi tikriausiai per tarpines stadijas *on*, *en* > **q̄*, **ē̄*⁵, junginiai *an*, *en* virto **ō*, **ē*; sutapę su **ō*, **ē* (< *ide*. *ō*, *ei*), jie kito kaip ir pastarieji. Manoma, kad tautosilabiniai junginiai su *n* X – XI a. latvių kalboje dar tebebuvo sveiki. Bet XIII a. pradžioje, kai istoriniuose šaltiniuose ima rodytis latviški vardai, jų vokalizacija jau pasibaigusi⁶.

Didesnėje lietuvių kalbos ploto dalyje **ē*, **ō* gal ir neišsilaikė ligi XVII a. vidurio⁷, bet virto *ie*, *uo* ne taip jau labai daug laiko prieš rašytinę epochą, o ploto periferijoje, pvz., žemaičių donininkų šnektose, jie išliko mažai tepakitę ligi šių dienų, plg. tų šnektų *dē'na*, *dō'na*⁸. Kad **ē* ir **ō* vėliau lietuvių kalboje ir lietuvių kalbos aukštaičių tarmėse virto sutaptiniais dvibalsiais *ie* ir *uo*, kaltas, matyt, buvo kirtis: žinoma, kad tarp kirčio ir diftongizavimo yra natūralus ryšys⁹.

Apofonijos *ie* : *ei* bendrašaknėse leksemose susiformavimo klausimas yra tiesiogiai susijęs su *ide*. *ei* monoftongizacijos, taigi jo virtimo sutaptiniu dvibalsiu *ie* problema.

³ McKenzie R. Notes sur l'histoire des diphthongues *ie* et *uo* dans les langues baltiques. – BSL, 1919, 21, p. 156–174 (Plg. K. Būgos recenziją: Būga K. RR, II, p. 150–151); Levin Jules F. Dynamic Linguistics and Baltic Historical Phonology. – General Linguistics, 1975, 15, p. 147–148.

⁴ Hamp E. The Diphthongization of Long Mid Vowels. – In: Baltic Literature and Linguistics. – Columbus, 1973, p. 167–172.

⁵ Endzelīns J. DI, II, p. 152.

⁶ Endzelīns J. DI, II, p. 451; To paties. Latviešu valodas gramatika, p. 171.

⁷ Hjelmslev L. Études Baltiques. – Copenhagen, 1932, p. 104.

⁸ Būga K. RR, II, p. 150, 277; Salys A. Lietuvių kalbos tarmės. – Tübingenas, 1946, p. 16; Grinaveckis V. Žemaičių tarmių istorija. – V., 1973, p. 192.

⁹ Fónagy I. Über den Verlauf des Lautwandels. – Acta Linguistica Hungarica. Budapest, 1956, VI, p. 220.

Ide. **ei* monoftongizacijos hipotezės ir jų verifikavimo bandymas

Kuriomis sąlygomis ide. *ei* lietuvių ir latvių kalbose liko sveikas, kuriomis jis monoftongizavosi, tyrinėtojams dar nėra iki galo paaiškėję. Paplitusi nuomonė, kad ide. *ei* virto *ie* kirčiuotoje pozicijoje, o nekirčiuotas nepakito. Pirmasis tokią nuomonę 1892 m. pareiškė H. Hirtas. Jis sakė, kad „uridg. *ei* und *oi*(*ai*) werden im Lit. unter dem Hauptton zu *ie*, unbetont bleiben sie *ei* und *ai*“¹⁰. Išanalizavęs atitinkamą lietuvių ir latvių kalbų medžiagą, J. Endzelynas priėjo išvadą, kad nuomonei, jog ide. *ei* virto *ie* tik būdamas kirčiuotas, kalbos duomenys neprieštarauja. Be to, jis pridūrė, kad žodžio gale dvibalsiu *ie* virtęs tiek kirčiuotas, tiek nekirčiuotas *ei*, taip pakitęs ir *ai*, kuris pozicijoje po kirčiu pirma pasikeitęs į *ei*¹¹. Dvibalsio *ie* kilmės klausimu K. Būga rašė: „Endzelyno rezultatus patvirtina ir manšios studijos. Senų senovėje *ei* tevirto dvibalsiu *ie* tiktai po kirčiu, nekirčiuotasis liko kuo ir buvęs“¹². Tokios nuomonės laikėsi ar laikosi daugumas baltistų (kai kurie jų, be to, mano, kad dvibalsiu *ie* lietuvių ir latvių kalbose yra virtęs kirčiuotas ide. *oi*)¹³. Tik K. Jaunius, taip pat geras baltų kalbų mokovas, galvojo, kad aisčių prokalbės *ei* „an-

¹⁰ Hirt H. Vom schleifenden und gestossenen Ton in den indogermanischen Sprachen. — IF, 1892, I, p. 37.

¹¹ Эндзелин И. О происхождении литовско-латышского *ie*. — Известия отделения русского языка и словестности. 1907, 12, с. 40–66 (= Endzelins J. DI, II, p. 9–30); Endzelin J. Litauisch—lettische Miscellen. 1. Zum lit.-lett. *ie*. — Lietuvių tauta. V., 1913, II, p. 284–291 (= Endzelins J. DI, II, p. 488–498).

¹² Būga K. Kalba ir senovė. — Kaunas, 1922, p. 68–69 (= Būga K. RR, II, p. 90).

¹³ Fraenkel E. Die baltischen Sprachen. — Heidelberg, 1950, p. 26 (= Frenkelis E. Baltų kalbos. — V., 1969, p. 28–29); Stang Chr. S. Ein Beitrag zum Problem von Diphthong *ie* im Litauischen. — Welt der Slaven. 1956, I, p. 137–139; To paties. Vgl. Gr., p. 59; To paties. Die Flexion des Verbs *iet* im Lettischen und das Problem vom Ursprung des Diphthongs *ie*. — In: To paties. Opuscula linguistica. Oslo—Bergen—Tromsø, 1970, p. 138–142; To paties. Ergänzungsband. Register, Addenda und Corrigenda zur Vergleichenden Grammatik der baltischen Sprachen. — Oslo—Bergen—Tromsø, 1975, p. 46–47; Kuryłowicz J. Łotewsko-litewska monoftongizacja *ai*, *ei* ≥ *ie*. — BPTJ, 1956, XV, p. 113–125. To paties. Die Doppelvertretung von idg. *ei*, *oi* im Litauischen. — In: Μνήμη της χάριτος. Gedenkschrift Paul Kretschmer. — Wien, 1956, I, p. 227–236; Skardžius P. Zum Wandel *ai*, *ei* > *ie* im Litauischen. — ZfslPh, 1958, 26, p. 375–382; Kazlauskas J. — rec.: — Baltistica. 1968, IV, p. 129; Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. — V., 1980, p. 77.

te accentum principem“ turėjo pavirsti vienbalsiu * \acute{e} ir aistiškasis *ei* „tegalėjo užsilikti nepakitęs tiktai sub accentu principe“¹⁴.

Akcentinė monoftongizacijos teorija ne visus tyrinėtojus vienodai gerai patenkino. Todėl buvo bandoma formuluoti kitas to reiškinių sąlygas. Daugumas vakarų kraštų mokslininkų rėmėsi vokalinės harmonijos teorija, kurią 1897 m. iškėlė K. Brugmannas: „Ich vermute, wie früher, dass *ei* und *ai* vor der durch palatalen Vocal der folgenden Silbe bewirkten palatalen Consonanz blieben, während sonst *ei* und *ai* [...] zu *ie* warden“¹⁵. Ši teorija buvo vienaip ar kitaip modifikuojama. R. Gauthiot teigė, kad ide. *ei* (ir *oi*) lietuvių ir latvių kalbose virto *ie*, bet prieš tolesnio skiemens *i, j* pasiliko nepakitę¹⁶. Tokiam formulavimui pritarė A. Meillet¹⁷, E. Sittigas¹⁸ ir kt. Lietuvių kalbos paskaitų kurse H. Pederseenas 1920 m. iškėlė hipotezę, pagal kurią *ei* (ir *ai*) žodžio viduryje lieka nepakitę prieš tolesnio skiemens *u* ir *i*, tuo tarpu prieš kitus balsius jie pasikeičią į *ie*¹⁹. Diftongų *ie* ir *ei* (*ai*) distribuciją plačiai aprašęs ir nagrinėjęs L. Hjelmslevas priėjo išvadą, kad „En letto-lituanien, les diphtongues *ai* et *ei* deviennent *ie* en toute position sauf devant *i* et *u* brefs ou longs“²⁰.

Ide. *ei* monoftongizacijos vokalinės harmonijos teorijai (kaip ji suformuluota K. Brugmanno) pastaruoju metu imama pritarti ir lietuvių kalbotyroje²¹.

Iš apžvalgos matyti, kad nagrinėjamoju klausimu tyrinėtojai nėra dar priėję vieningos nuomonės. Tokią padėtį lėmė pirmiausia medžiagos ir studijų stoka, antra vertus, nagrinėjamo reiškinių komplikotumas. Esamų hipotezių verifikavimo reikalą, bet kartu ir su tuo susijusius sunkumus yra nurodęs vienas žymiausių šios problemos tyrinėtojų J. Endzelynas. Straipsnyje apie latvių kalbininkų uždavinius 1933 m. jis rašė: „Yra klausimų, pvz., dėl latvių ir lietuvių *ie* kilmės, kuriuos aš pats manau paaiški-

¹⁴ Cituojama pagal: Būga K. Aistiški studijai. — Peterburgas, 1908, p. 74, 76.

¹⁵ Brugmann K. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. — Berlin und Leipzig, 1930, I, p. 191.

¹⁶ Gauthiot R. Über den litauischen *ie*-Laut. — Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft. 1911, V, p. 266–268.

¹⁷ Meillet A. — Rocznik Slavistyczny. 1912, V, p. 160–161.

¹⁸ Sittig E. — ZfslPh, 1929, VI, p. 284.

¹⁹ Hjelmslev L. Études Baltiques, p. 102.

²⁰ Hjelmslev L. Op. cit., p. 234.

²¹ Ульчинская Д. Дистрибуция и условия восточнобалтийской монофтонгизации **ei* ≥ **ē* (> *ie*). — В кн.: Актуальные проблемы развития научных исследований молодых учёных и специалистов Вильнюсского госуниверситета им. В. Капсукаса (Материалы конференции). — Вильнюс, 1980, с. 177–179.

ņes, bet kiti laikosi kitokios nuomonės. Dar nuodugniau tiriant tuos dalykus, būtų galima bent jau konstatuoti, kad kai kurios nuomonės yra klaidingos; įrodyti vienos kurios nuomonės teisingumą ne visada įmanoma, nes pirminis kalbos faktų *status quo* daugeliu atvejų yra analogiškai pakeistas. Tad lieka tik pasirinkti patikimiausią iš galimų nuomonių; bet šis pasirinkimas labai dažnai bus subjektyvus ir todėl ne visus įtikins²².

Dar radikaliau dėl to pasisakė N. van Wijkas. „Daugelio kalbų istorijoje esti fonetinių pakitimų, kurių atsiradimo sąlygų negalima suformuluoti. Atrodo, kad tokių pakitimų, kurie nepaklūsta jokiam fonetiniam dėsniai, yra palyginti daug baltų kalbose“²³, – rašė jis 1935 m. Tarp jo nurodytų pavyzdžių yra ir toks: lietuvių ir latvių kalbose (en letto-lituanien) diftongai *ei, ai* yra virtę *ie* arba pasilikę *ei, ai*, bet šios dvejos raidos paaiškinti esą negalima.

Ide. diftongo *ei* monoftongizacija yra rytinių baltų kalbų reiškinys. Todėl, ieškant jos sąlygų, galima apsiriboti ta leksika (vardažodžiais), kuri yra bendra lietuvių ir latvių kalboms ir, vadinasi, siekia rytinių baltų bendrąją epochą, t. y. jos metu ta leksika egzistavo ar buvo susikurta.

Tokių bendrųjų leksemų, sutampančių forma ir reikšme ir turinčių šaknies vokalizmą *ie* prieš skiemenį su užpakalinės eilės balsiu (liet. *diēnā* – lat. *diēna, diēvas* – *dievs* tipo), lietuvių ir latvių kalbose galima suskaičiuoti arti keturiasdešimt (žr. toliau). Antra vertus, jeigu ir atsiribosime nuo *īo*-kamienių veiksmažodžių, kurių daugelis, kaip atrodo, seniau buvo kaitomi tematiškai (baltų kalbose 3 p. praes. forma turėjo *-a* < ide. *-o*), nemažas būrys žodžių prieš kito skiemens priešakinės eilės balsius arba *j* užuot pagal monoftongizacijos vokalinės harmonijos hipotezę laukiamo *ei* turi vokalizmą *ie*, plg. *ē* kamieno: liet. *diēvė* – lat. *dieve* (bet šalia ir liet. *deivė*), *giesmė* – *dziēsmē* (šalia *dziēsmā*), *griežė* – *griēze* „griežlė“ (šalia *griēza*), *griežė* „apvali išrėža“ – *griēze* „plūgas su į peilį panašiu lemežiu“, *liėknė* – *liēkne* (šalia *liėknā* – *liēkna*), *miėlės* – *miēles*, *piėnė*, *piėnės* – *piēnes*, *rievė* – *riēve* (šalia *rievā* – *riēva*, *riēva*); *īā* kamieno: *viešniā* – *viešņa*; (*i*)*īo* kamieno: *briedis*, *briedys* – *brīēdis*, *dieglīs* – *diēglis*, *griežnīs* – *griēznis*, *kvietīs*, *kviečiai* – *kviesis*, *kvieši*, *liekīs*, *liekiai* – *lieči*, *mīžis*, *miezīs* – *miezis*, *piēniai* – *piēni*, *siēlis* – *siēlis*, *viešīs* – *viesis*; priebalsinio kamieno: *diēverė*, *dīeverē* – *dievere*, *dieveris*, *-jīs*, *dīeveris* – *diēveris* (plg. serb.-chorv. *djēvēr*); antrojo *ē* kamieno veiksmažodžiai: *klīēdēti* (*klīēdi*, *-a*) – *kliēdēt* (*-ēju*), *kniētēti* (*kniēti*, *-a*) – *kniētēt* (*-ēju*), *kniēžēti* (*-a*) – *kniežēt*, *niežēti* (*niēž-*

²² Endzelīns J. DI, III 2, p. 104.

²³ Van Wijk N. Les voyelles *uo, ie* en letto-lituanien et en russe. – Studi ballici. 1935, IV, p. 144.

ti, -ta, niėži) – niėzėt (3 p. praes. niėz), rietėti (riėta) – riėtėt (praes. -u, -ėju), vieėėti (viėėi) – viėėėt, žiedėti (žiėdi) – žiėdėt (-du, -žu); pirminių veiksmažodžių bendraties formos: kriėti (krėja) – kriet (kreju), lieti (lėja) – liėt (leju), rieti (rėja) – riėt (reju), siėti (sėja) – siet (praet. sėju), skriėti (skrėja) – skriet (skreju), šliėti (šlėja) – sliet (sleju). Šio tipo bendrųjų lietuvių ir latvių kalbų leksemų yra trisdešimt trys. Tad duomenis, kurių vienų yra apie 40, kitų – 33, vienareikšmiškai interpretuoti vargu ar galima. Abejones, ar *ē (> ie) ir ei distribuciją žodžių šaknyje galėjo lemti tolesnio skiemens balsio kokybė, sustiprina tas faktas, kad ne vienu atveju ei yra išlikęs sveikas prieš užpakalinės eilės balsius: liet. greitas – lat. greits (be k.), klėinas – klėins, kleivas – kleivs, kreišus – krėiss, leinas – lėins, leins, pėikštus, peikštus (ei) – peiksts, sveikas – svėiks, šeivà – seiva, véidas – veids, veiklùs – vėikls. Kad žodžių deivė, peitvis, peitvys, šeirė, šeirīs, šeirys, vietovardžių Žeimis, Žeimiai, Žeimiai, Žeimenà, Žeimenys, Žeimėlis ir diėvas, lat. dievs, piėtùs *šieras (= rus. сiры́й, ček., slov. sirý), žiemà, lat. zima šaknies dvibalsių ei ir ie pasiskirstymas sutampa su galo ar tolesnio skiemens priešakinių ir užpakalinių balsių skirtumu, yra, matyt, atsitiktinis dalykas. Gal daugiau įtakos tam pasiskirstymui turėjo derivatų ir pamatinių žodžių opozicija (pirmieji iš suminėtų yra aiškūs vediniai, neturintys atitikmenų latvių kalboje), kadangi vediniuose daugeliu atvejų dvibalsis ei lietuvių kalboje vartojamas, rodos, neatsižvelgiant į galinių skiemenų balsius, plg. tiek brėizgėti (-ėja, -i), drėizėti (-ėja), eizėti (-ėja, -i), ė-, nu-gėizėti (-ėja), iš-gnėizėti (-ėja), klėidėti (-i), apsi-, užsi-mėizėti (-ėjasi, mėiztisi), nėikėti (-ėja), pėipėtis (-ėjasi), reikėti (reikia), seikėti (seiki, -a, -ia, -ėja), sėikėti (-ėja), skėidėti (-ėja, -i, skėisti), sklėidėti (sklėidi), skreidėti (skreida), stėipėti (-i, -ėja), bleizgióti (-ioja), gnėizioti (-ioja), su-greizióti (-ioja), eizioti (-ioja), knėizioti (-ioja), tiek nors ir rečiau kleigoti (-oja), knėiboti, kneipoti (-oja), kneitotis (-ojasi), knėitautis (-aujasi) šalia pirminių briėgztiis (-zgiasi), driežti (-ia), iėžti (-ia), giėžti (-ia), gniėžti (-ia), kliesti (-džia), miežtis (-iasi), niėkti (-ia), piėpti (-sta), riėkti (-ia), siėkti (-ia), skiesti (-džia), skliėsi (-džia), skriėsti (-džia), stiėpti (-ia), bliėgzti (-zgia), griežti (-ia), lat. kniezt, kliėgti (-ia), kniėbti (-ia), kniėpti (-ia), kniėsti (-čia). Būdinga, kad daugumas jų neturi atitikmenų latvių kalboje, taigi yra susiformavę lietuvių kalbos dirvoje ir, vadinasi, gerokai po ide. ei monofongizacijos, o jeigu ir turi kaip, pvz., skėidėti (-ėja, -i, skėisti) „skilinėti, eizėti, pilyšinėti; skeldėti, skirsti, pleišėti, trūkinėti (apie odą)“ (plg. lat. šķeīdēt „sunkti, spausti (sultis)“), tai jų reikšmės yra tokios skirtingos, kad paralelinis atsiradimas yra visiškai akivaizdus.

Kai kuriose žemaičių tarmėse (Slnt, Krt, Pln, Plt, Als) paliudyta tokia veiksmazodžio *keisti* paradigma: praes. dial. *keita*, praet. *kiētē*, inf. *kiēs-ti*²⁴. Prieš užpakalinės eilės balsį joje yra *ei*, prieš priešakinės eilės balsius *ie*. Įdomu, kad tokią pat diftongų *ie* ir *ei* distribuciją randame ir latvių kalbos veiksmazodžio *iet* „eiti“ paradigmoje.

Latvių kalbos tarmėse veiksmazodis *iet* „eiti“ turi tokią paradigmą: 1 p. sing. praes. *eīmu*, *èimu*², *eīmu*, *eīmu*², *eīmu*, 1 p. plur. *eīma*, *èima*², *eīma*, *èima*², 2 p. plur. *eīta*, *èita*², *eīta*², *eīta*, *eītat*, *eītaīt*, *èit*², 3 p. *iēt*, *iēt* „eina“, inf. *iēt*, *iēt* „eiti“²⁵. Kaip jau yra pastebėjęs Chr. Stangas, paralelinės formos su *ie-* (1 p. sing. *iēmu*, *iēmu*, *iēmu* „einu“, 2 p. plur. *iētat*, *iētat*², *iēt*² „einate“) yra vēlesnės ir savo vokalizmą gavusios iš 3 p. formų²⁶. Tai patvirtina ta aplinkybė, kad, pvz., 1 p. sing. formos su *ie-* neretai vartojamos šalia aiškiai iš 3 p. formų pasidarytų 1 p. lyčių, plg. *iēmu* šalia *iētu*, *iēmu*² šalia *iētu*², *īmu* šalia *ītu* (su dial. *ī* < *ie-*), *īmu* šalia *īnu* (< 3 p. **iena*).

Šioje paradigmoje, kaip ir minėtoje žemaičių tarmių, diftongas *ei* eina prieš užpakalinės eilės balsius, o dvibalsis *ie* prieš priešakinės eilės balsius. Tad gal daugiau pamato manyti, kad ide. diftongas *ei* rytinių baltų kalbose suvienbalsėjo (> *ē), būdamas pozicijoje prieš priešakinės eilės balsius, kadangi 1) *ie* ir *ei* „gramatine kaita“ pasižymi paradigma ir 2) šis reiškinys paliudytas vienas nuo antro nutolusiuose arealuose (dalyje žemaičių šnektų ir latvių kalbos tarmėse).

Nepaisant šių ypatybių, vis dėlto neatrodo, kad *ie* ir *ei* distribucija, priklausanti nuo tolesnio skiemens balsio pobūdžio, būtų archaiškas reiškinys. Veikiausia čia esama vēlesnės laisvojo variavimo *ie//ei* fiksacijos, vykusios nepriklausomai atskirose žemaičių ir latvių kalbos tarmėse. Žemaičių tarmėse tą fiksaciją tikriausiai lėmė šioms tarmėms būdinga balsių harmonija, o latvių kalbos tarmėse *ei* buvo įtvirtintas pozicijoje prieš užpakalinės eilės balsius jau po to, kai senoji 1 p. sing. formos fleksija *-mi* (**eimi*) buvo pakeista nauja *-mu*, kas negalėtų būti senas dalykas. Lietuvių kalboje išlikusi veiksmazodžio *eiti* atematinė paradigma (*eimi*, *eisi*, *eiti*, *eime*, *eite*) visur turi *ei* prieš priešakinės eilės balsius. Be to, lietuvių ir latvių kalbų *ā* ir *o* kamieno vardažodžiai, išskyrus keletą leksemų (žr. toliau), turi šaknyje *ie*, kuris eina prieš užpakalinės eilės balsius.

²⁴ LKŽ kartoteka, s. v. *kiēsti* (K. Būgos ranka rašyti lapeliai remiantis salantiškio F. Sragio informacija); LKŽ, V, p. 755; Литовский словарь А. Юшкевича. — Петроград, 1922, с. 109.

²⁵ Endzelīns J. Latviešu valodas gramatika, p. 720–723; Rudzīte M. Verba *iet* atematiskās formas mūsdienu latviešu izloksnēs. — In: Donum Balticum. Edited by Velta Rūķe — Draviņa. Stockholm, 1970, p. 418–421.

²⁶ Stang Chr. S. Die Flexion des Verbs *iet* im Lettischen und das Problem vom Ursprung des Diphthongs *ie*, p. 139.

Toliau pateikiami vardažodžiai verifikavimo prasme yra tuo informatyvūs, kad daugumas jų šalia neturi bendrašaknių veiksmažodžių, dėl darybos opozicijos galėjusių modifikuoti šaknies vokalizmą, vienaip ar kitaip paveikti šaknies intonaciją ar kirčiavimo kreivę. Akcentinės monofongizacijos hipotezės verifikavimo reikalui apibūdinami šaknies intonacijos ir kirčiavimo atžvilgiu bendrieji lietuvių ir latvių kalbų vardažodžiai su šaknies vokalizmu *ie* ir *ei* – pirma trumpos resp. cirkumfleksinės šaknies, paskui pirminės ilgos resp. akūtinės šaknies leksemos.

Bendrieji trumpos resp. cirkumfleksinės šaknies lietuvių ir latvių kalbų vardažodžiai, pasižymėję kirčio šokinėjimu paradigmoje (lietuvių kalboje jie priklauso 4 kirčiuotei), „Lietuvių kalbos žodyno“ bei jo kartotekos ir ME duomenimis, yra tokie: liet. *dienà* – lat. *diena*, *piestà* – *piesta*, *tiesà*²⁷ – *tiesa*, *vielà* – *viela*, *žiemà* – *ziema*, *viešnià* – *viešņa*, *mielē*, *mielēs* – *miele*, *mieles*, *diēvas* – *dievs*, *kiēmas* – *ciems*, *miēgas* – *miegs*, *sniēgas* – *sniegs*, *šiēnas* – *siens*, *kriētnas*, *-à* – *krietns*, *liēkas*, *-à* – *lieks*, *tiesūs*²⁸ – *tiešs*, *viešys* – *viesis*, *viēšas*, *-à* (adj.) – *vies* (sub.), *liepsnà* – *liesma*, *kainà* (šalia ir *káina* 1 kirč.) – *ciens*, *kvietys*, *kviečiai* (šalia ir *kvietys*, *kviečiai* 3 kirč.) – *kviesis*, *kvieši*.

Atskirais atvejais lietuvių ir latvių kalbų leksemų priegaidės sutampa, bet lietuvių kalboje randame kirčiavimo dubletų: lat. *dieve*, *šķiets*, *miezis* : liet. *dievė*, *skiētas*, *miežys* (4 kirč.), bet ir *diēvė*, *skiētas*, *miēžis* (2 kirč.) (šalia *miežys* 3 kirč. ir *miēžis* 1 kirč.).

Cirkumfleksinės šaknies leksemos atskirose latvių kalbos tarmėse kartais turi metatoniją, kurios priešastis, tiesą sakant, nėra aiški. Metatoniją turi, pvz., *liēsmà* „liepsna“ Blīdiene, Lielsalaca, Sabile, Valmiera (šalia *liesma*, plg. liet. *liepsnà*, acc. sing. *liēpsnā*), *viēla* „medžiaga“ Bauska, Dundanga, Valmiera (šalia *viela*, liet. *vielà* 4 kirč.), *kriētns* „doras, padorus, rimtas, geras“ Aizpute, Dundanga, Dunika, Gruobiņa, Ivande, Saldus (šalia *krietns*, liet. *kriētnas*, *-à*). Šie metatoniją turintys variantai yra latvių kalbos inovacija, ir pirminiams kalbamųjų vardažodžių akcentiniams santykiams jie yra nerelevantiški.

Iš pateiktos medžiagos aiškiai matyti, kad daugumas cirkumfleksinės šaknies vokalizmo *ie* vardažodžių, kurie turi tikslių etimologinių atitikmenų latvių kalboje, lietuvių kalboje priklauso mobiliajai kirčiavimo paradigmai (4 kirčiuotei, vienas kitas – 3 kirčiuotei). Šis faktas leidžia daryti

²⁷ M. Daušos ir 1605 m. katekizmo kalboje šalia yra ir pastovaus kirčiavimo variantas, žr. Zinkevičius Z. Iš lietuvių istorinės fonologijos. – V., 1975, p. 26–29.

²⁸ Senuosiuose lietuvių raštuose šalia yra ir šakninio kirčiavimo dubletas, žr. Zinkevičius Z. Op. cit., p. 29–30, 53.

išvada, kad, prieš įsitvirtinant žodžio pradžios kirčiui, šie vardažodžiai latvių kalboje taip pat tikriausiai priklausė mobiliajai kirčio paradigmai. Kad šiuo atveju lietuvių kalbos išlaikytas kirčio judėjimas paradigmoje yra senovės liekana, rodytų tas, kad etimologiniai giminiškų kalbų atitikmenys yra mobilaus kirčio resp. oksitonai, plg. liet. *piestà* – ček. *písta* „grūstuvą“ (< sl. **pěstà*), *žiemà* – serb.-chorv. *zimà* (*zìmu*), rus. *зимá* (зѣму), *diėvas* – s. ind. *deváh* „dievas“, *miėgas* – serb.-chorv. *mīg*, *mīga* „mirkčiojimas“ (su kilnojamoju kirčiu), s. ind. *megháh* „debesis“ (semasiologiškai plg. air. *néall* „debesis; alpulys, nebesuvokimas, mieguistumas“), *šiėnas* – gr. *κοινά* „pašaras, šienas“ (bet. serb.-chorv. *sijeno* turi akūtą ir pastovų kirtį), *sniėgas* – serb.-chorv. *snėg*, *snėga* ukr. *сніг*, *снігá* (su kilnojamoju kirčiu, bet got. *snaiws* < ide. **snóig^hos*), *viėšas*, *-à* – s. ind. *veśáh* „namas“ (bet gr. *οἶκος* „namas“ su pastoviu šaknies kirčiu), *kainà* – serb.-chorv. *cīnà* (*cīnu*), rus. *пенá* (пѣну); gr. *ποινή* „išpirka; bauda“. Kai lietuvių kalboje turime kirčiavimo dubletų, kitų ide. kalbų duomenys senesniais leidžia laikyti mobilaus kirčio variantus, plg. liet. *dievė* – s. ind. *devī* (gen. sing. *devyáh*) „deivė“, *skiėtas* 4 kirč. – serb.-chorv. *ščit*, *ščíta*. rus. *щит*, *щитá* (šalia serb.-chorv. dial. *ščit*, *ščíta*), s. vok. aukšt. *scīt*, s. frizų *skid*, s. angl. *scid* „pliauska“ (< germ. **skīdā* < ide. **skeitóm*).

Bendri lietuvių ir latvių kalbų cirkumfleksinės šaknies vardažodžiai, turėję šakninį kirčiavimą, yra tokie: liet. *vieta* 2 kirč. – lat. *vieta* (plg. s. vok. aukšt. *weida*, s. angl. *wáp* „medžioklė“ < germ. **waiþō* „ganykla; medžioklės vieta“), *miėtas* 2 kirč. – *miets* (plg. s. isl. *meiðr* „medis, rąstas, baslys, kartis“ < ide. **méitos*; bet. s. ind. *methih* „baslys, mietas“ yra *i* kamieno ir galūnės kirčiavimo) ir *siėkas* (2 kirč.; šalia *siekas* 1 kirč.) – *sieks* (plg. s. ind. *sékaḥ* „pylimas“).

Remtis kitų ide. kalbų duomenimis, nustatant senąjį baltų kalbų žodžių kirčiavimo tipą, galima todėl, kad lietuvių ir latvių kalbų pastovaus šakninio kirčio paradigma istoriškai yra susijusi su kitų ide. kalbų (s. indų, graikų, germanų) baritonine paradigma, o lietuvių ir latvių kalbų kilnojamojo kirčio paradigma – su mobiliąja-oksitonine paradigma²⁹.

Nemažas būrys pirminės ilgos resp. akūtinės šaknies vardažodžių priklausė kilnojamojo kirčio paradigmai, gerai išlaikytai lietuvių kalboje (3 kirčiavimo paradigma). Kad kirčio šokinėjimo paradigmoje seniau būta ir latvių kalboje, matyti iš laužtinės (lauztā) šaknies intonacijos, kuri atsirado atskirų paradigmos formų galo kirtį perkeliančią pradinis skiemenis.

²⁹ Иллич-Свитыч В. М. Именная акцентуация в балтийском и славянском. – Москва, 1963, р. 22–52, 67–70.

Tokie bendri abiejų kalbų vardažodžiai, „Lietuvių kalbos žodyno“ bei jo kartotekos ir ME duomenimis, yra: liet. *skiedrà* 3 kirč. (šalia ir *skiedrà* 4 kirč.) – lat. *šķiēdra*, *giesmē* – *dziēsmē*, *dīegas* 3 kirč. (šalia *diēgas* 4 kirč.) – *diēgs* „siūlas; daigas“, *sviēstas* 3 kirč. (šalia ir 1 kirč.) – *sviēsts*, *ziēdas* 3 kirč. – *ziēds*, *kietas* 3 kirč.³⁰ – *ciēts*, *vīenas* 3 kirč. – *viēns* (šalia *viēns*), *briedys* 3 kirč. (šalia ir *briedis* 1 kirč.) – *briēdis*, *dieglys* 3 kirč. (šalia *dieglys* 4 kirč.) – *diēglis* „daigas“, *liētus* 3 kirč. – *liētus*, *sliēkas* 3 kirč. (šalia *sliēkas* 4 kirč.) – *sliēka* (šalia *sliēka*), *lielešà* 3^a kirč. „blužnies liga...“ (šalia *lieleša* 1 kirč. ir *lielešà* 3^b kirč.) – *liēsa* „blužnis“, *lietuvē* 3^a kirč. „laistytuvus; lydomasis indas, tirpyklė“ – *liētuve* „liejimas“. Lat. *miērs* „taika; ramybė“ (plg. liet. *mieras*, be k., „t. p.“) kirčio mobilitumą patvirtina serb.-chorv. (štokavų) gen. sing. *mīra*, rodantis seną oksitonezę.

Ne vienu atveju lietuvių kalboje dabar yra įtvirtintas šakninis kirtis, plg. lat. *siēna* – liet. *sīena* 1 kirč., *siēksta* – *šiekšta* 1 kirč., *riēkšava* (šalia *riekšava*) – *rieškēs* 1 kirč. Antra vertus, lietuvių kalboje kirčio šokinėjimas paradigmoje yra išlaikytas, bet pakeista šaknies intonacija: *griēze* „griežlė“ – *griežē* 4 kirč., *griēze* „plūgas su į peilį panašiu lemežiu“ – *griežē* 4 kirč. „apvali išrėža“, *riēva* (šalia *riēva*), *riēve* „plyšys, įdubimas, raukšlė, vaga“ – *rievà* 4 kirč., *rievē* 4 kirč., *spiēts* – *spiēčius* 4 kirč. (šalia *spiēčius* 2 kirč.), *griēznis* „rėžiklis“ – *griežnys* 4 kirč. „plonai atpjautas ... apvalus gabalas“, *stiēgra* „gysla“ – *stiegarà* 3^b kirč. (šalia *stiēgara* 1 kirč.).

Kad akūtinės šaknies šokinėjamo kirčio žodžiai virto pastovaus šakninio kirčio žodžiais (liet. *šiekšta*, *sviēstas*, *briedis*, *lieleša* 1 kirč. šalia *šiekštà*, *sviēstas*, *briedys*, *lielešà* 3 kirč.; liet. *sīena*, *šiekštas*, *rieškēs* šalia lat. *siēna*, *siēksts*, *riēkšava*), paaiškinti nesunku: šokinėjamojo kirčio paradigmoje dalis formų iš seno turėjo kirtį šaknyje³¹; paradigmos išlyginimo sumetimais iš čia šakninis kirtis buvo perkeltas ir į kitas formas. Tuo tarpu pastovaus baritoninio kirčiavimo žodžių perėjimas į kilnojamojo kirčio paradigmą yra daug sunkiau suvokiamas. Todėl visai pagrįsta atrodo J. Kazlausko nuomonė dėl kai kurių latvių kalbos tęstinę (stieptą) priegaidę turinčių žodžių senumo: „Vis dėlto galima manyti, kad akūtinės šaknies kilnojamosios paradigmos virtimas baritonine nėra visai naujas dalykas. Galimas daiktas, kad ir latvių kalboje jis vyko dar prieš kirčio atitraukimą į pradinį skiemenį. Todėl tie kilnojamosios paradigmos žodžiai, kurie į pastoviąją perėjo anksčiau, dar prieš kirčio atitraukimą, latvių kalboje

³⁰ M. Daukšos kalboje yra pastovaus kirčiavimo, žr. Skardžius P. Daukšos akcentologija, p. 141.

³¹ Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika, p. 43–44.

turėjo gauti tęstinę priegaidę³². Dėl to senesniu reikėtų laikyti kilnojamąjį kirčiavimą tais atvejais, kur latvių kalbos tęstinės intonacijos žodžiams lietuvių kalboje atliepia akūtinės šaknies kilnojamojo kirčio žodžiai: liet. *niežas* 3 kirč. – lat. *niēza*, *riešutas*, *riešutys*, *riešutis* 3^a kirč. – lat. *riēkste* (< **riesutē* su išpraustu *k*), *liemuō* 3^a kirč. – lat. *liēmenis* „ilgai drybsantis, tingus, nepaslankus aukštas žmogus“ ir *riemuō* 3^a kirč. – lat. *riēmenes* „t. p.“.

Analogiškai samprotaujant, reikėtų manyti, kad mobiliojo kirčio variantas gali būti iš tikrųjų jei ne senesnis, tai bent vienodo amžiaus su pastovaus šakninio kirčio variantu, kuris daugeliu atvejų siekia senus laikus. Antai šalia pastoviai šaknį kirčiuojančių (lietuvių kalbos 1 kirčiuotė) liet. *liēpa*³³, lat. *liēpa*, *piēnas*, *piēnai* „pieniai“, lat. *piēns* „pienas; pieniai“, *kliēnas* „lieknas, plonas, tėvas“, lat. *kliēns* „išbalęs, išblyškęs“, *kliēns*² „plonas, ištįsęs“, *miēlas* (plg. *miēlesnis*, *miēliausias*)³⁴, lat. *miēls* (atstatytas iš lat. augšz. *mils*² „mielas“ ir veiksmažodžio *miēluōt* „vaišinti, mylėti“), *dieveris* „vyro brolis“, lat. *diēveris* „t. p.“, *kiēla*, *kiēlē* „toks nedidelis paukštis“, lat. *ciēlava* „kielė“ ir *riešutis*, lat. *riēksts* „riešutas“ lietuvių kalboje taip pat randame kilnojamuoju kirčiu kirčiuojamus (3 kirč.) *liēpas*, *piēnas*, *piēnai* „pieniai“, *kliēnas*, *miēlas*, *dieveris*, *dieverys*, *kielē* ir *riešutas*, *-ai*, *riešutys*. Ir iš tikrųjų, spėjimą, kad, pvz., *dieveris*, *dieverys* galo kirtis gali būti senesnis, patvirtina gr. δαῖρο ir s. ind. *devā* (*-ār-*) „vyro brolis, svainis“. Arba vėlgi skirtumas tarp serb.-chorv. *liēpa*, rus. ли́па, serb.-chorv. *mīlo*, *mīla* ir bulg. липа́, rus. мил, мила́ patvirtina, rodos, baltų kalbų *liēpa* ir *miel(a)s* abiejų akcentinių variantų senumą. Turėjus mobiliojo kirčio paradigmą rodo liet. *viēsulas* 3^a kirč. ir lat. *siēts*, *sliēnas*, bet jų pastovaus šakninio kirčio variantų lat. *viēsuls*, *viēsulis* (greta *viēsulis*), liet. *sietas* 1 kirč. ir lat. *sliēnas* „seilės“ senumą patvirtina atitinkamai rus. ви́хорь, slovėn. *viher*, serb.-chorv. *sīto* ir rus. слі́на, serb.-chorv. *sliēne*.

Seni kirčiavimo dubletai turėtų būti taip pat lat. *liēss* ir *liēss* „liesas“, *ciēsa* ir *ciēsa*, *ciēsas* „varputė; tokia šiurkšti žolė“, nes lietuvių kalboje jų atitikmenys taip pat yra dvejopai kirčiuojami: *liesas* 3 kirč. ir 1 kirč., *kieša* 3 kirč. ir *kieša* 1 kirč. Kaip matyti iš pavyzdžių, kirčio svyravimas (pastovus šaknies kirtis / mobilusis kirtis) ne vienu atveju gali siekti senus laikus – baltų ir slavų bendrąją epochą. Daugeliu atvejų pastovaus šakninio kirčio variantas prabaltiškuose dialektuose (resp. baltų-slavų epochoje) gali būti atsiradęs pagal Hirto dėsnį³⁵.

³² Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika, p. 49.

³³ Neaiškus *liēpā* Zt, kuris dėl to krašto masinio bilingvizmo gali būti naujadaras.

³⁴ Skardžius P. Daukšos akcentologija, p. 141, 163, 170.

³⁵ Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija, 1968, 3(28), p. 91–94.

Nagrinėtosios lietuvių ir latvių kalbų leksinės bendrybės ide. *ei* monoftongizacijos hipotezių verifikavimo klausimu, aišku, nėra informatyvios, kadangi viename variante, sakysime, pastovaus šakninio kirčio, kaip mano akcentinės hipotezės šalininkai, atsiradęs monoftongas **ē* apibendrinant galėjo būti perkeltas į kitą variantą, ir atvirksčiai. Informatyviais tuo labiau negalima laikyti tų abiejų kalbų vardažodžių, kurie skiriasi ne tik kirčiavimu, bet ir intonacija, kaip antai 4 kirčiuotės liet. *ievà, liēlas, pliēnas* ir lat. *iēva* (plg. serb.-chorv. *īva*), *liēls* „didelis“, *pliēns*. Lietuvių kalba ir čia turi kirčiavimo dubletų. Lat. *piēnes, niēks, spiētls* atitikmenys lietuvių kalboje kirčiuojami tiek pastoviu šakniniu (*piēnė, piēnės, niēkas* „(adj.) prastas, netikęs“, *spiētlis, spiētlius*), tiek šokinėjamoju kirčiu (*pienė, piēnės, niēkas, spietlys, spietlius*).

Verifikavimo reikalui reikantiški yra tie bendrieji lietuvių ir latvių vardažodžiai, kurie iš seno kirčiavo šaknį ir, kiek leidžia spręsti turimi duomenys, šalia neturėjo mobiliojo kirčio dubletų, būtent: liet. *liēkna* „klampi pieva, raistas, pelkė“ – lat. *liēkna* „pelkė; pelkėtas miškas, pieva“, *kīešas* 1 kirč. „kuo nors labai tankiai apaugusi, apžėlusi vieta“ – *ciēss* „vieta, kur auga šiurkšti žolė“, *liēknas* 1 kirč. „šlapia, klampi pieva, pelkė; bala, liūnas“ – *liēkns* „pelkė; pelkėtas miškas“, *stelis* 1 kirč. – *siēlis* „surišti plukdomi rąstai“, *rietas* 1 kirč. „šlaunis, kulšis“ – *riēta* „t. p.“, *kīela-blauzdis* „laibakojis“, *kīelingas* „menkas, silpnas, plonas“ – *ciēls* „didelis; menkas, silpnas“ (vedinių *mielastis* „meilė“ – lat. *miēlastis* „puota, pokylis“ šaknies vokalizmas yra paremtas *mielas* ir *miēls* vokalizmu). Tai rodo taip pat šakninio kirčiavimo atitikmenys su skirtinga šaknies intonacija: liet. *liēknė* – lat. *liēkne* „šlapia vieta miške, drėgna pieva“, *priēdas* 2 kirč. (serb.-chorv. *prīd* taip pat turi cirkumfleksą) – lat. *priēds, piēniai* – lat. *piēni*.

Taigi cirkumfleksinės šaknies (*vietà, vieta, miētas, miēts, siēkas, siēks*) ir minėti akūtinės šaknies vardažodžiai, pastoviai kirčiuojami šaknyje, sudaro dvylika bendrų lietuvių ir latvių kalbų leksemų, priklausiusių baritoniniam kirčiavimo tipui ir siekiančių rytinių baltų kalbų dialektinę epochą. Prie jų reikia dar priskirti lietuvių kalboje atitikmens neturintį lat. *siēva* „žmona“, apie kurio seną baritonezę galima spręsti iš etimologinių atitikmenų: s. vok. aukšt., s. saks. *hīwa* „t. p.“ bei s. ind. *sēvah* „brangus, mylimas“. Tad iš viso turime trylika baritonų.

Tuo tarpu bendrųjų lietuvių ir latvių leksemų su šakniniu *ie*, turinčių šokinėjamąjį kirtį, yra keturiasdešimt septynios (neskaitant liet. *niēzas* 3 kirč. – lat. *niēza* tipo leksemų).

Baritoninio ir mobiliojo kirčiavimo leksemų santykis iš esmės nepasi-keičia ir dirbtinai padidinus pastovaus šakninio kirčio vardažodžių skai-

čių, t. y. pridėjus dvylika bendrųjų lietuvių ir latvių kalbų šakninio kirčio leksemų, kurios, kaip minėta, turi šalia mobiliojo kirčiavimo variantų.

Mobiliojo kirčio paradigmoje baritonines formas greičiausiai turėjo vienaskaitos galininkas, *o* kamieno vienaskaitos kilmininkas ir visų kamienų, išskyrus *o* kamieną, daugiskaitos vardininkas³⁶. Visų kitų linksnių formos mobiliojo kirčio paradigmoje galėjo turėti galo kirtį. Vadinasi, mobiliojo kirčio paradigmoje oksitoninių formų galėjo būti kelis kartus daugiau kaip baritoninių. Tad ir dominuojantis turėjo būti oksitoninių formų šaknies vokalizmas. Baritoninėse formose, t. y. kirčiuotoje pozicijoje, sakykim, *ei virtus *ē*, skaičiumi daug gausesnės oksitoninės formos, t. y. nekirčiuota pozicija, turėjo vokalizmą *ei*, kuris tokiu būdu buvo dominuojantis. Dėl šaknies vokalizmų išlyginimo paradigmoje tendencijos turėjo įsivyrtauti daugumos linksnių formų šaknies vokalizmas, būtent *ei*. Tad lietuvių ir latvių kalbų senosios mobilios kirčio paradigmos žodžiuose reikėtų veikiau laukti šaknies vokalizmo *ei* (bet vargu ar *ie*, kaip dabar yra).

Tiesa, reikia čia atsižvelgti ir į tai, kad pagal struktūrinės fundacijos principą nekirčiuotasis formų vokalizmas paradigmoje yra pagrįstas kirčiuotuju vokalizmu. Dėl to, reguliarizuojant paradigmą, kaip tik iš šaknį kirčiuojančių vienaskaitos galininko ir daugiskaitos vardininko, *o* kamieno taip pat vienaskaitos kilmininko formų ir galėjo vokalizmas **ē (> ie)* išplisti po visą paradigmą. Bet iš vokalizmo *ei* žodžių kirčiavimo analizės matyti, kad kirčiuotasis skiemuo greičiausiai ir nebuvo ta pozicija, kur susiformavo rytinių baltų monoftongas **ē* (iš ide. *ei*).

Cirkumfleksinės šaknies žodžiai galėjo būti *sveikas* 4 kirč. – lat. *svēiks*, *geinys* 4 kirč. – lat. *dzēinis* ir *leīnas* 4 kirč. „labai plonas; lankstus, miklus“ – lat. *lēins* „kreivakojis“. Jų pirminės intonacijos ir pradinio kirčiavimo nustatymą apsunkina tas, kad jie turi gretimines daugiausia akūtinės šaknies ir pastovaus kirčio formas: lat. *sveiks*, *leīns* (šalia *leīns*) ir liet. *geinis* 2 kirč. Be to, skirtingos leksinės reikšmės rodo liet. *leīnas* ir lat. *leīns* katroje kalboje veikiau atsiradus paraleliai ir nepriklausomai. Nors intonacijos ir skiriasi, pastovaus šakninio kirčiavimo seniau galėjo būti *seītas* 2 kirč. – lat. *seīta* „pantis, saitas“ ir *šeivà* (2 kirč. jis kirčiuojamas tarmėse: Brs, Krkl, Škn) – lat. *seīva*. Bet *šeivà* turi ir šokinėjamojo kirčio variantą, kuris lietuvių kalbos tarmėse labiau paplitęs. Tapatybė liet. *peīlis*, lat. *peīlis* kelia abejonių: latvių kalbos žodis vartojamas prie Lietuvos sienos esančiose tarmėse (Nīgranda, Rucava, Skrunda, Auce, Bauska), todėl gali būti pasiskolintas iš lietuvių kalbos. Dėl savojo *ġ*- skolinys gali

³⁶ Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika, p. 43–44.

būti ir lat. *ģeiba* „nevikrus, silpnas žmogus“, plg. liet. *gėiba* 1 kirč., *geibā* 4 kirč. „paliegęs žmogus ar gyvulys“.

Senas akūtinės šaknies baritonas, atrodo, yra liet. *vėidas* (1 kirč. M. Daukšos raštuose), lat. *veīds* „forma, pavidalas, išvaizda“, plg. rus. *вѣд*, -a, gr. *εἶδος* „išvaizda, pavidalas“, s. ind. (vedų) *védaḥ* masc. „žinojimas, išmanymas“. Lietuvių kalbos tarmėse paplitusi *vėidas* 3 kirčiuotė, matyt, yra naujadaras

Kilnojamojo kirčio seniau galėjo būti lat. *kleīva* „valkata“ ir liet. *klėiva* 1 kirč. „kas kleivomis kojomis“, lat. *kleīvs* „kreivas“ ir liet. *kleīvas* 4 kirč. „kreivomis kojomis, šleivas“, lat. *kleīns* (šalia *klėins*) „šleivas, klišas“ ir liet. *klėinas* 3 kirč. „lieknas, plonas, tėvas“, lat. *peīksts* „drėgnas smilks-tantis medis“ ir liet. *peīkštus* 3 kirč. (šalia *peīkštus* 1 kirč. ir *peīkštūs* 4 kirč.) „jautrus, opus“, kurių semantinis, taigi ir etimologinis giminingumas ma-tyti iš frazių lat. *peīksta rudzi* „prasti rugiai“ ir liet. *miežis peīkštus labai* „pabuvęs drėgnoje vietoje greit nustoja daigumo“. Liet. *klėiva* ir lat. *kleīns* pastovus šaknies kirtis gali būti antrinis.

Šių vardažodžių kirčiavimo kreivės lyg ir sutaptų, bet krinta į akis lie-tuvių ir latvių kalbų atitikmenų leksinių reikšmių skirtingumas, *peīksts* ir *peīkštus*, be to, skiriasi kamienais ir priklausymu skirtingai kalbos daliai. Visa tai rodo, kad jie yra katros kalbos nepriklausomi paralelūs dariniai.

Senesnio kirčiavimo negalima apibrėžti tais atvejais, kur žodis latvių kalboje turi tęstinę intonaciją (stieptą), o lietuvių kalboje – cirkumfleski-nę priegaidę ir kirčio šokinėjimą, plg. lat. *treīnis* „tokia vežimo kartis“ ir liet. *treinỹs* 4 kirč. „kartis, jungianti abu vežimo galus“; lat. *beīlis* „kvailo-kas žmogus“ ir liet. *beiliā* 4 kirč. „apsileidėlis, tinginys, ištiža“; lat. *beīzis* „didelis kojas velkantis žmogus“ ir liet. *beīzas* 4 kirč. „paaugęs vaikas“. Lat. *seīma* (frazėje *seīmas vārds* „ein Beiname“) ir liet. *šeimā* 4 kirč. eti-mologinis ryšys nėra pakankamai aiškus.

Bendrosios lietuvių ir latvių kalbų vokalizmo *ei* leksemos, palyginti ne-gausios, turėdamos katroje kalboje skirtingas leksines reikšmes, intonaci-jos bei kirčio dubletų ir daugeliu atvejų, matyt, būdamos paralelūs ir ne-priklausomi vediniai, negali nei paremti, nei paneigti tų išvadų, kurios pa-darytos analizuojant vokalizmo *ie* leksinę medžiagą. Bet čia reikia pridurti, kad latvių kalbos vokalizmo *ei* leksemos pasižymi viena be galo įdomia akcentologine ypatybe, būtent – ME ir EH žodynų duomenimis, vyraujanti jų šaknies intonacija yra tęstinė (stieptą): (*i*)ā kamieno vardažodžiai: *beika*, *bleika*, *ceīpa*, *greičas*, *greīja*, *greīža*, *ģeīda*, *ģeīksta*, *jeīksta*, *kleība*, *kneīja*, *leīja*, *meīksta*, *preīda*, *reīka*, *reīkas*, *seīta*, *seīva*, *škeīksta*, *škeīsta*, *teīka*, *zeīka*, *žeība*, *žeīcka*, *žeīska*, *žeīga*, *žeīka*, *žeīksta*, *žveīga*; ē kamieno: *kreīte*, *meīkste*, *sveīle*, *žeīkste*; o kamieno: *jeīksts*, *kveīksts*, *pleīšks*, *smēils*,

veids, zveīns, zveīrs; (i)jo kamieno: beīlis, beīris, beīzis, greīlis, ķeīlis, pleīķis, preīlis, seīris, steīnis, sveīlis, sveīpi, šeīplis, treīlis, treīnis, zveīris; u kamieno: meīkus; įvairių kamienų daugiaskiemieniai vardažodžiai: beīsek-lis, deībiņa, deīdars, deīderis (šalia deīderis), kleībains, kreītāls, kreītuļi, leidaks, leīdars, leītāns, leītenis, leīzars, meīzāns, meīzulāns, peīlīte, peīzere, peīzums, peīsāki, pleītāgs, reītēlis, skreītāls, skreītulis, skreītūlis, šeīckīņa, treīpuļi, veīsuols, veīsuons, zeīdulis; sta kamieno veiksmāžodžiai: peīkt (-stu) (plg. liet. peīkti, -ia); žeībt (-stu), ie-žeībt (iēs) (plg. liet. žeībti, -sta); įo kamieno veiksmāžodžiai: meīgt (-dzu), steīgt (-dzu), sveīkt (-cu), veīkt (-cu) (šalia beīgt (-dzu), stēigt (-dzu), svēikt (-cu), vēikt (-cu) su cirkumfleksine intonacija); ējo kamieno: beīrēt, bleītēt, deīdēt, dreīlēt, ķeīrēt, nuo-peīcēt, peīnētiēs, pleītēt, sa-reītēt, reīvētiēs, sa-steīdzēt, šeīkstēt, šmeītēt, sa-treībēt, veīcēt, veītēt, zveītēt, žeīrētiēs, le-žeīkstēt; ājo (resp. (i)ā) kamieno: beīrāt, eīdātiēs, gleījāt, kneīdāt, kreīčāt, sa-peīņāt, peīžāt, reīkāt, žeīckāt, žeīgātiēs, žeīkāt; inā resp. inē kamieno: sveībināt sveīķināt, teīķināt, zveībinēt.

Pateiktos latvių kalbos vokalizmo *ei* lekšemos kilmės atžvilgiu, aišku, yra nevienodos. Pirmiausia tarp jų gali būti skolinių iš vokiečių (pvz., *eījas*, galbūt *peīne*), lietuvių (pvz., *kreiki*, *ķeīsts*) ir kt. kalbų. Iš lietuvių ar kitų baltų dialektų **geikst-* (plg. liet. *pa-gaikštis*) gali būti pasiskolinti lat. *jeiksts*, *jeiksta* „plona ilga kartis“, *ķeiksta* „vytis, žabas galvijams varyti“ (šalia tikrojo latvių kalbos žodžio *dzeikste* „vytis, žabas“). Antra, daugumas jų yra latvių kalbos naujadarai. Denominatyvai yra kai kurie *ējo* ir *ājo* kamieno išvestiniai veiksmāžodžiai, plg. atitinkamus vardažodžius liet. *dreilius*, lat. *peīne*, *šeiksts*², *žeikste*, *reīka*, *žeīcka*, *žeīga*, *žeīka*. Tokie veiksmāžodžiai kaip, sakysime, *nuo-peīcēt*, *sa-reītēt*, *sa-treībēt*, *veīcēt* yra deverbatyvai (: *peīkt* (-stu), *riest* (-šu), *ie-triebt*, *veīkt* (-cu)).

Kitos lekšemos, nors ir turi bendrašaknių žodžių lietuvių kalboje, yra latvių kalbos vediniai, plg. lat. *kleība* „(niek.) nerangus žmogus“ ir liet. *kleibti* (-ia) „kleipti, į šoną versti“, lat. *kveiksts* „kikilis“ ir liet. *kveikšti* (-šcia) „kvaksėti, kvatėti“, lat. *pleitāgs* „girtuoklis, valkata“ (iš *pleītēt* „... gerti“) ir liet. *pleitōkas* „kas nesusisagstęs“ (iš *pleitōti* (-ōja) „skėsti, skleisti į šalis“), arba kaip nors kitaip latvių kalbos dirvoje atsiradę, plg. lat. *smeīls*, *zveīns* (: *zveīnas acis*), *zveīrs* ir liet. *smaīlas*, *žvaīnas*, *žvaīras*. Antra vertus, tarp vokalizmo *ei* lekšėmų latvių kalboje esama ir senesnių veldinių. Be jau aptartų vardažodžių, tikslių atitikmenų lietuvių kalboje turi taip pat visi minėti *įo*-kamieniai veiksmāžodžiai, o *meīgt* (-dzu) ir *steīgt* (-dzu) akūtinę šaknies intonaciją ir, matyt, pastovų šaknies kirtį patvirtina liet. *mīgti* (-ia) ir sl. **stīžjō*, **stīgti*.

Vadinasi, ne visās latvių kalbos vokalizmo *ei* leksemas galima įtarti esant naujas, ir tarp šaknies vokalizmo *ei* išlikimo bei tęstinės šaknies intonacijos, matyt, esama tam tikro genetinio ryšio. Dėsningumo išpūdi sustiprina dar ta aplinkybė, kad vokalizmo *ei* leksemų su laužtine šaknies intonacija latvių kalboje esama tik keletas: be jau minėtų *kleīva*, *kleīvs* ir *peīksts* (iš čia kilęs *peīkstēt*), dar yra *meīta*, *jeīre*, *meīte*, *šeīne*, *gleīsts*, *sleīks*, *žeīksts*, *dreiķis*, *peīguoņa* (*āiz-deīdzēt*, *leidēt*, *neīdēt*, *sveīdēt* ir *šķeīdēt* turi apibendrinę pamatinių žodžių *diēgt*, *liēt*, *nīdēt*, *svīst* (*svīdu*) ir *šķiēst* intonaciją). Vaizdo pilnumo dėlei dar reikia iškelti, kad grupė latvių kalbos vokalizmo *ei* leksemų turi dvi intonacijas – tęstinę ir laužtinę: *eīdeniskis*, *eīdeniski*, *eīdeniski*, *kreīlis*, *kreīlis*, *ķeīrs*, *ķeīre*, *ķeīris*, *ķeīre*, *ķeīris*, *leīda*, *leīda*, *leīns*, *leīns*, *meīča*, *meīča* (plg. *meīta*), *pleīka*, *pleīka*, *streīpulis*, *streīpuļuōt*, *streīpuļuōt*, *šeīt*, *šeīt*, *šteītanas*, *šteītan*, *šteīten*, *teītan*, *teītan* (ir *tēitān*), *sveīlēt*, *sveīlēt*.

Šių intonacinių ir akcentinių ypatybių J. Endzelynas, redaguodamas ir papildydamas „Latviešu valodas vārdnīca“, savaime aišku, negalėjo nematyti. Dėl to greičiausiai jam ir kilo pesimistinės minėtos citatos mintys, jis taip pat matė, kad reikia nuodugniau patyrinti ide. *ei* monoftongizacijos aplinkybes.

Kita vertus, latvių kalboje yra daugybė vokalizmo *ie* leksemų, turinčių šaknyje tęstinę intonaciją. Pavyzdžiu imkime *ā* kamieno vardažodžius, kurių iš viso yra beveik du kartus daugiau kaip *ā*-kamienių vokalizmo *ie* vardažodžių su šaknies laužtine intonacija: *bliēka*, *briēsma*, *briēža*, *čiēpa*, *driēga*, *dziēсна*, *gliēma*, *gliēma*, *griēpsta*, *kriēča*, *liēkša*, *miēsta*, *niēska*, *niēva*, *niēkas*, *piēnas*, *riēča*, (*saules*) *riēta*, *sliēpsna*, *striēblas*, *šliēba*, *tiēpa*, *tiēpša*, *viēksta* ir *zviēga*. Iš karto krinta į akis, kad jie neturi atitikmenų giminiškose kalbose, taigi yra latvių kalbos naujadarai. Naują yra ir jų intonacija, daugeliu atvejų atsiradusi metatonijos būdu dėl pamatinio žodžio (cirkumfleksinė intonacija) ir derivato (akūtinė, latvių tęstinė intonacija) opozicijos, plg. *čiept* (*-pju*, *-pu*), *nuo-ciept* (*-pju*, *-pu*) „(pa)vogti, (nu)džiauti“ : *čiēpa*; liet. *griēbti* (*-ia*) : *griēpsta*; *tiept* (*-pju*, *-pu*) : *tiēpa*, *tiēpša*; *zviegt* (*-dzu*) : *zviēga*.

Turėdami galvoje minėtas akcentologines ypatybes, galėtume galvoti, kad lietuvių ir latvių kalbų fonema *ie* yra savo kilme daugiau susijusi su mobiliosios kirčiavimo paradigmos žodžiais ir pats rytinių baltų monoftongo **ē* (vietoj ide. *ei*) atsiradimas veikiau priklausė nuo nekirčiuotos pozicijos. Tad arčiau tiesos, matyt, yra K. Jauniaus nuomonė, kad ide. *ei* virto vienbalsiu **ē* „ante accentum principem“, juo labiau kad lietuvių kalboje išlikusį *ei* randame tuose žodžiuose ar jų formose, kurių šaknies kirtį patvirtina prūsų kalbos atitikmenys: liet. *geidžia*, 3 p. praes. *eiti*

„eina“ (senųjų raštų *éyt, éyt, pri-éitis*⁸⁷), inf. *eiti* prūsų kalboje atliepia cirkumfleksinę intonaciją žymintį brūkšnelį turintys gēide, giēidi „laukia“, 3 p. praes. ēit, per-ēit „eina, ateina“, inf. per-ēit „pareiti“ (taip pat plg. liet. *peilis* ir pr. *peile*, *kalo-peilis* „peilis mėšai kapoti“). Liet. *plėinė, plėinis* „plėnis“ (plg. lat. *pleines*² „plėnys“), *plėinė* „pleiskana, bluzgana; plėvė“, *plėinis* „pleiskana“, *tėisė* ir pr. *plieynis* „plėnys, Staubasche“, *pleynis* „smegenų plėvė, Hirnhaut“, *teisi* „garbė, Ehre“ šaknies intonacija ir kirčiu, matyt, sutampa, kadangi akūtiniai dvibalsiai ir dvigarsiai III katekizme daugeliu atvejų minėto brūkšnelio neturi.

Tarp lietuvių ir prūsų kalbų leksinių bendrybių nekirčiuotą *ei* turi *šeimyna*, pr. *seimīns* „Gesinde“ ir *teisingai*, pr. *teisīngi* „(adv.) wert“, kurie yra vediniai, taigi jų šaknies vokalizmas yra pagrįstas pamatinių žodžių (plg. liet. *šeimà, teisùs*) šaknies vokalizmu.

Bendrųjų lietuvių ir latvių kalbų leksemų, pasižymėjusių kirčio šokinėjimu paradigmoje, kaip minėta, yra daug daugiau (arti penkiasdešimt) negu pastovaus šakninio kirčio leksemų, ir latvių kalbos šaknies vokalizmo *ei* žodžių būdinga intonacija yra tęstinė, rodanti, kad šios leksemos iš seno kirčiavo šaknį. Be to, daugumas mobiliojo kirčio paradigmos formų, kaip matėme, turėjo galo kirtį. Tad galima manyti, kad čia, t. y. nekirčiuotoje pozicijoje, ir reikia ieškoti diftongo *ei* monoftongizacijos pačios pradžios. Monoftongizacija nekirčiuotame skiemenyje fonologiškai daug lengviau suprantama kaip kirčiuotame. Senovės vokiečių aukštaičių kalboje diftongai *ai* ir *au* monoftongizavosi į *ē* ir *ō*, paprastai nekirčiuotame skiemenyje, o kirčiuotame tik tam tikrais apibrėžtais atvejais (prieš tam tikrus priebalsius). Lietuvių kalboje [ilgas] kirčiuotas skienuo išsidalija į sandus ir gauna priegaidžių skirtumus. Diftongų sandai, būdami kirčiuoti, yra vienas antram hierarchiškai subordinuoti, nes kirtis krinta čia ant pirmo, čia ant antro sando (krintančioji ir kylančioji priegaidės). Dėl sandų hierarchijos kirčiuotas diftongas sudaro daug griežtesnę vienovę negu nekirčiuotas. Kirčiuotas skienuo, be to, yra maksimalaus fonemų skyrimo vieta.

Be to, yra žinoma, kad naujasis fonetinis variantas, šiuo atveju **ē*, reikalauja mažesnės artikuliacinės energijos ir dažnesnis yra nekirčiuotoje pozicijoje.

Tuo tarpu žodžio gale **ē* virto, matyt, tiek nekirčiuotas, tiek ir kirčiuotas *ei*, ir čia prasidėjo naujo garso **ō* fonologizacija.

⁸⁷ Skardžius P. Daukšos akcentologija, p. 192; Zinkevičius Z. Iš lietuvių istorinės akcentologijos, p. 65.

Ide. *ei* monoftongizacijai palankios buvo ir sisteminės sąlygos. Ilgųjų balsių sistemoje

ī ū
ō
ē ā

buvo tuščias langelis, kur labai tiko koreliuodamasis su **ō* naujasis garsas **ē*³⁸. Po to, kai prabaltiškuose dialektuose *eu* virto *au* su prieš einančiu palataliniu priebalsiu, dvibalsių sistemoje

au
ei ai

ei nebeturėjo koreliacinių ryšių ir buvo silpnai integruotas.

Struktūrinė analogija, kylanti iš fonologinės **ē* ir **ō* koreliacijos, ypač efektinga galėjo būti paradigmose. Prezenso 1 p. sing. formos fleksija buvo **-ō* (*sukúo-si*), tai galėjo stimuliuoti monoftongo **-ē* (<*-ēi*) atsiradimą ir 2 p. sing. fleksijoje (*sukie-si*). Daugumas dviskaitos nominatyvo-akuzatyvo formų fleksijoje turėjo ilgąjį monoftongą: *o* kamieno **-ō* (plg. *dù gerúo-ju výru* < **-ō* ir s. sl. *vľbka*, gr. *ἔπιω*), *i* kamieno **-f* (plg. *dvi avi* < **-f* ir s. sl. *kosti*, s. ind. *pátī*), *u* kamieno **-ú* (plg. *dù sánu* ir s. sl. *synu*, s. ind. *sūnū*). Dėl struktūrinės analogijos monoftongas galėjo būti įsivestas ir *ā* bei *ē* kamienų dviskaitos nominatyvo-akuzatyvo formose: **-ē* < *-ei* resp. *-ai* (plg. *dvi gerie-ji ranki, kati*).

Bet čia reikia pažymėti, kad nekirčiuotoje pozicijoje pradžioje monoftongizavosi, matyt, ilgasis diftongas *ēi*. Pirma, bendrųjų lietuvių ir latvių kalbų vardažodžių su akūtime (latvių kalbos laužtine) šaknies intonacija ir daugeliu atvejų buvusiu šokinėjamoju kirčiu paradigmoje yra dvigubai daugiau (apie 40) kaip vardažodžių su cirkumfleksine šaknies intonacija (apie 20). Bendrųjų abiejų kalbų akūtinės (*dięgti, dięgt* tipo) ir cirkumfleksinės (*rięsti, rięst* tipo) šaknies veiksmažodžių santykis (7:10) iš esmės vaizdo nepakeičia. Ilgųjų diftongų sutrumpėjimas arba jų monoftongizacija yra iš įvairių kalbų istorijos gerai žinomas dalykas. Antra, pastarųjų metų tyrinėjimuose linkstama manyti, kad ilgieji diftongai trumpėjo palyginti vėlai atskirai baltų ir slavų kalbose ir kad „die Kürzung bei der Abtrennung des Ostbaltischen noch nicht eingetreten war“³⁹. Tad visai galimas daiktas, kad ide. *ei* monoftongizacija, kuri taip pat

³⁸ Girdenis A. Fonologija. — V., 1981, p. 93.

³⁹ Mathiassen T. Studien zum slavischen und indoeuropäischen Langvokalismus. — Oslo—Bergen—Tromsø, 1974, p. 5; Plg. To paties. Baltisch und Slavisch. Zur Chronologie und Bedeutung der Kürzung langer Diphthonge. — In: Donum Balticum. Stockholm, 1970, p. 322—332.

siekia rytinių baltų kalbų bendrąją epochą, vyko tuo metu, kai ilgieji diftongai, taigi ir *ei*, tebebuvo sveiki.

Įdomus šiuo atžvilgiu toks reiškinys: bendraties ir preterito formų kamienai baltų kalbose daugeliu atvejų sutampa, tad ir bendraties formų *lieti*, lat. *liēt*, *siėti*, *siet*, *skriėti*, *skriet*, *šliėti*, *sliet* kamienas yra tas pats kaip ir preterito formų *lėjo*, lat. *lėju*, *sėjo*, *sėju*, *skrėjo*, *skrėju*, *šlėjo*, *slėju*. Kitaip sakant, bendraties formos rytinių baltų dialektinėje epochoje turėjo šaknyje ilgąjį diftongą, kuris buvo nekirčiuotas (plg. lat. bendratis *diēt*, *liēt*, *miēt*, *riēt*, *smiēt*, *striėti*): **lēt(è)i*, **sēt(è)i*, **skrēt(è)i* ir **šlēt(è)i* dėl šaknies vokalizmo monoftongizacijos virto **lēt(è)i*, **sēt(è)i*, **skrēt(è)i* ir **šlēt(è)i*, iš kurių vėliau atsirado **liet(e)i*, **siēt(e)i*, **skriēt(e)i* ir **šliēt(e)i* / lat. **sliet(e)i*.

Tokio tipo leksemose, matyt, ir reikia ieškoti ide. *ei* monoftongizacijos pradžios. Vienoje kitoje leksemoje atsiradęs **ē* palaiptui plito, apimdamas vis daugiau leksemų, pereidamas į kirčiuotą poziciją ir paliesdamas cirkumfleksinį, t. y. trumpąjį, *ei*. Tokio plitimo pavyzdžiu galima nurodyti veiksmožodžio „eiti“ bendraties kitimą latvių kalboje. Lat. *iēt* (šalia *iēt*) šaknies vokalizmo ilgumas (plg. liet. *eīti*, pr. *ēit* su trumpu resp. cirkumfleksiniu vokalizmu), matyt, yra analoginis, atsiradęs bendraties formą **eit(è)i* priderinus prie minėtų struktūriškai tolygių formų: *diēt*, *liēt*, *miēt*, *riēt*, *smiēt*, vadinasi, ir *iēt*. Šalia būta ir varianto su šaknies kirčiu **ēit(e)i*, iš čia lat. dial. *iēt*. Vadinasi, kad veiksmožodžio „eiti“ bendraties forma lietuvių kalboje išlaikė sveiką *ei*, o latvių kalboje ją monoftongizavo ir pavertė *ie*, ir reikia, matyt, aiškinti tuo, jog latvių kalboje tas *ei* buvo analogiškai pailgintas, o lietuvių kalboje liko, koks buvęs.

Iš bendraties formos *iē* ir *iē* apibendrinimo keliu pateko ir į prezentines formas: 3 p. praes. *iēt*, *iēt* „jis eina“, kaip kad minėtų veiksmožodžių bendraties formų *ie* pakliuvo lietuvių kalboje į prezenso ir netgi preterito formas: *lieja*, *liejo*, *šliėja*, *šliėjo* ir kt.

Laipsniškas naujojo monoftongo **ē* plitimas iš formos į formą, iš leksemos į leksemą, apėmė, galima sakyti, visas reikšmingas leksemas, išskyrus keletą, siekiančių, atrodo, rytinių baltų epochą: *sveikas*, lat. *svēiks*, *vėidas*, *veids*, *geinis*, *geinys*, *dzėinis*, *šėivà*, *seīva*, *treinys*, *treinis*, *seitas*, *seita*, *beigti (-ia)*, *bėigt (-dzu)*, *steigti (-ia)*, *stėigt (-dzu)*, *teikti (-ia)*, *tėikt (-cu)*, *veikti (-ia)*, *vėikt (-cu)*, liet. *peilis*, pr. *peile*, *-peilis*, liet. *plėinē*, *plėinis*, lat. *plēnes*², pr. *plieynis* „plėnys“, liet. *plėinē*, *plėinis*, pr. *pleynis* „plėvė“, liet. *tėisė*, pr. *teisi*, liet. inf. *eīti*, pr. *per-ēit*, liet. *geidžia*, pr. *gēide*, *giēidi*, liet. 3 p. praes. *eīti*, pr. *ēit*, *per-ēit*.

Tai tipiškas fonetinis pakitimas, visiškai atitinkantis įvade nurodytas sąlygas.

Apofonijos *ie* : *ei* susidarymas veiksmažodžių įo kamieno sistemoje

Kiekvienas fonetinis pakitimas, kaip jis suprantamas dabar (žr. Įvadą), vyksta rungiantis, varžantis variantams. Yra pakankamai duomenų manyti, kad tokiu būdu yra progresavęs ir pakitimas *ie* > blt. **ē* (> *ie*): kuri laiką – vienur ilgiau, kitur trumpiau, priklausomai nuo kalbos ar netgi dialekto – yra koegzistavę, matyt, variantas su senuoju garsu (*ei*) ir variantas su naujuoju garsu (**ē* > *ie*). Atrodo, kad šių fonetinių variantų varžymosi, rungtyniavimo procesas lietuvių kalboje dar nėra visai pasibaigęs. Daugeliu atvejų yra nugalėjęs variantas su naujuoju garsu, o senasis dvibalsis *ei* pavartotas vediniuose, plg., pvz., *riėsti* (-čia), lat. *riest* (-šu, -tu) ir liet. *reĩtkus* „prietaisas vynioti, riesti audeklą“, lat. *sa-reĩtēt* „raityti (audeklą)“. Buvusias gretimines formas su *ei* atskirais atvejais dar galima rasti senesiuose lietuvių raštuose: pvz., visame lietuvių kalbos plote vartojamo žodžio *dĩėvas* ir jo vedinių variantus su *ei* randame daugelyje senųjų raštų: *deĩwas* BB, MT, *deĩwis* BB, MT, B, C, *deĩwischkas* Mž, BB, BP, PK, MP, Vln, *deĩwiste* Mž, BP, DP, MP, WP, SG, *deĩwaitis* B, *deĩwillas* MT, *deĩwinti* DP, DK, *deĩwatas* BP⁴⁰. Tiesą sakant, žemaičių kilimo autorių raštuose, pvz., „Žemčiūgoje teologiškoje“ (MT) kai kurios šių formų gali būti žemaitybės, J. Bretkūno raštuose (BP, BB) – skoliniai iš prūsų kalbos⁴¹, bet, kadangi jos randamos ir vidurio aukštaičių tarpe raštuose raštuose (pvz., DP, DK), formos su *ei* yra neabejotinas iš vartosenos baigiantis išeiti archaizmas.

Nyksta, iš vartosenos traukiasi, matyt, ir tos vokalizmo *ei* lekšemos, kurios, turimais duomenimis, žinomos iš vienos kitos vietos, užfiksuotos senesnių užrašinėtojų ar paliudytos senųjų raštų: *skreĩsti* (-džia) „brėžti apskritimą, ratą; gaubti, siausti; judėti oru“ Mž, I, J, Jn, Skr, *geĩžti* (-ia) „pykti, širsti; keršyti“ Vln, J, *kneĩpti* (-ia) „kabinti, lupti; (pra)kasti“ Pn, Lp, *dreĩkti* (-ia) „draikyti, driekti“ J, Pgr, *tveĩksti* (-skia) „degti, plieksti“ J, *pra-žėĩbti* (-ia) „prakąsti“ J. Tuo tarpu jų poros su šaknies dvibalsiu *ie* *skriėsti* (-džia) „brėžti apskritimą, ratą; skristi (apie paukščius) ...“, *giėžti* (-ia) „ėsti, graužti...; gaižuliui būti; labai norėti; prašyti...; niršti, pykti, keršyti“, *kniėpti* (-ia) „kabinti, kniebti, spausti, čiaupti“, *tviėksti* (-skia) „labai šviesti, plieksti; smarkiai suduoti, kirsti; greitai

⁴⁰ Bezenberger A. Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache. – Göttingen, 1877, p. 63–64, 280; Palionis J. Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a. – V., 1967, p. 98; LKŽ, II, p. 379–380.

⁴¹ Falkenhahn V. Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer. – Königsberg und Berlin, 1941, p. 203.

bėgti“ ir *žiebti* (-ia) „degti, kurti; smarkiai eiti, važiuoti; kirsti, mušti“ vartojamos daugelyje tarmių, o *driėkti* (-ia) „tęsti, traukti, tempti (ką ilgą, tąsą...); taršyti, skleisti; lupti žievę...“ (pastarasis, be to, žinomas ir Lk, Vrd) paplitęs aukštaičių tarmėse.

Remiantis LKŽ ir jo kartotekos duomenimis, tiesa, gana nepilnais, atrodo, kad ne vienu atveju vokalizmas *ie* pradedamas įsivesti, kadangi relevantinė leksema vartojama palyginti siaurai. Tokiais ir panašiais atvejais vartojimas, matyt, rodo leksemos inovacinį pobūdį, plg., pvz., Zietelos *sviėkas*, *viekiaū* vietoj visų kitų tarmių *sveikas*, *vėikus*⁴². Visame ar beveik visame lietuvių kalbos plote vartojami *krėikti* (-ia) „kloti tvarte gyvuliams po kojų, kad nebūtų šlapia...“, *kreipti* (-ia) „sukti (į šalį), duoti kryptį...“, *nėigti* (-ia) „atmesti, nepripažinti; niekinti, žeminti“ ir *skleisti* (-*džia*) „tiesti, kloti; skėsti, plėsti; platinti...“, o jų paralelinės leksemos žinomos tik vienur kitur: *kriėkti* (-ia) „plonai kratyti, driekti“ Prk, Kair, VI, *kriėptis* (-iasi) „sukti (į šalį), kreiptis“ Grv, *niegti* (-ia) „iš nežinių žudyti, užmušti; nieku laikyti, niekinti“ Tr, Kal, Kl, *skliėsti* (-*džia*) „(refl.) driektis; skleisti, tiesti, kloti“ NdŽ, Ėr, Km.

Turimais duomenimis, siaurai vartojami taip pat *tiegti* (-ia) „sakyti“ SG, StnD, Kin, *driežti* (-ia) „plėšti“ J, *užsi-kniebti* (-ia) „užsikvempti, užsigulti“ Rg ir *knieptis* (-iasi) „rauktis, nusiminti, liūsti“ Pls, Arm. Jų variantai su dvibalsiu *ei* vartojami kur kas plačiau: *tėigti* (-ia) „tvirtinti, įtaigą daryti; sakyti“ vartojimas dabar ribojasi žemaičių tarmėmis, bet iš senųjų raštų (DP, SP) matyti, kad seniau jis vartotas ir aukštaičių tarmėse. Vakarinėje lietuvių kalbos ploto dalyje telkiasi *dreižti* (-ia) „vilkinti, delsti, gaišti“ vartojimas (Šl, Ll, Kair, Krž, Užv), aukštaičių tarmėse paplitę *kneibti* (-ia) „lenkti žemyn, knabinti; (refl.) kniaubtis, gilintis, įnikti“ Rs, Kkl, Ut, Jnšk, Grk, Vdžg, Sdb, Skr, Šk, Ds ir *kneipti* (-ia) „lenktis, kniaubtis; lenkti žemyn, knabinti (galvą)“ Ml, Prng, Dglš, Dsn, Rs, Tvr, Vj, Švnč.

Daugeliu atvejų lietuvių kalbos tarmėse yra paplitęs ir vienas, ir antras variantas, neretai jie abu vartojami toje pačioje tarmėje, bet tada tie variantai dažniausiai turi skirtingas reikšmes, plg. *diežti* (-ia) „mušti, periti“ Šd, Rg, Grdž, Vks; Als ir *deižti* (-ia) „prisispurus prašyti“ Slk, Dglš; *skriėbti* (-ia) „brėžti, braukti (ratą, ratu); pjauti, rėžti, skusti“ Trgn, Ds, Als, Kltn, Vrd, Šts, Ms, Kv, Gršl, Ob, Ktk, Švnč, Prng, Dglš ir *skreibti* (-ia) „siausti, gaubti“ Varn, Lkv, Krkl, Up, Kv, Užv, Grd; *stiėgti* (-ia) „(refl.) pratinti, junkyti; (refl.) stengtis“ Als, Vgr, Grd, Up, Krž, Užv, Pgr, NmŠ, Yl ir *steigti* (-ia) „kurti, rengti; įsigyti, įsitaisyti;

⁴² Vidugiris A. Kai kurios Zietelos tarmės ypatybės. – LKK, 1959, II, p. 199.

duoti, tiekti, rūpintis, stengtis ką padaryti; norėti, geisti; skubėti“ (žemaičių tarmės, taip pat Ėr, Rg, MŠk). Abu skirtingų reikšmių variantai vartojami visame ar beveik visame lietuvių kalbos plote: *riėkti (-ia)* „pjauti nuo kepalu duonos ar pyrago riekę; plėsti dirvoną, pirmą kartą arti“ ir *reikti (-ia)* „būti reikalui, būtinumui“⁴³ (*reikėti (reikia)*, matyt, yra vėlesnis); *šviėsti (-čia)* „duoti, skleisti šviesą“ ir *šveisti (-čia)* „trinti, valyti, blizginti“; *tiėsti (-sia)* „daryti tiesų; tempti, ilginti; kloti, dengti...“ ir *teisti (-sia)* „nagrinėti bylą teisme“. Turimais duomenimis, visame lietuvių kalbos plote vartojami *miėšti (-ia)* „daryti mišinį, maišyti...“, *pliėkti (-ia)* „smarkiai mušti, plakti (ppr. su botagu, rykšte); jungti, šlieti (skaidulas, pluošteliu)s...“ ir *spiėsti (-čia)* „spiečių leisti; susieiti į būrį, būriuotis, telktis; (šnek.) bėgti, skuosti; (šnek.) linksintis, laksyti“, tuo tarpu *meišti (-ia)* „maišytis, painiotis, šen ir ten vaikščioti, bėgioti...“ paplitęs aukštaičių tarmėse (Sdk, Pl, Plk, Grz, Rs, Jnš, Kp, Slm, Krs), *pleikti (-ia)* „tiesti, skleisti; dengti, kloti plonu sluoksniu; skrosti (žuvį)“ Grk, Gl, Skr, Als, Šts, Žvr, Vdžg, Grdž, Jrb, Prk, Vlkš, Kin, Vl (bet ir Trgn) ir *speišti (-čia)* „stoti iš visų pusių, supti; telktis į būrį, burtis, spiestis; spirti, smarkiai reikalauti“ Up, Žv, Krs, Ll, Vdk, Rs, Sdr, Erž, Jrb, Alk, Ss, Gr, Čk, Vdžg, Krkl, Tl, Lkš, Kv, Žal, kaip matyti iš nurodytų vietų, daugiausia vartojami vakarinėje lietuvių kalbos plote dalyje.

Būdinga, kad, kaip ir reikia tikėtis, naująją reikšmę daugeliu atvejų yra gavę variantai su *ei*. Tai yra dar vienas įrodymas, kad vokalizmo *ei* įo-kamieniai veiksmazodžiai, matyt, yra ne naujadarai, bet išlikusios senosios veiksmazodžio formos su išlaikytu ide. *ei*. Abiejų variantų, taigi ir dvibalsio *ei* išlikimas buvo galimas dėl jų leksikalizacijos – nutolusių reikšmių įgijimo. Reiškiny, kad dėl semantinio diferenciovimosi išlieka abu fonetiniai variantai, kartais vadinamas žodžių bifurkacija, gerai žinomas (plg., pvz., ang. *courtesy* „mandagumas, etiketas“ ir *curtsy* „reveransas“ < vid. ang. *curteisie*; pranc. *chaire* „katedra“ ir *chaise* „kėdė“ < s. pranc. *chaïere* < lot. *cathedra*). Ši leksikalizacija galėjo būti taip pat vienas fonetinio varianto *ē>ie fonologizacijos šaltinių.

Tapačios reikšmės variantus būta polinkio apibendrinti skirtingose tarmėse. Antai žemaičių tarmės turi *greibti (-ia)* „čiupti, stverti, gauti...“, *nu-žleibti (-ia)* „numatyti, pajusti“, *už-žleibti (-ia)* „pamatyti“⁴⁴, *kiėsti (-čia)* „keisti“, *sriėgti (-ia)* „sukti (sraigta, veržlę); daryti, pjauti

⁴³ Fraenkel E. LEW, p. 714.

⁴⁴ Vitkauskas V. Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas. – V., 1976, p. 99–100, 459.

sriegius, įgraižas; besti, durti, smeigti...“, *šviēsti (-čia)* „šveisti“, o *griēb-ti (-ia)* „t. p.“, *nu-, pri-žliēbti (-ia)* „suprasti, numanyti; truputį matyti“, *keīsti (-čia)* „t. p.“, *sreīgti (-ia)* „besti, durti, smeigti“, *šveīsti (-čia)* „trinti, valyti, blizginti“ daugiausia vartojami aukštaičių tarmėse, nors pasitaiko kaip, pvz., *keīsti (-čia)* ir žemaičių tarmėse.

Tad dubletinės lekšemos kaip, pvz., *griēbti | greībti, kiēsti | keīsti, sriēgti | sreīgti* ir kt. bus atsiradusios ne dėl kirčiuotą **ē* ir nekirčiuotą *ei* turėjusios paradigmos tariamo skilimo, bet, matyt, dėl to, kad vienoje lietuvių kalbos ploto vietose įsigalėjo variantai su naujuoju garsu **ē* > *ie*, kitose įsivyravo variantai su senuoju garsu *ei*.

Vieno kito *ei* : *ie* kaitos atvejo veiksmažodžių *įo* kamieno sistemoje yra ir latvių kalboje (ME žodyno duomenimis): *ģiēbt (-stu)* „gaišti, stipti“ : *ģiēbt (-bju)* „silpti, alpti, blykšti“; *ķēipt² (-pju, -pu)* „grobti, vogti; apgauti“ : *nuo-ciept* „pavogti“; *meīgt (-dzu)* „lanką lenkiant padaryti“, *meigt (-dzu)* „replėmis žnybti, spausti; bėgti“ : *miēgt (-dzu)* „spausti; smogti, kirsti; bėgti, dumti; ėsti“; *tēikt (-cu)* „sakyti; kalbėtis“ : *tiēkt (-cu)* „atvykti, patekti, pasiekti, pralenkti, pranokti, parūpinti, padaryti, pritaikyti...“ (semasiologiškai plg. ček. *praviti* „ruošti, daryti; pasakoti“); *treipt (-pju, -pu)* „tepti; smogti, suduoti“ : *triēpt, triēpt (-pju, -pu)* „tepti; teplioti, lašinti; smogti, suduoti; smaguriauti, vaginėti“; *reikt* (šalia *reikāt*) „pasakoti, tuščiai kalbėti“ : *sa-riekt* „riesti, vynioti (audeklą)“; *veist* „atsirasti, kilti, vykti, augti, veistis“ : *viest (-šu, -su)* „auginti, veisti; sukelti, skleisti, dauginti“.

Taip, matyt, yra todėl, kad naujojo garso **ē* plitimas latvių kalboje dėl *en* virtimo **ē* > *ie*, gerokai padidinusio naująjį garsą turinčių leksemų skaičių, buvo daug intensyvesnis negu lietuvių kalboje. Dėl to ne vienai lietuvių kalbos leksemai su vokalizmu *ei* latvių kalboje randame atitinkamą žodį su *ie*, plg. liet. *geībti (-sta, -ia)* „menkėti, silpnėti, nykti, leipti; alpti, gaišti, stipti, mirti“, bet lat. *ģiēbt (-bju)* „silpti, blykšti“ (gal iš **gvieb-*, plg. liet. *gveībti (-sta)* „alpti, silpti“); liet. *geīsti (-džia)* „labai norėti, trokšti...“, bet lat. *ģiēstiēš² (-žuōš)* „atrodyti, manyti“ (jo šaknies galo *-d-* rodo *at-ģieda* „sąmonė, atsiminimas“); liet. *eišti (-ia)* „galuotis, ergelioti“, bet lat. *iest² (-šu, -su)*, *at-iest² (-šu, -su)* „šieptis, rodyti dantis“ (jų reiškmių ryšys toks pat kaip liet. *eīžti (-ia)* „aižyti, iežti; ieškoti, vartyti, griozti; galuotis“ ir lat. *iezt² (-žu, -zu)* „šieptis, dantis rodyti“); liet. *keīpti (-sta, -ia)* „menkėti, silpnėti, liesėti; alpti; gaišti, stipti“, bet lat. *ķiēpt (-pju, -pu)* „silpnėti, menkėti, nykti, gaišti“ (gal iš **kviēp-*, plg. liet. *kvaīpti (-sta)* „alpti, leipti, gvaibti“); liet. *kleībti (-a, -ia)* „į šoną versti, kleipti“, bet lat. *kliēbtiēš* (3 p. praes. *kliēbjas*) „krūpčioti, drebėti (apie baikštų arklį)“, *kliēbtiēš²* (3 p. praes. *kliēbjas*) „sektis, vykti“; liet.

kleipti (-ia) „į šoną versti, kreivai dėvėti, daryti, kad išklyptų; skubiai eiti, skubiai bėgti“, bet lat. *kliēptiēs*² (*-pjuos, -puos*) „atsitikti, nutikti“ (semasiologiškai plg. liet. *šlypti (-sta)* „krypti, šlyti“, *nu-šlypti (-sta)* „pasidaryti, atsitikti“); liet. *klėisti (-džia)* „be reikalo leisti, eikvoti; prarasti, netekti; šluota mojuojant valyti, klastyti“, bet lat. *kliēst (-žu, -du)* „skeisti, sklaidyti; barstyti“; liet. *plieksti (-skia)* „tepti, dengti, kloti plonu sluoksniu“, bet lat. *pliekšt*² (*-šu*) „daryti plokščią, ploti, plakti“; liet. *riēžti (-ia)* „įtempti raumenis; būti išdidžiam“, bet lat. *riēzt (-žu, -zu)* „riesti (nosį), rēžti (nugarą, krūtinę)“, *at-riēzt* „lošiant tiesti, kelti“, *at-riēztiēs* „galvą užriesti“; liet. *šleikti (-ia)* „galąsti; prastai siūti; pilti, lieti; myžti; bėgti“, bet lat. *šliekt (-cu)* „(pa)remti; versti, (pa)tiesti ant žemės; (iš)tiesti rankas; lenkti, kreipti...“ (semasiologiškai plg. lat. *slīpt*² (*-stu*) „slysti, krypti, šlyti...“, *slīpēt (-ēju)* „tekinti, galąsti; daryti įžambų, įstrižą...“); liet. *šleipti (-ia)* „kleipti, kreivai dėvėti“, bet lat. *sliept*² (*-pju, -pu*) „be tikslo vaikščioti, slampinėti; kojas vilkti; nerangiai eiti; skubiai eiti; šlubčioti; čiuožti“ (dar plg. liet. *šlypti (-sta)* „krypti, šlyti“ ir lat. *slīpt*² (*-stu*) „slysti, krypti, šlyti; leistis, smukti (apie pastatus)“); liet. *šneikšti (-škia)* „(drožinėjant, karpant) šiukšlinti“, bet lat. *nuo-šniekt* (2 p. imper. *nuo-šniec*) „atriekti; nupjauti, nukirsti“; liet. *veišti (-ia)* „daryti, kad vistų, auginti“, bet lat. *viēst (-šu, -su)* „auginti, veisti; sukelti, skleisti, dauginti“.

Be struktūrinių, būta, matyt, ir kitokių veiksmių, lėmusių naujojo garsio **ē* > *ie* išplitimą bei daugeliu atvejų (ypač latvių kalboje) įsivyravimą. Galėjo čia prisidėti ir struktūrinė analogija iš fonemos **ō* > *uo* pusės, ir tuo labiau, kad ji taip pat dalyvauja *u* eilės šaknies vokalizmų kaitoje (*uo* : *au* : *ū*). Tokios alternacijos pavyzdžių ypač gausu lietuvių kalboje, nesvetima ji nė latvių kalbai.

Susiformavęs rytinių baltų dialektų dirvoje, monoftongas **ē*, dėl struktūrinės koreliacijos paskui save traukęs ir iš ide. prokalbės paveldėta **ō* < *uo*, buvo tų dialektų fonetinėse sistemose naujas garsas, o nauji, paprastai kalbos periferijoje esantys garsai, kaip žinoma, turi ryškų ekspresyvinį atspalvį ir kalbinės bendruomenės yra mėgstami. Tokį psicholingvistinį pirmenybės fonemoms *ie* ir *uo* atidavimą lietuvių ir latvių kalbose yra iškėlęs Lui Hjelmsslevas: „Bet ypač įdomu konstatuoti stebinamą faktą, kad lietuvių ir latvių dialektai per visą savo evoliuciją rodo keistą ir kvazipastovų pirmenybės teikimą diftongams *ie* ir *uo* (le letto-lituanien montre une préférence curieuse et quasi constante pour les diphtongues fluides *ie* et *uo*)“⁴⁵.

⁴⁵ Hjelmsslev L. Études de phonétique dialectale dans le domaine letto-lituanien. – Scando-Slavica, 1956, II, p. 84.

Lietuvių ir latvių kalbų dvibalsio *uo* kilmės ir apofonijos *uo* : *au* susidarymo problema

Kaip aiškinant apofonijos *ie* : *ei* susiformavimą svarbiausias klausimas yra lietuvių ir latvių kalbų dvibalsio *ie* atsiradimas, taip balsių kaitos *uo* : *au* susidaryme didžiausias vaidmuo tenka dvibalsio *uo* raidai. Apofonijos *uo* : *au* klausimo sprendimą ypač apsunkina galimi keli lietuvių ir latvių kalbų dvibalsio *uo* šaltiniai.

Specialiai tais klausimais 1920 m. parašytame straipsnyje „Priesagos -ūnas ir dvibalsio *uo* kilmė“* K. Būga priėjo išvadą, kad esama kelių dvibalsio *uo* šaltinių, būtent:

1. Dvibalsis *uo* yra kilęs iš ide. **ō*, kurio refleksas yra lotynų ir graikų kalbų *ō*, s. indų *ā* (*júosta* : gr. ζωστος „sujuostas“; *dúoti* : gr. δίδωμι „jis duoda“, lot. *dōnum* „dovana“; *dúona* : s. ind. *dhānā* „javai“, Av. *dānā* „grūdai“; *puotā* : gr. πίνω „geriu“, lot. *pōtus*, *pōtor*, s. ind. *apāt* „jis gėrė“).

2. Dvibalsis *uo* yra abliauto būdu atsiradęs iš ide. trumpojo balsio *o* : „Šitos rūšies *uo* yra, vadinasi, ne kas kita, kaip dėl tam tikrų morfologijos priežasčių pailgėjęs indoeuropiečių prokalbės pagrindinis balsis *o* = lot., gr., sl. *o*, lie., la., germ. *a*“⁴⁶. K. Būga duoda tokius pavyzdžius: *juōkas*, lat. *juoks* : lot. *jocus*; *núogas*, lat. *nuogs* : s. air. *nocht*, got. *nakaps*, s. ind. *nagnás*; *púodas*, lat. *puods* : s. isl. *fat*; *šúolis*, lat. *suolis* : s. ind. *ucchalati* „pašoka“; *túopa* : sl. *topolb*; *úodžiu*, lat. *uožu* : gr. ὄζω; *uolektis*, lat. *uolekts* : lot. *ulna*, got. *aleina*, liet. *alkūnė*; *úonioti* : sl. *vonja*, *vonb*; *úosis*, lat. *uosis*, pr. *woasis* : lot. *ornus*; *súolas* : lot. *solium* „sostas“, *kuōlas* : kalu, sl. *kolb*; *lúomas* : **lamas* (žodyje *āplamu*), *lemiu*; lat. *ruotāt* „vikriam būti, suktis, šokinėti, lakstyti“ : *rats*, liet. *rātas*; lat. *stuo-mīties* „stabčioti, užsikirsti kalbant“ : liet. *stamant(r)us*; liet. *drauguo-lė* : *draugala*⁴⁷.

3. Dvibalsis *uo* yra atsiradęs šalia pagrindinio balsio *é* : *brúožas* : *brė-žiu*; *gluosà*, *glúos(n)is* : lot. (Tacito) *glēsūm* „gintaras“, lat. *glīsis* (< **glēs-*); *lúomas* : *lēmiau* (*lemiu*, *lemti*); lat. *pluosūt* „plėšyti“, liet. *plúoš-tas* : *plėšiu*; *ruožas* = rus. паз : *rėžiu*, rus. пeжy; *sluogas*, lat. *sluogs*, lat. *sluodzīt* „slėgti, spausti“ : *slėgiu*, lat. *slēdzu*; *súodys*, lat. *suōd(r)ēji* : *sė-du*; *šešúolis*, *šešúolētis* : *šešėlis*; *úodas*, lat. *uods* : *ėdu*, lat. *ėdu*.

* Lietuvos mokykla, 1921, Nr. 10–11, p. 420–457 (= Būga K. Rinktiniai raštai. – V., 1959, II, p. 331–376).

⁴⁶ Būga K. RR, II, p. 345.

⁴⁷ Būga K. RR, II, p. 345–347, 362–363, 242, I, p. 169 (išn. 1).

4. Dvibalsis *uo* yra išriedėjęs šalia pagrindinio balsio *o* (= lat. *ā*): *druožlė*, lat. *druoztala* : *drožiu*, lat. *drāžu*; *gluodas*, *gluodenà* „varinė gyvatė“ : *glodūs*, *glodžiu*; *skruóblas* : *skroblà*, -*ùs*, *skrôblas*; *skruóstas*; *skruóslai* : *skrodžiu*; *šúokoti* : *šoku*; *klúonas*, lat. *kluons* : *kloju*; *stúomas*, *stuomuō* : *stoju*; lat. *kluostīt* „sklaidyti lapus“ : *klāju*, *kloju*; *stuostīties* „mikčioti“ : *stāt*; lat. *žuoklis*, *žuokle* : *žākle*, liet. *žiojuosi*, *žiotis*; *buózuos*, *buosties* „pykti, įkyrėti“ : liet. *bósta*, (*nusi*)*bosti*; lat. *kuoss*, *kuošs* „aiškus, permatomas“ : *kāšu*, *kāst*, *košiu*, *košti*; lat. *kuovārna*, -*is* : liet. *kovarnis*, *kovas*.

5. Dvibalsis *uo* yra kilęs iš dvibalsio **ōu*, kuris „yra tam tikram morfologiniam reikalui pailgėjęs dvibalsis *ou*“⁴⁸, ir eina pakaitomis su *au*, *iau*, *u* ir *ū*: *blúostas* : *akys blausiasi*; *bluozgas* : *blauzgas*; *búožė*, lat. *buoze* : *baužė*, *baūžas* ir kt.

Kadangi kalbančiųjų sąmonėje nebebuvo jokio skirtumo tarp *uo* kilusio iš ide. **ō*, ir tarp *uo*, atsiradusio iš dvibalsio **ōu*, dvibalsis *uo* tapęs dviprasmiškas. Todėl šalia žodžių, šaknyje turinčių *é* ir *o*, galėję atsirasti giminiškų žodžių su *au* ir *u/ū*: pvz., *brūžuoti*, *bružas* ir *įbraužti* atsiradę dėl *bruožas* ir *įbruožti*, kilusių iš šaknies *brėž-*: *brėžiu*, *įbrožiu*, lat. *brāzt*⁴⁹.

Į be galo komplikuoatą apofoninių eilių *ō* : *ē*, *ō* : *ā*, *uo* : *au* ir kt. susiformavimo ir jų mišimo reiškinį pastaruoju metu bandoma pažvelgti kiek kitokiu aspektu. J. Kazlauskas yra davęs nemaža medžiagos, rodančios, jo nuomone, kad balsių **ō* (taigi ir besikaitaliojančio su *au*) : **ā* opozicija buvusi nekirčiuotoje pozicijoje neutralizuota⁵⁰. Apie tai, kad „Ide. *ō* gali duoti ne tik „taisyklingąjį“ balt. *ō* (> lie. *uo* = la. *uo* = pr. *ō*), bet atitinkamai nekirčiuotos jo pozicijos atvejais ir balt. *ō* (> lie. *ō* resp. *ā* = la. *ō* resp. *ā* = pr. *ā*)“⁵¹, kalba ir V. Mažiulis⁵¹.

J. Endzelynas, kaip ir K. Būga, taip pat pripažįsta vokalizmo *uo* žodžius, šalia kurių yra vienašakniai vokalizmo *au* žodžiai, anksčiau turėjus šaknyje **ōu*. Baltų prokalbėje ilgieji diftongai, būdami nekirčiuoti, sutrumpėję. Dėl to prabaltiškasis **ōu*, jei jis baltų prokalbėje dar buvo sveikas ir neišvirtęs **ō*, yra atstovaujamas dvejopai: *au* iš **ou*, pirmiausia atsiradusio nekirčiuotoje pozicijoje, ir **uou*, iš kur turbūt kilęs *uo*. Vėlesni analoginiai dariniai pirminį *au* ir *uo* (panašiai kaip ir *ui* bei *ai* < **ōi*) pasiskirstymą supainioję⁵².

⁴⁸ Būga K. RR, II, p. 348. Plg. III, p. 867.

⁴⁹ Būga K. RR, IY, p. 365–366; plg. p. 548.

⁵⁰ Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika, p. 108–122.

⁵¹ Mažiulis V. Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai (Deklinacija). – V., 1970, p. 24.

⁵² Endzelīns J. DI, II, p. 532–533.

Vėliau J. Endzelynas pridūrė, kad negalima tikrai žinoti, ar diftongo **ou* elementas *u* išnyko, kai dar buvo **ō*, ar jau po to, kai **ou* jau buvo virtęs **uou*⁵³.

Nuomonės, kad **ou* sutrumpėjęs nekirčiuotoje pozicijoje (> *ou* > *au*), laikosi ir Z. Zinkevičius⁵⁴.

Aiškindamas *duobti*, *gūosti*, *gūožtis* ir kt. buvimą šalia *daūbti*, *gaūsti*, *gaūžtis* ir kt., P. Skardžius pažymi, kad „Čia *uo* daug kur veikiausiai yra kilęs iš *ō(u)* ir taip santykiauja su *au* kaip žodžiuose *duobà* : *daubà*, *kúogė* : *káugė*, *kúopa* : *kaūpas*, *plúostas* : *pláustas*, *spúogas* : *spáugas* ir kt.“⁵⁵.

Chr. Stangas taip pat mano, kad dalyje žodžių *uo* priklauso *u* balsių kaitos eilei ir žodžio viduryje (im Inlaut) yra kilęs iš ide. **ou*, ir priduria, kad **ou* virtęs *uo* greičiausiai per tarpinį laipsnį **uou*, bet galėjusi prabaltų laikais būti ir raida **ōu* > **ō*⁵⁶. Pasiremdamas ide. **oi* virtimo *ui* analogija ir tuo, kad su *uo* kildinimu iš **ou* derinasi šio dvibalsio akūtinė intonacija, Chr. Stangas įsitikinęs, „daß dies die wahrscheinlichste Erklärung ist“⁵⁷.

J. Kazlauskas pripažįsta baltų prokalbėje egzistavus ilgusius dvigarsių (**ol*, **om* ir kt.), taigi ir ilgąjį dvibalsį **ou*, kuris dar prieš ilgųjų dvigarsių pirmojo komponento sutrumpėjimą virtęs **ō*. „Kad taip galėjo atsitikti, rodo *uo* (< **ō*) ir *au* kaita, pvz.: *bluōzgas* : *blaūzgas*, *duobē* : *dau-bà*, *dúožis* : *daužti* ir kt.“⁵⁸.

Anot A. Vaillant, galima būtų galvoti, kad *uo* atitinka **ou*, bet *uo* turįs tiek akūtą, tiek cirkumfleksą, be to, vokalizmo **ō* negalima esą rekonstruoti *dúobia*, *šlúoja* tipo *ie/o-* kamieniams prezensams: *šlúoju* kartu su lot. *cluō* „valau, švarinu“ atstovaujās **k'leu-je-* su akūtinė intonacija (jā rodās s. vok. aukšt. (*h*)*lūtar* „tikras“), o praes. *dúobia* akūtą galėjęs gauti iš praet. *dúobē* < **dēub-*, kuris buvęs *kēlia* : *kēlē* tipo ir todėl turėjęs šaknies dvibalsio pailgėjimą. Šis *uo* iš *au* traktavimas esąs paralelus *ie* iš *ai* ir *ei*. Tuo pasiremdamas, A. Vaillant mano, kad lietuvių ir latvių dialektuose diftongas *au* buvęs monoftongizuotas į *uo*. Bet šis senas reiškinyb buvęs išlygintas restauruojant *au* pagal balsių kaitą. Tokia masyvi restau-

⁵³ Endzelins J. Latviešu valodas skaņas un formas. — Rīgā, 1938, p. 27; Endzelynas J. Baltų kalbų garsai ir formos. — V., 1957, p. 18; Endzelins J. Latviešu valodas gramatika, p. 58—59.

⁵⁴ Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. — V., 1980, p. 79.

⁵⁵ Skardžius P. Lietuvių kalbos žodžių daryba, p. 479.

⁵⁶ Stang Chr. S. Vgl. Gr., p. 47—48, 75—76.

⁵⁷ Op. cit., p. 77.

⁵⁸ Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika, p. 119.

racija sukélusi daugelyje žodžių svyravimą tarp *uo* seno ir *au* naujo su galiausia *uo* eliminacija⁵⁹.

Savo darbuose W. Schmalstiegas išsamiai grindžia tezę, kad ide. prokalbėje *ou* antekonsonantinėje pozicijoje buvęs monoftongizuotas į **ō*, o antevokalinėje pozicijoje likęs sveikas (liet. *dūo-ti*, bet *dāv-è* < ide. **dou-*)⁶⁰.

J. Kuryłowiczius sako, kad apofonija *au : uo* yra „lietuvių-latvių“ kilmės reiškinys, bet ne indoeuropietiška mitinė alternacija *ou : ōu*⁶¹. Negausi apofonija *au : uo* lietuvių kalboje esanti antrinis ir silpnas morfologinio santykio *ei, ai : ie* atspindys. Struktūrinį ir drauge semantinį (derivacijoje) santykį tarp *ei, ai : ie* ir *au : uo* (arba, atvirkščiai, *ie : ei, ai* ir *uo : au*), J. Kuryłowicziaus nuomone, sąlygojęs ne tariamas fonetinis *au* pasikeitimas į *uo*, paralelus perėjimui *ei, ai > ie*, bet veikiau morfologinė proporcija, pagal kurią apofoninis santykis *ei, ai : ie* pajungęs (est *transposé sur*) santykį *au : uo* (arba *ie : ei, ai* — santykį *uo : au*)⁶². Todėl prie formų su šakniniu *au* ne vienu atveju prikurto lyg pamatinės formos su *uo*. Pvz., šalia pirminio veiksmazodžio *kaupiù*, *kaũpti* randame *kuopiù*, *kuõpti*, iš kur atsiradęs antrinis *kũopa*, o tarpininkaujantis narys tarp abiejų veiksmazodžių buvęs *kaũpàs*⁶³.

Apofonijos *uo : au* susiformavimą V. Mažiulis nagrinėja daug platesniame kontekste, ši klausimą pagrįstai susiedamas su ilgųjų diftongų problema. Jis teigia, kad ilgieji diftongai žodžio resp. kamieno viduryje ide. prokalbėje, netgi jos atskiruose dialektiniuose (arealuose, pvz., baltoslavishkame, praktiškai neegzistavę⁶⁴. Akūtiniai baltų kalbų diftongai *ái, áu, ár, ér* etc. kildintini, jo nuomone, iš baltoslavishkų *āR, ēR*, kurių ilgumas atsiradęs vėlai, jau atskirose ide., šiuo atveju baltų ir slavų, kalbose (dėl laringalų kritimo ar vřddhi). Kur jie pasitaiką, esą heterosilabiniai (*púo-la*), iš pozicijos pasidarantys tautosilabiniai tik atitinkamose to paties žodžio formose (**púol-ti > pùlti*).

Vienintelė pozicija, kur ide. prokalbėje galėję egzistuoti ilgieji diftongai, buvusi žodžio galas (**akmōn, *mātēr*). Žodžio gale priebalsis čia bu-

⁵⁹ Vaillant A. Grammaire comparée des langues slaves. I. Phonétique. — Paris, 1950, p. 121; III. Le verbe. — Paris, 1966, p. 354.

⁶⁰ Schmalstieg W. New Thoughts on Indo-European Phonology. — KZ, 1973, 87, p. 99–157; To paties. Lithuanian *ā* and the Evolution of the Indo-European Vocalic System. — Baltistica, 1975, XI, p. 7–19.

⁶¹ Kuryłowicz J. Łotewsko-litewska monoftongizacja *ai, ei ≥ ie*. — BPTJ, 1956, XV, p. 125.

⁶² Kuryłowicz J. Notes de conjugaison. 7. Les verbes lituaniens en *-uoti*. — BPTJ, 1971, XXIX, p. 18.

⁶³ Kuryłowicz J. Łotewsko-litewska monoftongizacja *ai, ei > ie*, p. 124.

⁶⁴ Mažiulis V. Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai, p. 40–73.

vęs prarastas (*akmuō, mōtē*) jau atskirose baltų ir slavų kalbose. Kai kurių šakninių vardažodžių formų turimus ilguosius diftongus **ōu, *ēu* (s. ind. *gauṣ, dyaus*) ir galima suprasti esant žodžio gale, juo labiau kad -s čia kai kur galys būti pridėtas vėliau (**g^hōu → *g^hōus* »lat. *gūovis*).

Lietuvių ir latvių kalbų *uo*, besikaitaliojantis su *au*, esąs rytinių baltų kalbų naujadaras (prūsų kalba jo nepažįstanti). Daugeliu atvejų (pvz., liet., lat. *u* kam. loc. sing. -*uo* arba žodyje *plūostas* šalia *plāustas*) *uo* esąs kilęs ne iš ide. **ōu*, bet iš ide. *ou* (resp. *eu*), dėl baltiškojo vřddhi virtusio į blt. *āu*, kuris vėliau apofoniškai (ne fonetiškai) davęs liet., lat. *uo*. Tokie žodžiai kaip *būožė, čiuōžti, plūostas* (šalia lat. *bauze, čiaūžti, plāustas*) turį *uo*, kilusį ne iš ide. **ōu*, o iš liet., lat. *ō*, vėliau įsitraukusio į apofoninę *u*-diftongų eilę.

Taigi daugumas baltistų *uo* buvimą šalia *au* giminiškų žodžių šaknyse aiškina tarpinio ilgojo dvibalsio **ōu* egzistavimu. Tokią prielaidą patvirtintų ta aplinkybė, kad su *au* besikaitaliojantis *uo* daugelyje žodžių turi akūtinę intonaciją, kuria pasižymi ide. kilmės ilgieji balsiai (galbūt ir diftongai, jeigu ide. prokalbė juos turėjo). Latvių kalboje akūtinė intonacija vokalizmo *uo* leksemose daugeliu atvejų reiškiasi įlaužtine, rodančia, kad šakninis skiemuo buvo nekirčiuotas. Vadinasi, nekirčiuotos šaknies leksemose dvibalsio *uo* < **ōu* neturėtų būti, o iš tikrųjų yra atvirkščiai.

Kita vertus, visai galimas daiktas, kad *uo* (< **ōu*) iš seno funkcionavo kirčiuotoje pozicijoje, bet tada reikia paaiškinti, kodėl latvių kalboje dažnesnė *uo* (: *au, ū*) intonacija yra laužtinė.

Kita teorijos, kildinančios su *au* besikaitaliojanti *uo* iš *ōu*, silpna vieta yra ta, kad neaiškinama, kaip atsirado ilgasis dvibalsis **ōu*, kitaip sakant, nespecifikuojamos tos morfologinės kategorijos, kuriose trumpasis *ou* galėjo pailgėti ligi **ōu*. Vienintelė gramatinė kategorija, kur tai galėjo įvykti, veiksmazodžio sistemoje, atrodo, buvo tam tikras veiksmazodžio formų tipas, pasižymėjęs 3 p. sing. praes. fleksija -*e/o*, o vardažodžio sistemoje tokia kategorija buvo šakniažodžių nom. sing. forma. Bet kad *bluōzgas* : *blaūzgas, spūogas* : *spāugas* tipo dubletai senovėje būtų funkcionavę kaip šakniažodžiai, tikrų duomenų įrodyti neturime, taigi negalime tvirtai teigti, kad jų *uo* yra kilęs iš **ōu*.

Kalbant apie *au* (ide. *ou*) monoftongizacijos hipotezę, reikia pasakyti, kad pirmuoju aspektu, nors ją ir remia ide. *ei* monoftongizacijos rytinių baltų dialektuose (> **ē* > *ie*) analogija, ji negalima dėl to, kad, viena, vokalizmo *uo* leksemų lietuvių ir latvių kalbose yra daug mažiau kaip vokalizmo *au* leksemų, ir, antra, nepavyksta nustatyti sąlygų, kuriomis *au* liko sveikas ir kuriomis monoftongizavosi. Antruoju aspektu ta hipotezė nesiderina su tuo, jog lietuvių ir latvių kalbose tiek *uo* < **ō*, tiek *au* < *ou*

yra prieš priebalsius. Tiesa, būtų galima manyti, kad senieji diftongai *ou*, *eu* prieš priebalsį visur dėsningai pasikeitė į **ō* (**goub-* > **gōb-* > *guobia*), o leksemos, minėtus diftongus turinčios prieš priebalsius, buvo sukurtos naujai vadinamųjų pirminių leksemų pamatu, be to, reikiamą šaknies galo priebalsį jos gavo iš **goub-* > **gōb-* tipo leksemų (**gou-* + *-b-* > **goub-*). Bet taip teigti negalima todėl, kad daugeliu atvejų vokalizmų *ou* ir *eu* leksemos turi gausų būrį bendrašaknių leksemų pačiose baltų kalbose ir etimologinių atitikmenų kitose ide. kalbose. Kitaip tariant, daugeliu atvejų jos yra senesnės kaip vokalizmo *uo* leksemos.

Lietuvių ir latvių kalbų dvibalsio *uo* kilmė ir apofonijos *uo* : *au* susiformavimas

Jau ankstesniame autoriaus darbe „Iš lietuvių kalbos *įo*-kamienių veiksmažodžių istorijos“⁶⁵ kai kuriais čia keliamais klausimais yra prieita prie tam tikrų išvadų: Šaknies vokalizmą *uo* turi tos lietuvių ir latvių kalbų leksemos, kurios semantiškai, taigi ir etimologiškai yra susijusios su vokalizmo *au* ir *u* / *ū* leksemomis, o vokalizmas *o* (lat. *ā*) funkcionuoja tose leksemose, kurios yra giminiškos su vokalizmo *e/ē* leksemomis. Kad šaknies balsis *o* (lat. *ā*) daugeliu atvejų kaitaliojasi su *e* eilės šaknies balsiais (*e* : *a* : *ē*), specialiai įrodinėti nereikia, ir galima manyti, kad rytinių baltų kalbose ilguoju balsiu *ā* (> liet. *o*) yra reflektuojamas toks ide. **ō*, kuris funkcija, o drauge ir kilme buvo susijęs su šakniniais balsiais ide. *e*, *o* ir *ē*. Vadinasi, šaknies vokalizmo *uo* ir *o* (lat. *ā*) distribucija, matyt, buvo priklausoma nuo šaknies balsių apofonijos pobūdžio. Išimtis iš šio dėsningumo sudaro keletas leksemų, kurių *e* balsių kaitos eilei priklausantis šaknies vokalizmas *uo*, viena, yra prieš šaknies galo priebalsius *l*, *r* ir *m* ir, antra, funkcionuoja archainėse šakninio bei heteroklitinio linksniavimo ir tam tikro asmenavimo tipo leksemose.

Balsių kaitos *e/o* eilei priklausantis šaknies vokalizmas *uo*, einantis prieš šaknies galo sonantą, baltų kalbose yra šiais atvejais: liet. *lúomas* „nesveikomis rankomis, luošas“ : pr. *limtwei*, *lombtwey* „laužti“, lat. *iz-lemināt* „išsinarinti“, liet. *laminti* (*-ina*) „laužyti, gniužinti ...“; liet. *lúoma* „rūšis, kilmė; plotas, sklypas, gabalas; kartas, eilė; laimė, likimas; riba (apie laiką), terminas“, *lúomas* „rūšis, kilmė; plotas, sklypas, gabalas; vieta; eilė“, lat. *luōma*, *luōms*, *luōms* „sluoksnius, karta, eilė; dalis, skyrius; tarpas; gabalas; ruožas, plotas; kartas, sykis; laiko tarpas; gera proga, sėkmė, pasisekimas“: liet. *lėmti* (*lėmia*, *lėmė*, *lėmė*) „...skir-

⁶⁵ LKK, 1973, XIV, p. 140–143.

ti, nustatyti“, lat. *lēm̃t, leŃt* (*lemju, lēmu*) „skirti, nustatyti (likimā); spręsti, daryti sprendimā; spręsti, tarti; pranašauti; pikta lemti“; lat. *duōle, duōļa* „bauža, be ragų karvė“, *duōlis* „baužas, be ragų jautis“, *duoļš* „baužas, beragis“ (< **duoļšas* arba **duolus*)⁶⁶ : lat. *dīlt, dīlt* (praes. *dīlstu, delu*, praet. *dīlu*) „dīlti, dėvėtis; trintis, mažėti, nykti; darytis plonam, bukam“; lat. *āiz-guore* „užkrosnis, vieta tarp krosnies ir sienos; priežda; dėmtraukis; tarpas tarp dviejų namų“, pr. gor o „tam tikra židinio vieta, kur surausia žarijas“ [*āiz-guore* „vieta už *guoros (= pr. gor o „pelenas, Herd“)“⁶⁷], jeigu jo o yra iš ō (bet ne iš balt. a)⁶⁸: liet. *gā-ras* „... (duonkepės) krosnies priešakinės dalies viršus, koptūras...“, *garėti* (*gāri*) „...ru virsti, garuoti...“, lat. *garėtiēs* „išsikūrenti (apie krosnį)“, s. sl. *gorėti* „degti, kūrentis“, bažn. sl. *žeravъ* „candens“ ir kt.; lat. *uōls*² „apvalus, apskritis“ (< **uōlas*): lat. *viļāt (-āju)* „volioti, ritinėti, minkyti; daryti apvalų, lygų, gludų“, *veļt, veļt* (*veļu, vēlu*) „risti, ridenti; velti (milą)...“, liet. *vėlti* (*vėlia, vėlė*) (plg. iš *ap-vėlti* kilusį liet. *ap-valūs*).

Ide. ilgasis balsis *ō, kuris lietuvių ir latvių kalbose virto uo, gali būti dvejopos kilmės. Vienur tas ide. *ō gali būti trumpojo baltio ir laringalo (*oə resp. *eə₃) kontrakcijos rezultatas kaip, pvz., žodžiuose liet. *dūomi*, lat. *duōmu* (: gr. δῖ-δωμῦ, het. *da-ħhi* „imu“ < *dō- < *deə₃-) arba lat. *znuōts* (o kam.), *znuōtis* „žentas...“ (: gr. γνωτός „gimnaitis, brolis“, got. *knōps* fem. „giminė“ < ide. **g̃neə₃*-) šalia liet. *žentas* < ide. **g'enə-*. Apibrėžti pirminį šio vokalizmo pobūdį dažnai negalima arba dėl etimologijos nebuvimo kaip, pvz., žodžių liet. *dūona*, lat. *duōna* „riekė, žiauberė; (duonos) kampas, kriaukšlys...“ (plg. s. ind. *dhāndh* „javai, grūdai“, persų *dāna* „grūdai“, toch. B *tāno* „grūdai, javai“), arba dėl minėto etimologinio reliatyvumo kaip, pvz., liet. *uoga*, lat. *uōga* (*uogs* Mancelis), s. sl. *agoda* „(medžio) vaisius“ (rus. ягода, lenk. *jagoda* „uoga“, serb.-chory. *jāgoda* „žemuogė“) atveju. Reikšmių santykiai netrukdo laikyti jų giminaičiais got. *akran* „vaisius (medžių, javų)“, s. isl. *akarn* „laukinio medžio (pvz., ažuolo) vaisius“ ir kt., taip pat toch. AB *oko* „vaisius“ (plur. *okonta*) (atstatant šaknies prolytę ide. *ōg- / *əg- „augti; vaisius, uoga“ ir šalia dar nurodant arm. *ačem* „augu“ < **əgiō*⁶⁹). Be to, juos galima sie-

⁶⁶ Laikyti šiuos latvių kalbos žodžius finougrizmais (žr. Zeps V. J. *Latvian and Finnic Linguistic Convergences*. – Bloomington–The Hague, 1962, p. 195–196) nėra pakankamo pagrindo. – Liet. *duōlas* „(adj.) baužas, be ragų“ Jnš, Škn, Krp, *duōlis* „baužis“ Kos, Vaižg, Grz, Sk, *duōlē* „apykvailė, ištižėlė“ Kp, Slm, *duolimis* „beakuo-tis (apie kviečius)“ Žg geografija rodytų juos esant skolinius iš latvių kalbos.

⁶⁷ Būga K. RR, III, p. 694.

⁶⁸ Топоров В. Н. ПЯ (E–H), с. 279 (su liter.).

⁶⁹ Pokorny J. IEW, p. 773.

ti su liet. *uogis* „vienerių metų medžio ūgis, atžala; stiebo narys“, *uoglis*, *uoglius* „atauga, atžala“, *mēt-uogė* „vienerių metų medžio ūgis, atžala“ ir toliau su *augl̥ys*, *aūglis* „vienerių metų medžio viršūnės ar šakos priaugimas, ūglis; daigas, diegas...“, lat. *aūglis* „(medžių) vaisius“, *aūgnis* „ūgis, atžala, daigas“, liet. *augmuō* „metūgė, ūglis, atžala...“, lat. *aūgs* „augalas“, liet. *aūgas* „diegas, ūgis...“, *ūgis*, *ūglis* „per metus išaugusi šakelė arba stiebas su lapais“, *mēt-ūgė*, *mēt-ūgis*, *mētr-ūgė* „vienerių metų medžio ūgis, atžala“. Pagaliau šie žodžiai remtūsi veiksmazodžiais *augti* (-a), lat. *aūgt* (-u). Jaunos medžių atžalos senovės Europoje buvo vartojamos maistui⁷⁰, todėl reikšmių „uoga“ ir „medžių atžala“ sąsaja visai natūrali.

Kitur tas ide. *ō gali būti dėl tam tikrų morfologinių priežasčių pailgėjęs ide. trumpasis balsis o. Tokį pailgėjusį o gali turėti lat. *dūōre* (taip pat *duora*, *duoris*) „tuščiaviduris medis, kur gyvena bitės...“, susijęs su s. ind. *dāru* (instr. sing. *drūnā*, gen. sing. *drūnaḥ*, *drōḥ*), Av. *dāuru* (gen. sing. *draoš*) „medis“. Normalųjį balsį o turi gr. *δόρυ* „medis; medžio kamienas“. Tad pailgėjimas čia yra įvykęs nom. sing. formoje.

Alkūnės ir uolekties pavadinimai taip pat siekia ide. prokalbės laikus, kur jie priklausė *u/n* kamienui ir buvo kaitomi heteroklitiškai. Būdingą heteroklitinės paradigmos nom. sing. *u* kamieną su -n-, atėjusiu iš šalutinių šios paradigmos linksnių, baltų kalbose dabar turi, iš vienos pusės, liet. *alkū-nė* „rankos kaulų sąnara per rankos vidurį“ bei pr. *alkunis* „alkūnė, Ellenbogen“ ir, iš antros, lat. *ēlkuons*, *ēlkuone* (šalia *ēlkūne*²) bei dial. *ēlkaūne*², *ēlkaūna*² (šalia, atrodo, vėlyvų *u* kamieno perdirbinių *ēlka* „alkūnė“, *ēlks* „vingis, kampas (kelio); alkūnė“). S. sl. *lakъъ* (rus. локоть, serb.-chorv. *lâkat* ir kt.) taip pat gali būti *u* kamieno (**olkъ-t-*) refleksas.

Šalia baltų ir slavų kalbose reflektuojamos *u*-kamienės nom. sing. formos **olku*- šalutinių paradigmos linksnių turėtas kamienas **olen-*, kurį randame žodžiuose lot. *ulna* „alkūnė; uolektis“, s. vok. aukšt. *elina* „mastas, uolektis“, alb. *llâne* „t. p.“ (< **olenā*), arm. *oln* (gen. sing. *olin*, plur. *olunk*) „nugarkaulis, nugara, pečiai“ (< **olen-* / **olon-*), iš dalies s. ind. *aratniḥ* masc. „alkūnė“ (< **olṇ-tn-*) bei s. pers. *arašniš* „toks ilgio matas“.

Atskiros heteroklitinės paradigmos formos (nom. ir loc. sing.) galėjo turėti ir pailgintąjį šaknies vokalizmo laipsnį. Tokios formos pamatu vėliau ide. kalbose susiformavo pilnos paradigmos. Kad liet. *uolektis*, *uolektis* (*úo*) „toks ilgio matas“, atrodo, taip pat lat. *uōlektis* „mastas“ (dar

⁷⁰ Moszyński K. Pierwotny zasięg języka prasłowiańskiego. — Wrocław—Kra-ków, 1957, p. 227, 283.

plg. *ruokas uôlekts* „rankos dalis nuo alkūnės ligi riešo“) seniau priklausė priebalsiniam, t. y. heteroklitiniam, kamienui, matyti iš gen. plur. *uolektū*⁷¹. Pr. *woaltis* „toks ilgio matas, Elle“, *woltis* „rankos dalis nuo alkūnės ligi peties, Unterarm“ taip pat, atrodo, priklauso *i* kamienui⁷², bet tas priklausymas irgi bus antrinis. Sunkiau apibūdinti prūsų kalbos žodžių šaknies vokalizmą. Arba jis yra ide. kilmės (liet. *úolektis*, lat. *uôlekts*, gr. *ὠλένη*), ir tada pr. *woaltis* yra sinkopuotas iš **woaletis* (< **ōlet-*), arba čia esama pamatinės formos **altis* (> **waltis*) su protetiniu **u-* ir trumpuoju balsiu *o* (plg. arm. *oġn*) ir tipo doalgis pailgėjimo.

Šių baltų kalbų žodžių kamienai apskritai būtų dvejopi: **ōlek-* / **olk-* ir **ōlet-* / **olt-*. Jų *-(e)k-* ir *-(e)t-*, kaip ir kitų ide. kalbų *-(e)n-* ir *-t-*, yra tam tikri heteroklitinės paradigmos formantai, kurių kontaminacija davė lietuvių ir latvių kalbų žodžių *-kt-* (kaip *-t-* ir *-n-* kontaminacija – s. ind. *-tn-*), ir todėl prūsų žodžių rekonstrukcija **vōlktis*, matyt, nėra būtiną⁷³.

Kad šių baltų kalbų žodžių šaknies vokalizmas **ō* yra paveldėtas iš ide. prokalbės, kur jis heteroklitinės paradigmos nom. sing. formoje galėjo pailgėti iš *o*, matyti iš gr. *ὠλένη* fem. „alkūnė, sulenkta ranka, pažastė“, *ὠλήν*, *-ένος* fem. „t. p.“, arm. *uln* (gen. sing. *ulan*, plur. *ulunk*) „nugarkaulis, sprandas, pakaušis, kaklas“ (< **ōlonēs* / **ōlōnēs*).

Archainiam lietuvių kalbos leksikos sluoksniui priklauso ir žodžiai *šešūolis*, *šešūolėtis* (dial. *šašūolėtis* su nekirčiuoto *e* virtimu *a*), *šešėlis* kuriuos į ide. duomenų kontekstą pagrįstai yra įdėjęs F. Spechtas⁷⁴. Jie atstovauja senojo heteroklitinio linksniavimo *l* kamienui, o buvusį *n* kamieną rodo s. sl. *sěňb* (rus. *сеңъ*, lenk. *sień* „šešėlis“ ir kt. < ide. **sēni-* arba **soini-*) ir alb. *hē*, (*h*)*ona* „šešėlis“. Vadinasi, lietuvių kalbos šešėlio pavadinimai gali tęsti ide. nom. sing. **sekōl-* ir loc. sing. **sekēl-* formas, kurių šakniai yra būdingas normaliojo balsių kaitos laipsnio vokalizmas *e*. Tuo tarpu kitų ide. kalbų, taigi ir slavų pavadinimai pasižymi nulinio vokalizmo laipsnio šaknimi **sk-* ir (*e*)*i* kamienu: gr. *σκιά*, alb. *hije*, toch. B *skiyo* (ide. **sk-i-ǵā*), s. ind. *chāyā* fem. „šešėlis; atvaizdas, atspindys“, n. pers. *sāya* „t. p.“ (ide. **sk-ō(i)-iə*). Dar reikia pridurti, kad, matyt, būta ir *u* kamieno **s(e)k-eu/u-*, kurio tęsiniai gali būti ne tik gr. *σκυδᾶ*

⁷¹ Būga K. RR, II, p. 347.

⁷² Dėl šių formų *i* kamieno žr. Eckert R. Die Nominalstämme auf *-i* im Baltischen unter besonderer Berücksichtigung des Slawischen. – Linguistische Studien. Reihe A. Berlin, 1983, 106, p. 82.

⁷³ Plg. Specht F. Der Ursprung der indogermanischen Deklination, p. 225.

⁷⁴ Specht F. Der Ursprung der indogermanischen Deklination, p. 13. – Kitokius, mažiau pagrįstus aiškinimus žr. Fraenkel E. LEW, p. 975–6.

„šešėlis“, s. isl. *skugge*, s. vok. aukšt. *scuwo* „šešėlis“, got. *skuggwa* „at-spindys, veidrodis“, bet ir lietuvių upėvardžiai *Šešėvė*, *Šešuvà*, *Šešuvis*, taip pat žiemgalių upėvardžiai ir vietovardžiai *Sesava*, *Seseve*. Čia baltų kalbų vardai taip pat turi normaliojo apofonijos laipsnio šaknį **sek-ėu-*, o kitų ide. kalbų atitikmenys – nulinio balsių kaitos laipsnio šaknį **sk-eu/u-*.

Ide. prolytė **sek-ē/ō(l)-* (nom. ir loc. sing.) baltų kalbų dirvoje dėsnigai davė **sešē/ōl-*, kuris vėliau lietuvių kalboje dėl *s- š > š – š* asimiliacijos pasikeitė į *šešėl-* / *šešuol-*.

Reikia pažymėti, kad nulinio apofonijos laipsnio šaknies **sk-ei/i* (**sek-ei/i-*) būta ir baltų kalbose, kur ji pasidarė **šei- < *sk-ei-* ir tokiu būdu atsirado lat. *seja*, *sejs* „veidas; šešėlis; atvaizdas veidrodyje“⁷⁵. Be to, nulinio balsių kaitos laipsnio šaknies variantas **sk-ei/i-* gali būti išlaikytas upėvardžiuose *Šuojà* (*úo*), lat. *Suoja* (iš čia kilęs *Suojenieki*), kurių senumą patvirtina sūduvių reliktas ežero vardas *Sajno* (< **Sōjīnan* scil. *ezeran*)⁷⁶. Liet. *Šuojà*, lat. *Suoja* formos atžvilgiu tiksliai sutampa su s. ind. *chāyá*, n. pers. *sāya* „šešėlis“. Tiek šie žodžiai, tiek ir jų giminaičiai gr. *σκά*, toch. B *skiyo* ir kt. gali remtis ide. paradigma nom. sing. **skōi-ja*, gen. **ski-ja-s*.

Panaši raida yra vykusi ir slavų kalbose : ide. **sk-ē(n)* resp. **sk-oi-(n)* > **sēn-* resp. **soin-*.

Vienos šaknies su *káimas* lietuvių kalboje, matyt, yra *kuomija* „būstinė, vieta (apie vilką)“ bei *užsi-kuomyti (-ija)* „paimti savo žinion, užgyventi“. Pastarasis žodis greičiausiai yra anksčiau buvusio daiktavardžio **kuomas* „būstinė, gyvenamoji vieta, kaimas“ vedinys. Įdomu, kad šie žodžiai šaknies vokalizmu sutampa su gr. *κώμη* „kaimas“, kuris dar A. Bezenbergerio buvo pagrįstai susietas su *káimas* ir jo kitų ide. kalbų giminaičiais⁷⁷. Liet. *káimas*, taigi ir **kuomas* (→ *užsi-kuomyti*), *kuomija* etimologiniį tapatinimą su gr. *κώμη* patvirtina V. Toporovo nustatytas vietovardžių liet. *Spartū káimas* ir trakų *Σπάρτη κώμη* abiejų komponentų identiškumas⁷⁸. Vadinas, šalia **koim-* dalyje ide. dialektų būta ir šios šaknies varianto **kōi-*, kurį pridėtas kitų paradigmos formų *-m-* transformavo į lietuvių ir graikų kalbų **kōm-*.

⁷⁵ Dėl ide. *sk->* liet. *š-*, lat. *s-* pastaruoju metu: Stang Chr. S. Über die Entwicklung von ieur. *sk* im Baltoslavischen. – In: Stang Chr. S. Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen. Oslo – Bergen – Tromsø, 1971, p. 83–87.

⁷⁶ Būga K. RR, I, p. 523.

⁷⁷ Bezenberger A. – BB, 1903, 27, p. 168.

⁷⁸ Toporov B. H. Из индоевропейской этимологии. – Этимология 1980. – М., 1982, с. 151, 152.

Vokalizmą *ō* turi baltų ir slavų kalbų uosio pavadinimas: liet. *úosis*, lat. *uōsis*, pr. *woasis*, sl. **asenʹ* (< ide. **ōs-eni-*) (rus. *ясень*, serb.-chorv. *jāsēn* ir kt.). Kitų ide. kalbų atitikmenims būdingas *o* vokalizmas: lot. *ornus* (< **osenos*), s. air. *huinnius*, vid. valų *onnen* (< keltų **onnā* < ide. **osnā*), s. isl. *askr* (< ide. **oskis*) ir kt.

Uosio pavadinimų šaknies vokalizmo kiekybės skirtumas greičiausiai atsirado todėl, kad ide. prokalbėje jie sudarė šakninių vardažodžių paradigmą⁷⁹: nom. sing. **ōs-*, silpnųjų linksnių **os(e)n-*.

Šakninių vardažodžių klasei senovėje galbūt priklausė ir vokalizmą **ō* turintys liet. *nuogas*, lat. *nuōgs*, s. sl. *nagъ*⁸⁰, nes kitų ide. kalbų atitikmenys turi šaknies *o/e* ir kamiengalio *-n-* (šalia kitų formantų) : s. isl. *nakinn* „nuogas“ (< germ. **nak(y)-na-* < ide. **nog^(u)-no-*), s. ind. *nagnāh* (< ide. **nog^h-no-*), het. *nekumant-* „nuogas“ ir kt. Vadinasi, šiuo atveju baltų ir slavų kalbos taip pat tęsia ide. **ō*, atsiradusį nom. sing. formoje pailgėjus *o*.

Pr. au-pallai „randa, befindet“ (3 p. praes.) (dėl reikšmės plg. liet. *už-puola* „atsitiktinai pataiko, užaina, randa“), kurio digrafas *-ll-* rodytų šaknies balsį esant trumpą, šaknies vokalizmu harmonizuoja su germanų kalbų veiksmažodžiais : s. isl. *falla*, s. ang. *feallan*, s. vok. aukšt. *fallan* „kristi“. Germ. **fallan* pradžioje buvo nosinio formanto prezenso lytis ide. **phol-n*⁸¹. Arm. *pʹlanim* „krintu“ (aoristas *pʹlay* „įkritau“), matyt, atstovauja nulinio vokalizmo laipsnio šaknies variantui. Tokiu atveju liet. *pūlti* (< **pūolti*) (*pūola*, *-ė*) ir latvių senųjų raštų bei žodynų *pult* (*puolu*, *pulu*) „kristi, pulti“⁸² turėtų pailgintąjį šaknies vokalizmo laipsnį⁸³, kadangi pirminis ilgasis balsis (**ō* < **eā*) prieš senovinį priebalsį ide. prokalbėje struktūriškai vargu ar buvo galimas. Kad pailgėjimas čia yra įvykęs palyginti seniai, dar prieš dalyje ide. dialektų buvusį trumpojo *o* pasikei-

⁷⁹ Specht F. Der Ursprung der indogermanischen Deklination, p. 59. — Iš pastarųjų darbų žr. Eckert R. Zu den nominalen *i*-Stämmen im Altpreußischen. — ZfSl, 1974, XIX, p. 222.

⁸⁰ Bandyamas jų vokalizmą kildinti iš **ōu* (LKK, 1973, XIV, p. 29–32) laikytinas nevykusiu.

⁸¹ Dėl šio veiksmažodžio *o* žr.: Jóhannesson A. IEW, p. 582–3; Seebold E. Vgl. u. etym. Wb., p. 181–2; Watkins C. Indo-European Roots. — In: Morris W., Ed. The American Heritage Dictionary of the English Language. — Boston—New York..., 1969, p. 1534. Kitaip (ide. **pəl-n*: **peal-* > **pōl-*) Hamp Eric P. A Reshaped Irregularity. — IF, 1979, 84, p. 255–258.

⁸² Dėl tokios antrinės paradigmos susidarymo žr. Endzelīns J. Latviešu valodas gramatika, p. 738.

⁸³ Meillet A. De quelques anciens présents du type athématique. — BSL, 1916, 20, p. 146; Stang Chr. S. Vgl. Gr., p. 334.

timą į *a*, liudytų vardažodžiai liet. *puõlis*, *puolõs* „kritimas; žlugimas; nuopulis“ (randami jau senuosiuose raštuose bei žodynuose) bei arm. *p'ul* „kritimas, puolimas“ (< **phõl*-). Ilgojo šaknies vokalizmo atžvilgiu įdomi yra hipotezė, kad šalia prezenso **fal-n*- germanų kalbose būta preterito **fõl* „puolė“, kuris tačiau, kaip anomalija, anksti dėl paradigmos išlyginimo buvo perdirbtas į **fõl*⁸⁴.

Nėra jokių duomenų, kurie rodytų, kad liet. *puõla*, lat. *puõlu*, pr. a u-pal-lai būtų priklausę atematiniam asmenavimui. Todėl belieka manyti, kad nuo senų senovės šis baltų kalbų veiksmazodis buvo kaitomas tematiškai, t. y. 1 p. sing. praes. *-õ, 3 p. sing. praes. -*e/o*, su kuo derinasi ir jo intrazyvinė vartosena, ir šaknies vokalizmas ide. *o*. Dalis ide. asmenuotės *-õ formų šalia normaliojo galėjo turėti ir pailgintą šaknies vokalizmą.

Vadinasi, šaknies vokalizmas *uo* < **õ* priklauso *e/o* balsių kaitos eilei ir yra pailgėjęs iš ide. trumpojo balsio *o* tik tose leksemose, kurios pačiose baltų ar giminiškose kalbose turi šakninio ar heteroklitinio linksniavimo ir archainio (su 3 p. sing. fleksija -*e/o*) asmenavimo žymių. Morfologinio pailgėjimo keliu atsiradęs vardažodžių nom. sing. formoje ir veiksmazodžių prezenso singularinėse formose baltų (ir slavų) kalbose ilgasis balsis **õ* buvo apibendrintas visai paradigmai, o kitose ide. kalbose labiau yra paplitęs šalutinių linksnių ir daugiskaitos asmenų formų šaknies vokalizmas (*o*, *e*).

Baltų kalbos turi ir daugiau leksemų, kurias galima laikyti atematinio (heteroklitinio, priebalsinio ir šakninio) linksniavimo kontinuantais. Antai latvių kalboje formantą -*r*- turi *suõdrõji*, *suõdrõji*, *suõdrõjõ²*, *suõdri* „suodžiai; rudas tabako skystis“ (dar plg. *suõdrõju võrvas* „kūlės; juodos varpos“), formantą -*n*- — *suõdni*, *suõdni* „suodžiai“. Iš lat. *suõdõji* (*suõdõji*, *suõdõjõ²*) „tabako skystis pypkėje; suodžiai; ausų nešvarumai“, liet. aukšt. *súodžiai* „paišai; juodi dažai; javų parazitai, kūlės“, *súodys* fem. „t. p.“, *súodžios* „suodžiai, paišai“ ir liet. žem. *súdys* fem. plur., *sú-dės*, *súdžios* „suodžiai“ galima spręsti, kad šalia heteroklitinių formų **sõdr-* / **sõdn-* būta ir šakninės lyties **sõd* (: **sūd*-). Lat. *svuõdrõji* „nuo suodino vandens atsiradę ant kamino rudi dryžiai“ Kuoknese rodo, kad alomorfo **sõd-* lietuvių ir latvių kalbose seniau būta **sõd-* (: **sūd*-). Šaknis **sýed-* „sėti“ yra paliudyta žemaičių tarmėse kauzatyvo *svadinti* „sodinti (augalą); sodinti (žmogų)...“ DūnŽ 360⁸⁵ (dėl jo darybos plg., pvz., *lèsti* (*lèsa*) : *lasinti* „rinkti“, *nèšti* (*nèša*) : *našinti* „skelbti, leisti gandą“, *sègti* (*sèga*) : *prisi-saginti* „prikibti, prisikabinti“, *gèsti* (*geñda*) : *gadinti*).

⁸⁴ Hamp Eric P. Op. cit., p. 256, 258.

⁸⁵ Plačiau LKK, 1973, XIV, p. 59–62.

Nagrinėjamų leksemų šaknies vokalizmas *uō* yra *e* eilės (**suōd-* : **suēd-*), bet šalia jo yra susidaręs ir *u* eilės šaknies vokalizmas (**suōd-* : **sūd-*).

Iš vandenvardžių *Uter-nà* (*r* kamienas su vėliau analogiškai pridėtu šalutinių linksnių formų *-n-*), *Utal-inà* (veikiausiai iš **Utel-ina*), *Utēl-is* (*l* kamienas), *Ūten-as*, *Uten-ykštis* ir *Uten-aitis* (*n* kamienas)⁸⁶ nesunku numanyti buvusią heteroklitinę paradigmą **uter* | **utēl* (nom. sing.) : **uten-* (šalutinių linksnių formos).

Vandenvardžiai liet. *Vātina*, lat. *Watene* turi apibendrintą šalutinių linksnių formų *-en-* / *-n-* ir šaknyje balsį *o* (**uōten-* / **uōtŋ-*), plg. tokios pat struktūros liet. *vāndenys* šalia het. *watar*, s. isl. *vatr* < ide. **uodŕ*. Be heteroklitinių, būta taip pat šakniažodinių formų **uot(e/o)-* : liet. *Vat-ekà* (su priesaga *-eka*⁸⁷), lat. *Wata-straits* ir pr. *Wothiten* [plg. analogiškos struktūros het. *uiti* (loc. sing.), *witaz* (abl. sing.) < **uēd(e/o)-* šalia minėto **uodŕ*]. Atrodo, kad viena šakniažodinė forma (nom. sing.) buvo *i* kamieno ir turėjo pailgintąjį šaknies vokalizmą : liet. *uotis* (be k.) „laka, landa, žiotys“ B, lat. *uōts* (gen. sing. *uōts*), *uote* „griovelis, vagutė nutekėti iš tvarto srutomis; vieta virtuvėje ar pirtyje, kur pila pamazgas ar vandenį; srutų duobė prie tvarto mūro; skylė, kiaurymė ištekėti vandeniui iš rūsio...“ < **uōti*.

Kamienai **uot(e/o)-*, **uter*/**utēl* : **uten-*, kurie dar paliudyti germanų kalbose (s. ang. *waþum* masc. „banga“ < **uot-*, s. isl. *unnr*, *uþr* fem. „banga“, s. ang. *yþ*, s. saksų *ūthia*, *ūdia*, s. vok. aukšt. *undia* „banga, vilnis; potvynis“ < ide. **ut-*, **unt-*), yra paralelūs su tos pačios šaknies kamienais ide. **uēd(e/o)-*, **uēdōr*, **uodŕ* | **uodōr*, **udōr* : **uden-* „vanduo“⁸⁸.

Lat. *auts* (be k.) „šaltinis, versmė“ šalia minėtų formų gali būti atsiradęs vėliau.

Liet. *guōlis*, *guolỹs* (*uō*), lat. *guōļa* „gūžta, guolis...“, gr. γωλεός „lindynė, užkampis; urvas, guolis“ ir liet. *kuōras* „bokštas; didelė gairė; dešimties pėdų guba, rikė“, *kuorỹs* (*uō*) „dešimties pėdų guba, rikė; žymė, rodanti, kad keliu negalima važiuoti; žymė, rodanti, kur kelio einama (pvz., užpusčius kelią)“, lat. *kuōre*, *kuōra*, *kuōris* „(kalnų) viršūnė, ketera; (stogo) kraigas, šelmuo; įbestas kuolas, baslys su šiaudų gniūžte, gairė...“, pr. coaris „erdvi daržinė klojimo šone, banse“ seniau bus turėję **gūōl-* ir **kuōr-*. Iš pradžių šios formos, matyt, buvoriebalsinio kamieno (*l* ir *r*), – tai patvirtintų gr. γύαλον „drevė, uoksas; išsigaubimas (šarvo, puo-

⁸⁶ Dėl priesagų žr. Vanagas A. Lietuvos TSR hidronimų daryba. – V., 1970, p. 75 tt.

⁸⁷ Vanagas A. Op. cit., p. 111, 154. Kitaip Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. – V., 1981, p. 368.

⁸⁸ Pokorny J. IEW, p. 78–80.

do, daubos)“ < *g(u)ɥ l̥⁸⁹. Priebalsinio kamieno formose, ypač jeigu jos buvo šakninės struktūros, buvo galimas tam tikrais atvejais šaknies vokalizmo pailgėjimas.

Iš liet. *gvalis* „guolis, lova, patalas“, *gvalà, gvalù* „pablaku“, lat. dial. *kvêrt* „čiupti, griebti; čiupti, gaudyti“ matyti, kad veiksmažodžių liet. *gulėti* (*gùli, -ia*), lat. *gulēt* (praes. -*lu, -lu*, praet. -*ēju*), liet. *gulti* (praes. *gùla, gùla*, praet. *gùlè, gùlo*), lat. *gult* (praes. *gulstu, guŕu*, praet. *gulu, gùlu*), liet. *kùrti* (*kùria, kùrè*) „statyti, rengti; (refl.) apsigyventi...“, pr. *kùra* „statė, baute“ šaknys *gul-, kur-* yra nykstamojo laipsnio variantai iš *gval-, kver-* (dar plg. liet. *gulščias : gvalščias* „t. p.“).

Prolyte **žūōl-*, matyt, remiasi ir *žūolis* „storas medis, rąstas; po geležinkelio bėgiais dedamas rąstas“ šalia *žulti* (*-sta, -žūlo*) „nuožulniam darytis“ < **žul-*, *žvilti* (*žvỹla*) „linkti, krypti“, lat. *zvilt*² (*zvilstu, zvilu*) „linkti, krypti; gulinėti, tingėti“, *zviš* „įstrižas, pusiau gulintis“ < **žul-*, *zvèlt*² (*zveju, zvehu*) „risti, stumti į priekį; volioti, versti; (nu)lenkti, kreipti“ < **žuel-*.

**gyōl-*, **kyōr-* ir **žūōl* morfologinę vertę padeda suvokti lat. dial. *duors* „vartai“ ir s. ind. *dvāh* „vartai, durys“ < *dvār-* (nom. sing. fem.) etimologinė tapatybė. Jų priklausymą senam priebalsiniam kamienui patvirtina liet. dial. *dūres* (nom. plur.) ir liet. *duru*, lat. *duru* (gen. plur.). Liet. *dūrys*, lat. *duris*, s. ind. *dūrah*, *durāh* (acc. plur.) ir lat. *dvars, dvarš* „vartai, durys“, Av. *dvarəm* „t. p.“ (acc. sing.) yra susiję šaknies vokalizmų kaita *u : yō*.

Iš s. ind. *dvār-* paradigmos aiškiai matyti, kaip nom. sing. formoje atsiradęs ilgasis šaknies balsis pamažu plinta į kitas paradigmos formas: vėlesniuose tekstuose nom. sing. jau yra *dvāram*, nom. dual. *dvārau*, -*ā*, nom. plur. *dvārah*. Lat. *duors* paradigmoje nė žymės nebėra, kad kadaise kai kurios paradigmos formos turėjo kitokį vokalizmą.

Baltų kalbose išlikęs veiksmažodis liet. *dvėrti* (*dvėra, dvérsta*) „gverti“ (: *Stebulė dvérsta*, t. y. *didelė kiaurymė darosi J*) rodo, kad šaknies **dhyōr-* / **dhyor-* / **dhur-* pirminės reikšmės būta „anga, kiaurymė“, ką patvirtina lietuvių žvejų tarmės *dūrys* „anga vartuose, tvoroje“ (niekada „(namų) durys“)⁹⁰. Atrodo, kad tokia semantiniame kontekste ir reikėtų aiškinti gana keistą prūsų kalbos žodį *dauris* „didieji vartai“, siejant jį visų pirma su etimologijos dar neturinčiais vakarų slavų žodžiais: s. lenk. dial. *dura* „anga, kiaurymė, spraga, skylė“, slovincų *žurā* „spraga, skylė“ < **dhour-* bei su antrinį pailgėjimą (**dhur-* > **dūr-*) turinčiais polabų *darā*

⁸⁹ Frisk H. GEW, I, p. 330–331. — Daugelio toliau nagrinėjamų žodžių etimologinė tapatybė bus parodyta kitoje vietoje.

⁹⁰ Gerullis J. ir Stangas Chr. Lietuvių žvejų tarmė Prūsuoje. — Kaunas, 1933, p. 82.

„skylė, spraga“, rus. дыра „anga, kiaurymė, tarpas, skylė“, s. rus. дыря „skylė“.

Iš pavyzdžių matyti, kad atskirais atvejais archainė apofonija **uot* : **ut-*, **dhuor* : **dhur-*, atrodo, yra keista nauja apofonija **ut-* : **out-*, **dhur-* : **dhour-*.

Viena, liet. *stuomuõ* (*stúomeni*) „...medžio kamienas“, *stúomas* „...medžio kamienas“, kurių morfologinis santykis greičiausiai yra toks pat kaip, pvz., liet. *aumuõ* (*aūmeni*) „...supratimas, nuovoka“ ir s. sl. *umò* „protas“⁹¹, gr. στῦμος „(medžio) kamienas, nupjautas medis, stuobrys“, antra, liet. *stuolỹs* „nulaužto medžio stuobrys, vėtralauža, išvarta“, gr. στῦλος „stulpas, ramstis“ ir, trečia, s. ind. *sthūnā*, Av. *stāna-* „stulpas“ turi heteroklitiniam linksniavimui būdingus formantus *-m-*, *-l-*, *-n-*. Kita vertus, būta taip pat formos su pailgintuoju šaknies vokalizmu *ōu* : **st(h)ōu-* greta šalutinių linksnių **st(h)ū-n-*. Ją randame paliudytą graikų kalboje: στοά, στοιά, στωιά „kolonada, kolonų salė; atsargos patalpa“ < **stōF-ia*⁹².

Kad lat. *gūovs* „karvė“ atitiktumėms būta ir lietuvių kalboje, matyti iš kaimo vardo *Gúovainiai*⁹³, kurio semantiką padaro skaidrią tos pačios morfologinės struktūros lat. *guovainis* „žema, pelkėta vieta, kur gano galvijus“. Šis baltų kalbų karvės pavadinimas atstovauja archainiam ide. šakniažodžiui (Wurzelnomen), pasižymėjusiam dvibalsių **ōu* / *ou* kaita skirtingose paradigmos formose : nom. sing. s. ind. *gáuh* masc., fem. „galvijus, bulius, karvė“, Av. *gāuš* „t. p.“, gr. βοῦς, dial. (dorietišiu) βῶς „galvijus, karvė, jautis“ (ide. **g^hōu-s*), dat. sing. s. ind. *gáve*, lot. *boví*, loc. sing. s. ind. *gávi*, gr. βο(F)ί, lot. *bove* (šalutinių linksnių ide. **g^hou-*). Tad liet. *gúov-*, lat. *gūovs*, kuris buvo perversas į *i* kamieną (< **guovis*), tęsia ide. vienkaskaitos vardininko-galininko formą (**g^hōu-s*, **g^hōu-m*).

Senuoju šakniažodžiu su *ou* (plg. toch. *A napeṃ, naweṃ* „žmogus“), nom.-acc. sing. formoje pailgėjusiu į **ōu*, galimas daiktas, remiasi ir lat. *nuoviņš* „žmogelis, vargšas žmogus...“ bei pr. nowis „kūnas, Leib“ (< **nōuis* < **nōu-s*).

Derivacijos procese šakniažodžiai resp. jų *i* kamieno refleksai, gavę tam tikrus formantus, atitinkamai transformuoja savo šaknies struktūrą. Lat. *gūðtene*, *guðtena* „telyčia; didelė karvė“, *guðtens* „daugiau kaip metų veršis“ yra formanto *-t-en-* vediniai iš *gūovs*.

⁹¹ Kitaip Skardžius P. Lietuvių kalbos žodžių daryba, p. 36.

⁹² Frisk H. GEW, II, p. 800.

⁹³ Būga K. Aistiški studijai. – Peterburgas, 1908, p. 25. Dėl dial. *Gúvainiai* žr.: Grinaveckis V. – Kalbos kultūra. 1965, 8, p. 51, 1969, 17, p. 46; Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas, II. – V., 1976, p. 97.

Balstogės apylinkių kaimo vardas *Guty* XV a. dokumentuose vadina-
mas *Guthi alias Karwowo*⁹⁴. Šis oikonimas, matyt, sietinas su liet. *gúotas*
„banda, būrys, gauja (apie avis, kiaules, žuvis); medžių, grybų, krūmų,
javų nedidelė grupė, kuokštas“ (semasiologiškai plg. lat. *pūlis, pūlis*
„būrys, krūva, minia; po vienu krūmu augančios bulvės; banda, kaime-
nė; nevėtytų javų krūva kartu su pelais; gubų eilė...“). Tad *gúotas*
(> **Gúotai* = *Guty*) tikriausiai yra *Gúov-* (lat. *gúovs*) vedinys.

Iš šių kelių latvių ir lietuvių kalbų pavyzdžių matyti, kad prieš priebalsį
šakninis *uov* < **ōu* pakeičiamas *uo*.

Šakninės fleksijos su šalutinių linksnių formantu *-n-* (plg. s. ind. *āsán-*)
ide. prokalbės laikais būta ir burnos pavadinimo⁹⁵. Nors J. Pokorný's
jo šaknį ir yra rekonstravęs **ōus-* / **əus-* pavidalu⁹⁶, negalima tvirtai sa-
kyti, kad pirmykštė burnos pavadinimo struktūra yra visiškai aiški. Iš hetitų
kalbos atitikmens *aiš* / *išš-* neutr. „burna“ matyti, kad ide. burnos pa-
vadinimo elemento *u* greičiausiai esama antrinio, taigi formantinio. Visai
galimas daiktas, kad ide. **ōus-* / **əus-* yra archainis *us* kamienas (**ous-* <
ə₃éə₁-us-*), šalia kurio būta ir *os* / *es* kamieno (ə₃éə₁-os-* > nom.-acc.
sing. **ó-os* > **ōs-*), hetitų kalboje, iškritus abiem laringalam, pakitusio
į *aiš* (< **aes* < **ahes* < **ahas* < **ə₃éə₁-os-*)⁹⁷.

Tad nom.-acc. sing. formą ide. **ōs* gali tęsti s. ind. *āḥ* (*āsán-*) neutr.
„burna“, lot. *ōs, ōris* neutr. „burna; veidas; anga, įėjimas; žiotys; kran-
tas“ ir su iš šalutinių paradigmos formų gautu *-t(h)-* lot. *ōstium* „įėjimas;
durys, vartai; žiotys“, s. isl. *óss* „upės žiotys“, liet. *úostas*, lat. *uōsts* (*uōs-*
ta, uōsta) „upės žiotys; laivų stovėjimo vieta“, taip pat liet. *uōstai* „ūsai“,
lat. *ap-uoši* „apinasris“ < **uostījai* „nasrai, snukis“. Baltišką naujadarą
-k- vietoj *-t-* (**ōs-k-*) turi liet. *úoksvá(s)* „drevė, išduba“, lat. *uoksts* „perė-
jimui genio iškalta medyje skylė“, *uōksts* „įdubimas tarp šlaunų...“.

Ide. **ous-* su priebalsiniam kamienui būdingu *-t(h)-* gali turėti s. ind.
ōsthah masc. „lūpa“, Av. *aošta-*, *aoštra-* „t. p.“, s. sl. *usta* „burna“, pr.
austo „burna“, āustin „snukis“, lat. *ap-aūši, ap-aūši* „apinasris“ <
**austījai*, rus. *ýctьe* „upės žiotys; anga, žiomuo“. Baltų kalbų dirvoje
vietoje *-t-* buvo pridėtas *-k-*: lat. *ap-aūkši* „apinasris“ < **auskījai*.

Charakteringą archainių vardažodžių struktūros bruožą sudarė tai,
kad jų paradigmos nom.-acc. sing. formos būta arba gryno kamieno
(kartais su pailgintu šaknies vokalizmo laipsniu), arba prie jos dėta prie-

⁹⁴ Zinkevičius Z. — Baltistica. 1977, XIII, p. 382.

⁹⁵ Specht F. Der Ursprung der indogermanischen Deklination, p. 75–76.

⁹⁶ Pokorný J. IEW, p. 784.

⁹⁷ Lindeman F. O. Indo-européén *ōs* „bouche“. — In: To Honor Roman Ja-
cobson. The Hague-Paris, 1967, II, p. 1188–1190.

sagos *-i*, *-u*, arba jos turėta sufiksai *-(e)r*, *-(e)l*, plg. Av. *ast-*, s. ind. *ásthi*, gr. ὄστρο „kaulas“⁹⁸. Jos opozicija buvo šalutinių linksnių kamienu funkcionavusi forma su priesaga *-(e)n-* (**ost-en-*), kurią tam tikrais atvejais galėjo pakeisti sufiksas *-(e)s-*. Tokios archainės paradigmos baltų kalbose yra tik reliktai⁹⁹. Dabar baltų kalbose randame atskirus žodžius, bet sistemingai turinčius minėtus formantus. Vadinasi, skirtingos heteroklitinės paradigmos formos baltų kalbose yra išvirtusios savarankiškais leksiniais-semantiniais vienetais.

Šalutinių linksnių formantas *-en-/on-/n-/ŋ-* (> blt. *-in-*) atskirais atvejais dar galėjo būti išplėstas tam tikrais elementais *-t-*, *-d-*, *-g-* ir kt.: *-end-/ond-/ŋd-* (rus. говядо „galvijai, raguočiai“, serb.-chorv. *gòvedo* „galvijai, raguočiai“ ir kt. < sl. **goveđo* neutr. : lat. *gùovs*, liet. *Gúov-*), *-eng-/ong-/ŋg-* (pr. *Sawange*, liet. *Suvingis* : *Suojà*; pr. *Drawing* : liet. *Drúoja*, žr. toliau).

Antai hidronimai *Drėverna*, *Drėvinė*¹⁰⁰, *Drúoja* ir *Drujà* duoda visą pamatą rekonstruoti heteroklitinę paradigmą, kurios viena (nom. sing.) forma turėjo pailgintąjį šaknies vokalizmą: nom. sing. **drōu*, **drōu-ja*, **dreuer* : šalutinių linksnių **dru-ja*, **dreuen-* (: s. ind. *drāvati* „bėga, teka“). *Drėverna* dar turi pridėtą šalutinių paradigmos linksnių formantą *-n-*, o pr. *Drawanta* ir *Drawing* atspindi **dreuen-/dreuon-/dreun-*, išplėstą formantais *-t-* ir *-g-*.

Lygiai tokiu pat būdu heteroklitinės paradigmos **sōu* : **sōu-ja* / **su-ja* : **souēl-/souel-* : **souen-* (: gr. ὄει „lyja“, pr. *suge* „lietus“) prielaida paaiškina struktūrinius santykius tarp hidronimų *Savėlis*, *Savėnė*¹⁰¹, *Suojà*, *Suojys* (*uō*)¹⁰². Tuo tarpu liet. *Suvingis*, pr. *Sawange*, *Sauangyn* turi antrinį formantą *-g-* ir remiasi šalutinių paradigmos linksnių forma **s(o)uen-/s(o)uon-/s(o)un-*.

Heteroklitinės paradigmos **krōu* : **krōu-ja* / **kru-ja* : **krūen(d)-/krūuon(d)-* „status krantas, skardis“ (: pr. *krūt* „kristi, fallen“¹⁰³) atskirų

⁹⁸ Бенвенист Э. Индоевропейское именное словообразование. — М., 1955, с. 47—75.

⁹⁹ Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika, p. 260.

¹⁰⁰ Dėl jų darybos žr. Vanagas A. Lietuvos TSR hidronimų daryba, p. 136, 162, 224.

¹⁰¹ Dėl jų darybos žr. Vanagas A. Op. cit., p. 130, 132, 143.

¹⁰² Liet. *Suojà*, *Suojys* ir suomių *suo*, estų *soo* „pelkė“ bei liet. *Šuojà* ir karelių Шую-Ярви „pelkėtas ežeras“ panašumas yra atsitiktinis, kadangi *s* virtimas *š* karelių kalboje yra vėlyvas, be to, minėtus apeliatyvus finougrištai įtaria esant skolinius iš substratinės (protoeuropinės) kalbos, žr. Эрнитс Э. К выявлению субстрата в прибалтийско-финских языках. — Советское финно-угроведение. 1972, XV, p. 132.

¹⁰³ Plg. Fraenkel E. LEW, p. 296.

formų kontinuantai gali būti, viena, apeliatyvai liet. *pa-kruoja* „pakalnė“ resp. hidronimai liet. *Krúoja*, lat. *Kruōja*, kurių senumą patvirtina kuršių *Croye* iš 1338 m. dokumento¹⁰⁴, antra, apeliatyvai lat. *kràujš* „status, skardingas“, *kràuja*, *kraūjš*² „status upės krantas, skardis“ resp. hidronimai liet. *Kraūja-upė*, *Kraūja-upis*, *Kraujinė*, trečia, upėvardis *Krūvandà*.

Formantas *-iə-/-iā-* ilgainiui buvo apibendrintas ir gryo kamieno su pailgintu šaknies vokalizmu nom. sing. formomis **drōu*, **sōu*, **krōu* : **drō-iā*, **sō-iā*, **krō-iā* davė dabartines formas *Drúoja*, *Suojà* (su pakeista šaknies intonacija tokiu pat būdu kaip lat. *gùovs* < **guōvs* = liet. *Gúov-*), *Krúoja*, lat. *Kruōja*.

Atematinės (šakniažodinės, priebalsinės) fleksijos ir formantų *-iə-*, *-iə-/-iā-* koegzistencija yra būdinga archainėms ide. vardažodžio kategorijoms, plg., pvz., pr. *seyr*, gr. *κῆρ* „širdis“ (< nom. sing. **k'ēr(d)*) ir (gen. sing.) liet. *širdės*, s. ind. *hṛdāḥ*, bet het. *kardiyas* su *-iə-* kamienu.

Archainis heteroklitinių vardažodžių struktūros bruožas yra jų nom. sing. formos išplėtimas elementais *t/d* ir *k/g* : **iekṛ-t* : **iekn-es* „jaknos“, **sāl-d* : **saln-es* „druska“, **suel-g* : **sun-es* „saulė“ ir kt.¹⁰⁵. Tie išplėtimai atskirais atvejais generalizacijos keliu galėjo patekti ir į *-(e)n-* turėjusias šalutinių linksnių formas (*-nt-*, *-nd-*, *-ng-*). Todėl nieko nėra nepaprasta, kad tarp heteroklitinio linksniavimo žodžių randame formų ar vedinių, turinčių išplėtimus *-t-*, *-d-*, *-k-* ir *-g-* (plg. jau minėtą liet. *gúotas*). Reikia pabrėžti, kad, kaip matyti iš medžiagos (žr. toliau), pastaraisiais elementais išplėstų šakniažodinių formų pamatu vėl galėjo būti formuojamos heteroklitinio resp. priebalsinio linksniavimo paradigmos (plg. jau minėtus lat. *gūđ-t-en-e*, *guđi-en-a*, *guđ-t-en-s*).

Šalutinių linksnių formantą *-(e)n-* gali atstoti *-(e)s-*. Tad visai natūralu, kad vietoj sl. **govьno* neutr. „išmatos, mėšlas“ (rus. *говно́*, lenk. *gówno*, serb.-chorv. *góvno* ir kt.) prūsų kalba turi *gosen* „išmatos, ein Dreck“ (dar plg. pelkės pavadinimą *Gose-pelk*). Tik čia tas *-(e)s-* gali būti apibendrintas visai paradigmai, taigi ir nom. sing. neutr. formai **g(ū)ōu-*, išlaikytai arm. *ku*, *koy* „mėšlas, išmatos“.

Pats įvairių formantų dėliojimas taip pat paliudytas, plg. *-th-* turinčius s. ind. *gūthah* masc. „išmatos, mėšlas“, Av. *gūpem* neutr. „purvas, nešvarumai; mėšlas, išmatos“ (: s. ind. *guvāti* „cacat“)¹⁰⁶.

Liet. *púodas*, lat. *puōds*, pr. *podalis*, be lat. *pūderis* „tokia peludė“, *paūna*, *paūna* „kuprinė, ryšulys, krepšelis...“, semantiškai suartėja taip pat su *paūna*, *paūns*² „kaukolė, kiaušas, makaulė, galva; snukis“ bei *paū-*

¹⁰⁴ Būga K. RR, I, p. 523, III, p. 627.

¹⁰⁵ Бенвенист Э. Op cit., p. 52–55.

¹⁰⁶ Dėl pr. *gosen* kitaip Топоров В. Н. ПЯ (E–H), с. 280.

re (*paūre, paūris, paūris, paūrs*) „(kalvos) viršūnė, plika kalva; kiaušas, makaulė; viršugalvis, plika galva; kakta“ (semasiologiškai plg. liet. *kaušas* „...geriamas indas (ppr. medinis), taurė, puodelis; viršutinis galvos kaulas, kaukolė, kiaušas...“, lat. *kaūss* „kiaušas, kaukolė; didelis indas, rykas, kaušas, taurė; dubuo, puodas, (svarstyklių) lėkštė...“, s. ind. *kóśah* „statinė, kubilas, indas laikymui; turtų saugykla“; lot. *testa* „molinis indas, puodas“ > s. pranc. *teste* „puodas; kiaušas, kaukolė, galva“ > pranc. *tête* „galva“¹⁰⁷. Etimologinio kalbamųjų žodžių identifikavimo reikalui ypač svarbu tai, kad, ekspresyviškai (niekinamai) vartojant, galvos reikšmė atsiranda ir pačiuose molinių indų pavadinimuose, plg. liet. *puodynė* „(menk.) galva“. Todėl sunku atsispirti pagundai šioje žodžių šeimoje taip pat ižiūrėti šakninio resp. heteroklitinio linksniavimo reliktų.

Formantų *-n-*, *-r-* bei *-d-* sambūviu pasižymi lat. *juodene* „tokia juoda uoga“, *judras* „pajuodusios duobutės arklio dantyse“, liet. *judros, judrės* „arklio dantyse juodymėlės...“, *jáudra* „šlapia, sunki, nederlinga... dirva, balos žemė“, *júodas*, pr. *Jod-uppe*, liet. *jaura* „...klampi vieta, klampynė, bala“.

Vadinasi, baltų kalbų medžiaga remiantis, rekonstruoti vienskiemeniai žodžiai **dōr-* „medis“, **skōi-* „šešėlis“, **kōi-* „kaimas“, **dyōr-* „vartai“, **gʷōu-* „karvė“, **nōu-* „žmogus“, **drōu-* „srovė, tėkmė“, **sōu-* „lietus“ ir kt. įeina į labai archaiškų ide. šakninių žodžių būrį: **kēr(d)* „širdis“ (pr. seyr, gr. *κῆρ*), **nēr* „vyras“ (gr. *ἀνῆρ*), **dōm* „namas“ (arm. *tun*), **dīēu* „dangus“ (s. ind. *dyáuḥ*) **s(e)kōr* „mėšlas“ (gr. *σῶρ*, s. ind. *śakrt*). Juose pirmiausia atsirado ilgieji dvibalsiai **ōu* ir **ōi*. Vadinasi, lietuvių ir latvių kalbų *uo* žodžių šaknyje gali būti kilęs tiek iš **ōu*, tiek iš **ōi*.

Taigi matome, kaip iš archainių šakninio ir heteroklitinio linksniavimo formų išvestinių žodžių darymosi ir paradigmos išlyginimo procese palapsnui išsirutulioja **ō* ir *au* šaknyje turintys dubletai, vieni remdamsi tos pačios šaknies, bet skirtingos jos struktūros formomis (liet. *uōstai* „ūsai“ (< „burna“), lat. *ap-uōši* „apinasris“ < **-ōstīai* „nasrai“ : *ap-aūši, ap-aūši* „apinasris“ < **-austīai* „nasrai“, pr. *austo* „burna“; lat. *uosleja* : *ausleja* „gomurys“), kiti senąją tipo **uō* : *u* apofoniją keičiant naujesne *au* : *u* (lat. dial. *duors* „vartai“ < **dhyōr-* (plg. s. ind. *dvār-*) : pr. *dauris* „didieji vartai“), dar kiti šakniažodžių ir veiksmažodžių **ōu* derivacijoje virstant **ō* (liet. *pa-kruoja* „pakalnė“ : lat. *krāuja* „status upės krantas, skardis“; lat. *uōts* „griovelis, vagutė nutekėti iš tvarto

¹⁰⁷ Meyer-Lübke W. Romanisches etymologisches Wörterbuch, p. 719.

srutom...“ : *auts* „šaltinis, versmė“; **plōtos* : *plaūtas*, **plōdos* : lat. *plaudiņš*, žr. p. 204).

Tai buvo modelis naujiems dubletams su šakniniais **ō* > *uo* ir *au* susidaryti. Bet prieš pereinant prie alternantų su vokalizmu *uo* ir *au* apibūdinimo, reikia pabrėžti, kad ne visada ten, kur apofonija *uo* : *au* iš pirmo žvilgsnio atrodo esanti, iš tikrųjų ji yra. Mat negalima išleisti iš akių žodžių darybinių ryšių, kurie yra be galo sudėtingi: iš veiksmažodžių gali būti daromi daiktavardžiai, ir atvirksčiai. Derivaciniai procesai iš esmės gali pakeisti vokalizmo *uo* ir *au* leksemų tarpusavio ryšius.

Su galūnėmis *-ā*, *-ē*, *-(i)os* ir priesagomis *-l-*, *-m-*, *-n-* ir kt. iš atitinkamų vokalizmo *uo* veiksmažodžių gali būti išsivesti vokalizmo *uo* vardažodžiai šiais atvejais: *druožė*, *druožas* „dryžis, ruožas, juosta“ : *druožti (-ia)* „plėšti, dėvėti, trinti“; *brúožas* „ruožas, brūkšnys, linija“, *bruožmas* „bruožas, ruožas“, *brúožtas* „užsibruožimas, ruožtas“ : *brúožti (-ia)* „brėžti, drėksti, braukti; plėšti ((avalynę)...“, *brúožėtis (-isi)* „spirtis“; *ruogas* „smulkus lietus, dulksmas“, *ruogna* „dulksmas, duja“ : *ruōgti (-ia)* „smulkiai lyti, dulkinti...“; *ruokė*, *ruōkas* „smulkus lietus, dulksmas“, *ruoknà*, *ruōkana* „smulkus lietus, migla“ : *ruōkti (-ia)* „smulkiai lyti, dulkinti“; *ruopa*, *rúopas* „nelygumas, iškilimas (ant veido, medžio)“, *rúopla*, *ruoplė* „stora, nelygi medžio (ppr. beržo) žievė“, *ruoplỹs*, *rúōplis* „sukietėjusi, surembėjusi medžio (ppr. beržo) žievė; ruplėtas medis (ppr. beržas)“, *ruoplūs* „su ruplėmis, ruplėtas“ : *rúopėti (-ėja)* „darytis nelygiam, grubti, šašti“. Atitikmenų buvimas latvių kalboje deverbatyvinio vardažodžių pobūdžio nekeičia, tik parodo, kad daryba siekia senesnius laikus: *gúoba* „žagynys“ (t. y. „kas suguobta“), lat. *guōba* „krūva (sniego)“, liet. *gúoblas* „drevė, uoksas“ : *guōbti (-ia)* „duobti, skobti, skauptuoti; grobti, griebti, krūvon traukti“; *slúoga*, *slúōgas* „(ppr. pl.) kartis, lenta, rąstas ar akmuo linams markoje prispausti ar ką kitą prislėgti“, lat. *sluōga*, *sluōdze*, *sluōgs* „medis ar akmuo kam prislėgti (linams linmarkoje ir kt.); žalias, primirkęs medis“, liet. *slúōgtas* „sluogas“, *slúogtis* „sluogas; košmariška, slogi būseną“ : *slúogti (-ia)* „darytis siauram, plonam“ (tranzityvinė reikšmė „daryti siaurą, ploną“, t. y. „spausti, slėgti“).

Ruožti (-ia) „rievėti, braižyti, drėksti“, *iš-ruožti* „...iššluoti“ vediniai gali būti *rúožas* „nudilusi šluota, ražas; šluotos, kastuvo ar šakės kotas“, *rúožis* „nudilusi šluota, ražas“, *ruožė* „šiūruoklė, plaušinė“, taip pat *rúožas* „įrėžtas brūkšnys, brėžis; dryžis, juosta; sluoksnis; juostos pavidalo žemės sklypas, plotas, rėžis; ribota vieta, tarpas...“, *riúožas* „ribota vieta, tarpas“ (su ekspresyvinio *r-*), *rúožmas* „įrėžtas brūkšnys, brėžis; dryžis, juosta“, *rúožtas* „juostos pavidalo žemės sklypas, plotas, rėžis; ribota vieta, tarpas; laiko tarpas; įprastinė tvarka, eiga; ratas, ruožas“.

Iš atitinkamų semantinių filiacijų matyti, kad etimologinis *rūožas* atitinkamo latvių kalboje gali būti *ruoza* „kalva, iškiluma miške ar raiste; kalnagūbris; kalva, kalnelis; kopos; sausa vieta pelkėje; maža pieva ar upelis tarp dirvų; nedidelė pieva tarp lankų arba miške; lapuočių medžių ruožas pušyne; siaura žemės juosta; siaura iškilesnė žemės juosta (einanti riba); eilė, sluoksnis, krūva (medžių); aikštelė miške; žemuma, dauba, įdubimas; siauras įdubimas tarp dviejų iškilumų“¹⁰⁸.

Kitur pamatinį veiksmą randame ir latvių kalboje. Tai patvirtina minėtą lietuvių ir latvių kalbų bendrųjų vardažodžių kilmę, plg. *duobė* „iškasta ar šiaip įdubusi vieta žemėje; dauba, slėnis, duburys; kūdra; gili vieta upėje; lindynė, urvas, ola...“, lat. *dùobe* „duobė, įdubimas; lysvė, ežia; kapo duobė, kapas; duburys upėje; žemuma, klonis, slėnis, dauba; kūdra“, *dùobs²*, -s „duobė, įdubimas“, liet. *duoburys* „duobė, dauba; gili vieta, gelmė“, *dùobstis* „susidėvėjęs, sudubęs daiktas“, lat. *duobjš* (*dùobjš*), *duobs* „...žemas, drėgnas“, *duobrs* (*dùobrs²*) „duslus; žemas“ : liet. *dúobti* (-ia) „daryti, kad dubtų, daryti įdubimą; kasti, rausti; skobti, skaptuoti...“, lat. *dùobt* (-bju, -bu) „skobti, skaptuoti; (refl.) dubti“.

Vadinasi, kadangi šie vokalizmo *uo* vardažodžiai yra deverbatyvai, apofonijos *uo* : *au* tarp, pvz., *duobė*, lat. *dùobe*, *dùobs²*, *gúoba*, lat. *guōba*, *rúopas* ir *daubà*, lat. *daūba*, *daube* „dauba, griova, praraja“, *gaūbulas* „daugybė, krūva“, *raūpas* „spuogas...; nedidelis iškilimas“ arba apofonijos *uo* : *ū* tarp, pvz., *brúožas*, *druožė*, *ruogas*, *ruōkas* ir *brūžis* „brėžis, brūkis, pabruožimas“, *drūžis* „dryžis, ruožas, juosta“, *rūgà* „ilgas lietus, drėgnas oras“, *rūkas* „migla, ūkas...“ iš tikrųjų nėra. Bet ji yra tarp veiksmąžodžių *brúožti* (-ia) „brėžti, drėksti, braukti...“ ir *braūžti* (-ia) „bruožti, braukti, maukti“, *dúobti* (-ia), lat. *dùobt* (-bju, -bu) ir *daūbti* (-ia) „duobti, skobti...“, *guōbti* (-ia) ir *gaūbti* (-ia), *rúopėti* (-ėja) „darytis nelygiam, grubti, šašti“ ir *raūpėti* (-i) „darytis rauplėtam, raupuotam“ bei, atrodo, tarp *slúogti* (-ia) ir *slaūgti* (-ia) „prižiūrėti ligonį, sarginti, liginti; rūpintis kuo, prižiūrėti, globoti, saugoti, užvaduoti; slėpti“, – semasiologiškai plg. s. sl. *bręgo* „rūpinuosi, saugau“, s. isl. *bjarga* „slėpti; saugoti, gelbėti“, vok. *bergen* „(iš)gelbėti; slėpti“ ir kt.; pranc. *catcher* „slėpti“, *écacher* „sutraiškyti, suploti“ < lot. šnek. **coacticāre* „suspausti, suslėgti“¹⁰⁹.

Vokalizmo *uo* vardažodžių daryba iš vokalizmo *uo* veiksmąžodžių ir pastarųjų apofoniniai santykiai su vokalizmo *uo* ir *ū* leksemomis (*brúož-*

¹⁰⁸ Vargu ar pagrįstai LKK, 1973, XIV, p. 119–120.

¹⁰⁹ Meyer-Lübke W. Romanisches etymologisches Wörterbuch. – Heidelberg, 1935, p. 188.

ti : braūžti, guōbti : gaūbti, ruōgti (-ia) : įsi-rūgti (-sta) „įsilyti“, su-rūgti „apsiniaukti, apsiraugti“, rūōkti : rūkti (-ia) „smulkiai lyti, dulkėti“) galėjo suvaidinti lemiamą vaidmenį naujų leksemų su vokalizmu *uo*, t. y. šaknies vokalizmų *uo* : *au* : *ū* apofonijos, susiformavimui. Mat dėl minėtos aplinkybės vokalizmo *uo* vardažodžiai ilgainiui galėjo būti reinterpretuoti kaip vokalizmo *au* ir *ū* (bet ne vokalizmo *uo*) veiksmožodžių vediniai: *brúožas* : *braūžti*, *ruogas* : *įsi-rūgti* (-sta) „įsilyti“, *su-rūgti* (-sta) „apsiniaukti, apsiraugti“, *ruōkas* : *rūkti* (-ia) „smulkiai lyti, dulkėti“, *rúopas* : *rúopėti*, *duobė*, lat. *dūōbe* : *daūbti*, *gúoba*, lat. *guōba* : *gaūbti*.

Pagal šį derivacinį modelį lietuvių kalboje iš vokalizmo *au* ir *ū* veiksmožodžių galėjo būti pasidaryta vokalizmo *uo* vardažodžių, galūnių *-ā*, *-ē*, *-(į)os* ir priesagų vedinių: *puotà* „vaišės, pokylis; išgertuvės“ : *pútauti* (-auja) „prabangiai, plačiai gyventi, puotauti, lėbauti, užti...“, *gluobė* „medžio skeveldra, atplaiša“ : **glaub-*/**gliaub-* „skelti“ (plg. s. isl. *kljúfa* „skelti, daužti“), *dúogas* „protas, nuovoka“ : lat. *pa-dūgt* „turėti laiko, galėti, pajėgti“, *dúožis* „įdužimas, dūžis (stikle, inde...)“ : *dáūžti* (-ia), *ruogis* „varškė“ : *rūgti*, *rūgti* (-sta), *pā-uoksmis*, *pa-uoksmys* „saulės neapšviečiama vieta, pavėsis“ : *ūktis* (-iasi) „niauktis“, *duokna* „dujos“ : *dūkti* (-sta) „eiti dujoms...“, *briúokšma*, *briúokšmė* „siauras ilgas ruožas“ (su suminkštintu *r*), *brúokšma* „tarpas, rėsvė, pro-rėta“ : *braūkšti* (-škia) „skusti“, *blúostas* „trumpas miegas, snustelėjimas, akių sumerkimas“ : *bláūstis* (-iasi) „darytis mieguistam...“, *luožtvė* : *láužti* (-ia), *lúžti* (-ta). Tokiu darybos keliu į lietuvių ir latvių kalbas gali būti atėjusios kai kurios bendrosios jų leksemos: *kúokas* „lazda vienu drūtu galu; lazdos storasis galas, bumbulas...“, lat. *kùoks* „medis, pagalys, kuoka“ : lat. *iz-kúkt(iēs)*² „pusti, kilti, pūstis“, *úodas*, lat. *uōds* : s. sl. (*na*)*uditi* „varginti, kamuoti, įkyrėti“, *druožlė* „plonai nudrožta skiedra; pjuvena“, lat. *druōztala* „drožlė, skiedra; trupinys“ : *drazāt* „draskyti, plėšyti (žieve)“, *uodegà*, lat. *uodega* „uodega, karčiai“ : *ūdótis* (-ójasi) „suptis“ (< * „mosuoti, mojuoti“).

Gali būti ir taip, kad, kaip minėta, vokalizmo *uo* veiksmožodžiai yra pasidaryti iš vokalizmo *uo* vardažodžių. Aiškūs denominatyvai (iš *núogas* ir *bluōzgas* „pleiskana“) yra, pvz., *núogti* (-ia) „skriausti, skurdinti, plėšti; vogti“, *nu-núogti* (-ia) „nuplikinti, nunuoginti“ ir *bluōgzti* (-zga) „mestis bluožgams“. Vardažodinės kilmės gali būti ir *kruōpti* (-ia) „po truputį dėti, kaupiti, taupyti“ (: *kruopà*, *kruōpas* „susmulkintas grūdas“, dėl reikšmių ryšio plg. *Sukruopiau gyvenimą* (po kruopelį sudėjau) J).

Kitur vardažodžių ir veiksmožodžių turiniai per daug sudėtingi, kad vienprasmiškai būtų galima nustatyti derivacijos kryptį, nors leksemos

ir bendrašaknės, todėl geriau vardažodžius ir veiksmažodžius traktuoti kaip vienas nuo kito nepriklausomus darinius.

Bendrašaknių leksemų su šaknies vokalizmu *uo* ir *au* alternacija, kuri ypač gausi lietuvių kalboje, geriausiai galima paaiškinti remiantis Kuryłowicziaus – Mažiulio hipoteze, kad ilgasis balsis *ō* (< ide. **ō* ir **ōu*) rytinių baltų dialektuose buvo įtrauktas į *eu* : *ou* : *u/ū* apofonijos eilę. Kaip *ei* : **ē* (> *ie*) atveju, taip ir čia šalia leksemų su senuoju šaknies dvibalsiu *au* ėmė rasti tos pačios reikšmės leksemos su naujuoju vokalizmu *ō* (*spáugas* : *spúōgas*, lat. *kaũls* : *kuõls*). Balsis *ō* keitė įvairų *u* eilės šaknies vokalizmą: *eu* > *iau* (*čiąũpti* : *čiuõpti*), *au* < ide. *ou* (*blaũzgas* : *bluõzgas*) ir *āu* (lat. *kaũls* < **kāul-* šalia gr. *καυλός* < **kāul-* : *kuõls*).

Tokio darybos modelio funkcionavimo vitališkumą taip pat kėlė alternuojančio šaknies vokalizmo *ie/ei* struktūrinė analogija: „ši priešakinės eilės diftongų alternacija sukėlė tam tikrą skaičių užpakalinės eilės diftongų [*ua*], [*au*] analoginės alternacijos“¹¹⁰. Ilgasis balsis *ō* fonologinėje sistemoje koreliavo su iš ide. *ei*, rodos, nekirčiuotoje pozicijoje atsiradusiu ilguoju balsiu **ē*, kuris buvo apofonijos *oi* : *i/i* narys.

Naujų dubletinių variantų su vokalizmu *ō* radimasis aiškiai matyti ir iš to, kad tas vokalizmas pateko į šaknis, turėjusias galo *-š-*, po *au* atsiradusį iš *-s-*: *púōšti* iš **pauš-*, plg. lat. *pāustiēš*²; *plúošas*, *plúoštas* „tekstilės žaliava, ploni ir stiprūs plaušeliai...“ iš *plaušā*, *pláuša* šalia **plaus-* (su *-s-* sveiku), iš kurio kilo *plúostas* „tekstilės žaliavos nedidelis kiekis, sauja, žiupsnis...“; *plúoštas* „plauštas“ iš **plauštas* šalia sveiką *-s-* turinčių *pláuštas* ir *plúostas* (žr. p. 119—121).

Tolesnė dubletinių leksemų raida vyko varžantis, rungtyniaujant variantams. Tas procesas dabartinėse baltų kalbose, ypač lietuvių, dar nėra pasibaigęs. Vieno kurio varianto pirmiausia su naujuoju garsu nugalėjimą, antro išstūmimą iš dalies sulaukė leksikalizacija, variantų įgijimas skirtingų reikšmių.

Šaknies vokalizmo *uo* : *au* kaita ypač dažna lietuvių kalboje: *bluõzgas* „pleiskana, bluzgena; tokia gyvulių liga, kai plaukuose yra daug pleiskanų“ : *blaũzgas* „pleiskana“, lat. *blāũzgas* „pleiskanos, šerpetos, spaliai“, *búožė*, *buožė* (*uõ*) „koks sustorėjimas, burbuolė, išsipūtimas ant galo; galva, guogė, baužė; pagalys, lazda su drūtesniu galu; kultuvo galva, spragilas...“ : *baũžė* „plika kakta ar plikas viršugalvis; baidyklė, baužas“, *baũžas* „beragis, buolas (ppr. kalbant apie raguočius); su plika galva, kakta; tuščias, plikas“, *gluodùs* „glotnas, lygus“, *gluodas* „lygus,

¹¹⁰ Schmalstieg W. R. Lithuanian Doublets in *-uo-* and *-au-*. — The Slavic and East European Journal. 1963, VII, N. 3, p. 292.

gludus“ : *glaudùs* „artimas, priglautas, suglautas; lygus, glotnas...“, *kruõpè* „rauplè“, *kruõpès* „tymai, blusinès; vèjaraupiai (Varicella)“ : *kraupai* „obelų vaisius gadinančios rauplès“, *kraũpos* „agrastinis valkčiagrybis“, lat. *kraupes* „raukšlès“, *kuoburys* „neaukšta iškilumèlè“ : *kauburỹs* „neaukšta iškilumèlè; kalno, kalnelio ketera, viršukalnè; kuptas, pakilimas...“, lat. *kauburs* „kalva, iškilimas“, *kúogè* „nedidelis, smailus kupetèlis šieno (ppr. apydrègnio), sudèto prieš lietu, kaugè“ : *kdùgè* „didelis javų ar šieno kùgis, stirta; nedidelis šieno ar dobilų kùgis, kupe-tys; didelè krùva“, *kúokšta* „pluoštas, sauja, žiupsnis (šieno, šiaudų, plaukų ir pan.)“, *kúokštè* „t. p.; puokštè; maža, nesusisukusi kopūsto galva“ : *kaukštè* „kuokšta, glèbelis“, *kúopa*, *kuopà* (*úo*) „bùrys, pulkas, krùva; guba, gubų eilè, statas, rikè, kaugè, kùgis, stirta; krùva, sampilas...“ : *kaupà*, *káupa* „iškilimas, kauburys, krùva; saiko perviršijimas“, *káupas* „t. p.; bulvès ar daržovès, supiltos į krùvą...“, *luõšas* „(adj.) išsiblaškęs“, *luõšas* „vèpla, nevèkšla“ : *laušas* „puskvailis“, *plúokštas* „ploni ir stiprūs plaušeliai; nedidelis jų kiekis, sauja, žiupsnis; šieno, šiaudų, plaukų ir pan. kuokštas, sauja, glèbelis...“, *plúokštè* „nedidelis plaušų kiekis, sauja, žiupsnis; šieno, šiaudų, plaukų ir pan. kuokštas, sauja, glèbelis; puokštè, buketas“, *plúokšnas* „šieno, šiaudų, plaukų ir pan. kuokštas, sauja, glèbelis“ (< **pluošk-(s)t-*, **pluošk-(s)n-*) : *plauš-kikè* „skalelè“, lat. *plàuska*² „plonas lukštas“, *pláuškas* „pleiskanos“, *plúostas* „plaustas, keltas“ : *pláūstas* „tam tikras plaukiojantis tiltas, keltas...“, *puostuvè* „tinklo plūdè“ : *plaustuvèlè* „tinklo plūdè“¹¹¹, *plúošas* „ploni ir stiprūs plaušeliai“, *plúoštas* „ploni ir stiprūs plaušeliai; nedidelis jų kiekis, sauja, žiupsnis; šieno, šiaudų, plaukų ir pan. kuokštas, sauja, glèbelis...“ : *pláūšas*, *plaušà* (*aũ*), *pláušà* „pluoštinio augalo driekos; šiaip kokio pluošto siūlelis, skaidula; liepos, gluosnio ar karklo apatinès žievès plonai išplèšta plèša, karna, lun-kas...“, *puõkis*, *puokỹs* „tokia žuvis, pūgžlys (Acerina cernua)“ : *paugžlỹs* (*aũ*) „ešerinių šeimos nedidelè, plèšri gèlųjų vandenu žuvelè dygiais pelekais (Acerina cernua)“, *spúõgas* „nedidelis iškilimas odoje, puškas, skauduliukas; taškas, šlakas, dèmelè; pumpuras, spurgas...“ : *spáugas* „nedidelis iškilimas odoje, puškas, skauduliukas“, *struoblè*, *struoblỹs* (*uõ*) „laumès juosta, vaivorykštè“ : *straublè*, *straublỹs* (*aũ*) „t. p.“, *stuobrỹs* (*uõ*), *stúobris* „medžio galas, šiekštas; apsileidęs, nejudrus, nemandagus, nejautrus žmogus, griova, liurbis...“, *stuoburỹs* (*úo*) „nuge-nètas, be viršùnès arba išdžiuvęs, pūvantis, nykstantis medis“ : *staubr-rỹs* (*aũ*) „apsileidęs, nejudrus, nemandagus, nejautrus žmogus, griova,

¹¹¹ LKŽ X 109 netiksliai duota šio žodžio reikšmè.

liurbis“, *stauburÿs* (*aũ*) „stuoburys“, *staubũnas* „žyduolio svogũno stiebas; stiebas“, *stũopta*, *stũoptas*, *stũoptė* „raštgalys, trinka kam kapoti ar priekalui padėti“ : *staupstis* „stulpas“, *uogis* „vienerių metų medžio ūgis, atžala; stiebo narys“, *uoglis*, *uoglius* „atauga, atžala“ : *aũgas* „diegas, ūgis...“, lat. *aũgs* „augalas“, liet. *auglÿs*, *aũglis* „vienerių metų medžio viršūnės ar šakos priaugimas, ūglis; daigas, diegas...“, lat. *aũglis* „(medžių) vaisius“, *uomas* „nuotaika, ūpas“ : *aumuõ* (*aũmenÿ*) „sielvartas, susigraužimas; supratimas, nuovoka“.

Kitur leksinių dubletų rungtyniavimas yra pasibaigęs, nugalėtojomis yra išėjusios vokalizmo *uo* leksemos, vokalizmo *au* leksemos randamos giminiškose kalbose: *bũogė* „galva, guogė“ : lat. *bauga* (*baũgas*) „tinklo medis, trinka...“, *pluoštãkė* „plaštaka“ : lat. *plãusta*² „plaštaka“, *pũoksmė* „dėmė“, *puoksmė* „gairė, pukštas“¹¹², *pũokšmas* „nelygumas, gumbelis; dėmė (ant nagu); tuščias tarpas (knygoje)“ : lat. *pauska* „plikas iškilimas, kalva pievoje“, *grũodas* „sušalęs purvas, sušalusi žemė; stipri šalna...“ : rus. гpyда „(didelė) krūva; sušalęs ant kelio mėšlas; užšalusi pelkė, bala; kalva, pakilimas“, lenk. *gruda* „luitas, gabalas; sušalusi, nelygi žemė; žvirgždas, žvyras“, serb.-chorv. *grũda*, *grũdva* „luitas, gabalas“, *gũoga*, *guõgas* „pagalys, kuoka su storu galu; ketera (gyvulio)“ : lenk. *guga* „gumbas, gunkla“, slov. *guga* „patinimas, pabrinkimas“, *kũolinga*, *kuoliõgė* „žiurlys (Numenius)“ : rus. кулÿга, кулÿк „tilvikas“, lenk. *kulig*, *kulik* „tilvikas (Numenius)“, *lũoba*, *luobã* (*ũõ*) „plona žievė, lupena; medžio žievė, karna...“, *lũobas* „stora medžio žievė, karna...“ : rus. лyб, lenk. *lub*, serb.-chorv. *lũb* „karna, plaušai, lunkas“, *luõkas* „įtaisas šviesti, naktį žuvis gaudant...“ : s. sl. *luća* „spindulys“, serb.-chorv. *lũć* (gen. sing. *lũća*) „skala, balanas, šakalys“ ir kt., *luostas* „sluoksnis“ : rus. лыста „riekė“, лыста „lukštas, luoba“, ukr., baltr. лыста „riekė; plõnas sluoksnis“, *muõlas* „nusėdusios drumzlės, dumblas; gliuoma, gleivės“ : rus. мул, lenk. *mul* „dumblãs“; *ruopã* (*uõ*) „latakas, griovelis“ : serb.-chorv. *rũpa* „skylė, duobė“, *sũolas* „ilgas sėdimas baldas; raštelis linams minti, kũliui įsprausti, jaujoje pasilypėti ir pan.“ : got. *sauls* „stulpas“.

Nemaža giminiškų leksemų su šaknies vokalizmu *uo* ir *au* kaitaliojimosi atvejų esama taip pat latvių kalboje: *budziņa* „galva (aguonos)“, *buõdziņa* „lazda storais galais...“, *buõga* „kreivas medis...“ : *bauga* (*baũgas*) „tinklo medis, trinka...“, *buõgls* „liūdnas, sielvartingas, susirūpinęs“, *buõgns* „paniuręs, susiraukęs, piktas“ : *baũgs* „bjaurus; blogas, piktas“, *buõze*, *buozis* „pagalys, lazda, vėzdas, buožė; pagalys, lazda

¹¹² Dial. *pũksmė* LKŽ X 863.

su drūtesniu galu; lazdos galo apvalus sustorėjimas, išsipūtimas...“: *baūze* „pagalys, lazda, kultuvo galva; storesnis kokiū liūgo daikto galas, galva, viršūnė; jaučio kakta...“, *baūzis* „beragis baužas jautis; spragilo galva...“, *gluōdens* „lygus, gludus; apsukrus gudrus, suktas, meilikaujantis“: *glauōdens* „lygus, gludus; lipšnus, meilus“, *kluoģis*, *kluodzens* „tokia sklendė, velkė; pasukama medžio trinka; medinė durų rankena“: *klaūģis* „(apvalus) medis, trinka; rūtuly; didelis gabalas“, *kluoķis* „medinis sklāstis, velkė; (durų, dangčio, plūgo) rankena; (medžio) trinka, kaladė“: *klāucis*² „gabalas duonos“, *klāuķis*² „gabalas (mėsos, duonos, sūrio)“, *kruota* „upės skardžio, pakriausio ir lygumos skiriamoji linija; kalnų viršūnė, ketera...“: *krauta* „upės krantas“, liet. *pa-krātūtė*, *pakriūtūtė* „status, skardingas krantas ar kalno šlaitas; rėžio ar lauko riba, siena, vaga...“, *kuōls* „kaulelis (riešuto), branduolys“ (plg. *ķiršu kuols* „vyšnių kaulelis“): *kaūls* „kaulas; stiebas; (vyšnių, slyvų) kaulelis“, *kūōsa* „(arklio) ketera, gogas; sprandas, kupra“, *kūosa*² „tarp dviejų pradalgių likusi nenupjauta žolė“: *kāusa*² „(arklio) ketera, gogas; arklio kauprė, iškiilimas, kur deda pakinktus; kalno ar kalvos briauna“, *kāuss*² „(arklio) ketera, gogas; (žmogaus ar gyvulio) sprandas“, *kāusla*², *kāusma*², *kāusta*², *kāustava*, *kaūstuve*² „(žmogaus ar gyvulio) sprandas“, *kāusva*² „(arklio) ketera, gogas; kalvelė pievoje, pelkėje“, *pluōksne*, *pluōksne* „dryžas, rėžis, sluoksnis; pleiskanos“, *pluōksnas*, *pluoksni* „šasas galvoje“: *plauksnas* „pleiskanos; mažos, plonos linų ar kanapių sėklos“, *plaukstes* „pleiskanos“, *plāuska*² „plonas lukštas“, *plauškas* „pleiskanos“, *puōga*, *puogs* „lino galvutė, pumpuras; apynio pumpuras, augalo, pvz., dagio, sėklų galvutė“: *paūga* „galva, sprandas; linų ar aguonų galva...“, *ruōds* „rausvas, rusvas“: *raūds* „rusvas, sartin (apie arklius)“, *ruosts* „(gyvulių, žvėrių) poravimosi, pasibėgimo metas, ruja“ < **ruod-st*: *raudas* „ruja, poravimosi metas“, *skuosa*, *skūosts*² „(arklio) ketera, gogas“: *skāusts* „pleištas, kylys; (arklio) ketera, gogas, (gyvulio) sprandas“, *skāusta*², *skāuste*², *skāustava*² „(arklio) ketera, gogas; (gyvulio, žmogaus) sprandas“, *šķāuss*² „(aštri) briauna; aštrus akmens kampas“, „(adj.) aštrus, grublėtetas, nelygus“, *stūobrs*, *stūobris* „šiaudas, stembas, vamzdis...“, *stuōblāji*² „(žirnių, pupų, rugių) kambliai, ražai; augalai su tuščiaviduriais piršto storumo stiebai“: *stāuberis*², *stāuburis*, *staūbēris* „medis be šakų; sutrešęs medis; aukštas sutrešęs medžio kamienas“, *stāūbenis* „aukštas be viršūnės medžio kamienas“.

Latvių kalboje, kaip ir lietuvių, kai kuriems vokalizmo *uo* žodžiams etimologinius atitikmenis su vokalizmu *au* terandame giminiškose kalbose: *mūoļa*² „liurbis, apsideidėlis, prastas, nevikrus darbininkas“: liet. *mauliā* „apsideidėlis; kas nevikrus, žioplas; rėksnys“, *kuōpa* „krūva; ne-

surištas pėdas; javų kūgis, guba; ryšulys; krūva, daugybė; būrys“ (dar plg. *trauks ir pilns ar kuopu* „indas pilnas su kaupu“): liet. *kaupà, kàu-pa* „iškilimas, kauburys, krūva; saiko perviršijimas“, *ùðma, ùðms, uðms* „protas, supratimas, sugebėjimas suprasti, išmanymas; nuotaika, ūpas“: liet. *aumuð (aũ)* „...supratimas, nuovoka“, *aumenys* „atmintis“, *pluðs-ts* „akies vokas“, *pluðksne* „blakstiena“, *pluðksna* „akies vokas“, *pluðks-ts* „t. p.“ < **pluo-st-* resp. **pluo-sk-*: liet. *plauksmė* „platuma“ < **plau-sk-*, lot. *plautus* „platus; plokščias, lygus“ (semasiologiškai plg. liet. *blakstiena* „akies voko plaukas; akies vokas“: *blākas* „lygus, plynas“, *blākanas* „lygus, nebanguotas“), *juogi* „šiaurės pašvaistė“: s. sl. *jugъ*, s. rus. уръ ir kt. „pietūs“ < „pusiaudienis, vidurdienis“ (t. y. „šviesos, saulės metas“), gr. ἀυγή „šviesos spindulys“, *luobs* „žievė, lukštas, kevalas...“: lenk. *łub*, serb.-chorv. *lûb* „karna, plaušai, lunkas“, *skuðs-ta, skuðsts* „asiūklis; smidras; jaunos augalų atžalos, jaunos apynių virkštys; jaunos eglėlių atžalos“: rus. кыт, ukr. кыт, кыш „krūmas, keras, krūmokšnis“, *trùops* „avilys (prie namų); storas medis“: serb.-chorv. *trûp* „kamiengalis“, *suðls* „suolas, stora lenta ant trinkų prie namo sėdėti ar daiktams pasidėti“: got. *sauls* „stulpas“.

Kad lat. *pluota* (be k.), *pluðte* „ledo gabalas; žuvų būrys“, *pluðte* „tamsus debesis“, *pluðts* „žuvų būrys“ (< *,plūstantis, plaukiantis“), kurių semantinė sąsaja su (vandens) plūdimo, plaukimo žodžiais (žr. toliau) matyti iš lat. *vienā pluðti*² „paplūdęs, pilnas vandens“, yra senesnių laikų veldiniai, rodo vandenvardžiai ir vietovardžiai: *Pluotinālis* ež.¹¹³ (1568 m. inventoriuje *Pliutino*), *Hasenplute* 1328 m. < kuršių **Āz-pluðte* „Užpluotė“ (dėl tokios darybos plg. liet. *Óšputė* = lat. dial. *Āzpute*)¹¹⁴, *Pludden* 1370 m. Tad tikrasis ežero vardas bus buvęs **Pluotas*. Iš jo su *-inis* atsirado kaimo vardas *Pluotiniai* (žem. dūn. *Plūtinė, Plūtinis*, XVI a. šaltiniuose baltarusių kalba *Plutiny, Plutini, Plutinis*)¹¹⁵.

Todėl būtų galima lat. *pluðts* „žuvų būrys“, *pluðte* „ledo gabalas; žuvų būrys; tamsus debesis“, liet. (< kuršių) **Pluotas* etimologiškai tapatinti su gr. πλωτός „plaukiantis, plaukiojamas, tinkantis laivybai“, got. *flōðus* „upė“ ir laikyti juos priesagos *-t-* vediniais iš veiksmazodžio, išlikusio graikų kalboje: πλώω „plaukiuju; (aor.) plaukiu laivu“.

Liet. *trúotas* „budė, galąstuvas; granitas“, lat. *truðts* „budė, galąstuvas“, gr. τρωτός „sužeistas“ natūralu būtų laikyti priesagos *-t-* veiksmazodžių (plg. gr. τρώω, τιτρώσκω „žeidžiu, žaloju, gadinu“) vediniais.

¹¹³ Dėl darybos žr. Vanagas A. Lietuvos TSR hidronimų daryba, p. 88; To paties Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas, p. 263.

¹¹⁴ Vėliau priderintas prie vok. *Hase* „kiškis“ ir atitinkamai iškreiptas.

¹¹⁵ Salys A. – LE, 1966, 35, p. 194.

Liet. *trūtas*, *trūtā* „galąstuvus“ tada būtų pasidaryti iš baltų veiksmažodžio, atitinkančio sl. bažn. *tryjō*, *tryti* „trinti“, gr. τρύω „trinu, alinu, silpniu“ (< **trūjō*)¹¹⁶.

Leksemų liet. *kluonas*, lat. *kluōns* „molio ar plytų asla, padas; kluonas, klojimas“, *kluonis* „(tvarto) užraktas, spyna“, liet. *krúonė* „akmenų krūva su urvu viduryje“, *liūona*, *liūonė*, *liuonas* (be k.) „patogumai, prabanga; laisvė“, *liuōnas* „netvirtas, silpnas (apie pirštus)“, *pa-šliuonūs*, *pa-šluonūs* (*uō*) „nuožulnus, nuolaidus“, *juoklis* „medinė siena“ < **īō-tl-* ir lat. *žuōkls*, *žuōklis*, *žuōkle* „žandikaulis; gomurys; (žuvies) žiaunos“ < < **īō-tl-* atsiradimą paprasčiausia būtų aiškinti remiantis anksčiau egzistavusiais atitinkamais veiksmažodžiais: **klō-* „glausti, šlieti, uždaryti“, **krō-* „krauti, dėti“, **līō-* „liautis“, **sl(ī)ō-* „šlietis, šlyti“, **īō-* „sieti, rišti“ ir **īō-* „žiotis“. Iš greta egzistavusių *kliauti* (*-ja*, *-na*) „sulaikyti, suturėti, uždaryti...“ < **klēu-*, *krāuti* (*-ja*, *-na*), lat. *kraūt* (*-ju*, *krāvu*) „dėti, krauti“ < **krēu-*, *liāutis* (*-jasi*, *liōvēsi*), *nuo-šļaūtiēs* „nerūpestingai atsigulti“ < **sl(ī)ēu-* | **sl(ī)eu-*, **īēu-* | **īeu-* „rišti, sieti“ (plg. s. ind. *yāuti*, *yuvāti* „riša, jungia, sieja, kinko“) ir **ī(ī)ēu-* | **ī(ī)eu-* „žiotis, kramtyti“ (plg. serb.-chorv. bažn. *žbvati*, *žuju* „kramtyti“) su priesaga *-n-* galėjo būti pasidarytos paralelinės leksemos serb.-chorv. *kljūna* „kablys, kobinys, kanabėkas“ < **klēunā*, lat. *krauna*, *krauns* „krūva (akmenų)...“, liet. *liāūnas* „lengvai linkstantis, lankstus...; netvirtas, silpnas; laisvas, palaidas...“, *pa-šliaunūs*, *pa-šliaūnas*, *pa-šlaunūs* „nuožulnus, nuolaidus“, *šliaunūs* „nuolaidus (apie stogą)“, lat. *šļauns*² „nuožulnus, status“, s. ind. *yōtra-* „virvė“ < **īe|ou-* *-tl-*, lat. *žaūnas*, liet. *žiāunos* < **ī(ī)ēu-n-*.

Tokį manymą paremtų tas, kad vokalizmo *uo* vardažodžiai vienu kitu atveju iš tikrųjų turi atitinkamų veiksmažodžių: lat. *ruōns* (*rūōns*) „storas, apvalus, sunkus; stiprus, tvirtas, smarkus“ niekas netrukdo lyginti su gr. ῥώννυμι „stiprinu, tvirtinu; (medial.) stiprėju, tvirtėju, esu stiprus, tvirtas“. Lat. *sluomājs* „sąšlavos, šiukšlės“, be abejo, yra pasidarytas iš veiksmažodžio, atitinkančio liet. *šluo-ti* (*šluo-ja*), o *slaumājs*, *slāūmi* „šiukšlės, kas sušluota“ — iš **slau-* „šluoti“, liet. *šlāv-ė*. Jau daugiau kaip šimtas metų liet. *puotā* „vaisės, pokylis; išgertuvės“ yra etimologiškai siejamas su senųjų ide. kalbų „gerti“ reiškiančiais veiksmažodžiais: lot. *pōtō*, gr. πώνω (šalia πίνω), s. ind. *pāti*¹¹⁷.

Normalusis šaknies **gʰrǝ-* balsių kaitos variantas **gʰrea-* atspindėtas graikų kalboje veiksmažodinio būdvardžio βρωτός „ėdamas, kurį galima ėsti“, aoristo ἔβρον „ėdžiau“ ir perfekto βέβρωκα „esu suvalgęs“.

¹¹⁶ Frisk H. GEW, II, p. 938

¹¹⁷ Liter. žr. Fraenkel E. LEW p. 669–670.

Prie *grō- < g^hreā₃- prisijungus tam tikram elementui -ĝ-, galėjo sudaryti gr. βρώζω „ėdu, ryju“ < *g^hrōĝiō ir liet. pa-gruožinėti „pagrauzinėti“.

Tuo tarpu gráužti (-ia), lat. graūzt (-žu, -zu), liet. griáužti (-ia) < *grēuž-, kaip ir s. sl. gryzq, matyt, remiasi *g^hrāu | *g^hrāeu- (žr. p. 84).

Tad kai kurios nagrinėjamos leksemos su šaknies vokalizmu *uo* savo kilmę galėtų remtis atitinkamais veiksmažodžiais, turėjusiais šaknyje ide. *ō*, plg. gr. τιτρώσκω „žeidžiu, žaloju, gadinu“ < *trō- : liet. trúotas, lat. truōtis „budė, galastuvus“; gr. ῥώνυμι „stiprinu, tvirtinu; stiprėju, tvirtėju“ < *rō(s)- (plg. medialinio perfekto formą ἔρωμαι) : lat. ruōns (rūōns) „... stiprus, tvirtas, smarkus“; liet. puotà : gr. πώνω, s. ind. pāti; gr. βιβρώσκω „ėdu, ryju“ < *g^hrō- : liet. pa-gruožinėti „pa-grauzinėti“. Todėl negalima negirdomis nuleisti Chr. Stango pastabos, kad panašiais atvejais reikėtų galbūt galvoti apie dvi ide. „sekundarines“ šaknis, būtent *kl-eu- ir *kl-ō- (*kl-eā₃-), *pl-eu ir *pl-ō- (*pl-eā₃)¹¹⁸ (liet. šlāv-ė : šlūo-ti; liet. plaūtas : lat. pluōts). Tuo labiau, kad veiksmažodinių formų gr. πλώω „plaukiuju“ < *plōwō šalia πλωτός „plaukiantis, plaukiojamas, tinkantis laivybai“, s. isl. flóa < *flōwan, s. ang. flōwan „tekėti, plūsti“ šalia got. flōdus „upė“, gr. τρώω „žeidžiu, žaloju, gadinu“ < *trōwō (plg. τραῦμα „žaidza, sužalojimas“) šalia gr. τρωτός „sužeistas“ elementą -w- galima suvokti esant tam tikrą vėliau pridėtą veiksmažodinių formantą, tokio tipo kaip liet. dúovoti (-oja) „siūlyti, duoti“ < *dō-w-, dēvēti (dēvi, -ėja) < *dhē-w-, stovėti (stóvi, -ėja) < *st(h)ā-w- šalia dúo-ti, dē-ti, stó-ti.

Antra vertus, nepateisinta būtų, nei sinchroniškai, nei diachroniškai žiūrint ir laikantis leksikos kaip sistemos supratimo, leksemas krúonė, liuōnas, pašliuonūs, pa-šluonūs ir lat. žuōkls laikyti priklausančiomis vienai šakniai, o žodžius lat. krauna, krauns, liet. liūūnas, pa-šliaunūs, pa-šliaūnas, pa-šlaunūs, lat. žaūnas — visai kitai šakniai. Vokalizmo *uo* leksemų ir vokalizmo *au* žodžių turiniai yra labai artimi, kai kurių netgi tapatūs, o jų šakninių balsių ir diftongų santykis yra reguliari daugelio lietuvių ir latvių kalbų žodžių šaknies vokalizmo *uo* : *au* apofonija (žr. 196 tt.).

Dėl to ir dėl įvade iškeltų lingvistinės analizės principų, aiškinant taip pat žodžių lat. ruōns (rūōns) „storas, apvalus, sunkus; stiprus, tvirtas, smarkus“, liet. pa-gruožinėti „pa-grauzinėti“ ir puotà kilmę, pirmenybę reikėtų atiduoti jų siejimui su kitais tos pačios kalbinės sistemos žodžiais, būtent, lat. raūns² „didelis“, liet. gráužti (-ia) ir pūtauti (-auja, -auma) „sunkiai alsuoti, kvėpuoti; prabangiai, plačiai gyventi, puotauti, lėbauti,

¹¹⁸ Stang Chr. S. Vgl. Gr., p. 360.

ūžti...“, *pri-pūsti* (*pripučia*) „... (šnek.) priėsti, privalgyti, prigerti...“, *pūsti* (*pušta*) „tinti, brinkti; (menk.) negražiai, godžiai valgyti, ėsti, gerti, ryti...“ (dėl reikšmių ryšio plg. *liúðžti* (-ia) „godžiai valgyti, gerti; (refl.) puotauti...“; *gėrti* (*gėria*) „... girtauti, puotauti; švėsti, kelti puotą; (prk.) pūsti (apie vėją)“; rus. пыхаты́ (пышý) „sunkiai, giliai ir greitai kvėpuoti, dūsauti; (dial.) prabangiai, plačiai gyventi“; ang. *swallow* „praryti“: vok. *schwelgen* „ėsti ir girtauti, puotauti, lėbauti“)119. Todėl ir pirmosiose leksemose slypinčius šakninius elementus *krō-, *līō-, *sl(i)ō- ir *z(i)ō-, kokios prigimties jie bebūtų – veiksmožodiniai ar būdvardiniai kaip lat. *plūons*2 „kluonas, grendymas, padas“: *plaūna* „įrankis plūkti molio padą, grendymą...“, – reikėtų laikyti tam tikromis veiksmožodžių *kráuiti* (*krāu-), lat. *kraūt* (*krēu-), liet. *liautis* (*lēu-), lat. *nuo-šlaūtiēs* (*šlēu-) ir serb.-chorv. *žbvatī, žuju* (*z(i)ēu-) formomis, būtent: *krōu-, *līōu-, *sl(i)ōu ir *z(i)ōu-. Kad vardažodžių darymosi metu kalbos vartotojai dar jautė genetinį ir galbūt paradigminį ryšį tarp abiejų tipų veiksmožodinių formų, matyti iš to, jog tiems vardažodžiams sudaryti buvo pavartota ta pati priesaga: *krúonē* < *krō-n- < *krōu- + -n- ir lat. *krauna, krauns* < *krou-n- (iš *krēu-/*kreu- su apofonija *ou* : *eu*).

Taip pat netikslinga būtų bendraties *šluoti* ir prezenso formos *šluoja* elementą *šluo-* < *šlōu- etimologiškai atsieti nuo prezenso dial. *šlāva* ir preterito *šlāvē* elemento *šlav-* < *šlou-. Graikų kalbos formos πλώω „plaukioju“ ir τρώω „žeidžiu, žaloju, gadinu“ < *plōūō, *trōūō (šalia πλέω „plaukiu (laivu); plūstu, teku“, τραῦμα „žaižda, sužalojimas“, τρώω „trinu, alinu, silpninu“) laikomos pailgintos šaknies (ōu : eu) deverbatiškai, prie kurių ilgainiui galėjo būti prikurtos ne tik aoristo lytys πλώωναι, τρώσσαι, bet susidaryti ir priesagos -t- vardažodžiai πλωτός, τρωτός120.

Kaip jau minėta, kalbant apie *púola*, kai kurie veiksmožodžiai, priklausiusys -e/o (3 p. sing.) konjugacijai, vienaskaitos formose galėjo turėti pailgintą šaknies balsį, pvz., 1 p. sing. *plōū-ō / 1 p. plur. *plou-mē (šalia paradigmos 1 p. sing. *plōū-ō / 1 p. plur. *plu-mē). Tokia pirminių veiksmožodžių paradigma, prisijungusi, atrodo, pirmiausia 3 p. sing. formoje tam tikrus formantus (resp. šaknies išplėtimus), galėjo transformuotis į „išvestinių“ veiksmožodžių paradigmą 1 p. sing. *plōū-ō „plaukiu“, 3 p. sing. *plōu-k-e/o (← 3 p. sing. *plōu-e/o). Pastaroji forma tuojau pat turėjo fonetiškai pasikeisti į *plōke/o (→ *plūokia „plaukia“, slypinčią vedinyje lat. *plūoksts* „tinklo plūdė“ < *plōk-st-). Determinantu -k- išplėtus daugiskaitos formas (*plou-mē) arba alternatyvinės paradigmos vienaskaitos

119 Acta Baltico-Slavica. 1979, XII, p. 73–79.

120 Schwyzer E. Griechische Grammatik. -- München, 1939, I, p. 722, 743; Frisk H. GEW, II, p. 565–566, 905, 938.

formas (**plōy-ō*) susidarė forma **plauke/o* (→*plaūkia*). Pirminės aktyvinių paradigmos 1 p. sing. **pleu-mi*/1 p. plur. **plu-me* įvairiai (-g-, -p-, -d-, -k-) išplėstas formas gali tęsti liet. *pliaūgia* „plepa, niekus tauškia“ (< **pleu-g-*), *pliaūpia* „smarkiai lyja; teka, bėga, plūsta...“ (< **pleu-p-*), s. isl. *fljúga* „lėkti, skristi“ (< **pleu-k-*) ir s. isl. *fljóta* „tekėti, plūsti“, s. air. *luaidid* „juda“ (< **pleu-d-*).

Minėtų pirminių veiksmažodžių paradigmos pamatu galėjo būti generuojami ir vardažodžiai. Be jau minėtų lat. *pluōte*, *pluōts*, liet. **pluotas* ir gr. *πλωτός*, galėjo atsirasti liet. *plauūtas* „(plur.) keltas, plauostas, sielis; tošies plūdė prie tinklo...“, serb.-chorv. *plūto*, *plūta* „kamštis“, slovn. *plūta* „kamštis“, *plūtva* „plauostas, keltas“ (← **plou-me* arba **plou-ō*), taip pat liet. *pliaūtas* „plautas“ ir bulg. *плото* „tinklo plūdė“ (← **pleu-mi*). Derivacijos reikalui pavartojus -d-, susiformavo lat. *pluoda*, *pluods* „lengvas, galįs plaukioti medis; tinklo plūdė...“ (← **plōy-ō*) ir *plaudiņš* „meškerės plūdė“ (← **plou-me* arba **plou-ō*).

Paradigmos 1 p. sing. **iōy-ō*, 3 p. sing. **iō(s)-e/o* || 1 p. plur. **iou-mē* resp. **iū-mē* „esu apsijuosęs, apsijuosęs nešioju“ kontinuantu, atrodo, galima laikyti rezultatinės būsenos reikšmę turintį *júosti* (-*sia*) „laikyti apjuosus, supti“ (šalia *jūsėti* (*jūsi*, -*ia*) „apsijuosus nešioti“), lat. *juōzt* (-*žu*, -*zu*) „juostis, prisijuosti...“ (< **juost*). Prie *júosia* reikšmės artėja Homero medialinė forma ζωσατο „apsijuosė“. Manoma, kad šios formos kartu su s. sl. *po-jašq* „apjuosiu“, Av. (*aiwi*)*yānhayaiti* „apjuosia“ < **iōsejēti* senovėje galėjo priklausyti -e/o (3 p. sing.) fleksijai¹²¹.

Kad šio veiksmažodžio šaknies vokalizmas *ō* yra ide. prokalbės padaras, matyti iš veiksmažodinių būdvardžių *júostas*, Av. *yāsta-*, gr. ζωστός ir priebalsinio kamieno daiktavardžių *juosmuō*, -*meñs*, gr. ζῶμα „diržas, prijuostė“ (< **iōs-mñ*). Be to, ši šaknis yra paliudyta ne tik iranėnų (Av. *yāh-* „diržas“), bet ir indų grupės kalbose (kafirī *yasē* „juosta, diržas“)¹²².

Paradigmos 1 p. sing. **iōy-ō*, 3 p. sing. **iō(s)-e/o* || 1 p. plur. **iū(s)-mē* (plg. s. ind. *yuvāti* „riša, jungia, sieja, kinko“, liet. *jū-s-i*) buvimą iš dalies patvirtina ir tai, kad leksemos *juoklis* „siena“ < **iō-tl-* pamato tikriausiai būta veiksmažodinės formos **iōu-* (dėl darybos plg. *dūrklis* „durtuvas“ : *dūrti*; *pa-dēklis* „padėlys, kur kas padedama“ : *pa-dėti*).

Iš šios paradigmos, visoms formoms apibendrinus -s-, ir galėjo išsirutulioti liet. *júosia*, lat. *juōžu* (< **iuos-iō*), vėliau įgiję tranzityvinę aktyvinio veiksmo reikšmę, nes nėra pakankamai aišku, kad šie *iō*-kamieniai

¹²¹ Иванов Вяч. Вс. Славянский, балтийский и раннебалканский глагол, с. 127.

¹²² Mayrhofer M. – KZ, 1959, 76, p. 159; To paties. EWAltind., III, p. 57.

veiksmazodžiai būtų pakeitę senąjį atematinį šakninį *-s-* prezensą¹²³, kurio reliktu norima laikyti gr. ζούσθω (Hesychius)¹²⁴, jeigu jis, žinoma, kilęs iš *ζω-σ-(σ)θω¹²⁵.

Iš veiksmazodžio *juosia* istorijos aiškiai matyti, kad baltų, kaip ir kitos ide., kalbos iš ide. prokalbės paveldėjo jau transformuotas formas **plōtos*, **iōse/o-* (bet ne **plōutos* **iōuse/o-*). Prabaltiškuose dialektuose pamatinių formų vokalizmas *ou* (**plōy-ō*, **iōy-ō*) derivacijos procese irgi, matyt, buvo automatiškai keičiamas *ō* (**plōd-*, **iō-tl-* > lat. *pluoda*, *pluods*, liet. *juoklis*). Tad galima pagrįstai galvoti, kad baltų kalbos nuo pat pirmųjų savarankiškos egzistencijos amžių turėjo alternaciją **plōtos* : *plaūtas*, **plōdos* : lat. *plaud-įš*.

Dėl opozicijos su intranzityvinės reikšmės infiksiniiais ir *sto-*kamieniais veiksmazodžiais kamiengalis *io* baltų kalbose yra tapęs tranzityvinę reikšmę turinčių deverbatyvų formantu¹²⁶. Su juo galėjo būti daromasi intranzityvinių iteratyvų-duratyvų (žr. toliau) ir tranzityvinių aktyvaus veiksmo vedinių, turėjusių aiškiai išreikštą kauzatyvinę reikšmę. Yra galimas, kaip minėta, taip pat kauzatyvinės reikšmės atsiradimas iš intranzityvinės-medialinės. Todėl įdomus pasidaro latvių kalbos kauzatyvų *iz-buodžīt* „išginti, išvyti“, *buōdzināt* „ginti, vyti; slėpti“ ir lotynų kalbos perfekto *fūgi*“(pa)bėgau“ < **foug-* istorinis lyginimas, rodantis, kad šalia **bhoug-*, matyt, būta ir **bhōg-*.

Kad kai kurie šaknies vokalizmo *uo io-*kamieniai veiksmazodžiai savo kilmę gali būti susiję su intranzityvinės-medialinės paradigmos (3 p. sing. *-e/o*) formomis, jų semantinės ypatybės neprieštarauja : nemaža tų veiksmazodžių yra intranzityviniai ir reiškia arba su įvairiais judėjimo aspektais, taigi ir lijamu, susijusį veiksmą, arba tam tikras intelektines ir psichines būsenas, tokiais atvejais jie gali būti ir tranzityviniai su nežymiu kauzatyvumo atspalviu, pgl. *druōgia*, *druōkia*, lat. *juōbju*, *klūōpia*, *kuošia*, *plūokia*, *plūōšia*, *rūobiasi*, *ruōgia*, *rūōkia*, *-a*, *ruōpiasi*, *skūōdžia*, *slūōgia*, *suōkia*, *suōpia*, lat. *gruōžu*, *gūōdžia*, *su-juōgia*, *juōkia* „numano, jaučia“, *juokia* (šalia plačiai žinomo *juōkiasi*), *mūōdžiasi*, lat. *muōžu* (*muōžu*), *suōsia*, *tūōkia*, *ūōdžia*, lat. *uōžu*.

Įdomu taip pat pažymėti, kad tarp jų pasitaiko ir *sto-*kamienių formų (*ruōgsta*, lat. *muōstu*, *muōstu* šalia *ruōgia*, lat. *muōžu*, *muōžu*), kurios, kaip

¹²³ Stang Chr. Das slavische und baltische Verbum, p. 38.

¹²⁴ Frisk H. GEW, I, p. 618; Bader F. — BSL, 1979, 74, p. 214.

¹²⁵ Su juo nieko bendra neturi liet. *juosmi*, nes jis yra vėlyvas naujadaras, žr. Schmid W. P. Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum, p. 76; taip pat LKK, 1973, XIV, p. 95.

¹²⁶ Stang Chr. S. Vgl. Gr., p. 354—356.

atrodo, buvo susijusios su ide. veiksmožodžių fleksija 1 p. sing. *-o-əo > -ō, 3 p. sing. -e/o.

Bendrašaknės tipo **plōkĭa* „plaukia“ (plg. lat. *pluōksts* „tinklo plūdė“ < **plōk-st-*) : *plauĭkia*, **bōgĭa* (plg. lat. *iz-buodžīt* „išginti, išvyti“, *buōdžināt* „ginti, vyti; slėpti“) : **baugĭa* (plg. lot. *fūgī* „(pa)bėgau“) formos, taip pat viena kita tipo **īōu-* : **īeu-* „rišti, jungti, sieti“ alternacija ir galėjo sudaryti tą pradinę ašį, aplink kurią ėmė sukintis vis didėdamas šaknies apofonijos *au* : *uo* mechanizmas *īo* kamieno veiksmožodžių sistemoje. Apofoninės eilės *ō* : *au/eu* : *ū* susidarymui, kitaip sakant, ide. *ō* įtraukimui į *u* balsių kaitos eilę, palankios buvo ir fonologinės sąlygos : prieš priebalsį **ōu* virtus *ō* žodžių šaknyje, nebebuvo skirtumo tarp ide. *ō* ir ide. **ōu*, be to, buvo aiškių atvejų, kur *ō* (< **ōu*) priklausė *au/eu* : *ū* eilei (plg. **plōd-* : **plaud-* : **plūd-*).

Tai turint galvoje, gerai galima paaiškinti ir vokalizmo *uo* veiksmožodžių akūtinę intonaciją, kurią turi iš ide. prokalbės paveldėti ilgumai ir kuri yra vyraujanti šių formų šaknies priegaidė : *brūōzia*, *dūōbia*, *gūōdzia*, *gūōziasī*, *klūōpia*, *plūōkia*, *plūōšia*, *rūōbiasī*, *rūōkia*, *rūōšia*, *skūōdzia*, *sūōkti*, *tūōkia*, *tūōpia* (šalia taip pat *bruōzia*, *duōbia*, *kluōpia*, *pluōšia*, *ruōkia*, *ruōšia*, *skuōdzia*, *tuōkia*), *kūōpia*, lat. *kuōpju* (šalia *kuōpia*, lat. *kūōpju*), *mūōdziasī*, lat. *muōžu*, *muōžu*, *pūōšia*, lat. *puōšu* (šalia *puōšia*, lat. *pūōšu*), *ūōdzia*, lat. *uōžu*; lat. *buōžu*, *gruōžu*, *juōbju*, *luōbju*, *uōbjuōs*.

Cirkumfleksinė intonacija, matyt, yra vėlesnė, atsiradusi dėl įtakos gretimųjų morfologinių tipų, pasižymėjusių trumpuoju šaknies vokalizmu, plg. *duōbia*, lat. *dūōbju* : *duōmba*, lat. *dubu*, *daūbia*; *guōbia* : *guōmba*, lat. *gūbu*, *gaūbia*; *juōkiasī* : *juōnka*.

Latvių kalbos laužtinė šaknies intonacija galėjo atsirasti paradigmos 1 p. sing. **bōg-ō* / 1 p. plur. **bōg-mē* daugiskaitos formose atitraukiant galo kirtį į pradžią (**bōg-mē* > **buōg-a-me*). Tokia paradigma, apibendrinus vienaskaitos formų vokalizmą *ō*, galėjo pakeisti senesnę paradigmą 1 p. sing. **bōg-ō* / 1 p. plur. **baug-mē*. Dubletinių formų radimąsi veiksmožodžių *īo* kamieno sistemoje skatino analogija iš vardažodžių pusės, kur tokių alternacijų būta daugiau (žr. p. 196 tt.).

Vienas šalia antro funkcionuojančių dubletų ypač gausu lietuvių kalboje, jos *īo* kamieno (ir, žinoma, kitų kamienų) veiksmožodžių sistemoje. Geografiškai tie dubletai išsimėtę gana nedėsnigai po visą lietuvių kalbos plotą.

sriaūbti (-ia) „su garsu, šlerpiant srėbti, siurbiant gerti; verkti, žliumbti...“ vartojamas aukštaičių tarmėse, o *sriuōbri (-ia)* „valgyti skystą maistą šaukštu, srėbti, su garsu valgyti skystą maistą, šlerpti; siurbiant gerti, sriaubti...“ – žemaičių ir pažemaitės aukštaičių tarmėse (Skr, Srv, Snt,

Jrb, Grš, Pžrl ir kt.). Kitų leksemų geografinė distribucija nėra tokia paprasta. *čiaūžti (-ia)* „čiuožti (su pačiužomis); šliaužti, šliuožti; lipti, sliuogti...“ vartojamas daugiau rytų aukštaičių ir žemaičių tarmėse, *čiuožti (-ia)* „judėti slidžiu paviršiumi, šliuožti, slysti...“ vartojimas telkiasi vakarų aukštaičių tarmėse.

Turimais duomenimis, vokalizmo *uo* leksemos vartojamos plačiau, ir vokalizmo *au* leksemos įeina į jų vartojimo plotą. Aukštaičių tarmėse randame: *sliuōgti (-ia)* „lipti, kilti (lygiu kamienu, stulpu, virve) prisispyrus kojomis ir laikantis rankomis ar leistis žemyn šliaužiant, šliaužti; lėtai eiti, slinkti...“ Dkš, Nm, Skr, Plk, Azr, Rod, Jrb, Vdžg, Kpč, Lp, Lkč, Snt, Alvt, Prn, Gs, Ps, Erž, Pv, Stak, Žvr : *sliuōgti (-ia)* „į medį lipti, sliuogti; šliaužti; vaikščioti“ Jnš, Tvr, Vlkv ir *dūōbti (-ia)* „daryti, kad dubtų, daryti įdubimą; kasti, rausti; skobti, skaptuoti; mušti, galabyti“ Kps, PnmR, Pl, Grš, Rdm, Ps, Jnšk, Grž, Ig, Klov, Brsl: *daūbti (-ia)* „duobti, skobti; dobtai, mušti“ Klov, Ndz, Dsm.

Žemaičių tarmėse vartojami *ruōbti (-ia)* „skaptuoti, gremžti; kasti; neišrovus kero, rausti (bulves)“ S. Dauk, Slnt, Prk, Krg, Dov, Als, Plik, Šts, Lž, Lnk, Vks, Štk : *raūbti (-ia)* „kasti, rausti, ruopti“ S. Dauk, Užv, Pln, Vks, Nt ir *ruōpti (-ia)* „pirštais imti iš po kelmo bulves, neraunant kero; kasti; skaptuoti, gremžti“ Als, Lk, Vks, Yl (ir Arm!) : *raūpti (-ia)* „duobti, skaptuoti...“ Kv, Užv.

Kiek galima spręsti iš turimų duomenų, vokalizmo *uo* leksemos vartojamos siaurai, jos įeina į daug plačiau vartojamų vokalizmo *au* leksemų arealą. *sliuōkti (-ia)* „į medį lipti, sliuogti ar leistis žemyn šliaužiant; slysti, čiaužti“ Plk, Jrb, Vlkv, Zr : *sliuōkti (-ia)* „pamažu tekėti; šliaužti; sliuogti, lipti...“ Ktk, Sdk, Gdl, Srv, Slv, Trgn, Tr vartojami aukštaičių tarmėse. Aukštaičių tarmėse vartojami ir tokie vokalizmo *uo* veiksmažodžiai: *pliuōpti (-ia)* „tekėti, bėgti, plūsti“ A. Baran, Ėr, *žliuōgti (-ia)* „bėgti, srūti, slinkti, šliaužti“ Pbs, Žln, *žliuōbti (-ia)* „godžiai būti, ryti; myžti“ Ut, Klt, Vj bei *sliuōžti (-ia)* „šliaužti, čiuožti, slinkti“ Ėr, Jnšk, Pšl, Šk, Žln, o jų variantai *pliaūpti (-ia)* „smarkiai lyti; tekėti, bėgti, plūsti...“, *žliaūgti (-ia)* „be perstojo lyti, pilti; smarkiai tekėti, bliaukti...“, *žliaūbti (-ia)* „balsu verkti, žlembti; godžiai būti, ryti, žlembti“ ir *šliaūžti (-ia)* „velkamu judesiu slinkti, sliuogti“ su šaknies vokalizmu *au* po minkšto priebalsio paplitę visame ar beveik visame lietuvių kalbos plote.

gūōztis (-iasi) „tūptis, gūžtis“, turimais duomenimis, vartojamas žemaičių ir pažemaitės aukštaičių tarmėse (Knt, Erž), *gaūžti (-ia)* „traukti tarp pečių; gaubti, dengti“ – daugelyje tarmių (Jž, Šts, Žd, Slm, Kpr, Pnd, Sv, Vb, Tr, Rok). Daugelyje tarmių (Upt, Nmk, Ėr, Užv, Pg, Št, Vdk) taip pat vartojamas *laūpti (-ia)* „su pirštais lupti, gnybti, plėšti; vyti; būti“,

tuo tarpu apie *luõpti (-ia)* „su pirštais lupti, gnybti, plėšti“ Šts, *su-luõpti (-ia)* „suduoti“ Kps geografiją sunku ką tikra pasakyti, kadangi jis teturi dvi fiksacijas.

Panašiai netolygiai pasiskirsto lietuvių kalbos plote ir tos leksemos, kurios pasižymi nutolusiomis leksinėmis reikšmėmis. Vokalizmo *uo* leksemos *klũpti (-ia)* „sunkiai eiti“ Kls, Vlk, *mũostis (-džiasi)* „atsipeikėti, atsigauti, susiprasti, susivokti, susigriebti“ Prk, Dov, Kin, Klp, *šiuõsti (-ia)* „peikti“ Slnt, Kal, Šts, kaip matyti, vartojamos gana siaurai, tuo tarpu istoriškai giminiškos leksemos su vokalizmu *au* *klaũpti (-ia)* „keliais remtis žemės“, *maũsti (-džia)* „nesmarkiai, bet ištisai, nesustojant skaudėti, skauduliuoti, svembti...“ ir *šiuõsti (-ia)* „taršyti, velti, statyti aukštyn (apie plaukus); būti nepatenkintam, pykti...“ – visame lietuvių kalbos plote. Taip vartojamas veiksmazodis *rãugti (-ia)*, daugumas tarmių (Ds, Pl, Št, Als, Kv, Rt, Slnt, Krt ir kt.) turi *tãũpti (-ia)* „taupyti, tausoti; čiaupti (lūpas)“, jų apofoninės poros *ruõgti (-ia)* „smulkiai lyti, dulkinti, smarkiai tekėti“ Lk, Vks, Mžk, Varn, Trš, Sn, Pns, Klvr, Lš, Kb ir *tũopti (-ia)* „taupyti; tupinėti“ Als, Dglš paplitę kur kas siauriau.

čiuõpti (-ia) „liesti, čiupinėti, grabinėti; stverti, griebti; vogti“ ir *guõbti (-ia)* „duobti, skobti, skaptuoti; puoselėti, gerai prižiūrėti, globoti; grobti, griebti, krūvon traukti“ vartojami visose lietuvių kalbos tarmėse, *čidũpti (-ia)* „verti, daryti (lūpas, burną); gniaužti, čiupti; čiulpsėti; kalbėti, plepėti“ ir *gaũbti (-ia)* „supti, dengti, kloti, gobti; lenkti, riesti“ – aukštaičių tarmėse (bet plg. *čidũpti* Varn, *gaũbti* S. Dauk). Atvirksčiai, *gaũsti (-džia)* „bimbti (apie varpus), zvimbti, skambėti...; vaitoti, dejuoti, verksti, apraudoti (mirusius)“ žinomas visame lietuvių kalbos plote, o *gũosti (-džia)* „raminti, maldyti; skūsti, saugoti, kad neužgautų“, *pagũosti* „... (refl.) pasiskūsti, padejuoti“ paplitęs vakarinėje lietuvių kalbos ploto dalyje, ypač žemaičiuose.

Aukštaičių tarmėse plačiai vartojami veiksmazodžiai *kũõpti (-ia)* „valyti, švarinti, prižiūrėti; kaupti, kasti, kabinti...“, *tuõkti (-ia)* „išmanyti, suvokti, suprasti“ ir *suõkti (-ia)* „giedoti, čiulbėti (ppr. apie lakštingalą); ūkti, ūbauti (apie pelėdą, apuoką); tęsti (kalbant, dainuojant), pusbalsiu, tęsiamu balsu dainuoti, saukti...“, jų apofoninės poros vartojamos taip pat aukštaičių tarmėse, bet, turimais duomenimis, kur kas siauriau: *kaũpti (-ia)* „kasti į krūvą, daryti kaupą; rinkti, telkti į krūvą...“ Ktk, Mrs, Šl, Skr, Ėr, Gs, Kp, Brt, Št, Vlkv (bet ir Krš, Skdv), *taũkti (-ia)* „tarpti, vešėti, eiti į gera, sektis; tukinti; gautis, taisytis“ Glv, Ėr, Pc, Kps, Skrs, Vad, Pg, PnmA ir *saũkti (-ia)* „tęsiamu balsu šaukti, dainuoti“ Jnšk, Šd, Grž, Sml, Jz, Tr.

Vokalizmo *uo* lekšemos vartojamos gana plačiai, o vokalizmo *au* veiksmoždziai teturi po vieną fiksaciją, plg. aukštaičių tarmių *brūōžti (-ia)* „brėžti, drėksti, braukti; plėšti (avalynę); smarkiai eiti, drožti...“ Šauk, Srv, Rm, Ds, Tr, Rk, Dkk, Pkr, Skr, *druōkti (-ia)* „lynoti, dulkti“ Ldv, Dkš, Rdd, Rdm, *driuōkti (-ia)* „varvėti, driektis; lynoti, dulkti; smarkiai eiti, bėgti, lakstyti“ Mrs, Ūd, Kkl, Pbs, Jž, Smn, Glv, *skūōsti (-džia)* „skubiai eiti, bėgti, kurti“ Krs, Al, Lš, Dsm, Sv, Ut, Ml, Tvr, Dglš, Jnšk bei *džiūōbti (-ia)* „kirsti snapu; kirsti, mušti, drožti; lyti“ Lp, Lnkv, Ml šalia *braūžti (-ia)* „bruožti, braukti, mautki“ J. Jabl, *driaūkti (-ia)* „tęsiantis tekėti seilėms ar kitam skysčiui; eiti, važiuoti šlapiu keliu“ Km, *skāusti (-džia)* „(šnek.) greitai eiti, skuosti“ Grv bei *džiaūbti (-ia)* „eiti nosį nuleidus“ Grv ir žemaičių tarmių *kiūōpti (-ia)* „godžiai, su noru valgyti ar gerti“, *i-kiūōpti* „įgalėti, pajėgti; įstengti valgyti ar gerti“ Skd, Sln, Dr, Vvr, Als, Ggr, Krt, Kl, Šts bei *liūōžti (-ia)* „godžiai valgyti, gerti; (refl.) puotauti; švarinti, gerbti; (refl.) linkti, norėti“ Škn, Krš, Šll, Kv, Pp, Ggr (ir Arm!) šalia *prisi-kiaupti (-ia)* „prisivalgyti“ Jdr bei *liaūšti (-ia)* „godžiai valgyti“ Skdv.

Nagrinėjami veiksmoždziai su šaknies apofonija *uo* : *au* kartais paliudyti iš vienos dviejų vietų, taip pat rašytinių šaltinių, plg. *luōbti (-ia)* „sunkiai dirbti“ Gs, *išluōbti (-ia)* „godžiai išvalgyti“ Arm ir *lauōbti (-ia)* „kasti, rausti“ Btrm, *skuōpti (-ia)* „drožti, duobti, skaptuoti“ K, J. Jabl ir *skaūpti (-ia)* „skaptuoti“ Pkp, *skruōbti (-ia)* „kasti, ruopti“ S. Dauk ir *skriaūbti (-ia)* „kasti, lyginti“ Ds, *kuōšti (-ia)* „vykti, bėgti, keliauti“ (vartojamas literatūros, daugiausia Vaižganto, raštuose) ir *kaūšti (-ia)* „eiti, kaušinti“ Bsg bei vaizdo pilnumui plg. dar *o* kamienį *sriūōsti (-ta)* „srūti“ Žeml ir *sriaūšti (-čia, -ta)* „sroventi, tekėti“ S. Dauk, I, Ndž.

Taigi šaknies vokalizmu *uo* : *au* alternuojančių *įo*-kamienių veiksmoždžių atveju nematyti tų išryškėjusių vartojimo tendencijų, kurios yra būdingos to paties kamieno dubletams su šaknies vokalizmo *ie* : *ei* kaita, būtent : skirtingų reikšmių dubletai linkę funkcionuoti vienas šalia antro tose pačiose tarmėse, o tapačių reikšmių variantai linkę įsitvirtinti skirtingose tarmėse. Tokių tendencijų nebuvimą vokalizmo *uo* : *au* veiksmoždžiuose reikia, matyt, aiškinti nesenu dubletų su *uo* atsiradimu šalia vokalizmo *au* veiksmoždžių.

Įdomu, kad šio tipo alternacijų veiksmoždžių *įo* kamieno sistemoje yra ir latvių kalboje: *luōbt (-bju, -bu)* „lupti, aižyti; dumti, kurti, greitai bėgti; greitai ką daryti (dirbti, valgyti ir kt.); ruoštis, eiti namų apyvoką; mesti, sviesti; (refl.) luptis, aižytis; (pa)vykti, sektis, ko daug sugauti; (refl.) pabėgti, pasprukti“ : *lāubt*² (3 p. praet. *iz-laube*) „kirsti, mušti, trenkti, daužti“, *pūōst* (praes. *-šu, -žu*, praet. *-su*) „valyti, švarinti, šluoti;

su šaknimis rauti, (mišką) kirsti; valyti, šveisti, puošti, gražinti; (intr.) greitai eiti, bėgti; (refl.) puoštis, dabintis; rengtis, ruoštis“ : *pàustiês²* (-šuošs, -suošs) „ruoštis, rengtis, puoštis, dabintis; girtis, didžiuotis“, *uòb-tiês* (-bjuòs, -buòs) „rauktis, raukytis (šypsantis); šypsotis“ < **juòbtiês* : *jaũbt* „raukti (veidą)“, *gruòzt* (-zu, -žu) „grasinti, grūmoti“, *gruòztiês* (-žuòs, -zuòs) „slapta grasinti, grūmoti“ < **gruost* (-žu, -du) : *graušt* (-žu, -du) „bildėti, griausti; grasinti, grūmoti“ ir *gruòztiês* „kristi, virsti, griūti“ : *sa-graušt²* (3 p. praet. *sa-graude*) „sugriauti“. Tris alternacijos poras galima dar pridėti, vokalizmo *au* leksemą paimant iš lietuvių kalbos: *buòzt* (-žu, -zu) „šiaušti, statyti (plaukus, šerius, plunksnas); (refl.) šiauštis; storai vilktis“ : liet. *báũžti* (-ia) „smagiai eiti, drožti“, *sa-guòz-tiês* (*sa-guòztiês*) „sugriūti, pargriūti, parvirsti, išvirsti, išgriūti; užgriūti, užvirsti, prigriūti, privirsti. (apie alpstančius, svaigstančius žmones; pastatus); lenktis į priekį, pasvirti“ : liet. *gaužti* (-ia) „traukti tarp pečių; gaubti, glausti, dengti; (refl.) tūpti, kūprintis, įtraukti kaklą“ ir *knuost* „kuisti, snapu purinėti (plunksnas)“, *knuostiês* (praes. *knuošas*) „kasytis; puoštis, taisytis“ : liet. *kniaũsti* (-ia) „kastis, lįsti gilyn, raustis; ieškoti, versti, griozti, naršyti...“.

Šaknies vokalizmo *uo* : *au* apofonija latvių kalboje taip pat pasižymi ir kitų, daugiausia išvestinių, kamienuų veiksmoždziai: (*i*)*ā* kamieno *bluòškāt* „skalauti“, -*tiês* „pliauškintis (vandenyje)“ : *blāuskāt²* „taškyti, pliauškinti (vandenį)“, *stūokāt²* (-āju) „(ką minkšta) minkyti, minti, grūsti; sustingus, sustyrus lyg ant kojūku eiti“ : *staũkāt* „mušant daryti storą ir trumpą; minkyti, grūsti; išnarinti; kietai (pri)kimšti, (pri)grūsti; daug valgyti, ėsti; išminti“, *šņuokāt* „uostinėti“ : *šņaukāt* (-āju) „šņypšti (nosi)...“, *tuonātiês* „vyniotis, šiltai rengtis“ : *taunāt* „supti, vynioti“; *ējo* kamieno *ķuokēt* „godžiai dideliais kasniais valgyti (apie vaikus)“ : *ķaukēt* „ėsti, ryti; daug rūkyti“, *ķuòlēt* (-ēju) „daug ėsti; skinti, raškyti lapus, ankštis“ : *ķaułēt* (-ēju) „valgyti, ėsti; nerangiai, nemikliai dirbti“, *ķaulėtiês²* „luptis, lukštentis, aižytis“, *iz-ķuòsēt* „išėsti“ : *ķausēt* (-ēju) „maišyti (ypač apie skysčius); ėsti, ryti“, *ķuòzēt²* (-ēju) „daug ėsti“ : *ķau-zēt* (-ēju) „greitai, daug valgyti, čepsinti valgyti“, *knuosėtiês* (praes. -*ējas*) „trintis, kasytis“ : *pa-knaūsēt* (-ēju) „kiek pasitrinti, pasikasyti“, *pie-skuòdēt* „taupyti, tausoti“ : *skauðēt²* (-u, -ēju) „pavydėti, nepalankiam būti“, *stuoķēt* „kimšti, grūsti“ : *stauķēt²* „t. p.“, *žuòrēt* „pilti, lieti“ : *žaurēt* „t. p.“, *ā* resp. *iĵo* kamieno *gnuozīt* (-u, -iju) „gnaibyti, laupyti, knebinėti“, *gnuòztiês* „knebinėtis, krapštytis, kraipytis“ : *gnaũzīt* (-u, -iju) „spaudyti, traiškyti; lankstyti, glamžyti, gniaužyti...“, *knūsitiês* (-iĵuos) „kasytis; snapu purinėtis, kuistis; kasytis, gremžtis, zulintis; delsti, gaišti“ : *knaūsitiês²* (-uos, -iĵuos) „kasytis, kuistis, snapu purinėtis“,

kņuosťtiēs „delsti, gaišti“ : *kņausťtiēs* „kasytis, kuistis, snapu purinėtis“, *knuozťt (-įju)* „krapštyti, purinėti“, *sa-knuozťt* „suėsti, suryti“ : *knaudžėt* „ėsti, valgyti“, *ie-kruošťt* „kiek įkrauti, pakrauti“ : *kraušťt, křaušťt (-u, -įju)* „kraustyti“, *šļuoćtiēs (-uōs, -įjuōs)* „raivytis, rąžytis“ : *šļaućft, šļaućft (-ku, -cīju)* „braukant, glostant lyginti, gludinti; braukyti, glostyti, trinti; tąsyti, tampyti...“, *-tiēs* „raivytis, rąžytis, vartytis, trintis“, *šuo-biťtiēs* (3 p. *šuo-bās*) „svyruoti, siūbuoti, netvirtai ant kojų stovėti“ : *šauťbťt (-u, -įju)* „klibinti, klerinti“ ir lat. *buľlťt, buľľlťt* (šalia *buľľlťt*) „versti, sproginginti akis; kreivai žiūrėti, žvairuoti“ : ček. *vy-bouliti* „išversti, išsproginginti akis“, serb.-chorv. (*iz-*)*bľljiti* „t. p.“.

Kai pamatinės lekšemos šaknies vokalizmas *au* eina po palatalinio šaknies pradžios priebalsio, išvestiniai vokalizmo *uo* veiksmazodžiai lietuvių kalboje šaknies pradžioje gali turėti tiek palatalinį, tiek veliarinį priebalsį, plg., pvz., *šiaušti (-ia)* „taršyti, velti, statyti aukštyn (apie plaukus); būti nepatenkintam, pykti...“ : *šiuošťti (-ia)* „peikti“ ir *siaūpti (-ia)* „siausti, supti, gobti“ : *suoťpti (-ia)* „supti“.

Paaiškinti tokį išvestinių lekšelių šaknies pradžios priebalsių skirtumą nėra lengva tuo labiau, kad ne vienu atveju paliudytos tos pačios šaknies formos su abiem priebalsiais, pvz., *sliuōgti (-ia)* „lipti, kilti (lygiu kamieniu, stulpu, virve)...; šliaužti; slysti, čiaužti...“ ir *sluođgti (-ia)* „lipti, kilti (lygiu kamienu, stulpu, virve)...; šliaužti“ (šalia *sliuōgti (-ia)* „į medį lipti, sliuogti; šliaužti; vaikščioti“).

Galima galvoti, kad vienur kitur palatalinis šaknies pradžios priebalsis yra analogiškai įsivestas iš pamatinių formų tokiu pat būdu, kaip tai atsitiko, pvz., veiksmazodžiui *čiuťpti (čiuťpa)* „griebti, stverti, gauti, laimėti, pelnyti; griebti, imti į nagą; vogti; netikėtai užtikti, užklupti“, kuris šaknies pradžios priebalsį *č-* gavo iš bendrašaknio *čidūpti (-ia)* „verti, daryti (lūpas, burną); gniaužti, čiupti...“ (< **tīaup-* < **teup-*) ir pakeitė dar išlikusį dėsninę šaknies pradžios veliarinį priebalsį turintį *tūpti (tuťpa)* „netikėtai užklupti“.

Bet šaknies pradžios veliarinių ir palatalinių priebalsių skirtumas, kurį rodo *ruođgti (-ia)* „smulkiai lyti, dulkti; smarkiai tekėti“ : *riauťgtis (-iasi)* „trauktis debesimis, niauktis“, *ruođžti (-ia)* „rievėti, braižyti, drėksti“ : *riaužžti (-ia)* „glemžti, grobti, savintis“, *skruođbti (-ia)* „kasti, ruopti“ (plg. lat. *skruōpste* „vagelė, griovelis; išpjova, įrentimas (slenkstyje)“) : *skriaūbti (-ia)* „kasti, lyginti“, *skruoťti (-džia)* „skrudinti, gruzdinti“ : *skriaūsti (-sta, -skriaūdo)* „skursti, menkėti, lysti, geibti, kriausti“, *su-skriaūsti* „sudžiūti, susitraukti, sueižėti (nuo šilumos)“, *skriaūdinti* „skrudinti, gruzdinti“ ir *suoťpti (-ia)* „supti“ : *siaūpti (-ia)* „siausti, supti, gobti“, verčia daryti prielaidą, kad ilgasis balsis *ō* buvo įtrauktas į *u* : *eu* :

ou ap ofoninę eilę dar tada, kada prieš priešakinės eilės balsius, šiuo atveju *eu*,riebalsiai buvo tariami kietai, t. y. kada nagrinėjamų veiksmažodžių šaknys tebebuvo **reug-*, **reuz-*, **skreub-*, **skreud-* ir **seup-*. Dėsningos dubletinės formos su šaknies vokalizmu *ō* tokiu atveju turėjo būti **rōg-*, **rōž-*, **skrōb-*, **skrōd-* ir **sōp-*.

Veiksmažodžiai *čiuožti (-ia)* „judėti slidžiu paviršiumi, šliuožti, slysti; eiti, važiuoti, slinkti; tekėti“, *liuožti (-ia)* „godžiai valgyti, gerti; (refl.) puotauti; švarinti, gerbti; (refl.) linkti, norėti“, *kiuopti (-ia)* „godžiai valgyti“, *pliuopti (-ia)* „tekėti, bėgti, plūsti“, *sliuoikti (-ia)* „lipti, kilti; sliuogti, slysti, čiaužti“, *sriuōbti (-ia)* „srėbti; su garsu valgyti skystą maistą, šlerpiti; siurbiant gerti, sriaubti“¹²⁷, *sriuosti (-ta)* „srūti“, *šliuožti (-ia)* „šliaužti, čiuožti, slinkti“, *šiuošti (-ia)* „peikti“, *žliuođgti (-ia)* „bėgti, srūti; slinkti, šliaužti“, *čiuokotis (-ojasi)* „gaivintis, stiprėti; gražintis“, *iš-čiuokoti (-oja)* „išlepinti; (refl.) atsigauti, pasveikti“, *čiuomoti (-oja)* „terlenti, teršti, trinti; glamonėti“ ir *pliuokščioti (-ioja)* „mušti, suduoti su garsu“, kaip veiksmažodžių *čiaužti (-ia)* „čiuožti (ppr. su pačiužomis); šliaužti, šliuožti; lipti, sliuogti; tyломis eiti; lyti, žliaugti; čeižti, šlapinti“, *liaušti (-šia)* „godžiai valgyti“, *prisi-kiaupti (-ia)* „prisivalgyti“, *pliaūpti (-ia)* „smarkiai lyti; tekėti, bėgti, plūsti; pilti...“, *sliaūkti (-ia)* „pamažu tekėti; šliaužti; versti žemyn šliaužiant; be perstojo eiti; mušti, pliekti; sliuogti, lipti...“, *sriaūbti (-ia)* „su garsu šlerpiant srėbti; siurbiant gerti; (refl.) siurbtis; verkti, žliumbti“, *sriaūsti (-čia)* „srovinti, tekėti, plaukti srove“, *šliaužti (-ia)* „velkamu judesiu slinkti, sliuogti“, *šiaušti (-ia)* „taršyti, velti, statyti aukštyn (apie plaukus); būti nepatenkintam, pykti...“, *žliaūgti (-ia)* „be perstojo lyti, pilti; smarkiai tekėti, bliaukti; smarkiai verkti, ašaras lieti...“, *prasi-čiauškenti* „pasitaisyti“, *čiaumóti (-oja)* „kramtyti pilna burna, valgyti, ilgai vatulojant burnoje kąsnį; tepti, terlioti“ ir *pliaukščioti (-ioja)* „išduoti trumpą garsą; mušti, suduoti su garsu...“ dubletai, galėjo atsirasti jau po diftongo *eu* transformacijos ir prieš jį buvusiųriebalsių palatalizacijos (**sreub-* > **sriaub-* > *sr'aub-*).

Tada skirtumą tarp *sluođgti (-ia)* „lipti, kilti (lygiu kamienu, stulpu, virve)...; šliaužti“, *žluōbti (-ia)* „godžiai ėsti, žliaubti“, *druōkti (-ia)* „lynoti, dulkėti“, *druođgti (-ia)* „varvėti, driektis“ ir *sliuođgti (-ia)* „lipti, kilti (lygiu kamienu, stulpu, virve)...; šliaužti; slysti, čiaužti...“, *žliuođbti (-ia)* „godžiai ėsti, ryti; myžti“, *driuōkti (-ia)* „varvėti, driektis; lynoti, dulkėti; smarkiai eiti, bėgti, lakstyti“ (šalia *sliaūgti (-ia)* „į medį lipti, sliuogti; šliaužti; vaikščioti“, *žliaūbti (-ia)* „balsu verkti, žlembti; godžiai

¹²⁷ *sruōbti (-ia)* „srėbti; siurbiant gerti, sriaubti“ N, J, Kv, Rt, Rg, Jdr, Rdn, Pj, Šv, Prk, Vn, Up, Užv, Grd, Pvn, Krš.

ėsti, ryti“, *driaũkti (-ia)* „tęsiantis tekėti seilėms arba kitam skysčiui, driektis; eiti, važiuoti šlapiu keliu“) reikėtų aiškinti skirtingu tų leksemų susidarymo laiku.

Kartais dėl leksemų tarpusavio daugiaprasmių santykių sunku yra nurodyti pamatinės leksemas, taigi ir paaiškinti pradinių šaknies priebalsių kontrastą. Tai pasakytina, pvz., apie leksemas *čiūõpti (-ia)* „liesti, čiupinėti, grabinėti; stverti, griebti; vogti“ : *tūõpti (-ia)* „taupyti; tupinėti“ ir *džiūõbti (-ia)* „kirsti snapu; kirsti, mušti, drožti; lyti“ : *dūõbti (-ia)* „daryti, kad dubtų, daryti įdubimą; kasti, rausti; skobti, skaptuoti; mušti, galabyti“. Jos galėjo atsirasti atitinkamai iš *čiāũpti (-ia)* „versti, daryti (lūpas, burną); gniaužti, čiupti...“ ir *džiaũbti (-ia)* „eiti nosį nuleidus“ (< *skobti, skaptuoti“). Kita vertus, fonemas *č-*, *dž-* turinčios leksemos galėjo susidaryti *čiāũpti*, *džiaũbti* pamatu, o leksemos su šaknies pradžios *t-*, *d-* kilti iš *tāũpti (-ia)* „taupyti, tausoti; čiaupti (lūpas)“, *daũbti (-ia)* „duobti, skobti; dobt, mušti“.

Kad prieš šaknies vokalizmą *uo* turintys palatalinius šaknies pradžios priebalsius *jo* ir kitų kamienuų veiksmoždziai yra lietuvių kalbos naujadarai, matyti iš to paprasčiausio fakto, jog jie neturi atitikmenų latvių kalboje. Be to, nėra tai ir labai vėlyvas reiškinys, paremtas spontanine ekspresyvine priebalsių palatalizacija ar laipsnišku palatalinių priebalsių plitimu iš pamatinių vokalizmo *au* (< *eu*) veiksmoždzių (išskyrus galbūt vieną kitą atvejį), kadangi kalbamuoju reiškiniumi pasižymi ir vardažodžiai, kurių balsį *õ* įtraukus į vokalizmo *iaũ* (< *eu*) // (*i*)ũ šaknis, buvo generuotos prieš *õ* palatalinius priebalsius turinčios leksemos (priebalsis *i(j)*), palatalizavęs šaknies pradžios priebalsius, daugeliu atvejų yra išėjęs iš *eu* > *iaũ*, bet kai kuriose šaknyse jis gali būti etimologinis).

Reikia pažymėti, kad vardažodžiams jau galima rasti atitikmenų latvių kalboje: liet. *gliuõms* (*uõ*) „glitus“, lat. *gluõmas* „gleivės“ (šalia *gluõmas* „gleivės“ ir *gluõms* „lygus, slidus“) : liet. *gliaũmā*, *gliaũmas*, *gliaũmẽ* „gleivės“ (šalia *gliaũmẽs* „gleivės“, lat. *gliaũms* „slidus, lygus; gražus, šaunus“ *gliaũmens* „glitus, slidus“); liet. *liũoga* „nerimtas, priekabus žmogus“, lat. *luõga* „kas svirduliuoja, netvirtai ant kojų stovi“, *luõdzĩgs*, *luõgans* „svyruojantis, išklereš, išklibęs“ : *lāũgans* „sudribęs, išklereš, netvirtas“; *sliũokas* „nesusijuošęs, palaidas; riebus, apvalus, aptakus (apie galvijus)“, lat. *šļuõks* „laibas, liaunas, lieknas; surukęs, suvytęs, liesas“, *šļuõkans*, *šļuõkans* „surukęs, suvytęs, liesas; laisvas, palaidas; sudribęs, nusilpęs, nerangus“ : lat. *šļaũkans*, *šļaũkans* „sudribęs; lygus, gludus; įžambus, nuožulnus“, *šļaũks*² „įžambus, įstrižas, į galą smailėjantis“, liet. *pa-sliāũkas*, *pā-sliāũkas* „gulintis išsitiesęs, išdrikas; labai silpnas, leisgyvis, iš silpnumo negalintis atsikelti, pajudėti“, *pā-sliũkas* „t. p.“.

Iš pavyzdžių matyti, kad šio reiškinių esama ir latvių kalboje (*juōgans* : *ļāūgans*, *šļuōkans*, *šļuōkans* : *šļaukans*, *šļaukans*, *šķuōbs*² „klibantis, išklērēs; ižambus, kreivas“ : *šķauba* „status, namų galas“, žr. toliau), kur kaip ir lietuvių kalboje balsis *ō* buvo reinterpretuotas kaip apofoninis diftongo variantas. Minėtose leksemose jis buvo įtrauktas į *eu* : *au* : *u* balsių kaitos eilę jau po *eu* vartimo *iau*, dėl kurio buvo transformuoti ir šaknies pradžios priebalsiai.

Latvių kalboje, kaip matyti, šis reiškinys nėra išplitęs. Tarp *jo*-kamienių veiksmožodžių su vokalizmu *uo* terandame dvi leksemas: *ķuōst*² (-*šu*, -*su*) „greitai eiti, bėgti, skubėti“ (dar plg. *ķuōstī*² (-*iju*) „skubiai, greitai eiti (apie vaikus)“) šalia *kuōst*² (-*šu*, -*su*) „greitai eiti, bėgti, skubėti“ galėjo susiformuoti iš kokio nors seniau buvusio veiksmožodžio su šaknies vokalizmu *eu* (plg. liet. *kiaušti* (-*ia*) „iš lėto, nerangiai eiti“), o *šķuōbt*² (-*bju*, -*bu*) „kreivinti; kleipti, kraipyti; vaipyti“ kartu su *šķuōbt* (-*u*, -*iju*) „klibinti, klerinti, krutinti, svirinti; kraipyti, viepti, grimasas daryti“ yra denominatyvai – iš *šķuōbs*² „klibantis, išklērēs; ižambus, kreivas“ (: *šķauba* „status namų galas“, liet. *skiauberis* „išsikišimas, briauna“, *skiaubrumā* „viršūnė, viršus, gūbrys“, *skiaūbras* „su siaura nugara; siauras, skiausčias...“).

Kad vokalizmo *uo* leksemų su palataliniais šaknies pradžios priebalsiais darybinis pamatas lietuvių ir latvių kalbose yra vokalizmo *eu* leksemos, matyti ir iš tokio pavyzdžio. Daugumoje lietuvių kalbos tarmių yra vartojami žodžiai *súolas* ir *gliuōdnas* (*gluodnūs*, *gluosnūs* < **gluod-sn-*), bet pietų žemaičių tarmėse (Krš, Stl, Erž, Lkv, Grd, Užv, Krž, Pvn, Šv) vartojamas *siuolas*, ir iš Skirsnemunės du kartus užfiksuotas *gliuōdnas* „švelnus, lygus“. Jų šaknies pradžios priebalsius aiškinti spontanine palatalizacija (plg. dial. *siulā*, *žiuvis*) būtų istorinės perspektyvos iškraipymas. *siuolas* ir *gliuōdnas* < **sjuol-* ir **gljuod-* yra susiformavę su apofonija *ō* : *eu* iš seniau egzistavusių vokalizmo *eu* > *iau* žodžių, išlikusių giminingose kalbose, plg. serb.-chorv. *šūlj* masc., *šūljak* „kaladė“, slovn. *šūlj* masc., *šūljek* „nupjauto medžio kamienas, rąstas“ (< **sjuol-* < **seul-*) ir rus. глудъ „glotnuma, sliduma, lijundra“ (< **gljuod-* < **gleud-*) šalia глудъ „t. p.“ (< **gloud-*).

Vadinasi, ilgasis balsis *ō* buvo įtrauktas į apofoninę *eu* : *ou* : *u* eilę, matyt, dar tada, kai priebalsiai prieš priešakinės eilės balsius buvo tariami veliarizuotai (plg. jų tarimą pietinių rytiečių ir dzūkų tarmėse ir latvių kalboje) ir kai diftongas *eu* tebebuvo sveikas. Apofonijos *ō* : (*i*)*au* formavimasis tęsėsi ir po diftongo *eu* vartimo *iau*, bet sunku pasakyti, ar jotas (*i*) dar tebeegzistavo prieš užpakalinės eilės balsius ar jis jau buvo išnykęs, palatalizuodamas prieš jį stovėjusius priebalsius.

Ide. *ei* skilimas į *ie* ir *ei*, jų įgyta apofonijos funkcija (*ai* : *ei* : *ie*) ir apofoninės eilės *ō* : (*i*)*au* susiformavimas gerokai padidino veiksmažodinių leksemų skaičių į *o* kamieno sistemoje. Pavyzdžiui, vietoj senosios dvinarės opozicijos **staigō* : **steigmi* lietuvių kalboje atsirado trinarė opozicija: *staigiasi* „skuba; prieštarauja“ : *stėigia* „rūpinasi, stengiasi ką padaryti; skuba...“ : *stiėigia* „pratina, junko; stengiasi“. Kadangi *ō* buvo asocijuotas tiek su *au*, tiek ir su *eu* > *iau*, tai, pvz., vietoj **kaupō* : **keupmi* atsirado netgi keturios savarankiškos leksemos: *kaūpia* „kasa į krūvą, daro kaupą ...“ : *prisi-kiaupia* „prisivalgo“ : *kuōpia* „valo, švarina, prižiūri; kaupia, kasa, kabina...“ : *kiūopia* „godžiai, su noru valgo ar geria“. Savarankiškų, nors ir bendrašaknių leksemų skaičiaus didėjimu daugeliu atvejų buvo diferencijuojamos tiek struktūrinės reikšmės (intransityvumas, medialumas : tranzityvumas, iteratyvumas, kauzatyvumas), tiek ir dėl kasdieninės komunikacijos reikmių išsišakojusios konkrečios leksinės reikšmės.

Išvados

1. Yra pamato giminiškomis laikyti tokias reikšmes: a) „drausti, ginti, neleisti“ || „laikyti netinkamu, atmesti, nepripažinti“ || „nepalankiai vertinti, peikti, smerkti, žeminti, nieku laikyti, niekinti“ ir kt.; b) „kviesiti, vadinti, prašyti“ || „įsakyti, liepti“ || „deginti, kaitinti, kurstyti“ || „degti, liepsnoti, šviesti“ || „žibėti, spindėti, mirgėti“ ir kt.; c) „tepti, glieti, lipinti“ || „mušti, kirsti, smogti, suduoti“; d) „tepti, glieti, lipinti“ || „jungti, šlieti, dėti kartu“ || „dengti, traukti, kloti plonu sluoksniu“ || „skleisti, plėsti, tiesti, kloti“ ir kt.; e) „tepti, glieti, lipinti“ || „braukti, braukyti, glostyti, trinti“ || „liesti, prisitikti, kliudyti“ || „imti, čiupti, griebti“ || „(už)kliudyti, (pa)liesti, užgauti, bloga (pa)daryti, kenkti; žeisiti, žaloti“ ir kt.; f) „tepti, glieti, lipinti“ || „degti, kaisti, šilti“ || „smarkiai degti, liepsnoti“ || „šviesti, žibėti, spindėti, žvilgėti, mirgėti; tviskėti, ribėti“ ir kt.; g) „tepti, glieti, lipinti“ || „mesti, sviesti, blokšti“; h) „tepti, glieti“ || „lašėti, varvėti, tekėti“ || „tįsti, driektis“ || „tiesti (ranką), siekti“ || „ištiesti, paduoti“ ir kt.; i) „klausti“ || „teirautis, rinkti žinias, (norėti) patirti, sužinoti“ || „suvokti, suprasti, patirti, žinoti, jausti, justai, būti jautriam“ || „klausyti, girdėti“ ir kt.; j) „budėti, matyti, jausti, justai (budinti, žadinti, kelti)“ || „prasti, gusti, jungti (pratinti, gudinti, mokyti)“ || „saugoti, sergėti, slaugyti, (pri)žiūrėti“ || „užjausti, gailėti, vaduoti, guosti, raminti“ ir kt.

2. Baltų kalbų į *o*-kamienių veiksmažodžių etimologiniai atitikmenys kitose ide. kalbose daugeliu atvejų yra *e/o* kamieno. Dalis baltų kalbų į *o*-kamienių veiksmažodžių su šaknies vokalizmu *ei* ir *eu* (pvz., *liėpia* „deda

linų ar kanapių pluoštelį...“) seniau galėjo turėti praes. *dēla* : praet. *dīlo* tipo paradigmą (praes. **leīpa* : praet. **lipā*), taigi taip pat tikriausiai buvo *e/o* kamieno. Šiam kamienui galėjo priklausyti, be kitų, tie *jo*-kamieniai veiksmazodžiai, kurie prieš sprogstamąjį žodžio galo priebalsį lietuvių kalboje turi akūtinę priegaidę, latvių kalboje – laužtinę intonaciją (*dīegiu*, lat. *diēdzu* < 1. p. sing. **deigō*).

Dalis *jo*-kamienių veiksmazodžių su šaknies vokalizmu *ei* ir *eu* seniau buvo kaitomi ir su atematine fleksija, kurios relikštų yra pačioje lietuvių kalboje, jos senuosiuose raštuose (*leidmi*, *pri-siekt*, *už-smeigmi*, *ap-spiegmi*, *audmi*) ir kurią turi giminiškų kalbų atitikmenys (*liēžia* : s. ind. *rēh-mi* „liežiu“, *dīežia*, lat. *dviežu* „(ap)tepu“ : s. ind. *deh-mi* „tepu“, *jāugia* : Av. *yaogat* „jis kinko“, *dveīsia* : s. ind. *dvēṣti* „nekenčia“).

Senosios atematinės fleksijos vietą baltų kalbose yra užėmęs *jo* kamienas. Formantų *nulis* : *je/o* kaita yra būdingas archainių ide. veiksmazodžio kategorijų bruožas, ir kitose ide. kalbose šalia atematinių formų dažnai yra *je/o* kamieno formos. Tranzityvinė aktyvaus veiksmo atematinė veiksmazodžių reikšmė sudarė prielaidą tranzityvinės reikšmės ir *je/o* kamieno asociacijai ir globalinės tranzityvumo-intranzityvumo opozicijos susiformavimui baltų kalbų veiksmazodžių sistemoje. Dėl šios opozicijos senesnį *e/o* kamieną tranzityviniai veiksmazodžiai ir bus pakeitę *je/o* kamieniu.

Dalis baltų kalbų *jo*-kamienių veiksmazodžių su šaknies vokalizmu *ai* ir *au* (po kietojo šaknies pradžios priebalsio) prabaltiškuose dialektuose taip pat galėjo priklausyti *e/o* kamienui, kurį kaip tik ir turi daugelis jų etimologinių atitikmenų kitose ide. kalbose. Archainė jų paradigma galėjo pasižymėti alternuojančiais kamienais su šaknies kirčiu ir vokalizmu *o* vienaskaitos formose ir nykstamuuju šaknies vokalizmu ir galo kirčiu daugiskaitos formose: 1 p. sing. **braūk-ō* : 1 p. plur. **bruk-mē* (liet. *braūkia* : *brūka*), **grāud-ō* : **grūd-mē* (liet. *grāudžia* „gabena, krausto, grūda“ : *grūda*, lat. *grūžu* „stumiu, grūdu, kišu“).

Prabaltiškuose dialektuose ta pati veiksmazodinė šaknis daugeliu atvejų galėjo būti kaitoma tiek atematiškai (su *-mi*, *-si*, *-ti* fleksija), tiek ir tematiškai (su *-ō*, *-ēi*, *-e/o* fleksija). Fleksijos opoziciją, matyt, lydėjo šaknies vokalizmo *e* : *o* (> *a*) opozicija: 1 p. sing. **lėid-mi* || 1 p. plur. **līd-mē* : 1 p. sing. **lāid-ō* || 1 p. plur. **līd-mē* (liet. *lėidžia* : lat. *latžu* : *ližu* „kertu, raunu su šaknimis“).

Šaknies vokalizmas *o* (*oi*, *ou*), iš pradžių buvęs aspektinių („perfektnių“) formų aksesuarinis rodiklis, vėliau galėjo būti reinterpretuotas kaip iteratyvumo-intensyvumo, taigi ir kauzatyvumo charakteristika.

Šaknies galo priebalsius turinčių ir jų neturinčių veiksmazodžių opozicija (*skriēbti* (*-ia*) „brėžti, braukti (ratą, ratu); pjauti, rėžti, skusti“,

skriēsti (-*džia*) „brėžti apskritimą, ratą; skristi; judėti oru tolyn...“ : *skriėti* (-*ja*, *skrėja*) „suktis, judėti ratu; daryti apskritimą, apvaliai brėžti...“, atrodo, nėra senų laikų padaras. Šaknies galo priebalsių, – tam tikrų šaknies išplėtimų (*k/g, p/b, š/ž*) arba iš pradžių tam tikrų pžentinių formantų (*t/d, s*), – inkorporavimas į veiksmažodžių paradigmą atskirais atvejais dar nėra pasibaigęs (plg. lat. *pa-plit*², praes. *-plistu*, praet. *-pliju* ir *-plītu*). Veiksmažodinės formos, inkorporavusios į šaknį kurį nors priebalsį, prabaltiškuose dialektuose tikriausiai buvo kaitomos tematiškai (3 p. sing. praes. *-e/o*).

Baltų kalbų *jo* kamieno veiksmažodžiai ir jų *e/o* kamieno etimologiniai atitikmenys kitose ide. kalbose daugeliu atvejų, matyt, yra paraleliškai ir vienas nuo kito nepriklausomai susiformavę jau atskirose ide. kalbose ar vienu kitu atveju anksčiausiai kilę bent jau iš atskirų ide. kalbų grupių kontaktų epochos prieš pat dezintegruojantis ide. prokalbei.

3. Rytinių baltų dialektuose ide. diftongas *ei* monoftongizavosi greičiausiai būdamas nekirčiuotoje pozicijoje. Turimais duomenimis, bendrųjų lietuvių ir latvių kalbų leksemų su šakniniu *ie*, turėjusių šokinėjimąjį kirtį, yra 47, ir daugumas mobiliojo kirčio paradigmos formų vardažodžių sistemoje turėjo kirtį gale. Šaknies vokalizmo *ie* baritonų iš viso yra 13. Latvių kalbos vokalizmo *ei* leksemų vyraujanti šaknies intonacija yra tęstinė (stieptā), rodanti, kad jų kirtis buvo šaknyje.

Šalia variantų su naujuoju garsu *ē* (> *ie*) egzistavo varžydami, konkuruodami ir variantai su senuoju garsu *ei*. Lietuvių ir latvių kalbose tokia laisvoji variacija *ē* || *ei* iš dalies buvo panaudota kaip naujų formų darymo priemonė ir tapo apofonijos reiškiniu. Išryškėjo tendencija tos pačios reikšmės dubletų vartojimą įtvirtinti skirtingose tarmėse, o toje pačioje tarmėje vartojamus variantus leksikalizuoti.

Šaknies balsio *o* (lat. *ā*) ir dvibalsio *uo* distribucija semantiškai artimose leksemose veikiausiai priklausė nuo šaknies apofonijos pobūdžio. Šaknies vokalizmas *o* (lat. *ā*) funkcionuoja tose leksemose, kurios yra bendrašaknės su vokalizmo *e/ē* leksemomis, o vokalizmą *uo* daugeliu atvejų turi tos leksemos, kurios etimologiškai yra susijusios su vokalizmo *au* ir *u/ū* leksemomis. Vokalizmo *o* (lat. *ā*) ir *uo* leksemų semantinis artimumas yra antrinis, atsiradęs dėl jų reikšmių supanašėjimo.

Lietuvių ir latvių kalbose ilguoju balsiu *ā* (> liet. *o*) gali būti refleksuojamas toks ide. *ō*, kuris funkcija, o drauge ir kilme buvo susijęs su šakniniais balsiais *e*, *o* ir *ē*.

Lietuvių ir latvių kalbų dvibalsis *uo* žodžių šaknyje gali būti kilęs tiek iš ide. *ō*, tiek iš *ōu*, tiek ir rečiau iš ide. *ōi*.

4. Ilguosius diftongus *ou* ir *ōi* ide. dialektuose turėjo atematinio (šaknio, heteroklitinio) linksniavimo tam tikros (daugiausia nom. sing.) formos. Paradigmos išlyginimo ir išvestinių žodžių derivacijos procese šių formų *ou* ir rečiau *ōi* prieš priebalsį galėjo būti transformuoti į *ō* (> liet., lat. *uo*) : lat. *gūovs* „karvė“, liet. *Gúov-ainiai* < ide. **g^hōu-*, bet liet. *gúotas* „banda, būrys, gauja (apie avis, kiaules, žuvis)...“ < **g^hōu-* + *-t-*.

Senesnė šaknies apofonija *uō* : *u* yra keista naujesne *ou* : *u*. Kai kurie baltų kalbų žodžiai remiasi tos pačios šaknies, bet skirtingos jos struktūros formomis (liet. *uōštai* „ūsai“ (< „burna“), lat. *ap-uoši* „apinasris“ < **-ōstīai* „nasrai“ < ide. **ōs(t)-*, bet lat. *ap-aūši*, *ap-aūši* „apinasris“ < **-austīai* „nasrai“, pr. *aust o* „burna“ < ide. **ous(t)-*). Taip baltų kalbose galėjo susidaryti (tipo **plōtos* : *plaūtas*) dubletų su šakninių *ō* : *ou* kaita, buvusiu modeliu naujiems alternantams susiformuoti.

Ilgasis balsis *ō* rytinių baltų kalbų fonologinėje sistemoje koreliavo su nekirčiuotoje pozicijoje iš ide. *ei* kilusiu ilguoju balsiu *ē*, kuris buvo apofoninės eilės *oi* : *i/i* narys. Dėl šios fonologinės koreliacijos ir *dēl* minėto alternacijos *ō* : *au* modelio buvimo ilgasis balsis *ō* (< ide. *ō* ir *ōu*) rytinių baltų dialektuose galėjo būti įtrauktas į apofonijos eilę *ou* : *eu* : *u/ū*. Tokiu būdu vardažodžių sistemoje galėjo susiformuoti gana dažna lietuvių ir latvių kalbų šaknies vokalizmo *uo* : *au* kaita, kuri ypač gaji lietuvių kalboje.

Vieno kurio *đubletu* išivyravimą ir antro išstūmimą iš dalies galėjo su-
laikyti leksikalizacija. Bet daugeliu atvejų dubletų su šakniniais *ō* ir *au* varžymosi, lenktyniavimo procese nugalėtoju yra tapęs variantas su naujuoju garsu (*ō*), o leksema su šaknies vokalizmu *au* randama giminiškoje kalbose (slavų ir kt.).

5. Kai kurie veiksmažodžiai, priklausę ide. **-e/o* (3 p. sing.) konjugacijai, vienaskaitos asmenų formose galėjo turėti pailgintą šaknies balsį: 1 p. sing. **plōy-ō* „plaukiu“ || 1 p. plur. **plou-mē*. Prisijungusi (atrodo, pirmiausia 3 p. sing. formoje) tam tikrus formantus resp. šaknies išplėtimus, ši paradigma galėjo būti transformuota į „išvestinių“ veiksmažodžių paradigmą 3 p. sing. **plōk-e/o* || 1 p. plur. **plouk-mē*. Tokios nereguliarios paradigmos irimo produktai buvo *īo*-kamienės formos (**plōkīa* : **plaukīa*), ėjusios pavyzdžių veiksmažodžių dubletams su šakninių *uo* ir *au* kaitaliojimusi susidaryti.

6. Daugiausia etimologinių leksikos korespondencijų veiksmažodžių *īo* kamieno sistemoje baltų kalbos turi su germanų kalbomis. Šias abi kalbų grupes jungia ir vienodos veiksmažodžių paradigmos turėjimas: baltų kalbų praes. **leipa* : praet. **lipā* tipo paradigmos kamiengalių

(išskyrus praet. -ā) ir šaknies vokalizmo distribucijai stebinamą paralelę sudaro stiprieji germanų kalbų veiksmožodžiai, kur prezenso formos, kaip ir baltų kalbose, priklauso *e/o* kamientui ir turi normalųjį šaknies vokalizmą, o preterito daugiskaitos formos pasižymi nykstamuoju šaknies vokalizmu, kas įgyja ypatingą reikšmę dėl materialaus formų sutapimo (blt. **sleida* (liet. *sliždžia* „slystamai leidžia žemyn“): liet. *slido* „slydo, šliaužė“, lat. *slidu* „(iš)slydau“ ir s. ang. *slīdan* „(iš)slysti“: 3 p. plur. praet. *slidon* „jie slydo“).

Sutrumpinimai

- BB** – Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen. – Göttingen, 1877–1906, 1–30.
- BPTJ** – Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego. – Kraków, 1927–.
- BSL** – Bulletin de la Société de Linguistique. – Paris, 1868–.
- Būga K. RR** – Būga K. Rinkiniai raštai. – V., 1958–1961, I–III.
- EH** – Endzelīns J. un Hauzenberga E. Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai. – Rīgā, 1934–1946, I–II.
- Endzelīns J. DI** – Endzelīns J. Darbu izlase. – Rīgā, 1971–1982, I–IV.
- FBR** – Filologu biedrības raksti. – Rīgā, 1921–1940, 1–20.
- Fraenkel E. LEW** – Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. – Heidelberg–Göttingen, 1962–1965, 2 Bde.
- Frisk H. GEW** – Frisk H. Griechisches etymologisches Wörterbuch. – Heidelberg, 1960–1970, 2 Bde.
- IF** – Indogermanische Forschungen. – Straßburg, 1892–., Berlin, 1917–.
- Jóhannesson A. IEW** – Jóhannesson A. Isländisches etymologisches Wörterbuch. – Bern, 1956.
- KZ** – Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. – Berlin, 1852–., Güttersloh, 1887–., Göttingen, 1907–.
- LKK** – Lietuvių kalbotyros klausimai. – V., 1957 tt.
- LKT** – Lietuvių kalbos tarmės (Chrestomatija). – V., 1970.
- LKŽ** – Lietuvių kalbos žodynas. – V., 1956–1984, I–XIII.

- Mayrhofer M. EWAltind. — Mayrhofer M. Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen. — Heidelberg, 1956—1976, 3 Bde.
- ME — Mülenbachs K. un EndzelIns J. Latviešu valodas vārdnīca. — Rīgā, 1923—1932, I—IV.
- MSL — Mémoires de la Société de Linguistique. — Paris, 1868 tt.
- Pokorny J. IEW — Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. — Bern und München, 1959, Bd.1.
- Seebold E. Vgl. u. etym. Wb. — Seebold E. Vergleichendes und etymologisches Wörterbuch der germanischen starken Verben. — The Hague—Paris, 1970.
- Trautmann R. BSIW — Trautmann R. Baltisch-Slavisches Wörterbuch. — Göttingen, 1923.
- ZfslPh — Zeitschrift für slavische Philologie. — Leipzig—Heidelberg, 1924—.
- Топоров В. Н. ПЯ — Топоров В. Н. Прусский язык. Словарь. — М., А—D, 1975, Е—Н, 1979, I—K, 1980.
- Фасмер М. Этим. слов. — Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. — М., 1964—1973, I—IV.
- Этим слов. — Этимологический словарь славянских языков / Под редакцией члена-корреспондента АН СССР О. Н. Трубачева. — М., 1974—1983, 1—10.
- Kiti sutrumpinimai — kaip LKŽ.

Общие структурные элементы балтийских языков и их происхождение

Резюме

Балтийские языки (литовский, латышский и мертвый прусский) характеризуются рядом фонетико-фонологических, грамматических и лексико-семантических особенностей, которыми они выделяются среди остальных индоевропейских (далее — и.-е.) языков. Одни из этих особенностей являются инновациями, которые балтийские языки развили за многовековую историю своего самостоятельного существования, другие представляют собой архаизмы, унаследованные от и.-е. праязыка. Однако так как большинство и.-е. языков — существующих или давно мертвых — их не сохранили, эти архаизмы также являются специфическими чертами балтийских языков. При помощи внутренней реконструкции и сравнительно-исторического метода в монографии анализируются основные структурные элементы балтийских языков, такие как происхождение специфических восточнобалтийских дифтонгов *ie* и *uo*, образование апофонических рядов *ie : ei* и *uo : ai* в корне слов, формирование и развитие архаических парадигм именного и глагольного словоизменения, этимологические соответствия в системе *i0*-основных глаголов между балтийскими и другими и.-е. языками и их историческое взаимоотношение, совпадения балтийских языков в системе лексического и структурного значения глаголов и некоторые другие.

Монография состоит из Предисловия, Введения, Выводов, Перечня сокращений и двух Частей.

Во **Введении** освещаются такие аспекты теоретической лингвистики, которые имеют первостепенную важность для понимания проблем балтийского сравнительно-исторического языкознания, решаемых в монографии, как, напр., содержание языкового знака и его структура, семантическая деривация, полисемия, омонимия и их взаимоотношение, семантические филиации, родственность слов и принципы их установления, типология фонетических-фонологических изменений, лексическая диффузия как способ распрост-

ранения этих изменений, сосуществование конкурирующих вариантов как способ реализации фонетических изменений и др.

В первой части „Лексическая семантика и морфология глаголов балтийских языков“ изучается развитие семантики и морфологии балтийских глаголов с основой на *iō*, большинство которых этимологически объясняются впервые, и на этом основании устанавливается целый ряд лексических совпадений в системе этой основы между балтийскими и другими и.-е. языками, прежде всего славянскими. С одной стороны, многие *iō*-основные глаголы, как и их этимологические соответствия в родственных языках, раньше имели *e/o*-основу, с другой стороны, многие изменялись по атематической парадигме, которая в системе *iō*-основы хорошо засвидетельствована в диалектах и древних письменных памятниках литовского языка.

В прабалтийских диалектах глагольная основа в большинстве случаев, по всей видимости, спрягалась как атематически (с окончаниями *-mi*, *-si*, *-ti*), так и тематически (с окончаниями *-ō*, *-ēi*, *-e/o*), и данное флексийное противопоставление скорее всего сопровождалось также оппозицией корневого вокализма *e:o* ($> a$). Флексийные парадигмы, кроме того, характеризовались альтернирующими основами и подвижностью ударения, напр., 1 л. ед. ч. **lėid-mi* || 1 л. мн. ч. **līd-mē* : 1 л. ед. ч. **lāid-ō* || 1 л. мн. ч. **līd-mē* (ср. лит. *lėidžia* „разрешает, позволяет“ : лтш. *laižu* „разрешаю, позволяю“ < **laidjō* : лтш. *līžu* „рублю (лес), корчую“ < **līdjō*, продолжающие различные формы одной и той же парадигмы).

Место древней атематической флексии занял в балтийских языках суффикс настоящего времени *-je/o*. Так как соотносительность формантов *нуль* : *-je/o* была характерной чертой древних категорий и.-е. глагола, суффикс *-je/o* легко стал показателем транзитивного значения, которое было типичным для атематических форм. В силу глобальной оппозиции транзитивности-интранзитивности в системе балтийского глагола также произошла замена более древней основы *e/o* основой *-je/o*.

Больше всего этимологических корреспонденций в системе глаголов с основой на *je/o* балтийские языки разделяют с германскими языками. Кроме того, эти языковые группы, включая также славянскую, объединяет общая парадигма спряжения : балтийской парадигме типа прае. **leipa* : прае. **lipā* параллель составляют сильные глаголы германских языков, презентные формы которых как и в балтийских языках имеют *e/o*-основу и нормальную ступень корневого вокализма, а претеритные формы во множественном числе —

нулевой вокализм (ср. лит. *slīdžia* „скользяще спускает вниз“: лит. *slīdo* „скользил, скользнул“, лтш. *slīdu* „выскользнул“ и др. -англ. *slīdan* „выскользнуть“: 3 л. мн. ч. прош. вр. *slīdon* „они скользнули“).

Во второй части монографии „Развитие и. -е. дифтонга *ei* и долгого гласного *ō* и образование апофонии *ie : ei* и *uo : au* в восточнобалтийских языках“ решается одна из сложнейших проблем балтийского сравнительно-исторического языкознания – происхождение дифтонгов *ie* и *uo* литовского и латышского языков и формирование апофонических рядов *ie : ei* и *uo : au*. Детальная и внимательная проверка соответствующего материала показала, что вопреки господствующему мнению и. -е. дифтонг *ei* в пралитовско-латышских диалектах монофтонгизировался ($> *ē$), по-видимому, в безударной позиции. Представляется также возможным, что в определенный период развития этих прадиалектов сосуществовали, конкурируя друг с другом, вариант с новым гласным $*ē$ и вариант со старым дифтонгом *ei*. Свободная вариация $*ē$ ($> ie$)||*ei* была частично использована в словообразовании и таким образом она стала апофонией. Частично же проявилась тенденция к лексикализации вариантов, употребляемых в одном говоре, и к обобщению одного из дублетов с тем же значением в различных говорах.

На основании нового материала для прабалтийского восстанавливаются парадигмы корневого и гетероклитического склонения, определенные формы которых (преимущественно форма им. п. ед. ч.) характеризовались продленной ступенью корневого вокализма, в том числе дифтонгами *ōi* и *ōī*. В результате дезинтеграции и выравнивания этих архаических парадигм и образования новых слов длинные дифтонги *ōi* и *ōī* попадали в позицию перед согласным и в силу этого могли видоизменяться в *ō* ($>$ лит., лтш. *uo*), ср., напр., лит. *Gūov-ainiai*, лтш. *gūovs* „корова“ $<$ и. -е. $*g^{h}ōi-$, но лит. *gūotas* „стадо, стая; группа...“ $< *g^{h}ōi- + -t-$. Представляется также возможным, что в определенных случаях древняя апофония $ūō : u/ū$ была заменена новой *ou : u*. Таким образом могли образоваться дублеты с чередованием *ō* : *ou* ($> uo : au$) в корне, что могло послужить моделью для формирования новых дублетов. В силу данной деривационной модели и фонологической корреляции между *ō* и $*ē$ ($<$ и. -е. *ei*) долгий гласный *ō* ($<$ и. -е. *ō* и *ōi*), по-видимому, был включен в апофонический ряд *au : eu : u/ū* (параллельный ряду $ē : ai : i/ī$) в восточнобалтийских языках.

Common Structural Elements of the Baltic Languages and Their Origin

Summary

The Baltic languages (Lithuanian, Latvian and the extinct Prussian) are characterised by a number of phonetic-phonological, grammatical and lexical-semantic features that distinguish these idioms from the rest of the Indo-European languages. Some of the features are innovations the Baltic languages developed during the long history of their independent existence, some are archaisms inherited from the Indo-European proto-language. But as the majority of the Indo-European languages – existing or extinct many centuries ago – did not preserve them, the archaisms, too, are characteristic of the Baltic languages. The historical-comparative method and the method of internal reconstruction are applied to the analysis of the fundamental common elements of the Baltic languages : the origin of the specific diphthongs *ie* and *uo* of the East Baltic languages, the formation of the apophony *ie* : *ei* and *uo* : *au* in roots of words, the formation and development of the inflexional paradigms, etymological correspondences of *jo* stem verbs in other Indo-European languages and their interrelation, coincidences of lexical and structural semantics of verbs and other items within the Baltic languages.

The monograph consists of Preface, Introduction, Conclusions, a List of Abbreviations and the two major Parts.

Some aspects of theoretical linguistics closely connected with problems of historical-comparative baltology discussed in the monograph are presented in the **Introduction**, e. g., content of a linguistic sign and its structure, semantic derivation, homonymy and polysemy, principles of determination of word affiliation, relativity of etymology, lexical diffusion as a means of spreading of a phonetic change, coexistence of competing variants as implimentation of a phonetic change, etc.

The first part "**Lexical semantics and morphology of the verbs of the Baltic languages**" deals mainly with the historical semantics and morphology of the Baltic *jo* stem verbs, many of which are for the first time identified etymologically and therefore a number of new lexical correspon-

denēces are revealed among the Baltic and other cognate languages. On the one hand, some of the *īo* stem verbs seem to have belonged to the *e/o* stem as do their etymological counterparts in the cognate languages. On the other hand, some had athematic inflexion, which is well attested in the Lithuanian dialects and ancient writings.

In the protobaltic dialects the same verbal root might have been conjugated in the majority of cases as athematic (i. e., with *-mi*, *-si*, *-ti* endings) as well as thematic (i. e., with *-ō*, *-ēi*, *-e/o* endings). The inflexional opposition was probably accompanied with root vowel opposition *e : o (> a)*. What was particular about these paradigms was that they were also characterised by alternating stems and accent mobility, e. g., 1 p. sing. **lēid-mi* || 1 p. plur. **līd-mē* : 1 p. sing. **lāid-ō* || 1 p. plur. **līd-mē* (cf. the contemporary reflexes of different paradigmatic forms Lith. *lėidžia* „he lets, allows, permits“ : Latv. *laižu* „I let, allow, permit“ < **laidīō* : *līžu* „I clear, uproot“ < **līdīō*).

The athematic inflexion has been replaced in the Baltic languages by the *īe/o* stem. Cohesion of the formants *zero : īe/o* is characteristic of ancient IE verbal categories. Therefore it was easy for the formant *īe/o* to become an indicator of transitivity, which was a typical meaning of the athematic verbs. It was the global transitivity–intransivity opposition of the Baltic verbal system that was responsible for the replacement of the older *e/o* stem by the *īe/o* stem.

The Baltic languages share most etymological correspondences in the system of *īo* stem verbs with the Germanic languages. These two language groups had a common paradigm as well : the Baltic paradigm of the type praes. **leipa* : praet. **lipā* is strikingly paralleled by the Germanic strong verbs, the present forms of which have *e/o* stem and normal root vocalism as is the case in Baltic, whereas preterit plural forms provide zero root vocalism as in the Baltic paradigm (cf. Lith. *sliėdžia* „he makes (someone) slide down“ : liet. *slido* „he slid, crept“, Latv. *slīdu* „I slipped out“ and OE *slīdan* „slip out“ : 3 p. plur. praet. *slīdon* „they slid“).

In the second part of the monograph “**Development of the IE diphthong *ei* and the long vowel *ō* and formation of apophony *ie : ei* and *uo : au* in the East Baltic Languages**“ the most difficult problem of historical-comparative baltology, namely the origin of the Lithuanian and Latvian diphthongs *ie* and *uo* and the formation of vowel gradation *ie : ei* and *uo : au* closely connected with them are discussed. A scrutiny of relevant material has shown that the IE diphthong *ei* was probably monophthongized in an unaccented position (> *ē*) in the Lithuanian–Latvian protodialects. It is possible to assume as well a coexistence in these

protodialects of competing variants with a new sound (\bar{e}) and with an old one (ei). Free variation \bar{e} ($> ie$) $\parallel ei$ was used partly as a means of word derivation and it became apophony. Partly there was a tendency to lexicalise variants used in the same dialect and to generalise doublets with the same meaning in different dialects.

On the basis of new data noun paradigms with radical and heteroclitic inflexion are reconstructed. Certain forms (most of all nom. sing.) of the paradigms were characterised by long root vocalism, among which are the long diphthongs $\bar{o}u$ and $\bar{o}i$. As a result of disintegration of archaic root nouns and heteroclitics, levelling of their paradigms and derivation of new words the long diphthongs $\bar{o}u$ and more rarely $\bar{o}i$ might have been transformed into the long \bar{o} ($>$ Lith., Latv. uo), cf. Latv. *gùovs* „cow“, Lith. *Gúov-ainiai* $<$ IE $*g^{\#}\bar{o}u-$, but Lith. *gúotas* „flock; colony, group...“ $<$ $*g^{\#}\bar{o}u-$ + $-t-$. In some cases an ancient vowel gradation $\bar{u}\bar{o} : u$ has been replaced by a new $ou : u$. This would explain the origin of the doublets with $\bar{o} : ou$ ($> uo : au$) alternation in the root, a kind of a model for new alternants to develop. The model and a phonological correlation between \bar{o} and \bar{e} ($<$ IE ei) were apparently responsible for the inclusion of the long vowel \bar{o} ($<$ IE \bar{o} and $\bar{o}u$) in apophonic series $au : eu : u/\bar{u}$ (parallel to $\bar{e} : ai : i/\bar{i}$) in the East Baltic languages.

Žodžių rodyklė

Baltų kalbos

Lietuvių

ai gyti 49
-aigti 23, 49
ai kstis 30
ai kstyti 30
ai kštis 30
ai kštytis 30
ai kštūs 30
ai pioti 33
ai pti 33
akmuo 55, 178
alkūnė 174, 181
alpinti 32
alpti 32
apvalūs 180
aūgas 181, 198
auglys, aūglis 181, 198
augmuo 181
augti 69, 181
aumenys 200
aumuo 188, 198, 200
āusti 72, 76, 100, 129, *audmi* 76, 142,
-džia 77, 142, 143

baidyti 124 (2x)
baigti 20, 82, 104, 136, *-ia* 67, 146, *baig-*
mi 96
baisti(s) 105, 124
bārti 101 (3x)
baū 94, 134, 138
baūbri 94 (2x), 111, 138 (2x), *-ia* 95, 146
baudā 91, 94
bāudyti 91, 103
baūkti 93, 111, 134, *-ia* 95
baūsti(s) 42, 90, 91 (2x), 94 (2x), 101,
105, *-džia* 96 (2x), 103, 146
baūžas, -ė 175, 196
baūžinti 106
bāūžti 106, 210, *-ia* 146
bēgti 9, 69
beigti 20, 82, 136, 168, *-ia* 146
beiliā 163
beizas 163
būdyti 126

biēsti 52, 126, *-džia* 65, 146
bijoti 124 (2x)
blāižyti 38
blāk(an)as 200
blāudintis 124
blāudyti 124
blāudžioti 124 (2x)
blaūgztis 81, 106
blāusētis, -ytis 83
blausoti 83
blāūstis 83, 106, 124, 195 *-iasi* 176
blaūzgas 175, 176, 178, 196 (2x)
bleizgioti 155
bliaūbti 138, *-ia* 146
bliaūgti 81
bliaūkti 58, 63, 136, *-ia* 140
-bliaūsti 83, 124
bliāuti 138
bliēgzti 155
bliežti 38 (2x), 50, 74
bliūkti 63
-bliūti 129, 136 (2x)
blyžinti 38
blādėti 124
blūkti 58, 59, 63
blukūs 59
bluōgzti 195
blūostas 175, 195
bluōzgas 176 (2x), 178, 195, 196 (2x)
blusēnti 83
blūsti 121
blūšti 121
braūgzti 21
braūkšti 21, 195
braūkti 97, 100, 102, 109, 135
brāutis 133, 136
braūžti 100, 110, 133, 175, 194, 195
(2x), 209, *-ia* 146
breūgzti 23
breīkšti 59, 149, *-škia* 66
brēzgēti 155
briāukšti 23
briāuti 133, 136
briedis, briedys 154, 159 (2x)
briēgztis 155

- briukšma*, -ē 195
brūokšma 195
brūožas 174, 175, 193, 194, 195
brūožētis 193
bruožmas 193
brūožtas 193
brūožti 175, 193, 194, 195, 209, -ia 206
brūkti 97, 109
brūžas 175
brūžis 194
brūžti 110
brūžuoti 175
bñ 134
bñbti 111
budēti 45, 91
budinóti 91
būdinti 91
būkti 111, 134
būogē 198
būožē 175, 178, 196
būsti 42, 45, 91
būti 9
buzóti 107
būžytis 119
būžuoti 119

čiaūbti 93
čiau(d)mi 142
-čiaukēnti 212
čiaūkš(t) 80
čiaūkšti 80
čiaumóti 212
čidūpti 20, 81, 93 (2x), 196, 208 (2x), 211, 213 (2x)
-čidūti 120, 121
čiaūžti 178, 207, 212
-čiuokoti(s) 212
čiuomoti 212
čiuōpti 196, 208, 213
čiuožti 178, 207, 212
čiuūpti 211
čiūti 120, 121

dāigóti 27
dāigstýti 27
dairýtis 90
daubà 176 (2x)
daibti 81, 99, 109, 176, 194 (2x), 195, 207, 213, -ia 145, 176, 206
daiņg 48
daugsus 48
dausà, -as 119
daūsena 119
dausēti 119
daūsinti 119
dausióti 119
dausýs 119
daūsyti(s) 119
dausóti 119

daūstis 106, 119, 120, 121, -iasi 95, 98
daištis 106, 119, 120, 121, -iasi 95, 98
daužýti 103
dāūžti 101, 103 (2x), 195, -ia 146
deivas 169
deivē 154, 155
dežiti 33, 34, 170, -ia 146
derēti 58
dēti 202, 204, *demi* 114
dēvēti 202
diēgas 159
dieglýs 150, 154, 159
diēgti 74, 150, 167, -ia 69, 115, 146
dienà 151, 154, 157
diēvas 150, 154, 155, 157, 158, 169
diēvē 150, 154, 157 (2x), 158
diēverē 154
dieveris, dieverýs 154, 160 (5x)
diežti 19, 34, 70, 71, 170, -ia 72, 73, 77, 78, 146
dýgti 117
dirstoti 54
dirsyti, -ioti 54
dýžti 19, 34, 71, -ia 72, 73, 78 (2x)
draudēti 29, 129
draūsti 23 (2x), 26, 29, 105, 129
Drāvinē 190
dreikti 169
dreilius 164
drēžēt 155
drēžiti 170
drēksti, drēskia 67
Drēverna 137, 190 (2x)
driaūbti 58, -ia 146
driaūkti 137, 209, 213
driaūsti 21, 23
drēkti 63, 170
driežti 71, 155, 170, -ia 72, 78, 146
drikti 63
driuōkti 209, 212
drýžti 71, -ia 72, 78
drovà 129
drovēti 129
drūdinti 29, 129
Drujà 190
druōgti 205, 212
Drúoja 190 (2x), 191
druōkti 209, 212, -ia 205
druožas 193
druož(l)ē, 175, 193, 194, 195
druožti 193
-drūsti 29
Drūvetas 137
družē 194
dūbti 109, 206
dugsus 48
dūks(l)as 48
dukslūs 48
dūksnas, -ūs 48
dūksvas 48

dukšča 48
dūkti 48, 195
duobà 176
duobĕ 176, 194 (2x), 195
dūobstis 194
dūōbti 176, 194 (2x), 207, 213, -*ia* 176 (2x), 206 (2x)
duoburĭs 194
dūogas 48, 195
duokna 195
duōkti 48
duōlas, -ĕ, -is 180
dūona 151, 174, 180
dūoti 174, 177, 202, *duomi* 180
dūovoti 202
dūožis 176, 195
dūrĭs, -es 187
dūsĕti 77
dūsti 77, 98
dūžti 103
dveisti 77, -*ia* 77, 78
dvĕrti 187
dvĕsti 77
dvĕšti 77
dvisĕti 77
dvisti 77
džiaūbti 25, 81, 209, 213 (2x), -*ia* 146
džiaūgti(s) 83, 136, -*ia(si)* 68
džiāuti 136
džiūgti 63
džiūobti 209, 213

eišti 172
eīti 142, 166, 168 (2x), *eimi* 142, 156,
eīti (3 p. praes.) 156, 165, 166 (3x), 168
ėižĕti, -ioti 155
ėižti 71, 172, -*ia* 69, 72, 78
ėlpĕti 32
ėsti 69, 174

gadinti 185
gāras 180
garĕti 180
garšas 45
garsūs 10 (2x)
gaūbti 82 (2x), 102, 139, 194, 195, 208 (2x), -*ia* 145, 206
gaūbulas 194
gaudūs 46
gaumōti 139
gaūsti 46, 47, 93, 129, 144 (2x), 176, 208, -*džia* 95, 142, 145
gaūstis (-asi) 122
gāusūs 122
gāuti 122
gauti 129, 142, 144
gaužti 93, 102, 110, 111, 176, 207, 210, -*ia* 95, 145
gāvelĕti 129
gedāuti 42

gĕibà 163
gĕibti 172
gĕidĭtis 70
gĕinĭs, gĕinis 162, 168
gĕisti 70 (2x), 149, 172, -*džia* 68 (2x), 72, 78, 145, 165, 168
-gĕižĕti 55, 155
gĕižti 55, 169, -*ia* 145
gĕfbti 45, 67
gerdas 44
gerdĕnti 44
gĕrti 42
gĕsti (ged-) 42, 185
-giĕbia 145
gĕdōti 150, *gie(d)mi* 142
giesmĕ 150, 154, 159
-giĕžĕti 55
giĕžti 55, 155, 169, -*ia* 145
girdà, giřdas 44
girdĕnti 44
giřti 44
girti 45, 68
gižti 55
glaibĭtis 56
glauĭti 84, 95, 102, -*ia* 145
glaudūs 197
glaumĕs 213
glaušti 102, -*džia* 145
-gliĕsti 58, 130, -*čia* 140
gliĕti 130, *glĕja* 140
gliaumà -ĕ, gliaūmas 213
gliuōdnas 214 (2x)
gliuomūs 213
glūdoti 30
glusnūs 41
-glūsti 41
gluobĕ 195
gluodas 175, 196
gluodena 175
gluōdnas, -ūs 214
gluodūs 196
gluos(n)is 174
gluosnūs 214
gnausti(s) 22, 23
gneibti 61, 71, -*ia* 76, 145
-gnĕižĕti, -ioti 155
gnĕvoti 126, 133, 134, 137
gniāūbti 137, -*ia* 145
gniāugti 134, -*ia* 146
gniāusyti 22, 125
gniāusti(s) 125, 126
gniāuzōti 80, 107
gniāužti 85, 133, -*ia* 145
gnybti 61, 71, 78
gniĕžti 155, -*ia* 68, 145
gniādyti 125
gniugždĕnti 134
gniugždinti, -yti 134
gniūsinti, -yti 125
gniūsoti 125

- gniūsti* 125
gniūsti 125
graūsti 105, 109, 110, 129
grāusti 23, 89, 101, 102, 110, 128 (3x),
 -*džia* 95, 107
 -*grāustyti* 128
grāuti 128
 -*graūzti* 21
grāužti 84, 101, 111, 202 (2x), -*ia* 108,
 145
greibti 53 (2x), 138, 171, 172, 149, 150,
 -*ia* 140, 145
greitas 155
 -*greižióti* 155
griádėti 76, 130, *griádusti* (3 p. praes.)
 76 (2x)
griádusti 21, 76 (2x), -*džia* 142
griáuiti 128, 142
griaūzti 23
griáužti 84, 202
 -*gribti* 66
griēbti 53 (2x), 138, 149, 150, 165, 172
 (2x), -*ia* 140, 145
griēstis 130, -*čias* 140
griēti 35, 130, 138, *grēja* 140
griežē 154 (2x), 159 (2x)
griežnys 154, 159
griēžti 37, 55, 73, 155, -*ia* 69, 78, 145
griūti 128 (3x)
grižti 72
grižtis 73, 78
grūodas 198
pa-gruožinėti 202 (2x)
grūsti 109
grūsti 89, 110 (2x), 128
grūzdinti 31
gubóti 140
gūbti 206
gudū 46
gūdas 47
gūdas 46
gudėti 46, 47 (2x)
gūdinti 47
gūdnas 47
gūdnas 47
gūdras 47, -*ūs* 47 (2x)
gūdūs 46
gūgti 13
gulėti 187
gulščias 187
gūlti 189
guoba 193, 194, 195
guoblas 193
guóbtis 193, 194, 195, 208, -*ia* 179, 206
guoda 45, 47
guōdas 45, 46, 47 (3x)
guodytis 46, 47
 (pa-) *guodonė* 46
guodóti 46, 47
guodžioti 46
gúoga 13, 198
guōgas 13, 198
guōlis, guolys 186
gúosčiotis 46
gúosti 46 (2x), 176, 208, -*džia* 205, 206
gúotas 189 (2x)
Gúov- 188, 189, 190, 191
Gúovainiai 188
gúožtis 176, 207, -*ias* 206
gūsti 47
Guty, Guthi 189
Gúvainiai (dial.) 188
gūžti 110
gvalà, -ù, -is 187
gvalsčias 187
gveibti 172

ievà 161
iēžti 71, 155, -*ia* 72, 78
iēti 108
išdugùs 48
yžti 71, 72, 78
įžul(n)ūs 12
įžvilnas 12
įžvilūs 12

jáudinti 48
jáudyti(s) 48
jáudra 192
jáugti, -ia 77, 78
jáūgti 93, 134, -*ia* 140 (2x)
jaukinti 48
 -*jaukti* 48, 63, -*ia* / -*sta* 75
jáūkti 63, 93, 134, -*ia* 140 (2x)
jáukūs 48
jáura 192
jaūsti 42, 45 (6x), 125, 130, -*čia* 140
jáustis 48, 105, 142, -*džias* 107
jáūti 130, 135
jáutotis 42
jautrūs 42
jēgti 49 (3x)
jiēgti 49, 50
judėti 49
judros, -ės 192
jūkti 63, 206
júodas 192
 -*juōgti* 47, -*ia* 205
juōkas 174
 -*juokėti* 48
juoklis 201, 204, 205
juōkti 48, -*ia* 205
juokti(s) 205, 206
juosėti 76, *juosmi* 76, 205
juosmuō 204
júosta 174
júostas 204
júosti 122, 204, -*ia* 204 (2x), 205
juozėti 122
juozmuō 122

jūsēti 122, 204, jūsi 204
jūsti 49

kabinti 72, 149
kākinti 80
kaikti 80, 106, -ia 146
kāimas 183 (4x)
kainā 157 (2x), 158
kāipinti, -ioti 81, 82
kaipti 80, 82, 104
kaisti 33, 37 (2x), 105 (2x), -čia 102, 145, -sta 102
kaišti 100
kaišēti 102
kākti 40 (3x)
kařdas, -ūs 44
kardēntis, -intis 44
Karwowo 189
kāsti 69
kauburys 197
kāugē 176, 197
kaukštē 197
kaūkti 76, 80, 92, 97 (2x), 106, 111, 134, 137, -ia 96, 146
kāupa 197, 200
kāupas 176, 177, 197
-kaupšti 115
kaūpti 81, 99 (2x), 102, 103, 109, 115, 177, 208, -ia 102, 145, 215
kāušas 192
kaūšinti 106
kaūšti 106, 209
kāušti 100
kautis 131, 140 (2x)
-keibti 139
kēikti 71, 80, 106, -ia 146
keipti 172
keišti 150, 156, 172 (3x), -čia 145
kepēti 73
kēpti 73
kērsti 44
kiāū 80
kiaukšti 115
kiaukti 80, 116, -ia 146
-kiaupti 81, 209, 212, -ia 215
kiaūsti 131, -čia 140 (2x), 145
kiāušti 214
kiela 160
kielablauzdis 161
kielē 160 (2x)
kielingas 161
kiēmas 157
kiēpti 25, 82, 139, 145, -ia 145
kiēsti 145, 156, 171, 172
kiešā, -as 160, 161
kietas 159
kirdinti, -yti 44
-kipti 83
-kirsti 44
kišti 121

kišti 121
kiūopti 209 (2x), 212, -ia 215
klai(d)mi 142
klaipti 80, 81, 99
klaisti 22
klaistyti 23
klajoti 127, 142
-klaukti 81, 106
klaūpti 106, 208, -ia 145
klaūsas, -ā 42
klaūsinēti 123
klausyti 43, 122, 123
klaus(n)ūs 42, 43
klāusti 43, 105, 122, 123 (4x)
kleibti 164, 172
klēidēti 155
kleigoti 155
klēinas 155, 163
kleipti 73, 81, 173, -ia 145
klēisti 23 (2x), 124, 127 (2x), 173, -džia 69
klēiva 163
klēivas 155
klejoti 127
klēsti 23
kلياūgti 63, -ia 146
kلياūkti 64, 81, -ia 146
kلياūpti 145
kلياūsti 126
kliāuti 125, 201
kliedēti 76, 127, 154, klie(d)mi 76, 142,
kliesti (3 p. praes.) 76
kliēgti 61, 63, 155, -ia 146
kliēnas 160 (2x)
kliesti 76, 127, 155
kligti 63
kljykti 59, 61, 67
kljysti 127
-kliūgti 63
kliūkti 63
kliūti 126
klūonas 175, 201
klūopti 208, -ia 205, 206
klūsas 41
-klusēti 40, 41, 123
klūsinti 40
klūsnaš, -ūs 41, 42
klūsti 40, 42, 123
klusūs 41, 42
-knaibti 21
knaipti(s) 21, 22
knaukti 22
knēiboti 155
knēibti 21, 23, 57, 61, 71, 131, 170, -ia 76
kneikšti 115, 117
kneikti 115, 146
kneipoti 155
kneipti 21, 22, 23, 71, 149, 169, 170, -ia 78 (2x), 145
knēitautis 155

kneītotis 155
knēīžoti 155
knēvelis 130
knēveliuoti 122, 130 (2x)
knevoti 122, 130, 140
kniaūbtis 93
kniaūkti 23, 134, -*ia* 146
kniaūptis 93, -*ia* 145
kniausyti 122 (2x)
kniaūsti 57, 117, 122, 130, -*čia* 140, 145
kniaūsti(s) 58, 117, 122, 140, 210
kniaūstis 117 (2x), -*stūos* 117
kniaūti 134
knībēti 57, 61, 155, 170
knīēkšti 115, 117
knīēkti 115, -*ia* 146
knīēpti(s) 71, 149, 155, 169, 170, -*ia* 68, 145
knīēsti 131, 155, -*čia* 145
knietēti 154
knīēti 131, 154
knēžēti 154
knybti 71
knūpti 71 (2x)
knūsti 58
knūsti 58
kopti 53, 133 (2x)
-kraigti 21
kraikti 21, 22
Kraijaupē, -upis 191
Kraujinē 191
kraūkšti 21
kraukti(s) 22, 106
kraupai, kraūpos 197
kraūpti 29, 84, 101, 105, 110, -*ia* 145
kraušyti 118
krāuti 201, 203
kreigti 23, 133, -*ia* 140, 146
krēikšti 116 (3x), 117
kreikti 23, 63, 116, 133, 170, -*ia* 140, 146
kreipštis 115
kreipti 137, 145, 170, -*ia* 145
krēis(v)a 120, 121
krēisingas 120
krēišingas 120
krēišķimas 116
krēištis 120, 121
krēiša 120, 121
kreišūs 155
kreižinti 132
krēižti 132
kriaūkšti 23, 116 (3x), 117, -*šķia* 116
kriaūkti 23 (2x), 55, 64, 116, -*ia* 67, 146
kriaūsti 117 (3x), -*čia* 145
kriaūsti 72, 92, 118, -*ia* 78, 95
kriēkti 63, 133, 170, -*ia* 140
kriēpti(s) 137, 145, 170
kriēti 133, 155, *krēja* 140
kriētnas 157 (2x)

krikti 63
krīti 120, 121, 132, 133, 137
krūkti 64
-krūkti 64
Krūoja 191 (2x)
krūonē 201, 202
kruopā, -as 195
kruōpē, -ēs 197
kruōpšti 115, 117
kruopštīnēti 118
krūōpti 195
krūpti 29, 85
krūpti(s) 29, 85, 110
krūsti 72, 73, -*a* 78
krūtinti 49
Krūvandā 191
kūkē 12
kūkti 12, 97 (2x)
kūkti 111
kuoburys 197
kuogē 176, 197
kuokas 195
kuokšta, -ē 197
kuolinga, kuoliņgē 198
kuomija 183 (2x)
užsi-kuomyti 183 (2x)
kuopā 176, 177, 197
kuōpti 177, 208, -*ia* 206, 215
kuōras, kuorys 186
kuošti 209, -*ia* 205
kūpti 81, 103, 109
kuřcias 41
kuřti 41 (3x)
kūrstyti 31
kūrti 187
kurtūs 41
kvaīpti 172
kvaīsti 30, 79, 131
kvāiša 32
kvaīšti 32, 79
kvaītalīoti 30
kvaītēti 30, 131
kvaītytis 30, 31
kveikšti 164
kvēiša 32
kvērnēti 30
kviēkti 63, -*ia* 146
kviēsti 30, 31 (2x), 77, 79, 131, -*čia* 74, 77, 140, 145
kviēšas 32
-kviēšti 32, 79
kviētys 154, 157, -*čiai* 154, 157
-kvikti 63
kvitāuti 30
kvytēti 30, 31
kvitōti 30
kvýtoti 30

laipinti 147
láipioti, -oti 147
láisti (dial.) 22 (3x)
láistýti 35 (3x)
laĩtinti 35
laĩtuoti 35
laminti 179
laũbti 93, 100, 209
láuukas 90
laukėti 90
láukti 89, 90, 99, 105, 110, 123, *-ia* 95, 96 (2x), 97 (2x)
laũpti 93, 100, 109, 207
laušas 197
láužti 83, 101, 103, 111, 123, 195, *-ia* 97 (2x), 108
leĩnas 155, 162 (2x)
leĩpėti, -oti 32
leĩpti 32 (2x)
leĩpuoti 32
léisti 20, 22 (3x), 23, 71 (2x), 76, 85, *-džia* 69, 76, 77, 108, 114
lėĩmti 174 (2x), 179
lėĩsti 185
liaũkti 64, 137, *-ia* 140 (2x)
liaũnas 201, 202
liaũšti 59, 83, 209, 212
liaũtis 201, 203
liegti 29, 63, *-ia* 69
liėkas 157
liekỹs 154, *-iaĩ* 154
liėknà, -as, liėknė 154, 161
liėlas 161
liėlešà 159
liemuõ 160
lėpa, -as 160
liepėti 34
liepsnà 34, 157
liėpti 31, 32, 33 (2x), 34, 52 (2x), 72, 137, 145, 147, 148, *-ia* 64, 66, 67, 140, 147
liesas 160
liėsti 35 (4x), 36, 130, *-čia* 67 (3x), 140
lietėtis 35
liėti 130, 137, 148, 150, 155, 168, *lėja* 130, 140, 147 (2x), 148
lietũs 150, 159
lietuvė 159
liėžti 51, 70, *-ia* 65, 66, 68, 74, 77, 78
ligà 29
-ligti 63
lygti 29
likti 52, 65 (2x)
lipti 33 (2x), 66 (2x), 72, 73, *-a* 78, 113, 147
lipti (liĩpa) 73, 137
lytėti 35
liũkti 64
liũoga 213
liũona, -ė 201
liũonas 201 (2x), 202

mūstis 43, 208, *-džiasi* 205, 206
mūšti 109, 118, 121

naigaroti 27
naigýti 27
naigurýs 27
náikà 26, 29
náikanas 27
náikinti, *-ýti* 26
naikiùs 26, 29
naikùs 27
néigti 26, 27 (4x), 170
néikéti 155
néikti 26 (4x), 78, *-ia* 78
něšti 67, 185
niáúgztí 134
niáúkti 64 (2x)
niáušti 55, 124, *-ia* 118 (2x)
niáuți 134
níegti 26, 27 (2x), 170
niēkas 26
niēkti 26 (2x), 63, 71, 78, 155
niežas 160, 161
niežēti 154, 155
nikti 27, 63
nýkti 26, 27, 71
nykùs 27
niùkti 64 (2x)
niúogas 174, 184, 195
niúogti 195
niúotuoka, *-is*, *-us* 48
nuožvelnùs 12
nuožvilnùs 12

Óšputė 200

pagaikštis 164
páičioti 33
paikas, *-ùs* 28, 29
paikenà 29
páikinti 28
paikti 28, 79
paità 32
páitēti 32
-paitinti 32
paíturoti 32
páitvēti 32
pakráutė 199
pakriáūtė 199
pakrigiai 133
pakrijai 133
pakruoja 191, 192
palà 13
pásliaukas 213
pásliukas 213
pašlaunùs 201, 202
pašliaūnas, *-ùs* 138, 201, 202
pašliaūtinas 138
pašliuonùs 201, 202
pašluonùs 201, 202

paugžlýs 197
paūkšti (*-čia*) 111, 116, 117 (2x)
paūkšti 111, 116, *paūškia* 116
páuoksmis, *-ýs* 195
paūpti 105 (2x), 111, *-ia* 146
pausčióti 124
páuzioti 106
páuzoti 106
paūzti 106
pāžaidà 37
pāžeidà 37
pažulnùs 12
pažvil(n)ùs 12
peikė 29
peikenà 29
peikėti 28 (3x), 76, *peikmi* 76
péikštis 28, 116
péikštùs 28, 155 (2x), 163 (3x)
peiktas 28, 29
peikti 26, 28 (4x), 29 (3x), 63, 76, 79, 116, 164, *-ia* 146
peikùs 28
peilis 162, 166, 168
péipėtis 155
peitvis, *-ýs* 155
pėkus 55
pėšti 59
pienas 150, 160 (2x)
pienai 160
piēnė, *-ės* 150, 154, 161 (2x)
piēniai 154, 161
piēpti 155, *-ia* 146
piestà 131 (2x), 157, 158
piēsti 131, *-čia* 146
piēšti 70, *-ia* 68 (2x)
piētùs 155
pikšti 116
piktas 28
pýkti 28
pítas 131
pýti 131
plauksmė 200
plaiūkti 88, 97, 106 (3x), 135, 137, *-ia* 95, 108 (2x), 146, 200, 204
pláūstas 120 (2x), 121, 176, 178 (2x), 196, 197
pláusti 89, 94 (3x), 100, 110, 120, 123, 124 (4x), *-džia* 95, 96, 108, 142
plaustuvėlė 197
pláušà, *-as* 196, 197
plauškikė 197
plaūtas 193, 202, 204, 205
pláuți 124, 134, 135 (2x), 137, 142
plavėnti 137
pleikė 34
pleiksti 35
pleikti 34 (2x), 171, *-ia* 146
plėinė, *-is* 166 (2x), 168 (2x)
pleiptis, *-iasi* 146
plėiskė 35

pleišti 130, *-čia* 140, 146
pleitōkas 164
pleitōti 164
plevėnti 137
pliaugà, -ė 134
pliaugti 134, *-ia* 204
pliaukščioti 212
pliaukšti 116 (2x), 117
pliaūpti 94, 134, 137, 144, 207, 212, *-ia* 146, 204
pliaūtas 204
plieksti 35 (3x), 117, 173
pliekti 34 (4x), 171, *-ia* 146
plikas 34
plikseti 35
pliksti 35
plikėti 35
plisti 131
plyti 126, 130, 144, *plėja* 140
pliuokščioti 212
pliuopti 207, 212
Pliutino 200
Pludden 200
plūkti 97
pluokšnas 197
pluokštas, -ė 197
pluokti, -ia 205, 206
pluoštas 120, 121, 176, 178 (2x), 196 (2x), 197
pluostuvė 197
pluošas 196, 197
pluoštakė 198
pluoštas 120 (2x), 174, 196 (2x), 197
plūošti, -ia 205, 206
Pluotinālis 200
Pluotiniai 200
plūsti 110, 120
plūti 120, 121, 142
Plutini, -y, -is 200
Plūtinė, -is (dial.) 200
prāsti 45 (3x)
praūsti 23, 86 (3x), 87 (5x), 88, 100
priāusėti 87 (2x)
priaūstis 21
priėdas 161
prūsti 86, 87
pūdyti 103
pūksmė (dial.) 198
pūkšti 111
pūlti 184, *pūola* 177, 184, 185, 203
pūodas 174, 191
puodynė 192
puōkis, -ys 197
pūoksmė 198
pūokšmas 198
puōlis, -ys 185
pūošti 119, 196, *-ia* 206
puotà 174, 195, 201, 202 (2x)
pāpti 111
pūsti 203

pūsti 203
pušėti 119
pūtauti 195, 202
pūti 104
pūzdenti 106
pūzin(ė)ti 106
pūžinti 119
pūžinti, -yti 119
pužiōti, -ōti 119

rāginti 31
rāibas 36
raibytis 36
raibti 32, 36, 79 (2x)
raibuoti 32, 36
rāidyti 132
raigzti 21, 23
rāižyti 84
-rāižti 80, 84, 99
raūbti 93, 100, 109, 137, 207
rāugėti 83, 84
rauginti 102
rāugti 51 (2x), 83 (3x), 101, 102, 110, 208, *-ia* 108
raūkti 20, 83 (3x), 97, 101, 103, 135
raūpti 116, *-čia* 118
raūpas 194
rāupėti 194, 195
raupyti 88
raūpti 81, 88 (2x), 93, 98 (2x), 116, 137 (2x), 144, 149, 207, *-ia* 95
rausyti 103
raūsti 23, 99, 100, 103, 109, 120, 121 (2x), 133, 142
rāušyti 120, 121
rāuti 121, 133, 135, 137, *rāuju* 120
regėti 30
reibas 36
reibti 32, 36, 79
reikėti 155, 171
reikti 171
reikūs 169
rēižti 71, 173, *-ia* 69, 74, 78
riaūbti 139
riāugėti 51, 83
riāugti 51, 64
riāugtis 51 (2x), 83, 211, *-iasi* 64
riāukti 20, 64, 83, *-ia* 68
riaūsti 21
riāušės 119
riāuštis 55, 119
riaūžti 133, 211
ribėti, -ūoti 32, 36, 60
ribti 36
riebūs 36
riedėti 52, 60 (2x), 126
riēkti 55, 61, 63, 134, 155, 171, *-ia* 74, 78, 140
riemuō 160

riēsti 19, 60 (2x), 72, 125, 131, 167, 169,
-čia 73, 79
rieškės 159 (2x)
riešutas, riešutis, -ys 160
rietas 161
rietėti 39, 60, 132, 155
riėti 134, 155, *rėja* 140
rievà, -ė 154, 159
rikti 63
riñkti 67, 108
ritėti 132
rytėti 132
risti 19, 72, 73, 78 (2x), 132 (2x)
rišti 72, 78
riuožas 193
rýžti(s) 71, *-asi* 78
rubti 109
rūgà 194
rūgti 51, 84, 110, 195 (5x)
rūkas 194
rūkti 64, 97, 103
rūkti 195 (2x)
ruōbtis 53, 207, *-iasi* 205, 206
ruogas 193, 194, 195
ruogna 193
ruōgti 193, 205, 208, 211
ruōkana 193
ruōkas 193, 194, 195
ruokė 193
ruoknà 193
ruōkti 193, 195, *-ia* 205, 206
ruopà 193, 198
ruopas 193, 194, 195
ruopėti 193, 194
ruopla, -ė 193
ruoplýs, rúōplis 193
ruoplús 193
ruōpšti 115, 117
ruōpti 53, 149, 207
ruōptis 116, *-iasi* 205
rúōšti, -ia 206
rúōžas 174, 193 (2x), 194
ruožė 193
rúožis 193
rúožmas, -tas 193
ruōžti 193, 211
rūpėti 81
rupšėnti 118
rupšinėti 118
rupštėnti 118
rūpti 81
rūsinti 31
rūsoti 31
rūsoti 31
rūsti 103, 109
rūžėnti 133

saītas 87 (4x), 88
saīsti 81, 86, 87 (2x), 88 (3x), *-čia* 95
sālpėti 32
salpti 32
sāšmauga 95
saūbti 22
saūgti 106, 109
saūkti 106, 208
saukuoti 106
saūpti 22
saūsti 22
Savēlis 190
Savėnė 190
sėgti 185
seītas 87 (3x), 162, 168
seītorius 87 (2x), 88
seīsti 87
sėikėti 155
sēlpėti 32
selpti 32
sēsti 69, 174
siaūbti 23, 76, 93
siaūpti 23, 72, 78, 93, 211 (2x)
siaūsti (džia) 76
siaūsti (-čia) 23, 57, 76 (2x), 118
siātuėti 76, *siausti* (3 p. praes.) 76
siegti 40, 50
sīėkas 158 (2x), 161
sīėkti 40, 50, 74, 76, 155, *-ia* 65, 67, 77,
-siekmī 76
sielis 154, 161
sīena 159 (2x)
siēsti 87, 117 (2x), 130, *-čia* 140
sīėtas 87, 160
siēti 130, 132, 155, 168, *sēja* 140
sijoti 132
sīlpti 32
siuolas (dial.) 214 (2x)
siūsti 66
skabýti 116
skaīsti 33, 79, 104
skalauti 100
skalbtī 100
skambėti 45
skàsti 30
skastýtis 30
skatėti, -ėnti 30
skatýtis, -iوتي 30
skaudėti 128
skaūpti 92, 100, 138, 209, *-ia* 95
skaūsti 102 (2x), 104, 105, 106, 128
skāutis 138
skėidėti 155 (2x)
skeīsti 33, 77, 79
skelbtī 100
skiauberis 138, 214
skiaūbras 138, 214
skiaubrumà 214
skiaūbscīas 138
skiāūsti 72, 126, 131 (2x), *-čia* 78
skiebtī 139
skiebrà 150, 159 (2x)
skiepti 54, 139, 145, *-ia* 66, 68

skiēsti 56 (2x), 127, 150, 155, -*džia* 69, 75, 78
skiētas 157 (2x), 158
skisti 66
sklēidēti 155
sklēisti 127, 170, -*džia* 140, 142
skleisti 72, 130, -*čia* 78
skliaūbti 139, -*ia* 68
skliaūsti 85, 129, 131
skliēsti 127, 155, 170, -*džia* 68, 140
skliēti 127, 130, 142, *sklēja* 140
sklisti 72, 73, 78
sklyti 52, 127, 130
skōbti 116
sakraūsti 21
skreībti 137, 170, -*ia* 140
skreidēti 155
skreīsti 126, 169, -*džia* 140, 142
skreīsti 130, -*ia* 140
skriaūbti 209, 211
skriaudā 61
skriaūdinti 61, 211
skriaūsti 23, 61, 130, 211
skriēbti 73, 74, 137, 145, 170, -*ia* 78, 140
skriēsti 126, 145, 155, 169, -*džia* 140, 142
skriēsti 56, 72, 130, 145, -*čia* 78, 140
skriēti 36, 126, 130, 137, 145, 155, 168,
skrēja 140, *skriēmia* 142
skristi 72, 78
skriudūs 61
skroblā, -ūs 175
skrōblas 175
skrōsti 175
skrudēti 61
skrudēti 61, 130
skrudinti 61
skruoblas 175
skruōbti 209, 211
skruoslas -stas 175
skruosti 211
skrūsti 61 (2x), 130
skrūsti 61
skudaī 107
skudūtē, -is 107
skundūs 46
skuōpti 209
skūōsti 209, -*džia* 205, 206
skurdūs 46
-skurdžiōti 46
skūsti 72, 78, 113
skūsti 46
slaūgti 102, 194
sliaūgti 64, 207, 211, 212
sliaūkti 24, 64, 207, 212
slīēkas 159
slīēpti 59
slīēsti 52, 126, 142, -*džia* 65
slīēti 126
slīsti 66
slīūkti 64
slīūōgti 207, 211, 212

slīuokas 213
slīūōkti 207, 212
slūgti 64
slūkti 64
slūoga 193
slūog(t)as, -is 174, 193
slūōgti 193, 194, 211, 212, -*ia* 205
smaigti 80 (2x)
smaīlas 164
smāugti 85, 95 (3x), 101, 111, -*ia* 108
smaukyti 103
smaūkti 59, 85, 93, 97, 99, 103, 135, -*ia*
95, 98, 107
smeigti 63, 76, 77, 80
smeīsti 38, 50, 149
smeřkti 27
smigti 63
smūkti 97, 98 (2x), 99, 103
snāusti 99, 105, 124, -*džia* 107
sniaudelē 24
snīēgas 157, 158
snigti 40, *snīēgti* (3 p. praes.) 75
snūsti 118
Spartai 183
spāugas 176, 178, 196, 197
spāusti 95, 101, -*džia* 97 (2x)
speīsti 171
spēti 49
spiēčius 159
spiēgti 63, 76 (2x), 171, -*ia* 75, 78
spiēsti 171, -*čia* 78
spiētīlis, -ys, spiētīlius 161
-spigti 63
spirti(s) 71
spleīsti 130, -*čia* 140
spleīstis 126, -*džiasi* 140
sprāusti 23, 89, 101, 110, 111, 128, -*džia*
95, 108
sprēsti 71
sprīēgti 73, -*ia* 75, 78
sprigti 73, -*a* 78
sprūkti 97
spūogas 176, 178, 196, 197
sraūbti 21
sravēti 130, 138
sreigti 53, 172 (2x), -*ia* 65
sriaūbti 21, 23, 72, 138, 206, 212, -*ia* 78,
140
sriaūsti 130, 209, 212, -*čia* 140
sriēgti 53, 63, 171, -*ia* 65, 66
srigti 63
sriuōbti 206, 212
sriuosti 209, 212
srūbti 138
srūbti 72
sruōbti 212
srūti 130, 138
staigtis 81, 97, 104, -*iasi* 215
staub(u)rīs 197, 198
staubīnas 198

stāūgti 97, 107, 111, 137, *-ia* 143
staupstis 198
steigti 19, 51, 63, 71, 81, 168, 170, *-ia* 64, 66, 217
stēipēti 155
stiēgarā 159
stīēgti 19, 51, 63 (2x), 71, 81, *-ia* 64, 66, 215
stiegti 170, *-ia* 75
stiēpti 39, 50, 58, 155
stīgti 19, 63 (2x), 97, 99
stygti 71
stōti 175, 202
stovēti 202
straīptis 22
straublē, -ys 197
straūbti 21
streīgti 53, 65
streīptis 23
striaūbti 23
striēgti 53, 63, *-ia* 65, 66
struoblē, -ys 197
stūgti 97
stūgti 111
stuobrys, stuobris 197
stuoburys 197
stuolys 188
stúomas 175, 188
stumuō 175, 188
stúopta(s), -é 198
sūdys, -és 185
sūdzios 185
sugti 109
sūdys, -dziai 174, 185
Suojā, -ys 190 (2x), 191
suōkti 208, *-ia* 205
súolas 174, 198, 214
suōpti 211 (2x), *-ia* 205
suōsti(s) 117, *-ia* 205
sūpti 72, *-a* 78
Suvingis 190
svadinti 185
svagēti 106
svāičiōti 33
svādīdyti 38 (2x)
svaiginēti 33
svaigti 33, 81, 97, 104, 133
svaigti 80, 81, 104, 110
svaigus 33
svaikti 80
svaisti 33, 79, 131
svāitēti 33
svajōti 127, 131, 133
sveīgti 33, 81, 133
sveikas 155, 162, 168, 170
svidēti 38
sviēgti 33, 54, 63, 81, 133
sviēkas 170
sviestas 150, 159 (3x)
sviesti 33 (2x), 38, 50, 75, 79, 106, 127, 131, 133, 150, *-dzia* 69, 75, 77, *sviema* 75
svīgti 63, 97
svygti 110
svīsti 38
-svysti 38
šāšuolētis 182
šaukti 23, 93, 97, *-ia* 95
šeima 163, 166
šeimyna 166
šeirē, -ys, šeiris 155
šeivā 155, 162, 168
šešēlis 174, 182
šešuolētis 174, 182
šešuolis 174, 182
Šešuvā, -is 183
Šešēvē 183
šiaukti 22 (2x)
šiāušti 208, 211, 212
šiektā(s) 159 (3x)
šiēnas 157, 158
šiēpti 59, 71, 73, *-ia* 66, 78
šipti 73, *-a* 78
šyptis 71
širdis 111, 191
šiūošti 208, 211, 212
šlaikti 80 (2x)
šlaukýti 85
šleikti 63, 80, 135, 173, *-ia* 140
šleipti 138, 145, 173, *-ia* 140
šliaukyti 86
šliaukti 25, 64, 85, 135, *-ia* 140 (2x)
šliaunūs 138, 201
šliaūžti 207, 212
šliēgtis 135
šlīēti 135, 139, 155, 168, *šlēja* 140
šlikti 63
šlypti 73 (2x), 173 (2x)
šliukti 64
šliuōžti 207, 212
šlūkti 64
šluoti 135, 140, 201, 203, *-ja* 176 (2x)
šmaukšēti 118
šmaukšti(s) 81 (2x), 115, 117, 118
šmeikšti 115, 117
šmiāukšti(s) 81, 115, 118
šmūkšēti 118
šnaūkšti 22
šneikšti 116 (2x), 117, 173
šniaūkšti 23, 115, 117
šniāūkti 24, 116
-šukti 97
Šuojā 183 (2x), 190
švaisti 80 (3x)
šveisti 65, 80, 171, 172
šveņtas 128
šviēpti 73, 78
šviēsti 55, 65, 80, 171, 172
šviptis 73, 78

taŗpti 58
t ukas 48
taũkŗti 80
taũkti 48, 98, 106, 136, 208, *-ia* 146
t uŗpti 20, 81, 93, 102, 208, 212, *-ia* 95, 146
tausyŗtis 120, 121 (2x)
taũsti 105 (2x)
taũŗti 105, 120, 121
tauz  107
taũzyti 107
tekŗti 124
t igti 170
t ikti 57, 63, 168, *-ia* 146
teir utis 42
t is  166, 168
teisingai 166
teŗsti 171
t iŗti 71, *-ia* 78
ter utis 42
tiegti 170
tiŗkti 57, 63, 146
tiŗpti 39, 50, 66
ties , *- s* 150, 157
tiŗsti 67, 150, 171
tikti 58, 63, 66
tyr uti 42
tiŗpti 58
tirti 42
t yŗti 71, 78
traũkŗti 21
traũkti 21
tr ukti 84 (2x), 98, 101, 102, *-ia* 107
traũŗti 21
trein s 168 (2x)
triaũbti 139
triaũkŗti 23
triaũkti 23, 84, 146
tr aũŗeti 118
triaũŗti 23, 118
triŗsti 54 (2x), 75, 126, *-dŗia* 66, 68, 75, 78,
triema 75
triŗsti 110
tr kti 98
tr kti 110
trúotas 200, 202
tr t , *tr tas* 201
r kti 48, 97
tuŗkti 48, 205, 206, 208
t uŗpti 206, 208, 213
t pti 211
tv ikŗsti 33, 79, 104
tvaisk yti 33
tveŗkti 33, 79, 169
tv rti 83 (2x)
tvieŗkti 33, 79, 169
tviskŗti 33

 odas 174, 195
uodeg  195
uoga 180

uogis 181, 198
uoglis, *-ius* 181, 198
 oksva, *-as* 189
 olektis 174, 181, 182 (2x)
uomas 198
 osis 174, 184
uŗstai 189, 192
 ostas 189
 osti 174, 205, 206
uotis 186
 d tis 195
 glis 181
 kti(s) 107, 111, 134, 141, 195
 sti 72
Utalina 186
Utŗlis 186
Utenas 186
Utern  186

vaŗsti(s) 82 (3x), 104
v ndenys 186
Vatek  186
V tina 186
vaukŗti 117
v idas 155, 163 (2x), 168
veŗkti 56, 149, 168, *-ia* 75, 78
v ikus 170
veŗsti 82, 173
veizdėti 90, *-veizdmi* 142
velmi 32
v lti 180
v sti 67, 108
v yburiuoti 53
v yburti 53
pa-vyd ti, *-vyzdmi* 142
viekiaũ 170
viel  157 (2x)
vienas 159
viŗpti 53
viesulas 160
viŗŗas 157, 158
viŗŗeti 155
viŗŗys 154, 157
viŗŗni  154, 157
viet  158, 161
viŗsti 117, 118
v yti 9

ŗadas 44
ŗad ti 44
ŗadinti 44
ŗaidas, *-is* 37
-ŗaidyti, *-oti* 37
ŗ sti 36, 37 (3x), 79, 104
ŗaizdras 37
ŗaizŗara 132
ŗaizŗaruoti 133
-ŗeŗbti 164, 169
ŗeim lis 155
ŗeimen  155

Žeimenys 155
Žeimis, -iai 155
žeisti 36, 37 (2x), 60, 79
žentas 180
žiaūbti 139
žiaunos 201
žiaūžti 133
žiēbti 67, 139, 170
žiedas 159
žīdėti 37 (2x), 127, 155
-žiegti 136
žienà 155, 157, 158
žiēsti 36, 37, 70 (2x), 79, 127, *-džia* 68, 69
žiezdras 37
žiežti 132
žydėti 37 (3x)
židinys 37
žýdras 37
žinóti 49
žiótis 175
žýsti 37
žlaūgti 81, 101, 109
-žleibti 171
žliaūbti 58, 207, 212
žliaūgti 64, 81, 207, 212
žliaūkti 64
-žliēbti 172
žliūgti 64
žliūkti 64
žliuōbti 207, 212
žliuōgti 207, 212
žluōbti 212
žniāūgti 24, 64, 69
žniaūkti 64
žniūgti 64
žniūkti 64
žulti 12, 187
žuólis 12 (3x), 187
žvaīnas 164
žvaīras 164
žvelgti 90
žvéngti 136
žviēgti 63, 136
-žvigti 63
žvilgėti 90
žvilti 12, 187

Latvių

aicināt 30
aikātiēs 30
aizguore 180 (2x)
apaūkši 189
apauši 189, 192
apuoši 189, 192
atģieda 172
atkusnis 29
atligas 29
aūglis 181, 198
aūgnis 181

aūgs 181, 198
aūgt 69, 181
aūka 107, 134, 141
auks 107, 134, 141
aukt 107, 111, 134, 141
ausleja 192
aūst 72, 76, 77, 100, 129, 143
auts 186, 193
auvēt 134
Āzpute 200

baidīt 124
baist(i) 105
bārt 101
baubit 94
baubt 94, 138
baudit 103
bauga 198
baūgs 198
baūze, -is 178, 199
bauzt 107
bēgt 69
bēigt 82, 136, 168
beīka 163
beīlis 163, 164
beīrāt, -ēt 164
beīris 164
beīzis 163, 164
bidināt 52
bidīt 52
bīdīt 126
bīt 126, 136
bitiēs 124
blaīzīt 38
blauskāt 210
-blāust 101, 125, 129
blauzgas 196
blauzināt 83
blāuzt 125
-blauztiēs 83
bleīka 163
bleītēt 164
bliēka 165
bliēzt 38, 50, 74, 125
blizēt 38
blizināt 38
blīzināt 38
bluōskāt 210
blusināt 83
bluzināt 83
blaūt 138
blūt 129, 136
braukt 97, 100, 102, 109, 135
brāzt 175
briēdis 154, 159
briēsma 165
briēža 165
brukt 97
brūzgāt 87
budāt, -ināt 91

buōdzināt 205, 206
buōdziņa 198
-buodzīt 205, 206
buōga 198
buōgls 198
buōgns 198
buōlēt, -īt 211
buostiēs 175
buōze, -is 175, 198
buōzt 206, 210
bust 91
būzinēt 107
bužuōt 107

ciēlava 160
ciēls 161
ciems 157
cieniūt 47
ciens 157
ciept 25, 83, 139, 145, 165, 172
ciesa 160
ciēss 161
ciēts 159
cipt 83
Croye (kuršiņ) 191

čaustiēs 26, 44, 50, 92, 95, 122, 140
čiebt 25, 139
čiept 25, 83, 165

daidzīt 27
daūba, -e 194
daūdz 48
dauzt 101, 125
-deidzēt 165
diēglis 150, 154, 159
diēgs 159
diēgt 69, 74, 150, 165, 167
diēna 154, 157
diēt 114, 168
dieve 150, 154, 157
dievere, -is 154, 160
dievs 150, 154, 155, 157
diezēt 33, 34
dilt 180
dirst 54
draudēt 29, 129,
drauzāt 195
drāvas, -e 129
dravēt 129
drāvēt, -īt 129
drāzt 175
drudēt 29, 129
druōztala 175, 195
druvas, -is 129
-druvēt (iēs) 129
-drūvēt 129
-drūt (iēs) 129
đubt 109, 206
dudz 48

-dūgt 48, 195
dukatīgs 48
duksns 48
duobe 194, 195
duobjš 194
duobrs 194
duobs 194
dūobt 194, 206
duole, -is 180
duoļa, -ļš 180
duōna 180
duora, -e, -is 181
duors 187, 192
duōt 182
duris 187
dusēt 77
dusmas 77
dusmuōt (iēs) 77
dust 98
dvars, dvarš 187
dviezt 33, 34, 70, 77, 78, 125
dzeikste 164
dzēinis 162, 164
dziēdāt 150
dziēsmā, -e 150, 154, 159
dzirdēt 44
dziřt (iēs) 44, 45, 68
džaubt 25, 26, 69 82

eideniski(s) 165
eļjas 164
elka, -s 181
elkauna, -e 181
elkūne 181
elkuone, -s 181
ēst 69, 174

garētiēs 180
-gaubtiēs 82
gaudas 46, 129
gauds 46
gaūss 122
gāūst 46, 93, 95, 109, 129, 144
gaūst 102, 107, 122
gaūšs 122
gaūt 122
gavelēt, gavilēt 129
glaūdēns 199
glāumēns 213
glāūms 213
glaust 102
gleijāt 122, 164
glēist 59, 122, 149
gleists 165
glendēt 90
gliēbt 25, 56, 69, 145
gluōdēns 199
gluōmas, -s 213
gļaubt (iēs) 69, 84
gļuoms 213
gnaūzīt 210

gnauzt 80, 85, 101, 107, 133
gniezt 68
gnoozīt(iēs) 210
gngut 134
graubt 89, 95, 101
graudāt, -ēt, -uōt 128
graustr 89, 95, 101, 110, 128, 210
grāūzt 84, 101, 107, 108, 111, 202
grebt 53
greits 155
griebt 53, 138
griēpsta 165
griēza, -e 154, 159
griēznis 154, 159
griezst 55, 69, 78
grubināt 89
gruōzt 205, 206, 210
grūoztiēs 210
grūst 89, 110, 111, 128
graūt 128
grūt 128
gubt 206
-gūbtiēs 82
gudāt 46
gudf̄gs 46
gudrs 47
gudzēt 13
gugt 13
gulēt 12, 187
gulsnis 12
gulst 12, 187
guōba 193, 194, 195
gūodāt 47
gūodīt 47
gūods 47
guōļa 186
gūōtena, -e, -s 188, 191
guovainis 188
gūovs 179, 188, 190, 191
-guoztiēs 210
gāubt 25, 26, 82
gēiba 163
gēibt 172
gēīda 163
gēiksta 163, 164
gēibt 172
gēistiēs 68, 70, 172

Hasenplute (kuršiņ) 200

iet 142, 156, 168
iest 172
iēva 161
iēzt 69, 78, 172

jagalētiēs 49
jaglitiēs 49
jaūbt 68, 107, 210
jaucēt 48
jaūda 48

jaudāt, -īt 48, 49
jaūks 48
jaukt 48, 63, 75, 134
jaust 42, 48, 69, 105, 107, 125, 142
jautāt 42
jaūt 135
-jēdzināt 49
jegas 49
jēgāt, -uōt 49
jēgt 49
jeiksta, -ts 163, 164
jiēbt 69
judēt 49
jūdīt 48, 49
judras 192
jukt 48, 63
juōbt 205, 206
juodene 192
juodināt 48
juozzināt 47, 48
juogi 200
juōks 174
juōzt 122, 204

kāist(iēs) 33, 37, 105
kāitēt 37
kauburs 197
kāukt 92, 96, 97, 111, 137
kaūls 196, 199
kausa, -la, -ta 199
kauss 192, 199
kaūst 100
klajāt 127
klaucis 199
klaugis 199
klaukis 199
klāupāt 106
klausa, -i 42
klausīt 43, 122, 123
klāust 43, 105, 122, 123
kleiba 163, 164
kleins 155, 163
kleīva 163, 165
kleīvs 155, 163, 165
klejāt 127
kliēbtiēs 172
kliēdēt 154
kliēgt 61, 63
kliekt 59, 66, 146
kliens 160
kliēptiēs 73, 173
kliest 69, 124, 127, 173
-kliest 125
klīst 127, 144
klīt 127, 144
kluodzēns 199
kluogis 199
klūokis 199
kluōns 175, 201
kluonis 201

klusēt 40, 41, 123
kluss 41
klust 40, 123
ķaulēt (iēs) 210
ķauķēt 210
ķausēt 210
ķauzēt 210
ķēipt 83, 145, 172
ķēpt 73
ķiept 172
ķīkt 71
knaūsēt 122, 210
knausīt (iēs) 122, 210
knauzēt 211
knībt 71
kniēbt 25, 61, 71, 78, 131
kniept (iēs) 25
kniest 131
kniētēt 154
kniezt 155
kniezēt 154
knuosētiēs, -ītiēs 210
knuost (iēs) 210
knuozīt 211
knūt 130
knūkt 134
knāusītiēs 122, 211
knuosītiēs 211
kraukēt 23, 55
krauja 191, 192
kraujš 191
krauna, -ns 201, 202, 203
krapes 197
krausēt, -īt 118
kraustīt 211
krietns 157
kriet 155
Kruōja 191
kruota 199
-kruōstīt 211
krupt 85
krāukt 61, 67
krāupēt (iēs) 84
krāūpt 84
krāūt 201, 203
kukt 13, 97
kūkt (iēs) 111, 195
kūoks 195
kuōls 196, 199
kuōpa 199
kuops 200
kuopt 206
kuōra, -e 186
kuosa 199
kuost 69, 214
kust 29
kveīksts 163, 164
kveñnēt 30
kveñt 187
kviekt 63

kviesis 154, 157
kvietēt 31
kvietināt 31
kvitēt 31
ķuokēt 210
ķuolēt 210
ķuosēt, -īt 210, 214
ķuost 214
ķuozēt 210

laiguōt 29
-laipēt 147
laistīt 35
laīst 20, 69, 85, 94, 104, 107, 108, 110, 114
lāitīt 35
laubt 100, 209
lauks 90
lāupt 100, 109
laūzt 83, 101, 108, 111
leins 155, 162, 165
-lemināt 179
lemt 180
liēbt 69
liēgt 26, 29, 61, 69
liēkna, -e 154, 161
lieks, -či 154, 157
liēls 161
liēmenis 160
liēpa 160
liēsa 159
liesma 157
liēss 160
liēt 150, 155, 165, 168
liētus 150, 159
liga 29
likt 52
lipēt, -īt 32, 34
lipt 32, 33, 34, 72, 73, 147
līst 71, 110, 114
lūkāt, -uōt 89
luobs 200
luōbt 206, 209
luoma 179
lupt 109
ļaugans 213, 214
ļukt 64
ļudzīgs 213

māukt 94, 95, 97, 100, 135
maut 134, 135, 140
mazgāt 100
meigt 69, 78, 164, 172
meīta, -e 165
meklēt 90
miegs 157
miēgt 63, 69, 71, 78, 172
miele, -es 154, 157
miēls 160, 161
miērs 159
miet 168

miets 158, 161
miezis 154, 157
mudēt, -īt 43, 49
muduotiēs 43
mukt 97
muōdit 43
muoļa 199
muost 43, 205, 206
muōstītiēs 43

naīdzīt 27
naigāt 27
naigls 27
naīgs 27
nāiks 26, 27
naūdaļa 124
naūst 124
naūža 124
neīdēt 165
niēbt 25
niēks 26, 161
niēza 160, 161
niēzēt 155
nicināt 26
nidēt 165
nigrs 27
nigrs 27
nikns 27
niktiēs 27
nuōgs 174, 184
nuoviņš 189
ņaugt 134
ņaukt 64, 134
ņaūt 134

paīkāt 28
paikt 28, 79
paūdēt 44
paīga 198
paukšt 117
pauna 191
paupt 105
paure, -is 192
paūšitiēs 119
pauska 198
paust 44, 105, 108, 109, 124, 129
paustiēs 92, 93, 95, 96, 105, 119, 196, 210
pauzāt 106
peīkt 79, 164
peīkstēt 28, 29
peīksts 28, 155, 163, 165
peīlis 162
picīna 29
piēnes 150, 154, 161
piēns 150, 160
piēņi 154, 161
piesta 157
pika 28
pikns 28
pikt 28, 63

pikt 28
pikts 28, 29
plai(s)kums 34, 35
plaudinš 193, 204, 205
plauđzināt 135
-plauģt 135
plauksnas, -stes 199
ie-plaukt 88, 97, 106, 137
plaukt 106, 108, 135
plaūna 203
plauska(s) 197, 199
plaūst 89, 94, 95, 96, 100, 108, 110, 124
plausta 198
plauša 120, 124
plaušātiēs 120, 121, 124
pleika 165
plei(s)ks 34, 163
pleīnes 166, 168
pleitēt 164
plēnēt 90
pliekns, -sts 34, 35
pliekšt 35, 117, 173
pliēn(a)s 161
pliks 34
pliskāt 35
pa-plīt 126, 130, 144
plukt 97
pluoda, -ds 204, 205
pluōksna, -e 199, 200
pluōksts 200, 203, 206
pluons 203
pluōsts 200
pluōte, -is 200, 202, 204
prauslāt, -uōt 86
praūstiēs 86, 87, 107, 111
preīda 163
priēds 161
prūšlāt, -uōt 86
puđit(iēs) 44
pūlis 189
pult (puolu) 184, 185
puōga 199
puost 206, 209

raibīt 36
raībs 36
raīdīt 132
rāt 29, 91
raud(a)s 199
raudzīt 90
rauģt(iēs) 84, 101, 108, 109, 110
rauguōt 51
raukšt 117
raukt 23, 117
rauns 202
raūpt 88
rāust 100, 109, 120, 121
raūt 120, 121, 135, 137
redzēt 30
rēdzināt 30

rēgātiēs, -uōtiēs 30
rēgt 30
rēibs 36
rēibt 36, 79
reika 163, 164
reik(ā)t 164, 172
-reitēt 164, 169
rieht 36, 60, 69, 79
riedit 52
riēkste, -ts 160
riekšava 159
riekt 55, 63, 134, 172
riēmenes 160
rien (3. p. praes.) 132
riest 39, 52, 60, 68, 72, 73, 78, 125, 126,
131, 132, 142, 164, 167, 169
riēt 155, 168
riēta 161, 165
riētēt 132, 155
rieva, -e 154, 159
riezt 65, 69, 71, 74, 78, 84, 125, 173
-riktiēs 63
rist 72, 73, 78, 132
ritēt 132
rūdzināt 51
rūgt 51
rukt 64, 97
ruōds 198
ruons 201, 202
ruosts 199
ruōza 194
ružināt(iēs) 133
rūkt 64, 68, 83, 117, 135
rukt 64

sàukt 93, 95, 97
seima 163
seita 162, 163, 168
seiva 155, 162, 163, 168
seja, -js 183
Sesava, -e 183
siēks 158, 161
siēksta, -ts 159
siēlis 154, 161
siēna 159
siens 157
-siept 59
siet 155, 168
siēts 160
siēva 161
skāistiēs 33, 77, 79, 104
skatit 30
skaudēt 128, 210
skāust 128
skausta, -e, -ts 199
skaūt 128, 138
sklaušt 85, 99, 129
skliēst 68, 127
-skļaubt 68, 139
skļāvums 129, 131, 139

skribit 74
-skribt 73
skriet 155, 168
skruōpste 211
skubit 92, 138
skuūdēt 46
-skuodēt 210
skuos(t)a 199, 200
skust 144
skūst 144
skūt 126, 131, 144
slaucit 85
slāukt 25, 85, 99, 135
slaumi, -ājs 201
sliēgt 135
sliēka 159
sliēkt 63, 135, 140, 173
slienās 160
sliēpt 138, 140, 145, 173
sliēt 135, 140, 155, 168
slikt 63
slīp(ē)t 173
slist 66
sluōga, -gs 174, 193
sluomājs 201
smaukt 85
smeils 163, 164
smiēt 168
smukt 97
smuostiēs 43
snaidzītiēs 39
snaigstīt 39
snaüst 24, 105, 107, 124
sniēgt 39, 40, 50, 69, 74, 75, 78
sniegs 157
spiegt 63, 75
spiest 71, 78
apiet(l)s 159, 161
spist 68, 71, 78
spraugt 97, 101, 107, 134
sprāukt 97, 100, 101, 134
sprauslāt, -ēt, -uōt 86, 87
sprāūst 89, 95, 101, 108, 111, 128
sprauslāt, -uōt 86
sprāūtiēs 128, 134
spriest 71
-sprugt 97
sprukt 97
sprūst 89, 110, 111
staubenis, -eris 199
staūkāt 210
staukēt 210
-steidzēt 164
steigt 51, 64, 66, 68, 81, 164, 168
stiēgra 159
stiept 39, 50
-stravēt 138
striēgt 53, 65, 66, 83
striētiēs 168
strigt 63

stuoblāji 199
stùobrs, -is 199
stuokāt 210
stuokēt 210
suodāji, -ēji 174, 185
suodni 185
suodrāji, -ēji 174, 185
suodri 185
Suoja 183
suōls 200
svadzēt 106
svaiddīt 38
svaist 33, 79, 106, 131
svajāt 127, 131, 133
sveiks 155, 162, 168
sveikt 164
sveile, -is 163, 164
sviēst 38, 69, 78, 127, 150
sviēsts 150, 159
svīst 38, 165
svuodrēji 185

šaubīt 211
šaušt (iēs) 57, 118
šķauba 138, 214
šķauss 199
šķetdēt 155, 165
šķiēbt 139
šķiēdra, -e 150, 159
šķiēst 56, 69, 75, 78, 125, 127, 150, 165
šķiets 157
šķīst 144
šķīt 127, 139, 144
šķļaubt 68, 139
šķuobīt 214
šķuobs 214
šķuobt 214
šļaukt 23
šļaucīt 85, 211
šļaubt 138
šļauk (an)s 213, 214
šļaukt 64, 69
šļaus 138, 201
šļaupt 69, 138, 144
-šļaut (iēs) 138, 201
šļukt 64
šļuōcītiēs 211
šļuok (an)s 213, 214
šmaūga 59
šmaugt 23, 59, 85, 108
šmaukt 23, 85, 135
-šmautiēs 135
šmiegt 24
šnaukt 23
šnaust 24
šniebt 24
šņaukāt 210
šņaukt 116
šņiēbt 69
-šņiekt 173

šņuokāt 210
šūdbītiēs 211

tāucēt 48
tāuks 48
taupāt 210
taūz (ē)t 107, 108
teikāt 57
tēikt 57, 168, 172
tiēkt 57, 63, 172
tiept 39, 50, 66, 165
tiesa 150, 157
tiēsš 160
tiešš 150, 157
tikt 63
tipināt 39
tirt 42
traipīt 39
traukt 84, 98, 101, 107, 110, 111
trāust (iēs) 106, 110
-treibēt 74, 164
treinis 163, 164, 168
treipt 39, 149, 172
-triebēt 74, 164
triept 39, 50, 69, 149, 172
trukst 98
trūkt 110
trusēt 118
trūops 200
truōts 200, 202
tukt 48, 98
tuonātiēs 210

uōbtiēs 206, 210
uodega 195
uōds 174, 195
uōga 180
uōksts 189
uolekts 174, 181, 182
uoma, -s 200
uōsis 174, 184
uosleja 192
uōst 174, 205, 206
uosta, -s 189
uōts 186, 192

vauksnēt 117
vāukšt 117
veīds 155, 163, 164, 168
veikt 56, 75, 78, 149, 164, 168
veist 172
veišuols, -uons 164
vēlēt 32
vēlt 180
viebt 52, 69
viekšt 117
viela 157
viens 159
viept 53, 69

vlesis 154, 157
viess 157
viēsuls, -is 160
viēsēt 155
viest 82, 155, 172, 173
viešna 154, 157
vieta 158, 161
viļāt 180
vī(s)t 144
Watastrauts 186
Watene 186

zaidēt, -īt 36
zaīguōt 136
zaistēt 36
ziēdēt 37, 127, 155
ziēds 159
ziema 155, 157
zlest 35, 36, 68, 70, 79, 127
ziēt (ies) 127, 136
zināt 49
zīt 127, 132, 136, 139
zmaūgt 25, 82, 101, 108
zmiēgt 25, 69
zniebt 25
znuōts 180
zveīns 164
zveīrs 164
zvelt 12, 187
zvlēgt 136, 165
zviest 36, 69, 70, 127
zviļš 12, 187
zvilt 12, 187

žaudzitiēs 136
žaugātiēs 136
-žaugtiēs 68, 136
žauņas 201, 202
žaurēt 210
žautiēs 136
žeībt (iēs) 164
žeīga 163, 164
žeika 163, 164
žeiksta, -e 163, 164, 165
-žlaukt 64
žlugt 64
žlukt 64
žmaūgt 23, 25, 69, 82
žmiegt 24, 25
žnaugt 23
žniēbt 24, 25
žnaūgt 69, 71, 78
žnūgt 71, 78
žuōkls, -is 175, 201, 202
žuōrēt 210

Prūsų

alkunis 181

aukis 107, 134, 141
āustin 189
austo 189, 192
budē 91
dauris 187, 192
dewus 150
doalgis 182
draudieiti 23, 29, 129
Drawanta 190
Drawe 137
Drawing 190
driāudai 23, 29, 105, 129
ēit, per-ēit 166, 168
iaukint 48
Joduppe 192
gēide, giēidi 68, 70, 72, 78, 149, 166, 168
sen-gijdi 72
girtwei 45, 68
goro 180
gosen 191
Gosepelk 191
en-graudis 129
en-graudīwings 129
grenfjings 84
kalopeilis 166
kirdīt 44
klausiton 43
po-klusmai 42
po-klusman 42
kniēipe 68, 78, 149
coaris 186
krūt 190
kūra 187
quoi 77, 140
quoitā, -ē 30, 131
quoitit(on) 131
laipinna 31, 33
laukīt 90
laucks 90
lauxnos 90
limtwei, lembtwei 179
is-maitint 37
nādewisin 77
nowis 188
au-pallai 184, 185
pallaips 31
pallaipsītwei 31
peile, -is 166, 168
pleynis 166, 168
plieynis 166, 168
podalis 191
per-rēist 68, 72, 78
Sajno (sūduvių) 183
Sauangyn 190
Sawange 190
seimīns 166
semo 150
seyr 111, 191, 192
suge 190

zaukis 48
teickū, -ut 57
teisi 166, 168
teisingi 166
per-traūki 84, 98, 107

woaltis 182
woasis 174, 184
wirst 118
woltis 182
Wothiten 186

Slavų kalbos

Baltarusių

дрышцў 66
луста 198

Rusų

бежать 69
вид 163
вихорь 160
глюдь 214
глюдь 214
глядеть 90
грибаться 53
груда 198
говядо 190
дристать 126
дыра 188
дыря (s.) 188
жъвати (bažn.) 133, 139
зима 158
кликать 59, 67
кулига 198
кулик 198
куст 200
липа 160
локоть 181
луб 198
луста 198
при-, у-лучать 90
мил, -á 100
мул 198
писать 70
прыскать 86, 87
прыснути (s.) 87
у-повать 44
пухнуть 119
пухнути (s.) 119
пыхать 203
оу-пъвати (s.) 44
рибать 36
ружа 90
рушить 120
свигать 54
сень 182
сертать 90
сырый 155
скубу 92
слина 160
слушать 42

стичи (s.) 50
до-, по-стичь 51
стригу 54
сцать 40
типать 39
рас-точить 124
трути (s.) 139
тушить 120
тыти (s.) 136
угь (s.) 200
устье 189
хилой, -ый 28
хулить 28
цвести 31
цвѣтети (bažn.) 31
цена 158
чухать(ся) 44
щипать 54, 68
щит 158
юг 200
ягода 180
ясень 184

Ukrainiečių

куст, куш 200
луста 198
по-рпати 98
сіплю 66
сніг 158
стригги 54, 66
трухнути 118

Bulgarų

грибам 53
дрискам 126
дрища 66
липа 160
мушам 95, 118, 121
за-мушевам 118
ръпам 98
смуче- 93, 95
срътам 90
типа 39
щипя 54

Makedonų

гриба 53

Serbu-chorvatu

búkati 93, 95
búljiiti 211
cínà 158
čútjeti 42
čüti 131
djèvèr 154
drískati 54, 126
gínuti 32, 82
gòvedo 190
gòvno 191
grìhati 53
grüd(v)a 198
ìva 161
jàgoda 180
jàsen 184
klìci 59
kljüna 201
lâkat 181
lâznem 70
lîpa 160
lub 198, 200
lûč 198
mîg 158
milo 160
mîra (gen. sing.) 159
pîsati 70
plûto 204
prîd 161
pûhati 93, 95
rûpa 198
rûšiti 120
sijeno 158
sîto 160
slîne 160
snég 158
stîci 51
sòcati (bažn.) 40
šcit 158
štîpati 54
šulj(ak) 214
tipati 39
trûo, trû(h)la 118
trûp 200
zîmà 158
žbvati (bažn.) 201, 203

Slovènu

búcati 90, 93
búkati 93, 95
čûhati 44
čütiti 43
drîsk, drîst 126
gíniti 32, 82
plûta, plûtva 204
pûhati 93
smúkati 93, 95
striči 54, 66
šulj(ek) 214

tîpati 39, 50, 66
tûšiti 120
vîher 160

S. slavu

agoda 180
bijq 126, 136
bljudq 91, 96
brègq 194
buždq 91, 103
pro-cvýtq 31, 74
čujq 122, 131
duchò 119
duša 119
dušq (dòchati) 95, 98, 120
gy(b)noqi 82
glèdati 90
gorèti 180
grebq 53
gryzq 111, 202
gònoqi 82
po-jašq 204
jugò 200
kličq 59, 67
krušiti 119
lakòtò 181
ližq 51, 66, 70
luča 198
nagò 184
oštoutiti 43, 44
pišq 70
pytati 43, 44
plovq 120, 121, 137
puchati (bažn.) 119
u-pòvati 44, 129
radò 82
rèjq (rèjati) 60, 126, 132
rinqi 126, 132
ryti 120, 133, 137
rovq 139
rušiti 120
sèno 182
skubq 92, 95
slyšati 123
smučati se 93, 98
strigq 54, 65
stružq 98
sučq (sòkati) 98
točiti 124
tryjq 201
na-trovq 139
tuchnoqi (bažn.) 120
uditi 195
umò 188
usta 189
veljq (velèti) 32
ziždq (zòdati) 70
židq (žòdati) 70

Čekų

vy-bouliti 211
cítiti 43
čichati 44
hledati 90
kvísti 31
loučěti 90
lzáti 70
písta 158
praviti 172
psáti 70
puchati 93
řáju (s.) 120
sirý 155
trouchněti 118
po-tupiti 28

Slovakų

cítiť 43
guga 198
lípief, lipnuť 31
sirý 155

Sorbų (lužitėnų)

domapytać 89

Lenkų

cucić 43
cześć 47
czuchać 44

Gotų

aistan 46
akran 180
aleina 174
beitan 52, 65
-biudan 91
flautjan 94
flōdus 200, 202
friusan 87
gaunōn 129
greipan 53, 66, 149
hausjan 44, 92, 122
knōþs 180
kunnan 49
qiman 62
-lifnan 75
maudjan 43
nakap̃s 174
-raubjan 89
sauls 198, 200
skuggwa 183
-smeitan 38, 50, 149
snaiws 158

drystać 54, 126

dura (s.) 187

u-fać 44

góvno 191

gruda 198

guga 198

jagoda 180

kulig, -ik 198

kwiśc 31

łub 190, 200

muł 198

pytam się 106

puchać 93

puchnąć 119

pwać 44

pa-rpać 98

sień 182

skubać, skuć 92

smukać 93

szczać 40

szczypać 54

tępić 28

tuszyć 120

uczcić 47

uczta 47

Kašubų

břiścq 59, 66, 149

Slovincų

zûrã 187

Germanų kalbos

steigan 51, 64

þeihan 57, 58, 66

-waibjan 53

weihan 56, 75, 149

weipan 52

S. islandų

agi 46

akarn 180

askr 184

bauta 94

bíta 52

bjarga 194

bjóða 91

blíkja 38, 50

brjóta 133

drita 54, 126

drjúpa 58

falla 184

fat 174

fljóta 89, 95, 204

fljúga 88, 95, 204

flóa 202

frjósa 87, 88
frúsa 86, 87, 112
frýsa 86, 87, 112
gauta 93, 95
gleypa 58
gola 129
greypa 89
grípa 53, 149
heyra 44, 92
hler 41
hljóð 41
hljóðr 41
hnípa 57
hnipna 57
hnjósa 58
hnjóða 57
ká 139, 140
kábeinn 139
klífa 56
kljúfa 195
klýpa 95
knýja 126
kunna 49
leika 37
leiptr 34
leit (praet.) 94
meiðr 158
nakinn 184
óss 189
reyfa 89
ríða 52, 60, 65, 142
rjúfa 88, 95, 149
rjúka 51, 64
seiða 88
seiðr 88
síga 40, 50
síða 88, 95
sjóða 57, 66
skífa 54
skíta 56, 66
skriða 56
skugge 183
smalr 28
smár 29
smjúga 59
smjúgr 59
stíga 51
strýkja 54
strýkva 54
sveipa 54
svikja 54
svikva 54
sviða 33, 50
sýkva 54
tyggja 133, 139
unnr 186
uþr 186
vatr 186
vega 75

veifa 53
þaufa 93, 95
þeyja 58
þíða 57
þríðr 58
þrifa 39, 50, 149
þriva 39

Norvegų

föysa 119
frúsa 87
gauta 93
glúpa 58
gröypa 89
kaa 139
kleisa 59, 122, 149
klýpe 95
knuu 126
rjuva 88
seid 88
spríkja 75
tíða 58
tríva 39

Švedų

frusa 86, 87
gliopa 58
glúpa 58
griopa 89, 95
lēt (s.; praet.) 94
smiugha (s.) 59
swiða (s.) 33
tia 58
thriva (vid.) 39
treva 39

Danų

gruwe (s.) 130
grye (s.) 130
smide 38
treve (s.) 39

Anglų

a) sen.
berstan 117
bítan 52
blican 38
drítan 54
dréopan 58
feallan 184
fléogan 88
fléotan 89
flówan 202
fréosan 87
glenten (vid.) 90
gripan 90
grue (vid.) 130

hieran 43
hlīgan 61
hlosnian 41, 123
hlysnan 41
hlyst 123
hnīpian 57
céowan 139
-clīfan 56
-clīpan 58
clyppan 95
cnú(w)ian 126
lācan 37
-līfan 52, 64, 75
-lūkan 111
réocan 51
réofan 88
rīdan 52, 60
-rīefan 89
séon 40, 50
séoþan 57
sīgan 40
scīd 158
scītan 56
scréadian 61
scriþan 56
-sláf (praet.) 59
slīdan 52, 65, 66, 142
slīfan (vid.) 59
sméocan 95
smītan 38
smūgan 112
-spréotan 89, 95
stician 75
strīcan 54, 65
swīcan 54
swīcian 54
yþ 186
waiten, wayten (vid.) 90
-waþum 186
-wegan 75
wæfan 53
wīgan 75
wīpian 52
wriþan 60

b) nauj.

awe 46
chew 139
nod 124
strike 35

Frizu

a) sen.

blīka 38
hlīa 61
-līva 52

lūka 112
sīa 40
skīd 158
skīvia 54
smīta 38
sprīta 89, 112
strika 54
swīka 54

b) nauj.

*smūgen*¹¹²
swāien 133
wriuwēn 60

Olandu

gūiten (s.) 93
grūwen (vid.) 130
nīpen (vid.) 61
rijgen 60
rien (vid.) 60
wrijwen 60

S. saksu

blīkan 38
hīwa 161
hlust 123
-sprūtan 89, 112
swīkan 54
ūdia 186
ūthia 186

Vokiečiu

a) vid. žemaičiu

drīten 54
grīusen 130
grūsen 130
knīpen 61
līen 61
ri(g)en 60
schīten 56
schīven 54
schroden 61
smōken 95
striken 54

b) s. aukštaičiu

bīzan 52
blichan 38
brestan 117
-digen 57
dīhan 57, 66
elina 181
fallan 184
flaozzan 94
fliogan 88
fliozzan 89

flózzan 94
friosan 87
grinzen 90
grifan 53
-grozzen 89
-grüen 130
grüson 130
hīwa 161
hlosēn 41, 123
(h)lūtar 176
hniotan 57
hōrren 44
jagōn 49
kiuwan 139
kliban 56
kunnan 49
-liban 52, 66, 75
liohan 59
riban 60
riohhan 51
rītan 52
sigan 40
sihan 40, 65
siodan 57
scīt 158
scizan 56
skritān 56
scrōtan 61
scuwo 183
smāhi 28
smāhen 28
smīzzan 38, 50
strichan 54
swichan 54
swichōn 54
thaupōn 93
triofan 58
undia 180
-wehan 75
weida 158
wigan 75
wihan 56, 75

c) vid. aukštaičių
bliehen 58
-griezen 89, 95
grūwen 130
leichen 61
liechen 59
rihen 60
schūben 54
slūten 52
smiegen 59
spriuzen 89
strāfen 91

d) nauj. aukštaičių
bergen 194
bewegen 49
ge-deihen 57
ge-diegen 57
er-fahren 43
gauzen 93
gāuzen 93
heimsuchen 89
hорchen 42
hōren 42, 43
kneifen 61
lācha (dial.) 61
ver-nehmen 43
riechen 51
rūhren 49
schmachten 27
schmāhen 28
schmālen 28
schmiegen, 59
sprießen 89
strafen 91
streichen 35
streifen 35
schwelgen 203
wahren 90
wahrnehmen 43
warten 90

Keltų kalbos

S. airių
ad-bond 45
brissim 117
fichim 75
huinnius 184
ligim 74
luaidid 89, 95, 204
mesc(a)id 74
néall (nauj.) 158
nocht 174
rédid 52, 65, 142
rigim 74
snigid 39, 50, 74, 75

tiagu 51, 64
tō (nauj.) 42
con-, in-tuasi 42

Bretonų
skeja 75

Valų
an-daw (vid.) 42
gwrando 42
onnen (vid.) 184
taw (vid.) 42

Italikų ir romanų kalbos

Lotynų	<i>plautus</i> 200
<i>baubor</i> 94, 95	<i>pōtō</i> 201
<i>cieō</i> 31	<i>pōtor</i> 174
<i>citō</i> 31	<i>putō</i> 43, 44
<i>clueō</i> 123	<i>quaerō</i> 43
<i>colō</i> 45	<i>ruō</i> 133
<i>ērūgō</i> 52, 64	<i>sciō</i> 43
<i>figō</i> 74	<i>sciscitor</i> 43
<i>figō</i> 35	<i>sciscō</i> 43
<i>flīgō</i> 74	<i>scribō</i> 74
<i>fūgī</i> (perf.) 205, 206	<i>stringō</i> 35
<i>fugiō</i> 103	<i>sum</i> 112
<i>fugō</i> 103	<i>testa</i> 192
<i>jurgō</i> 91	<i>ulna</i> 174, 181
<i>lavō</i> 137	<i>veniō</i> 62
<i>mergō</i> 100	<i>vibrō</i> 52
<i>miscēō</i> 74	<i>vis</i> (2 p. sing.) 77
<i>moveō</i> 122	<i>vois</i> (s.; 2 p. sing.) 77
<i>ad-nuō</i> 124	
<i>observō</i> 45	Prancūzų
<i>orior</i> 113	<i>cachet</i> 194
<i>ornus</i> 174, 184	<i>écacher</i> 194
<i>ōs</i> 189	<i>tête</i> 192
<i>ōstium</i> 189	<i>teste</i> (s.) 192
<i>perdō</i> 37	

Graikų kalba

αἶδομαι 46	ἔρωμαι 202
ἀκεύει 44, 50, 92	ἔστηκα 143
ἀκούω 44, 92, 95	ἔχραε 128
ἀλείφω 52, 65, 137, 148	ζεύγνυμι 77
ἀλίνω 137, 148	ζούσθω 205
ἀνήρ 192	ζῶμα 204
ἀυγή 200	ζωσατο 204
βαίνω 62	ζωστός 174, 204
βαστάζω 117	θιγγάνω 35
βαύ βαύ 94	ἔκω 40, 50, 74
βέβρωκα 201	καυλός 196
βιβρώσκω 202	κεῖται 115
βοῦς 188	κῆρ 191, 192
βρώζω 202	κλέομαι 123
βρωτός 201	κλέω 123
γνωτός 180	κλύω 123
γυάλων 186	κνύω 130
γαλός 186	κοσέω 122, 131, 140
δαῆρ 160	κοινά 158
δίδωμι 174, 180	κρούω 92, 95
ἐβλαστον 117	κώμη 183
ἐβρον 201	λείγω 51, 65
ἐθηκα 143	λεύσσω 90, 95, 96
εἶδος 163	λιπαίνω 33
εἶρωμαι 106	λίσσομαι 34
ἐρείκω 55	λοιγός 29
ἐρεύγομαι 51, 64	λόω 137, 140

μαίνομαι 49
 νευστάζω 118
 νεύω 55, 118
 νυστάζω 118
 οἶκος 158
 ὀλίγος 29
 ὀλλυμαι 37
 ὄστρ 190
 πεύθομαι 44, 91, 96
 πεύθω 44
 πίνω 201
 πλέω 120, 137, 203
 πλώναι 203
 πλωτός 200, 202, 203, 204
 πλώω 200, 202, 203
 ποινή 158
 πύθομαι 104
 πύθω 104
 πυνθάνομαι 42, 44, 91
 πῶνω 174, 201, 202
 ῥέω 138, 140
 ῥώννυμι 201, 202
 σκαριφάομαι 74
 σκιά 182, 183
 σκυδά 182
 σκῶρ 192
 Σπάρτη 183

σπαυδή 95
 σπεύδω 95
 σπίζω 75
 στείχω 51, 64
 στεύται 45, 137
 στίζω 75
 στοά, στοιά 188
 στῦλος 188
 στῦμος 188
 σχίζω 75
 τιτρώσκω 200, 202
 τραῦμα 202, 203
 τρίβω 74
 τρώω 201, 203
 τρώσαι 203
 τρωτός 202, 203
 τρώω 200, 202, 203
 ὕει 190
 φλέω 129, 136, 140
 φλίβω 74
 χραύω 128
 χρίω 35
 ψεύδομαι 91
 ψεύδω 91, 96
 ὠλένη 182
 ὠλήν 182
 ὠρούμαι 139

Indoiranēnu kalbos

S. indū

aratni- 181
asnihat 40
ásthi 190
ásmā 55
āh (āsán) 189
bhédati 52, 65
bodháyati 91, 103
bódhati 42, 91, 92, 96
búdhyati 45
cáyati 139
cáyati 45, 46
chāyá 182, 183
chyāti 127
cinóti 139
cit 45
citéti 45
citih 45
dāru 181
dehmi 34, 77
devá- 158
devá 160
devī 158
dhāná- 174, 180
dídeti 37
dívyati 37

dyáu- 178, 192
drávati 137, 190
dvár- 187, 192
dvéšti 77
éjati 49, 50
gáu- 178, 188
gáyati 142
gih 45
grnáti 45
grñite 46
gūhati 111
gūtha- 191
guvāti 191
halá- 12
héđati 60
hiṃsati 60
hinásti 60
hrdāh (gen. sing.) 191
hváyati 128, 136
jānāti 49
járate 45
javá- 50
javas- 50
jávate 50
junāti 50
káuti 137
kósa- 192
króšati 55

kṣāuti 142
lókate 90, 92, 96
mājhati 100
mānyate 49
mārjmi 135
meghā- 158
methf- 158
mimikṣati 74
mīvati 122
moṣati 92, 96, 118, 121
mrjāti 135
nagnā- 174, 184
nāvate 45
ósthā- 189
ótum 129, 142
páyate 131
paśú- 55
pāti 174, 201
plnvati 131
plávate 120
poṣati 92, 93, 96, 105, 119
pruṣnóti 86, 87
pruṣvā 87
rāuti 139
rēhmi 77
rlyate 60, 132
rikhāti 74
riṇāti 126, 132
rip- 33
rocáyati 90
rócate 90
róṣa- 119
róṣati 55, 119
rúṣyati 119
ruvāti 139
sécate 65
séka- 158
siñcāti 40
skauti 138
skunóti 138
sneháyat 40
snéhiti- 40
snihyati 39, 50, 74
spháyate 49
srávati 138
srédhati 52, 65, 142
stāuti 45, 137
stávate 137
stavīṣyāti 123
stépate 39, 50, 58
sthūnā 188
á-stoṣta 123
śáyate 115
śakṛt 192
ni-śamyate 41
śāmyati 41
śéte 115
śéva- 161
śmaśru 55

śróṣamāna 123
śroṣyami 123
śruṣti- 123
śvétate 55
tápati 37
tépate 39, 50
toṣáyati 120
túṣyati 120
úcyati 75
vardháyati 103
várdhati, -te 103
véda- 163
vépate 53
veṣtate 117
veśá- 158
yáuti 122, 137, 201
yótra- 201
yúdhya- 49, 142
yuvāti 122, 201, 204

Avestos

aošt(r)a- 189
ast- 190
baodaiti 42, 91
čayeiti 139
činaoiti 139
dānā- 174
dauru 181
drāvaya- 137
dvaeš- 77
dvarəṃ 187
gāuš 188
gaoz- 93, 95
gūḡem 191
hinčaiti 40
pasu- 55
snaēžana- 39
spāh- 128
spayeiti 127
spənta- 128
staomi 137, 143
stāna- 188
xraosyeiti 55, 67
yāh- 204
yāḡhayaiti 204
yaogət 77
yāsta- 204
zavah- 49
zāvar- 50
zbyeiti 128, 136

Persų

arašniš (s.) 181
dāna 180
gaub- (s.) 129
gaud- 93, 95
pwd 95
sāya 182, 183
zōr 50

Osetinų

gyzyn 55

ğizun 55

ğezun 55

Kafirų

yasē 204

Sakų

such- 93, 95

Albanų kalba

hē 182

hije 182

(h)ona 182

lig 29

ligē 29

llāne 181

Mesapų kalba

klaohi 123

Armėnų kalba

ačem 180

ergicanem 55

govem 129

jlem 12

jo! 12

koy, ku 191

lizem 51, 65

oln 181, 182

p'lanim 184

p'oyt 95

p'ul 185

tun 192

uln 182

Hetitų kalba

aiš, iš 189

arhi 113

dahhi 180

eššahhi 143

ija- 143

kardiyas (gen. sing.) 191

kitta 115

lahu(uai)- 137

lukzi 90

nekumanti- 184

tehi 78, 114

temi 78, 114

uhi 143

watar 186

werija- 78

Tocharų kalba

kärst- 117, 118

klyaus- 123

lyuk- 90

oko 180

ri(n)- 132

Tocharų A

košt- 118

muk- 94

napem 188

nawem 188

pyašt- 118

Tocharų B

lip- 52

lyip- 52

mauk- 94, 95

milšäm 14

nakšäm 143

siknam 40

skiyo 182, 183

šauk- 92, 96

tāno 180

Pabaltijo finų kalbos

Estų

soo 190

Suomių

suo 190

Karelų

Шуо-ярви 120

Институт литовского языка и литературы АН Литовской ССР
Симас Станиславович Каралюнас
**ОБЩИЕ СТРУКТУРНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ БАЛТИЙСКИХ ЯЗЫКОВ И
ИХ ПРОИСХОЖДЕНИЕ**
Монография
На литовском языке. Вильнюс «Моклас», 1987

Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institutas
Simas Karaliūnas
BALTŲ KALBŲ STRUKTŪRŲ BENDRYBĖS IR JŲ KILMĖ
Monografija

Redaktorė P. Gudžiūnaitė
Viršelio dailininkė ir meninė redaktorė D. Gražienė
Techninė redaktorė I. Savickienė
Korektorės: R. Jakučiūnienė, D. Tolvaišienė

ИБ № 2558

Duota rinkti 1985.09.13. Pasirašyta spaudai 1987.01.27. LV 12032. Formatas 60×90^{1/16}.
Popierius — giliaspaužinis. Garnitūra-romaniška, 10 punktu. Iškilioji spauda, 16,25 sąl.
sp. l. 16,25 sąl. spalv. atsp. 18,57 apsk. leid. l. Tiražas 2000 egz. Užsakymas 1421.
Kaina 1 rb 60 kp. Leidykla „Mokslas“, 232050 Vilnius, Žvaigždžių 23. Spaudė K. Pože-
los spaustuvė, 233000 Kaunas, Gedimino 10

Karalūnas. S.

Ka389

Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė: Monografija / LTSR MA Liet. k. ir literatūros inst.— V.: Mokslas, 1987 — 259 p.

Santr.: rusų, angl.— Bibliogr. sutrump., p. 220—221. ir išnašose.

Pirmoje monografijos dalyje nušviečiama baltų kalbų veiksmažodžių istorinė raida ir ryškinamos šios srities baltų kalbų bendrybės. Antroje dalyje nagrinėjama pati ryškiausia rytinių baltų kalbų struktūrinė ypatybė ir sprendžiama viena sunkiausių baltistikos problemų, būtent — lietuvių ir latvių kalbų dvibalsių *ie* ir *uo* kilmė ir su ja glaudžiai susijusios šaknies balsių kaitos *ei* ir *uo:au* susiformavimas. Skiriama specialistams filologams, istorikams, aukštųjų mokyklų dėstytojams.

K $\frac{4602020105-055}{M854(08)-87}$ 88—86

BBK 81.2

4

